חוברת לימוד
מבחן מס' 3

כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים

תלמוד ירושלמי

עוז והדר

מסכת ברכות

תענית
מגילה
חגיגה
מועד קטן
יבמות
סוטה
כתובות
נדרים
גיטין
נזיר
קידושין
בבא קמא
בבא מציעא
בבא בתרא
סנהדרין
מכות
שבועות
עבודה זרה
הוריות
נדה

ברכות
פאה
דמאי
כלאים
שביעית
תרומות
מעשרות
מעשר שני
חלה
ערלה
ביכורים
שבת
עירובין
פסחים
יומא
שקלים
ראש השנה
סוכה
ביצה

Dirshu
דרשו ד' ועוזו
קרן עולמית לחיזוק
ועידוד לימוד התורה

מהדורה מיוחדת למצטרפים לתכנית
'קנין ירושלמי'

מהדורת פריעדמאן
עוז והדר

תלמוד ירושלמי — מהדורת פריעדמאן
עוז והדר

סדר זרעים

יוצא לאור על ידי

ממלכת התורה ׳עוז והדר׳

בנשיאות הגאון רבי **יהושע לייפער** שליט״א

אב״ד דק״ק ׳באר משה׳ מאנסי

ראש ביהמ״ד ועורך ראשי:

הרב דוד יונה רוזנבוים

עורכים, מבקרים וחברי המערכת:

הרב משה אייזנשטיין
הרב צבי ארי׳ בר״מ אייכלר
הרב אברהם יעקב איצקוביץ
הרב מנדל אנגלרד
הרב דוד אקער
הרב יעקב אקער
הרב חנוך העניך ארנרייך
הרב מתתי׳ בונצל
הרב יצחק דב בוקשפן
הרב אלימלך בריזל
הרב פנחס גבירץ
הרב יעקב הורביץ
הרב דוד וואלעס
הרב דוד ווכר
הרב משה אהרן ווגר
הרב יצחק וועג
הרב מרדכי וינטרויב
הרב חיים וינר
הרב אליעזר זילבר
הרב משה זינגר
הרב יצחק כהן
הרב מרדכי כהן
הרב יעקב יצחק כץ
הרב בן ציון לוי
הרב אברהם צבי לוין
הרב עמרם לינדר
הרב אברהם אהרן מלוביצקי
הרב יואל מנדלוביץ
הרב חיים דוד משי זהב
הרב אברהם סאקס
הרב משה פריד
הרב הלל אהרן פרידמן
הרב משה לייב קרישבסקי
הרב יוסף יצחק רבינוביץ
הרב חיים רוזנפלד

אחראי המערכת:

הרב אהרן מרגליות

הודעה ובקשה

מי שיש בידו הערות או תיקוני שגיאות, שיואיל בטובו לשלוח לדוא״ל oizyerushalaim@gmail.com
או לפקס 02-5014313 או לת.ד. 5240 ירושלים, ויהיה בכלל מזכי הרבים

היות ומושקע במהדורה זו הון רב ויגיעה רבה, לכן עפ״י דין תורה ולהבדיל עפ״י הזכיות בכל המדינות
אנו אוסרים בכל תוקף כל הדפסה צילום והעתקה אפילו חלק מספר זה כולל הפירושים,
ההוספות החדשות, התיקונים והמראי מקומות, ושארית ישראל לא יעשו עוולה.

כל הזכויות שמורות
חברת הוצאת ספרים ״עוז והדר״ ת.ד. 5240 ירושלים

copyright © 2017
Rabbi Y. Leifer
8 Truman Ave.
New Square, N.Y. 10977

הפצת ״היכלי תורה״

בארץ ישראל - טלפון: 1800-22-55-66 פקס: (03) 543-5884
בארה״ב - Tel: (718) 4370054 Fax: (718) 4373514

נדפס על נייר חו״ל שאין בו חשש חילול שבת

Printed in ERETZ ISRAEL

עיר שמעיינה רחוק. שאם ילך שם קודם שמע יעבור זמן קריאתה ג' שעות: ועולה ומתפלל. דזמן תפילה עד חצות כדלקמן (פ"ה ה"ל - מג:) בגילדן פירקין: ה"ג אם הוא אדם מצוינן. כלומר קר ואינו יכול להכנס במים קרים עד שימוש היוס קצת: בשעה שהוא נותן לתוך העורות. מסרחת, ואצותת כלביס (כה.): נבילה שנסרחה וכו'. דלמו דוקא צואה ומי רגליס: ומתניתא אמרה כן. דלמו דוקא צואה אלא הוא הדין לנבלה מסרחת וכיוצא בה, דקתני וכמה ירחיק וכו' וקאי אכולהו אמים הרעים ואמי המשרה ואמי רגליס אלא הטיל לתוכן מים כדפרישית במתניתין. וממים הרעים לא מייתי ראיה דיש לומר דהסריחו מחמת שרחץ בהן ידיו שהיו מלוכלכות בטיט ובצואה: תיפתר במשרה של כובסין. כלומר אין מכאן ראיה כלל, דדילמא במשרה של כובסין קאמר שמכבסין בגדים מלוכלכים בצואה, אבל כל סרחון אלא מחמת צואה כגון נבלה וכיוצא בה אין צריך להרחיק. והרא"ש (שם סי' מו) הביא ירושלמי זה וכן דנו [שמרחיקין] אחר נבלה מסרחת בצואה: הא תנינן וכו'. א"כ מי משרה למה לי דתנא אלא ע"כ לא תנייה אלא לאתויי סרחון אלא מחמת צואה: מפני מה וכו'. קשה מאי בעי, הרי בחוש שריחה רע מבשאר בהמה ותפשטו קשיא ומי הא. ועוד דמייה דאסר לקמן ובחמור הבא מן הדרך מה ישיב. ונראה דהכי בעי למה מזלו של אדם הורע להיות גרוע בזה מבהמה שאין ריחה רע ולא עשה לו הכבוד הזה לעשותו לפחות כבהמה שאין ריחה רע: והרי קטן הוא. ומשיכול לאכול כזית דגן מה יצר הרע בו: אמר לון ולא כן וכו'. א"כ גם מקטנותו משגולד נכנס בו יצר הרע, אלא דגמירי דלא שליט ביה כל כך עד שאוכל כזית דגן, ולהכי לא הוי צואתו מסרחת קודם אלא כדבהמה דלא מסרחה כל כך ושרי לקרות כנגדה: רבי יוסי בר חנינא אמר וכו'. ומפרשי מילתיה אמוראי דלקמיה דדוקא ברכה ודחמור ובגא מן הדרך. וכן פסק הרא"ש (שם) ורבינו יונה (דף טז: מדה"ר ד"ה ואותם) (אסרי) [דכשחסר] אחד מהתנאים אלו אינה מסרחת כל כך וקורין נגדה: מצואת חזיר. מפרש בנבלי (שם) דדוקא בנתן הצואה בתוך העורות לעבד, כדפי' לעיל בצואת כלביס: מצואת נמייה. כתב הרא"ש (שם) דצואת חתולין נמייה שריחה רע מאוד, אלא שהירושלמי נקט נמייה לפי שהיו רגילין לגדל בתוך ביתם כמו שאנו מגדלין [חתולים]: ומצואת תרנגולין. כתבו התוס' (שם ד"ה ליתא) דוקא כשהם בגול שלהם שיש שם סרחון גדול, אבל בתרנגולין ההולכין בבית אין לחוש. וכתבו ופי' אדומין דירושלמי לא ידענא ורשב"א (שם ד"ה ירושלמי) כתב תרנגולין אדומין. דאי בצואה אדומה הוה ליה למימר ובלבד באדומה אלא דקיס להו שצואת האדומין קשה מדאחריס כדקיס להו בין חמור לשאר בהמות. ובספר האגודה כתב יש מפרשים תרנגולין שבארץ אדום, לפי שאוכלין שם שעורים כדאיתא בכתובות פרק אעפ"י (סד:) ששם השעורים רעות ביותר. עכ"ל. ומהר"י קאלו כתב בשולחן ערוך בהלכות ק"ש (סי' עט ס"ו) דירושלמי אוסר לקרות כנגד מי רגלי חמור הבא מן הדרך וכנגד צואת התרנגולין אדומה. עכ"ל:

ר"ש סיריליאו

הרי זה קורא את שמע. שמצוה עוברת היא: ויורד וטובל ועולה ומתפלל. דתפלה יש לה שהות עד ארבע שעות לר' יהודה, ולת"ק עד חצות: ובשעה שהוא נותן לתוכן עורות. אצותת כלביס קאי: ובמה ירחיק מהן. אבל מיני ריח רע קאי: של כובסין. שגם יש לה ריח רע: במים הרעים. ומי משרה של כובסין בכלל מים הרעים היא: יכול לאכול כזית דגן. כל תמצת מיני תצואה, ומפרש בסוף לולב הגזול (סוכה מב:) והוא שיאכל כזית בכדי אכילת

בריא מאונם צריך תשעת קבין. [א]ר' זבדיה בריה דר' יעקב בר זבדי בשם ר' יונה עיר שמעיינה רחוק הרי זה קורא את שמע ויורד וטובל ועולה ומתפלל אם הוא אדם [א]מסויים עשו אותו כמעיין רחוק: ואם לאו יתכסה במים ויקרא: מתניתא [א]בעכורין אבל בצלולין אסור ואם הוא יכול [ב]לעכור ברגליו יעכור. תני [ב]מרחיקין מצואת אדם ארבע אמות ומצואת כלבים ארבע אמות ובשעה שהוא [ג]נותן לעורות. ר' ירמיה בשם ר' זעירא [ג]נבילה [ד]שנסרחה צריך להרחיק ממנה ארבע אמות. אמר [ה]ר' אבינא ומתניתא אמרה כן וכמה ירחיק מהן ומן הצואה ארבע אמות. [ו]אמר ר' אמי אמר [ז]ר' שמאי תפתר במשרה של כובסין. אמר ליה ר' מני [ח]אם במשרה של כובסין הא תנינן לא במים הרעים ולא במי המשרה. תני [ט]קטן שהוא יכול לאכול כזית דגן פורשין מצואתו וממימי רגליו ארבע אמות [י]ואם אינו יכול לוכל כזית דגן אין פורשין לא מצואתו ולא ממימי רגליו ארבע אמות. בעון קומי [יא]ר' אבהו מפני מה פורשין מצואתו וממימי [יב]רגליו. אמר לון מפני שמחשבותיו רעות. אמרין ליה ולא קטן הוא. אמר לון ולא כתיב [יג]כי יצר לב האדם רע מנעוריו אמר ר' יודן מנעריו כתיב [יד]משעה שהוא נגער ויוצא לעולם. ר' יוסי בר חנינא אמר [טו]מרחיקין מגללי בהמה ארבע אמות. ר' שמואל בר [טז]רב יצחק [יז]אמר [יח]ברכים ובלבד [יט]בשל חמור. ר' חייא בר [כ]אבא אמר [כא]בבא מן הדרך. לוי אמר מרחיקין מצואת חזיר ארבע אמות. [כב]ותני כן [כג]מרחיקין מצואת חזיר ארבע אמות [כד]ומצואת הנמייה ארבע אמות 'ומצואת התרנגולין ארבע אמות.

א מיי' פ"ג מהלכות קריאת שמע הלכה ז סמג עשין יח טוש"ע או"ח [סימן עד] סעיף ב:
ב מיי' שם פ"ג הלכה ו והלכה ח סמג עשין יח טוש"ע או"ח סימן עט [סעיף א] וסעיף ד:
ג טוש"ע או"ח סימן עט סעיף ה:
ד מיי' שם סמג עשין יח טוש"ע או"ח סימן פא סעיף ג:
הוזח מיי' שם הלכה ו והסגות סמג עשין יח טוש"ע או"ח סי' עט סעי' ה ו:
ט [טוש"ע או"ח סימן עט סעיף ה]:
י מיי' שם והסגות סמג עשין יח טוש"ע או"ח סימן עט סעיף ו:

מהר"א פולדא

עיר שמעיינן שלה רחוק. מן העיר וזמן ק"ש קודם הגן החמה, וכיון שהוא רחוק היה צריך לעטול קודם שיאור היום כדי לקרות ק"ש בזמנה ואיכא סכנת גילה, וגם חיישינן שיעבור זמן ק"ש שהיא דאורייתא, לפיכך קורא וכו': מפוים. אדם חשוב, אין מטריחים אותו אפילו בקרוב לילך כאור הנוקר לעטול: בעכורים. אתין לנו ראיה את הערוה בשעת קריאתו: ובשעה שהוא נותן לתוך העורות. שהיו (עובדים) [מעבדים] עורות בצואת כלבים שקורין קורדווא"ן, ואז הצואה מסריחה ביותר: נבילה שנסרחה. אע"ג שאינו ממש בצואה, אפילו הכי מרחיקין ממנה בשביל הריחות: מתני' אמרה כן. צריך להרחיק אפילו משאר דברים ארבע אמות, דתנן וכמה ירחיק מהם וזה קאי על המים הרעים ומי משרה ואין איסורן אלא מכח הריחות הכי נמי נבילה שנסרחה: במשרה של כובסין. שיש שם ג"כ צואה מכבסין בגדים המטונפים, וסיפא אמי משרה לבדו קאי: הא תנינן לא במים הרעים ולא במי משרה. דתני מי משרה דומיא דמים הרעים, ועל כרחך אלא בכובסים דהא ליתא במים הרעים: שמחשבותיו רעות. ומתוך שמתבטלו רעות, מרעין לנו הריחות צואתו: ולא קטן הוא. ואין לו מחשבות רעות: משעה שהוא נגער. כמו מסלק את הטבלא הולה ומנערה (שבת קמג.), וכמו שכל מתי מטל נגערו לשם (שם קיג.): ברכים. אבל לא נקטים: ובבא מן הדרך. שאז מסריח ביותר: ותני כן. ותני לוי נמי הכי בברייתות שסידר מרחיקים וכו': הנמייה. היא קטנה וקופצת מן האילן על הסוכך והורגת היונים:

רידב"ז

אר"א מתניתא אמרה כן וכמה ירחיק מהן ומן הצואה ד' אמות. א"כ אפילו ממי משרה צריך להרחיק שמע מינה דמכל סרחון צריך להרחיק וע"ז מדחה ר"א בשם ר"ש דמיירי במשרה של מי כובסין דהוא נמי בצואת קטנים. ע"ז מקשה הא תנינן במתניתין גם מים הרעים והוא מים סרוחים אלמא דצריך להרחיק מכל סרחון ועי' בשנו"א ז"ל ובטור ז"ל סי' פו: אמרין ליה ולא קטן הוא. א"כ אפילו בשיכול לאכול כזית דגן נמי קטן הוא ואיזה מחשבות רעות יש בו ע"ז א"ל ולא כתיב כי יצר רע מנעוריו א"כ יש לו מחשבות רעות אפילו כשהוא קטן. ע"ז פליג ר' יודן מנעריו כתיב משעה שהוא נגער ויוצא לעולם א"כ לפי זה אפילו בשאינו יכול לאכול כזית דגן נמי צריך להרחיק משום שיש לו מחשבות רעות משעה שיצא מבטן אמו:

ביאור הגרח"ק

עיר שמעיינה רחוק. מן העיר הרבה: הר"ז קורא את שמע. בלא טבילה, שמתוך שזמנה קצר שמא עד שטובל יפסיד זמנה הלכך הקלו לקרות בלא טבילה, אבל לתפילה שזמנה משיך עד ד' שעות לא יתפלל עד שיטבול: אם הוא אדם מסוים. אדם חשוב אין מטריחין אותו לטבול בהשכמה לק"ש שהכל יודעין שלקריו הוא טובל וגנאי הוא לו אלא קורא שמע ויורד וטובל: מתניתא. דתנן יתכסה במים ויקרא במים עכורים שנו: אבל בצלולין אסור. מפני שלבו רואה את הערוה: ובשעה שהוא נותן לעורות. וצואת כלבים דאסור בשעה שהוא נותנן לעורות לעבדן ואז ריחן רע: נבילה שנסרחה צריך להרחיק ממנה ד"א. דלאו דוקא צואה אלא כל דבר שריחו רע צריך להרחיק ממנו ד"א: וכמה ירחיק מהם וכו'. אלמא ממי המשרה נמי צריך להרחיק אע"ג דלאו צואה נינהו: תיפתר במשרה של כובסין. דמי משרה דתנן במשרה של כובסין ששורין את בגדיהן ובכה"ג הוא שמרחיק שפעמים שיש שם בגדים מלוכלכים בצואה אבל במי משרה של פשתן שמא מותר: הא תנינן לא במים הרעים ולא במי המשרה. כלומר הא כבר תנינן לא במים הרעים ומי משרה של כובסין בכלל שהן נמי מים סרוחין ואלא ע"כ במי המשרה של פשתן קאמר: פורשין מצואתו וממימי רגליו. דכל שיכול לאכול כזית דגן צואתו מסרחת: מפני מה פורשין מצואתו: מפני שמחשבותיו רעות. ומפני זה צואתו מסרחת, וקים להו דכל שיכול לאכול כזית דגן יש לו יצר הרע בלבו ומחשבותיו רעות: ולא קטן הוא. והא זה שיכול לאכול כזית דגן עדיין תינוק הוא ומה יצר הרע יש לו: ולא כתיב כי יצר לב האדם רע מנעוריו. אלמא משהוא קטן כבר מחשבותיו רעות, ומנעריו משמע מקטנותו והיינו משיכול לאכול כזית דגן: מנעריו כתיב משעה וכו'. דמנעריו משמע משעה שנגער ויוצא לאויר העולם, ואי מהאי קרא א"כ מיד כשיוצא מבטן אמו מחשבותיו רעות וליתסר מיד: ברכים. שעודן רכים ועדיין לא נתקשו: ובלבד בשל חמור. דשל חמור מסרחת: בבא מן הדרך. ובלבד בחמור הבא מן הדרך:

שינויי נוסחאות

א] ר' זבדיה. בכי"ר וברש"ס ר' זכריה:
ב] לעבור. ברש"ס לעברן:
ג] נותן לעורות. בתוספתא (פ"ב הי"ז) ברש"ס נותן לתוכן עורות:
ד] שנסרחה. בר"א"ש (סי' מו) שמסרחת:
ה] ר' אבינא. בכי"ר ר' מנא. בר"א"ש (שם) ר' חנינא:
ו] אמר ר' אמי. בכי"ר ובר"א"ש (שם) ובאו"ז (ח"א הל' טהרת ק"ש ותפילה קלא) ובתוס' ר"י שירליאון (כה. ד"ה אמר) וברבינו יונה (טז: מדה"ר) ליתא:
ז] ר' שמאי. בר"א"ש (שם) ר' שמלאי. בתוס' ר"י שירליאון (שם) ר' שמואל:
ח] ואם אינו יכול וכו' ארבע אמות. בכי"ל ובתוספתא (שם) ליתא, ונוסף ע"י מגיה כי"ל:
ט] ר' אבהו. בד"א ודפ"ר ר' אבוה:
י] רגליו. בכי"ר רגליו ארבע אמות:
כ] רב יצחק. בר"א"ש (שם) רב חסדא:
ל] אמר ברכים ובלבד. בתוס' ר"י שירליאון (שם) אמר בשם בר בון ובלבד:
מ] ברכים. בתוס' (כה. ד"ה לית הלכתא) ובמרדכי (עז) ובר"ש ליתא:
נ] בשל חמור ר' חייא בר אבא אמר בבא. ברשב"א (כא.) בשל חמור ובבא:
ס] אבא. בכי"ר ובסמ"ג (עשין יט) אדא:
ע] ותני כן מרחיקין מצואת חזיר ארבע אמות. בר"א"ש (שם) ובאו"ז (שם) ובתוס' ר"י שירליאון (שם) ליתא:

הגהות הגר"א

[א] מסויים. צ"ל מצונן [רד"ל]:

תורה אור השלם

א) וַיָּרַח יְיָ אֶת רֵיחַ הַנִּיחֹחַ וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל לִבּוֹ לֹא אֹסִף לְקַלֵּל עוֹד אֶת הָאֲדָמָה בַּעֲבוּר הָאָדָם כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעֻרָיו וְלֹא אֹסִף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת כָּל חַי כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי:
(בראשית ח כא)

ובלבד באדומים. בתרנגולים אדומים *: מסוף ריח רע. ממקום שכלה הריח רע צריך להרחיק ד' אמות: בהדא וכו'. כלומר לאו דוקא שעכשיו עיניו רואות, אלא אם הוא במקום שיכול לראות ואפי' עכשיו אינו רואה כעין ההיא עובדא: מהו מימר מיליא דאורייתא. שהמקום מקום מטונף ועכשיו אינו נראה. ומ"ל מכיון שאם היה ביום היינו רואין את שלפנינו א"כ אף עכשיו אסור הוא: תני. בתוספתא שם: גרף. הוא הכלי: ומהו כדי רביעית. כלומר השיעור רביעית שנותן אם הוא נותן בתחלה קודם שיטיל מי הרגלים לתוכו. והיינו דקאמר נתן לתוכו וכו', אם נתן בתחלה או לבסוף, הוא דקאמר שיש בו מי רגלים ואם נתן לתוכו רביעית מים יקרא: רביעית בתוך רביעית. כלומר אם כבר יש בו מי רגלים ונתן לתוכן רביעית מים וקורא, אבל בתחלה מטיל לתוכו כל שהן ודיו: אחד כלי קטן ואחד כלי גדול. שיעורו ברביעית מים: של אחר המיטה. והמטה מפסקת בינו לבין הגרף: ושלפני המיטה לא יקרא. עד שירחיק ד' אמות: תרתיה. שם המקום: מן ימא לטיגנא. כלומר מה תקנת בזה הרוק, הלא הוא נימוח מיד ואינו שוהא אלא כמן ימא לטיגני *: מראשותי המיטה. שהוא ישן עליה: והוא שתהא המיטה גבוה עשרה טפחים. ולא הויא רשות לעצמה: חבלי המיטה. הויא לאין ממנה לא יגעו בהתיבה של ספרים ולא יגעו הוי כמחובר למטה: עושה לו כיליון. כמו כילה וממילא נפני עצמו:

א) ר' יוסי בר אבון. בשם ר' חונא. בבלבד באדומים. תני. מרחיקין מריח רע ארבע אמות. אמר ר' אמי מסוף ריח רע ארבע אמות. הדא דאת אמר לאחריו אבל לפניו עד מקום שעיניו רואות אותו. כהדא ר' לייא וחבריא הוו יתבין קומי פונדקיא ברמשא אמרין מהו מימר מיליא דאוריתא. אמר לון מכיון דאילו הוה איממא הוינן חמיין מה קומינן ברם כדון אסור. תני אפי' טרקלין וכו'. דכל הבית לא תשיב אלא כד' אמות: מבטלה ברוק. שרוקק עליה וברוקו מכסה אותה: לטיגנא. שם מקום שמוך ליס, ורלה לומר שאין ביטול רקיקה מועילה אלא בכדי שיכול אדם לילך מן ימא לטיגנא שהוא דבר מועט ואח"כ הרוק מתייבש ומוזרם הלואה למקומה. עכ"ל הרא"ש (בסי' ג) ורבינו יונה (י. מדה"ר ד"ה לואה כ"ש):

ב) בשם ר' חונא אפילו אמר אפילו מרחיקין מריח רע ארבע אמות. אמר ר' אמי מסוף ריח רע ארבע אמות. הדא דאת אמר לאחריו אבל לפניו עד מקום שעיניו רואות אותו. כהדא ר' לייא וחבריא הוו יתבין קומי פונדקיא ברמשא אמרין מהו מימר מיליא דאוריתא. אמר לון מכיון דאילו הוה איממא הוינן חמיין מה קומינן ברם כדון אסור. תני אפי' טרקלין וכו'. דכל הבית לא תשיב אלא כד' אמות: מבטלה ברוק. שרוקק עליה וברוקו מכסה אותה: לטיגנא. שם מקום שמוך ליס, ורלה לומר שאין ביטול רקיקה מועילה אלא בכדי שיכול אדם לילך מן ימא לטיגנא שהוא דבר מועט ואח"כ הרוק מתייבש ומוזרם הלואה למקומה. עכ"ל הרא"ש (בסי' ג) ורבינו יונה (י. מדה"ר ד"ה לואה כ"ש):

ג) ר' יוסי בר אבון בשם ר' חונא בבלבד באדומים. תני מרחיקין מריח רע ארבע אמות. אמר ר' אמי מסוף ריח רע ארבע אמות. הדא דאת אמר לאחריו אבל לפניו עד מקום שעיניו רואות אותו. כהדא ר' לייא וחבריא הוו יתבין קומי פונדקיא ברמשא אמרין מהו מימר מיליא דאוריתא. אמר לון מכיון דאילו הוה איממא הוינן חמיין מה קומינן ברם כדון אסור. תני גרף אחד של ריעי ואחד של מים צריך להרחיק ממנו ארבע אמות ושלפני המטה נתן לתוכו מים כל שהוא יקרא ואם לאו לא יקרא. ר' זכאי אמר נתן לתוכו רביעית מים יקרא ואם לאו לא יקרא. ומהו כדי רביעית. רביעית בתוך רביעית אחד כלי קטון ואחד כלי גדול. רבן שמעון בן גמליאל אומר שלאחר המיטה יקרא שלפני המיטה לא יקרא. ר' שמעון בן אלעזר אומר אפילו טריקלין עשר על עשר לא יקרא עד שיכסנו או עד שיניחנו תחת המיטה. ר' יעקב בר אחא בשם ר' חייא בר ווא הורי ר' חנינא תרתיה כהדא דר' שמעון בן אלעזר. ר' בנימן בר יפת בשם ר' יוחנן צואה כל שהיא מבטלה ברוק. ר' זעירא ר' יעקב בר זבדי הוו יתבין חמין ציאתה קם ר' יעקב בר זבדי רקק עלה. אמר ליה ר' זעירא מן ימא לטיגנא: תיבה שהיא מליאה ספרים נותנה מראשותי המיטה ואינו נותנה מרגלות המיטה. ר' אבון בשם ר' חונא והוא שתהא המיטה גבוהה עשרה טפחים ובלבד שלא יהו חבלי המיטה נוגעין בתיבה. הורי ר' יסא במקומיה דר' שמואל בר רב יצחק כהדא דר' חונא. לא ישמש אדם מיטתו וספר תורה עמו בבית. ר' ירמיה בשם ר' אבהו אם היה כרוך במפה או שהיה נתון בחלון שהוא גבוה עשרה טפחים מותר. ר' יהושע בן לוי [אומר] עושה לו כיליון.

ד) ר' אמי בר אבון בשם ר' חונא בבלבד באדומים. תני מרחיקין מריח רע ארבע אמות. אמר ר' אמי מסוף ריח רע ארבע אמות. הדא דאת אמר לאחריו אבל לפניו עד מקום שעיניו רואות אותו. כהדא ר' לייא וחבריא הוו יתבין קומי פונדקיא ברמשא אמרין מהו מימר מיליא דאוריתא. אמר לון מכיון דאילו הוה איממא הוינן חמיין מה קומינן ברם כדון אסור. תני גרף אחד של ריעי ואחד של מים צריך להרחיק ממנו ארבע אמות ושלפני המטה נתן לתוכו מים כל שהוא יקרא ואם לאו לא יקרא. ר' זכאי אמר נתן לתוכו רביעית מים יקרא ואם לאו לא יקרא. ומהו כדי רביעית. רביעית בתוך רביעית אחד כלי קטון ואחד כלי גדול. רבן שמעון בן גמליאל אומר שלאחר המיטה יקרא שלפני המיטה לא יקרא. ר' שמעון בן אלעזר אומר אפילו טריקלין עשר על עשר לא יקרא עד שיכסנו או עד שיניחנו תחת המיטה. ר' יעקב בר אחא בשם ר' חייא בר ווא הורי ר' חנינא תרתיה כהדא דר' שמעון בן אלעזר. ר' בנימן בר יפת בשם ר' יוחנן צואה כל שהיא מבטלה ברוק. ר' זעירא ר' יעקב בר זבדי הוו יתבין חמין ציאתה קם ר' יעקב בר זבדי רקק עלה. אמר ליה ר' זעירא מן ימא לטיגנא: תיבה שהיא מליאה ספרים נותנה מראשותי המיטה ואינו נותנה מרגלות המיטה. ר' אבון בשם ר' חונא והוא שתהא המיטה גבוהה עשרה טפחים ובלבד שלא יהו חבלי המיטה נוגעין בתיבה. הורי ר' יסא במקומיה דר' שמואל בר רב יצחק כהדא דר' חונא. לא ישמש אדם מיטתו וספר תורה עמו בבית. ר' ירמיה בשם ר' אבהו אם היה כרוך במפה או שהיה נתון בחלון שהוא גבוה עשרה טפחים מותר. ר' יהושע בן לוי [אומר] עושה לו כיליון.

ה) מיי' פ"ג מהלכות קריאת שמע הלכה ו והסמג עשין יח טוש"ע או"ח סימן עט סעיף ו:

ו) מיי' שם הלכה יב והסמג עשין יח טוש"ע או"ח סימן עט סעיף ז:

ז) מיי' שם הלכה ח טוש"ע או"ח סימן עט סעיף ח:

ח) מיי' שם הלכה יא סמג עשין יח טוש"ע או"ח סימן עט סעיף ט:

ט) מיי' שם הלכה ט טוש"ע או"ח סימן פז סעיף ג:

י) מיי' שם הלכה יא טוש"ע או"ח סימן עו סעיף ו:

יא) מיי' פ"א מהלכות ספר תורה הלכה ז סמג עשין כב טוש"ע או"ח סימן רמ סעיף ו וטוש"ע יו"ד סימן רפב סעיף ח:

יב) [מיי' שם ופ"ד מהלכות תפילין הלכה כד טוש"ע או"ח סי' רמ סעיף ו]:

שינויי נוסחאות

א) ר' יוסי בר אבון. ברשב"א (כה.) אמר ר' יוסי בר' אבא:
ב) בשם ר' חונא. ברשב"א (שם) ליתא:
ג) ר' אמי. בכי"ר ובבבלי (כה.) וברב ניסים גאון (כה.) וברשב"א (שם) רב חסדא:
ד) דאת אמר. כ"ה בכה"י ובדפ"ר. בד"ר דאמר:
ה) ר' לייא. ברב ניסים גאון (שם) ר' בא. במרדכי (פ"ג עז) ובראבי"ה (ח"א ברכות עז) ר' אילא וכעי"ז בכי"ר. בראי"ש (סי' מז) ר' אילעי:
ו) אמרין. ברש"ס אמרין חבריא. ברשב"א (שם) אמרי רבי:
ז) איממא. ברב ניסים גאון (שם) וברשב"א (שם) ובד"א ודפ"ר ביממא. במרדכי (שם) יממא. בראי"ש (שם) יומא:
ח) חמיין מה קומינן. ברב ניסים גאון (שם) חמין ליה ואסור:
ט) גרף אחד של ריעי ואחד של מים וכו' ארבע אמות. בתוספתא (פ"ב הי"ח) גרף של רעי ועביטו של מי רגלים הרי זה מרחיק ארבע אמות וקורין. בבבלי (כה.) גרף של רעי ועביטו של מי רגלים אסור לקרות קריאת שמע כנגדן ואף על פי שאין בהן כלום:
י) נתן לתוכו מים כל שהוא יקרא. בכי"ל נתן לתוכו מים כל שהוא וקרא, וכ"ה בכי"ר [נותן וכו' וקורא] והוגה כלפנינו ע"י מגיה כי"ל:
כ) יקרא. בבבלי (שם) נוסף בין לפני המטה בין לאחר המטה:
ל) יקרא. בבבלי (שם) נוסף אבל מרחיק הוא ארבע אמות וקורא:
מ) טריקלין עשר על עשר. בכי"ר וברש"ס טרקלין וכו'. בתוספתא (שם) כל הבית כולו כעשר אמות. בבבלי (שם) בית מאה אמה:
נ) שיכסנו. בבבלי (שם) שיוציאם:
ס) ר' חנינא תרתיה. בכי"ר ר' חנניא טרחתיה. ברש"ס ר' חנינא טריתאה:
ע) ר' יעקב בר זבדי. בראי"ש (סי' נא) וברבינו יונה (י. מדה"ר) ר' אבא וכ"ה בסמוך:
פ) מן. בראי"ש (שם) וברשב"א (כה.) וברבינו יונה (שם) וברש"ס כמן:
צ) מראשותי. בכי"ר מראשות. בתוס' (מנחות לב: ד"ה אסור) ובמרדכי (מנחות הל' קטנות פ"ג תתקסא) לראש:
ק) מרגלות. בתוס' (שם) ובמרדכי (שם) וברש"ס למרגלות:
ר) ר' אבון בשם ר' חונא. בכי"ל ר' אבון בשם ר' חנינא, והוגה ע"י הסופר. בראבי"ה (ח"א ברכות פ) ליתא:
ש) חבלי. בתוס' (שם) רגלי:
ת) הורי ר' יסא וכו' לא ישמש. בראבי"ה (שם) הורה ר' יוסי שלא ישמש:
א) במקומיה. ברש"ס קומי:
ב) אומר. כ"ה בכי"ר. ברש"ס אמר. בכי"ל ובדפוסים ליתא:
ג) כיליון. בכי"ר ביילו. ברש"ס ביליון:

הגהות הגר"א

[א] ארבע אמות ושלפני המטה נתן לתוכו. צ"ל ארבע אמות מי רגלים עצמן נתן לתוכן [רד"ל]:
[ב] ומהו כדי רביעית רביעית בתוך. צ"ל ועד כמה רביעית בתוך [שערי ירושלמי]:
[ג] לא יקרא. צ"ל לא יקרא אבל מרחיק ד' אמות וקורא ר' שמעון וכו' [רד"ל]:

מהר"א פולדא

באדומים. תרנגולים אדומים שהצואה שלהם מסריח ביותר. ויש מפרשים לומר צואה אדומה מתרנגולים מסרחת ביותר: מסוף ריח רע. ממקום שכלה הריח, ואפשר שהיה הצואה נגד פיהם לך לא רלו לאותה שהיא ערב, ושאלו אם מותר כה"ג הואיל בתחלה יכולים עכשיו לראותה: המיין. אילו היה ביום היינו רואים אותה, השתא אע"פ שהוא לילה אסור: גרף. עניבו של חרס אחד שהיה בו צואה או מי רגלים ועכשיו אין בהם כלום, ואפ"ה צריך ד' אמות דבלעי ומסריחים ביותר ודיינינן להו כצואה ומי רגלים עצמן: שלפני מטה. והוא כלי חדש אלא שיש בו מי רגלים שאין המטה מפסקת ביניהם: ומהו כדי רביעית. כמה יהיו מי רגלים בכלי לצריך רביעית: רביעית בתוך רביעית. לרביעית צריך רביעית, ולשני רביעית ג"כ שני רביעיות. ויש מפרשים לעולם מטיל לתוכן רביעית, ובלבד שיהא בכלי לכל הפחות רביעית, אבל פחות מרביעית מבטלה בכל שהוא: שלאחר המטה. שהמטה מפסקת ביניהם: טריקלין. חדר הפנימי: תרתי כהדא וכו'. היינו שיכסנה וגם יזמינה תחת המטה: כל שהוא. דבר מועט: מן ימא לטיגנא. מקום שמוך ליס, כלומר אין ביטול זה מועיל אלא שעה מועטת כמן ימא לטיגנא ואח"כ הרוק מתיבש וחוזרה הלואה למקומה, הלא"ש ז"ל (סי' נא): נותנה מראשותיו של מטה. נותן התיבה בחלו לד שהוא לצד הראש המטה: גבוה עשרה. דהו"ל המטה רשות וגם בפני עצמה ומותר לשמש: חבלי המטה. חבלים שהמטה מוקרגת בהן ויולא מהן ג"כ רלאי שהחבלים לכל צד לא יהיו נוגעים בתיבה, דאל"כ לא הוה הפסקה בין מטה לתיבה: כיליון. כעין פרוכת לפני ספר תורה, כמו זוכה לכילה (ב"ק יח.):

ביאור הגרח"ק

ובלבד באדומין. בתרנגולים אדומים: **מסוף ריח רע ד"א.** ממקום שכלה הריח ירחיק ד"א: **לאחריו.** שהצואה לאחריו הוא שמרחיק ד"א: **קומי פונדקיא ברמשא.** לפני הפונדק בלילה ומקום מטונף היה: **מהו מימר מיליא דאוריתא.** מהו לומר מילי דאורייתא כיון שלילה הוא ואינו רואין את הטינופת: **א"ל מכיון דאילו הוה ביממא וכו'.** כיון שאילו יום היה היינו רואין מה שלפנינו גם עכשיו אסור, דכל שאילו ביום רואה את הטינופת אף בלילה אסור, ואגב אורחא שמעינן מיניה דעד מקום שעיניו רואות אותו אסור לקרות: **גרף.** כלי של חרס: **ואחד של מים.** ואפי' אין בו רעי או מים: **ושלפני המטה.** מי רגלים שלפני המטה, פי' שאין המטה מפסקת בינו לבין המים אלא לפניו הם: **נתן לתוכו מים כל שהוא.** מבטלם ויקרא: **נתן לתוכו רביעית.** אינו קורא עד שיתן לתוכם רביעית: **ומהו כדי רביעית.** רביעית מים בתוך רביעית מי רגלים שכל כמה מי רגלים שיש נותן כנגדן מים ומבטלן ואפי' אינו מרבה על מי רגלים, ואם מי רגלים פחותים מרביעית סגי בפחות: **אחד כלי גדול.** וכ"מ רביעית מים סגי ואפי' בכלי גדול שמי רגלים מרובין: **של אחר המטה.** שהמטה מפסקת בינו לבין מי רגלים: **אפי' טרקלין עשר על עשר.** אפי' בית עשר על עשר והוא רחוק הרבה יותר מד' אמות ואפי' לאחריו נמי אסור דכולה ביתא כד' אמות חשיב: **עד שיניחנו תחת המטה.** שהמטה מכסית אותן: **תרתיה.** שם המקום: **מבטלה ברוק.** מכסה אותו ברוקו: **מן ימא לטיגנא.** רקיקה לא מהני אלא לזמן מועט עד שייבש הרוק וכשעה ששולין את הדג מן הים ונותנו לטגן שהוא זמן מועט: **נותנה מראשותי המטה.** יכול ליתנה תחת המטה אבל אינו נותנה אלא למראשותיו דלמרגלותיו הוי דרך גנאי: **גבוה עשרה טפחים.** דהמטה רשות אחרת היא הלכך מותר לו לשכב עליה: **חבלי המטה נוגעין בתיבה.** וגבוה י' טפחים נמי דאמרן בלבד שלא יהו חבלי המטה שהוא ישן עליהן נוגעין בתיבה דאי נוגעין הוי כישן ע"ג התיבה: **אם היה כרוך במפה.** כיון שהוא נתון בכלי מותר וכן אם הוא נתון בחלון גבוה י' טפחים שהוא רשות אחרת: **עושה לו כיליון.** עושה לו כילה דהוי מחיצה עשרה:

ר"ש סירילאו

פרס [דגדול]: **ובלבד באדומים.** איכא מ"ד שהצואה אדומה שלא מסרחת, ואיכא מ"ד שהתרנגולין אדומים שהן חמין ולואתן מסרחת, ותפוס לשון לאשון: **מסוף ריח רע.** ממקום שפסק הריח מרחיק מקום **ארבע אמות:** **קומי פונדקייא.** לפני הפונדק, ויש לשם תמורים שבאין מן הדרך שצריך להרחיק מלואתן ארבע אמות: **ברם כדון אסור.** בולמי עכשו, ועתה נגיעתם **מים.** אסור לקרות ק"ש כנגדן הואיל ומיוחדין לכך אע"פ שאין בתוכן כלום: **ושלפני המטה.** שאין המטה מפסקת בינו ובין הגרף: **מים כל שהוא.** אמי רגלים של פעם אחת קאי: **רביעית בתוך רביעית.** מי רגלים, אבל אי הוו עופי מרביעית לא סגי ברביעית מים, ובגמ' דילן (כה.): פליגי אי בתחלה אי בסוף, ואסיקנא דאפילו בתחלה בעי רביעית: **שלפני המטה לא יקרא.** אלא א"כ הרחיק ארבע אמות, ולאחר המטה יקרא מיד, דמטה מפסקת: **תחת המטה.** [אמר ר' אמי] מסוף. כדאמר בגבלי (כה.) דממקום שכלה הריח משם מודד ומרחיק ד' אמות: **הדא דאמר.** במתניתין וכמה ירחיק מהם ומן הלואה ד' אמות כאהם לגדלים אבל [לפניו] וכו': **מכיון וכו'.** וס"ה לשומת דהא כל אדם כסומין בגילה: **גרף.** המיוחד לכך דאפי' הוא ריקן כבית הכסא תשיבי: **ושלפני המטה.** כלומר ואם אינו מיוחד לכך אלא שעתה השמין בו, יש לחלק כדמפרש ואזיל: **רביעית בתוך וכו'.** רביעית אלא ועל דרך זה מוסיף אם השמינו שיש או שלשה: **שלאחר המיטה.** יקרא דמיטה מפסקת: **שלפני המטה לא יקרא.** דאין מועיל ליתן בתוכו רביעית מים: **אפי' טרקלין וכו'.** דכל הבית לא תשיב אלא כד' אמות: **מבטלה ברוק.** שרוקק עליה וברוקו מכסה אותה: **לטיגנא.** שם מקום שמוך ליס, ורלה לומר שאין ביטול רקיקה מועילה אלא בכדי שיכול אדם לילך מן ימא לטיגנא שהוא דבר מועט ואח"כ הרוק מתייבש ומוזרם הלואה למקומה. עכ"ל הרא"ש (בסי' ג) ורבינו יונה (י. מדה"ר ד"ה לואה כ"ש):

רידב"ז **ומהו כדי רביעית רביעית בתוך רביעית.** ר"ל דצריך רביעית על כל רביעית שהשתין ע"ז אומר דאינו כן אלא אחד כלי קטן ואחד כלי גדול ואפילו להשתנה הרבה די רביעית אחד עיין בביאור הגר"א ז"ל באו"ח סי' עז (סעי' ב):

[כח. – ה"ה]

עד היכן. יהיה גבוה זה הדבר אחר: דייסקי. שק: מפשילן. על החמור מאחוריו ורוכב ואינו חושש: בהדין דייקלרא. כמו הסל הזה שחולין הרצועה מלמעלה והסל מלמטה שהוא דרך בזיון אלא צריך שיהו קצוות התפילין מלמעלן ולצועות יהיו תלוין מלמטן. דיקולרא סל בפ"ק דמגילה (ז:) מי חקלאה מלכא ליהוי דיקולא מצוארייה לא נחית: אתיא. הא כדאמר ר' חנינא שראה את רבי מעטש מלמעלה בתפלתו: וגותן ידיו על פיו. מפני הפיהוק: כדי שיהא כוסו נקי. פיו ושפתיו יהיו נקיים בתפלה: לפניו אסור. לרוק כלל: לימינו. אם רוקק לצדו אסור לרוק לימינו ולשמאלו מותר: הדא הוא דכתיב יפול מצדך אלף. ורבנה מימינך אלמא דהימין שהוא חשיב והוא סובל הרבנה שלא יגשו אליו: בההין דהוא רקק איצטלין דהוא מותר. גרסינן, וט"ס בספרי הדפוס. אם הוא רוקק באיצטלא ובנגד שלו או במטפחת כל עמא מודיס שהוא מותר: ושייף. ברגלו: המתפלל אל ירוק. מיד אחר שסיים מפני שעדיין תפלתו שגורה בפיו: עד שיהלך ארבע אמות. לאו דוקא אלא כלומר עד שישהא כדי הילוך ד' אמות כדלקמן: וכן הרוקק אל יתפלל. מיד אחר הרקיקה: לא סוף דבר וכו'. כדפרישית: א"ר אמי. ודאי דהכי הויא, שאם אתה אומר עד שיהלך אלא כלומר המטיל מים והולך ד' אמות יהא אסור להתפלל שם לפי שאני אומר שמא אחר בא והטיל שם מים מתמלה, וכלומר אם אתה חושש לכך אין לדבר סוף שאפי' בכל הדרך יהא אסור להתפלל שמא אחד הטיל מים בכאן, אלא ודאי אין חוששין לזה המקום, וכששהה כדי הילוך ד' אמות שתיבש כעצם. ואז מותר לקרות ק"ש כנגדה ולהתפלל: מים. מי רגלים כל זמן שמטפיחין אסור: כל זמן שרישומן ניכר. אפי' אין

א[א] לא ישב אדם על גבי [ב]ספסל שספר תורה [ג]נתון עליו. מעשה [ד]בר' אליעזר שהיה יושב על גבי ספסל [ה]שספר תורה נתון עליו [ו]והרתיע מלפניו במרתיע מלפני הנחש. אם היה נתון על גבי דבר אחר מותר. עד היכן ר' אבא בשם ר' חונא [ז]טפח. ר' ירמיה בשם ר' זעירא אפילו כל שהוא. ג[ח]דייסקי שהיא מליאה ספרים או שהיו בתוכה [ט]עצמות המת הרי זה מפשילן [י]מאחוריו ורוכב. ה[יא]תפילין תולה אותן מראשות המיטה ואינו תולה אותם מרגלות [יב]המיטה. ר' שמואל ר' אבהו ר' אלעזר [יג]בשם ר' חנינא [יד]רבי היה תולה את התפילין במראשות המיטה. ר' חזקיה בשם ר' אבהו ובלבד דלא יעביד כהדין [טו]דייקלרא אלא תפילין מלמעלן ורצועות מלמטן: תנא ר' חלפתא בן שאול [טז]העוטש בתפילתו סימן רע לו. [יז]הדא דאת אמר מלמטה אבל מלמעלה לא. [יח]אתיא דמר ר' חנינא אני ראיתי את רבי [יט]מפהק ומעטש [כ]ונותן ידיו על פיו אבל [כא]לא רוקק. ר' יוחנן אמר [כב]אפילו רוקק כדי שיהא [כג]כוסו נקי. לפניו אסור [כד]לאחריו מותר לימינו אסור [כה]לשמאלו מותר הדא היא דכתיב [כו]יפל מצדך אלף. כל עמא מודיי [כז]בההין [כח]דרקק [כט]איצטלין דהוא [ל]אסור. ר' יהושע בן לוי אמר [לא]הרוקק בבית הכנסת כרוקק בבבת עינו. [לב]ר' יונה [לג]רקק [לד]ושייף. [לה]ר' ירמיה [לו]ר' שמואל בר חלפתא בשם [לז]ר' אדא בר [לח]אחוה [לט]המתפלל אל ירוק עד שיהלך ארבע אמות. [מ]אמר ר' יוסי בר' אבון וכן [מא]הרוקק אל יתפלל עד שיהלך ארבע אמות. [מב]תני [מג]המתפלל אל יטיל [מד]את המים עד שיהלך ארבע אמות. [מה]וכן [מו]המטיל מים אל יתפלל עד שיהלך ארבע אמות. אמר ר' יעקב בר אחא לא סוף דבר עד שיהלך ארבע אמות אלא [מז]אפילו שהא כדי הילוך ארבע אמות. [מח]אמר ר' אמי אם אומר אתה עד שיהלך ארבע אמות [מט]יהא אסור אני אומר אחר בא [נ]והטיל שם. ר' אבא בשם רב [נא]צואה עד שתיבש כעצם. [נב]מים כל זמן שהן מטפיחין. גניבא אמר מים כל זמן שרישומן [נג]ניכר.

ר"ש סיריליאו

והרתיע מלפניו במרתיע מלפני הנחש. מרוב צער נדמה לו כל כך כאילו נחש הכישו, וכפ' הקומץ רבא (מנחות לב:) פליגי בהך ברייתא אמוראי, דר' יוחנן ס"ל התם דמותר לישב על גבי מטה שספר תורה מונח עליה, ומפרש דמעשה דר' אליעזר ס"ת על גבי קרקע הוה, ואיכא מ"ד אסור לישב על גבי מטה וכו', והרמב"ם ז"ל (פ"י מהל' ס"ת ה"ו) פסק אסור, והתוספות פסקו (שם ד"ה דאמר) כר' יוחנן, דהלכתא כווותיה לגבי דרב וכל שכן לגבי רב הונא: מפשילן לאחוריו ורוכב. אבל לא ירכב עליהן, שנוהג בהן מנהג בזיון: בהדין דקלידא. מפתח בלשון יון אקלידי. כשהמפתח תלוי בחוזרו והוא נע ונד והוא בזיון לתפלין: תפלין מלמעלן. והרצועות תלויות. ובגמ' דילן (כד.) לא קיימא הכי, אלא רבי כי תלה בכיסתיה תלה. ומאי קמ"ל, מהו דתימא מיבעי הנהה כספר תורה קמ"ל: מפהק. מלקוחיו פותח להוציא רוח הפה כאדם שרוצה לישן: מגהק. פעמים שאדם מוציא מגופו לפיו נפיחה ושומעה, וריחה כריח המאכל שאכל: ומעטש. מלמעלה: ונותן ידו על פיו. בשעה שהוא מפהק, שלא תיכלה פתיחת פיו: לימינו אסור. מדמייתי קרא דיפול מצדך אלף דהיינו שמאל של אדם, מטעם ימינו של הקב"ה מועטין המזיקין לשם, [°הלכך יזרוק לשמאל שלו ממש], ולצד ימינו של אדם מרובין מטעם שמאלו של הקב"ה, (°אבל רבותי לא היו נוהגין כן אלא לצד שמאל) [°ורבותי היו נוהגין כן, ולצד שמאלן] זורקין משום שמועטין המזיקין. ויתכוין לזורקו לשמאלו, כי יותר מתקרב הראש לצדדו לשמאלו לצד שמאל מלצד ימין: כל עמא מודיי. אע"פ שמולקין ר' חנינא ור' יוחנן אי רוקק אי לא, הכא מודו: אנטליין. פי' הגאון ז"ל (נמי' הרשב"א פד:) היכא שעושה כמטויל ואינו צריך לרוק אסור, והכי אמרינן בגמ' דילן (כד:) נזדמן לו רוק. ויש גורסין אצטלין, שרקק באצטלין והוא הנגד העליון, [1]הוא בזיון משום הכון לקראת אלהיך: ושייף. ומשפשף ברגלו, ובגמ' דילן בסוף המסכתא (סג:) מוכח דרקיקה בבית הכנסת שלא בשעת התפילה שריא: המתפלל אל יטיל מים עד שיהלך ארבע אמות. דלמפרש בגמגילה (מז:) דעד ארבע אמות רחוקי מרחשן שפוותיה: אחר בא והטיל שם. ואי אתה יודע אם שמיטו לשם במקום שרוצה להתפלל, אלא ישהה, וכיון דשהה נגלעו ומתפלל שם: מטפיחין. טופח על מנת להטפיח: רישומן ניכר. ואפילו אין מטפיחין:

מסורת הש"ס

מו"ק כה. ועי' תוס' מנחות לב: ד"ה אסור מנחות לב: מסכת סופרים פ"ג הי"ג] **ב)** עי' תוס' ברכות יח. ד"ה וילכב ומהרש"א שם **ג)** ברכות כג: **ד)** [ברכות כד.] **ה)** ברכות כד: **ו)** [ברכות כד:] **ז)** [עי' ברכות שב:] **ח)** מגילה פ"ג ה"א - ז: כה"ע **ט)** מגילה כז: [תוספתא פ"ב ה"ב] **י)** ברכות כה.

הגהות הגר"א

[א] כוסו. צ"ל פיו. (וכן כתב בביאורו לאו"ח סימן ד ד"ה יש נוהגין) [רד"ל]:
[ב] איצטלין. צ"ל אמנטולן [רד"ל]:
[ג] יהא אסור. צ"ל אף תמן יהא אסור [רד"ל]:

תורה אור השלם

א) יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף וְרִבָבָה מִיְּמִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ: (תהלים צא ז)

מהר"א פולדא

על גבי דבר אחר. כגון שהיה נתון דף עוביו טפח על גבי ספסל וס"ת על גבי הדף, מותר לשב על גבי ספסל הואיל וס"ת גבוה ממנו טפח: דיסקיא. ארגז. ויש מפרשים שני שקים מחוברים אחד מצד זה של חמור ואחד מצד השני: ורוכב. על החמור ולא יבא על הדיסקיא: מראשות המיטה. כדפרישית לעיל: דייקלרא. מוכר קולרים ושלשלאות שאינו מדקדק היאך תולה אותן: השוטש. הפחה מלמטה כדמפיק: מלמעלה. כגון אדם המעטש מן הצד והכמות: לא. אדרבה סימן יפה לו: מפהק. מרחיב פיו והלב והמוח הטבעי יולא כאדם שיש לו געגועים בלבו או שלא ישן כל צורכו [א] וכן

הערות מהרא"פ א) תוספת זו מלוח הטעות ב:

רידב"ז ר"א בשם רב צואה עד שתתיבש כעצם. אז מותר. מים כ"ז שמטפיחין והוא ג"כ עד שנתיבשו שאינן מטפיחין. וגניבא אמר כ"ז שרישומן ניכר וחמור יותר דאפילו שנתייבשו ואינן מטפיחין נמי אסור:

ביאור הגרח"ק והרתיע מלפניו. כשראה הס"ת נרתע ונשמט כנרתע מפני הנחש: אם היה נתון ע"ג דבר אחר. אם היה נתון ע"ג כלי וכיו"ב שמונח ע"ג ספסל: עד היכן. כמה יהיה גובה הכלי: דייסקי. שק גדול של עור: הר"ז מפשילן לאחוריו. על החמור: ורוכב. אבל לא ירכב עליהם: ואינו תולה אותן מרגלות המטה. שהוא בזיון: דייקלרא. שלא יתלם ברצועות כדרך שתולין את הסל באזניו אלא תולה את הקציצות והרצועות מלמטה: הדא דאת אמר מלמטה. במפיה: אבל מלמעלה. בפיו: מפהק ומעטש. בתפילתו: ונותן ידו על פיו. כדי שלא תראה פתיחת פיו: כדי שיהא כוסו. פיו נקי להתפלל: לפניו אסור. לרוקק שהשכינה לפניו, וכן לימינו אסור מה"ט וכדלהלן: יפל מצדך אלף. וגומר ורבבה מימינך אלמא ימין חשוב יותר שהוא מפיל רבבה ומשום דשכינה לימינו: בההין דרקק איצטלין. שאינו רוקק לאונסו דאסור, כ"פ הרא"ש והוא גריס דרק אמנטולין, פי' כמטייל להנאתו: רקק ושייף. ברגליו את הרוק מפני כבוד בית הכנסת: המתפלל אל יתפלל. במקום שמתפלל: אלא עד שיהלך ד"א. וירוק שם: הרוקק אל יתפלל. במקום שרק אלא יהלך ד"א ויתפלל: לא סוף דבר עד שיהלך ד"א. לא שיהלך דוקא קאמר ושאל יתפלל או יטיל מים במקום שרק: אלא אפי' שהא כדי הילוך ד"א. פי' לא ירוק באמצע תפילתו שגאני הוא, אלא ישהא כדי הילוך ד"א ואח"כ ירוק וכן הרוקק ישהה כדי הילוך ד"א ואח"כ יתפלל: א"ר אמי. בא להוכיח כדברי ר' יעקב בר אחא: אם אתה אומר וכו'. אם אתה אומר עד שיהלך דוקא קאמר שאסור להתפלל במקום שרק או לרוק במקום שמתפלל א"כ ברק דאמרת לא יתפלל עד שיהלך ד"א במהלך נמי היכי מתפלל: אני אומר אחר בא והטיל. שמא בא אחר והטיל שם מימיו או רק שם, אלא ע"כ אין קפידא שלא יתפלל באותו מקום שרק אלא שלא יתפלל תוך כדי רקיקה או הטלת מימיו וכדאמר ר"י בר אחא: צואה אסור להתפלל כנגדה עד שתתיבש כעצם, אבל אם יבש עד שנקרמו פניה אסור, ודלא כשמואל דאמר להלן מותר: מים כל זמן שהן מטפיחין. אפי' נבלעו כל זמן שהן מטפיחין אסור: כל זמן שרישומו ניכר. אפי' אין מטפיחין כל שעדיין ניכר רושם של מי רגלים אסור:

עין משפט

א מיי' פ"י מהלכות ספר תורה הלכה ו סמג עשין כב טוש"ע יו"ד סימן רפב סעיף ז:
ב [עיין מיי' שם בהגהות]:
ג [מיי' שם הלכה יא] טוש"ע או"ח סימן רפב סעיף ג:
ד מיי' פי"ד מהלכות אבל [הלכה יד] סמג עשין ס טוש"ע יו"ד סימן תג סעיף י:
ה מיי' פ"ד מהלכות תפילין הלכה כד טוש"ע או"ח סימן מ סעיף ג וסעיף ה:
ו טוש"ע או"ח סימן קג סעיף ג:
ז טוש"ע או"ח סימן לז סעיף ח:
ח ט מיי' פ"ד מהלכות תפילה [הלכה יא] טוש"ע או"ח סימן לז סעיף ב:
י [טוש"ע או"ח סימן לז סעיף ב בהג"ה]:
כ מיי' שם טוש"ע או"ח סימן לז סעיף ב:
כא [מיי' שם פי"א הלכה י ועיין בכ"מ, טוש"ע או"ח סימן ל סעיף יג וסימן קנא סעיף ז]:
כב טוש"ע או"ח סימן לב סעיף ט:
כג [מיי' שם פ"ד הלכה יד] טוש"ע או"ח סימן לב סעיף ח):
כד מיי' שם טוש"ע או"ח סימן לב סעיף ח ט:
כה מיי' פ"ג מהלכות קריאת שמע הלכה ז סמג עשין יא טוש"ע או"ח סימן פב סעיף ב:

שינויי נוסחאות

א] **ספסל.** במסכת סופרים (פ"ד הי"ג) **מיטה** וכ"ה בסמוך בדר"א:
ב] **נתון.** בתוס' (מנחות לב: ד"ה אסור) **מונח**:
ג] **בר' אליעזר.** במסכת סופרים (שם) ובמנחות (לב:) ובדפ"ר בר' **אליזר**:
ד] **שספר.** בכי"ר ובראבי"ה (ח"א ברכות פ) **וראה ספר.** במנחות (שם) **וזכר** שספר:
ה] **והרתיע מלפניו במרתיע מלפני הנחש.** במסכת סופרים (שם) **ועמד דומה כמי שבכישו נחש.** במנחות (שם) **ונשמט וישב ע"ג קרקע ודומה כמי שהכישו נחש.** בבה"ג (סי' עה הל' סופרים) **כיון שידע בו עמד ממנה והיה דומה לאדם שנשכו נחש**:
ו] **דייסקי.** בתוס' (יח. ד"ה וירכב): **דסקיא**:
ז] **מאחוריו.** בכי"ר וברש"ס ובתוס' (שם) **לאחוריו**:
ח] **מרגלות.** בכי"ר וברש"ס **במרגלות**:
ט] **בשם ר' חנינא רבי היה.** בכי"ר **ר' חנינא** היה:
י] **דייקלרא.** ברש"ס **דקלידא**:
כ] **אתיא דמר ר'.** ברש"ס ובד"א אתיא **כיי** דמר. בתוס' ר"י שירליאון (כד: ד"ה איתרמי) **אמר** ר': ל] **מפהק.** ברש"ס מפהק **ומגהק** וכביי"ז בבבלי (כד.):
מ] **אפילו.** בכי"ר וברש"ס **אף**: נ] **כוסו.** בהא"ש (סי' לט) **פיהו.** בכל בו (יא) **גופו**: ס] **אלף.** ברשב"א (כד:) אלף **ורבבה מימינך**: ע] **דרקק איצטלין דהוא הוא דאסור.** בתוס' ר"י שירליאון (שם) דרקק **הוא דאסור**: פ] **איצטלין.** בכי"ר **אי מטיליין.** ברש"ס **אנטלין.** ברשב"א (שם) **אם טיילין.** באו"ז (ח"א הל' תפילה צח) ובכל בו (שם) **איסטלין**: צ] **אסור.** ברשב"א (שם) בשם הראב"ד **מותר**: ק] **ר' יונה.** בכי"ר **ר' יוסה**: ר] **ושייף.** בראבי"ה (ח"א ברכות עא) ושייף **ברגליה**: ש] **ר' ירמיה ר' שמואל בר חלפתא בשם ר' אדא בר אחוה המתפלל.** בתוס' ר"י שירליאון (שם) ר' ירמיה **רקק ושייף ר' חלפתא בן שאול אומר** המתפלל. בד"א ר' **אדא אמר** המתפלל. בהא"ש (שם) ר' ירמיה **זר'** שמואל בר חלפתא **אמרו** המתפלל: ת] **ר' שמואל.** בכי"ר ר' שמואל **הלוי**: א"] **ר' אדא.** בכי"ר ר' **אחא**: ב] **אחוה.** ברש"ס **אהבה**: ג] **אמר ר' יוסי בר' אבון.** בהא"ש (שם) ליתא: ד] **תני המתפלל וכו' ארבע אמות.** בד"א ליתא: ה] **את המים.** בכי"ר וברש"ס ובתוס' ר"י שירליאון (שם) **מים**: ו] **וכן במטל מים וכו' ארבע אמות.** בכי"ר וברש"ס ליתא: ז] **אמר ר' אמי.** בכי"ר ליתא: ח] **והטיל.** בתוס' ר"י שירליאון (שם) **והטיל מים**: ט] **ניכר.** בכי"ר **קיים**:

מטפיחין אסור: עד שיקרמו פניה. של מעלה בצואה, וכן אמר שמעון בר ווא בשם ר' יוחנן ולא בעינן עד שתיבש כעצם: ר' ירמיה ר' זעירא בשם רב. לא כדאמר ר' אבא בשמו אלא כך אמר רב צואה אפי' עשויה כעצם אסורה: שמואל אמר וכו'. כלומר בהא דקאמר משמיה דשמואל ור' יוחנן מודו ר' ירמיה ור' זעירא דכן סבירא להו כדאמר ר' אבא בשמייהו: אמר חזקיה ר' אבא מחמיר במים יותר מן הצואה. בתמיה, ואכתי לא פירש דבריו עד לקמן: א"ל ר' מנא מן הדא דגניבא. כלומר אם כך הוא כוונת דעתך בתמיה, דהא אי למאי דאמר ר' אבא משמיה דרב אתה מתמיה שמחמיר במי רגלים יותר מן הצואה, וכי היכן הוא מחמיר והלא איהו קאמר דרב סבר במים כל זמן שהן מטפיחין דוקא ובצואה צריך שתיבש כעצם ואם כן בצואה הוא מחמיר, ואם מן הדא דגניבא דקאמר ר' אבא משמיה כל זמן שרישומן ניכר אתה מתמיה שלפי זה הן חמורין יותר מן הצואה שאע"פ שרישומה ניכר אם יבשה כעצם מותר, קשיא ומאי שייך סברא דגניבא לדרב דילמא בתמת גניבא מחמיר עוד יותר בצואה: א"ל. חזקיה לא כמאי דסלקא אדעתך שאני מתמיה מן הדא דגניבא אלא למאי דאמר ר' אבא משמיה דרב גופיה אי מתמיה, לפי שבדין הוא שצואה אפי' היא יבשה כעצם אסורה שעדיין ממשות שלה קיים, אבל מי רגלים אין ממשן קיים ואע"פ שמטפיחין מ"מ נצלעין בתרן הן, ואיהו קאמר דרב ס"ל במים כל זמן שהן מטפיחין אסור וצואה אם יבשה כעצם מותר, ועל זה אי אתה דלדידיה אלבא דרב מחמיר הוא במים יותר מן הצואה אלא ודאי מחוורתא כר' זעירא בשם רב: **מתני'** זב שראה קרי. אף על פי שטמא טומאת שבעה משום זיבה ואין טבילה זו מטהרתו אפ"ה צריך טבילה לדברי תורה כתקנת עזרא משום קרי. וכן נדה שפלטה שכבת זרע הרי היא כבעל קרי וצריכה טבילה אם בא להתפלל: (וכן) והמשמשת. והכי פירושא נדה שפלטה עתה תשמיש שמשה אתמול קודם שראתה וכל תוך ג' ימים שכבת זרע מטמא האשה בפליטתו, והמשמשת מטמא אע"פ שלא פלטה ואף שעכשיו ראתה נדה אחר שמימשה, צריכין טבילה: ור' יהודה פוטר. ואף על גב שבמשמשת שראתה נדה איכא למימר דמעיקרא בת טבילה היתה ולא פקעה חובת טבילה מינה, אפ"ה פוטר ר' יהודה מן הטבילה הואיל דעכשיו נדה היא. וכבר נתבאר לעיל דהאידנא בטלה לבטילותא מפני שהיתה תקנה שאין רוב הציבור יכולין לעמוד בה: **גמ'** עד כדון זב שראה קרי. אלינא דר' יהודה קא מיבעיא ליה, דעד כאן לא שמענו דפוטר אלא אם טומאת הזיבה קדמה והואיל דכבר טמא הוא ואינו מועיל לו טבילה זו לטהרו מזיבתו הלכך הוא דפוטר. ואע"ג דמדינא מועיל לו הטבילה משום קרי לדברי תורה, דהא זב מותר בדברי תורה כדאמרינן לעיל בהלכה ד' (לט.), מ"מ כיון דאלא אם טומאה עליו מעיקרא ולהאי טומאה אין טבילה זו עכשיו כלום, אינה מועילה לו אפילו להוציאו מטומאת קרי, ומכיון דאינה מועילה לו למה יטבול:

ר"ש סיריליאו

כעצם. שגולה ואינה נפרכת: מחמיר במים יותר מצואה. קס"ד דס"ל לר' אבא כגניבא, דאילו צואה יבשה כעצם שרי לה [ר' אבא] לעיל, ואילו מים גניבא מחמיר ואפי' אין מטפיחין: [א]ומסיק דר' אבא הכי קאמר מומרא היא מה שדנו במים, דאפילו לא אסיר אלא במטפיחין שלא כדין דנו בהן, דאין משמושם קייס, אבל בצואה כל מה שיתמירו בה דין הוא, דהא משמושה קיימת, ואפילו עשויה כעצם אינו מומרא אלא דין הוא: **מתני'** זב שראה קרי. אע"פ שטמא טומאת זיבה וטמא שבעה ואין טבילה זו מטהרתו, אפילו הכי צריך טבילה לדברי תורה כתקנת עזרא משום קרי. וכן נדה אם בא להתפלל שמונה עשרה, **ופלטה שכבת זרע** שמשה אתמול קודם שראתה [°וטבלה], והשתא פלטה, ומאחר דפלטה הרי היא כבעל קרי, כדאשכחן בסיני (שמות יט טו) אל תגשו אל אשה, והתם משום פליטה (שבת פו.): ור' יהודה פוטר. קס"ד הואיל וטומאת זיבה [קודמת] והרי הוא טמא טומאה אמורה ואינה אוסרתו בדברי תורה כתקנת עזרא משום קרי דקילא ואסרה ליה (רש"י), דמה מועיל לו אם הוא טובל: **גמ'** עד כדון זב שראה קרי. עד כאן לא שמענו אלא כי קודמת טומאה אמורה, דפטר ר' יהודה [°דמה מועילה לו הטבילה], אבל כשטומאה קלה קדמה, כגון בעל קרי שראה זוב כגון בשתי ראיות, או בין האמשות דטמא שבעה מספק, והכא אי טבל מקמי זיבה מועיל היה וסלק ליה מטומאה, הילכך קנסינן ליה, או אפילו בזה יימא דפטר ר' יהודה, וטעמא משום דאין שם וכו':

א מיי' פ"ג מהלכות קריאת שמע הלכה ז סמג עשין יח טוש"ע או"ח סימן פב סעיף ח:

ב מיי' שם פ"ד [הלכה ח] ופ"ד מהלכות תפילה [הלכה ה] סמג עשין יח טוש"ע או"ח סימן פח סעיף ח:

שינויי נוסחאות

א) עד. ברש"ס צואה עד:
ב) ר' ירמיה וכו' בשם ר' יוחנן עד שיקרמו פניה. ברש"ס ליתא:
ג) שמעון בר ווא וכו' פניה. בכי"ר ליתא:
ד) אפילו. בכי"ר מין שיטתיה צואה אפילו:
ה) שמשמשה. כ"ה בכתה"י. בדפוסים שמשמשה וכן הוגה בכי"ל. ברש"ס שמשמושה:
ו) ממשה. כ"ה בכי"ר. בכי"ל ובדפוסים משמשה. ברש"ס משמושן:

הגהות הגר"א

(א) שמואל אמר וכו' שמעון בר ווא וכו' פניה. נמחק [רד"ל]:
(ב) אמר חזקיה וכו' אפילו עשויה. צ"ל אמר ליה חזקיה אתה מחמיר בצואה יותר מן המים או כהדא דגניבא אמר ליה צואה אפילו עשויה [רד"ל]: אמר חזקיה לר' ירמיהו אתה מחמיר בצואה יותר מן המים דרובא מן דגנובא אמר ליה צואה אפילו עשויה כעצם אסורה [שערי ירושלמי]:
(ג) עד כדון זב עד ור' יודה פוטר. נמחק [רד"ל ושערי ירושלמי]:

הגהות וציונים

א. בכי"פ הגירסא, ומסיק לאפי' יסבור דלק מטפיחין הוא לאסור, מ"מ כיון דאין משמושן קיים חומרא הוי, ואילו צואה אפי' בעצם מדינא היא דמשמושה קיים וכ"ש אם אינה עשויה כעצם. ולאחר מכן נמחק ותוקן כנפנים:

ביאור הגרח"ק

עד שיקרמו פניה. בצואה אסור עד שיקרמו פניה שתעלה כמין קרום אבל קרמו פניה שרי: **ר' אבא מחמיר במים יותר מן הצואה.** ר' אבא דס"ל צואה עד שתיבש כעצם, מים כ"ז שהן מטפיחין, נמצא מחמיר במים יותר מן הצואה משום דס"ל דכ"ז שהן מטפיחין במים הוי כיבש כעצם בצואה, ובצואה כה"ג מתיר ובמים אוסר: **א"ל ר' מנא מן הדא דגניבא.** ר' מנא ס"ל דמים מטפיחין גרע מצואה יבשה ולכן לא הבין מה חזקיה שואל, וא"ל לחזקיה אולי כונתך דר' אבא מחמיר במים יותר מגניבא דאמר דוקא רישומן ניכר ור' אבא אמר כ"ז שמטפיחין וס"ל דגרע מרשומן ניכר, והיינו דאמר דמחמיר במים יותר מן הצואה דאילו בצואה אין מחמיר יותר מגניבא דבצואה לא פליגי: **א"ל אפי' וכו'.** א"ל אדר' אבא אני אומר שהוא מחמיר במים יותר מן הצואה, ומשום דאפי' אסרנא צואה שיבשה כעצם יש לנו להתיר במים שהן מטפיחין, וה"ט משום דצואה כעצם אע"פ שיבשה הרי היא בעינה וממשה קיים אבל המים אפי' הן מטפיחין הא נבלעו בארץ ואין ממשן קיים: **מתני' זב שראה קרי.** צריך טבילה לד"ת כדמסיים, ואע"פ שאין טבילה זו מטהרתו שהרי טמא טומאת שבעה משום זיבה, מ"מ צריך טבילה לד"ת שהרי זב מותר בד"ת, ובעל קרי שהוא טמא נמי לד"ת מהניא ליה מיהא טבילה לד"ת: **ונדה שפלטה שכבת זרע.** פולטת שכבת זרע הרי היא כבעל קרי כדאשכחן בסיני (שמות יט טו) היו נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה לפי ששכבת זרע מטמא בפליטתו כל שלשה, והכא מיירי באשה ששמשה קודם שראתה וטבלה ואח"כ ראתה דם נדות ושוב פלטה מתשמיש ששמשה קודם שראתה והרי היא כזב שראה קרי: **והמשמשת שראתה נדה.** המשמשת שלא טבלה והרי היא כבעל קרי וראתה נדה דהשתא נמי אם תטבול לא טהרה דהא טמאה שבעה משום נדה לת"ק צריכה טבילה אם באתה להתפלל: **ור"י פוטר.** ובגמ' מפ' טעמא: **גמ' עד כדון זב שראה קרי.** הוא דמצריך ליה ת"ק טבילה דכיון דקדם ליה טומאת זיבה נמצא טומאת קרי אינה מוספת אלא לד"ת ולענין זה מיהא מהניא לה טבילה:

ג) נדה כו. [כח:]

מהר"א פולדא

שיקרמו פניה. צואה קאי עד שנעשה עליו קרום: ה"ג **אמר חזקיה אבא מחמיר.** והוא רב פי' כך קורין לרב אבא. וחזקיה בנו של רבי חייא היה. [רב] מחמיר יותר במי רגלים מבצואה: **א"ל ר' מנא מן הדא דגניבא.** בעית לומר כן דאמר כל זמן שרישומו ניכר אסור, ואילו בצואה שתתיבש תמיד אע"פ שאין לך רישומו ניכר גדול ממה: **אפי' עשויה כעצם אסורה.** כמו שאמר ר' זעירא בשם רב, ואפילו הכי מתמיר רב במים יותר מבצואה, מפני שבצואה אינו אוסר אלא כל זמן שמשמושה קיים, ומים כל זמן שרישומן ניכר אפילו אין משמושן קיים אסר ליה רב, משום הכי אמרינן שהוא מתמיר יותר במים מבצואה: **מתני' זב שראה קרי.** אע"פ שטמא טומאת שבעה ואין טבילה זו מטהרתו, אפילו הכי צריך לטבול לקריו משום תקנת עזרא: **פולטת שכבת זרע.** הרי היא כבעל קרי, והכי פירושו נדה שפלטה השתא שכבת זרע מתשמיש שקודם רלאייתה: **ור' יהודה פוטר.** בגמ' מפרש טעמא דר"י: **גמ' עד כדון.** עד השתא לא שמענו אלא בזב שראה קרי שלא היה לבוטמת קרי מעולם שם לבדו, לכך קלישא טומאתו ומועיל לו טבילה זו אע"פ שאינה טבילה גמורה. שהרי לא נטהר מכל וכל, שאין טבילה בזב אלא אחר שבעה נקיים, מ"מ מועיל הטבילה לקרי מטעם שפירשתי:

רידב"ז

אמר חזקיה ר"א מחמיר במים כו'. ר"ל דמים חמור מצואה בתמיה ולכאורה מאי חמור במים הא בשניהן מותר כשנתיבשו. ע"ז שאל לו ר"מ האיך חמור מים אם לא **מהדא דגניבא** דס"ל דלא מהני במים אפילו שנתיבשו ואינן מטפיחין כיון שרישומן ניכר. ע"ז השיב לו חזקיה דזה אינו דלאו משום מימרא דגניבא חמור, זה אינו אלא משום דכיון דס"ל גבי מים כל זמן שמטפיחין ר"ל עד שנתיבשו. צריך להיות לפ"ז בצואה דאפילו בנתיבשה כעצם נמי אסורה. **מפני שמשמשה קיים ואין משמשה קיים** ר"ל דחלוק צואה ממים דזה ממשה קיים וזה אין ממשה קיים דצואה ממשה קיים ומים אין ממשן קיים ועל כרחך דמחמיר במים יותר מצואה דאפילו אין ממשן קיים צריך להיות יבש שאינן מטפיחין: **עד כדון בזב שראה קרי**

[כח: כט. – ה"ו]

בעל קרי שראה זוב נשמעינה מן הדא משמשת שראתה נדה צריכין טבילה רבי יהודה פוטר עד כאן. והיא הנעיא והתשובה שנבלי נלשון קלרה מאד: ה"ג מה טעם דר' יהודה משום מה מועיל שהוא טובל או שאין שם לטומאה קלה אצל טומאה חמורה. מה נפיק מביניהון, קרי שראה זוב נשמעינה מן הדא משמשת שראתה נדה צריכה טבילה ר' יהודה פוטר אין תימר מה מועיל שהוא טובל מועיל הוא. הוי לית טעמיה [דלא]. והיא השאלה והתשובה עלמה בלשון אחרת דרך ארוכה, וכן הא דקאמר אמ"כ על כרון וכו' היא עלמה השאלה והתשובה עלמה בלשון שלישי ביוני, וכמו איכא דאמרי איכא דאמרי דאיתא בנבלי בכמה דוכתי (מ: לז:) ופעמים שאין הפרש ביניהם כלל בענין אלא בלשון. וכן תמצא בהלכות ברכות לרמב"ם (פ"א הי"ב) שהביא שם המגדל עוז תשובת הרמב"ם (ו)ז"ל על איכא דאמרי דמייתי בנבלי פרק כילד מברכין (וז"ל) הני תרי ליתני חד טעמא אית להו ואין ביניהם חילוק בעניין אלא בשינוי המימרא בלבד. ויש [כמה] מקומות [בתלמוד] כזה שמקפיד על נוסח המימרא היאך היתה אע"פ שאין ביניהם הפרש בענין עכ"ל: מה טעם דר' יהודה. דפטר בזב שראה קרי: משום מה מועיל וכו'. כלומר דמתחלה בנא הקרי לא יש תועלת בטבילה שהרי זב הוא: או שאין שם טומאה קלה. דקרי אצל חמורה דזיבה וכאילו [אינו] בעל קרי משביגן ליה: מה נפיק מביניהון. כלומר מה נפקותא בין שני הטעמים אלו, ומשני דאיכא קרי שראה זוב דאי טעמא משום דאין שם לטומאה קלה אצל חמורה גם עתה אין שם ופטור, ואי טעמא משום מה מועיל הרי היה מועיל אי הוה טביל מעיקרא ומחייב בה ר' יהודה. ופשיט מסיפא דקתני המשמשת וכו' ר' יהודה פוטר דאין תימר דטעם הפיטור בזב שראה קרי משום מה מועיל, הרי כאן מועיל הוא בתחילה כששמשה והיה לו לחייב, אלא על כרחך הוי אומר דלית טעמיה אלא משום דאין שם, ופטרו נמי בקרי שראה זוב: הוי לית טעמיה דלא. לשון קצר הוא וכאילו אמר לית טעמיה דא אלא (עי' ע"ז פ"ג הי"א - כג:). וכמוהו רגיל בירושלמי תמצא (כלאים פ"א ה"ט - ז:):

הדרן עלך פרק מי שמתו

הזה בכל דוכתי דאיכא בהאי גונא. כלומר על כרחך טעמיה דר' יהודה איפשיטא לן מהאיא דהמשמשת שראתה נדה דהאיא נמי מעיקרא בת טבילה היתה ואפ"ה פוטר בה ר' יהודה, א"כ לית טעמיה משום מה מועיל אלא דטעמיה משום שאין שם לטומאה קלה לחול עליו כלל אצל טומאה חמורה ואינו צריך טבילה מדינא לר' יהודה וכדאמרן:

ר"ש סיריליאו

מאי טעמא דר' יהודה. דקא פטר נסיפא: [°**הכא מועיל הוא.** נתמיה]: **הוי לית טעמא דא אלא משום שאין שם לטומאה קלה אצל טומאה חמורה.** דעל כרחין אפילו טומאה חמורה נתא לו לנסוף קאמר, דהא משמשת שראתה נדה טומאה חמורה לנסוף היא, דסתמא קתני ואפילו רמתה נדה אחר שפלטה דהיה לה שהות לטבול, וקתני דפטר בה נמי ר' יהודה, וממשנה יתרה קא דייק, והכי אסיקנא בגמ' דילן (כו.):

הדרן עלך פרק מי שמתו בס"ד

תקנת עזרא והילך אמר הכא דפטור משום מה מועיל שהוא טובל לפי אלא נטהר מכל וכל, משמע הא בראה קרי לחודא דמועיל הוא ממייב ליה ר"י. ואע"ג דגם אם נאמר טעמא דר"י משום אין שם לטומאה קלה אצל חמורה נמי איכא למידק הכי, הא בראה קרי לחודא שיש שם לטומאה קלה ממייב ליה ר"י, לא היא התם נוכל לומר ר' יהודה ס"ל אפי' בראה לחודא לא ממייב, והא דקאמר האי טעמא אין שם כו' לדבריהם דרבנן קאמר להו, לדידי אפי' בראה קרי לחודא דלית לי תקנת עזרא, לדידהו דאית לכו תקנת עזרא אודי לי מיהת אם יש טומאה אחרת עמו מטעם אין שם כו'. וכן פירש הרב בעל תוס' יו"ט במתני' דהכא. ועיקר בנא דסיפא לא נאמית אלא לרבנן, ולא זו אף זו קתני, לא זו קרי אחר זוב אלא היתה קרי מעולם לבדה שתהא לה שם מועיל, אפילו היה לה שם כגון סיפא קרי קודם לזוב נמי מועיל, דס"ד דלא יועיל וכדאמר הש"ס לעיל עד כדון כו'. אבל אם נאמר דטעמייה דר"י משום מה מועיל היא, על כרחך סיפא לר"י איטעריך דלר"מ ק"ו הוא מריש, מה התם דמעיקרא לאו בר טבילה הוא ממייב, סיפא קרי קודם לזוב דמעיקרא בר טבילה הוא לא כל שכן דממייב, דלא שייך שם לא זו אף זו[א] אלא ודאי לר"י איטעריך וס"מ דאית ליה תקנת עזרא. כל מה שפירשתי מפורש הוא בש"ס בגלי על מתני' דלעיל (נגעים פא:), דמקשה ר' יהודה אדר' יהודה, ומייתי לה מסיפא דעל כרחך סיפא לר"י איטעריך תנא לאשמעינן וכמו שפירשתי מטעם מה מועיל כו', וכן הוא שם בפירוש רש"י ז"ל בהדיא. ואע"ג דהש"ס שם מסני עשקן לכלהות דרך ארץ, הש"ס זה לא משמע ליה לפרש מילתיה דר"י הכי, אלא מוקי ליה בטעם אחרינא דלא נוכל להוכיח ממנו דסיפא לר"י איטעריך, אלא לרבנן איטעריך: **דלא.** דא אלא:

הערות מהרא"פ א) פי' דהא בראשא איכא נמי טעמא דמה מועיל וכו' אלא ודאי לר"י איטעריך אע"ג דמעיקרא לאו בר טבילה הוא פטור וס"מ דאית ליה תקנת עזרא דאם לא כן עדיפא מיפה ה"ל למיתני אפילו בעל קרי לחודא פטור אע"ג דמועיל הוא אלא ודאי דוקא קתני לה: (עוא הטעות ב)

ביאור הגרח"ק **ואפי' קרי שראה זוב.** ואפי' קרי שראה זוב מי נמי מצרכי טבילה, וכי **מועיל הוא שהוא טובל.** דמכי ראה קרי טמא הוא לתרומה ולקדשים והשתא אין טבילה מטהרתו דהא טמא טומאת שבעה משום זיבה, הלכך מה תועיל לד"ת דהלא מטומאה שבאתה לו מחמת קריו לא מטהרתו, הלכך לא תטהרנו נמי לד"ת, ובשלמא בזב שראה קרי שכבר היה טמא ולא מהניא ליה טומאת קרי אלא לד"ת הלכך טבילה נמי תהני לד"ת, אלא בעל קרי שראה זוב מה מועיל שהוא טובל: **המשמשת שראתה נדה צריכה טבילה.** הא להדיא דאפי' בכה"ג נמי מצרכי טבילה: **ור"י פוטר.** היא פיסקא ממתני' ומסקפקא ליה טעמא מאי: **משום מה מועיל הוא שהוא טובל.** דכיון שאין טבילה זו מטהרתו מטומאתו אינה מועלת נמי לד"ת וכיון שכן לא אצרכוהו טבילה: **או שאין שם לטומאה קלה אצל טומאה חמורה.** דכיון שטומאת זיבה חמורה היא ואינה אוסרתו בד"ת תו לא אתיא טומאת קרי שהיא קלה ואוסרתו בד"ת שאין שם לטומאה קלה אצל חמורה: **ראה קרי.** זב שראה קרי: **אין תימר מה מועיל וכו' מועיל הוא.** הא בכה"ג מועיל הוא כיון שלא אהניא ליה טומאת קרי אלא לד"ת ולד"ת מהניא לה נמי טבילה ושפיר מועיל הוא וכיון דשמעינן במתני' דזב שראה קרי ר"י פוטר: **הוי לית טעמא וכו'.** הא שמעת שאין הטעם אלא משום שאין שם לטומאה קלה אצל חמורה:

ב) [יומא פ"ג ה"ג - יח.]

רידב"ז

ואפילו קרי שראה זוב מועיל הוא שהוא טובל. כדי להבין הסוגיא הזאת צריך להקדים דרך הש"ס הזה ועי"ז תבין בנקל. דרך הש"ס כדתני במתניתין ב' בבות בבא ראשונה בענין אחד והדר נקט הדין בדבר הפוכו בבבא דסיפא בענין אחר ומבעיא להגמ' האיך הדין בענין דרישא בדבר הפוכו ופשיט הגמ' מהענין דבבא דסיפא וכן מיבעיא האיך הדין בסיפא בדבר הפוכו ופשיט מהענין דבבא דרישא לדוגמא במסכת שביעית (פ"י מ"ו) כותבין לאיש על נכסי אשתו ואיפכא לאשה על נכסי בעלה לא קתני והדר נקט בבא דסיפא דכותבין ליתומים על נכסי אפוטרופוס ואיפכא לאפוטרופוס על נכסי יתומין לא קתני ומבעיא בגמ' בבבא דרישא האיך הדין באיפכא כגון לאשה על נכסי בעלה וקפשיט מבבא דסיפא כותבין ליתומין על נכסי אפוטרופוס והדר שאל בבבא דסיפא האיך הדין איפכא לאפוטרופוס על נכסי יתומין וקפשיט מבבא דרישא כותבין לבעל על נכסי אשתו וכמו כן בש"ס דילן בסוגיא דידן גופא דמבעיא להגמ' בבבא דרישא איבעיא להו בעל קרי שראה זיבה כו' ר"ל האיך הדין אם היה איפכא וקפשטינן מבבא דסיפא במשמשת שראתה נדה. ועוד צריך להקדים דסגנון הלשון בירושלמי בתיבות הללו מה נפיק מביניהון כו' אין תימר כו' הוי לית טעמא דלא משום כו' לשון הזה נמצא בירושלמי ד' פעמים א' כאן וב' במסכת סוכה (פ"ג ה"ד - יז.) וג' במסכת יבמות (פי"ב ה"א - סז:) וד' במסכת כתובות (פ"ה ה"ו - לח.) ושם מבואר בפשיטות דקבעי שם מה טעם אי משום טעם זה או משום טעם זה וקפשיט מה נפק מביניהון ר"ל לענין דינא כך וכך ואין תימר משום טעם זה יהיה נ"מ לדינא ויהיה הילכתא חדתא ויהא קשיא ממתניתין דנקט סתמא עיי"ש דשם מבואר כן ונמצא דלשון זה מה נפיק מביניהון כו' אין תימר כו' הוי לית טעמא דלא כו' הוא פשיטות על האיבעיא. ועל פי הקדמה הזאת יתבאר סוגיא דידן בע"ה והכי פירושו דס"ל להירושלמי דלא חל טומאה קלה על טומאה חמורה וע"כ בזב שראה קרי לא חל כלל הקרי וכאילו אינו בעל קרי כלל ועכ"ז מיבעיא ליה טבילה משום טעמא שכתב הרמב"ם ז"ל (בפ"ד מהלכות תפילה ה"ה) דלאו משום טומאה וטהרה נגעו בה אלא כדי שלא יהו מצוין אצל נשותיהן הילכך אע"ג דלא חל כלל הטומאה מ"מ צריך טבילה לדברי תורה, אבל בקרי שראה זוב דחל טומאת קרי ואין מועיל לו הטבילה לטהרו והרי הוא חשיב בעל קרי לאחר הטבילה כמו קודם הטבילה והרי בעל קרי אסור בד"ת ומה מועיל לו הטבילה. ואע"ג דהאי טבילה לאו משום טומאה וטהרה הוא אבל מ"מ שם בעל קרי עליו וכל זמן שלא נפקע ממנו שם בעל קרי הרי הוא אסור בד"ת ומיבעיא ליה אליבא דרבנן. ע"ז פשיט **ממשמשת שראתה נדה צריכה טבילה** אלמא דאפילו דאינו מועיל הטבילה להפקיע שם דבעל קרי מ"מ צריכה טבילה לרבנן משום הטעם שלא יהו מצוין אצל נשותיהן וכל זה קאי הגמ' אליבא דרבנן, והשתא מיבעיא ליה אליבא דר"י **מה טעמא דר"י משום מה מועיל הוא שהוא טובל** וכיון דלא נפקע ממנו שם בעל קרי לאחר טבילה א"כ אין מקום לטבילה זו, ופליג בזה הסברא על דרבנן דרבנן ס"ל אף על גב דלא נפקע ממנו שם בעל קרי לאחר הטבילה מ"מ צריך טבילה משום הטעם שלא יהו מצוין אצל נשותיהן ע"ז פליג ר"י אם כן לפ"ז בשטומאה חמורה קדמה דאין שם לטומאה קלה אצל חמורה ולא הוי עליו שם בעל קרי כלל ומ"מ צריך טבילה לרבנן משום שלא יהו מצויין אצל נשותיהן ובזה לא שייך למימר דאינו מועיל הטבילה ולא נפקע ממנו שם בעל קרי לאחר הטבילה על כן בזה גם ר"י מודה ולא פליג ר"י אתנא קמא רק במשמשת שראתה נדה דשם אינו מועיל הטבילה להפקיע ממנו שם בעל קרי אבל איפכא נדה שהיתה משמשת או שפלטה שכבת זרע דשם מועיל הטבילה גם ר"י מודה או דילמא דגם בזה פליג אדרבנן וס"ל דלא תיקן עזרא טבילה לבעל קרי רק בשחל עליו הטומאת בעל קרי ושם ב"ק עליו משא"כ בנדה שהיתה משמשת או פלטה ש"ז דשם קרי אינו חל לא תיקן עזרא טבילה ולא מהני הטעם שלא יהו מצוין אצל נשותיהן אלא בשם בעל קרי, ע"ז פשיט **מה נפיק ביניהן ראה קרי** ר"ל דנפקא מינה בין ב' הטעמים הוא בראה קרי' ר"ל בדינא דרישא בזב שראה קרי ולפ"ז **אין תימר** דטעמא דר"י הוא משום מה הוא מועיל הא בכאן מועיל וא"כ האיך תימר דטעמא דר"י משום מהו מועיל א"כ מה נעשה בהרישא בזב שראה קרי האיך פליג ר"י אלא ודאי משום **דאין שם לטומאה קלה אצל חמורה** וע"כ פליג ר"י גם בנדה שהיתה משמשת משום דס"ל דלא תיקן עזרא טבילה לב"ק רק במקום דחל עליו טומאת בעל קרי. והדר שאל הגמ' אימא כל עיקר טעמא דר"י הוא משום שלא תיקן עזרא טבילה לב"ק רק במקום דחל עליו טומאת בעל קרי ע"כ בזב שראה קרי דלא חל עליו טומאת ב"ק לא תיקן טבילה משא"כ בבעל קרי שראה זוב גם ר"י מודה כיון דחל עליו שם בעל קרי צריך טבילה אע"ג דלא מועיל לו הטבילה והוי בעל קרי לאחר הטבילה כמו קודם הטבילה מ"מ מודה ר"י לרבנן בזה.

א) ואפילו וכו' היא הדא היא הדא. ברש"ס דמה מועיל לו אבל בעל קרי שראה זוב לא דמועיל הוא אם היה טובל או משום שאין שם לטומאה קלה אצל טומאה חמורה נשמעינה מן הדא וכו' ור' יהודה פוטר מאי טעמא דר' יהודה אין תימר משום מה מועיל שהוא טובל הכא מועיל הוא הוי לית טעמא דילא משום שאין שם לטומאה קלה אצל טומאה חמורה:

ב) מועיל הוא שהוא טובל. בכי"ר ליתא, וכן הגיה בחרדים:

ג) **או משום שאין.** כ"ה בכי"ר. בד"א ודפ"ר **או שאין.** בכי"ל וד"ר **שאם:**

הגהות הגר"א

[א] ראה קרי וכו' שאין שם. צ"ל ראה קרי **ואחר כך ראה זוב** אין תימר מה מועיל מועיל הוא אין תימר שאין שם וכו' [ד"ל]: ראה קרי **ואחר כך ראה זיבה** אין תימור מה מועיל שהוא טובל **ולא** מועיל הוא **אין תימור** משום שאין שם [שערי ירושלמין]:

מהר"א פולדא

ואפי' קרי שראה זוב. מי נימא נמי דמועיל שהרי לא נטהר מכל וכל, וגם אין טומאת קרי קלשא שהיה לה פעם אחת שם לנדה קודם שראה זוב: **נשמעינה מן הדא** וכו'. והתם הו"ל כמו קרי שראה זוב ומהני ג"כ לר' מאיר: **מאי טעמא** דר' יהודה כו' מה נפיק מביניהון כו' מועיל הוא. נראה שאין כאן לא בעל הנעיא ולא פשטן, אלא הכל סתמא דש"ס הוא שמסייס דברי ר' מאיר ור' יהודה על האמת. ונסב מילתיה בלשון בעיי ופשיטות כדרך הש"ס זה לרוב פעמים. וה"ק מציגן למימר תרי טעמיס במילתא דר' יהודה, אחד משום מה מועיל כו', ואחד משום אין שם לטומאה קלה אצל חמורה. ואמר הש"ס על כרחך הטעם שני איקר, דלטעם הראשון הוה משמע דס"ל לר"י בראה קרי לחודא ממייב דאית ליה תקנת עזרא, וזה אינו שהרי כבר שניו לעיל בממתני' דבעל קרי מהרהר בלבו דלא ס"ל לר"י איטעריך: **דלא.** דא אלא:

[א] ראה קרי וכו' אין תימר מה מועיל הוא. הא בכה"ג מועיל הוא כיון שלא אהניא ליה טומאת קרי אלא לד"ת ולד"ת מהניא לה נמי טבילה ושפיר מועיל הוא וכיון דשמעינן במתני' דזב שראה קרי ר"י פוטר: **הוי לית טעמא** וכו'. הא שמעת שאין הטעם אלא משום שאין שם לטומאה קלה אצל חמורה:

עד כדון כשבאת לו טומאה קלה בסוף. השתא מסיק לה לעיקר הצעיא, וכלומר דלף על גב דטעמיה דר' יהודה איפשיטא לן מההיא דהמשמשת מ"מ איכא לספוקי במילתיה דשמא לא קאמר דאין שם לטומאה קלה לחול במקום החמורה אלא דוקא אם בתחלה באת לו הטומאה חמורה וטומאה קלה באת לו בסוף כדיעא דריש דמתניתין זב שראה קרי: **אפי' באת לו טומאה חמורה בסוף.** אם אפי' בבתחי גוגא דנקט בריש הצעיא בעל קרי שראה זוב שבאת לו טומאה חמורה בסוף נימא נמי דאין שם טומאה קלה כלל אצל טומאה חמורה ואע"ג דקדמה. והאי מילתיה לא הוי פשיטא ליה לבעל הצעיא מההיא דהמשמשת, ואף דהתם נמי טומאה חמורה לבסוף באת לה, משום דקס"ד דשאני זב מנדה ומשום דהא עיקר טעמא דמקנת עזרא בטבילה לבעלי קריין בשביל אנשים הוא שלא יהו ישראל כתרגגולין הללו כדאמר לעיל בריש הלכה ד' (לח:), וא"כ אפשר דבזב שקדמו קרי מודה ר' יהודה דצריך טבילה הואיל דהטומאה חמורה לבסוף הוא דבאת לו וחלה עליו טומאה קלה מעיקרא להצריכו טבילה. ופשיט ליה הש"ס **נשמעינה מן הדא המשמשת** וכו'. כלומר לא כדקס"ד לחלק בין נדה לזב דהא מיהת מקנת עזרא אף על הנשים היתה, והמשמשת צריכה טבילה משום ק"ש ותפלה וברכות, וטעמא דכהן מוכרחות לטהר אף הן יכנעו בעליהן מלהיות מצוין אצליהן, ואפ"ה קאמר בה ר' יהודה דפטורה מן הטבילה: **הדא אמרה היא הדא היא הדא.** היינו המשמשת שראתה נדה והיינו בעל קרי שראה זוב דדין אחד להם דאין שם לטומאה קלה לחול אצל טומאה חמורה ואפי' החמורה היא לבסוף וכין באנשים וכין בנשים אינם צריכין טבילה מדינא לר' יהודה:

הדרן עלך מי שמתו

תפילת השחר עד חצות. שכן תמיד של שחר קרב עד חצות לרבנן, ולר' יהודה היו קרב אלא עד ד' שעות ביום והיינו עד סוף שעה רביעית שהוא שליש היום בזמן שהיום י"ב שעות וכן הלילה, ואותן שעות נקראו שעות זמניות, וכן זמנה לעולם עד סוף שליש היום לפי ערך הימים, כדאמרינן לעיל בפ"ק (ה"ג - ט:) גבי ק"ש. והלכה כר' יהודה: **תפילת המנחה עד הערב.** שכן תמיד של בין הערבים קרב והולך עד הערב ור' יהודה סבר שקרב והולך עד פלג המנחה, ופלג המנחה היא שעה ורביע קודם הלילה מפני שזמן מנחה קטנה מתחיל מתשעה שעות ומחצה שהם שתי שעות ומחצה קודם הלילה. ופסק הלכה בזה, דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד, והרולה לעשות כדברי חכמים ולהתפלל תפלת המנחה עד הערב יעשה. ואם בא לעשות כדברי ר' יהודה שלא להתפלל מנחה אלא עד שעה ורביע קודם הלילה עושה, ומשם ואילך יכול להתפלל ערבית ובלבד שלא יעשה פעם כך ופעם כך אלא לעולם יעשה כאחד מייהו, שאם עושה כרבנן ומתפלל מנחה עד הלילה, שוב אינו יכול להתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה, ואם עושה כדברי ר' יהודה ומתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה, צריך ליזהר ששוב לא יתפלל מנחה באותה שעה: **תפילת הערב אין לה קבע.** שזמנה כל הלילה. והא דנקט בלשניה אין לה קבע ולא קתני זמנה כל הלילה, לאשמועינן דתפלת ערבית רשות, לפי שהיא כנגד הקרבת איברים ופדרים שקריבין כל הלילה, והנך רשות נינהו, שכיון שנזרק הדם נרלה הקרבן, ואע"פ שנטמאו האברים ופדרים או שאבדו אינו מעכב. ומיהו האידנא קבלוה עליהם לתפילת ערבית בחובה: ושל מוספין כל היום. אם אחרה אחר שבע שעות יצא אבל נקרא פושע, וכן הלכה: **גמ' כתיב לאהבה וגו'.** שיהא הכתוב מפרשה הראשונה ולעבדו ללמד על התפילה: **וכי יש עבודה בלב וכו'.** בריימתא היא בספרי פרשת עקב (מא): **יכול יהא מתפלל שלשתן כאחת.** תוספתא פ"ג (ה"ז):

ר"ש סיריליאו

תפילת השחר. **עד ארבע שעות.** עד ועד בכלל כדאיתא בגמרא (בבלי כז.). וקסבר דעד ארבע שעות זמן תמיד של שחר (שם כו:): **עד הערב.** עד הלילה: **עד פלג המנחה.** בגמרא (שם) מפרש דפלג ראשון דמנחה קטנה הוא דקאמר, דס"ל דאתחלתא דמנחה קטנה מתשע שעות ומחצה ולמעלה הוא דהוי, ונשארו שתי שעות ומחצה עד הלילה, וחלק אותם, ותמצא שכלה מחציתה לאחר עשרה שעות חסר רביע: **אין לה קבע.** כמ"ד תפלת ערבית רשות (שם כז:): **ושל מוספין.** בפ' הקורא למפרע (מגילה כ:) יליפינן מקראי דקרבן מוסף כל היום, דכתיב (ויקרא כג לז) דבר יום ביומו, ותפלת מוספין כמוספין גופייהו שויהו רבנן: **גמ' ולעבדו בכל לבבכם.** דאי בשני יצריכם ליתא, דלכתוב לאהבה את ה' אלהיכם בכל לבבכם, ולעבדו למה לי, אלא שלא תוציא הדיבור לפניו אלא ג"כ הלב תושבו מקודם, והיינו על לבה (שמואל-ב ג יג) דלבה קודם לדיבור: **מתפלל שלשתן כאחת.** השלש שאנו מתפללין יפטר עצמו בזמן תפלה אחת. ובגמ' דילן גרסינן (לא.). יכול יתפלל אדם כל היום כולו, בא שעה שיזדמן לו מן היום קאמר: ומשני **וזימנין תלתא ביומא.** וכתב רש"י ז"ל (דניאל ו יא) שחרית מנחה ערבית:

א מיי' פ"ג מהלכות תפילה הלכה ג סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן פט סעיף ג:

ב [מיי' שם הלכה ד טוש"ע או"ח סימן לג סעיף ג]:

ג [מיי' שם הלכה ו]:

ד [מיי' שם הלכה ה טוש"ע או"ח סימן רפו סעיף ג]:

ה מיי' שם פ"א הלכה ג [עוד או"ח סימן לח]:

ו [מיי' שם הלכה ה ו]:

שינויי נוסחאות

א] **ואי** זו. ברש"ס **אלא** זו. בספר הנר (כו.) **אלא אי** זו זו, זו **תפילה**:

ב] **ואי** זו זו **תפילה.** בספר הנר (שם) **אי** זו זו, זו **תפילה**, כדכתיב וזמנין וגו', יכול **לא יהא מתפלל אלא** ביום וכו': ג] **יהא מתפלל שלשתן כאחת.** בתוספתא (פ"ג ה"ח) ובבבלי (לא.) **יתפלל כל היום** כולו:

הגהות הגר"א

[א] **אפילו באת לו.** צ"ל **כאן** באת לו. (עיין בירושלמי פ"ג דיומא ה"ג - יח. ובקרבן העדה שם) [רד"ל]:

תורה אור השלם

א) וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם: (דברים יא יג)

ב) בֵּאדַיִן מַלְכָּא אֲמַר וְהֵיתִיו לְדָנִיֵּאל וּרְמוֹ לְגֻבָּא דִּי אַרְיָוָתָא עָנֵה מַלְכָּא וְאָמַר לְדָנִיֵּאל אֱלָהָךְ דִּי אַנְתָּה פָּלַח לֵהּ בְּתָדִירָא הוּא יְשֵׁיזְבִנָּךְ: (דניאל ו יז)

ג) וְדָנִיֵּאל כְּדִי יְדַע דִּי רְשִׁים כְּתָבָא עַל לְבֵיתֵהּ וְכַוִּין פְּתִיחָן לֵהּ בְּעֲלִיָּתֵהּ נֶגֶד יְרוּשָׁלֵם וְזִמְנִין תְּלָתָה בְיוֹמָא הוּא כָּרֵךְ עַל בִּרְכוֹהִי וּמְצַלֵּא וּמוֹדֵא קֳדָם אֱלָהֵהּ כָּל קֳבֵל דִּי הֲוָא עָבֵד מִן קַדְמַת דְּנָה: (דניאל ו יא)

ביאור הגרח"ק

עד כדון שבאתה לו טומאה קלה לבסוף. כגון זב שראה קרי דכיון שטומאת זיבה קדמה ולא אסרתו בד"ת לא אתיא טומאת קרי ואוסרתו: **אפילו באת לו טומאה חמורה לבסוף.** כגון בעל קרי שראה זוב שכבר נטמא לד"ת: **הדא אמרה היא הדא היא הדא.** דבהא נמי ר"י פוטר משום הך סברא, דמה מועיל שהוא טובל הא למדת שר"י מקיים ב' הסברות לפטור ורבנן פליגי אב' סברות אלו להצריך טבילה:

הדרן עלך מי שמתו

עד כדון כשבאת לו טומאה קלה בסוף. [א]אפילו באת לו טומאה חמורה בסוף. נשמעינה מן הדא והמשמשת שראתה נדה צריכה טבילה ור' יודה פוטר הדא אמרה היא הדא היא הדא:

הדרן עלך מי שמתו

[ו]**תפילת** השחר עד חצות ר' יהודה אומר [א]עד ארבע שעות. [ב]תפילת המנחה עד הערב ר' יהודה אומר עד פלג המנחה. [ג]תפילת הערב אין לה קבע [ד]ושל מוספין כל היום: **גמ'** תפילת השחר עד חצות כו': כתיב [א]לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם כט:[ג]וכי יש [ב]עבודה בלב [א]ואי זו [ה]זו תפילה וכן הוא אומר [ב]אלהך די אנת פלח ליה בתדירא הוא ישיזבינך וכי יש פולחן בבבל [ב]ואי זו זו תפילה: [ד]יכול [ג]יהא מתפלל שלשתן כאחת. פירש בדניאל [ג]וזימנין [ו]תלתא ביומא הוא ברך על ברכוהי וגו'. כלומר לא כדקס"ד לחלק בין נדה לזב דהא מיהת מקנת עזרא אף על הנשים היתה, והמשמשת צריכה טבילה משום ק"ש ותפלה וברכות, וטעמא דכהן מוכרחות לטהר אף הן יכנעו בעליהן מלהיות מצוין אצליהן, ואפ"ה קאמר בה ר' יהודה דפטורה מן הטבילה: **הדא אמרה היא הדא היא הדא.** היינו המשמשת שראתה נדה והיינו בעל קרי שראה זוב דדין אחד להם דאין שם לטומאה קלה לחול אצל טומאה חמורה ואפי' החמורה היא לבסוף וכין באנשים וכין בנשים אינם צריכין טבילה מדינא לר' יהודה:

הדרן עלך מי שמתו

תפילת השחר עד חצות. שכן תמיד של שחר קרב עד חצות לרבנן, ולר' יהודה היו קרב אלא עד ד' שעות ביום [ביום] (בבלי כו:, תוספתא פ"ג ה"ח). ועד ארבע שעות היינו עד סוף שעה רביעית שהוא שליש היום לפי אורך הימים וקוטנן, כדכתיבנן לעיל גבי קרית שמע (בפי' הרע"ב פ"א מ"ב) והלכה כר' יהודה (עכ"ל הרע"ב): **תפילת המנחה עד הערב.** עד שתחשך: **עד פלג המנחה.** זמן מנחה קטנה היא מתשע שעות ומחצה עד הלילה שהם שתי שעות וחצי, נמצא פלג המנחה שהיא חצי השיעור, שעה ורביע. ופסק הלכה בזה דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד (בבלי כז. עכ"ל הרע"ב). והרולה לעשות כחכמים יעשה ובלבד שלא יתפלל לעולם ערבית בזמן זה, דכיון דמתשיב אותו יום לענין שמתפלל בו מנחה, אינו יכול להחשיבו לילה להתפלל בו ערבית. והרולה לעשות כדברי רבי יהודה להתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה תו לא מצי לצלויי מנחה מפלג המנחה. ומינה אתן דהגיבן לצלויי מנחה עד הערב, תו ליתן לן לצלויי של ערבית עד דתתפני יומא כרבנן. ורבי ורב ולא הני דלגן של שבת בערב שבת כדלקמן, כרבי יהודה סבירא להו ולא מאחרי תפילת המנחה לעולם מפלג המנחה ולמעלה. ומיהו תפילה בלחוד הוא ולעורך שעה למצוה, אבל קריאת שמע לא הוו קרו עד לאת הכוכבים, ומשום צורך מצוה הוא שלא היו מושהין לסמוך [גאולה] לתפילה (עכ"ל הרשב"א כז. ד"ה השתא): **תפילת הערב אין לה קבע.** זמנה כל הלילה. והא דלא קתני הכי בהדיא, [כדי] לכלול בלשון זה דתפילת ערבית רשות, כך פירשו בבבלי (כז:) וכן פסקו הפוסקים (רמב"ם פ"א מהל' תפלה ה"ו, רא"ש סי' ז) וכתבו (שם) ומיהו האידנא כבר קבעוה ישראל חובה: **ושל מוספין כל היום.** מן הבקר. מיהו יש להקדים של שחר מפני שהיא תדירה. ואם הקדים של מוסף יצא, כך כתב רשב"א (כמ. סוד"ה מ"כ): **ר' יהודה אומר עד שבע שעות.** והלכה כחכמים. מיהו אי איחר משבע נקרא פושע, כך פסקו בבבלי (כמ.):

מהר"א פולדא

עד כדון כו'. אלא היתה קרי מעולם לבדה להיות לה שם, לפיכך חשבינן לה לגבי טומאה אחרת כמאן דליתא דמי, אבל היתה קרי מעיקרא דהוה לה שם לבדה, מאי ס"ל לר"י בזה. כבר פירשתי שאין כאן אלא שתמא דהש"ס ולא בעיא ופשיטות:

הדרן עלך מי שמתו

תפילת השחר. **פלג המנחה.** בגמ' מפרש י"א שעות חסר רביע הוא פלג המנחה: **גמ'** וכי יש **עבודה בלב.** שאם עבודה קרבנות והיא אינה בלב: **אנת פלח ליה בתדירא.** שאתה עובד לו תמיד: **וכי יש פולחן בבבל.** שאין עבודת קרבנות אלא בירושלים: **באחת.** בבת אחת:

רידב"ז

ע"ז פשיט מסיפא **ממשמשת שראתה נדה** דפוטר שם ר' יהודה ע"כ מוכח דר"י אית ליה שני הטעמים ומסיפא ילפינן על הרישא דפליג ר"י גם על ב"ק שראה זיבה ומרישא ילפינן על הסיפא דפליג ר"י גם בנדה שהיתה משמשת:

פליק פירקא בס"ד

א) מיי' פ"ג מהלכות תפילה הלכה ג סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן פט סעיף ג:

ב) [מיי' שם הלכה ד טוש"ע או"ח סימן לג סעיף ג]:

ג) [מיי' שם הלכה ו]:

ד) [מיי' שם הלכה ה טוש"ע או"ח סימן רפו סעיף ג]:

ה) מיי' שם פ"א הלכה ג [עוד או"ח סימן לח]:

ו) [מיי' שם הלכה ה ו]:

ז) ברכות כו. [תוספתא פ"ג ה"ח, דגריס רבה ח ג, תנחומא כי תצא כג, פסיקתא זוטרתא בראשית יט כז, ילקו"ש תהלים תשעג] **ח)** [תוספתא שם, בראשית רבה קח ט, דגריס רבה שם, תנחומא שם, ילקו"ש שם] **ט)** [תענית ב., מכילתא דרשב"י כג כה, ספרי דגריס מא, מדרש שמואל ב י, פסיקתא זוטרתא דגריס כה ג, מדרש תנאים לדגריס יא יג, ילקו"ש עקב תתקג, ועי' בשיטו מדרש תהלים סו ג] **י)** [דגריס רבה ב ג, ועי' בשיטו] ברכות לא., תוספתא פ"ג הלכה ח-ט [וחסות דר"ע פ"ד ה"ה וילקו"ש מלכים-ג קל]

תפילת השחר עד חצות. שכן תמיד של שחר קרב עד חצות לרבנן, ולרבי יהודה אינו קרב אלא עד ארבע שעות [ביום] (בבלי כו:, תוספתא פ"ג ה"ח). ועד ארבע שעות היינו עד סוף שעה רביעית שהוא שליש היום לפי אורך הימים וקוטנן, כדכתיבנן לעיל גבי קרית שמע (בפי' הרע"ב פ"א מ"ב) והלכה כר' יהודה (עכ"ל הרע"ב): **תפילת המנחה עד הערב.** עד שתחשך: **עד פלג המנחה.** זמן מנחה קטנה היא מתשע שעות ומחצה עד הלילה שהם שתי שעות וחצי, נמצא פלג המנחה שהיא חצי השיעור, שעה ורביע. ופסק הלכה בזה דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד (בבלי כז. עכ"ל הרע"ב). והרולה לעשות כחכמים יעשה ובלבד שלא יתפלל לעולם ערבית בזמן זה, דכיון דמתשיב אותו יום לענין שמתפלל בו מנחה, אינו יכול להחשיבו לילה להתפלל בו ערבית. והרולה לעשות כדברי רבי יהודה להתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה תו לא מצי לצלויי מנחה מפלג המנחה. ומינה אתן דהגיבן לצלויי מנחה עד הערב, תו ליתן לן לצלויי של ערבית עד דתתפני יומא כרבנן. ורבי ורב ולא הני דלגן של שבת בערב שבת כדלקמן, כרבי יהודה סבירא להו ולא מאחרי תפילת המנחה לעולם מפלג המנחה ולמעלה. ומיהו תפילה בלחוד הוא ולעורך שעה למצוה, אבל קריאת שמע לא הוו קרו עד לאת הכוכבים, ומשום צורך מצוה הוא שלא היו מושהין לסמוך [גאולה] לתפילה (עכ"ל הרשב"א כז. ד"ה השתא): **תפילת הערב אין לה קבע.** זמנה כל הלילה. והא דלא קתני הכי בהדיא, [כדי] לכלול בלשון זה דתפילת ערבית רשות, כך פירשו בבבלי (כז:) וכן פסקו הפוסקים (רמב"ם פ"א מהל' תפלה ה"ו, רא"ש סי' ז) וכתבו (שם) ומיהו האידנא כבר קבעוה ישראל חובה: **ושל מוספין כל היום.** מן הבקר. מיהו יש להקדים של שחר מפני שהיא תדירה. ואם הקדים של מוסף יצא, כך כתב רשב"א (כמ. סוד"ה מ"כ): **ר' יהודה אומר עד שבע שעות.** והלכה כחכמים. מיהו אי איחר משבע נקרא פושע, כך פסקו בבבלי (כמ.):

ר"ש פירקא בס"ד

תפילת השחר. **עד ארבע שעות.** עד ועד בכלל כדאיתא בגמרא (בבלי כז.). וקסבר דעד ארבע שעות זמן תמיד של שחר (שם כו:): **עד הערב.** עד הלילה: **עד פלג המנחה.** בגמרא (שם) מפרש דפלג ראשון דמנחה קטנה הוא דקאמר, דס"ל דאתחלתא דמנחה קטנה מתשע שעות ומחצה ולמעלה הוא דהוי, ונשארו שתי שעות ומחצה עד הלילה, וחלק אותם, ותמצא שכלה מחציתה לאחר עשרה שעות חסר רביע: **אין לה קבע.** כמ"ד תפלת ערבית רשות (שם כז:): **ושל מוספין.** בפ' הקורא למפרע (מגילה כ:) יליפינן מקראי דקרבן מוסף כל היום, דכתיב (ויקרא כג לז) דבר יום ביומו, ותפלת מוספין כמוספין גופייהו שויהו רבנן: **גמ' ולעבדו בכל לבבכם.** דאי בשני יצריכם ליתא, דלכתוב לאהבה את ה' אלהיכם בכל לבבכם, ולעבדו למה לי, אלא שלא תוציא הדיבור לפניו אלא ג"כ הלב תושבו מקודם, והיינו על לבה (שמואל-ב ג יג) דלבה קודם לדיבור: **מתפלל שלשתן כאחת.** השלש שאנו מתפללין יפטר עצמו בזמן תפלה אחת. ובגמ' דילן גרסינן (לא.). יכול יתפלל אדם כל היום כולו, בא שעה שיזדמן לו מן היום קאמר: ומשני **וזימנין תלתא ביומא.** וכתב רש"י ז"ל (דניאל ו יא) שחרית מנחה ערבית:

תפילת השחר. **עד פלג המנחה.** אחד עשר שעות חסר רביע, ופי' פלג המנחה היינו כשתחלק שעות המנחה קטנה שהוא מתשע שעות ומחצה עד י"ב שעות תמצא פלג המנחה י"א שעות חסר רביע, ושעת מנחה קטנה מתשע שעות ומחצה כזמן התמיד דתנן (פסחים פ"ה מ"א) נשחט בשמונה ומחצה וקרב בתשעה ומחצה: **אין לה קבע.** אלא זמנה כל הלילה: **גמ' וכי יש עבודה בלב.** בתמיה אלא זו תפילה: **וכי יש פולחן בבבל.** וכי יש עבודה בבבל והלא אין הקרבת קרבנות אלא במקדש, אלא איזו זו וכו': **שלשתן כאחת.** ג' תפילות שביום יתפלל בבת אחת: **וזמנין תלתא וכו'.** ג' פעמים ביום היה כורע על ברכיו ומתפלל, אלמא צריך שיתפלל ג"פ ביום ולא כאחת:

גמ' יכול יהא מגביה קולו. שישמע חבירו שאצלו דבריו (רשב"ם לא. ד"ה וקולה): מילתא דחנן פליגא. אהא דאמר לעיל דלא יגביה קולו, שהרי העיד שראה לרב כורע בברוך וזוקף בשם נראה ששמע דברי תפילת רב. ומאי דכתיב וקולה לא ישמע מחמת דוחקה ונער לבה עושה לא מפני שהדין כך, וכאמוראי דלקמן: לא מסתברא. שיזקוף בשם דלא אמר קרא אלא מפני שמי ניחת משמע שיכוף אדם באמירת ה' וה' זוקף כפופים אין ראיה, דבשבחי השם משמעי קרא לא שיזקוף בזכרונו: **(מאבות למדום) [מתמידים גמרו.]** לשון הבנאי (כו:) כנגד תמידים תקנוס, ופי' רש"י תקנוס אנשי כנסת הגדולה. ומסיים הבנאי (שם) דאפילו מאן דאמר אבות תקנוס מודה דאסמכינהו רבנן (אקראי), [אקרבנות], דאי לא תימא הכי תפלת המוספין מאן תקנה, [ופי' רש"י], אלא על כרחך רבנן אסמכינהו אקרבנות וכי עייני במוספין ולא מצאו תפלה כנגדה עמדו הם ותקנוה:

[1]יכול יהא מתפלל לכל רוח שירצה תלמוד לומר [2]וכוין פתיחין ליה בעליתיה [3]נגד ירושלם. יכול משבאו לגולה כן תלמוד לומר [4]כל קבל [5]דהוה עביד מן קדמת דנה. [6]יכול יהא מתפלל שלשתן בכל שעה שירצה כבר פירש דוד [7]בערב ובקר [8]וצהרים. [9]יכול יהא מגביה קולו ומתפלל פירש בחנה [10]וחנה היא מדברת על לבה. יכול יהא מהרהר בלב תלמוד לומר [11]רק שפתיה נעות הא כיצד [12]מרחיש [13]בשפתותיו. אמר ר' יוסי בר חנינא [14]מן הפסוק הזה את למד ארבעה דברים. וחנה היא מדברת על לבה מיכן [15]שהתפילה צריכה כוונה. רק שפתיה נעות מיכן שהוא [16]צריך להרחיש בשפתותיו. וקולה לא ישמע מיכן [17]שלא יהא אדם מגביה את קולו ויתפלל. ויחשבה עלי לשכורה מיכן [18]שהשכור אסור להתפלל.

[19]מילתיה דחנן בר אבא פליגא דחנן בר אבא אמר לחבריא נימר לכון מילתא טבתא דחמית לרב עביד ואמרתה קומי שמואל וקם ונשקי על [20]פומיה. [21][22]ברוך אתה [23][24]שוחח בא להזכיר את השם [25]זוקף. שמואל אמר [26]ונא אמרית טעמא [27]ה' זוקף כפופים. אמר ר' אמי לא מסתברא [28]דלא אמר אלא [29]מפני שמי ניחת הוא. אמר ר' אבין אילו הוה כתיב בשמי ניחת הוא הוה יאות לית כתיב אלא מפני שמי ניחת הוא קודם עד שלא הזכיר את [30]השם כבר ניחת הוא. ר' אבא בר [31]זבדא [32][33]מצלי בקלא. ר' יונה [34]כד הוה מצלי בכנישתא הוה מצלי [35]בלחישה כד הוה מצלי בביתא [36]הוה מצלי בקלא עד דיילפון בני בייתיה צלותיה מיניה. אמר ר' מנא ובני ביתא דאבא ילפא צלותא מיניה: מאיכן למדו שלש תפילות ר' שמואל בר נחמני אמר [37]כנגד שלשה פעמים שהיום משתנה על הבריות. בשחר צריך אדם לומר מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שהוצאתני מאפילה לאורה. במנחה צריך אדם לומר מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי כשם שזכיתני לראות החמה [38][39]במזרח כך [40][41]זכיתי לראות במערב. בערב צריך לומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי [42]כשם שהייתי באפילה והוצאתני לאורה כך תוציאני מאפילה לאורה. [43]ר' יהושע בן לוי אמר [44]תפילות [45]מאבות למדום. תפילת השחר מאברהם אבינו [46]וישכם אברהם בבוקר אל המקום אשר עמד שם לפני ה' [47]ואין עמידה אלא תפילה כמה דתימר [48]ויעמוד פינחס ויפלל. תפילת המנחה מיצחק אבינו [49]ויצא יצחק לשוח [50]בשדה [51]ואין שיחה אלא תפילה כמה דתימר [52]תפילה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו. תפילת הערב מיעקב אבינו [53]ויפגע במקום וילן שם [54]ואין פגיעה אלא תפילה כמה דתימר [55]יפגעו נא בה' צבאות [56]ואומר [57][58]אל תשא בעדם רינה ותפילה ואל תפגע בי. [59]ורבנן אמרו [60]תפילות מתמידין גמרו תפילת השחר מתמיד של שחר [61]את הכבש

ר"ש סירילאו

משבא לגולה כן. כך היה נוהג, אבל קודם לכן לא היה נוהג כן: ת"ל כל קבל די הוה עבד מן קדמת דנא. ואפילו בפני הבית: וצהרים. תפלת הממנחה שאחר חצות, ותרי [שעות] להריס איכא, שעה אשית ושעה שניית דחמה עומדת בראש כל אדם: להרחיש. נוליי"ז בלע"ז, תרגום רמז (בראשית מ כה) ויאמרו: מילתיה דחנן בר אבא פליגא. דולאי כיון דשמע לרב היכן הוה שומה והיכן הוה זוקף, אבל קודם לכן לא היה נוהג כן: ת"ל כל קבל די הוה עבד מן קדמת דנא. ואפילו בפני הבית: וצהרים. תפלת הממנחה שאחר חצות, ותרי [שעות] להריס איכא, שעה אשית ושעה שניית דחמה עומדת בראש כל אדם: להרחיש. נוליי"ז בלע"ז, תרגום רמז (בראשית מ כה) ויאמרו: מילתיה דחנן בר אבא פליגא. דולאי כיון דשמע לרב היכן הוה שומה והיכן הוה זוקף, מכלל דרב נשמע קולו לאחריס הוה, דאי לא אלא מלאתא בשפתיו וקולו לא נשמע מהיכן ידע: לא מסתברא דלא. לא מסתברא דלא אלא מפני שמי ניחת הוא. בעבור שמי, ומשמע דבשם גופיה יזדעזע גופו ויפחה ויכרע: הוה מצלי בלחישא. אלא יטריל הלבור, אבל בביתו שרי, ומעשה דרב כי מצלי בביתו הוה: מהיכן למדו שלש תפלות. כנגד מה

מהר"א פולדא וכוין. ומלוות: יכול משבאו לגולה. היו נוהגים כן להתפלל שלש פעמים ביום. אי נמי אכולה מילתא קאי[א]: בכל שעה שירצה. בשלוש זמנים ובאיזה זמנים שירצה, או כולן קודם חצות או אחר חצות: יכול יגביה קולו. כמו שאמר (תהלים נה יח) אשיחה [ואהמה ו]ישמע קולי: יכול יהא מהרהר בלב. כמ"ש הנה מדברת על לבה: על לבה. היינו כוונת הלב, שהרי צריך להרחיק בפיו ולא סגיא בהרהור: דחמית. שראיתי לרב עושה: ברוך אתה. כשאומר ברוך אתה אז אומר, וכשהוא פליגי, דס"ל דרשאי להגביה קולו, דאם לא כן מהיכן ראה אם לא שמע הברכה מרב: לא מסתברא. זאת, אלא מפני שמי, כשבא להזכיר השם, צריך שיהא ניחת לשון הכנעה וחולי: בשמי. משמע בשעה שאתה מזכיר שמי, מפני שמי משמע קודם שמזכיר שמי: עד. בשביל[ב]: דאבא. אחר' יונה אביו קאמר לה: מאפילה לאורה. מלילה ליום: מאפילה לאורה. מלילה זו ליום הבא:

הערות מהרא"פ א) פירוש שלא היה רגיל בכך אלא אחר שבא לגולה היה עושה כן: (לוח הטעות ב) ב) והרא"ש ז"ל פירש כל כך היה מגביה קולו כדי לכוון בתפילתו עד שלמדו ממנו בני ביתו: (לוח הטעות ג)

ביאור הגרח"ק וכוין פתיחין ליה וכו'. וחלונות היו בעליה נגד ירושלים אלמא מתפלל כנגד ירושלים: יכול משבאו לגולה. היה מתפלל אבל קודם לכן שהיה הקרבת קרבנות לא: ת"ל כל קבל וכו'. כמו שהיה נוהג מקדמת דנא כתיב אצל דניאל אלמא קודם שגלה נמי היה מתפלל: בכל שעה שירצה. דאע"ג דשמעינן שלא יתפלל שלשתן רצופין שמא יתפלל מיהת בכל שעה שירצה: יכול יהא מהרהר בלב. ולא יהא מוציא בשפתיו: מכאן שהתפילה צריך כונה. שדבור הלב הוא הכונה: מילתיה דחנן בר אבא פליגא. אהך דאמרינן שלא יגביה קולו בתפילתו: בא להזכיר את השם זוקף. ומדשמע לרב אימת שוחה ואימת זוקף אלמא היה מגביה קולו בתפילתו: ה' זוקף כפופים. כשאומר ה' צריך שיזקוף: אלא מפני שמי נחת הוא. משמע צריך שיהא נחת וכפוף מפני השם ולא שיזקוף: בשמי נחת הוא יאות. דהוה משמע כשאומר את השם נחת אבל משמזכיר זוקף: כד הוה מצלי בכנישתא מצלי בלחישה. כשהיה מתפלל בביהכנ"ס היה מתפלל בלחש כדי לא להפריע כוונת המתפללים: וכד הוה וכו'. וכשהיה מתפלל בביתו היה מגביה קולו כדי שישמעו בני ביתו וילמדו להתפלל: אמר רבי מנא. בנו של ר' יונה הוה ואמר דבאמת למדו בני ביתו של אבא את התפלה ממנו: שהיום משתנה על הבריות. וכדמסיים ואמר שבשחר אדם יוצא מאפילה לאורה ובמנחה החמה מתחלת לשקוע לצד מערב ולערב נחשך עליו היום וכנגדן צריך להודות כדמסיים. [ואפשר שאין הכונה שחייבים לומר נוסחאות אלו כדכתב מ"ב (ביה"ל סי' א ד"ה שיהא) אלא שעל דברים אלו אדם צריך להודות ולכן תקנו ג' תפלות שזה ההודאה על דברים אלו וא"ש שהפוסקים השמיטו זה]: תפלות מאבות למדום. אנשי כנסת הגדולה: ויצא יצחק לשוח בשדה. וכתיב התם לפנות ערב והיינו עת מנחה: ויפגע במקום וילן שם. וגומר כי בא השמש:

הגהות הגר"א [א] זכיתי. צ"ל זכני. (וכ"ה בב"ר פרשה ס"ח (פיס' ט)) [רד"ל]:

תורה אור השלם א) וְדַנִיֵּאל כְּדִי יָדַע דִּי רְשִׁים כְּתָבָא עַל לְבֵיתֵה וְכִוִּין פְּתִיחִן לֵה בְּעֲלִיתֵה דִּי הֲוָא עָבֵד מִן קַדְמַת דְּנָה: (דניאל ו יא) ב) עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרַיִם אָשִׂיחָה וְאֶהֱמָה וַיִּשְׁמַע קוֹלִי: (תהלים נה יח) ג) וְחַנָּה הִיא מְדַבֶּרֶת עַל לִבָּהּ רַק שְׂפָתֶיהָ נָעוֹת וְקוֹלָהּ לֹא יִשָּׁמֵעַ וַיַּחְשְׁבֶהָ עֵלִי לְשִׁכּוֹרָה: (שמואל-א א יג) ד) יֵין פֹּקֵחַ עִוְרִים יֵין זֹקֵף כְּפוּפִים יֵין אֹהֵב צַדִּיקִים: (תהלים קמו ח) ה) בְּרִיתִי הָיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם וָאֶתֵּנֵם לוֹ מוֹרָא וַיִּירָאֵנִי וּמִפְּנֵי שְׁמִי נֶחַת הוּא: (מלאכי ב ה) ו) וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם אֶת פְּנֵי יְיָ: (בראשית יט כז) ז) וַיַּעֲמֹד פִּינְחָס וַיְפַלֵּל וַתֵּעָצֵר הַמַּגֵּפָה: (תהלים קו ל) ח) וַיֵּצֵא יִצְחָק לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה לִפְנוֹת עָרֶב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה גְמַלִּים בָּאִים: (בראשית כד סג) ט) תְּפִלָּה לְעָנִי כִּי יַעֲטֹף וְלִפְנֵי יְיָ יִשְׁפֹּךְ שִׂיחוֹ: (תהלים קב א) י) וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם כִּי בָא הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם וַיָּשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא: (בראשית כח יא) כ) וְאִם נְבִאִים הֵם וְאִם יֵשׁ דְּבַר יְיָ אִתָּם יִפְגְּעוּ נָא בְּיְיָ צְבָאוֹת לְבִלְתִּי בֹאוּ הַכֵּלִים הַנּוֹתָרִים בְּבֵית יְיָ וּבֵית מֶלֶךְ יְהוּדָה וּבִירוּשָׁלִַם בָּבֶלָה: (ירמיה כז יח) ל) וְאַתָּה אַל תִּתְפַּלֵּל בְּעַד הָעָם הַזֶּה וְאַל תִּשָּׂא בַעֲדָם רִנָּה וּתְפִלָּה וְאַל תִּפְגַּע בִּי כִּי אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ אֹתְךָ: (ירמיה ז טז)

מ) אֶת הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַּבֹּקֶר וְאֶת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם: (במדבר כח ד)

שינויי נוסחאות

א) דהוה. במקרא די הוא וכעי"ז בכי"ר וברש"ס: ב) וצהרים. בכי"ר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי. ברש"ס ובד"א ודפ"ו וצהרים וגו': ג) בשפתותיו. בכי"ר וברש"ס בשפתיו וכ"ה בסמוך: ד) פומיה. לעיל (פ"א ה"ה – טו.) בד"א ודפ"ו פומי: ה) ברוך. ברש"ס כי אמר ברוך: ו) שוחה. בכי"ר ובד"א ודפ"ו שוחה: ז) ונא. ברש"ס ובד"א ודפ"ו ואנא: ח) דלא אמר אלא. בכי"ר ובד"א דלא. לעיל (שם) אלא. ט) השם. ברש"ס שמי: י) זבדא. בשיבלי הלקט (תפילה יז) זמינא: כ) מצלי בקלא ר' יונה. ברש"ס ליתא: ל) בלחישה. במרדכי (יומא פ"א תשכה) בלחישה כי היכי דלא ליטעו אינשי: מ) במזרח וכו' במערב. בבראשית רבה (סח ט) מזריחתה וכו' בשקיעתה: נ) זכיתי. בבראשית רבה (שם) ובאבודרהם (תקון התפלות) תזכיני. ברש"ס זכיני: ס) כשם שהייתי באפילה והצאתני לאורה כך תוציאני. בבראשית רבה (שם) שתוציאני: ע) ר' יהושע בן לוי. בבבלי (שם) ובברש"ס בשדה: פ) מאבות למדום. בבבלי (שם) אבות תקנום: צ) בשדה. בבבלי (שם) ובברש"ס בשדה לפנות ערב: ק) ואומר וכו' תפגע בי. בכי"ר ליתא: ר) אל תשא בעדם רינה ותפילה. במקרא ואל תשא וכו'. ברש"ס ליתא: ש) ורבנן. בבבלי (שם) ר' יהושע בן לוי:

מ"ר פ"ה מהלכות תפילה הלכה ג סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן לד סעיף ח [ב]:
ב מיי' שם פ"ח הל' ה ו):
ג ד מיי' שם פ"ה הלכה ח והלכה ט סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן קח סעיף ג:
ה מיי' שם פ"ד [הלכה ח] והלכה טו טוש"ע או"ח סימן לח סעיף ח ד: ו ז [מיי' שם פ"ה הלכה ט טוש"ע או"ח סימן קח סעיף ב]:
ח מיי' שם פ"ד הלכה יז טוש"ע או"ח סימן לט סעיף ח:
ט י מיי' שם פ"ה הלכה י סמג עשין יח טוש"ע או"ח סימן קיג סעיף ז:
כ [מיי' שם הלכה ט טוש"ע או"ח סימן קח סעיף ב בהג"ה]:
ל טוש"ע או"ח סימן קח סעיף ב בהג"ה:
מ מיי' שם פ"ח הלכה ה סמג עשין יח טוש"ע או"ח סימן לח סעיף ד:

עוד היא. גם היא יש לך סמך לקבוע כנגד עיכול איברים וכו' ולפיכך זמנה כל הלילה: מדברי תורה למד ר' יהודה. לומר דתמיד של שחר קרב עד ד' שעות כדתני ר' ישמעאל וכו' ודריש בנקר בנקר, ולפיכך תפלת השחר שהוא כנגדו ג"כ עד ד' שעות: בארבע שעין שמשא חמין וכו'. כלומר דהיינו טעמא דדריש וחס השמש על ארבע שעות שאז השמש הוא בגבהו חס ובמקום הגל קר הוא: בשית שעין וכו'. ומפני ששתיהן חמין הן, כלומר שאין הגל ניכר, דרשו כחוס היום על שש שעות וכדר' תנחומא דאמר מהו כחוס היום בשעה שאין לו לבל בריה, לפי שהגל הוא תחתיו: מצלי בתלת שעין. לפי שזמן קריאת שמע הוא וכדי לסמוך גאולה לתפלה: חמוניה. דאוהו שהיה קורא וכו': והא תנינן וכו'. דאין לו שכר קריאת שמע אחר ג' שעות אלא כקורא בתורה, ומאי טעמא עביד הכי: נימר. שכך היה נוהג כבר קיבל מלכות שמים בעונתה וקורא קריאת שמע בלא ברכותיה והיה ממתין להתפלל עם הציבור וקרא ק"ש עם הברכות ולסמוך גאולה לתפלה: אי מעדות למד. ומי נעית אימא דמעדות למד ר' יודה לומר עד ד' שעות כמו שאנינו בפ"ו דעדיות (מ"ח) העיד ר' יודה בן בנא על תמיד של שחר וכו', כדמפרש לקמן דעל אותו מעשה נאמרת עדות זו: והיו מעלין להן שני גדיים. והם לא היו רוצין לשמות למה שהיו נוהגין להקריב טלאים לתמידין: וקפץ. החזיר ארבעים פרסה מארץ ישראל:

אחד תעשה בבוקר תפילת המנחה מתמיד של בין הערבים [א]ואת הכבש השני תעשה בין הערבים תפילת הערב לא מצאו [א]במה לתלותה ושנו אותה סתם. הדא היא דתנינן [א]תפילת הערב אין לה קבע [ב]ושל מוספין כל היום. אמר ר' תנחומא עוד היא [ג]קבעו אותה כנגד [ג]איכול איברים ופדרים שהיו [ד]מתאכלין על גבי המזבח [ג]כל הלילה: [ר' יהודה אומר עד ארבע שעות:] מדברי תורה למד [ה]ר' יהודה דתני ר' ישמעאל [ב]וחם השמש ונמס בארבע שעות. אתה [ו]אומר בארבע שעות או אינו אלא בשש שעות כשהוא אומר [ג]כחום היום הרי [ז]שש אמור הא מה אני מקיים וחם השמש ונמס בארבע שעות ואת דריש [ח]בבוקר בבוקר מה בבוקר שנאמר להלן בארבע שעות אף בבוקר שנאמר כאן [ד]בארבע שעות בארבע שעין שמשא חמין וטולא קריר בשית שעין שמשא חמין וטולא חמין. אמר ר' תנחומא מהו כחום היום בשעה שאין צל לכל בריה. ר' יסא מצלי [ג]בתלת [ז]שעין. [ח]ר' חייא בר ווא מצלי בתלת שעין. ר' ברכיה חמוניה קרי קרית שמע ומצלי בתר תלת שעין. והא תנינן [ה]הקורא מיכן ואילך לא הפסיד כאדם שהוא קורא בתורה. נימר [ט]כבר קיבל מלכות שמים בעונתה. [ט]אי מעדות למד ר' יודה דמר ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי [י]בימי מלכות [א]יון היו משלשלין להן שתי קופות של זהב והיו מעלין להן שני [יא]טליים פעם אחת שילשלו להן שתי קופות של זהב והיו מעלין להן שני [יב]גדיים באותה שעה האיר הקדוש ברוך הוא עיניהם ומצאו שני טליים [יג]מבוקרים בלישכת הטלאים על אותה שעה [יד]העיד ר' יודה בר [מ]אבא על [יו]תמיד של שחר שקרב בארבע שעות. אמר ר' לוי [מא]אף בימי מלכות [מב]הרשעה הזאת היו משלשלין להן שתי קופות של זהב והיו מעלין להן שני [מג]כבשים ובסוף שלשלו להן שתי קופות של זהב והעלו להן שני חזירין ולא הספיקו להגיע לחצי חומה עד [מד]שנעץ החזיר בחומה ונזדעזעה החומה וקפץ ארבעים פרסה מארץ ישראל באותה שעה גרמו העונות ובטל התמיד וחרב הבית. מה טעמון דרבנן [מה]שנים ליום

מדברי תורה למד רבי יהודה. דתמיד של שחר עד (חצות) [ארבע שעות]: כשהוא אומר כחום היום הרי שש אמור. פי' רש"י (כז.) כלומר מעינו במקום אחר שאינה הכתוב בלשונו, והוא יושב פתח האוהל כחוס היום ולא אמר כחוס השמש אלא היום, משמע כל המקומות חמין בין חמה בין היום הדא היא דתנינן [ה]הקורא מיכן ואילך לא הפסיד כאדם שהוא קורא בתורה. אמר ר' יוחנן [ט]כבר קיבל מלכות שמים בעונתה. [ט]אי מעדות למד ר' יודה דמר ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי [י]בימי מלכות [א]יון היו משלשלין להן שתי קופות של זהב והיו מעלין להן שני [יא]טליים פעם אחת שילשלו להן שתי קופות של זהב והיו מעלין להן שני [יב]גדיים באותה שעה האיר הקדוש ברוך הוא עיניהם ומצאו שני טליים [יג]מבוקרים בלישכת הטלאים על אותה שעה [יד]העיד ר' יודה בר [מ]אבא על [יו]תמיד של שחר שקרב בארבע שעות. אמר ר' לוי [מא]אף בימי מלכות [מב]הרשעה הזאת היו משלשלין להן שתי קופות של זהב והיו מעלין להן שני [מג]כבשים ובסוף שלשלו להן שתי קופות של זהב והעלו להן שני חזירין ולא הספיקו להגיע לחצי חומה עד [מד]שנעץ החזיר בחומה ונזדעזעה החומה וקפץ ארבעים פרסה מארץ ישראל באותה שעה גרמו העונות ובטל התמיד וחרב הבית. מה טעמון דרבנן [מה]שנים ליום

ר"ש סירילאו

תקנוס: איברים. של עולות. ופדרים. של שאר קרבנות, שנזרק דמן קודם שקיעת החמה, קרבין כל הלילה, וכנגדן תקנו תפלת ערבית: וחם השמש ונמס בארבע שעות. כדמפרש לקמיה בארבע שעין שמשא חמין וטולא קריר: כשהוא אומר כחום היום. ולא אמר כחוס השמש, כלומר מעינו במקום אחר שאינה הכתוב בלשון ואמר כחוס היום, משמע כל המקומות חמין בין במקום חמה בין במקום לא, הוא מדבר בשעה שאין: ואת דריש בבקר בבקר. דכתיב וילקטו אותו בבקר בבקר, וכיון בשעה רביעית נמס, עד הסיא שעתא לוקטין ומו לא, ומכיון שעולמן בשעה רביעית, ועלה כתיב (שמות טז מ) ולחם בבקר לשבוע. והכא נמי בבקר דכתיב גבי תמיד עד ארבע שעות משמע: שלשלו. הורידו, תרגום ותורידם (יהושע ג טו) ושלשלתיון: שני גדיים. שעירים. ואפשר שהיו גדולים, דעתודים (במדבר ז יז) מתרגמינן גדיין, ופסולין לתמיד (פרה פ"ג מ"ג): על אותה שעה העיד ר' יהודה בן אבא וכו'. משנה היא בעדויות (פ"ו מ"ח), ובמדרש (במדבר רבה י ד) אימא דבימי שלמה הוה כי נשא בת פרעה שיבן עד (שלש) [ארבע] שעות: בימי מלכות הרשעה. דומי הרשעה, כשארו רומיים על ירושלם: מאי טעמון דרבנן. דאמרי עד חצות:

ביאור הגרח"ק

ושנו אותה סתם. וקבעו אותה סתם והלכך אין לה זמן הדא היא דתנינן תפלת ערבית אין לה קבע, אבל תפלת השחר ותפלת ערבית שתקנום כנגד תמידים יש להן זמן כנגד זמנו של תמיד ור"י דס"ל דזמנה עד ד' שעות ס"ל נמי דזמנו של תמיד עד ד' שעות הוא ורבנן סברי זמן התמיד עד חצות: עוד היא קבעו אותה וכו'. תפלת הערב נמי קבעו אותה כנגד הקטרת אימורים שזמן הקטרתן כל הלילה: מדברי תורה למד ר' יהודה. מספקא להו להגמ' אי מד"ת למד שאין התמיד קרב אלא עד ד' שעות כמו שאינו מעמאל וקאמר דהיינו בד' שעות ביום: או אינו אלא בשש שעות. כשהחמה בגובהה של רקיע: כשהוא אומר כחום היום הרי שש אמור. מדמצינו אצל אברהם דכתיב והוא ישב פתח האהל כחום היום משמע כל המקומות חמין והכא לא אמרי אלא וחם השמש משמע במקום השמש חם ובמקום הצל צונן למדת דהתם בשש שעות הוא הא מה אני מקיים וכו': ואת דריש. ור' יהודה דריש גז"ש: מה בבוקר שנאמר להלן. אצל המן דכתיב התם וילקטו אתו בבוקר בבוקר: אף בבוקר שנאמר כאן. אצל תמיד את הכבש אחד תעשה בבוקר וילפינן מגז"ש דאיזהו בוקר עד ד' שעות: בארבע שעין וכו'. מפ' מאי משמע וחם השמש בד' שעות וכחום היום בשש שעות, וקאמר משום דבד' שעין מקום השמש חם ומקום הצל צונן והיינו דכתיב וחם השמש מקום השמש הוא דחם ובשש שעות אף מקום הצל חם: טולא. צל: מהו כחום היום בשעה שאין צל לכל בריה. איהו מפ' כחום היום שבאותה שעה ליכא צל שבשעה שחמה בגובהה של רקיע אין צל לכל בריה דכל שעות היום חמה נוטה לצדדין וצל האדם וצל הבהמה נוטה לצדו כשהחמה במזרח צל האדם למערב וכשהחמה במערב הצל למזרח, אבל בחצי היום חמה עומדת ברקיע בראש כל אדם וצלו תחתיו: מצלי בתלת שעין. משום שהיה סומך גאולה לתפלה וזמן ק"ש עד ג' שעות כדתנינן לעיל פ"א (ה"ב – ט:): והא תנינן וכו' כאדם שהוא קורא בתורה. אבל מצוות ק"ש לא יצא ואיך היה קורא שמע אחר ג' שעות: נימר וכו'. כבר קרא שמע בזמנה ולא חזר וקרא שמע אלא כדי לעמוד בתפלה מתוך ד"ת: או מעדות למד ר' יודה. או מעדותו של ר' יודא בן בבא למד ר' יהודא שאין תמיד של שחר קרב אלא עד ד' שעות וכדמסיים: בימי מלכות יון. ששמו מצור על ירושלים ולא היו כבשים להקריב התמיד: היו משלשלין להם. מן החומה: והיו מעלים להם שתי גדיים. ואין כשרין לתמיד אלא כבשים ובספרי זוטא (פכ"ח ד"ה ג) דריש לה כבש ולא גדי: על אותה שעה העיד וכו'. היא משנה בעדיות ומפ' לה בירושלמי דמשום האי מעשה היה שנתאחרו עד שמצאו הטליים והיה התמיד קרב בד' שעות ביום: שקרב בד' שעות. ותו לא, והק' הראב"ד (שם במס' עדיות) דאי משום מעשה מאי ראיה דטפי מד' שעות לא דלמא אי הוי משתהי טפי היה קרב, ותירץ דקבלה היתה בידו שיותר לא היו מתירים: מ"ט דרבנן. דס"ל תמיד קרב עד חצות וכדס"ל דשחרית עד חצות: שנים ליום. כתיב בפ' תמיד וקרא יתירא היא דהא כבר כתיב את הכבש האחד וגו':

א [מיי' פ"ג מהלכות תפילה הלכה ו]:

ב [מיי' שם הלכה ה טושו"ע או"ח סימן רפו סעיף ג]:

ג [מיי' פ"ג מהלכות תמידין ומוספין הלכה ו]:

ד [מיי' שם הלכה ג סמג עשין קל]:

ה מיי' פ"ג מהלכות קריאת שמע הלכה יג סמג עשין יח טושו"ע או"ח סימן נח סעיף ג וסעיף ו:

ו מיי' פ"ג מהלכות תמידין ומוספין הלכה ג סמג עשין קל:

שינויי נוסחאות

א) במה. בכי"ל חכמי, והוגה כלפנינו ע"י הסופר:

ב) ושל מוספין כל היום. ברש"ס ובאבודרהם (תקון התפלות) ליתא:

ג) איכול. ברש"ס עיכול. באבודרהם (שם) ליתא:

ד) מתאכלין. ברש"ס ובד"א מתעכלין:

ה) ר' יהודה. ברש"ס ר' יהודה ומעדות למד ר' יהודה מדברי תורה:

ו) שש. בכי"ר ובבבלי (כז.) וברש"ס ובד"א שש ששות:

ז) שעין. בכי"ר שעין ביממא:

ח) ר' חייא וכו' בתלת שעין. ברש"ס ליתא:

ט) אי מעדות. ברש"ס ומעדות:

י) טליים. בירושלמי תענית (פ"ד ה"ה – כו.) כבשים:

כ) גדיים. בתוס' ר"י שירליאון (כז. ד"ה ועל התמיד) ובתוס' הרא"ש (כז. ד"ה ועל תמיד) חזירים וכעי"ז בסוטה (מט:) ובב"ק (פב:) ובאו"ז (ח"א סי' פה):

ל) מבוקרים. בכי"ל ובירושלמי תענית (שם) ליתא, ונוסף ע"י סופר כי"ל:

מ) אבא. כ"ה גם בירושלמי תענית (שם) ובמאירי (יבמות קכא:) ובערכי תנאים ואמוראים (ערך יהודה בן אבא) וע"ע ספר יוחסין בערכו. בבבלי (כז.) ובמשניות עדיות (פ"ו מ"א) ובראשונים בבא:

נ) הרשעה. בתוס' ר"י שירליאון (שם) רומי:

ס) כבשים. בירושלמי תענית (שם – כ:) גדיים:

ע) שנעץ. בכי"ר שנאץ [והכוונה שהרים קולו]. ברש"ס שנעץ צפרניו:

הגהות הגר"א

[א] יון. צ"ל חשמונאי. [וכ"ה בבבלי פרק מרובה (ב"ק פב:)] [רד"ל]:

תורה אור השלם

א) אֶת הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַּבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם: (במדבר כח ד)

ב) וַיִּלְקְטוּ אתו בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר אִישׁ כְּפִי אָכְלוֹ וְחַם הַשֶּׁמֶשׁ וְנָמַס: (שמות טז כא)

ג) וַיָּרֶא אֵלָיו יְיָ בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח הָאֹהֶל כְּחֹם הַיּוֹם: (בראשית יח א)

ד) וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיְיָ כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְמִימִים שְׁנַיִם לַיּוֹם עוֹלָה תָמִיד: (במדבר כח ג)

עוד היא. עוד יש למעוה סמך לתפילת ערבית: עיכול איברים. של עולה ופדריס של כל הקרבנות, שהיו מתעכלים כל הלילה על המזבח: מדברי תורה. יש לנו לומר מן המקרא שבתורה למד ר' יהודה, או מעדות למד וכדמסיק לקמן: בארבע. מקום שהחמה זורחת הוא חס, ובמקום הגל שאינו זורחת שם הוא קר, אבל בשש שעות אחס כל היום אפי' מקום הגל חס. וגמריגן האי בבוקר דתמיד של שחר, מבוקר דכתיב התם נמן וילקטו אותו בבוקר, מה התם בארבע שעות דכתיב התם וחס השמש ונמס, ה"נ בארבע שעות: שאין צל לכל בריה. אלי היום אין הגל טוטה לא למזרח ולא למערב, ומגלא הו"ל היום כולו חס שמש: בשונתה. קודם הגן החמה, וחזר קרא הסתא לעמוד בתפילה ממוך ד"ת: אי מעדות. או נוכל לומר דר' יהודה למד עד ארבע שעות מעדות של ר' יודא בר אבא וכדמסיק: שילשלו. והורידו ממעל לחומת ירושלים וקפץ מ' פרסה, ובנבא קמא (פב:) אמר נזדעזעה מ' פרסה על מ' פרסה:

מהר"א פולדא

עוד היא. עוד יש למעוה סמך לתפילת ערבית: עיכול איברים. של עולה ופדריס של כל הקרבנות, שהיו מתעכלים כל הגילה על המזבח: מדברי תורה. יש לנו לומר מן המקרא שבתורה למד ר' יהודה, או מעדות למד וכדמסיק לקמן: בארבע. מקום שהחמה זורחת הוא חס, ובמקום הגל שאינו זורחת שם הוא קר, אבל בשש שעות אחס כל היום אפי' מקום הגל חס. וגמריגן האי בבוקר דתמיד של שחר, מבוקר דכתיב התם נמן וילקטו אותו בבוקר, מה התם בארבע שעות דכתיב התם וחס השמש ונמס, ה"נ בארבע שעות: שאין צל לכל בריה. אלי היום אין הגל טוטה לא למזרח ולא למערב, ומגלא הו"ל היום כולו חס שמש: בשונתה. קודם הגן החמה, וחזר קרא הסתא לעמוד בתפילה ממוך ד"ת: אי מעדות. אי נוכל לומר דר' יהודה למד עד ארבע שעות מעדות של ר' יודא בר אבא וכדמסיק: שילשלו. והורידו ממעל לחומת ירושלים וקפץ מ' פרסה, ובנבא קמא (פב:) אמר נזדעזעה מ' פרסה על מ' פרסה:

רידב"ז

כשהוא אומר כחום היום הרי שש אמור. ר"ל דשש כבר אמור דנקרא חום היום ולא חום השמש כדמסיק דאפילו בצל הוי חום משא"כ חום השמש הוי בד' שעות:

מדברי תורה למד רבי יהודה. דתמיד של שחר עד (חצות) [ארבע שעות]: כשהוא אומר כחום היום הרי שש אמור. פי' רש"י (כז.) כלומר מעינו במקום אחר שאינה הכתוב בלשונו, והוא יושב פתח האוהל כחוס היום ולא אמר כחוס השמש אלא היום, משמע כל המקומות חמין בין חמה בין היום הדא היא דתנינן [ה]הקורא מיכן ואילך לא הפסיד כאדם שהוא קורא בתורה. אמר ר' יוחנן [ט]כבר קיבל מלכות שמים בעונתה. [ט]אי מעדות למד ר' יודה דמר ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי [י]בימי מלכות [א]יון היו משלשלין להן שתי קופות של זהב והיו מעלין להן שני [יא]טליים פעם אחת שילשלו להן שתי קופות של זהב והיו מעלין להן שני [יב]גדיים באותה שעה האיר הקדוש ברוך הוא עיניהם ומצאו שני טליים [יג]מבוקרים בלישכת הטלאים על אותה שעה [יד]העיד ר' יודה בר [מ]אבא על [יו]תמיד של שחר שקרב בארבע שעות. אמר ר' לוי [מא]אף בימי מלכות [מב]הרשעה הזאת היו משלשלין להן שתי קופות של זהב והיו מעלין להן שני [מג]כבשים ובסוף שלשלו להן שתי קופות של זהב והעלו להן שני חזירין ולא הספיקו להגיע לחצי חומה עד [מד]שנעץ החזיר בחומה ונזדעזעה החומה וקפץ ארבעים פרסה מארץ ישראל באותה שעה גרמו העונות ובטל התמיד וחרב הבית. מה טעמון דרבנן [מה]שנים ליום

[מו] [ברכות כו:, כראשית רבה סה ט, תנחומא לו יד, פסיקתא זוטרתא בראשית כה יא, ילקו"ש תהלים תשעא] **ג)** ברכות כז. [מכילתא בשלח מס' דויסע פ"ד, מכילתא דרשב"י בשלח עז כא, בראשית רבה מה ח, מדרש תהלים עח ד, פסיקתא זוטרתא שמות טז כא, ילקו"ש וירא פב, בשלח רסא] **ד)** [עי' פנ"מ ועי' לעיל פא ה"ח – ח. וברכות ט: נ.] **ה)** [לעיל פ"א ה"ב – ט:] ברכות ט: **ו)** [כע"ז לעיל פ"א ה"ה – יד.] **ז)** [תענית פ"ד ה"ה – כו. כל הענין] **ח)** עדיות פ"ו מ"ח, ברכות כז: [נדה ח., ויקרא רבה יב ה, תנחומא (וכשא) מי משא כג, מדרש משלי לא ד, פסיקתא זוטרתא דברים ג כג, ילקו"ש ירמיהו שכ] **ט)** [עי' בשיטו תענית פ"ד ה"ה – כו:] וש"ק פב: [וסוטה מט: ומנחות סד:]

[מז] [ברכות כו:, בראשית רבה סה ט, תנחומא לו יד, פסיקתא זוטרתא בראשית כה יא, ילקו"ש תהלים תשעא] **ג)** ברכות כז. [מכילתא בשלח מס' דויסע פ"ד, מכילתא דרשב"י בשלח עז כא, בראשית רבה מה ח, מדרש תהלים עח ד, פסיקתא זוטרתא שמות טז כא, ילקו"ש וירא פב, בשלח רסא] **ד)** [עי' פנ"מ ועי' לעיל פא ה"ח – ח. וברכות ט: נ.] **ה)** [לעיל פ"א ה"ב – ט:] ברכות ט: **ו)** [כע"ז לעיל פ"א ה"ה – יד.] **ז)** [תענית פ"ד ה"ה – כו. כל הענין] **ח)** עדיות פ"ו מ"ח, ברכות כז: [נדה ח., ויקרא רבה יב ה, תנחומא (וכשא) מי משא כג, מדרש משלי לא ד, פסיקתא זוטרתא דברים ג כג, ילקו"ש ירמיהו שכ] **ט)** [עי' בשיטו תענית פ"ד ה"ה – כו:] וש"ק פב: [וסוטה מט: ומנחות סד:]

חלוק את היום. ויוס הוא י"ב שעות, והחלק הראשון לתמיד של שחר: **טעמא דר' יודה.** דלא דריס הכי, משום דמיבעי ליה לדרשא אחרינא כדדריס בספרי (במדבר קמב) שניס ליוס וכו': כנגד היום. נגד השמש: הדא הוא דתנינן תמן. ברישׁ פ"ד

חלוק את היום. טעמא דר' יודה [א]שנים ליום חובה [ב]שנים ליום שני פרקליטין ליום [ג]שנים ליום שתהא שחיטתן לשם היום [ג]שנים ליום שתהא שחיטתן כנגד היום הדא היא דתנינן תמן [ב]תמיד של שחר היה נשחט על קרן מערבית צפונית על טבעת שנייה כנגד היום [ג]ושל בין הערבים היה נשחט על קרן צפונית מזרחית על טבעת שנייה כנגד היום והוא שיהא יודע אי זה מהן נשחט בשחרית ואי זה מהן נשחט בערבית: [תפלת המנחה כו':] ר' חייא בשם ר' יוחנן [ד][ה]תפלת המנחה ותפלת [ו]המוסף [ד]תפלת המנחה קודמת. הוון בעיין מימר כשאין [ז]ביום כדי להתפלל שניהן אבל אם יש ביום כדי להתפלל שניהן תפלת מוסף קודמת. [ח][ט]ר' זעירא בשם ר' יוחנן ואפילו יש ביום כדי להתפלל שתיהן תפלת המנחה קודמת. [י]ר' נתן בר טובי בשם ר' יוחנן אפילו יש ביום כדי להתפלל שתיהן תפלת המנחה קודמת. [כ]והתני הקדים תפלת המנחה לתפלת המוספין יצא לשעבר הא בתחילה לא [ל]בדא. פתר לה בשלא הגיע זמן התפילה. כהדא [מ]ר' יהושע בן לוי מפקד לתלמידיו [נ]אין הוה לכון אריסטון ומטא יומא [ס]לשית שעין עד דלא תסקון לאריסטון

חלוק את היום. לשנים, תמיד של שחר זמנו עד חצות ושל בין הערבים מחצות עד הלילה. אימר של שחר לאחר חצות או הקדיס של בין הערבים קודס חצות פסול כדאיתא בפ"ד דפסחים (נח.): **טעמא דר' יודה.** כלומר ורבי יודה מאי דריס בהאי שניס ליוס: חובה ליום. דאין להס תשלומין דאי עבר יומו בטל קרבנו (עי' בבבלי כו.): **שנים ליום** וכו'. ואיכא למידרש בכמה גווניה דמפרש ומזיל והכל אמת: **פרקליטין.** כדאמר במדרש (תנחומא פנחס סי' יג) לא לן אדס בירושלים ובידו עון, תמיד של שחר מכפר על עון שמתחלת הלילה עד הבקר ושל בין הערבים מכפר אמבקר עד ערב: **לשם היום.** לאפוקי לזרוק דמו למחר, להקטיר אימוריו למחר, דהוי פיגול: נגד היום. נגד השמש (רש"י תמיד לא.): **והוא שיהא יודע** וכו'. כמו דבר אחר הוא, כלומר וגם דרשינן משניס ליוס שבבקר ייחד השניס של היוס לבדן ויאמר זה לבקר וזה לבין הערבים: מנחה קודמת. פירשו התוס' (כו. ד"ה ושל) מפני שהיא תדירה, אע"פ שזמנה מאוחר דאין מנחה אלא משש שעות ולמעלה ומוסף זמנו מן הבקר כדכתיבנא במתני': **והא תניא הקדים** וכו'. דוקא דיעבד אבל לכתחילה לא, אלא דמוספין קודס דיש שהות ביוס כדהוה סלקין דעתין מעיקרא משום דזמנה קדיס למנחה: **פתר ליה.** פי' הרא"ש (סי' ח) דהכי משני דבשעת מנחה קטנה שהוא עיקר זמן מנחה הוא דמיירי ר' יוחנן ואמר דמנחה קודמת, ובריתא בשעת מנחה גדולה דאינו עיקר זמן מנחה, הלכך דמוספין קודמין ובדיעבד אם הקדים מנחה יצא. ולפירוש זה הא דאמיתי הא דרבי יהושע בן לוי להודיענו שיש מנחה גדולה וזמנה משש שעות ומחצה ולמעלה, שלא היה לירושלמי בריתא (תוספתא פ"ג ה"ב) שאומה כן בהליא בבבלי (כו:) ולהכי הוצרך ללמוד מדברי ר' יהושע בן לוי: **אריסטון.** סעודה גדולה דבשאוין או אירוסין ובדית מילה. ומפרש ר' יהושע בן לוי הא דתנן במסכת שבת (פ"א מ"ב) לא יכנס אדם לאכול סמוך למנחה עד שיתפלל, היינו סעודה גדולה סמוך למנחה גדולה (בבבלי שם ט:) דהיינו משש שעות ומחצה ולמעלה, וסמוך לה חצי שעה היינו תחילת שעה שביעית: **ומטא יומא** וכו'. דקודס סוף שש יכולין להתחיל לכתחילה:

דתנינן תמן. בנמס' תמיד פרק לא היו כופתין (ל:): **על קרן מערבית צפונית.** של מזבח, שהשמש באה מן המזרח, לפיכך מושכו השוחט לצד המערב להרחיקו מן כותל המזרח, מפני שכותלי העזרה גבוהין והחמה שחרית בשפולו של רקיע ולא הכותל עומד כנגדה, ולפונית היינו משום דעולה שחיטתה בצפון ותמידין עולה הוו, ושם היה בית המטבחים והטבעות קבועות בגלפה לתת ראש הבהמה לתוכן כדאיתא בסוף סוטה (מח.), והן עשרים וארבע טבעות כמנין המשמרות, ומקומן אוכלות בגלפה עשרים וארבע אמות על עשרים וארבע אמות, קבועות בשש שורות, ארבע בכל שדר: **על טבעת שנייה.** ולא בטבעת שאצל המזבח, אלא בשנייה לה הסמוכה לה לצד צפון. ופני השוחט ועומד בהבמה בגלבסון לצד מזרחית צפונית, שמשש השמש באה שחרית. וטעמא דטבעת שנייה לא ידענא. ואני שמעתי כדי שתהא הראשונה מסייעתו להאחז בה רגלי הבהמה שלא תהפך: **על קרן מזרחית צפונית.** משום דלערב חמה במערב: **והוא שיהא יודע איזה מהן תפלת המנחה ותפלת המוספין.** כדאמרינן בגמ' פסחים פ' תמיד נשחט (נח:) הלכך אם בא להתפלל שתיהן יתפלל מוסף תחלה: **לשעבר.** אם הקדים יצא תנן משמע בדיעבד אם הקדים יצא אבל לכתחלה לא יקדים: **פתר לה בשלא הגיע זמן התפלה.** כשלא הגיע זמן מנחה קטנה דס"ל להירושלמי דעיקר זמן מנחה מנחה קטנה היא ובזמן מנחה קטנה הוא שיקדים לתפלת המנחה, אבל הך ברייתא מיירי בזמן מנחה גדולה דלכך יקדים תפילת מוסף, כך פי' הרא"ש: **אריסטון.** סעודה גדולה: **ומטא יומא לשית שעין.** דאסור לאכול קודם שיתפלל שזמן מנחה גדולה בשש ומחצה הוא וחצי שעה קודם למנחה אסור להתחיל בסעודה גדולה שמא ימשך עד חשיכה:

ביום כדי להתפלל שניהם. כשאין שהות ביום אלא להתפלל תפלה אחת, ובהא הוא דאמרינן דתפלת מנחה קודמת: **תפלת מוסף קודמת.** ומשום דתפלת מנחה כנגד תמיד של בין הערבים תקנוה ואין דבר קרב אחר תמיד של בין הערבים כדדריש בגמ' פסחים פ' תמיד נשחט (נח:) הלכך אם בא להתפלל שתיהן יתפלל מוסף תחלה: **לשעבר.** אם הקדים יצא אבל לכתחלה לא יקדים: **פתר לה בשלא הגיע זמן התפלה.** כשלא הגיע זמן מנחה קטנה דס"ל להירושלמי דעיקר זמן מנחה מנחה קטנה היא ובזמן מנחה קטנה הוא שיקדים לתפלת המנחה, אבל הך ברייתא מיירי בזמן מנחה גדולה דלכך יקדים תפילת מוסף, כך פי' הרא"ש: **אריסטון.** סעודה גדולה: **ומטא יומא לשית שעין.** דאסור לאכול קודם שיתפלל שזמן מנחה גדולה בשש ומחצה הוא וחצי שעה קודם למנחה אסור להתחיל בסעודה גדולה שמא ימשך עד חשיכה:

ר"ש סיריליאו

דתנינן תמן. בנמס' תמיד פרק לא היו כופתין (ל:): **על קרן מערבית צפונית.** של מזבח, שהשמש באה מן המזרח, לפיכך מושכו השוחט לצד המערב להרחיקו מן כותל המזרח, מפני שכותלי העזרה גבוהין והחמה שחרית בשפולו של רקיע ולא הכותל עומד כנגדה, ולפונית היינו משום דעולה שחיטתה בצפון ותמידין עולה הוו, ושם היה בית המטבחים והטבעות קבועות בגלפה לתת ראש הבהמה לתוכן כדאיתא בסוף סוטה (מח.), והן עשרים וארבע טבעות כמנין המשמרות, ומקומן אוכלות בגלפה עשרים וארבע אמות על עשרים וארבע אמות, קבועות בשש שורות, ארבע בכל שדר: **על טבעת שנייה.** ולא בטבעת שאצל המזבח, אלא בשנייה לה הסמוכה לה לצד צפון. ופני השוחט ועומד בהבמה בגלבסון לצד מזרחית צפונית, שמשש השמש באה שחרית. וטעמא דטבעת שנייה לא ידענא. ואני שמעתי כדי שתהא הראשונה מסייעתו להאחז בה רגלי הבהמה שלא תהפך: **על קרן מזרחית צפונית.** משום דלערב חמה במערב: **והוא שיהא יודע איזה מהן תפלת המנחה ותפלת המוספין.** הגיע זמן תפילת המנחה ועדיין לא התפלל מוסף: **תפלת המנחה קודמת.** שהיא תדירה: **כשאין שהות ביום כדי להתפלל שניהם.** כשאין שהות ביום אלא להתפלל תפלה אחת, ובהא הוא דאמרינן דתפלת מנחה קודמת: **תפלת מוסף קודמת.** ומשום דתפלת מנחה כנגד תמיד של בין הערבים תקנוה ואין דבר קרב אחר תמיד של בין הערבים כדדריש בגמ' פסחים פ' תמיד נשחט (נח:) הלכך אם בא להתפלל שתיהן יתפלל מוסף תחלה: **לשעבר.** אם הקדים יצא אבל לכתחלה לא יקדים: **פתר לה בשלא הגיע זמן התפלה.** כשלא הגיע זמן מנחה קטנה דס"ל להירושלמי דעיקר זמן מנחה מנחה קטנה היא ובזמן מנחה קטנה הוא שיקדים לתפלת המנחה, אבל הך ברייתא מיירי בזמן מנחה גדולה דלכך יקדים תפילת מוסף, כך פי' הרא"ש: **אריסטון.** סעודה גדולה: **ומטא יומא לשית שעין.** דאסור לאכול קודם שיתפלל שזמן מנחה גדולה בשש ומחצה הוא וחצי שעה קודם למנחה אסור להתחיל בסעודה גדולה שמא ימשך עד חשיכה:

מהר"א פולדא

חלוק את היום. ממלא לאחד, ולפיכך תמיד של שחר עד חלי היום, וכמו שמיס קרא עולה תמיד לשון יחיד, והיינו חלוק היום ותן לו חלקיה: **מאי טעמא דר' יהודה.** הא כתיב נמי שניס ליוס. ומשני דמוקי לה לקרא ללמדינו שיהיו חובה ליוס, חובה של יום הס: **פרקליטים.** סניגוריס שליצו בעד כל ישראל, לכפר עליהס בהקרבנתס: **לשם היום.** בתורת תמידים, ולא חטאת ואשם וכיוצא בהס: **כנגד היום.** כנגד השמש, והיינו על קרן צפונית מערבית שהס הוא נגד חמילת זריחת השמש לפי שהשמש נראה מן המזרח, ומושכו השוחט לצד מערב להרחיקו מכותל מזרחי שיהיה נגד השמש: **בטבעת שנייה.** טבעות היו קבועות שס בגלפה לתת ראש הבהמה בתוכן, והן כ"ד כמנין המשמרות: **על קרן צפונית מזרחית.** ששס דופק השמש מחצות ואילך: **והוא שיהא יודע** וכו'. לשון הספרי שניס ליוס שיהא יודע איזה וכו': **תפלת המנחה ותפלת המוספין.** שאכה תפלת המוספין עד זמן מנחה ונמלא שניס לפניו, של מנחה שזמנה עכשיו קודמת לשל מוספין: הוון בעון מימר. בני הישיבה היו רוצים לומר, הא דמנחה קודמת שאין שהות להתפלל שניהן לפיכך מנחה שזמנה שמא קודמת, אמר להן ר' זעירא אפי' כו': **יצא לשעבר.** בדעביד, אבל לכתחילה לא שיערה מתני' בזה, וקשיא לר' יוחנן: מפקד. מצוה: **אריסטון.** סעודה: **ומטא יומא לשית שעין עד דלא תפקון לאריסטון.** והגיע חצות קודם שתעלו לסעודה, התפללו מנחה קודם שתעלו לסעודה, אף על גב שעדיין לא הגיע זמן המנחה אפילו הכי התפללו תחילה, דילמא תמשכו בסעודתכם ולא תתפללו כלל:

רידב"ז

והתני הקדים תפלת המנחה כו'. משמע דווקא דיעבד. ומשני **פתר לה שלא הגיע זמן התפלה** ר"ל דלא הגיע זמן מנחה קטנה אלא מיירי במנחה גדולה אז דוקא בדיעבד אם הקדים מנחה יצא אבל בזמן מנחה קטנה אז מנחה קודם אפילו יש שהות ביום על שניהן ומביא ראיה דאיכא מנחה גדולה מהא דריב"ל:

ביאור הגרח"ק

חלוק את היום. מחצה לתמיד של שחר ומחצה לשל בין הערבים, ומיכן שתמיד של שחר קרב עד חצות היום: **טעמא דר"י.** מה דריש לה להאי קרא: **חובה ליום.** שאם עבר זמנו בטל קרבנו: **שני פרקליטין ליום.** שהתמיד מכפר ושני פרקליטין דהיינו מליצים טובים הן ליום: **שתהא שחיטתן לשם היום.** לשם תמיד של היום: **כנגד היום.** כנגד זריחת השמש וכהא דתנינן: **על קרן מערבית צפונית.** של מזבח שהשמש באה מן המזרח לפיכך מושכו השוחט לצד מערב להרחיקו מן כותל המזרח בכל יכולת מפני שהכתלים גבוהים והחמה שחרית בשיפולו של רקיע וצל הכותל עומד כנגדה, ומה שהיה שוחטו צפונית משום דקדשי קדשים שחיטתן בצפון: **על טבעת שניה.** כ"ד טבעות היו קבועין בצד המזבח כמנין המשמרות והיו מכניסין ראש הבהמה לתוכן והיה התמיד נשחט בטבעת שניה, ואע"ג דהיו כ"ד טבעות לכל משמר טבעת שלה היינו לשאר קרבנות אבל תמיד נשחט סמוך למזבח כל כמה דאפשר ואצל טבעת ראשונה לא כדי שתהא מסייעתו להאחז בה רגלי הבהמה שלא תהפך: **על קרן מזרחית צפונית.** משום דלערב חמה במערב: **והוא שיהא יודע איזה מהן תפלת המנחה ותפלת המוספין.** הגיע זמן תפילת המנחה ועדיין לא התפלל מוסף: **תפלת המנחה קודמת.** שהיא תדירה: **כשאין שהות ביום כדי להתפלל שניהם.** כשאין שהות ביום אלא להתפלל תפלה אחת, ובהא הוא דאמרינן דתפלת מנחה קודמת: **תפלת מוסף קודמת.** ומשום דתפלת מנחה כנגד תמיד של בין הערבים תקנוה ואין דבר קרב אחר תמיד של בין הערבים כדדריש בגמ' פסחים פ' תמיד נשחט (נח:) הלכך אם בא להתפלל שתיהן יתפלל מוסף תחלה: **לשעבר.** אם הקדים יצא אבל לכתחלה לא יקדים: **פתר לה בשלא הגיע זמן התפלה.** כשלא הגיע זמן מנחה קטנה דס"ל להירושלמי דעיקר זמן מנחה מנחה קטנה היא ובזמן מנחה קטנה הוא שיקדים לתפלת המנחה, אבל הך ברייתא מיירי בזמן מנחה גדולה דלכך יקדים תפילת מוסף, כך פי' הרא"ש: **אריסטון.** סעודה גדולה: **ומטא יומא לשית שעין.** דאסור לאכול קודם שיתפלל שזמן מנחה גדולה בשש ומחצה הוא וחצי שעה קודם למנחה אסור להתחיל בסעודה גדולה שמא ימשך עד חשיכה:

עין משפט

א [מיי' פ"א מהל' תמידין ומוספין הלכה א]:
ב ג מיי' פ"א מהלכות תמידין ומוספין הלכה יא סמג עשין קלז:
ד מיי' פ"ג מהלכות תפילה הלכה יא טור"ע או"ח סימן רפו סעיף ד:

שינויי נוסחאות

א] **ליום.** ברש"ס לכל יום:
ב] **תפילת.** ברש"ס היו לפניו תפילת:
ג] **המוסף.** בד"א ודפ"ו המוספין:
ד] **ביום.** בראא"ש (סי' ח) שהות ביום וכ"ה בסמוך:
ה] **ר' זעירא וכו' המנחה קודמת.** בראא"ש (שם) ובתוס' ר"י שירליאון (כח. ד"ה א"ר יוחנן) ובתוס' חדשים (יומא לד:) ליתא:
ו] **ר' נתן וכו' המנחה קודמת.** בכי"ר וברש"ס ליתא:
ז] **בדא פתר.** בראא"ש (שם) הוא פתר וכעי"ז בתוס' ר"י שירליאון (שם):
ח] **ר' יהושע.** בראא"ש (שם) בתוס' ר"י שירליאון (שם) ובתוס' חדשים (שם) ובד"א ודפ"ו **דר' יהושע.** בסמ"ג (עשין יט) ר' יהודה:
ט] **לשית.** בתוס' הרא"ש (כח. ד"ה א"ר יוחנן) ובאו"ז (ח"א הל' תפילה פח) **לתשע:**

[ל: – ה"א]

א [מיי' פ"ג מהלכות תפילה הלכה ד טוש"ע או"ח סימן רלג סעיף ח]:
ב מיי' פ"ח מהלכות תמידין ומוספין הלכה ג סמג עשין קל:
ג [מיי' שם הלכה ה]:
ד [מיי' פ"ג מהלכות תפילה הלכה ד טוש"ע או"ח סימן רלג סעיף ח]:

שינויי נוסחאות

א) **ערב.** במשניות פסחים (פ"ה מ"א) **בערבי:**
ב) **לתמיד וכו' אלא לקטורת.** ברש"ס **לשחיטת** תמיד וכו' אלא **להקטרה:**
ג) **אמר.** ברש"ס **ואמר:**
ד) **מיצויו.** בד"א ודפ"ו **מצויין:**
ה) **דאימיה.** ברי"ץ גיאת (הל' יוה"כ) ובאשכול (הל' יוה"כ) ובשבלי בלקט (סדר יוה"כ) ובכל בו (סי' ע) ליתא:
ו) **מצייץ.** לקמן (מה:) ובירושלמי תענית (פ"ד ה"א - כא.) **צייר.** בד"א ודפ"ו **מצייר:**
ז) **בצומא רבא.** בכי"ר וברש"ס ליתא:
ח) **דמנחתא.** לקמן (שם) ובירושלמי תענית (שם) ובד"א **דנעילת שערים:**
ט) **ושמשא בריש.** כ"ה בכי"ר וברש"ס ודפ"ו. בכי"ל ובד"ו ושמשא **ביר'** בריש ומחקה מגיה כי"ל. בד"א ושמשא **בי רב** בריש, ועיין מהרא"פ:

תורה אור השלם

א) תִּכּוֹן תְּפִלָּתִי קְטֹרֶת לְפָנֶיךָ מַשְׂאַת כַּפַּי מִנְחַת עָרֶב: (תהלים קמא ב)

ב) עַל זֹאת יִתְפַּלֵּל כָּל חָסִיד אֵלֶיךָ לְעֵת מְצֹא רַק לְשֶׁטֶף מַיִם רַבִּים אֵלָיו לֹא יַגִּיעוּ: (תהלים לב ו)

ביאור הגרח"ק

תיהוון מצלון מנחתא. ומשום שהיו צריכין לילך לסעודה הוא שאמר להם להתפלל מנחה גדולה, אלמא עיקר זמנה מנחה קטנה הוא. פירוש אחר בשלא הגיע זמן התפלה היינו שעומד בשש שעות ועדיין לא הגיע זמן תפילת המנחה שהיא בשש שעות ומחצה שהתמיד נמי קרב משש שעות ומחצה ולמעלן, ועלה אמר שאם הקדים תפילת המנחה למוספין יצא משום דבדיעבד אם התפלל בשש שעות יצא, שהתמיד ששחטו לאחר חצות כשר דיעבד, וכהדא דריב"ל שהתיר להם להתפלל משש שעות משום סעודה, משמע אי לאו סעודה אין זמנה אלא משש שעות ומחצה: **וכמה הוא פלג המנחה.**

וכמה הוא פלג המנחה. דקתני דמתניתין: אחת עשרה שעה חסר רביע. כך הוא לשון המוספתא פ"ג (ה"ג), ואיזו היא מנחה גדולה משש שעות ומחצה ולמעלה, וכמה הוא פלג המנחה אחד עשר שעות חסר רביע, כלומר פלג המנחה דמתניתין דמנחה קטנה מיירי וזמנה מתשעה שעות ומחצה ולמעלה, ופלג מנחה זו י"א חסר רביע, שהוא שעה אחת ורביע קודם הלילה: תמן תנינן. ריש פ"ה דפסחים תמיד נשחט וכו': הכא את עביד מנחה שתי שעות ומחצה. דקאמרת פלג המנחה י"א חסר רביע, וא"כ כל זמן המנחה שתי שעות ומחצה קודם הלילה שהוא מט' ומחצה ולמעלה: והכא את עביד מנחה ג' שעות ומחצה. דקתני תמיד נשחט בשמונה ומחצה, ואם כן זמן מנחה שהוא כנגד תמיד של בין הערבים גם כן שלש שעות ומחצה הוא, וקשיין אהדדי: לא הוקשה תפלת המנחה. לזמן שחיטת תמיד אלא לקטורת של בין הערבים שהיתה אחר הקרבתו של תמיד וכלכתיב תכון תפלתי קטרת וגו' מנחת ערב, ילא שעה אחת לעיסוקו והקרבתו של תמיד, והוא עד ט' שעות ומחצה, ואז היו מקטירין קטרת ונמצא את עביד מנחה שתי שעות ומחצה כדתנינן בתוספתא הכא: עם דמדומי חמה. בשחרית: לעת מיצויו של יום. כשהשמש יולא וזורח ומלוי הוא על הארץ: הוה מצייר גולתיה דרב. וכן הוא לקמן (מה:) ובפרק בתרא דתענית (ירושלמי ה"א - כא.) היה תופסו ושומרו לגלימיה דרב ביום הכפורים, וא"ל כשתראה השמש בראש דקליס שהוא סמוך לשקיעתו תתן לי ואני מתפלל מנחה, דמצוה להתפלל עם דמדומי חמה בין בשחרית בין במנחה: ושמשא בריש דיקלי תמן אימא הוא הכא. כל"ל. וקושיא היא, הא כשהשמש בריש דיקלי בנבל הוא יום גדול עדיין כאן בארץ ישראל דאמר ר' יוחנן וכו' שבנבל זוטו של עולם שהיא במעולה ותחתיתו ועמקו, והיכי עביד רב הכי והוא בנבל היה, והלא זה הזמן בנבל אינו עם דמדומי חמה. ולקמן משני לה רב כר' יודה ס"ל דאמר עד פלג המנחה, ולפיכך נהג כן דכשהשמש בריש דיקלי בנבל זמן פלג המנחה, הוא בארץ ישראל:

תהוון מצלין וכו'. ולאו דוקא מיד אלא יתמינו חלי שעה ויתפללו, דזמן מנחה [גדולה] (כולה) מסוף שש שעות ומחצה ולמעלה: **וכמה הוא וכו'.** בריתא היא (תוספתא פ"ג ה"ג) ופריסית במתני' דתחילת זמנה תשע שעות ומחצה נשאר שתי שעות ומחצה חלוק אותן נמצא פלגא שעה ורביע: **תמן תנינן.** בפסחים (פ"ה מ"א) ופי' רש"י (פסחים נח.) תמיד של בין הערבים, וקרב בתשע ומחצה, גמר הקרבתו שהיו שוהין שעה אחת בעשייתו. ערבי פסחים. מקדמי ליה משום [דבעי] למעבד פסח אחריו, כדילוף לה התם מקרא: הכא את עביד. כלומר קשיא מתני' אברייתא דהכא, דברייתא דלעיל קתני דפלג מנחה אחד עשרה שעות פחות רביע, משמע דכוליה זמן מנחה שתי שעות ומחצה, והתם במתני' דפסחים משמע דזמנה שלש שעות ומחצה, דקתני דנשחט בשמונה ומחצה ומיד מתחילין לעסוק בהקרבתו. וכיון דאמרן לעיל תפילות כנגד תמידין תקנום, מיד דמתחילין להקריב תמיד של בין הערבים ראוי להיות תחילת זמן מנחה, והוה ליה משמונה ומחצה עד הלילה שלש שעות ומחצה: עם דמדומי חמה וכו'. כשהולכת החמה לשקוע: כדי שיהא עליו מורא שמים וכו'. דכתיב (תהלים עב ה) יירלוך עם שמש, ודרשינן ביה כשירלוך עם שמש דהיינו תפילה, (תוס' יומא לז: ד"ה אמר אביי), ירלוך עם שמש דהיינו כל המשך היום יהיה עליו מורא שמים (רש"י ט:). והיום מתחיל מן הלילה דכתיב (בראשית א ה) ויהי ערב ויהי בקר (חולין פג. ורש"י שם), והשמש עובד רבו במורא כל המשך סיבובו, ובלילה יורד ומסבב תחת הארץ ובנקר חוזר אל מקומו זורח הוא שם (קהלת א ה): מיצויו של יום. שמתמלה השמש מעל הארץ וכלה, לשון ומלה דמו על קיר המזבח (ויקרא א טו): צייר גולתיה. שומר גלימתו שמסרה לו רב שהפשיטה מעליו כשסיים מוסף. וליוהו כשירלוה השמש בראש הדקלים, דהיינו דמדומי חמה יתנה לו, דהמתפלל צריך להתעטף בתיקון בגדיו כדאיתא בבבלי לקמן פרק אין עומדין (נ:): ושמשא בריש דקלא תמן. כשהשמש בראש הדקלים בנבל שהיא בעומקו של עולם: יממא הוא הכא. בארץ ישראל שהיא ברומו של עולם. למדנו דהא דמצוה להתפלל עם דמדומי חמה הכל לפי המקום, כשמתעלם מהם מיד יתפללו:

ר"ש סירוליאו

כמה הוא פלג המנחה. כלומר היכן כלתה מדתה, וקאמר **עד אחת עשרה שעות חסר רביע.** כדפריסית במתני' (ד"ה עד פלג) דבמנחה קטנה הוא דמשער ר' יהודה, דעד סוף פלג רשאון שלה כלתה שיעור זמן מנחה לתפלה. ושמעינן דתחלתה מתשע שעות ומחצה ולמעלה, (°וגבולה) [°וגבול כולה] הוי שתי שעות ומחצה עד הערב, חלי שעירית וחתת עשרה ושתים עשרה: **תמן תנינן.** בפסחים (פ"ה מ"ח): **תמיד נשחט.** תמיד של בין הערבים בכל שאר ימות השנה נשחט **בשמונה ומחצה.** וכשקרבו האיברים על המזבח להקטירן היה **בתשע ומחצה,** שהיו שוהין שעה בין שחיטתו להקטרתו, והקטרתו שוהין נמי שעה ולפעמים שעה ורביע, ונערב הפסח מקדמינן ליה טפי משום דבעי למעבד פסחים לכל ישראל אחריו: **הכא את עבד מנחה שתי שעות ומחצה.** דקתני בברייתא דפלג המנחה אחת עשרה שעות חסר רביע, א"כ התחלתה מתשע שעות ומחצה, ועד הלילה הוו להו שתי שעות ומחצה, ואילו הכא קתני דשחיטת התמיד דמנחה דכולה שתא בחלי תשעית, ומשש עד הלילה הוו שלש ומחצה: **אלא לקטורת.** בשעה שמקטירין איברין, והיינו בתשע ומחצה: **צא שעה אחת לעיסוקו.** דהיינו שחיטתו והפשטו וניתוחו ומליחת אבריו בכבש וכדומה, ובכך אתה עושה מנחה שתי שעות ומחצה. ושיעור הקטרתו שעה, ולפעמים שעה ורביע, והיינו פלג המנחה דקאמר ר' יהודה: דמדומי חמה. לשון חולש, דהיינו בתחלת היום וכסוף היום החמה אדומה: [°מיצויו. לתמלית, [כמו] דס התמלית (כריתות פ"ה מ"ח) כלומר לסופו]: **גולתיה דרב.** לבושו או מלבשת שכורך בה ראשו, בגדיהם (במדבר טו לח) תרגום ירושלמי גוליהון: **מציין.** מתקן ליופיו: **אימא הוא הכא.** בארץ ישראל שגבוהה היא הוי יום ברור, ורב בנבל הוה שעמוקה היא כדמפרש ואזיל, ובארץ ישראל אין לשער בכך אלא לאחורי טפי מי ס"ל לרב לעת מיצויו של יום:

עם דמדומי חמה. דזמן מנחה קטנה הוא מתשעה ומחצה, הרי יש לך ב' שעות ומחצה עד חשיכה, וכשתחלקן לשנים הרי שעה ורביע נמצא פלג המנחה אחד עשרה שעין פחות רביע: **וקרב בתשע ומחצה.** גמר הקרבתו שהיו שוהין שעה אחת בעשייתו: **ערב פסחים.** מקדימין את התמיד משום שהיה הפסח נשחט אחר התמיד: **והכא את עביד שלש שעות ומחצה.** במתני' דתניה תמיד נשחט בשמונה ומחצה והא מנחה כנגד התמיד תקנוה, אלמא זמן מנחה משמונה ומחצה שהוא ג' שעות ומחצה קודם חשיכה: **לא הוקשה.** לא תקנוה כנגד תמיד וכו': **אלא לקטרת.** של בין הערבים שהיא נקטרת אחר תמיד של בין הערבים: **צא שעה אחת לעיסוקו.** של תמיד וכדתנן (פסחים פ"ה מ"א) וקרב בתשע ומחצה ונמצא מקטירין קטורת בתשע ומחצה ואת עביד מנחה שתי שעות ומחצה: **היה מתפלל עם דמדומי חמה.** תפילת שחרית עם הנץ החמה: **ויהא חלקי עם המתפללים.** מנחה: **עם דמדומי חמה.** עם שקיעת החמה: **לעת מצויין של יום.** מצויו של יום עם גמר היום דלית הלכתא כר' יהודה דמתני': **הוה מצייר גולתי' דרב.** היה שומר טליתו של רב ביום הכפורים: **כד תחמי וכו'.** כשתראה החמה בראשי האילנות שחמה עומדת לשקוע תתן לי הטלית ונתפלל מנחה: **ושמשא בריש דקלא תמן אימא הוא הכא.** וכשהחמה בראשי האילנות בבבל הכא בא"י עדיין אמצע היום דבבל בעמק הוא, וכדאמר ר"י ונתכסית החמה מאצלן מחמת הרים שבא"י, וחזינן שהיה רב מקפיד להתפלל כשעוד היום גדול, וס"ל להירושלמי דאף דבבבל שקעה חמה מיתלי תלי הזמן בא"י כיון שאינו נסתר אלא מחמת ההרים:

א) [ברכות כו:, תוספתא ברכות פ"ג ה"ב] **ב)** פסחים [פ"ה מ"ח] נח. [ספרי זוטא ט ג, ילקו"ש בהעלותך תשיט]
ג) [בתוספתא מהרי יד, זהר ויחי רכט, ילקו"ש מלאכי תקפז] **ד)** ברכות כט: [זהר חדש ח"ל ל:] **ה)** שבת קיח: [ילקו"ש תהלים תשיח]
ו) [בתוספתא מקץ טו]
ז) [לקמן מה:, תענית פ"ד ה"ל - כח.]

מהר"א פולדא

י"א שעין חסר רביע. זמן מנחה היא ב' שעות ומחצה קודם לילה, ונמצא פלג המנחה חמשה רביעי שעות קודם לילה: **תמן תנינן.** בפסחים (פ"ה מ"ח) תמיד של בין הערבים נשחט כל (ה)יום בשמונה ומחצה, ובערבי פסחים מקדיש לתמיד שעה אחת, בשביל הקרבן פסח הנשחט בין הערבים: **שתי שעות ומחצה.** כדאמרן י"א חסר רביע הוא פלג המנחה, ובמשנה זו שניו שכל (ה)יום נשחט בח' ומחצה: **לא הוקשה תפלת המנחה.** שהרי כנגד תמיד של בין הערבים, אלא משום קטורת, כדכתיב תכון תפלתי קטורת, שהרי תפלתי נכון לפניך כמו קטורת, ואיזה תפילה, היא, משאת כפי מנחת ערב, וקטורת אחר הקרבת התמיד היתה כדילוף לה בתמיד נשחט (פסחים נט.), והמשכת הקרבת תמיד היה שעה אחת: **רבי יוסי ב"ר חנינא בו'.** מנחה ותפילת שחרית עם דמדומי חמה: **מצויו של יום.** לשון מלוי וסוף. ופשוטו לשון יליאתו של יום, כשהיום מתחיל לצאת בעולה: **מצייר.** משמר עליתו של רב: **בצומא רבא.** ביום הכפורים: **כד תחמי.** כשתראה השמש בראש האילנות, תן לי עליתי שאתפלל נעילת שערים והיא תפלת נעילה, כמו שאנו נמי מתחילין לה בזמן הזה, ומסיימין לותה עם תשיבה. ומייתי דבר זה הכא, משום זמן מנחה שהיה מסיים לה קודם זה הזמן, שהרי היא קודמת לנעילה: [ה"ג] **ושמשא בי רב בריש** דיקולי תמן. וכשהיה השמש אצל רב בנבל בראש הדקל, אכמי יום גדול הוא בא"י שהיא גבוה מנבל:

רב כרבי יהודה. כמו איכא דאמרי דפליג אמאן דמתני המי עובדא דעביל ואמרו אמנהה אלא אנעילה כדלקמן, דאדרבה רב היה מתפלל תמיד תפלת המנחה קודם פלג המנחה כר' יהודה: אין תעבידנא כר' יהודה והיה נותן טעם לדבריו דהוה בעי לאפוקי נפשיה מפלוגתא ואומר אם אני עושה כר' יהודה ומתפלל קודם פלג המנחה יולא אני ידי חובתי לדעת רבנן, ואם אתפלל אחר פלג אינו יולא לדעת רבי יהודה, על דרך דאמרו בבבלי במקום אחר (ברכות לט:) ויולא שמים יולא ידי שמיהם. ועל דרך זה השיב רבינו ניסים שיולא שמים יבורר לו דרך במצוות ויולא מידי מחלוקת, כמו שבורר במשא ומתן דרך קרוב לשכר ורחוק להפסד: ובאן אמר הכי. דכל המרבה בתפילה (נעילה) [נענה] כדלעיל גבי נעילה: אי אמרה כאן ליחיד. דומיא דמנה: הן לציבור. אתם לציבור. דכתיב גם כי תרבו לשון רבים. ואע"פ דמסיים קרא אינו שומע, הכי קאמר אע"פ שיש לי לענות מפני שהרביתם תפילה, לא אענה מפני סיבה שידיכם דמיס מלאו: נעילת שערי שמים. אחר שקיעת החמה שנגעלו שערי שמים בעד השמש ונסתרה:

חנה על ידי שריבת בתפילה קצרה בימיו של שמואל שאמרה [ו] וישב שם עד עולם והלא [ב] אין עולמו של לוי אלא חמשים שנה דכתיב [ג] ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה. [ד][ה] והויין ליה חמשין ותרתין. אמר ר' יוסי בר' בון שתים שגמלתו. [א] וכה אמר הכן. [ו] אי אמרה [ז] כן ליחיד [ח] כן לציבור. ר' חייא בשם ר' שמעון בן חלפתא בשם ר' מאיר [ט] והיה כי הרבתה להתפלל [י] אל ה' מיכן שכל המרבה בתפילה נענה: [יא][יב] אימתי היא נעילה. רבנן דקיסרין אמרין איתפלגון רב ור' יוחנן [יג] רב אמר [יד] בנעילת שערי שמים [טו] ור' יוחנן אמר [טז] בנעילת שערי [יז] היכל. אמר ר' יודן [יח] ענתירדיא מתניתא מסייעא לר' יוחנן [יט][כ] בשלשה [כא] פרקים הכהנים נושאין את כפיהם ארבעה פעמים ביום בשחרית במוסף במנחה ובנעילת שערים בתעניות ובמעמדות וביום הכיפורים

המרבה בתפילה נענה, כדדרש מקרא דחנה משום דמיהת נענתה בתפלתה, וזה היה ע"י שהרבתה להתפלל: אימתי היא נעילה. ומאי נעילה שאמרו: בנעילת שערי שמים. שהוא גלילה בתחלתה: בנעילת שערי היכל. שהוא ביום סמוך לחשיכה: מתניתא. דרש פ"ד דתענית דקתני בג' פרקים וכו' ביום, וכי אית לך למימר נעילת שערי שמיס ביום הן אלא נעילת שערי היכל כר' יוחנן:

ר"ש סיריליאו

[א] וכה אמר הכן אי אמרה כן ליחיד כן לציבור. צ"ל וכא אמר הכין כאן ליחיד כאן לצבור. ותיבות אי אמרה נמחק. (וכן הוא באבודרהם שער שני) (רד"ל):

[ב] בשלשה פרקים הכהנים. צ"ל בשלשה פרקים בשנה הכהנים (הגהות הגר"א על התוספתא תענית פ"ג ה"א):

הגהות הגר"א

[ו] אמר הכן אי אמרה כן ליחיד כן לציבור. צ"ל וכא אמר הכין כאן ליחיד כאן לצבור. ותיבות אי אמרה נמחק. (וכן הוא באבודרהם שער שני) (רד"ל):

[ב] בשלשה פרקים הכהנים. צ"ל בשלשה פרקים בשנה הכהנים (הגהות הגר"א על התוספתא תענית פ"ג ה"א):

תורה אור השלם

א) הָאֹמֵר לַצּוּלָה חֳרָבִי וְנַהֲרֹתַיִךְ אוֹבִישׁ:
(ישעיה מד כז)

ב) גַּם בְּכָל לִנְפֹּל חַלְלֵי יִשְׂרָאֵל גַּם לְבֶבֶל נָפְלוּ חַלְלֵי כָל הָאָרֶץ: (ירמיה נא מט)

ג) וַיְהִי בְּזִנְעָם מִקֶּדֶם וַיִּמְצְאוּ בִקְעָה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר וַיֵּשְׁבוּ שָׁם: (בראשית יא ב)

ד) וּבְפָרְשָׂם כַּפֵּיהֶם אֶעְלִים עֵינַי מִכֶּם גַּם כִּי תַרְבּוּ תְפִלָּה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ יְדֵיכֶם דָּמִים מָלֵאוּ: (ישעיה א טו)

ה) בְּכָל עֶצֶב יִהְיֶה מוֹתָר וּדְבַר שְׂפָתַיִם אַךְ לְמַחְסוֹר: (משלי יד כג)

ו) וְחַנָּה הִיא עֲלָתָה כִּי אָמְרָה לְאִישָׁהּ עַד יִגָּמֵל הַנַּעַר וַהֲבִאֹתִיו וְנִרְאָה אֶת פְּנֵי יְיָ וְיָשַׁב שָׁם עַד עוֹלָם: (שמואל-א א כב)

ז) וּמִבֶּן חֲמִשִּׁים שָׁנָה יָשׁוּב מִצָּבָא הָעֲבֹדָה וְלֹא יַעֲבֹד עוֹד: (במדבר ח כה)

ח) וְהָיָה כִּי הִרְבְּתָה לְהִתְפַּלֵּל לִפְנֵי יְיָ וְעֵלִי שֹׁמֵר אֶת פִּיהָ: (שמואל-א א יב)

מהר"א פולדא

זוטו של עולם. נחותה של עולם, ודרים לעולה, לשון במעולת יס: צללו מתי מבול. ממוך שהיא עמוקה מכל העולם, כל המתים נגערו ונגללו לשם: בתשנוק. חולי נכפה שנופלין ומתנערים בלא גר ובלא מרחץ, שגר ומרחץ קשה לאותו חולי: מנוערים מן המצות כו'. דחו"ל היא: ששריה. פירש יפה מנאה מכמים שבה, דכתיב (דברים ה טו) למען יאריכון וגו' על האדמה: שר שונא. ולא לומר שונא גדול וכפול: כרבנן. עד תלות, דלא כר' יהודה דס"ל עד ד' שעות, אבל אם תעשה כר"י אינו דלא כרבנן, דרבנן מודים לזמנו דר"י אלא שהן מוסיפין עליו: מנין לנעילה. שלרי תפילות סמכו, אבל לנעילה מנין: גם כי תרבו תפילה אינני שומע. וזה היה בתוכחתן, ש"מ שבלאו הכי נענין ברבוי התפלות, ועל זה סמכו גם כן להרבות ולהוסיף לנעילה: וישב שם עד עולם. והלא אין אדם מי לעולם, אלא לעולם של לויים קאמרה, ש"מ שריבוי תפלה לא טוב הוא. מדאמר ע"י שריבתה וכו', וכאן אמר לריבוי תפילה טוב הוא: והלא אין כו'. הש"ס הוא דמקשה אמילתיה דרבי לוי, והילך אפשר לומר לעולם של לויים קאמרה, והלא וכו' והויין ליה חמשין ותרין, הכי אמרינן ומתרץ: אמרינן במו"ק (כח.) עולמו של שמואל הרמתי נ"ב שנה: שתים שגמלתו. כן דרך תיקוק יונק שתי שנים, ואח"כ עלתה עמו לשילה דכתיב (שמואל-א א כב) עד יגמל הנער וגו' וישב שם עד עולם: וכא אמר הכין. הוא קושייתו, דאמר הכא ריבוי תפילה טוב הוא, ומהכא דאמר התם משמע לא טוב הוא: אי אמרה ליחיד. אי משום דאמר כן ליחיד דנענה, אינה זכותא דציבור: שערי שמים. גלילה: בג' פרקים. פ"ד דתענית (כו:):

ביאור הגרח"ק

זוטו. עמק וצולה מלשון מצולה (תהלים סט ג), שהיא ארעיתו של ים: **צללו מיתי מבול.** מתוך שהיא עמוקה מכל העולם וכדכתיב וכו': **בתשנוק.** בצער: **רב כר"י.** בתמיה, ומי ס"ל לרב כר"י דזמן מנחה עד פלג המנחה, ומהא שהיה מקדים להתפלל: ומשני **אין תעבדינא כרבנן וכו'.** כיון דאי עביד כרבנן להתפלל עם דמדומי חמה הא לית ר"י מודי דלר"י לא יצא דזמן תפילת מנחה לדידיה עד פלג המנחה הוא, ואילו אי עביד כר"י להתפלל קודם פלג המנחה הא לרבנן נמי יצא הלכך עביד כר"י:

מנין לנעילה. שבתענית צבור היו מוסיפין תפילת נעילה ומנין לן: **והויין לי חמשין ותרתין.** והרי ימיו של שמואל היו חמשין ותרתין, ולדידך פש להו תרתי שנין: **שתים שגמלתו.** שהרי אמרה וישב שם עד עולם ואילו שתים שגמלתו לא ישב שם, ושמעת מינה מיהא מדר' לוי שאין להרבות בתפילה: **וכא את אמר הכין.** שכל המרבה בתפילה נענה: **אי אמרה כאן ליחיד.** אי אמרה ר' לוי להך שמועה לא קשיא, משום דכאן ליחיד לא ירבה בתפילה דומיא דחנה: **והן לציבור.** אמר דכל המרבה נענה: **והיה כי הרבתה להתפלל.** גבי חנה כתיב, ופליג אר' לוי: **אימתי היא נעילה.** אימת הוא זמן נעילה: **בנעילת שערי היכל.** בשקיעת החמה, וה"ט דקרי לה נעילה: **בנעילת שערי היכל.** שבמקדש היו ננעלות אחר שחיטת תמיד של בין הערבים שעוד היום גדול: **ובמעמדות.** שהיו אנשי מעמד מתענין ד' ימים בשבוע מיום ב' ועד יום חמישי, ובגמ' בבלית פ"ד דתענית (כו:) מקשי מי איכא מוסף אצל מעמדות ומשני.

מ) [שבת קיג.], קהלת רבה יב ז, איכה רבה פתיחתא כג, ילקו"ש ישעי' תסט, ועי' בשיטי זבחים קיג: ופסיקתא זוטרתא בראשית י י] **נ)** [סס, בראשית רבה לז ד, מדרש אגדה בראשית יא ב] **ג)** [ילקו"ש נח סב, יהושע יח] **ד)** [עי' ברכות מז.] **ה)** תענית פ"ד ה"א - כ: כל הענין [ילקו"ש ישעי' שפח] **ו)** [מדרש שמואל ב ט, ילקו"ש שמואל א עמ, משלי תתקנ, ועי' בשיטי ברכות לב: ותענית ז: ותנחומא מקץ יא ותנחומא (ורשא) ויגש א] **ז)** ביכורים פ"ב ה"א - יא: [מדרש שמואל ג ג] **ח)** [תענית ה:, מו"ק כח., מס' שמחות פ"ג ה"א] **ט)** תענית פ"ד ה"א - כ: כל הענין **י)** [תענית פ"ד מ"א] תענית כו., יומא פז. [תוספתא תענית פ"ג ה"א]

א [מיי' פ"א מהלכות תרומות הלכה א והלי ו]:
ב [מיי' פ"ג מהלכות כלי המקדש הלכה ח]:
ג מיי' פ"א מהלכות תפילה הלכה ז [ועיין בכ"מ]:
ד טוש"ע או"ח סימן תרכג סעיף ב:

שינויי נוסחאות

א] **אמר.** ברש"ס **ואמר:**
ב] **גם.** ברש"ס **דכתיב** גם:
ג] **כתיב.** ברש"ס **וכתיב:**
ד] **אמר.** ברש"ס **ואמר:**
ה] **כר'.** כ"ה בכי"ר וברש"ס ובדפ"ו. בכי"ל ובד"ו וד"א **בר':**
ו] **תפילה.** בירושלמי תענית (פ"ד ה"א - כ:) וברש"ס תפילה **אינני שומע:**
ז] **ר' אבא בריה דר' פפי ר' יהושע דסכנין.** בפרדס לרש"י (סי' נט) ר' **יהודה:**
ח] **והויין.** בירושלמי ביכורים (פ"ב ה"א - יא:) ותענית (שם) ברש"ס **והא הויין:**
ט] **אי אמרה.** בכי"ר ובירושלמי תענית (שם) ליתא:
י] **כן וכו' כן.** בירושלמי תענית (שם) **כאן** וכו' **כאן:**
כ] **כן.** בדפוסים וברש"ס **הן:**
ל] **אל.** במקרא **לפני:**
מ] **איתתי.** במאירי (יומא פז:) וברי"ב"א (תענית כו:) וברי"ץ גיאת (הל' יוה"כ) ובעיטור (עשרת הדברות הל' יוה"כ) ובמנהיג (הל' צום כיפור) ובאשכול (הל' יוה"כ) ובכל בו (סי' ע) **מאי:**
נ] **רב.** בריטב"א (שם) **ר' יוחנן:**
ס] **ור' יוחנן.** בר"ן (יומא ו: מדה"ר) ובמאירי (שם) ובעיטור (שם) ובשבלי הלקט (סדר יוה"כ שכא) **שמואל.** בריטב"א (שם) ור' **שמעון:**
ע] **היכל.** ברש"י ביומא (פז: ד"ה נחית) **עזרה.** ברש"י בתענית (כו. ד"ה נעילת) **מקדש:**
פ] **ענתירדיא.** בירושלמי תענית (שם) **ענתונדריא** וכע"ז בכי"ר. ברש"ס **ענתותיא.** בד"א **אנתודיא:**
צ] **פרקים.** במשניות תענית (פ"ד מ"א) ובבבלי (יומא פז:, תענית כו.) וברש"ס פרקים **בשנה:**

עין משפט

ר"ש סיריליאו — **זוטו של עולם.** מרעיתו ותמימו: **בתשנוק.** מלשון וינער (שמות יד כז) תרגומו ושניק: [◦**בלא נר.** דאמרינן פ' במה מדליקין (שבת כו.) דאין להם שמן זית דלגלל נהוריה: **בלא מרחץ.** דכיון דעמוקה היא יולאין בה המים מיד, ואין מקום לחפור לא בית הכבוד ולא מרחץ, ואמרינן בברכות פרק בתרא (סב.) רבא ביממא הוה אזיל עד מיל:] **ורב כר' יהודה.** (◦בתמיה, דשמשא בריש דיקלי פלג אחרון דמנחה הוא, והיינו כר' יהודה דמשם ואילך עבר זמנה) [◦בעיא היא, דשמשא בריש דקלי שמא נאמר לפלג אחרון דמנחה הוא דומה, והיינו דלא כר' יהודה דמשם ואילך עבר זמנה, או שמוך הוי:] **לית ר' יהודה מודי.** אלא עד פלג המנחה, דהיינו עד אחת עשרה שעות חסר רביע: **ואין תעבדיניה כר' יהודה.** דזמן תפלת מנחה דר' יהודה כולי עלמא מודו: **מניין לנעילה.** כלומר אהי אסמכוה: [◦**תמן א"ר אבא.** פרק ג' דבכורים (ה"א - יא:): **עד עולם.** עולמו של לוי חמשים שנה:] **והויין ליה חמשין ותרתין.** הכי איתא בתענית פ"ק (ה:) [◦ובפ' שני דבכורים (שם)] ובפ' בתרא דמועד קטן (כח.): **כן ליחיד.** דבר שפתים אך למחסור, ובליבור נענה: **אימתי הוא נעילה.** אימתי הוא זמנה: **נעילת שערי שמים.** בשקיעת החמה בהסתלק אור השמש מעל הארץ, [◦**דהיינו עם חשיכה**]: **בנעילת שערי היכל.** משעה שנסתלקה עבודת היכל, דהיינו הדלקת הסמוכה והקטר קטורת של בין הערביים, והיינו מפלג המנחה ואילך שעה ורביע קודם הלילה: **דתנינן תמן.** בפרק בתרא דתענית (מ"א): **בשלשה פרקים הכהנים נושאים כפיהם ארבע פעמים ביום.** מפרש התם דה"ק בשלשה פרקים הכהנים נושאים כפיהם בכל תפלה ותפלה, ויש מהן שנושאין וכו' ארבע פעמים ביום, כגון ביום הכפורים דיש בו ארבע תפלות: **בתעניות.** תעניות לגבו יש בו שלש, שחרית ומנחה ונעילה: **ומעמדות.** התם מפרש להו:

מהר"א פולדא — **בתשנוק.** חולי נכפה שנופלין ומתנערים בלא גר ובלא מרחץ, שגר ומרחץ קשה לאותו חולי: מנוערים מן המצות כו'. דחו"ל היא: ששריה. פירש יפה מנאה מכמים שבה, דכתיב (דברים ה טו) למען יאריכון וגו' על האדמה: שר שונא. ולא לומר שונא גדול וכפול: כרבנן. עד תלות, דלא כר' יהודה דס"ל עד ד' שעות, אבל אם תעשה כר"י אינו דלא כרבנן, דרבנן מודים לזמנו דר"י אלא שהן מוסיפין עליו: מנין לנעילה. שלרי תפילות סמכו, אבל לנעילה מנין: גם כי תרבו תפילה אינני שומע. וזה היה בתוכחתן, ש"מ שבלאו הכי נענין ברבוי התפלות, ועל זה סמכו גם כן להרבות ולהוסיף לנעילה: וישב שם עד עולם. והלא אין אדם מי לעולם, אלא לעולם של לויים קאמרה, ש"מ שריבוי תפלה לא טוב הוא. מדאמר ע"י שריבתה וכו', וכאן אמר לריבוי תפילה טוב הוא: והלא אין כו'. הש"ס הוא דמקשה אמילתיה דרבי לוי, והילך אפשר לומר לעולם של לויים קאמרה, והלא וכו' והויין ליה חמשין ותרין, הכי אמרינן במו"ק (כח.) עולמו של שמואל הרמתי נ"ב שנה: שתים שגמלתו. כן דרך תיקוק יונק שתי שנים, ואח"כ עלתה עמו לשילה דכתיב (שמואל-א א כב) עד יגמל הנער וגו' וישב שם עד עולם: וכא אמר הכין. הוא קושייתו, דאמר הכא ריבוי תפילה טוב הוא, ומהכא דאמר התם משמע לא טוב הוא: אי אמרה ליחיד. אי משום דאמר כן ליחיד דנענה, אינה זכותא דציבור: שערי שמים. גלילה: בג' פרקים. פ"ד דתענית (כו:):

מחלפה שיטתיה דרב. דהא לעיל קאמר נעילה בלילה זמן נעילת שערי שמים, והכא אמר כל תימחי שימשי ברישׁ דיקלי, ומ"כ זה הוא זמן נעילת שערי היכל: על ידי דהוה מאריך רב. בתפלתו הרבה וכשהתחיל כשהשמש ברישׁ דיקלי היה מגיע לזמן נעילת שערי שמים ועדיין היה עומד בתפלה: נעילה מהו שתפטר של ערב. למ"ד דזמנה בתחלת הלילה א"כ מהו שיוצא בה לתפלת ערבית שאינו צריך להתפלל עוד של ערבית: היאך הוא מזכיר של הבדלה. הרי אין בה ברכת אתה חונן והיכן הוא כולל להבדלה: היאך יהו שבע. ברכות שבע של נעילה היך יהו פוטרות שמונה עשרה של ערבית: א"ל. ר' אבא לר' יונה ולא כבר איתתבת, והלא כבר הקשיתי על זה מהבדלה ולמה לך תו להדורי בתר פירכי אחריני: אמר ליה בגין דאיתתבת תיבטיל. בתמיה, כלומר אם בשביל הקושיא דילך דאותבית עלה מהבדלה תבטל דברי רב דאמר דפוטרת של ערבית דהא לאו קושיא היא שהרי יכול לכלול להבדלה בכלל ברכות דנעילה: אמר ר' יוסי. לא היא, דאדרבה מה דאקשי ר' אבא מהבדלה מקשי שפיר, דהואיל וכל השנה אומר הבדלה בחונן הדעת אין לשנות הסדר, אבל מה דאקשי ר' יונה היאך יהו שבע פוטרות י"ח לאו קושיא היא, משום דקל הקילו עליו מפני התענית שלא יהא צריך להאריך ויהיו ברכות שבע פוטרות שמונה עשרה: מריי. מוריי, מכלכס שמעתי וקבלתי אין תפלת נעילה פוטרת של ערבית, ועכשיו שמעתי הוא ואיך מצית אמרת ד' פעמים ביום, ואלא מתני' מסייע לר' יוחנן דנעילה בנעילת שערי היכל: **וכא אמר בנעילת שערי היכל.** דהא כד הוה שמשא בריש דקלא יממא הוא הכא כדאמר לעיל ומשסיים מנחה והתחיל נעילה אכתי יממא הוי: **נעילה פוטרת את של ערב.** דרב ס"ל דמתפלל נעילה משחשיכה הלכך תו א"צ להתפלל ערבית: **היאך הוא מזכיר של הבדלה.** והא צריך להזכיר הבדלה בערבית ואם פוטרה בנעילה איך הוא מזכיר הבדלה: **אמר ר"י לר"א.** איהו נמי מקשי לר"א: **היאך יהא שבע.** היינו נעילה שאינו אומר בה אלא שבע ברכות איך תפטור שמונה עשרה: **א"ל ולא כבר איתתבת.** ולא כבר הקשיתי עליה דרב מהבדלה ולמה לך תו להקשות: **א"ל בגין דאיתתבת תיבטל.** בשביל שהקשית תיבטל, והא אמרה רב ושמא יתרץ לך, ושפיר יש להוסיף בפירכות: **מה דאקשי ר' אבא.** מהבדלה יפה הקשה: **קל הקילו עליו משום תעניתו.** דכיון שהוא שרוי בתענית הקילו עליו ליפטר בשבע ברכות שיוכל למהר לאכול: **מריי.** רבותי מכולכם שמעתי שאין נעילה וכו' דהא הקשיתם עליה דרב: **בכל יום אדם מתפלל שמונה עשרה.** ואינו מתפלל הביננו ואפילו **במ"ש.** שהוא טרוד לילך לעסקיו: **ובמוצאי יה"כ** וכו'. שהוא שרוי בתענית, שמעת מינה מיהת דמתפלל שמונה עשרה במוצאי יוהכ"פ, אלמא אין נעילה פוטרת ערבית: **אע"פ שאין נעילה בשבת.** ומשום שבת לא איחייב בנעילה:

א מיי' פ"ח מהלכות תפילה הלכה ח טוש"ע או"ח סימן תרכד סעיף ח:
ב [מיי' שם פ"ג הלכה ג ד סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן קי סעיף ח]:
ג מיי' שם הלכה ז טוש"ע או"ח סימן תרכג סעיף ג:

שינויי נוסחאות

א] **דאימה.** ברי"ץ גיאת (הל' יוה"כ) ובאשכול (הל' יוה"כ) ובשבלי הלקט (סדר יוה"כ) ובכל בו (סי' ע) ליתא:
ב] **צייר.** ברש"ס **ציין.** לעיל (מד:) **מצייץ,** ועיי"ש בשנו"ס:
ג] **בצומא.** ברש"ס **ובצומא:**
ד] **אמר.** ברבינו חננאל (יומא פח:) וברי"ץ גיאת (שם) ובכל בו (שם) **והכא מצלי:**
ה] **היאך.** בכי"ר ובירושלמי תענית (פ"ד ה"א - כא.) **והיכן:**
ו] **ר' סימון וכו' של ערב.** בראב"ש (יומא פ"ח סי' כ) ובאו"ז (ח"ב הל' יוה"כ רפא) ליתא:
ז] **כן.** כ"ה בכי"ר ובירושלמי תענית (שם) וברש"ס. בכי"ל ובדפוסים ליתא:
ח] **שמונה עשרה.** ברש"ס **מעין שמונה עשרה ואימתי מתפלל שמונה עשרה:**

הגהות הגרח"ק

(א) נעילת שערים. צ"ל דמנחתא:

ביאור הגרח"ק

קתני מיהת ד' פעמים ביום ואי נעילה בנעילת שערי שמים מי **אית ליך מימר נעילת שערי שמים ביום.** נעילת שערי שמים מי אית לך מימר ביום

אית לך מימר נעילת שערי שמים ביום. [6] אחוי [א] דאימא דרב אדא הוה [ב] צייר גולתיה דרב [ג] בצומא רבא. אמר ליה כד תיחמי שימשא בריש דיקלי תיהב לי גולתי דנצלי [8] נעילת שערים. מחלפה שיטתיה דרב תמן הוא אמר בנעילת שערי שמים וכה [ד] אמר בנעילת שערי היכל. אמר ר' מתנה על ידי דהוה מאריך רב בצלותיה סגין הוה מגיע לנעילת שערי שמים: נעילה מהו שתפטור של ערב. ר' אבא ורב הונא [9] בשם רב נעילה פוטרת של ערב. אמר ליה ר' אבא לרב הונא [ג] [ה] היאך הוא מזכיר של הבדלה. אמר ר' יונה לר' אבא היאך יהו שבע פוטרות שמונה עשרה. אמר ליה ולא כבר איתתבת. אמר ליה בגין דאיתתבת תיבטיל. [9] אמר ר' יוסי מה דאקשי ר' אבא קשי יאות מה דאקשי ר' יונה לא קשי יאות קל היקלו עליו משום תעניתו שיהו שבע פוטרות שמונה עשרה. ר' אבא בר ממל אמר לחברייא מריי מן כולכון שמעית [א] שאין נעילה פוטרת של ערב. [ו] ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי אין נעילה פוטרת של ערב. אמר ר' יוסי בר' בון ותני ר' חייא [ז] [כן] [ב ד] בכל יום אדם מתפלל [ח] שמונה עשרה [ה] במוצאי שבת [ו] ובמוצאי יום הכיפורים ובמוצאי תענית ציבור: ר' יצחק בר נחמן [ז] בשם ר' יהושע בן לוי יום הכיפורים שחל להיות בשבת אף על פי שאין נעילה בשבת [ג] מזכיר של שבת בנעילה.

ג"כ מר' סימון בשם ריב"ל דאמר הכי, וכן ר' יוסי בר' בון משום תני ר' חייא וכו' ובמוצאי יה"כ ובמוצאי תענית ציבור שחל להיות בשבת כדקאמר לקמן (מו.) בר"ח וכו', וכן היו מתענין בשבת כדתנן (תענית פ"ג מ"ז) על אלו מתריעין בשבת ואיכא מ"ד מתענין איכא למ"ד מתריעין בעינינו, וכלומר שאע"פ שיש בהן נעילה צריך להתפלל י"ח של ערבית מפני שצריך לומר הבדלה בחונן הדעת: **אע"פ שאין נעילה בשבת.** אי לאו יום הכפורים, אפ"ה מזכיר של שבת בתפלת נעילה:

אחוי וכו'. זהו האיכא דאמרי דפריסית לעיל (מה. ד"ה רב) דאמרי דעובדא דרב לאו אמנהה הוה כדלעיל אלא אנעילה, דאמר שהתפלל מנחה קודם פלג מסר הגלימא לאיש זה ולוהו דבשקיעת החמה יתנה לו להתפלל נעילה: **וכאן אמר בנעילת שערי היכל.** שהיו נועלין [סמוך] לשקיעת החמה (עי' כל בו סי' ע): **היאך הוא מזכיר של הבדלה.** אם אתה אומר נעילה פוטרתו מתפילת ערבית, הא תנן (פ"ה ה"ב - נה.) והבדלה בחונן הדעת, ואין בתפילת נעילה חונן הדעת: בגין דאיתותבת תיבטיל. בתמיה, וכי בשביל דאיתותבה מימרא דרב בקושיא אחת לא ניחא וניתן בה עוד ולהקשות בה כל מה דאפשר אלא שכבר בטלה מן העולם: קל הקילו וכו'. דמ"מ היא [נאמרת] או ארוכה או קצרה, אבל לעקור הבדלה מן התפילה לגמרי ודאי לא הקילו, אע"פ שאומרה על הכוס, שמי תקנום הוו חד בתפילה וחד על הכוס (לקמן שם - טו.): מזריי. רבותי: מן כולכון שמעית. מדברי כולכם למדתי שאין הלכה כרב דאמר נעילה פוטרת של ערבית, דהשם [ר'] אבא ורב הונא שאמרו הדבר בשם רב הם עצמן הקשו עליו. ור' יוסי אמר דיפה הקשה ר' אבא. כך פירש הרא"ש בסוף מסכת יומא (סי' כ) ירושלמי זה, ופסק כן דאין נעילה פוטרת של ערבית: בכל יום וכו'. אפילו במוצאי שבת ויום הכיפורים, ולא תימא דכיון דמוסיפין מחול על הקודש [נאמר] שבע בשבת ויום הכיפורים עצמו. אי נמי לאפוקי מדר' עקיבא אתא, דאמר (לקמן שם - נה.) אומר הבדלה ברכה רביעית בפני עצמה בין גואל לרופא: מזכיר של שבת בנעילה. ולומר ותתן לנו את יום הכפורים הזה ואת יום הכפורים הזה, ואותם מקדש השבת ויום הכיפורים. ואע"פ שאין תפילת נעילה בשבת יום הוא שנתחייב בתרבע תפילות שחרית מוסף מנחה נעילה:

בפני עצמה ונמצאו תשע עשרה, ובתענית ציבור לאפוקי דאין נעילה פוטרת של ערבית. וכן ביום הכיפורים דאית ביה נעילה, קמ"ל נמי הא: מזכיר של שבת בנעילה. מפרש בגבלי פרק במה מדליקין (שבת כד:) ביום הוא שנתחייב בתרבע תפילות. ופי' רש"י מזכיר של שבת לומר ותתן לנו את יום המנוח הזה, את יום הכפורים הזה, ואותם מקדש השבת ויום הכיפורים. ואע"פ שאין תפילת נעילה בשבת יום הוא שנתחייב בתרבע תפילות שחרית מוסף מנחה נעילה:

ר"ש סירילאו

אית ליך נעילת שערי שמים ביום. ממשנה ימירה קא דייק, דלא הוה ליה למיתני אלא תרבע פעמים, ואמאי תנא ביום, אלא לאשמועינן דכולן זמנם ביום, ודלא כמ"ד נעילת שערי שמים. ואית דלא גרים אלא **אית ליך נעילת שערי שמים** ותו לא, ומפרשי לה הכי, כיון דבנעילה נושאים כפיהם, וכי יכול אתה לומר דבנעילת שערי שמים נושאין כפיהם, ודאי דביום היא, דהא איתקש נשיאות כפים לשירות, דכתיב (דברים י ח) לשרתו ולברך בשמו, מה שירות ביום אף נשיאות כפים ביום: **תיהב לי גולתי.** תתן לי טליתי, משום (עמוס ד יג) הכון לקראת אלהיך ישראל: **בנעילת שערי שמים.** בגלילה: **בנעילת שערי היכל.** שרגה להתפלל כל תפלתו בעוד השמש זורח על הארץ, וכדאמרן: היה מגיע לנעילת שערי שמים. סוף תפילתו נמשכת עד הלילה. וקי"ל כר' יוחנן, דרב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן (ביצה ד.), ובעוד השמש זורח משלימין התפלה. וכן פסק הרמב"ם ז"ל, שכתב פ"ג דהלכות תפלה (ה"ו) ותפלת נעילה זמנה כדי שיגלים אותה סמוך לשקיעת החמה. ויפה כיון הרב ז"ל, דהא נשיאות כפים בסוף התפלה הוא, ונשיאות כפים ביום בעינן, [10] והכי משמע נמי בסוף פרק בתרא דתענית (פו:) דסתמא דתלמודא כר' יוחנן]. ומדברי הרי"ף ז"ל (יומא ו: מדה"ר) נראה דקי"ל כרב דהיינו נעילת שערי שמים: מהו שתפטור של ערב. דרב הוא דבעי, דס"ל בנעילת שערי שמים: נעילה פוטרת של ערב. מפרש בפרק בתרא דיומא (פז:) דרב לדברי האומר מוהה קאמר, וס"ל דבנעילת שערי שמים מגלי לה לנעילה, וכיון דלגלי לה משמשיכה תו לא צריך: **היאך הוא מזכיר של הבדלה.** דהא נעילה אסיקנא התם דהיינו אתה בחרתנו, ולסיים במה אנו, ותותם בקדושת היום: **היאך יהו שבע פוטרת שמונה עשרה.** דהא רב למ"ד תוהה קאמר: **ולא כבר איתתבת.** והלא כבר הקשינו על מימרא דרב, ואינך צריך לחזור ולהקשות עליה: **תיבטיל.** וכי בטלה היא דאין לחוש עליה עוד, דקא אמרת הכי: **לחברייא.** ר' אבא ור' יוחנן: מעין שמונה עשרה. מפרש לקמן הכיונו: **מתפלל י"ח.** שלימות: **במוצאי שבת.** משום דבעי לומר הבדלה ואין לומר הכיונו: **ומוצאי יוה"כ.** שצריך לומר נמי הבדלה בחונן הדעת: **ובמוצאי תענית צבור.** מפרש לקמן משום דבעי למימר עננו ברכה בפני עצמה בין גואל לרופא: **מזכיר של שבת בנעילה.** ולומר ותתן לנו את יום השבת הזה ואת יום הכפורים הזה, ותותם מקדש השבת ויום הכפורים. ואע"פ שאין תפלת נעילה בשבת, יום הוא שנתחייב בתרבע תפלות כדאיתא בפ' במה מדליקין (שבת כד:):

מהר"א פולדא

אית ליך מימר וכו'. וכי שייך לומר נעילת שערי שמים שהוא לילה ביום, שהרי אמר ד' פעמים ביום: **של ערב.** תפילת ערבית, לרב קבעי: **היאך הוא מזכיר הבדלה.** שהרי עדיין יוהכ"פ הוא בתפילת נעילתו והיאך יכול אז להבדיל: **יהא שבע.** של נעילה, שאינו מתפלל אלא שלוש רשומות ושלוש אחרונות ואחת באמצע, פוטרות שמונה עשרה של ערבית: **א"ל.** רבי אבא לרבי יונה, והלא כבר איתותב אני מכח הקושיא היאך הוא מזכיר של הבדלה, ולמה לך תו להקשות על דברי רב, שהרי כבר נתבטלו דבריו מכח קושייתי. **א"ל** רבי יונה לר' אבא, וכי בשביל שהקשית אתה על דברי רב, נתבטלו דבריו של רב, שאתה אומר לי למה לך תו להקשות על דבריה המבוטלים, אין דברי רב בטלים בשביל תיובתא, אם אנו אין יכולים לתרוץ עכשיו, שמא לאחר זמן מתרצינן לה: **משום תעניתו.** כדי שלא יזיק לו התענית הקילו עליו שיפטור של ערבית הקילו עליו: מריי מן כולהון. הרשאים והרבנים של כל האמוראים, שמעתי דבריה מפורשים שאין נעילה פוטרת של ערבית, והוא רבי חייא ור' יהושע בן לוי, כמו שמייתי מרבי יוסי ב"ר בון ורבי סימון:

ב) [לעיל מד:, תענית פ"ד ה"ל - כא.] **ג)** [תענית פ"ד ה"ל - כא., יומא פז:] עי' יומא פז: תוד"ה והאמר **ד)** [בעי"ז ברכות כט. ופסחים ג. ויומא פח. ולהה ח:] **ה)** [לקמן ה"ג - מט., תענית פ"ב ה"ב - יח., פ"ד ה"ל - כא.] **ו)** [ברכות כט.] **ז)** [פסחים ג., יומא פז:, ולהה ח:] **ח)** שבת כד:

[לא: – ה"א]

אוסיפון עליה. למדו מדברי ר' יהושע בן לוי החכמים דגם לרשב"ג מודים שחל בתענית ציבור לומר כן: **ראש חדש שחל בתענית ציבור.** כי המי דתנן (ברים) [בשלהי] פ"ב דתענית (טו:) אין גוזרין תענית על הציבור בראשי חדשים בחנוכה ופוריס, ואם התחילו אין מפסיקין. ופי' רש"י בראשי חדשים דאקרי מועד ואם התחילו שקבלו תענית מקודם לכן ובכגון רשב"ג חדש, אין מפסיקין דאע"ג דאיקרי מועד לא כתיב ביה יום משתה ושמחה: **ה"ג ראש חדש שחל להיות בתענית היכן הוא מזכיר של תענית במוסף ר' זעירא אמר וכו' ר' אבינא [אמר] אומרה ברכה חמישית.** וכן כתב הרא"ש בפ' אין עומדין (סי' י) דטעות סופר בספרים וכך ראוי לגרוס. ופירש ברכה חמישית, אחר שלש ראשונות יאמר ברכה רביעית ראשי חדשים וכו' שהיא קדושת היום ואחריה עננו ברכה חמישית, ואח"כ אומר שלש אחרונות. ובשלמא ליבור מיירי שקובע ברכה לעצמה כמו שאומרה בכל פעם בין גואל לרופא, אבל יחיד יכול להיות שאומרה בתלי נגור כמו שכתב בהלכות גדולות (סוף הלכות תעניות ד"ה אדבריה). ולמ"ד דשלית ליבור אומרה בעבודה או בהודאה אפילו יחיד כן: **אמר ר' אבא מה מצינו וכו'.** לסיועי לרבי אבינא אתא, דודאי כיון דדעת ר' אבינא שנקבע לשליח ליבור עננו ברכה לעצמה, ראוי שתהיה חמישית ולא רביעית, דמה מצינו כל ראש חדש שאומר קדושת היום דראשי חדשים לעמוך נתת וכו' ברכה רביעית אחר האל הקדוש, כן ראוי לעשות גם עתה: **נפק עובדא בהדא דר' אבא.** אירע מעשה שחל ראש חדש בתענית ליבור ועשו חכמי הדור כר' אבא, וכן הלכה דקיימא לן מעשה רב (שבת כא:). יש להסתפק המי כר' אבא מי הוא, אי ר' אבא בר ממל דאמר בעבודה או אידך ר' אבא דסבר כר' אבינא דאומרה ברכה חמישית. ומסתברא דודאי ר' אבא בר ממל הוא דאמר בעבודה, דאי ר' (אבא) [אבינא] לא היה לתלמוד לומר אלא נפק עובדא כר' אבינא דהוא בעל הסברא דסבר דאומרה ברכה חמישית ולא דר' אבא דלא אתא אלא לסיועי ליה, כל אלה דברי הרא"ש (פ"ה סי' י) מבואורות, ונמצאת למד שסובר דבין יחיד בין שליח ליבור כולל עננו בעבודה כיון דנפסקה הלכה כר' אבא בר ממל: **במה קורין.** תלמודא בעי, תענית שחל בראש חדש במה קורין בספר תורה בנקב, בראש חדש כשאר ראשי חדשים או בברכות וקללות כשאר תעניות. וכתב רבינו ניסים (ז: מדה"ר) דכן נהגו לקרות בתענית בנקב ובערב בשל תענית ולא כבבלי דסבר (שם יב:) דאין קורין בשל תענית אלא במנחה: **אמר ליה ר' מנא בגין מודע וכו'.** כלומר מה טעם אתה אומר שיקראו [בשל] תענית וידחו [קריאת] ראש חדש שהיא תדיר וקיימא לן (מסכת סופרים פ"כ ה"טו) תדיר קודם, ודאי נראה שהטעם משום דלא יפוק חורבא דיטעו קצת יחידים ואמרי דנהי דמרבים סליחה ותפילה על גרתן מ"מ אין מתענים כיון דקורין בשל ראש חדש ולא בשל תענית כשאר תענית, קשה על דבריך דאין טעם זה כלום דהרי יש להם הודעה אחרת קודם זו שיש בראש חדש זה נפילת אפים מה שאין כן בשום ראש חדש, ועל כרחך קורין בראש חדש דתדיר קודם:

ר"ש סיריליאו

שחלה להיות בחנוכה וכו' מזכיר של חנוכה במוסף. כדרכו במודים: שחל להיות בתענית צבור. כגון שבע תעניות דבגורת וכיוצא בו, וכדקי"ל (תענית טו:) אם התחילו אין מפסיקין: ה"ג בכל הספרים **ראש חדש ותענית צבור היאך הוא מזכיר של ר"ח, ר' זעירא אמר בהודאה, ר' אבא בר ממל אמר בעבודה, ר' אבינא אמר אומרה ברכה רביעית.** א"ר אבא מה מצינו בכל מקום אומרה ברכה רביעית, אף כאן אומרה ברכה רביעית, וכן נפק עובדא בהדא דר' אבא. וכן הגירסא בספרים שלנו בתעניות ירושלמי פרק בשלשה פרקים (פ"ד ה"ל - כא.). אבל הרא"ש ז"ל כתב בפרק אין עומדין (סי' י) כלשון הזה [דלהלן], וירושלמי דפרק תפלת השחר גרסינן ראש חדש שחל להיות בו תענית, היאך הוא מזכיר תענית במוסף, ר' זעירא אמר בהודאה, ר' אבא בר ממל אמר בעבודה, ר' אבינא אמר אומרה ברכה רביעית. ר' אינו אמר מה מצינו בכל מקום ברביעית, וכן נפק עובדא בהדא דר' אבא. [וכתב הרא"ש] וגרשה שיש טעות סופר בירושלמי, וכן ראוי לגרוס, ר' אבינא אמר אומרה בברכה חמישית, פי' שיאמר עננו אחר ברכה של קדושת היום. ר' אינו אמר מה מצינו בכל מקום בברכה רביעית, כלומר שאומר קדושת היום בברכה רביעית, אף כאן אומר קדושת היום בברכה רביעית ועננו יאמר בחמישית. ובשלית ליבור שקובע ברכה לעצמה כמו שאומרה בין גואל לרופא בחול, אבל ביחיד יכול להיות שאומרה בתלי נגור ע"כ. ואנן לא גרסינן הכי. **והרשב"א** ז"ל (לא:) גורס כגירסת ספרינו, דגרסינן היאך הוא מזכיר של ר"ח, וג"כ לא גרסינן במוסף. וכתב הרב [הרשב"א] ז"ל, ונראה ודאי שיש בגירסא זו ירושלמית טעות סופר במה שאמר היאך הוא מזכיר של ר"ח, ולא גרסינן של ר"ח, אלא היאך הוא מזכיר של תענית. דאילו של ר"ח מאי קשיא ליה הא מזכירו בעבודה כשאר כל הימים, ומאי שנא השתא. ועוד אי בשל ראש חדש, מאי קאמר ר' בא מה מצינו [בכל מקום] שאומרה ברכה רביעית, והא לא מצינו ברכה רביעית לשל ר"ח אלא במוספין בלבד, הא שאר תפילות אינו אומרה אלא בעבודה. אלא של תענית קאמר, ובשלית ליבור קאמר שאומרה ברכה בפני עצמה בכל יום. והא דקאמר אומרה ברכה רביעית, כלומר ברכה בפני עצמה, ולאפוקי ממאן דאמר בעבודה ובהודאה, ואגב דאמר אומרה ברכה רביעית, [קאמר שכן אומרה ברכה רביעית] בכל מקום, ולאו דוקא ברכה רביעית אלא מה מצינו שאומרה ברכה בפני עצמה. ואומרה ברכה רביעית נמי דקאמר טעותא היא, אלא אומרה ברכה חמישית קאמר. וכיון שכן ביחיד שאינו אומרה ברכה בפני עצמה לעולם אף כאן אומרה בעבודה, לגופא הוא דאומרה כיון דאינו יכול לאומרה בשומע תפלה. ומיהו עדיין נ"ע בירושלמי, שכן מצאתי גם בתעניות פרק בשלשה פרקים עכ"ל. **ואני** רואה לקייס גירסת הספרים ואגעילה קאי, לגבדרי ר' יהושע בן לוי דאמר דבשבת ויום הכפורים אע"ג דאין נעילה בשבת אומר שבע ומוסף בשבת ויוה"כ, ואוספינן נמי בתענית צבור ראש חדש, והכי מיבעיא ליה, כיון דבנעילה אומרים קדושת שבת בברכה, הכי נמי בנעילה של תענית צבור צריך שיאמר ראש חדש בברכה, ובנעילה של תענית צבור צריך לומר עשרים ואחבע ברכות, דהיינו שמונה עשרה ושש ברכות הסדורות בפרק שני דתענית (מ"ד), ואם יאמר ר"ח ברכה לעצמו, א"כ הוי להו עשרים וחמש ברכות, ועשרים וחמש לא אשכחן [בשלמה (לקמן ס"ג - מח:) אלא עשרים ואחבע]. ואם נאמר דיזכיר מעין המאורע בעבודה בתפלת שחרית, א"כ מילתיה דריב"ל כללא קטיעא הוא, דבנעילה דעלמא מזכירין קדושת היום בברכה כדאמרינן לעיל. והא דלא מיבעיא ליה במוסף, משום דפשיטא ליה דמתפלל מוסף כדרכו ולא יאמר בה שום ברכה דתענית צבור, דאותה תפלה מוכחא דהוי מועד והיכי נימא ברכות דתענית בה, אבל נעילה בתענית הוא דתקנה ובשבת וכו"ר לא נתקנה, ואפילו הכי קאמר ריב"ל דמזכיר בה שבת ובתימה, ומשמע דהוא הדין בר"ח, והיכי עבדינן: **בהודאה.** מזכיר של ראש חדש במודים, ואע"ג דראש חדש דאורייתא (ר"ה יט.), אפילו הכי הזכרתו בתפלת נעילה דרבנן היא דהויא, וא"כ (דייקינן) [מזכרינן] ראש חדש בה כמו שמזכיר בתנוכה: **בעבודה.** כמו גבי תפלת שחרית: **בכל מקום.** שבת ויוה"כ אומר קדושת היום **ברכה רביעית, אף כאן ראשי חדשים ברכה רביעית היא,** [ואומר ממנה, אלהינו ואלהי אבותינו חדש עלינו את החדש וכו'] ותותם בה כדרכו מקדש ישראל וראשי חדשים, ואחר אומר אתה חונן כדרכו על הסדר, ואומר שם ברכות על הסדר ועד סוף התפלה. ואסיקנא כר' אבא, והוא מילתיה דריב"ל כללא רבא, ואע"ג דעשרים וחמש לא אשכחן, מילתא דלא שכיחא לא חשו לה: **במה קורין.** בתענית וראש חדש במה קורין בספר תורה: **ברכות וקללות.** [פרשת בחוקותי.] ואין קורין פרשת ראש חדש, דהא נדחה ראש חדש מפני תענית ומתענין הן: **בגין מודעתין דהויא תעניתא.** בתמיהה, כלומר טעמא מאי אתה אומר דקורין ברכות וקללות, להודיעם שהוא תענית היום: **רביעין על מעיהון.** רובצים על בטנם בכריעה והשתחויה ופשיטא דידעי, ואמאי לא קרו בראש חדש דהוא דאורייתא:

אוספון עליה ראש חדש שחל להיות בתענית ציבור אע"פ שאין נעילה בראש חדש מזכיר של ראש חדש בנעילה. ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי [ו]**שבת שחלה להיות בחנוכה אף על פי שאין מוסף בחנוכה** [א]**מזכיר של חנוכה במוסף.** [ב]**אוספון עליה ראש חדש שחל להיות** [ג]**בתוכה אף על פי שאין מוסף בחנוכה** [ב ד]**מזכיר של חנוכה במוסף: ראש חדש שחל להיות** [ה]**בתענית** [ו]**היאך מזכיר הוא** [ז]**של** [(א)]**ראש חודש. ר' זעירא אמר בהודיה. ר' אבא בר ממל אמר בעבודה. ר' אבינא אמר אומרה ברכה** [ח]**רביעית. אמר ר' אבא מה מצינו בכל מקום אומרה ברכה רביעית. וכן נפק עובדא כהדא דר' אבא.** [ט]**במה קורין. ר' יוסי אמר קורין ברכות וקללות. אמר ליה ר' מנא (בגון)** [מ]**[בגין] מודעתון** [י]**בי תענית רביעין על מעיהון ולא ידעין דהויא תעניתא.**

אוספון עליה. הוסיפו עלה עוד, דאפי' ר"ח שאינו חמור כשבת, אם חל להיות בתענית ציבור שגוזרין על הגשמים ובא ר"ח בתוכן ותפלת נעילה נוהגת בת"ל, מזכירין של ר"ח בנעילה: **היאך מזכיר הוא של ראש חדש.** אתפלת נעילה קאי דקאמרת דגם בנעילה מזכירין של ר"ח היכן הוא מזכיר: **אמר ר' אבא.** מסתברא כר' אבינא דמה מצינו בכל מקום בתפלת נעילה מזכיר מעין המאורע בברכה רביעית אף כאן בראש חדש בברכה רביעית בנעילה, וכן נפק עובדא כהדא דר' אבא: **במה קורין.** בתורה בר"ח של תענית: **קורין ברכות וקללות.** כמו בשאר ימים של תענית צבור: **אמר ליה ר' מנא בגין מודעתון די תעניתא.** כך כתובה היא בסוף פ"ב דתענית (הי"ד - טו.). כלומר אם בשביל להודיע להעם שהוא תענית אף שהיום ראש חדש: **רביעין על מעיהון ולא ידעין דהויא תעניתא.** בתמיה כלומר הן נופלין על פניהם שכך היו נוהגין בר"ח שהוא ביום התענית וא"כ יודעין הן מהתענית אף שהוא ר"ח ומה צריך עוד

סימן להודיעם:

מהר"א פולדא

אוספון עליה. הוסיפו על יוהכ"פ שחל להיות בשבת, ראש חודש שחל בתענית ציבור נמי דינא הכי: **בתוכה.** בתוכה: **היאך.** היכן: **בהודיה.** בהודאה, שיש בה לשבר: **בעבודה.** בברכה. **בכל מקום.** שיש בה מוסף: **ברכה רביעית.** הרא"ש ז"ל גרס בפרק אין עומדין (סימן י) ברכה חמישית, ואפשר משום דהוה בספרי הירושלמי שלפניו היכן הוא מזכיר של תענית במוסף, וכמו שאיתא שם בגירסתו, ולפי גירסת הספרים שלנו, אומרה ברכה רביעית הוא מוסף דר"ח, כמו בשאר הימים שמזכיר מוסף של ר"ח ברכה רביעית, אף כאן הכי הוא ואומרה הש"ץ קודש אתה חונן, וגירסת הרא"ש ז"ל נכונה בתענית שאין בה מוסף, אבל לפי גירסת הספרים שלנו מייירי בתענית שיש בה מוסף, וכדאיתא לעיל בשלושה פרקים וכו', הואיל והשתא שני מוספין לפניו מוסף דר"ח ומוסף של תענית, על כן מצטעיא ליה להש"ס היכן הוא מזכיר מוספין דר"ח, דעל כרחך מוסף של תענית מתפלל, דלענין אקדומי התדיר קודם ולענין הדיחוי השאינו תדיר עיקר: **במה קורין.** בתענית בראש חודש: **ברכות וקללות.** הוא סדר היום של תענית, לעורר לבן לתשובה: **א"ל.** מאי טעמא עבדינן הכי כדי להודיע לנו שהיום תענית, רביעין על פניהם כלומר מנהגן שהיו אומרין תמיהה בר"ח שחל בו תענית, ולמה היו עושים כן על כרחך כדי להודיענו שהוא תענית, א"כ למה קורין ברכות וקללות משום הטעם הזה כדי להודיע להם שהוא תענית, הרי כבר ידעו אותה מנפילת אפים אלא ליקרו בשל ר"ח:

שינויי נוסחאות

א] **אוספון עליה וכו' ראש חודש בנעילה.** בירושלמי תענית (פ"ד ה"א - כא.) וברש"ס ליתא:

ב] **אוספון וכו' מוסף.** בתוס' ר' יהודה שירליאון (לא:) ליתא, וכעי"ז בכי"ל, ונוסף ע"י הסופר:

ג] **בתוכה וכו' חנוכה במוסף.** בירושלמי תענית (שם) **בתענית** אע"פ שאין **נעילה בראש חדש** מזכיר של **ראש חדש בנעילה,** וכעי"ז ברש"ס:

ד] **מזכיר.** בדפוסים מזכיר **הוא:**

ה] **בתענית.** ברש"ס תענית **ציבור:**

ו] **היאך.** בכי"ר ובירושלמי תענית (שם) בא"ש (פ"ה סי' י) וברש"ס היכן:

ז] **של ראש חודש.** הרשב"א (לא:) מגיה של **תענית.** בא"ש (שם) של **תענית במוסף,** וכן מגיה בתוס' ר"י שירליאון (שם) ועיין בריטב"א (תענית יג:):

ח] **רביעית.** ברשב"א (שם) ובא"ש (שם) ובתוס' ר"י שירליאון (שם) **מגיהים חמישית,** ועי' ביאורו המובא בביאורי הראשונים:

ט] **בגין.** כ"ה בכי"ר ובירושלמי תענית (פ"ב הי"ד - טו., פ"ד שם) וברש"ס ובד"א ודפ"ו. בכי"ל ובד"ר **בגון:**

י] **בי.** בכי"ר ובירושלמי תענית (פ"ב שם) וברש"ס **דהויא:**

הגהות הגרח"ק

(א) ראש חודש. צ"ל תענית במוסף [רא"ש]:

ביאור הגרח"ק

אוספין עליה. הוסיפו עליה דריב"ל: **ר"ח שחל להיות בתענית ציבור.** דאע"ג שאין גוזרין תענית בראשי חדשים אם התחילו אין מפסיקין כדתנן פ"ב דתענית: **בתוכה.** בחנוכה: ה"ג **היך מזכיר של תענית במוסף.** דהא לעולם אומרה בין גואל לרופא אבל במוסף דליכא י"ח ברכות היכן אומרה: **בהודייה.** וס"ל דאינו אומרה ברכה לעצמה אלא כוללה בהודאה: **אומרה ברכה רביעית.** אומרה ברכה לעצמה, וכתבו הראשונים דלאו דוקא ברכה רביעית אלא אומרה ברכה חמישית אחר קדושת היום אלא הכוונה שאומרה ברכה לעצמה באמצע: **מה מצינו בכ"מ.** כשמתפלל י"ח אומרה ברכה לעצמה באמצעיות: **במה קורין.** בר"ח שחל להיות בתענית של ר"ח או של תענית שהיו קורין ברכות וקללות בתענית: **בגין מודעתין כי תענית.** טעמא מאי קורא של תענית אם בשביל להודיענו שהוא תענית, והא: **רביעין על מעיהן וכו'.** והא נופלין על אפיהן ולא ידעין שהוא תעניתא בתמיה, כך היה מנהגם שלא היו נופלים על אפיהם אלא בתענית:

[לב. – ה"א]

א"ל להודיעך שקורין ברכות וקללות. כלומר לא בשביל סימן להודיע להעם מי אומר כן, אלא כך הוא הדין, ולהודיעך שאין ר"מ דומה קריאת התורה של תענית וקורין ברכות וקללות: קם ר' יוסי. עמד ר' יוסי והלך לשאול מר' יודה בן פזי וא"ל אם קבלת כך הוא מאביך שאתה אומר שקורין בר"מ, וא"ל אבא לא היה אומר כן אלא בעין טב דוקא שאם היו יודעין בודאי שהוא ר"מ, ולפרסם הדבר שכבר קדשוהו היו קורין בשל ר"מ לפי שאם בית הועד היה, שב"ד מקדשין החדש כדאמרינן פרק ראוהו בי"ד (ר"ה כה.) א"ל ר' לר"מ אל לעין טב וקדשיה, הא שאר כל המקומות קורין ברכות וקללות ואין של ר"מ דומה קריאתן: ר"ח שחל להיות בשבת במה קורין. להמפטיר: ומתניתא. דפ"ד דמגילה (כט.) אמרה כן, לכל מפסיקין לראש חודש וכו'. דמפסיקין מהפטורה של פרשת השבוע וקורין בשל ראש חודש: ראש חודש שחל להיות בחנוכה במה קורין. בתהלה בשל ראש חודש או בשל חנוכה: קורין שלשה בראש חודש. דתליר קודש והל' הוא קודם בחנוכה: ר' פינחס וכו' להודיעך שלא בא הרביעי אלא מחמת ראש חודש. לפיכך קורא הרביעי בו: הגע עצמך שחל ר"ח של חנוכה להיות בשבת. והלא שבעה קורין בשבת, וא"כ מה סימן יש לך כאן לומר שלא בא הל' אלא מחמת ר"ח: אמר ליה והדא שאילתא דספר. כך היא כתובה בתענית שם (פ"ד ה"א - כא.) ולא גרסינן הכתוב כאן שאילתינהו לספריא, וצריך למחקו. וכלומר דרך בדיחותא השיב לו וא"ל וזאת השאלה של סופר כמוך היא, דמה שאלה היא משבת שלעולם קורין שבעה ומי אפשר לעשות סימן לד' בשל ר"ח, ומה שייכא קריאה של שבת לקריאה של ימות החול: מאן דמצלי. מי שהוא רוצה להתפלל של ערבית ולהקדים עצמו יתפלל ואף שעדיין עומד השמש ויום גדול הוא. וכמולאי שבת קאמר כדלקמן: משכני. משך אותי ר' ישמעאל בר' יוסי אזל בית פונדק אחד ואמר לי כאן נתפלל אבא של לילי שבת בערב שבת מבעוד יום:

לב. [א] אמר ליה להודיעך שקורין ברכות וקללות. ר' יודן קפודקיא אמר קומי ר' יוסי בשם ר' יודה בן פזי קורין בראש חודש. קם ר' יוסי עם ר' יודה בן פזי [א]אמר ליה את שמעת מאבוך הדא מילתא. אמר ליה אבא לא הוה אמר כן אלא בעין טב על ידי דאינון [ב]ידעין דהוא ריש ירחא קורין בראש חודש הא שאר כל המקומות [א]קורין ברכות וקללות: [ג]ירמיה ספרא שאל לר' ירמיה ראש חודש שחל להיות [ג]בשבת במה קורין. אמר ליה קורין בראש חודש. אמר ר' חלבו קומי ר' אמי ומתניתא אמרה כן [ד]לכל מפסיקין [ב]לראשי חדשים [ג]לחנוכה ולפורים. [ג]יצחק סחורא שאל לר' יצחק ראש חודש שחל להיות בחנוכה במה קורין. אמר ליה קורין [ד]שלשה בראש חודש ואחד בחנוכה. ר' פינחס ור' סימון ר' אבא בר זמינא ממטו בה בשם ר' אבדימא דמן חיפא קורין שלשה בחנוכה ואחד בראש חודש להודיעך שלא בא הרביעי אלא מחמת ראש חודש. בר שלמיה ספרא שאל לר' מנא הגע עצמך [ד]שחל [ה]ראש חודש של חנוכה להיות בשבת ולא שבעה אינון קורין אית לך למימר שלא בא הרביעי אלא מחמת ראש חודש. [ב][ד] שאילתינהו לספרא אמר ליה והדא שאלתא [ה]דספר: [תפילת הערב אין לה קבע:] [ו]רבי מפקד [ז]לאבדן אמוריה אכריז קומי ציבורא מאן דמצלי [ז]יצלי דרמשא עד [ח]יומא קאים. אמר ר' חנינא משכני ר' ישמעאל בר' יוסי אצל פונדק אחד ואמר לי כאן נתפלל אבא [ט]של לילי שבת בערב שבת.

אמר ליה להודיע וכו'. לשון קצר הוא, כלומר אין טעם דברי שאני אומר שקורין ברכות וקללות משום דלא יפוק מוכרא דהרי מפורסם לכל העם שהליבור מתענים על צרתם, גם נפילת אפים שנופלים [לאו] להודיעם שהוא תענית כמו שאמרת, אלא מפני שעיקר התענית כדי שישובו ויכנע לבבם צריך בהכרח שיקראו ברכות וקללות שמשבירים הלב, וטעם נפילת אפים הוא להזכירם זה שיקראו ברכות וקללות כאילו אין זה יום ראש חודש וידחו פרשת ראש חודש לקרות ברכות וקללות, ועשרה [בטבת] שחל להיות בערב שבת או [כשהליבור מתענין] בערב ראש חדש נהגו שלא ליפול על פניהם במנחה (להא) כיון דלא היו נופלים [בערב שבת או ערב ר"ח] אם לא היה תענית, ו[ב]הא לטעמא דירושלמי דנופלים להודיע שיקראו ברכות וקללות ולא פרשת ראש חודש, כל זה כתב רבינו ניסים על ירושלמי זה סוף פ"ב דתענית (ו. מהה"ר): **אלא בעין טב.** שם מקום: **על ידי דאינון ידעין.** כלומר שכל אנשי אותו מקום לא היו בני תורה ולא היה בהם מי שידע במולדות וקביעות ראשי חדשים, ולכך כשאירע שם תענית בראש חדש תיקן להם ר' יהודה שיקראו בראש חדש, דאם לא יקראו שמא יטעו לאיזו ראש חדש כיון דראו שהתענו והם לא בקיאים בקביעות לידתא: קורין בראש חדש. כל השבעה שקורין ואין קורין הפרשה של אותו שבוע, כי היכי דמפסיקין כשחל פסח או כל שאר מועדים בשבת: לכל מפסיקין וכו'. משמע דמפסיקין מלקרות פרשת השבוע דאי להפטרה בלבד, הרי בחול ליכא הפטרה, והכי נמי איכא מ"ד בבבלי במס' מגילה סוף [פרק] בני העיר (לא:) ולייק לה מהאי מתני' דכי היכי דכשחל פסח או כל שאר מועדים בשבת: לכל מפסיקין וכו'. משמע דמפסיקין מלקרות פרשת השבוע ומפטירין בדראש חדש, וכן כתב רבינו ניסים שם (ט: מדה"ר) וכן פסקו כל הפוסקים: אמר ליה קורין וכו'. גם מחלוקת זה התם בבבלי (מגילה כט:), ומפרש טעמא דהאי דאמר שלשה בראש חדש ואחד בחנוכה משום דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם: שאל לר' מנא. הקשה לפניו על סברת ר' פנחס: שאילתינהו לספריא. זה בר שלמיא היה מדבר לר' מנא, ואומר לו קושיא זו הקשיתי לפני כל החכמים ואין משיב לי. השיב לו ר' מנא זו קושית חכם היא ויפה הקשית, והדין עמך דהאמת כר' יצחק דאמר שלשה בראש חדש ואחד בחנוכה כיון דעל כרחך כשחל בשבת שבעה בראש חדש ואחד בחנוכה. וכן פסק הבבלי (שם) אין משגיחין בחנוכה לעשותו עיקר אלא ראש חדש עיקר: אמוריה אכריז. מתורגמיניה המשמיע לרבים הדרשה שלומש באותו: מאן דמצלי. מי שרגיל להתפלל ערבית, דאם לא רגיל אין מתפלל אותה דהלכה תפילת ערבית רשות וכדלקמן וכדאיפסיקא הלכתא בבבלי (כז:). אבל מי שקבעה עליו אותה חובה ומתפלל אותה מ"מ מקילין עליה דאם רגיל מתפלל מפלג המנחה ולמעלה דמשיב ליה ר' יהודה במתני' לילה. וכן כתב המרדכי בריש פרקין (סי' פט) אנו מתפללין תפלת המנחה אחר פלג המנחה כרבנן, ולפעמים אנו מתפללין תפלת ערבית מיד אחר פלג המנחה כר' יהודה. ויש מהגדזין [בדבר] משום דגרסה כתרי (מומרי) [קולי] דסתרי אהדדי. וכתב רא"י"ה (ברכות סי' פג) דסמכינן אדרב דלי של שבת בערב שבת. ע"כ: יצלי דרמשא וכו'. יש לו רשות להתפלל תפילת הערב בעוד השמש על הארץ:

ר"ש סירוליאו

להודיעך שקורין ברכות וקללות. כדתנן בפ' בני העיר (מגילה פ"ג מ"ו) בתענית ברכות וקללות שלא תשתכח, מה שאין כן בראש חדש: קם ר' יוסי עם ר' יודה בן פזי. משום דסבר דקורין ברכות וקללות: בעין טב. שם היו מקדשין את החדש לפעמים, כדאיתא בר"ה (כה. ומד"ה זלג): על ידי דאינון ידעין. על ידי שידעו: לכל מפסיקין לראשי חדשים. משנה היא בפרק בני העיר (מגילה פ"ג מ"ד), לכל מפסיקין מלקרות בענין שהן רגילין לקרות וקורין מענין המאורע, ותנן לראשי חדשים: והדא שאלתא דספר. כלומר שאלת תלמיד חכם היא, [ו]וקשה למ"ד דמאחרים לספר תורה דר"ח, שלא בא הרביעי אלא מחמת ראש חדש.] והכי קי"ל שלשה קורין בר"ח מעיקרא ואחד בחנוכה: יצלי דרמשא. תפלת ערבית ביום, דתפלת ערבית רשות ואין לה קבע:

עין משפט

א [מיי' פי"ג מהלכות תפילה הלכה יח ופ"א מהלכות תעניות הלכה יז טור או"ח סימן תקעט.]:
ב מיי' פי"ג מהלכות תפילה הלכה ד סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן תכה סעיף א:
ג מיי' שם הלכה כד סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן תרכד סעיף ב:
ד מיי' שם טוש"ע או"ח סימן תרפד סעיף ג:
ה [מיי' שם טוש"ע או"ח סימן תרפד סעיף ג]:
ו מיי' שם פ"ג הלכה ז טוש"ע או"ח סימן רסז סעיף ב:

שינויי נוסחאות

א] **אמר.** ברש"ס **ואמר**:
ב] **ידעין.** בר"ן (תענית ז. מדה"ר) **עבדין**:
ג] **בשבת.** ברש"ס **בתענית ציבור**:
ד] **שאילתינהו לספרא.** בכי"ר ובירושלמי תענית (פ"ד ה"א - כא.) ומגילה (פ"ג ה"ה - לא.) וברש"ס ליתא:
ה] **דספר.** בד"א ודפ"ו **דספרא**
ו] **לאבדן.** בכי"ר **לחברין.** בבראשית רבה (י ח) **לאבא יודן**:
ז] **יצלי דרמשא.** בתוס' ר"י שירליאון (כז. ד"ה דרב) **יצלי של שבת בערב שבת** דרמשא. בבראשית רבה (שם) **יצלון דחולא** ועיין מהרא"פ:
ח] **יומא.** בירושלמי תענית (שם) ובברש"ס **דיומא** וכ"ה בסמוך:
ט] **של לילי שבת בערב שבת.** בבראשית רבה (שם) **של אחר שבת בשבת**:

הגהות הגר"א

[א] אמר ליה להודיעך שקורין ברכות וקללות. צ"ל אמר ר' אילא קורין ברכות וקללות [רד"ל]:
[ב] שאילתינהו לספרא אמר ליה. נמחק [רד"ל]:

ביאור הגרח"ק

א"ל להודיעך כו'. לאו לפרסם התענית קורין של תענית אלא שכך הלכה שקורין ברכות וקללות ודוחה של ר"ח: **קם.** פגש ר' יוסי בר' יודה בן פזי: **אלא בעין טב.** שם היו מתכנסין לקדש את החדש, וכדי לפרסם שהוא ר"ח היו קורין בר"ח אבל בשאר מקומות קורין בברכות וקללות: **לכל מפסיקים.** מלקרות מענין היום וקורין מענין המאורע: קורין ג' **בר"ח.** שהוא תדיר: **שלא בא הרביעי אלא מחמת ר"ח.** שאילו בחנוכה אין קורין אלא לג' קרואים: **ר"ח של חנוכה להיות בשבת.** דאילו ר"ח שחל להיות בשבת קורין בר"ח כדאמרינן לעיל והשתא שחל בחנוכה היכי נעביד: **ולא שבעה אינון קורין.** בשבת: **אית לך מימר** וכו'. **והתם** ליכא למימר הך סברא, הלכך ע"כ קורא שבעה מר"ח שהוא תדיר, וא"כ אף בחול כן: **שאילתינהו לספריא.** זה בר שלמיא אמר שהקשיתי קושיא זו לפני הסופרים שהם הבעלי קריאות בביהכ"נ: **א"ל.** ר' מנא וזו קושיא באמת צריך לשאול לספרייא: **אבדן.** כך שמו: **אמוריה.** מתורגמן שלו: **ליצלי ברמשא עד יומא קאים.** יכול להתפלל של ערבית מבעוד יום דס"ל דעבד כר"י עבד שיכול להתפלל ערבית מפלג המנחה:

מסורת הש"ס

מהר"א פולדא

ומשני להודיעך שקורין כו'. הא דאמרינן נפילת אפים, הוא כדי להודיעך שהתענית עיקר ויקראו בסדר היום של תענית ולא בשל ר"ח, וכל תענית שלא היו קורין ברכות וקללות, לא היו אומרים ג"כ נפילת אפים. כל זה מדברי רבינו נסים סוף פרק שני דתעניות (ז: מהה"ר): קורין בר"ח. ולא ברכות וקללות: בעין טב. שם היו מקדשים החודש כדאיתא בר"ה (כה.), ושם היה ר"מ עיקר אבל לא במקום אחר, שהיו יודעין שם בבריא שהוא ר"מ, משא"כ במקומות אחרים: קורין בראש חודש. פירש הר"ן ז"ל לאו לגמרי, אלא בהפטורה לחודש, ובחול כגון בשני וחמישי בר"ח לגמרי: מפסיקים. מלקרות בענין היום שהוא תדיר, וקורין בשל ר"מ או מטוכה או פורים שאינן תדירין לענין, דהמיר התדיר נדחה: שלא בא הרביעי כו'. שהרי אין קורין במטוכה אלא שלשה: ולא שבעה אינון קורין. בתמיה, שהרי שבעה קורין בשבת והשביעי של ר"מ, והרי אין זה משום ר"מ אלא ולאי הטעם משום דר"מ הוא תדיר לפיכך הוא קודם מטוכה, הכא נמי בחול תדיר קודם: שאילתינהו לספרייא. שאלה הזאת שאלתי להו לספרייא, ואמרו לי והדא שאילתא דספרא בתמיה, וכי שאלה הזאת נשאל לספרא, אלא לפני חכמים וכנגים גדולים היא צריכה וכל זה מדברי (ר"מ) [בר שלמייה] הסופר, לומר שאלה גדולה שאלתיך: ליצלי דרמשא. תפלת ערבית: עד יומא קאי. בעוד השמש זורח, והיינו של מוצאי שבת, וכן הוא בבראשית רבה (י ח): משכני. משך אותי: של לילי שבת בערב שבת. כלומר בעוד היום:

ר' יוחנן פליג. אהא דר' חנינא, ולא שיחלוק על התנא ר' יוסי, דרבינו הקדוש היה אומר על ר' ישמעאל בר' יוסי כבר הורה זקן וירא מלחלוק עליו כדאיתא בבבלי במס' שבת (נא.), אלא שהיה דומה דילמא קרה מקרה מחמת אונס גדול שאירע לו והוכרח להקדיש, אבל על חינם לא היה עושה כיון דיום אשבי ליה כוליה להתפלל מנחה עד שקיעת החמה: ולא הוה צריך מפלגא על הדא. ר' אמי אומר נגד ר' יוחנן דלא היה לו לחלוק על הא דר' חנינא: שכן מוסיפין וכו'. וקרוי לילה לענין חילול שבת, ושפיר קרוי נמי לתפילת ערבית: ועוד. דאמי דדחה דילמא מקרה היה מחמת אונס לר' יוסי ליתא, דהא מעשים בכל יום כל ערב שבת שהיו החמרים באים מערב שהיא עירו של ר' חנינא בן דוסא ועולים אל ליפורי שהיא בראש ההר והיו אומרים כבר קבל שבת ר' חנינא בן דוסא בעירו, כלומר והתפלל של שבת הוא והעיר שלו, שבכך היו החמרים יודעים שראו אותם מתפללים של שבת בבית הכנסת: וידה אמרה דא. לשון קלר הוא, כלומר וזה ההכרח שאמרתי מכריח אותי לומר שלא חלק ר' יוחנן על זה דר' חנינא, אלא אחידך דאמר ר' חנינא וכו', וידה אמרה, וזאת אומרת דא כלומר דא דא לקמיה חלק ר' יוחנן, ור' אמי [לא שמע] מפיו של ר' יוחנן אלא מאחרים בשמו: ולא הוה צריך. לא היה ראוי וכמוהו רגיס בלשון ספר הזוהר (רעיא מהימנא פנחס רל.): **עלה [אדם] על מיטתו.** וזכר שלא התפלל ערבית: אין מטריחין. כיון דתפלת ערבית רשות: מן דהוינא. כשהייתי עושה כן: מפחד בלילא. מתבהל בחזיונות רעים: לית לך אלא כהדא. כלומר ולכך אני אומר דאין להקל בתפילת ערבית מי שהורגל לאומרה לבטלה מפני טורח, ואין לנו קולא אחרת רק זו שיכול להקדימה קודם זמנה אם ירצה: תני תמן. מי שעלה מבבל הודיע לחכמי ארץ ישראל בריתא דמייתי, על דרך דאמר בבבלי (שבת יט.): אתא ואייתי מתניתא בידיה:

אמר ר' אמי ר' יוחנן פליג ולא הוה צריך מפלגה על הדא למה שכן [א]מוסיפין מחול על קודש ועוד דסלקון [ב]חמרייא מן ערב לציפורין ואמרין כבר שבת ר' חנינא בן דוסא בעירו [ג]ווידה אמרה דא דאמר ר' חנינא משבני ר' ישמעאל בר' יוסי אצל פונדק אחד אמר לי כאן נתפלל אבא [ד]של מוצאי שבת בשבת ואפילו [ה](אף) עלה לא הוה צריך מיפלגה דרבי מפקד [ו]לאבדן אמוריה אכריז קומי ציבורא מאן דמצלי [ז]יצלי דרמשא עד יומא קאים. ר' חייא בר ווה מפקד לאמוריה [ח]אכריזו קומי ציבורא מאן דמצלי יצלי דרמשא עד יומא קאים. דבית ר' ינאי אמרין [ט]עלה אדם על מיטתו לב: אין מטריחין אותו לירד. אמר ר' זעירא [י]כל [יא]זמן דהוינא עבד כן הוינא מפחד בליליא לית לך אלא כהדא דרבי מפקד לאבדן אמוריה אכריז קומי ציבורא מאן דמצלי יצלי דרמשא עד יומא קיים ר' חייא בר ווה מפקד לאמוריה [יב][מאן דמצלי יצלי דרמשא עד יומא קאים]. [יג]אמר ר' יעקב בר אחא תניי תמן תפילת הערב מהו. [יד]רבן גמליאל אומר [טו]חובה ר' יהושע אומר [טז]רשות. אמר ר' חנינא אתיין אילין פלגוותא כאינון פלגוותא. [יח]מאן דמר חובה [יט]אין נעילה פוטרת של ערב ומאן דמר רשות נעילה פוטרת של ערב. [כ][כא]מעשה בתלמיד אחד שבא ושאל את ר' יהושע תפילת הערב מהו. אמר ליה רשות. בא ושאל את רבן גמליאל תפלת הערב מהו אמר ליה חובה. אמר לו והא ר' יהושע אמר לי רשות. [כב]אמר לו למחר כשאכנס לבית [כג]הוועד [כד]עמוד ושאול את ההלכה הזאת. למחר עמד אותו תלמיד ושאל את רבן גמליאל תפילת הערב מהו אמר לו חובה. אמר לו והא ר' יהושע אמר לי רשות. אמר רבן גמליאל לר' יהושע את הוא אומר רשות. אמר ליה לאו. אמר לו עמוד על רגליך [כה]ויעידוך. והיה רבן גמליאל יושב ודורש ור' יהושע עומד על רגליו עד שריננו כל העם ואמרו לר' חוצפית התורגמן הפטר את [כו]העם. אמרו לר' זינון החזן אמור. התחיל ואמר התחילו ועמדו כל העם על רגליהם ואמרו לו [א]כי על מי לא עברה רעתך תמיד.

אמר ר' אמי ר' יוחנן פליג. על זה. וקאמר הש"ס ולא היא, דלא הוה צריך לחלוק על זה דלמה לא יעשה כן להקדיש של שבת, שכן מוסיפין ממחול על הקדש: ועוד דהא סלקון. החמריס ממקום ערב ששם היה ר' [חנינא בן] דוסא שרוי. והם עולין לציפורי ואומרים כבר שבת ר' [חנינא בן] דוסא בעירו ומקדיש לקבל עליו שבת מבעוד יום גדול: ווידה אמרה דא. ואם באיזה דבר שמעת שחולק ר' יוחנן עליו, זה הוא מה דאמר ר' חנינא שאמר ר' ישמעאל בשם אביו ר' יוסי שכאן נתפלל של מוצאי שבת בשבת ועלה אפשר הוא דפליג ר' יוחנן: ואפילו עלה. והדר וקאמר דאפילו עלה לא צריך ר' יוחנן למיפלג, דהא רבי היה מצוה לאבדן ממורגמניה להכריז דאף של מוצאי שבת הרוצה להקדיש ולהתפלל יתפלל מבעוד יום, וכן ר' חייא בר ווה וכו': עלה אדם על מטתו. אם התפלל של ערבית מבעוד יום ועלה על מטתו שוב אין מטריחין אותו לירד ולחזור ולהתפלל בזמנו: כל מן דהוינא עבד כן. כל זמן שהייתי עושה כך והתפללתי מבעוד יום והלכתי לישן, הייתי מתפחד כל אותו הלילה: לית לך. סתמא הש"ס הוא דקאמר לה, אין לך אלא כהאי דאמרינן לעיל, שאפי' לכתחילה מותר להקדיש ולהתפלל מבעוד יום: אתיין אילין פלגוותא. אם היא חובה או רשות. כאלין פלגוותא דפליגי לעיל (מה:) אם תפילת נעילה פוטרת לשל ערבית, דלמ"ד רשות פוטרת, ולמ"ד חובה בפני עצמה היא אין תפלה אחרת פוטרת אותה: הפטר את העם. ותשתוק מלתרגם לר' זינון החזן. חזן הכנסת שהוא ממונה על ארכי הצבור: אמרו לו אמור. יתחיל לומר מה דאמרו לקמיה מקרא הזה, כי על מי לא עברה רעתך תמיד, ועל שם שהיה מלעבר אותו בכמה וכמה פעמים:

[ר' יוחנן פליג. על ר' חנינא דאייתי עובדא דר' יוסי להוכיח דיכול להתפלל ערבית ביום:] ולא הוה צריך מיפלגא. אין צורך במחלוקתו, דפסיטא דאין כאן ראיה: שכן מוסיפין. אם אין מקום בארץ ישראל קרוב לציפורי, וקבור שם ר' חנינא בן דוסף, וקורין אותו עֲרַבָּא: ווידה אמרה. אי זו היא המימרא שמוכחת דסבר ר' ישמעאל דמצי מתפלל ערבית ביום. וקא בעי לאיפלוגי עלה ר' יוחנן: דר' מפקד. ומעשה רב ואין מושאין למחלוקתו: עלה אדם על מטתו. ולא התפלל ערבית: אין מטריחין אותו. דתפלת ערבית רשות: תנאי תמן. שניתי שם (ע' בבלי כז:): ומ"ד רשות. מורי דנעילה פוטרת של ערבית, כמ"ד תפילת ערבית חובה: ומעשה וכו'. סיומא דברייתא לעיל היא, אלא שהפסיק בה לומר דאותן תנאי' פליגי בפלוגתא דאותן אמוראים: לבית הוועד. הוא בית המדרש שמתועדים ומתאספים שם תלמידי חכמים: עמוד על רגליך ויעידו. שהעדות צריך להיות בעמידה, וכדאמרינן בעלמא (ב"ק קיב:) והועד בבעליו (שמות כא כט) יהוא בעל השור ויעמוד על שורו, וכתיב נמי (דברים יט יח) ועמדו שני האנשים אשר לשם הריב, ומוקמינן ליה (שבועות ל.) לקרא בבעלי דינין ובעדים: הפטר את העם. כלומר סיים דבריך וילכו כל העם: החזן. שמש: אמור. שילכו כל העם לביתם: כי על מי לא עברה רעתך תמיד. וכי למי אין אתה מלעבר אותו תמיד:

ר"ש סיריליאו

וכי פליגין עליה דרב לעיל היינו (°לנ"ד) [°דסבירי כמ"ד] תפלת ערבית חובה: בתלמיד אחד. ר' שמעון בן יוחאי הוה, הכי איתא בגמ' דילן (כח.): עמד אותו תלמיד. דלא היו שולחין אלא מעומד מפני איתא התורה (עי' מגילה כא.), ונפקא לן מדכתיב (במדבר כז כא) ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו וגו': אמור לו. שאין אנו רוצין שיהא נשיא: אמרו לו. לר"ג: כי על מי לא עברה רעתך תמיד. פסוק הוא (בתנקוק) [בנמוס], והיינו כלמפרש בגמ' דילן (כז:) בראש השנה אשתקד לעריה, בנכורות במעשה דר' לזוק לעריה כלאיתא התם (לו.):

וכבר חשיב לילה לענין שבת שפיר יכול להתפלל ערבית: ועוד דסלקון חומרייא מן ערב לציפורין וכו'. שעלו חמרים מערב לצפורין ואמרו כבר שבת ר"ח בערב קודם שיצאו לציפורי וכבר התפלל ערבית: ווידא אמרה דא. ועל איזה אמרו שהיה ר' יוחנן חולק: דר' מפקד לאבדן אמוריה וכו'. הלכך יכול להתפלל ערבית מבעוד יום והלכך אף של מו"ש מתפלל בשבת: עלה אדם על מטתו. הקדים אדם לעלות על מטתו ולא התפלל ערבית: אין מטריחין אותו לירד. דתפלת ערבית רשות: דהוינא עביד כן. שלא התפללתי ערבית: לית לך אלא כהדא וכו'. אלא אם רוצה להקדים לישן יכול להתפלל ערבית מבעוד יום: ר"י אמר רשות. דתפלת ערבית כנגד עכול איברים ופדרים כדאמרן לעיל והקטרת אימורים לא מעכבי, מיהו לר"י נמי אין לבטלה בחנם כי היכי דהקטרת אימורים נהי דלא מעכבי מ"מ מצוה איכא ה"נ תפלת ערבית: כאינון פלגוותא. דפליגי לעיל אי נעילה פוטרת של ערב: מ"ד חובה אין נעילה פוטרת של ערב. וכדאמרי לעיל הדא דהבדלה אינו מזכיר ועוד דשבע איך פוטרת שמונה עשרה: ומ"ד רשות נעילה פוטרת של ערב. ורב נמי דס"ל דפוטרת ס"ל דתפילת ערבית רשות וכיון שהוא רשות שפיר פוטרת: א"ל לאו. שלא רצה לחלוק עליו בפניו: עד שריננו כל העם. על שר"ג מצערו לר"י: הפטר את העם. עמוד מלתרגם והפטר את העם לבתיהם, שרצו להעביר את ר"ג מנשיאותו ולא רצו לעשות כן בפני העם: ואמרו לו. קראו עליו את המקרא הזה בשביל שציער את ר"י:

מהר"א פולדא

ר' יוחנן פליג. ולא פירש ר' אמי אלא קמתא אמר ר' יוחנן פליג, וקאמר הש"ס אם על הא דר' חנינא אמר ר' אמי דר' יוחנן פליג, הלא לא צריך לפלוגי עלה, שהוא סברה מוסיפין ממחול על הקודש ומקבלין שבת ומתפללין מבעוד יום. ועוד ראייה, שעלו החמרים המביאים תבואה מערב והוא שם מדינה, ואמרו בעת הזאת כבר שבת רבי חנינא בן דוסא בעירו, שמע מינה דרבי חנינא בן דוסא נמי כר' חנינא ס"ל: ווידא וכו'. וקאמר הש"ס אם כן על היכין נאמרה הא דר' אמי דרבי יוחנן פליג, על זאת אמרה, על מוצאי שבת אומרה, דפליג, ר' יוחנן לאחרה עד הלילה. הדר אמר הש"ס אפילו על זה אין צריך לפלוגי, דרבי קאי בשיטתיה דס"ל נמי שיתפלל אותה בשבת ביום, והטעם כתב הרמב"ם ז"ל (הל' תפלה פ"ג ה"ז) שתפילת ערבית רשות ואין מדקדקים בזמנה: עלה אדם על מיטתו. ליישן, ולא התפלל ערבית, אין צריך לירד ולהתפלל דרשות היא: כל מאן. כל אימת שהייתי עושה כן הייתי מפחד בלילה, אין לך להקל בו אלא לענין דקדוק הזמן וכרבי. והכי קאמר לית לך וכו', כלומר שצריך להתפלל אותה על כל פנים ביום: תמן תניא. ברייתא היא בפילקין דבבלי (כז:): תפילת הערב מהו. מונה אם רשות: חובה. דס"ל תפילות אבות תקנו, וכי היכי דתפילת שחרית ומנחה מוכח עליהו, הכי נמי תפילת הערב שמקן יעקב: רשות. דס"ל תפילות כנגד תמידין תקנו, וערבית כנגד איבול האברים דלאו היינו קרבן ממש, ומשו"ה הוא רשות: אתיין אילין פלגוותא. פלוגתא דתנאים הללו, פליגי בפלוגתא דאמוראים דלעיל דפליגי אם נעילה פוטרת את של ערבית, מ"ד פוטרת ס"ל כמ"ד רשות, לפיכך נפטר בשל ערב על ידי תפלת נעילה, ומ"ד אין נעילה יכול לפטור אותו משל ערב, ס"ל כמ"ד תפילת ערבית חובה: כי היכי דהקטרת אימורים נהי דלא מעכבי מ"מ מצוה איכא ה"נ תפלת ערבית: כאינון פלגוותא. דפליגי לעיל אי נעילה פוטרת של ערב: מ"ד חובה אין נעילה פוטרת של ערב. וכדאמרי לעיל הדא דהבדלה אינו מזכיר ועוד דשבע איך פוטרת שמונה עשרה: ומ"ד רשות נעילה פוטרת של ערב. ורב נמי דס"ל דפוטרת ס"ל דתפילת ערבית רשות וכיון שהוא רשות שפיר פוטרת: א"ל לאו. שלא רצה לחלוק עליו בפניו: עד שריננו כל העם. על שר"ג מצערו לר"י: הפטר את העם. עמוד מלתרגם והפטר את העם לבתיהם, שרצו להעביר את ר"ג מנשיאותו ולא רצו לעשות כן בפני העם: ואמרו לו. קראו עליו את המקרא הזה בשביל שציער את ר"י:

ביאור הגרח"ק

ר' יוחנן פליג. שאינו מתפלל ערבית מבעוד יום: ולא הוה צריך מפלגא על הדא. ועל הדא דר' ישמעאל לא היה צריך לחלוק: שכן מוסיפין מחול על הקודש. ויכול לקבל שבת מבעוד יום, וכיון שכבר קדש אצלו היום

מ) [כ"ה ט., יומא פז:, מכילתא יתרו מס' דבחודש ז, ברלפיק רבה י ט, פסיקתא זוטרתא שמות כ ח, ילקו"ש יתרו רלה, כעי"ז ספרא אמור פרק יד ג ופסיקתא זוטרתא ויקרא טז לא] **נ)** ע' תוגיבה ט: תוד"ה אז, ויומא פז: תוד"ה והאמר, ומו' יבמים שם בד"ה והאמר **ג)** [הבר תרומה קל.] **ד)** [תענית פ"ד ה"א - כא.:] **ה)** ברכות כז: **ו)** [ברכות ד:, שבת ט:, יומא פז:] **ז)** [שם, זהר חיי שרה קלב:, פנחס רמב, תיקו"ז כ.] **ח)** ע' יומא פז: תוד"ה והאמר, ובתוס' יבמים שם בד"ה והאמר **ט)** [ע' בשיטו ברכות כז:] **י)** [כעי"ז בכורות לו.]

א [טוש"ע או"ח סימן רסא סעיף ב]:

ב מיי' פ"ג מהלכות תפילה הלכה ז טוש"ע או"ח סימן (רסג סעיף ד) לג סעיף ג:

ג מיי' שם פ"א הלכה ו ופ"ג הלכה ו ופ"ע הלכה ט סמג עשין יט טור או"ח סימן רלה וסימן רלו וסימן רלז:

ד [מיי' שם פ"א הלכה ח טוש"ע או"ח סימן תרכד סעיף א]:

שינויי נוסחאות

א] **חמרייא.** כ"ה בירושלמי תענית (פ"ד ה"א - כא:) וברש"ס וכעי"ז בכי"ר. בכי"ל ובדפוסים **חומרייא**:

ב] **ווידא.** בירושלמי תענית (שם) **והוידא.** ברש"ס **ויידא.** בבראשית רבה (י ח) **ואי בעית מקשיא על הדא קשיא**:

ג] **אף.** בכי"ר ובירושלמי תענית (שם) וברש"ס ליתא:

ד] **לאבדן.** בבראשית רבה (שם) **לאבא יודן**:

ה] **יצלי דרמשא.** בבראשית רבה (שם) **יצלון דהולא**:

ו] **אכריזו.** בד"א ודפ"ו **אכריז**:

ז] **זמן.** כ"ה בכתה"י ובירושלמי תענית (שם) וכעי"ז ברש"ס. בד"ס **מן** וכן הוגה בכי"ל. בד"א ודפ"ו **מאן**:

ח] **מאן דמצלי וכו' יומא קאים.** כ"ה בירושלמי תענית (שם) ובד"א ודפ"ו וכעי"ז בכי"ר. בכי"ל ובד"ו **לאמוריה וכו'**:

ט] **מעשה וכו'.** עד סוף ההלכה בבבלי (כז: - כח.) בשינוי עיי"ש:

י] **הוועד.** בכי"ר **המדרש**:

כ] **עמוד ושאול.** בכי"ר **בא עמדי ושאל.** בירושלמי תענית (שם - כב.) ובד"א ודפ"ו **עמוד ושאל**:

ל] **ויעידוך.** בכי"ר **ויעידוני.** בד"א ודפ"ו **ויעידו בך.** בבבלי (כז:) **ויעידו בך, עמד רבי יהושע על רגליו ואמר אלמלא אני חי והוא מת יכול החי להכחיש את המת, ועכשיו שאני חי והוא חי היאך יכול החי להכחיש את החי**:

מ] **העם.** ברש"ס **העם ופטרן**:

תורה אור השלם

א) אֵין כָּהָה לְשַׁבְּרֵךְ נַחְלָה מַכָּחֵךְ כֹּל שֹׁמְעֵי שִׁמְעֲךָ תָּקְעוּ כַף עָלֶיךָ כִּי עַל מִי לֹא עָבְרָה רָעָתְךָ תָּמִיד: (נחום ג יט)

עין משפט

א מיי' פ"י מהלכות ברכות הלכה כג סמג עשין כז טוש"ע או"ח סימן קי סעיף ח:

ב מיי' שם הלכה כד סמג עשין כז טוש"ע או"ח סימן קי סעיף ח:

ג מיי' שם הלכה כג טוש"ע או"ח סימן קי סעיף ח:

ד מיי' שם הלכה כד טוש"ע או"ח סימן קי סעיף ח:

שינויי נוסחאות

א] **הלכו.** בירושלמי תענית (פ"ד ה"א - כב.) **מיד** הלכו:
ב] **שש עשרה.** ברב ניסים גאון (כז:) י"ז. באבודרהם (סדר ההגדה) י"ג. ברש"ס **שמונה** עשרה:
ג] **היה.** כ"ה בכי"ר ובירושלמי תענית (שם) וברש"ס ובד"א. בכי"ל ובד"ו ודפ"ו ליתא:
ד] **ואמר.** בכי"ל **וא'.** בכי"ר **ואומ':**
ה] **במי.** בכי"ר ובירושלמי תענית (שם) ליתא:
ו] **לעזרא.** ברש"ס לעזרא **ואית דאמרי עיזני דמיין לדידיה,** וכעי"ז בכי"ר ובירושלמי יבמות (פ"א ה"ר - ז:):
ז] **מאות.** בכי"ר ובירושלמי תענית (שם) מאות **ספסלין:**
ח] **ביום.** ברש"ס **מקובל אני מפי שבעים ושנים** זקן ביום:
ט] **כברם.** ברש"ס כברם **תני עדויות בו ביום נשנית:**
י] **ומן.** כ"ה בכי"ר וכעי"ז בירושלמי תענית (שם) וברש"ס ובד"א. בכי"ל ובד"ו ודפ"ו ליתא:
כ] **לו.** בירושלמי תענית (שם) **לחן:**
ל] **ואתם.** ברש"ס **ואתה:**
מ] **לו.** בכי"ל ובד"ו במשניות שבראש הפרק וברש"ס לו **תלמידיו:**
נ] **טיבה של תפילה.** במשניות ובבבלי (כח:) וברש"ס **מקום לתפילה:**
ס] **שלא אקפיד.** ברש"ס **שלא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חברי ולא יכשלו חברי ואשמח בהן ולא** אקפיד. וכעי"ז בבבלי (כח:):
ע] **תרטיות.** ברש"ס **תיאטריות:**
פ] **בר אידי.** בכי"ר ליתא:
צ] **שלש.** ברש"ס **בכל** שלש:
ק] **אלהי ואלהי אבותי.** בכי"ר **אלהינו** ואלהי **אבותינו:**
ר] **ימי חיינו.** בכי"ר **הימים:**
ש] **הנוער.** ברש"ס **הנעור:**
ת] **אלהי.** בכי"ר אלהי **ואלהי אבותי:**

תורה אור השלם

א) כִּי לֹא תַעֲזֹב נַפְשִׁי לִשְׁאוֹל לֹא תִתֵּן חֲסִידְךָ לִרְאוֹת שָׁחַת: (תהלים טז י)

ביאור הגרח"ק

בן שש עשרה שנה. היה ראב"ע ונתמלא כל ראשו שער זקנה שנאה לדרשן להיות זקן: **והיה ר"ע יושב ומצטער.** שלא מינו אותו נשיא: **וכמה ספסלין היו שם.** וכמה ספסלים נתוספו אותו היום, משום דר"ג אמר כל מי שאין תוכו כברו לא יכנס לבית המדרש ובאותו היום סלקו את שומר הפתח ונתוספו ספסלים לביהמ"ד: **חוץ מן העומדים לאחורי הגדר.** שלא היה להם מקום ליכנס לביהמ"ד: **כיי דתנינן תמן ביום וכו'.** והא דתנינן תמן פ"ק דזבחים (מ"ג) ביום שהושיבו וכו' אותו היום היה: **אילין את חיי.** וכי זה פרנסתך שאתה עושה מחטין: **ועד כדון את בעי.** וכי עד השתא לא היית יודע: **נענייתי לך.** דברתי למולך יותר מן הראוי לך וכיון שמחל לו שלחון גבי ראב"ע לומר לו שעומדים להחזיר את ר"ג לנשיאותו: **חד קצר.** כובס אחד: **מזה בן מזה.** כהן בן כהן שרגיל להזות תמיד הוא יזה מי חטאת: **מימיך מי מערה.** כלומר מימיך מים סתם שאינם ראויין להזאה: **אפר מקלה.** אפר הקלוי בתנורים, כלומר אפר סתם, ולרמז לו שנשיא בן נשיא לו נאה להחזיק בנשיאות: **א"ל נתרציתם.** אמר להם ראב"ע אם נתרציתם לו לר"ג: **שלש תפילות.** לאחר ג' תפילות שביום היה אומר: **מחיה המתים.** הוא כעין נוסח הברכה שלנו המחזיר נשמות לפגרים מתים:

הערות מהרא"פ

א) לשנא אחרינא הג' תפילות הן ג' דברים שאמר בויהי רצון ושנאה וקנאה בחדא מסיב להו. א"נ יהיו דבריו לא מסיב כלל שאינה אלא כמו מוגות שיבא תפילתו מתנוטים ולא קבע. ולפי זה פירוש ראשון עיקר: (עוה הטעות ב)

ר"ש סיריליאו

עינוי דמיין לדידיה. עיינו דומין לשל עזרא הנביא: **דתנינן תמן ביום שהושיבו וכו'.** משנה היא פרק קמא דזבחים (פ"א מ"ג): **זה מדרש דרש ר' אלעזר בן עזריה.** משנה בפרק נערה בכתובות (פ"ד מ"ו), ופירש רש"י ז"ל, ביום שהושיבוהו נשיא. ולא רצה לומר ביום הסוף ממש, דודאי צריך לחלק בין היכא דקתני בו ביום ובין [היכא דקתני] כשנכנסו רבותיו לכרם ביבנה, אלא רצה לומר כל הזמן הנמשך עד שנתפייס ר' יהושע ועשו פשרה לזה שמי שבמות ולזה שבת אחת: **ועד כדון את בעי מידע.** ועכשיו אתה רוצה לידע: **חד קצר.** מד כובס: **מזה בן מזה.** כהן בן כהן יכהן, כלומר הרגיל בנשיאות יהא נשיא: **מי מערה.** פסולין למי חטאת: **אפר מקלה.** אפר סתם ולא אפר פרה: **א"ל נתרציתם.** עיינו לעיל בפירוש הראשון: **[°מינו אותו אב ב"ד. ויש מילוק בין אב בית דין לנשיא כדאיתא בפ' בתרא דבכורים (ה"ג - כג.):] מתני' לבית המדרש.** ללמד לתלמידים: מה מקום. כלומר מה טיבה מה עניינה: **שלא תארע תקלה על ידי.** כדמפרש גמ': **הודאה על חלקי.** כדמפרש ר' נון לגל שחלק לי דעה וחלק טוב, כדאמרינן שמעת חלקי וכו': **גמ' בתי תיאטריות.** מקומות גבוהין שעושין לראות משם שחוק ומיני טיול: **בתי קרקסאות.** בתים שעושין ליכנס שם שותי יין בשווקים, טוארינאש בלע"ז, ובלשון יון קורין ליין קרסי: **בכל שלש תפלות.** שחרית מנחה וערבית. ואע"ג דתפלת ערבית רשות, היה מתפלל לאחריה זו התפלה כמו בשחרית: זמניה ולאחר השלש תפילות בערב מהו אומר יהי רצון וכו'[א]: מחיה המתים. שהשיבה אחד משישים במיתה:

מהר"א פולדא

שיבות. שנעשה לו גם והלבין ראשו, כי נאה לדרשן להיות זקן ולא בחור: **יושב ומצטער.** שמינו את ר' אלעזר בן עזריה ולא מינו אותו, עד שמלא תשובה ואמר וכו': **וכמה ספסלים היו שם.** בתוחו יום שמינוהו את ראב"ע, כי ר"ג לא הניח לכנוס לכל התלמידים כמ"ש בבבלי (כח.) והשתא ניתוספו כמה ספסלים של תלמידים: **ביום שהושיבו וכו'.** ש"מ שמינו את ראב"ע, ומצינו נמי זה מדרש וכו', ש"מ נמי שניתוספו להם תלמידים בזמן נשיאותו: **מיד הלך לו.** סיומא דבריתא דלעיל היא: **מחטין.** מחטו שתופרים בו: **מאילין את חיי.** בתמיה, וכי לית לך מיותא ופרנסה אחרינא אלא מלאכת מחטין שרוותה מועטת: **ועד כדון.** ועד השתא אתה צריך להודיע לך פרנסתי, ולא נתת לבך לידע עד השתא בתה התלמידי חכמים מתפרנסים, אוי לדור שאתה מנהיגו שאין אתה משגיח עליהם לידע מזונותם: **נענייתי לך.** דברתי למולך מחול לי: **קצר.** כובס: **ואית דמרין.** ויש אומרים: מזה בן מזה. כהן בן כהן: יזה. מי חטאת: יימר. יאמר, בתמיה: מי מערה. שפסול לקדש בהם מי חטאת דאינן מים חיים: **אפר מקלה.** אפר מילה ולא אפר פרה לדומה: **נתרציתם.** מתפייסתם ונתרציתם לחזור לר"ג לנשיאותו, גם אני אלך עמכם להחזירו: **לא הורידו.** את ראב"ע מכל וכל מגדולתו: **מתני' הודייה על חלקי.** מפרש בגמ': **גמ' אקפיד.** לזעוס: **בתי תרטיות ובתי קרקסיות.** בתים שעושים בהם מיני שחוק: **אני שוקד.** לשון לשקוד על דלתותי יום יום (משלי ח לד): **שלש תפלות לאחר תפלתו.** כלומר אלא תפלות היה מתפלל בכל יום, שחרית מנחה מעריב, ואח"כ היה מתפלל אי יהי רצון אכל מדא ומדא. לשנא אחרינא ועיקר היה מתפלל שלש תפילות הנהוגין בשלש

מהר"א פולדא

[יומא פ"ל ה"ו - ז:; מנחות נג., ילקו"ש שמות קסו] **ב)** [עי' בשיטי ברכות כח.] **ג)** [זבחים פ"ל מ"ג, ירים פ"ג מ"ה, פ"ד מ"ג] זבחים יא: [מס' סופרים פי"ח ה"ו] **ד)** [תוספות [פ"ד מ"ו] מט. בבא בתרא קלא:, קהלת רבה ב יא, מדרש זוטא קהלת ב ח, ילקו"ש קהלת תתקסח] **ה)** ברכות כח: **ו)** [עי' תרומות פ"ה ה"ג - נה. וחגיגה פ"ל ה"ח - מ: וסוטה פ"ח ה"ב - לח. וספרי דברים קפא וספיקתא זוטרתא דברים יט יד וילקו"ש שופטים תתקכא] **ז)** [עי' עירובין יט. תוד"ה באמר] **ח)** [בעי"ז ברכות נח:] **ט)** [מדרש תהלים יז ו, פסיקתא רבתי מ, ילקו"ש תהלים תרמנג] **י)** [בעי"ז סנהדרין פ"ל ה"ד - יא.]

מסורת הש"ס

א) [יומא פ"ל ה"ו - ז:; מנחות נג., ילקו"ש שמות קסו] **ב)** [עי' בשיטי ברכות כח.] **ג)** [זבחים פ"ל מ"ג, ירים פ"ג מ"ה, פ"ד מ"ג] זבחים יא: [מס' סופרים פי"ח ה"ו] **ד)** [תוספות [פ"ד מ"ו] מט. בבא בתרא קלא:, קהלת רבה ב יא, מדרש זוטא קהלת ב ח, ילקו"ש קהלת תתקסח] **ה)** ברכות כח: **ו)** [עי' תרומות פ"ה ה"ג - נה. וחגיגה פ"ל ה"ח - מ: וסוטה פ"ח ה"ב - לח. וספרי דברים קפא וספיקתא זוטרתא דברים יט יד וילקו"ש שופטים תתקכא] **ז)** [עי' עירובין יט. תוד"ה באמר] **ח)** [בעי"ז ברכות נח:] **ט)** [מדרש תהלים יז ו, פסיקתא רבתי מ, ילקו"ש תהלים תרמנג] **י)** [בעי"ז סנהדרין פ"ל ה"ד - יא.]

וכמה ספסלין היו שם. שהוסיפו בו ביום, לפי שכולם היו באין לבית המדרש לשמוע וללמוד: כהאי דתנינן תמן. בריש זבחים (יא:) ביום וכו', שכל הלכות הספיקות נשנו בו ביום: תמן תנינן. בפ"ה דכתובות (מ"ו): **א"ל אילין את חיי.** מאלו אתה מפרנס עצמך א"ל ועד עכשיו עדיין לא ידעת מלעבור של החכמים בפרנסתם: **נענייתי לך.** בדבריה ומחול לי ותפייס ר' יהושע: חד קצר. כובס אחד, להודיעו שנתפייסו עם ר"ג ויחזור לנשיאות. ואית דאמרין ר"ע בעצמו הוא שהלך להודיע לבית המדרש: מי שהוא מזה בן מזה יזה. מי שהוא רגיל להזות אפר פרה וכמו אביו כן [הוא], ודרך משל הוא, כלומר מי שרגיל בחטיבות ונשיאות וירשה מאביו הוא יהנג בנשיאות: מי שאינו וכו'. כלומר בלשון תמיה, וכי אחר שאינו רגיל בכך לא הוא ולא אביו יאמר לזה הרגיל לא מימיך מי מערה ואפרך אפר מקלה ופסולין להזאה הן, זה ודאי לא, אלא מי שהוא מזה בן מזה הוא יזה: **אמר לו ר"א בן עזריה נתרציתם וכו'.** ואע"פ כן לא הורידו לר"א בן עזריה מגדולתו לגמרי אלא לאב בית דין מינו אותו ור"ג מזר לנשיאותו: **מתני' שלא תארע תקלה על ידי.** שלא אכשל בדבר הלכה כדמפרש בגמרא: **גמ' ונמצאתי מתבייש לעולם הזה.** בפני תבריי: **בבתי תרטיות וכו'.** שעושין בו מיני שחוק וילגלו בהבל ימיהם: **היה מתפלל שלש תפלות.** של כל יום ויום ואחר כל תפלה מהו אומר וכו': מחיה המתים. כעין נוסח הברכה שלנו המחזיר נשמות לפגרים מתים:

[לב.] כיי[ס] דתנינן תמן ביום[ע] שהושיבו את ר' אלעזר בן עזריה בישיבה. תמן תנינן[ר] זה מדרש דרש ר' אלעזר בן עזריה לפני חכמים בכרם ביבנה וכי כרם היה שם אלא אילו תלמידי חכמים שהיו עשויין שורות שורות[ש] ככרם. מיד הלך לו רבן גמליאל אצל כל אחד ואחד לפייסו בביתו. אזל גבי ר' יהושע אשכחיה יתיב עביד מחטין. אמר ליה[ת] [ומן] אילין את חיי. אמר ליה ועד כדון את בעי מידע אוי לו לדור שאתה פרנסו. אמר לו נענייתי לך. ושלחון גבי ר' אלעזר בן עזריה חד קצר ואית דמרין ר' עקיבה הוה אמר לו מי שהוא מזה בן מזה יזה מי שאינו לא מזה ולא בן מזה יימר למזה בן מזה מימיך מי מערה ואפרך אפר מקלה. אמר[כ] לו נתרציתם אני[ל] ואתם נשכים לפתחו של רבן גמליאל. אף על פי כן לא הורידו אותו מגדולתו אלא מינו אותו אב בית דין: **הלכה ב מתני'** [מ]ר' נחוניא בן הקנה היה מתפלל [נ]בכניסתו לבית המדרש [ס]וביציאתו תפילה קצרה. אמרו[מ] לו מה [נ]טיבה של תפילה זו. אמר להן בכניסתי אני מתפלל שלא תארע תקלה על ידי וביציאתי אני נותן הודיה על חלקי: **גמ'** בכניסתו מהו אומר [ג]יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי[מ] שלא אקפיד כנגד חבירי ולא חבירי יקפידו כנגדי[נ] שלא נטמא את הטהור ולא נטהר את הטמא שלא נאסור את המותר ולא נתיר את האסור ונמצאתי מתבייש לעולם הזה ולעולם הבא. וביציאתו מהו אומר [ד]מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שנתת חלקי מיושבי בית המדרש ובתי כנסיות ולא נתת חלקי בבתי[ע] תרטיות ובבתי קרקסיות שאני עמל והן עמלין אני שוקד והן שוקדין אני עמל לירש גן עדן והן עמלין לבאר שחת שנאמר [פ]א)כי לא תעזוב נפשי לשאול לא תתן חסידך לראות שחת. ר' פדת בשם ר' יעקב [פ]בר אידי ר' אלעזר היה מתפלל [צ]שלש תפילות לאחר תפילתו. מהו אומר יהי רצון מלפניך ה' [ק]אלהי ואלהי אבותי שלא תעלה שנאתינו על לב אדם ולא שנאת אדם תעלה על לבינו ולא תעלה קנאתינו על לב אדם ולא קנאת אדם תעלה על לבינו ותהא תורתך מלאכתינו כל [ר]ימי חיינו ויהיו דברינו תחנונים לפניך. ר' חייא בר אבא מוסיף ותייחד לבבינו ליראה את שמך ותרחקינו מכל מה ששנאת ותקרבינו לכל מה שאהבת ותעשה עמנו צדקה למען שמך. דבית ר' ינאי אמרין [ש]הנוער משנתו צריך לומר ברוך אתה ה' מחיה המתים רבוני חטאתי לך יהי רצון מלפניך ה' [ת]אלהי שתתן לי [ט]לב טוב

הלכו ומינו את ר' אלעזר בן עזריה בישיבה בן [ב]שש עשרה שנה [ג][היה] ונתמלא כל ראשו שיבות. והיה ר' עקיבה יושב ומצטער [ד]ואמר לא שהוא בן תורה יותר ממני אלא שהוא בן גדולים יותר ממני אשרי אדם שזכו לו אבותיו אשרי אדם שיש לו יתד [ה](במי) להתלות בה. וכי מה היתה יתידתו של ר' אלעזר בן עזריה. שהיה [ו]דור עשירי [ז]לעזרא. [ח]וכמה ספסלין היו שם. ר' יעקב בן סיסי אמר שמונים ספסלים היו שם של תלמידי חכמים חוץ מן העומדין לאחורי הגדר. ר' יוסי בר' אבון אמר שלש [ט]מאות היו שם חוץ מן העומדין לאחורי הגדר. [י]דתנינן תמן [ג][מ]ביום שהושיבו את ר' אלעזר בן עזריה בישיבה. תמן תנינן[ר] זה מדרש דרש ר' אלעזר בן עזריה לפני חכמים בכרם ביבנה וכי כרם היה שם אלא אילו תלמידי חכמים שהיו עשויין שורות שורות[ש] ככרם. מיד הלך לו רבן גמליאל אצל כל אחד ואחד לפייסו בביתו. אזל גבי ר' יהושע אשכחיה יתיב עביד מחטין. אמר ליה[ת] [ומן] אילין את חיי. אמר ליה ועד כדון את בעי מידע אוי לו לדור שאתה פרנסו. אמר לו נענייתי לך. ושלחון גבי ר' אלעזר בן עזריה חד קצר ואית דמרין ר' עקיבה הוה אמר לו מי שהוא מזה בן מזה יזה מי שאינו לא מזה ולא בן מזה יימר למזה בן מזה מימיך מי מערה ואפרך אפר מקלה. אמר[כ] לו נתרציתם אני[ל] ואתם נשכים לפתחו של רבן גמליאל. אף על פי כן לא הורידו אותו מגדולתו אלא מינו אותו אב בית דין: **הלכה ב מתני'** [מ]ר' נחוניא בן הקנה היה מתפלל [נ]בכניסתו לבית המדרש [ס]וביציאתו תפילה קצרה. אמרו[מ] לו מה [נ]טיבה של תפילה זו. אמר להן בכניסתי אני מתפלל שלא תארע תקלה על ידי וביציאתי אני נותן הודיה על חלקי: **גמ'** בכניסתו מהו אומר [ג]יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי[מ] שלא אקפיד כנגד חבירי ולא חבירי יקפידו כנגדי[נ] שלא נטמא את הטהור ולא נטהר את הטמא שלא נאסור את המותר ולא נתיר את האסור ונמצאתי מתבייש לעולם הזה ולעולם הבא. וביציאתו מהו אומר [ד]מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שנתת חלקי מיושבי בית המדרש ובתי כנסיות ולא נתת חלקי בבתי[ע] תרטיות ובבתי קרקסיות שאני עמל והן עמלין אני שוקד והן שוקדין אני עמל לירש גן עדן והן עמלין לבאר שחת שנאמר [פ]א)כי לא תעזוב נפשי לשאול לא תתן חסידך לראות שחת. ר' פדת בשם ר' יעקב [פ]בר אידי ר' אלעזר היה מתפלל [צ]שלש תפילות לאחר תפילתו. מהו אומר יהי רצון מלפניך ה' [ק]אלהי ואלהי אבותי שלא תעלה שנאתינו על לב אדם ולא שנאת אדם תעלה על לבינו ולא תעלה קנאתינו על לב אדם ולא קנאת אדם תעלה על לבינו ותהא תורתך מלאכתינו כל [ר]ימי חיינו ויהיו דברינו תחנונים לפניך. ר' חייא בר אבא מוסיף ותייחד לבבינו ליראה את שמך ותרחקינו מכל מה ששנאת ותקרבינו לכל מה שאהבת ותעשה עמנו צדקה למען שמך. דבית ר' ינאי אמרין [ש]הנוער משנתו צריך לומר ברוך אתה ה' מחיה המתים רבוני חטאתי לך יהי רצון מלפניך ה' [ת]אלהי שתתן לי [ט]לב טוב

דתנינן תמן. בריש מסכת זבחים (פ"א מ"ג) אמר שמעון בן עזאי מקובל אני מפי שבעים ושנים זקנים ביום שהושיבו את ר' אלעזר בן עזריה וכו' (אי נמי תמן בעדיות): תמן. פ"ד דכתובות (מ"ו): **מתני'** ר' נחוניא בן הקנה וכו' **שלא תארע תקלה על ידי.** שלא יבא מכשול על ידי וכדמפרש לה בברייתא בגמרא: הודיה על חלקי. מיושבי בית המדרש (שם) כדמפרש בברייתא בגמרא. עכ"ל הרע"ב: **גמ'** בכניסתו מהו אומר. מה תפילה היה אומר ר' נחוניא. וכתב רמב"ם בפירוש המשנה מדקאמר מהו אומר ולא קאמר מה היה אומר משמע דהלכה כר' נחוניא. והכי נמי קאמר מה חייב כל תלמיד לומר בכניסתו לבית המדרש: **שלא אקפיד.** שלא אכעוס אם אשמע מהם דבר זלזול [ב]כבודי בהקשותם לי בהלכה כאלו תאמר זה שיבוש וכיוצא בזה היוצא מפי מקשה ברמיתה:

מהר"א פולדא

שיבות. שנעשה לו גם והלבין ראשו, כי נאה לדרשן להיות זקן ולא בחור: **יושב ומצטער.** שמינו את ר' אלעזר בן עזריה ולא מינו אותו, עד שמלא תשובה ואמר וכו': **וכמה ספסלים היו שם.** בתוחו יום שמינוהו את ראב"ע, כי ר"ג לא הניח לכנוס לכל התלמידים כמ"ש בבבלי (כח.) והשתא ניתוספו להם תלמידים: **ביום שהושיבו וכו'.** ש"מ שמינו את ראב"ע, ומצינו נמי זה מדרש וכו', ש"מ נמי שניתוספו להם תלמידים בזמן נשיאותו: **מיד הלך לו.** סיומא דבריתא דלעיל היא: **מחטין.** מחטו שתופרים בו: **מאילין את חיי.** בתמיה, וכי לית לך מיותא ופרנסה אחרינא אלא מלאכת מחטין שרוותה מועטת: **ועד כדון.** ועד השתא אתה צריך להודיע לך פרנסתי, ולא נתת לבך לידע עד השתא בתה התלמידי חכמים מתפרנסים, אוי לדור שאתה מנהיגו שאין אתה משגיח עליהם לידע מזונותם: **נענייתי לך.** דברתי למולך מחול לי: **קצר.** כובס: **ואית דמרין.** ויש אומרים: מזה בן מזה. כהן בן כהן: יזה. מי חטאת: יימר. יאמר, בתמיה: מי מערה. שפסול לקדש בהם מי חטאת דאינן מים חיים: **אפר מקלה.** אפר מילה ולא אפר פרה לדומה: **נתרציתם.** מתפייסתם ונתרציתם לחזור לר"ג לנשיאותו, גם אני אלך עמכם להחזירו: **לא הורידו.** את ראב"ע מכל וכל מגדולתו: **מתני' הודייה על חלקי.** מפרש בגמ': **גמ' אקפיד.** לזעוס: **בתי תרטיות ובתי קרקסיות.** בתים שעושים בהם מיני שחוק: **אני שוקד.** לשון לשקוד על דלתותי יום יום (משלי ח לד): **שלש תפלות לאחר תפלתו.** כלומר אלא תפלות היה מתפלל בכל יום, שחרית מנחה מעריב, ואח"כ היה מתפלל אי יהי רצון אכל מדא ומדא. לשנא אחרינא ועיקר היה מתפלל שלש תפילות הנהוגין בשלש

מתני' מעין שמונה עשרה. מפרש בגמרא: שגורה. שהוא למוד וגיל בה [עכ"ל הרע"ב]: הושע. היינו תפילה קצרה: **פרשת העיבור יהיו צרכיהם לפניך.** מפרש בגמ': **גמ'** מכאן אמרו. דמקרא נדרש לפניו, שכתוב אחר שמונה עשרה מזמורים (הרמוזים) [הרומזים] לתפילת שמונה עשרה יענך ה', ואם לא ענך, יענך ה' ביום צרה, יוסף שתהא מילר ומתענה. וכמוהו פ' איזהו נשך (ב"מ סא.) את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך ודרשינן את כספך לא [תתן לו] בנשך ובמרבית, [ו]בנשך ובמרבית לא תתן אכלך: **רמז.** מלבד הדרשא שדרשיתו יש רמז מדלא כתיב יענה ה' אלא יענך ה' למדבר לאחר: **לרבו.** המתפלל על צרתו, דרשא הי"א מזמורים מיירי בתלמיד חכם דכתיב (תהלים פ ג) כי אם בתורת ה' וגו' והיה כעץ שתול וגו', ודרשו (כתובות סב:) עונתן של תלמידי חכמים מערב שבת לערב שבת דכתיב (שם) אשר פריו יתן בעתו: **אם יאמר לך אדם.** אם יקשה דמעיקרא מתקנת עזרא אין הברכות של תפלה רק שבעה עשר דהוא לא תיקן ברכת המינין (בבלי כח:) וגם ברכת את צמח דוד שאנו אומרים על פי הבבלי (מגילה יז:) בני הירושלמי לא היו אומרים אלא כוללין אותה בבונה ירושלים וכדלקמיה דכולל של דוד בבונה ירושלים, וכדמוכיח נמי הירושלמי בהדיא בפ' היה קורא (ה"ד - כה:) כי מייתי סדר ברכות התפילה, נמצאו שבע עשרה בלבד, ואין לך להביא סמך לשמונה עשרה אלא לשבע עשרה וקשיא אכולהו אסמכתות דשמונה עשרה שהבאת, דשל מינין אינה אלא תוספת ואינה מן המנין:

חלק טוב יצר טוב [א]**סבר טוב שם טוב עין טובה** [ב]**ונפש טוב ונפש שפלה ורוח נמוכה אל יתחלל שמך בנו ואל תעשינו שיחה בפי כל הבריות ואל תהי אחריתינו להברית ולא תקוותינו למפח נפש ואל תצריכינו לידי מתנות בשר ודם ואל תמסור מזונותינו בידי בשר ודם שמתנתם מעוטה וחרפתם מרובה ותן חלקינו בתורתך** [ג]**עם עושי רצונך בנה ביתך היכלך עירך ומקדשך במהרה בימינו. ר' חייא בר ווא מצלי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתתן בליבנו לעשות תשובה שלימה לפניך** [ד]**שלא נבוש מאבותינו** [ה]**לעולם הבא. ר' יודן בר' ישמעאל קבע ליה לאמוריה דיימר בתר פרשתיה כן. ר' תנחום בר איסכולסטיקא מצלי יהי רצון מלפניך ה'** [ו]**אלהי ואלהי אבותי שתשבור ותשבית עולו של יצר הרע** [ז]**מליבנו** [ח]**שכך בראתנו לעשות רצונך ואנו חייבים לעשות רצונך את חפץ ואנו חפיצים** [ט]**ומי מעכב שאור שבעיסה גלוי וידוע לפניך שאין בנו כח לעמוד** [י]**בו אלא יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתשביתהו מעלינו ותכניעהו ונעשה רצונך כרצונינו בלבב שלם. ר' יוחנן הוה מצלי** [יא]**יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתשכן בפוריינו אהבה ואחוה** [יב]**שלום וריעות ותצליח סופינו אחרית ותקוה ותרבה גבולינו בתלמידים ונשיש בחלקינו בגן עדן ותקנינו לב טוב וחבר טוב ונשכים ונמצא ייחול** [יג]**לבבינו ותבוא לפניך קורת נפשינו לטובה: וביציאתי אני נותן הודייה על חלקי: אמר ר' אבון לאל שחלק לי דיעה ומעשה** [יד]**טוב: הלכה ג מתני'** [טו]**רבן גמליאל אומר בכל** [יז]**יום אדם מתפלל שמונה עשרה ור' יהושע אומר מעין שמונה עשרה. ר' עקיבה אומר** [א]**אם שגורה תפילתו בפיו. שהוא למוד וגיל בה. והלכה כר"ע שמי שאין תפלתו שגורה בפיו או בשעת הדחק מתפלל שלש רגלים ושלש אחרונות והבינו בגמרא שהוא מעין כל הברכות האמצעות. חוץ מימות הגשמים שאינו מתפלל הבינו מפני שצריך לומר שאלה בברכת השנים, וחוץ ממוצאי שבת וי"ט שצריך לומר הבדלה בחונן הדעת: גמ' ולמה. תקנו שמונה עשרה ברכות וכנגד מי הן: עד יענך ה' וגו'. וסוף המזמור יהיו לרצון אמרי פי שזה רמז הוא על סיום ברכות התפלה, ומהאי טעמא נמי אומרים פסוק זה אחר תפלת י"ח: תשע עשרה הן. המזמורים: למה רגשו גוים לית הוא מינהון. אינו מן המנין בפני עצמו, דאשרי ולמה רגשו חדא פרשתא היא: מכאן אמרו. מרמז הפסוק יענך וגו' שהוא אחר י"ח מזמורים למדו גם כן שהמתפלל ולא נענה צריך תענית וזהו יענך ה' ביום צרה: רמז לת"ח וכו'. שלפי שאחר י"ח כתוב יענך לשון נוכח, וזהו רמז שצריך לומר לרבו אחר שהתפלל י"ח תקובל ותשמע תפלתך, ולפיכך כתוב לנוכח ולא כתיב עניי ה' וגו', ומדרך ארץ להתלמיד שיאמר לרבו כך: אם יאמר לך אדם שבע עשרה אינון. ברכות התפילה אינם אלא י"ז, וזהו כדתני במוספתא (פ"ג הכ"ה) ומייתי לה למאי דמסיק לקמן (מח:) דתיקנו כולל של דוד בבונה ירושלים, וא"כ לא הוו אלא י"ז קודם שתקנו ברכת המינין:**

סבר טוב. תרגום תקוה (איכה ג כט) סבר, שאמצא תקותי שהייתי בוטח בך, כדי שאתחזק יותר בתשובה ומעשים טובים: **עין טובה.** שלא תעלה קנאת אדם על לבנו: **נפש שפלה.** שלא תהא תאותי בעורכי העולם אלא במועט, כדי שלא יצטער לבי, אלא יהא שמח בעבודתך. וכן מצינו באברהם, לו ישמעאל יחיה לפניך (בראשית יז יח): **רוח נמוכה.** שפל ברך, שאהא מרוצה לברייות משום כבוד תורה: **קבע ליה לאמוריה.** לתמתרגמן שלו בתר דסיים הדרשה: **בר אסקולום טיקא.** בן בית הכנסת שהיה שומרו, בית הכנסת [שנמצאים בה הנעריס קרוי] בלשון לעז אסקול"א: ומי מעכב. שאין אנו עושין לעוך: **שאור שבעיסה.** יצר הרע שבלבבנו המתמיצנו: **בפוריינו.** בגולנו: **אחרית ותקוה.** שתהא אחריתנו טובה, ורואין אנו מה שקורינו: **ותקנינו.** לשון תיקון: **ייחול לבבנו ליראה שמך.** שלא יתגבר עלינו יצר הרע בהרהור הלילה לסור מאחריך ביום, אלא כשנשכים בכל בוקר נמצא לבבנו מייחל אותך: **ותבא לפניך קורת נפשנו לטובה.** כלומר ספוק לרכינו וקולת רוחנו: **מתני'** מעין שמונה עשרה. בגמ' מפרש לה: **גמ'** למה רגשו לית הוא מינהון. דכולה חדא פרשתא היא, והכי איתא בגמ' דילן פ"ק (ט:): **מכאן אמרו המתפלל ולא נענה.** כיון דשמונה עשרה מתוקנין כנגד הפרשיות עד יענך, מכלל דמתקייס יענך, ובזה לא נתקייס [כי] אטאותיו עצמו: **הבו לה' בני אלים.** שהמזמור הזה רמוזים בו (ל)אבות וגבורות וקדושת ה', כדאמר בר"ה (לב.) (ו)מעיין שאומרים אבות ת"ל הבו לה' בני אלים [וכו']:

הערות מהרא"פ

א) דיבור זה תוספת משני לוחות הטעות:

רידב"ז

א"ר לוי כנגד י"ח אזכרות אמר רב הונא אם יאמר לך אדם שבע עשרה אינון הדרשה תפילה זו שהיה מתפלל ר' חייא בר ווא: שאור שבעיסה. יצר הרע שבלבבנו המחמיצנו: **בפוריינו.** בגולנו: **אחרית ותקוה.** שתהא אחריתנו טובה ונראה מה שקורינו: **ייחול.** תאוות לבבנו: **קורת נפשנו.** כלומר ספוק צרכנו וקורת רוחנו: **מתני' מתפ"ל ש"ע.** ולא מעין י"ח כדאמר ר"י: **מעין י"ח.** בגמ' מפרש: **גמ' עד יענך ה.** שאחר שמתפלל י"ח עונין אותו: **תשע עשרה הן.** תשע עשרה מזמורים יש עד יענך: **למה רגשו גוים לית הוא מינהון.** דאשרי ולמה רגשו חדא פרשתא היא: **צריך תענית.** שאם התפלל י"ח ולא נענה יום צרה הוא לו כדכתיב יענך ה' ביום צרה: **תשמע תפילתך.** כמשמעות הכתוב יענך ה' שנכתב בלשון נוכח, כלומר שאחר שהתפלל י"ח אומרים לו יענך ה', וכן יברך את רבו: **מה טעם.** צריך לשוח בכולל: **הבו לה' בני אלים.** שהוא רמז לאבות וגבורות וקדושת השם כדאמרינן בגמ' בבלית (ר"ה לב.) מנין שאומרים אבות ת"ל הבו לה' בני אלים וכו'. רש"י: **תשע עשרה אינון.** תשע עשרה ברכות יש בתפילה:**

מהר"א פולדא

סבר טוב. הסברה טובה. לשנא אחריתא לשון סבר ותקוה טובה וסבר ישועה: א)**סבר טוב.** כך הגי' בירושלמי ונראה עפי לגרוס חבר טוב: שיחה. שלא ידברו בי הבריות לגנאי: **שלא נבוש מאבותינו.** פירש יפה מרא"ה שהנפשות נאספות אים אל עמו ואל אבותיו כדאיתא בפירקי דר' אליעזר (פל"ד), וכשאין הכן לאוי אינו זוכה להאסף עם אבותיו ומתבייש, ועל זה אמרו חז"ל (תנחומא שמות יח) ואתה תבוא אל אבותיך בשלום (בראשית טו טו), מלמד שעשה תרא תשובה ע"כ: פרשתיה. אחר פירושו להדרשה שלו: שאור שבעיסה. יצר הרע: בפוריינו. בגולנו בתלקינו: ייחול לבבנו. תקות לבבנו: **ותבוא לפניך קורת נפשינו לטובה.** כלומר שתעלה לפניך להמליץ לנו קורת נפשינו לטובה: אמר רבי אבון. הכי קאמר, הודייה לאל שחלק לי דיעה טובה ומעשה טוב, דיעה טובה שאמרתי וכוונתי על טהור טהור וכו', ומעשה טוב שלא כעסתי עם תלמידי: **מתני' מעין שמונה עשרה.** בגמ' (מט:) פליגי בה רב ושמואל מה היא מעין שמונה עשרה: **גמ' למה רגשו גוים.** אינו מן המנין של י"ח מזמורים, דאשרי ולמה רגשו חדא פרשתא היא: **צריך תענית.** דריש יענך לשון תענית, לישנא אחרינא ביום צרה היינו ע"י תענית: **רמז לת"ח.** כלומר רמז למי שהוא ת"ח ומבין דבר בדרמז, ה"ג יש להבין מן הרמז שתקנו עד יענך ה' שיהא אדם אומר לרבו תשמע תפילתך, כמו שאומרים אחר כל התפילה יענך ה': **אזכרות.** שמות: **תשע עשרה.** ברכות הן, ולמה אמרו שמונה עשרה:**

א ב מיי' פ"ג מהלכות תפילה הלכה ב סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן קי סעיף א:

ג מיי' שם פ"ה הלכה יב סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן קיג סעיף ד:

שינויי נוסחאות

א] **סבר.** בד"א ודפ"ר **חבר:**
ב] **ונפש טוב.** בכי"ר וברש"ס ליתא:
ג] **עם.** בכי"ר **ועם:**
ד] **שלא.** ברש"ס **ושלא:**
ה] **לעולם הבא.** בכי"ר **לעתיד לבא:**
ו] **ישמעאל.** בכי"ר **שלום:**
ז] **אלהי ואלהי אבותי.** בכי"ר **אלהינו ואלהי אבותינו,** וכ"ה בסמוך:
ח] **מליבנו.** בכי"ר **מעלינו ומליבנו:**
ט] **שכך.** ברש"ס **שלכך:**
י] **בו.** בכי"ר **לפניך:**
כ] **שלום.** בכי"ר ליתא:
ל] **לבבינו.** ברש"ס **לבבנו ליראה שמך:**
מ] **טוב.** ברש"ס **טוב וחלק טוב:**
נ] **יום.** בכי"ל ובד"ו במשניות שבראש הפרק ובבבלי (כח:) וברש"ס **יום ויום:**
ס] **ר' יהושע בן לוי אומר.** בכי"ר ליתא. בד"א ודפ"ו **אמר ר' יהושע בן לוי:**
ע] **אדם.** כ"ה בכי"ר ובירושלמי תענית (פ"ב ה"ב - י:) וברש"ס ובד"א ודפ"ו. בכי"ל ובד"ו ליתא:
פ] **חכם שאדם צריך.** בירושלמי תענית (שם) **חכם הוא** שאדם צריך. ברש"ס **חכם שצריך:**
צ] **אמר ר' סימון.** בכי"ר ובירושלמי תענית (שם) ר' סימון **בשם ר' יהושע בן לוי.** בבבלי (שם) ואמר **רבי תנחום אמר רבי יהושע בן לוי:**
ק] **שבשדרה.** בכי"ל וכי"ר ובירושלמי תענית (שם) **שבשזרה,** ועי' בערוך (ערך שזרה):
ר] **שבע.** ברש"ס ובד"א ודפ"ו **תשע:**

הגהות הגר"א

[א] **שבע עשרה אינון.** בדפ"א הגירסא תשע עשרה אינון, והגר"א הגיה כלפנינו [רד"ל]: ע"ל **והא שבע** עשרה הן [שנו"א מ"ג]:

תורה אור השלם

א) יַעֲנְךָ יְיָ בְּיוֹם צָרָה יְשַׂגֶּבְךָ שֵׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב:
(תהלים כ ב)

ב) לָמָּה רָגְשׁוּ גוֹיִם וּלְאֻמִּים יֶהְגּוּ רִיק:
(תהלים ב א)

ג) כָּל עֲצֻמֹתַי תֹּאמַרְנָה יְיָ מִי כָמוֹךָ מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ: (תהלים לה י)

ד) מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַיְיָ בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַיְיָ כָּבוֹד וָעֹז: (תהלים כט א)

ביאור הגרח"ק

קבע ליה אמוריה. למתורגמן שהיה חוזר על הדרשה שיאמר אחר

[לג: – ה"ג]

אמור לו א[פ]של מינין כבר [ב]קבעו חכמים ביבנה. התיב ר' אלעזר בר' יוסי קומי ר' יוסי והכתיב [א]אל הכבוד הרעים. [א]אמר ליה והתני [ג]כולל [ג]של מינים ושל [ד]פושעים במכניע זדים ושל זקנים ושל גרים במבטח לצדיקים, מספקא לכל חדא וחדא מנהון אדכרה. [ג][ה]ר' חנינא בשם ר' פינחס כנגד שמונה עשרה פעמים שאבות כתובין בתורה אברהם יצחק יעקב. אם יאמר לך אדם תשע עשרה הן [ב]אמור לו [ב]והנה ה' נצב [ו]עליו לית הוא מינהון. אם יאמר לך אדם שבע עשרה הן אמור לו [ז]ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק מינהון. ר' שמואל בר נחמני בשם [ח]ר' יוחנן [ט]כנגד שמונה עשרה ציוויין שכתוב בפרשת משכן שני. אמר ר' חייא בר [י]ווא ובלבד מן [כ]ואתו אהליאב בן אחיסמך עד סופיה דסיפרא. [ב פ]שבע של שבת מניין. אמר ר' יצחק כנגד שבעה קולות שכתוב בהבו לה' בני אלים. אמר ר' יודן [מ]ענתוריא כנגד שבעה אזכרות שכתוב במזמור שיר ליום השבת. [ג פ]תשע של ראש השנה מניין. אמר ר' אבא קרטיגניא כנגד תשע אזכרות שכתוב בפרשת חנה [נ]וכתיב בסופה [ס]ה' ידין אפסי ארץ. [ד]עשרים וארבעה של תעניות מניין. ר' חלבו ור' שמואל בר רב נחמן תרויהון אמרין כנגד עשרים וארבעה פעמים שכתוב בפרשה של שלמה רינה ותפילה ותחינה: ר' זעירא בשם ר' ירמיה [ה פ]יחיד בתענית ציבור צריך להזכיר מעין המאורע. [פ]איכן הוא אומרה. בין גואל ישראל לרופא חולים. ומהו אומר. ענינו ה' ענינו בעת ובעונה הזאת כי בצרה גדולה אנחנו אל תסתר פניך ממנו ואל תתעלם מתחינתינו כי אתה ה' [צ]עונה בעת צרה פודה ומציל בכל עת [ק]מצוקה [ר][ש]ויצעקו אל ה' בצר להם [ת]ממצוקותיהם יוציאם ברוך אתה ה' [א פ]עונה בעת צרה. ר' יניי [א פ]בשם ר' ישמעאל בשם [ב פ]בית ר' יניי אומרה [ג]בשומע תפילה. ר' יונה בשם רב אפילו [ד פ]יחיד שגזר תענית על עצמו צריך להזכיר מעין המאורע.

הוזכר בו בפירוש יעקב: אמור לו. דשמני הפסוק הזה ויקרא וגו' דהוא ודמי נמשך מינהון, הואיל וכתיב בו ויקרא בהם שמי הוה ליה כמו שם יעקב ג"כ מפורש בו: בפרשת משכן שני. כלומר בפרשת פקודי, והאי שני כמו שני דבריס הכפולין, על שם שכתוב בו שני פעמים משכן זה אחר זה, ויש בפרשה זו י"ח פעמים לוה ה' עד סוף הספר, והיינו דקאמר ובלבד מן ואתו אהליאב, כלומר דלא מתשגיגן הציווי שנאמר שם בפסוק ונצלאל בן אורי וגו', כי אם מכאשר לוה ה' וכו' הכתובים אחר הקרא דואתו ואילך עד סוף הפרשה:

ר"ש סירליאו

ביבנה תקנוה. לאחר מיקון שמונה עשרה זמן מרובה, דאלו שמונה עשרה, נביאים היו שם כשנתקנו, ואילו ישיבת יבנה לאחר החורבן הוה כדאיתא בגיטין (נו:), קרוב לתרבותו של יאו הגולרי שלמד להפוך דברי אלהים חיים: אל הכבוד הרעים. ומצינו לשון הזה בפורענות רשעים, כדכתיב (שמואל-ב ז י) וירעם ה' בקול גדול על פלשתים ויהמם, ואיכא שם כנגדה: ושל זקנים. חכמים, וזהו ועל זקני עמך בית ישראל ועל פליטת סופריהם ועל גרי הצדק, ומי מצית למימר דאיכא רמז במזמור לאלו: לית הוא מנהון. דאין שם שלשת האמות: ובלבד מן ואתו אהליאב. דאי משמע מרים פקודי משכני הוו, וההוא לדרשא אחי, כדאמרינן בפרק אלו דברים בגמ' פאה (ה"ל - ה.) שאפילו דברים שלא אמר לו רבו הסכימה דעתו למה שנאמר למשה בסיני. ורמז דמשכן שני הוא האדם וגריך לברך שמונה עשרה: שבעה קולות וכו'. [ד]דכתיב ביה (פס' ו) שרקדו ההרים והמרזים, וזה היה במתן תורה (רש"י שם), וכתיב קול ה' יחיל מדבר וקול ה' מוצב להבות אש, [והאי נמי] מיירי במתן תורה (ילק"ש יתרו רמז ערה), ומיתה תורה בשבת: בין גואל לרופא. קסבר יחיד קובע ברכה לעצמו:

תפלה. ולא ברכה בפני עצמה אלא כולה בשומע תפילה, אבל ש"ץ אומרה ברכה בפני עצמה בין גואל לרופא:

רידב"ץ **אמור לו של מינים כבר קבעו חכמים ביבנה.** כן גירסת השנו"א ז"ל ר"ל דברכת המינים משלים לי"ח **התיב ר"א בר"י קומי ר"י והא כתיב אל הכבוד כו'** ר"ל אם כן הוי י"ט ומשני **תני כולל של דוד בבונה ירושלים** וא"כ אין כאן רק י"ח ופריך **והא תני כולל של מינים ושל פושעים במכניע זדים ואית** לך **לכל חדא וחדא מנהון אזכרה** פי' אם אתה חושב גם מה שנכלל שיש שם כנגד כל אחד א"כ צריך שם גם כנגד מינים ופושעים וזדים. ע"ז קאמר **ר"ח בשם ר"פ כנגד י"ח פעמים שאבות כתובים בתורה אם יאמר לך אדם י"ט הן אמור לו וזכרתי את בריתי כו' לית מנהון** כן גירסת השנו"א ז"ל פי' דלא חשיב אלא מה שהוא כסדר אבל כאן יעקב תחלה **ואם יאמר לך אדם** לפי זה י"ז הן דהא לא כתיב רק י"ז פעמים כסדר **אמור לו זכור לאברהם ליצחק לישראל מנהון** כן גירסת הגר"א ז"ל בשנו"א, פי' אע"פ שכתוב ישראל מ"מ כיון דכסדרן הן הוי מן המנין דישראל היינו יעקב **רשב"נ בשם ר"י כנגד י"ח ציוויין שכתוב בפרשת משכן שני** ר"ל בפרשה שניה שבמשכן והוא פרשת פקודי **אר"ח בר וא ובלבד מן ואתו אהליאב עד סופו דספירה** ר"ל סוף המנין פי' בשנו"א ז"ל דרשב"נ בשם ר"י אינו חושב הא דכתיב וירא משה כו' והנה עשו כאשר צוה ה' אם משה משום דהוא כולל שעשו הכל כאשר צוה ה' ואינו מן המנין אבל ר"ח חושב המקרא הזה ג"כ במספר אך מ"מ לא הוי י"ט משום דמתחיל מן ואתו אהליאב המספר:

תורה אור השלם א) קוֹל יְיָ עַל הַמָּיִם אֵל הַכָּבוֹד הִרְעִים יְיָ עַל מַיִם רַבִּים: (תהלים כט ג) ב) וְהִנֵּה יְיָ נִצָּב עָלָיו וַיֹּאמַר אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וֵאלֹהֵי יִצְחָק הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֶךָ: (בראשית כח יג) ג) הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אֹתִי מִכָּל רָע יְבָרֵךְ אֶת הַנְּעָרִים וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אֲבֹתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: (בראשית מח טז) ד) וְאִתּוֹ אָהֳלִיאָב בֶּן אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה דָן חָרָשׁ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם בַּתְּכֵלֶת וּבָאַרְגָּמָן וּבְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבַשֵּׁשׁ: (שמות לח כג) ה) יְיָ יַחֲתוּ מְרִיבָיו עָלָיו בַּשָּׁמַיִם יַרְעֵם יְיָ יָדִין אַפְסֵי אָרֶץ וְיִתֵּן עֹז לְמַלְכּוֹ וְיָרֵם קֶרֶן מְשִׁיחוֹ: (שמואל-א ב י) ו) וַיִּצְעֲקוּ אֶל יְיָ בַּצַּר לָהֶם וּמִמְּצוּקֹתֵיהֶם יוֹצִיאֵם: (תהלים קו כח)

ביאור הגרח"ק **של מינים כבר קבעו חכמים ביבנה.** ברכת המינים ביבנה קבעוה אבל עיקר תפילה אינה אלא י"ח. וצ"ע דלהלן משמע דהם היו כוללין ברכת את צמח דוד בבונה ירושלים ולא היו י"ח אלא עם ברכת המינים, ובד"י הגירסא אם יאמר לך אדם שבע עשרה איננו, ולפי"ז ניחא דמקשי דהא ליכא י"ח ברכות אלא י"ז, ומשני דכבר קבעו ברכת המינים ביבנה והיא משלימה לי"ח: **והכתיב קל הכבוד הרעים.** והרי י"ט אזכרות איכא: **כולל של מינים ושל פושעים במכניע זדים.** בברכת מכניע זדים כולל גם מינים ופושעים: **ושל דוד בבונה ירושלים.** וכסא דוד אמר בבונה ירושלים. ולגי' שבד"י לעיל שבע עשרה איננו הכונה שכולל את צמח דוד בבונה ירושלים: **אית לך מספקא וכו'.** בתמיה, וכי יש לך אזכרה לכל חדא מינייהו הלכך לא תקשי דטפי להו אזכרה שיהא כנגד אחד מהן: **אברהם יצחק ויעקב.** שנזכרו יחד: **י"ט הם.** שמונה גם והנה ה' נצב: **לית הוא מינהון.** שלא נזכרו שם אלא אברהם ויצחק אבל יעקב לא נזכר אלא ברמז דכתיב אלקי אברהם אביך: **י"ז הם.** שאינו מונה ויקרא בהם שמי וגו' דאין כתיב שם אלא אברהם ויצחק: **מינהון.** דשמו היינו יעקב: **כנגד י"ח ציוויין.** כאשר צוה ה' את משה דכתיב: **בפ' משכן שני.** בפ' שניה של עשיית המשכן, והיינו פרשת פקודי: **ובלבד מן ואתו וכו'.** ובפרשת פקודי נמי לא תמנה אלא מן ואתו: **תשע של ר"ח.** במוסף שאומר מלכיות זכרונות שופרות: **וכתיב בסופה ה' ידין אפסי ארץ.** וידין דכתיב קאי אר"ה הלכך אומר בה תשע ברכות: **בפרשה של שלמה.** בפסוק ויעמוד שלמה (מלכים-א ח כב): **רינה ותפילה ותחינה.** מכל הני לשונות נזכרו שם כ"ד פעמים: **אומר בשומע תפילה.** ס"ל דאין יחיד קובע לה ברכה אלא כוללה בשומע תפילה: **יחיד שגזר על עצמו תענית.** כלומר לא יחיד בת"צ בלחוד צריך להזכיר אלא אפילו יחיד שגזר ע"ע תענית יחיד:

עין משפט

א מיי' פ"ב מהלכות תפילה הלכה ח:

ב [מיי' שם הלכה ה טור או"ח סימן רסח]:

ג [מיי' שם הלכה ו טוש"ע או"ח סימן תקנא סעיף ח:

ד [מיי' פ"ל מהלכות תענית הלכה ז טור או"ח סימן תקעט]:

ה ו מיי' פ"ב מהלכות תפילה הלכה יד טוש"ע או"ח סימן תקסה סעיף ח:

ז [מיי' פ"ח מהלכות תענית הלכה ט] טוש"ע או"ח סימן תקסה סעיף ח:

שינויי נוסחאות

א] **כבר.** ברש"ס ליתא:

ב] **קבעו.** בכי"ר **קבעו אותה:**

ג] **של מינים ושל פושעים במכניע זדים ושל זקינים ושל גרים במבטח לצדיקים.** בתוספתא (פ"ג הכ"ה) **של מינים בשל פרושין ושל גרים בשל זקנים:**

ד] **פושעים.** לעיל (פ"ב ה"ד - כה:) **רשעים:**

ה] **ר' חנינא.** בכי"ר ובירושלמי תענית (פ"ב ה"ב - י:) וברב ניסים גאון (כח:) **ר' חנניה:**

ו] **עליו.** ברש"ס עליו וגו':

ז] **ר' יוחנן.** בכי"ר ובירושלמי תענית (שם) וברב ניסים גאון (שם) ובאבודרהם (תקון התפילות) **ר' יונתן:**

ח] **ווא.** בכי"ר ובירושלמי תענית (שם) וברב ניסים גאון (שם) **אדא.** באבודרהם (שם) **אבא:**

ט] **ענתוריא.** בירושלמי תענית (שם - יא.) **ענתונדריא.** ברש"ס **ענתותיא.** לעיל (מה.) **ענתידריא:**

י] **וכתיב וכו' אפסי ארץ.** בבבלי (כט.) **דאמר מר בראש השנה נפקדה שרה רחל וחנה:**

כ] **עונה.** בירושלמי תענית (שם) **אל חנון ורחום עונה:**

ל] **מצוקה.** בד"א ודפ"ו **צרה וצוקה:**

מ] **ויצעקו.** ברש"ס **כאמור ויצעקו:**

נ] **ממצוקותיהם.** במקרא **וממצוקותיהם:**

ס] **עונה.** ברש"ס ובירושלמי תענית (שם) ובד"א ודפ"ו **השונה:**

ע] **בשם ר'.** בכי"ר וברש"ס ובירושלמי תענית (שם) **בר:**

פ] **בית.** בכי"ר וברש"ס ליתא:

הגהות הגר"א

[א] אמר ליה והתני כולל של מינים וכו' מנהון אדכרה. צ"ל אמר ליה **תני** כולל של דוד בבונה ירושלים אמר ליה והתני כולל של מינים ושל פושעים במכניע זדים ושל גרים במבטח לצדיקים אית לך לכל חדא וחדא מנהון אדכרה. כלומר מפני שזה השם אל הכבוד יש לך בו ספק אם לקבוע נגדו ברכה או לא לפי שאינו מהשמות שאינן נהגין, ולפיכך מעיקרא לא הוו מהדרי אלא אחר י"ח כנגד י"ח אזכרות הבלתי נהגין, ומתמת דהוה מספקא להו אחר כך שמא יש לקבוע ברכה גם כנגד שם הזה אל הכבוד וגו' הלכך מספקא אמרו לכל חדא וחדא מינהון משל דוד ומשל בונה ירושלים אדכרה בפני עצמה, והשתא הכל ניחא, וכן למאי דנהגי נמי האידנא לומר י"ט ברכות: אם יאמר לך אדם תשע עשרה הן. עם הפסוק והנה ה' נצב עליו שמוזכרין בו ג"כ אבות אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק: אמור לו. זה הפסוק והנה ה' וגו' לית הוא מינהון, מפני שלא כתוב בו יעקב: אם יאמר לך אדם. אי"כ מעתה שבע עשרה הן, לפי שפסוק ויקרא בהם וגו' ג"כ לא הוזכר בו בפירוש יעקב: אמור לו. דשמני הפסוק הזה ויקרא וגו' דהוא ודמי נמשך מינהון, הואיל וכתיב בו ויקרא בהם שמי הוה ליה כמו שם יעקב ג"כ מפורש בו: בפרשת משכן שני. כלומר בפרשת פקודי, והאי שני כמו שני דבריס הכפולין, על שם שכתוב בו שני פעמים משכן זה אחר זה, ויש בפרשה זו י"ח פעמים לוה ה' עד סוף הספר, והיינו דקאמר ובלבד מן ואתו אהליאב, כלומר דלא מתשגיגן הציווי שנאמר שם בפסוק ונצלאל בן אורי וגו', כי אם מכאשר לוה ה' וכו' הכתובים אחר הקרא דואתו ואילך עד סוף הפרשה:

הגהות הגרח"ק

(א) **בשם ר'.** צ"ל **בר** [ש"נ]:

מהר"א פולדא

של מינים. היינו ולמלשינים וכו', בזמנה ויתקנה אחר הי"ח שתקנו אנשי כנסת הגדולה, ואמן לא בעינן למנות רמז רק לתקנת אנשי כנסת הגדולה: **והכתיב אל הכבוד הרעים.** ואמרינן בבבלי (כח:) סתיא כנגד ברכת המינים, ולמה לא תקנו י"ע ברכות הרי מצינו י"ט אזכרות, דאל הכבוד נמי אזכרה היא, אלא על כרחך דלא הו"ל עוד ברכה לתקנה, א"כ אין שייך לומר ג"כ שתקנו כנגד י"ח אזכרות: **והתני כולל** וכו'. כלומר מן הדין יותר מי"ח דבריס הם שצריך לאמרן בתפילתו, אלא שכולל כל אלה ואלה לברכה הדומה לו, כגון של מינים וכו': **ואית לך מספקא.** וכו' וכי יש לך אזכרות כדי להספיק כל הני שכולל בברכה הדומה לזן. כוונתו אין לך ולכך הוצרכו לכלול, וכיון שהוצרכו לכלול כללו עד נגד שמות בן ד' אותיות ותו לא: **והנה ה' נצב עליו.** סיפא דקרא אנכי ה' אלהי אברהם ואלהי יצחק ולא הזכיר יעקב, הנה כל האמות כלן מוך מיעקב: **שמי ושם אבותי.** אברהם ויצחק, שמי הו"ל כאילו כתיב יעקב מפורש: **ובלבד מן ואתו אהליאב** וגו'. מתשגיח כל הציוויין, ומעצלה מזה אינו בכלל: **וכתיב בסופיה ה' ידין עמו.** ולאם הנה יום הדין הוא, כדדרשינן (גילה מז.) תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב (תהלים פא ד - ה): **בפרשת שלמה.** תפילה שהתפלל אחר הקמת המקדש: **אומרה בשומע תפילה.** ולא ברכה בפני עצמה אלא כוללה בשומע תפילה, אבל ש"ץ אומרה ברכה בפני עצמה בין גואל לרופא:

הגהות הגר"א

[ב] אמור לו פושעים במכניע זדים ושל גרים במבטח לצדיקים אית לך לכל חדא וחדא מנהון אזכרה (שנו"א מ"ג): והנה וכו' אברהם ויצחק מינהון. צ"ל אמור לו **וזכרתי** את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם לית הוא מנהון אם יאמר לך אדם שבע עשרה הם אמור לו **זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך** מנהון. (ועיין בפי' המשניות להגאון (שנו"א מ"ג) פי' גרסתו הלזו) [רד"ל]:

היכן הוא אומרה. כלומר בחיזו תפילה מזכיר עניגו, ערבית קודם תענית כהזכרת שבת, או דילמא כיון דמצי לאכול בלילה אחר ערבית אינו מזכיר אלא שחרית מנחה ערבית, דעדיין הוא בתעניתו: **אנא דלא בדקתה.** אי קודם ששמעתי מחלוקת זה דר' ירמיה אמר דיש לומר עניגו ברכה בפני עצמה בין גואל לרופא ור' יגאי אמר דכוללה בברכת שומע תפילה, והייתי מסופק מן הסברא אי ראוי לכוללה כיון דקי"ל (לח.) שואל אדם כל צרכיו בשומע תפילה, או אומרה ברכה בפני עצמה כדאשכחן (תענית פ"ב מ"ג) בתעניות חמורות של צרת ציבור שאומר שם ברכות אחרי גואל ישראל: סלקית **לסדרא** וכו'. עליתי לבית המדרש ושמעתי מימרא דרב ומה שהקשה עליה רבי יוסי, ומקושיתו של רבי יוסי הבינותי שסבור שאומרה ברכה בפני עצמה בין גואל לרופא וכדמייתי ואזיל: **במוצאי שבת.** ולא תימא כיון דמוסיפין מחול על הקודש יתפללו באותו תוספת שבע של שבת: **ובמוצאי יום הכיפורים.** לאפוקי ממאן דאמר לעיל (ה"א - מה:) געילה פוטרת של ערבית: **ובמוצאי תענית ציבור.** אי משום געילה לחוד קאמר מיום הכיפורים הייתי למד, אלא גם בא ללמד דלא יתפללו תשע עשרה, שמונה עשרה ועניגו כמו שהתפלל בשחרית ומנחה כיון דעדיין הוא בתענית, אלא דאדמריגן לעיל דאין אומר עניגו אלא כשבת ויומו, וקושיא דרבי יוסי כך היא, מדקאמר תענית ציבור ולא תענית סתם דהוה משמע בין ביחיד בין לציבור, משמע שאין עניגו אלא בציבור, וקשיא לרב דאמר אפילו יחיד אומר עניגו: מן מה דאמר **רבי יוסי וכו'.** סיום רמייתו של ר' מני היא, מדקאמר ר' יוסי דמתני' פליגא על רב [מוכח] דעניגו ברכה בפני עצמה, דמן הברייתא לחודה לא למד דהיה סבור דתענית ויום הכפורים חדא היא, דקמ"ל דאין געילה שהיא שבע ברכות דאיתא ביום הכפורים ובתענית ציבור פוטרת ערבית, ואין כאן זכרון עניגו, אבל מדהתיב מינה ר' יוסי הבין [ר' מני] קושטא דפירושא דברייתא דתענית ציבור, דברייתא חידוש שלשי אשמעינן, דאין אומר עניגו [כ]בשאר תפילות ביום בערבית והכי קאמר במוצאי תענית אומר שמונה עשרה ולא תשע עשרה עם עניגו כדאמר ליה ביום ברכה בפני עצמה: **הוי כן איתתבת בין גואל לרופא.** כלומר הוי אומר כאן נמיתה להאמר בין גואל לרופא ברכה לעצמה, ולא [כמאן ד]פליג [שאומר] לה בשומע תפילה. ומסקנא בבבלי פ"ק דתעניות (יג: יד.) **ביחיד בשומע תפילה** ושליח ציבור בין גואל לרופא: **יחיד בתשעה באב** וכו'. הרי"ף הביא ירושלמי זה (פ"ג) [פ"ד] דתעניות (י. מהר"ר) **וסיים עלה** דהעולם נהגו להזכיר בבונה ירושלים וסמכו אהא דאיתא בבבלי (ע"ז ח.) דאם בא אדם לומר בסוף כל ברכה מעין הברכה אומר:

ר"ש סיריליאו

איכן הוא אומרה. בחיזו [°מקום מברכות] תפילה צריך שיאמר עניגו, ואם בטולן: **בלילו של שבת וביומו.** דהיינו ערבית של כניסת שבת ושחרית ומנחה, אבל לא במוצאי התענית, ומצי להתפלל הבינגו אם ירצה, וכן פירשו הערוך והרי"ף ז"ל (ד. מהר"ר). ולקמיה מפרש הא' מזכיר דרב הונא, אי זכרון בעלמא הוא דקאמר ובשומע תפלה, דיחיד שגזר על עצמו תענית לא קבע ברכה או אפילו ביחיד שגזר על עצמו תענית נמי קבע: **אנא דלא בדקיתה.** תרגום ויחפש ודרק. אני שלא חפשתי לדקדק ולהבין האי מזכיר מעין המאורע כשהיחיד גזר על עצמו תענית אלינא דרב הונא: **אין.** סבר [°דמזכיר]: **כהדא דרב ירמיה.** דאמר לעיל בין גואל לרופא: **ואין כהדא דר' יגאי.** דאמר בשומע תפלה: **מעין המאורע** וכו'. וכדפריש ר' זעירא בשם רב חונא גופיה, דהיינו דוקא בשאר תפלות אבל לא במוצאי התענית: **מתפלל י"ח.** ולא הבינגו כשמואל דלקמן: [°וקאני ובמוצאי תענית צבור. מתפלל שמונה עשרה,] וטעמא משום דגם במוצאי תענית צריך לומר עניגו ברכה בפני עצמה: **כן איתתבת בין גואל לרופא.** כך הושבה שאלה זו בבית המדרש, דרב הונא סבר דצריך להזכיר בין גואל לרופא ברכה בפני עצמה ליחיד דדמי לצבור. דאי ס"ל לרב הונא דיחיד שגזר על עצמו תענית מצי לכללה בשומע תפלה, מאי קא מקשו ליה מההיא ברייתא, דילמא תענית צבור שאני, דכתיב ביה (יואל ב יד) קדשו צום קראו עצרה, [°ומהי דהבדלה ליכא הזכרה מיהא איכא,] ואנא בתענית יחיד הוא דקאמינא, דבשאר תפלות נמי אין לו אלא זכרון בעלמא, הילכך אין להזכיר במוצאי תענית ומאי קושיא, אלא היינו טעמא, דכיון דס"ל לרב הונא דיחיד שגזר על עצמו קובע ברכה לעצמו כציבור ובמקום ציבור, אלמא אפילו גבי דידיה אמרינן קדשו צום, ולתענית צבור דמי, ומשום הכי אקשינן עליה מתענית צבור, הכיון דלתענית צבור דמי [°שקובע ברכה לעצמו], א"כ אפילו במוצאי התענית לימא הזכרתו נמי, דהכי אשכחן בתענית צבור: **במוצאי שבת ובמוצאי יום הכפורים.** מפרש בפ"ק דנדה (בבלי ח.) ובפרק בתרא דיומא (בבלי פז:) צריך לומר שמונה עשרה שלימות משום שצריך לומר הבדלה בחונן הדעת: **ובמוצאי תענית צבור.** משום דבעי למימר עניגו בין גואל לרופא. וליכא למימר משום הבדלה, דהא אמרינן בפ' שני דשבת (כד.) דאפי' תעניות של מעמדות אין בהן קדושה על הכוס: **ועדיין אי את לזו.** ועדיין אין אתה מכסה לזו השמועה: **כל דבר שהוא להבא.** לעתיד, כגון זו דאם אתפלל לעתיד, אומרה ברכה:

ביאור הגרח"ק

איכן הוא אומרה. באיזה תפילה של יום הוא אומרה: **בלילו של שבת וביומו.** שמזכיר שבת בכל התפילות כן מזכיר התענית בכל תפילה: **אנא דלא בדקתיה וכו'.** אני שלא ידעתי אם לנהוג כר' ירמיה לקבוע ליחיד ברכה בפ"ע או כר' יגאי לכוללה בשומע תפילה: **סלקית לסדרה.** עליתי לביהמ"ד: **בכל יום אדם מתפלל י"ח.** ולא יתפלל מעין י"ח: **במו"ש.** ואפילו במו"ש שטרוד לילך לעסקיו: **ובמוצאי יהכ"פ.** שממהר לאכול, וקתני מיהת בכל יום מתפלל י"ח ואם יחיד נמי מזכיר מעין המאורע נמצא פעמים שמתפלל י"ט: **מן מה דאמר** וכו'. וממה שהקשה ר' יוסי ממתניתא: **הוי כך איתתבת בין גואל לרופא.** למדתי שקובעין לה ברכה בין גואל לרופא דעל זה הוא דמקשה דא"כ מתפלל י"ט דאם כוללה בשומע תפילה הא אין מתפלל אלא י"ח: **ועדיין אין את לזו.** ועדיין אין אתה יודע לזו ההלכה: **כל דבר שהוא לבא.** שהוא מבקש על להבא: **וכל דבר שהוא לשעבר.** שהוא מודה על לשעבר הלכך נחם נמי אומר בעבודה, ואנו נוהגין לאומרה בבונה ירושלים משום שהוא מעין הברכה:

ג) [תענית פ"ב ה"ב - יא., ובדפ"ו תענית (פ"ב ה"ב - יא.) ובדפ"ו בר' ישמעאל, וכעי"ז בכי"ר וברש"ס:

ד) [בבבלי תענית (שם) וברש"ס ובד"א ודפ"ו. בכתה"י ובד"ו לסדרה:

ה) שמונה עשרה. ברש"ס מעין שמונה עשרה ואומתי מתפלל שמונה עשרה:

ו) כן. בירושלמי תענית (שם) ליתא:

ז) איתתבת. ברש"ס אתאמרת:

ח) בר יצחק וכו' דציפורין. בריי"ף (תענית י. מהה"ר) ובתורת האדם (שער האבל ענין אבילות קי) ליתא:

ט) ר' חייא. בכי"ר ובירושלמי תענית (שם) ר' הונא רובה:

י) רחם וכו' הנאמנים עלינו. בריי"ף (שם) ובראא"ש (תענית פ"ד סי' לד) נחם ה' אלהינו עלינו:

יא) ציון. ברש"ס הר ציון:

יב) ביד. בכי"ר ובירושלמי תענית (שם) בכף:

יג) ויירשוה. בכי"ר ובירושלמי תענית (שם) ויבלעוה:

יד) ולישראל. בכי"ר ובירושלמי תענית (שם) כי לישראל:

טו) נחלה. בירושלמי תענית (שם) באהבה לנחלה:

טז) היצתה. בכי"ר ובירושלמי תענית (שם) החרבתה. ברש"ס אתה ה' הצתה:

יז) לבנותה. בכי"ל לנחמה, והוגה ע"י הסופר:

יח) ואדיין. ברש"ס ובדפ"ו ועדיין:

יט) אין. בכי"ר ובירושלמי תענית (שם) ליתא:

כ) לזו. בירושלמי תענית (שם) לזו כן אמר רב ירמיה בשם רב. בריי"ף (שם) ובראא"ש (שם) אמר ר' ירמיה:

כא) לבא. בראבי"ה (ח"ג הל' תענית תתפו) להבא כגון יעלה ויבא, וכעי"ז באו"ז (ח"ב הל' חנוכה שכז):

כב) לשעבר. בראבי"ה (שם) לשעבר כגון על הניסים, וכעי"ז באו"ז (שם):

הגהות הגר"א

[א] איכן הוא אומרה. צריך להיות אחר תיבות בלילו של שבת וביומו [שערי ירושלמי]:

[ב] בדקתה. צ"ל בדקת סברית [שערי ירושלמי]:

[ג] שמונה עשרה. צ"ל מעין שמונה עשרה [רד"ק]:

[ד] הוה כן איתתבת. צ"ל הוה אמר [שערי ירושלמי]:

הגהות הגרח"ק

(א) בשם ר'. צ"ל בר [ש"נ]:

תורה אור השלם

א) וַאֲנִי אֶהְיֶה לָּהּ נְאֻם יְיָ חוֹמַת אֵשׁ סָבִיב וּלְכָבוֹד אֶהְיֶה בְתוֹכָהּ: (זכריה ב ט)

מהר"א פולדא

בלילו שבת וביומו. פירש הרי"ף ז"ל במסכת תענית (ד. מהה"ר) כמו שמזכיר המאורע של שבת בכל השלש תפילות בערבית ובשחרית ובמנחה, הוא הדין בתענית מזכיר המאורע בערב רמשון ובשחרית ובמנחה: **אנא דלא בדקתה אי.** דבר זה לא ידעתי בביהמ"ד אי קי"ל כר' ירמיה או כר' ישמעאל, עד שעליתי לסדרה מקום שמסדרים שם הלכות, והבנתי מתוך הקושיות שהלכה כר' ישמעאל: **דלא.** דא לא: **והא מתניתא פליגא וכו'.** דקתני בכל יום אדם מתפלל י"ח, ולא שבע מעין י"ח. ואיצטריך למיתני מוצאי שבת לפי שמתפלל ערבית עד יומא קאים וכל היום מתפלל שבע והו"א ערבית נמי שבע קמ"ל לפי שצריך לומר הבדלה בחונן הדעת. ויום הכיפורים ותענית ציבור סלקא דעתך אמינא משום טורח תענית וגם יש בהן געילה פגיא ליה בשבע מעין י"ח, קמ"ל דלא. ומתא למדמי שהלכה כמ"ד אומרה בשומע תפילה, שהרי המאן דאמר בין גואל לרופא מיתוקב מברייתא הזאת, שהקשו עליו במה דאמר צריך להזכיר מעין המאורע, ועל כרחך דהלה לומר שאומרה ברכה בפני עצמה והו"ל תשע עשרה ברכות, והקשו לו מברייתא דאמרינן בכל יום אדם מתפלל שמונה עשרה, משמע דווקא שמונה עשרה ומו לא לפי שאין יחיד רשאי לקבוע ברכה לעצמה. וכ"ג אמר שאומר עניגו בין גואל לרופא, שהרי אפילו אמר ואמרכי ירמיה הוא דקאי ומי בשומע תפילה קאמר לא שייך לומר אפי' ולכלוגי עליה, דרבי ירמיה נמי מודה בשומע תפילה, ביחיד שגזר על עצמו תענית, מה שאין כן יחיד בתענית ציבור: **ועדיין אין את לזו.** וכי עד הנה אין את יודע היכין אומרה: **לבא.** להבא, אומר בעבודה דכולה להבא מיירי, מה שאין כן הודאה שאינו שבח והודאה על העבר:

שינויי נוסחאות

א) בלילו של שבת וביומו. בכי"ר בליל שבת וביומו, וכעי"ז בשו"ת הרשב"א (ח"א שפז) ובכל בו (סי' סב):

ב) בשם ר' ישמעאל. כ"ה לעיל (מח:) ובד"א. בירושלמי תענית (פ"ב ה"ב - יא.) ובדפ"ו בר' ישמעאל, וכעי"ז בכי"ר וברש"ס:

ג) לסדרה. כ"ה בירושלמי תענית (שם) וברש"ס ובד"א ודפ"ו. בכתה"י ובד"ו לסדרה:

ד) שמונה עשרה. ברש"ס מעין שמונה עשרה ואומתי מתפלל שמונה עשרה:

ה) כן. בירושלמי תענית (שם) ליתא:

ו) איתתבת. ברש"ס אתאמרת:

ז) בר יצחק וכו' דציפורין. בריי"ף (תענית י. מהה"ר) ובתורת האדם (שער האבל ענין אבילות קי) ליתא:

ח) ר' חייא. בכי"ר ובירושלמי תענית (שם) ר' הונא רובה:

ט) רחם וכו' הנאמנים עלינו. בריי"ף (שם) ובראא"ש (תענית פ"ד סי' לד) נחם ה' אלהינו עלינו:

י) ציון. ברש"ס הר ציון:

יא) ביד. בכי"ר ובירושלמי תענית (שם) בכף:

יב) ויירשוה. בכי"ר ובירושלמי תענית (שם) ויבלעוה:

יג) ולישראל. בכי"ר ובירושלמי תענית (שם) כי לישראל:

יד) נחלה. בירושלמי תענית (שם) באהבה לנחלה:

טו) היצתה. בכי"ר ובירושלמי תענית (שם) החרבתה. ברש"ס אתה ה' הצתה:

טז) לבנותה. בכי"ל לנחמה, והוגה ע"י הסופר:

יח) ואדיין. ברש"ס ובדפ"ו ועדיין:

יט) אין. בכי"ר ובירושלמי תענית (שם) ליתא:

כ) לזו. בירושלמי תענית (שם) לזו כן אמר רב ירמיה בשם רב. בריי"ף (שם) ובראא"ש (שם) אמר ר' ירמיה:

כא) לבא. בראבי"ה (ח"ג הל' תענית תתפו) להבא כגון יעלה ויבא, וכעי"ז באו"ז (ח"ב הל' חנוכה שכז):

כב) לשעבר. בראבי"ה (שם) לשעבר כגון על הניסים, וכעי"ז באו"ז (שם):

עין משפט

א) [מיי' פ"ב מהלכות תפילה הלכה יד טוש"ע או"ח סימן תקכז סעיף ח]:

ב) מיי' שם טוש"ע או"ח סימן תקכז סעיף ח:

ומתניתא אמרה. נמי הכי בפרק הרואה (ה"ל - לג.) ונותן הודאה וכו', אלמא כל דבר שהוא דרך תחנה ובקשה כולהו בברכה של להבא: **איזו היא שבע.** במתניתין קתני סתם מעין שמונה עשרה ובברייתות מחולקות הן כדלקמיה אית תני תני וכו', ומפרש הש"ס דפליגי בפלוגתא דרב ושמואל: **מאן דאמר שבע מעין י"ח מסייע לשמואל.** כדקאמר לקמן דמתחיל באמצעיות הבינו וכו' שהן שהה מרחש כל ברכה ומסיים ואומר כי מפוזרים אתה מקבץ וכו' עד ברוך אתה ה' שומע תפלה וזו כולל מסוף שאר האמצעיות הרי אחת, וג' ברכות ראשונות וג' אחרונות הרי שבע מעין שמונה עשרה לשמואל. ולרב דאמר אומר כל סוף ברכה מהאמצעיות ברוך אתה ה' חונן הדעת וכן כולם הרי י"ח מעין י"ח: **אם היו גשמים.** בזמן גשמים. אומר ברך שנותינו בגשמי ברכה. וכן הוא בתענית (פ"ב ה"ב - יא.): **וכאן ט"ס הוא.** ובזמן הקיץ שהוא זמן טלים וכו': **מתני' ר"א אומר העושה תפילתו קבע.** שדומה עליו כמשאוי. ולשון קבע אומר חוק קבוע עלי להתפלל ולריך אני לפטור ממנה. ובגמרא פליגי בפירושה: **מתפלל תפלה קצרה.** ומהו אומר הושע הש וכו': **בכל פרשת העיבור.** אפילו בשעה שהן פורשין לעבירה יהיו לריכים גויים לפניך לרחם עליהם. ואין הלכה כר' יהושע, אלא התפלה שמתפללים במקום הסכנה היא לרבי עמך מרודים וכו' כדאמר בגמרא, ומתפלל אדם אותה כשהוא מהלך, ואינו מתפלל לא ג' ראשונות ולא ג' אחרונות, וכשיעבור מקום הסכנה ותמיד בעמו לריך לחזור ולהתפלל תפלה כתקנה אם לא עברה עונתה: **גמ' ובלבד שלא יהא כקורא באיגרת.** זהו קבע דקאמר ר"א, שלא יאמרה כקורא באיגרת בעלמא ולא בלשון תחנונים: כל זמן דהוינא עביד כן. למדש בה דבר, הייתי טועה בתפלה עלמה, הלכך לית לך אלא כהאי דאמר ר' אבהו וכו': חותך. פוסק ואפילו באמצע ברכה:

באיגרת. והכי פירש בבבלי (כט:) קבע שאינו אומרה בגתת בלשון תחנונים. ולשון ובלבד לאפוקי אידך דלקמיה, דמפרש (בבבלי) [דבבבלי] קבע גם שלא יאמר הקבוע בלבד אלא שיתדש דבר תמיד: **תפילה חדשה.** כלומר בכל ברכה מהאמצעיות היה מתדש מעין הברכה: **ר' אבהו היה מברך ברכה חדשה.** כלומר בברכה אחת מהם בלבד היה מתדש: חותך. פוסק ואפילו באמצע ברכה:

דפליגי בפלוגתא דרב ושמואל: מאן דאמר שבע מעין י"ח מסייע לשמואל. כדקאמר לקמן דמתחיל באמצעיות הבינו וכו' שהן שהה מרחש כל ברכה ומסיים ואומר כי מפוזרים אתה מקבץ וכו' עד ברוך אתה ה' שומע תפלה וזו כולל מסוף שאר האמצעיות הרי אחת, וג' ברכות ראשונות וג' אחרונות הרי שבע מעין שמונה עשרה לשמואל. ולרב דאמר אומר כל סוף ברכה מהאמצעיות ברוך אתה ה' חונן הדעת וכן כולם הרי י"ח מעין י"ח: **אם היו גשמים.** בזמן גשמים. אומר ברך שנותינו בגשמי ברכה. וכן הוא בתענית (פ"ב ה"ב - יא.): **וכאן ט"ס הוא.** ובזמן הקיץ שהוא זמן טלים וכו': **מתני' ר"א אומר העושה תפילתו קבע.** שדומה עליו כמשאוי. ולשון קבע אומר חוק קבוע עלי להתפלל ולריך אני לפטור ממנה. ובגמרא פליגי בפירושה: **מתפלל תפלה קצרה.** ומהו אומר הושע הש וכו': **בכל פרשת העיבור.** אפילו בשעה שהן פורשין לעבירה יהיו לריכים גויים לפניך לרחם עליהם. ואין הלכה כר' יהושע, אלא התפלה שמתפללים במקום הסכנה היא לרבי עמך מרודים וכו' כדאמר בגמרא, ומתפלל אדם אותה כשהוא מהלך, ואינו מתפלל לא ג' ראשונות ולא ג' אחרונות, וכשיעבור מקום הסכנה ותמיד בעמו לריך לחזור ולהתפלל תפלה כתקנה אם לא עברה עונתה: **גמ' ובלבד שלא יהא כקורא באיגרת.** זהו קבע דקאמר ר"א, שלא יאמרה כקורא באיגרת בעלמא ולא בלשון תחנונים: כל זמן דהוינא עביד כן. למדש בה דבר, הייתי טועה בתפלה עלמה, הלכך לית לך אלא כהאי דאמר ר' אבהו וכו': חותך. פוסק ואפילו באמצע ברכה:

ר"ש סיריליאו

ונותן הודייה על שעבר. משנה היא בפ' הרואה (ה"ל - לג.). וכתב הרי"ף ז"ל (י. מדפ"ר) ומהגי עלמא למימרה בגוה ירושלים, וסמכי (בהאי) [בהאי] דאמר רב יהודה וכו' (ע"ז ח.) אע"פ שאמרו שואל אדם לריכו בשומע תפלה, אם בא לומר בסוף כל ברכה וברכה מעין אותה ברכה אומר: **סוף כל ברכה וברכה.** פי' הגאונים ז"ל (הלכות גדולות פ"ד דברכות) שמזכיר שלא ראשונות כסדרן, ואומר ברכה רביעית חנון דעה וביה והשכל בא"י חונן הדעת, החזירנו בתשובה שלימה לפניך בא"י הרופא בתשובה, מחול לנו מלכנו כי פשענו בא"י חנון המרבה לסלוח, גאלנו מלכנו למען שמך בא"י גואל ישראל, וכן כל ברכה וברכה עד אל שומע תפלות ותחנונים אתה בא"י שומע תפלה, ואומר שלא אחרונות כתקנן: **אית תנאי תני שבע מעין שמונה עשרה.** בפ"ק דנדה (בבלי ח.) גרסינן לה: **אם היו ימות גשמים אומר בגשמי ברכה.** ולדידיה מלי להתפלל בימות הגשמים הבינו, ופליג אגמרא דילן (כט.): **מתני' תפלתו קבע.** בגמרא מפרש לה: **במקום סכנה.** גדולי חיות או לסטים: **הושע ה' וכו'.** זו היא תפלה קלרה: **בכל פרשת העבור.** מפרש בגמרא דילן (כט:) פרשת, כמו פרק. ועבור, לשון עברה ועיבור, כלומר בכל זמן שתתמלא עליהם עברה כאשה עוברה וכו'. והכא מפרש, כל שאלות שלא

ומתניתא אמרה [א][כן] [ב]ונותן הודאה לשעבר וצועק לעתיד לבוא: ר' יהושע אומר מעין שמונה עשרה: [ג]איזו היא שבע מעין שמונה עשרה. רב אמר סוף כל ברכה וברכה ושמואל אמר [ד]ראש כל ברכה וברכה. אית תניי תני [ה]שבע מעין שמונה עשרה ואית תניי תני שמונה עשרה מעין שמונה עשרה. מאן דמר שבע מעין שמונה עשרה מסייע לשמואל ומאן דמר שמונה עשרה מעין שמונה עשרה מסייעא לרב. ר' זעירא שלח [ו]לר' נחום גבי רבי יניי בר' ישמעאל אמר ליה אי זו היא [ז] (מעין) שבע מעין שמונה עשרה דשמואל אמר ליה [ח]הבינו [ט]רצה תשובתינו סלח לנו גואלינו רפא חליינו ברך שנותינו. אמר ר' חגיי [י]אם היו [יא]גשמים אומרים (בטללי) [יב][גשמי] ברכה אם היו [יג]טללים אומרים בטללי ברכה. [יד]כי מפוזרים אתה מקבץ ותועים עליך לשפוט ועל הרשעים [טו]תשית ידך וישמחו [טז]כל חוסי בך בבניין עירך [יז]ובחידוש בית מקדשך [יח]ובצמח דוד עבדך [יט]כי טרם נקרא אתה תענה [כ]כאמור [כא]והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע [כב]ברוך אתה ה' שומע תפילה ואומר שלש ברכות ראשונות ושלש אחרונות [כג]ואומר [כד]ברוך ה' כי שמע קול תחנוני: **הלכה ד מתני' ר' אליעזר אומר** [כה]העושה תפילתו קבע אין תפילתו תחנונים. ר' יהושע אומר [כו]המהלך במקום סכנה מתפלל תפילה קצרה [כז]מעין שמונה עשרה ואומר הושיעה [כח]ה' את עמך את [כט]ישראל בכל פרשת העיבור יהיו צרכיהם לפניך ברוך אתה ה' שומע תפלה [ל]ותחנונים: **גמ'** ר' אליעזר אומר העושה תפילתו קבע אין תפילתו תחנונים: ר' אבהו בשם ר' אלעזר [לא]ובלבד שלא יהא כקורא [לב]באיגרת. ר' אחא בשם ר' יוסי צריך לחדש בה דבר בכל יום. אחיתופל היה מתפלל שלש תפילות חדשות בכל יום. אמר ר' זעירא [לג]כל זמן דהוינא עביד כן הוינא טעי ולית לך אלא כיי דמר ר' אבהו בשם ר' אלעזר ובלבד שלא יהא כקורא באיגרת. ר' אלעזר היה מתפלל תפילה חדשה בכל יום. ר' אבהו היה מברך ברכה חדשה בכל יום. ר' יוסי ציידניא בשם ר' יוחנן [לד]לפני תפילתו הוא אומר [לה]ה' שפתי תפתח ופי יגיד תהילתך [לו]ולאחר תפילתו הוא אומר [לז]יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי. [לח]ר' יודן אמר תרויהון קומי צלותיה: [לט]היה עומד [מ][ומתפלל] ונזכר שהתפלל רב אמר [מא]חותך ושמואל אמר [מב]אינו חותך. שמעון בר ווא בשם ר' יוחנן [מג]וולואי שיתפלל אדם כל היום למה שאין תפילה מפסדת.

ונותן הודייה על שעבר. משנה היא בפ' הרואה (ה"ל - לג.). וכתב הרי"ף ז"ל (י. מדפ"ר) ומהגי עלמא למימרה בגוה ירושלים, וסמכי [בהאי] [בהאי] דאמר רב יהודה וכו' (ע"ז ח.) אע"פ שאמרו שואל אדם לריכו בשומע תפלה, אם בא לומר בסוף כל ברכה וברכה מעין אותה ברכה אומר: **סוף כל ברכה וברכה.** פי' הגאונים ז"ל (הלכות גדולות פ"ד דברכות) שמזכיר שלא ראשונות כסדרן, ואומר ברכה רביעית חנון דעה וביה והשכל בא"י חונן הדעת, החזירנו בתשובה שלימה לפניך בא"י הרופא בתשובה, מחול לנו מלכנו כי פשענו בא"י חנון המרבה לסלוח, גאלנו מלכנו למען שמך בא"י גואל ישראל, וכן כל ברכה וברכה עד אל שומע תפלות ותחנונים אתה בא"י שומע תפלה, ואומר שלא אחרונות כתקנן: **אית תנאי תני שבע מעין שמונה עשרה.** בפ"ק דנדה (בבלי ח.) גרסינן לה: **אם היו ימות גשמים אומר בגשמי ברכה.** ולדידיה מלי להתפלל בימות הגשמים הבינו, ופליג אגמרא דילן (כט.): **מתני' תפלתו קבע.** בגמרא מפרש לה: **במקום סכנה.** גדולי חיות או לסטים: **הושע ה' וכו'.** זו היא תפלה קלרה: **בכל פרשת העבור.** מפרש בגמרא דילן (כט:) פרשת, כמו פרק. ועבור, לשון עברה ועיבור, כלומר בכל זמן שתתמלא עליהם עברה כאשה עוברה וכו'. והכא מפרש, כל שאלות שלא

ביאור הגרח"ק **ונותן הודאה על שעבר וצועק על העתיד.** משנה היא לקמן (פ"ט ה"ד - צב.) בבא להתפלל על העבר נותן הודאה ועל להבא הוא צועק: **סוף כל ברכה וברכה.** אומר כל ברכה בקוצר ומברך על כל אחת ואחת: **ושמואל אמר ראש כל ברכה וברכה.** ברכות אמצעיות אינו אומר אלא ראש כל ברכה ואינו מברך אלא אחת שמסיים בשומע תפילה: **שבע מעין** י"ח. שבע ברכות מעין י"ח ומסייעא לדשמואל כדמסיים: **י"ח מעין** י"ח. י"ח ברכות מעין י"ח, פי' שאומרן בקיצור: **הבינו.** כנגד חונן הדעת אבל ג' ראשונות וג' אחרונות אומר וכדמסיים: **אם היו גשמים וכו'.** בימות החורף אומר ברך שנתנו בגשמי ברכה ובימות הקיץ אומר בטללי ברכה: **ואומר ברוך ה' כי שמע קול תחנוני.** אחר ג' אחרונות אומר זה הפסוק: **מתני' העושה תפילתו קבע.** בגמ' מפרש: **בכל פרשת העיבור.** בגמ' מפרש: **גמ' ובלבד שלא יהא כקורא באגרת.** תפילתו קבע דקתני שלא יהא כקורא באגרת אלא יאמרה בלשון תחנונים: **צריך לחדש בה דבר.** צריך לחדש בה תפילה ולא יעשנה קבע שיחזור על אותה מטבע כל יום: **כל זמן דהוינא עביד כן.** שהייתי מחדש בה דבר: **הוינא טעי.** שלא ידעתי לחזור לתפילתי הלכך אין לנו אלא כיי דמר וכו': **ולאחר תפילתו וכו'.** דלדידיה משמע אמרי פי שאמרתי כבר הלכך אומרה לאחר תפילתו: **תרוויהון קומי צלותיה.** אמר ב' הפסוקים קודם תפילתו דמשמע ליה אמרי פי דבעינא למימר: **חותך.** מפסיק באמצע הברכה: **אינו חותך.** אלא מסיים הברכה וכדמר שמעון בר ווא: **ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו.** לשם נדבה הלכך פשיטא לדידיה אינו חותך אלא מסיים הברכה לשם נדבה:

תורה אור השלם א) וְהָיָה טֶרֶם יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וַאֲנִי אֶשְׁמָע: (ישעיה סה כד)
ב) בָּרוּךְ יְיָ כִּי שָׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנָי: (תהלים כח ו) ג) אַדֹנָי שִׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ: (תהלים נא יז) ד) יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי: (תהלים יט טו)

שינויי נוסחאות

א) **כן.** כ"ה בכי"ר וברש"ס ובד"א ודפ"ו. בכי"ל ובד"ו ליתא:
ב) **איזו היא שבע מעין שמונה עשרה.** ברש"ס ליתא:
ג) **לר' נחום.** בכי"ר לר' **תנחום.** באו"ז (ח"א הל' תפילה צ) לר' **נסים:**
ד) **מעין.** בכי"ר וביר'שלמי תענית (פ"ב ה"ב - יא:) וברש"ס ובד"א ליתא:
ה) **הבינו.** בבבלי (כט.) ובכל בו (סי' י) וברש"ס הבינו ה' **אלהינו לדעת דרכיך:**
ו) **רצה תשובתינו וכו' ברך שנתינו.** בבבלי (שם) **וטול את לבבנו ליראתך ותסלח לנו להיות גאולים ורחקנו ממכאובינו ודשננו בנאות ארצך:**
ז) **גשמים.** בירושלמי תענית (שם) **ימות** גשמים, וכעי"ז ברש"ס:
ח) **גשמי.** כ"ה בכי"ר וביר'שלמי תענית (שם) וברש"ס ובד"א ודפ"ו. בכי"ל ובד"ו **בטללי:**
ט) **טללים.** ברש"ס **ימות** החמה:
י) **כי מפוזרים אתה מקבץ ותועים עליך לשפוט.** בבבלי (שם) **ונפוצותינו מארבע תקבץ והתועים על דעתך ישפטו:**
כ) **תשית.** בבבלי (שם) וברש"ס **תניף:**
ל) **כל חוסי בך.** בבבלי (שם) **צדיקים:**
מ) **ובחידוש בית מקדשך.** בבבלי (שם) **ובתקון היכלך:**
נ) **ובצמח דוד עבדך.** בכי"ל וכי"ר ובחורתן של ראשונים (ח"ב עמו' 32) ליתא. בבבלי (שם) **ובצמיחת קרן לדוד עבדך ובעריכת נר לבן ישי משיחך.** ברש"ס **ובצמיחת קרן לדוד עבדך:**
ס) **כי.** בבבלי (שם) וברש"ס ליתא:
ע) **כאמור וכו' ואני אשמע.** בבבלי (שם) ליתא:
פ) **ברוך אתה וכו' קול תחנוני.** בירושלמי תענית (שם) **כי שמע קול תחנוני בא"י שומע תפילה** ואומר שלש ברכות ראשונות ושלש ברכות אחרונות:
צ) **ואומר וכו' קול תחנוני.** ברש"ס ליתא:
ק) **מעין שמונה עשרה.** ב"ה גם במשנה כת"י (קופמאן) ובנוסח המשנה שבפיה"מ לרמב"ם. במשניות ובבבלי (כח.) וברש"ס ליתא, וכתב ברבינו יונה (כ. מדה"ר) ובהרבה ספרים טעו הסופרים וכתבו תפילה קצרה **מעין י"ח,** ואינו כלום שאין זה מעין שמונה עשרה:
ר) **ה'.** כ"ה בכי"ל ובד"ו במשניות שבראש הפרק ובמשניות ובבבלי (שם) וברש"ס ובד"א ליתא:
ש) **ישראל.** במשניות ובבבלי (שם) וברש"ס **שארית ישראל:**
ת) **ותחנונים.** בכי"ל ובד"ו במשניות שבראש הפרק ובמשניות ובבבלי (שם) וברש"ס ליתא:
א) **בכל פרשת העבור.** ברש"ס ליתא וכ"ה בסמוך:
ב) **כל זמן דהוינא עביד כן הוינא טעי.** בבבלי (כט:) **אנא יכילנא לחדושי בה מילתא ומסתפינא דלמא מטרידנא:**
ג) **ר' יודן.** בכי"ר ר' **יוגה:**
ד) **ומתפלל.** כ"ה בכי"ר וברש"ס. בכי"ל ובד"ו ליתא. בד"א ודפ"ו **בתפילה:**
ה) **אינו.** בכי"ר וברש"ס ליתא, וכן משמע בבבלי (כא.) 'אמר רב יהודה אמר שמואל היה עומד בתפלה ונזכר שהתפלל פוסק ואפילו באמצע ברכה':

מהר"א פולדא

סוף כל ברכה וברכה. כרוך אתה ה' מגן אבראס, וכן מכל ברכה וברכה: **ראש כל ברכה.** לקמן מפרש לה: **שבע מעין שמונה עשרה.** ג' ראשונות וג' אחרונות, ומן האמצעיות אומר תפילת כל ברכה וסיים בשומע תפלה, והול"ל בין הכל ז' ברכות, שכל האמצעיות נחשבים לברכה אחת: **מסייע לשמואל.** דלרב לעולם י"ח ברכות הן, שהרי הברכה היא בסוף: **א"ל הבינו.** הוא אתה חונן, לא תקונתנו הוא השיבנו, וכן כולם: **אם היו גשמים.** ימות גשמים: **מתני' ר' אלעזר אומר העושה תפילתו קבע.** מפרש בגמ': תפילה קצרה מעין שמונה עשרה. לאו הבינו קאמר, אלא הוא ביאור קיצור של תפלה קלרה והוא הושע את וכו': **בכל פרשת העיבור.** אפי' עובריס על לוזך ואתה מלא עליהם כעס ועברה, יהיו לריכים לפניך ולא בידי אחרים: **גמ' ובלבד.** האי קבע דר' אליעזר היינו בלא כוונת הלב, אלא כאדם שקורא איגרת: צריך לחדש בה דבר. ולא יאמר מידי יום ויום נוסח התפילה לבדה, והיינו קבע דר"א: שלש תפילות חדשות. לשלש זמניה, כל פעם תפילה חדשה מכל: **כל דהוינא עביד כן הוינא טעי.** כל אימת שהייתי עושה כן הייתי טועה, כל אימת שלא התפללתי בלי חידוש הייתי בטעות, שאין לריך חידוש, ולא על זה אמרה ר"א העושה תפילתו קבע, רק על מה שאמר רבי אבוה בשם ר"א ובלבד שלא יהא כקורא איגרת הרגילה בפיו בלי שום מחשבה ובלי שום כוונת הלב וכו', כיוצא בזה אינה תפילה ובקשה: **לית לך אלא כיי.** אין לך בפירוש המתני' אלא כי אלי וכו': **ברכה חדשה.** בין שמונה עשרה: תרוויהון קומי צלותיה. ה' שפתי ויהיו לרצון, תרוויהון אמר לפני תפלתו: חותך. פוסק ולא יגמור שמונה עשרה:

מסורת הש"ס

א) [ברכות לקמן פ"ט ה"ד - לב.] ב) [תענית פ"ב ה"ב - יא., ועי' בשיטין] ברכות כט. ג) [יומא פז:, נדה ח.] ד) [עי' בשיטין ברכות כט.] ה) [עי' ברכות כט.] ו) ברכות כח: [פסיקתא זוטרתא דבריס ג כג, מדרש תנאים לדבריס ג כג, עי' אבות פ"ב מי"ג ותנחומ דר"נ (נוסח ב) פ"ל] ז) [תוספתא פ"ג ה"ל] ח) [עי' בשיטין ברכות כט.] ט) ברכות ד:, ט: [הגר פקודי רס:, תיקו"ז ה., ילקו"ש ואתחנן תתמב] י) [ילקו"ש תהלים תרעח] כ) ברכות כח. ל) לעיל פ"א ה"ל - ב., פ"א ה"ב - יא., שבת פ"א ה"ב - ח:, ברכות כא. [פסחים נד:, מס' סופרים פ"י ה"ז, תנחומא מקץ יא]

כא) [ברכות לקמן פ"ט ה"ד - לב.] כב) [תענית פ"ב ה"ב - יא., ועי' בשיטין] ברכות כט. כג) [יומא פז:, נדה ח.] כד) [עי' בשיטין ברכות כט.] כה) [עי' ברכות כט.] כו) ברכות כח: [פסיקתא זוטרתא דבריס ג כג, מדרש תנאים לדבריס ג כג, עי' אבות פ"ב מי"ג ותנחומ דר"נ (נוסח ב) פ"ל] כז) [תוספתא פ"ג ה"ל] כח) [עי' בשיטין ברכות כט.] כט) ברכות ד:, ט: [הגר פקודי רס:, תיקו"ז ה., ילקו"ש ואתחנן תתמב] ל) [ילקו"ש תהלים תרעח] לא) ברכות כח. לב) לעיל פ"א ה"ל - ב., פ"א ה"ב - יא., שבת פ"א ה"ב - ח:, ברכות כא. [פסחים נד:, מס' סופרים פ"י ה"ז, תנחומא מקץ יא] לג) [ברכות לקמן פ"ט ה"ד - לב.] לד) [תענית פ"ב ה"ב - יא., ועי' בשיטין] ברכות כט. לה) [יומא פז:, נדה ח.] לו) [עי' בשיטין ברכות כט.] לז) [עי' ברכות כט.] לח) ברכות כח: [פסיקתא זוטרתא דבריס ג כג, מדרש תנאים לדבריס ג כג, עי' אבות פ"ב מי"ג ותנחומ דר"נ (נוסח ב) פ"ל] לט) [תוספתא פ"ג ה"ל] מ) [עי' בשיטין ברכות כט.] מא) ברכות ד:, ט: [הגר פקודי רס:, תיקו"ז ה., ילקו"ש ואתחנן תתמב] מב) [ילקו"ש תהלים תרעח] מג) ברכות כח. [פסחים נד:, מס' סופרים פ"י ה"ז, תנחומא מקץ יא]

ליה מילתיה דרבי יוחנן אמרה. וכי לא כך אמר רבי יוחנן ספק נתפלל וכו' והיאך אמר שמעון בר ווא בשמיה ולומי שיתפלל אדם כל היום: ולא אגיבה. ולא השיב ר' יוסי לקושיא זו משום דלמו הכי הוא: אתא ר' אבהו וכו'. כלומר ר' אבהו הוא דאמר כן בשמיה, אבל ר' חנינא לא אמר כן, אלא ששאלו זו לפני ר' יוחנן ספק וכו' והשיב להן ולומי וכו' ויחזור ויתפלל: הכל מודים. אם פתח בחונן הדעת ונזכר שהוא שבת גומרה, ולא פליגי אלא אם לא נזכר עד שאמר ברכה שלאחריה או בשאר הברכות: והא ברבי דרבי אמר תמה אני וכו'. הלכך בחונן הדעת לכולי עלמא גומרה: כל הדרך בחזקת סכנה. ומתפלל תפלה קצרה כשהולך בדרך שיהיה, וכרבי ינאי כשהיה יולא לאכסניא כלומר מעירו לעיר אחרת דרך אכסנאי היה עושה לוואה בתוך ביתו מפני שהלך בחזקת סכנה: במרחץ שהיא ניסוקת. מפני שיש מרחץ בלא הסקת אש שמה אלא מביאין מים חמין ורוחצין בהן, ומרחץ שהיא ניסוקת ותחתיה אש היא בחזקת סכנה: כל החולי בחזקת הסכנה. כשנפל למטה ומתפלל תפלה קצרה: כל מה ששייצ. לתפלה קצרה הוא דמפרש, ולא כר' יהושע דמתניתין, אלא יאמר כפי מה ששייל עובר וכו' בזה הלשון יאמר ג"כ הוא* : זה שעובר לפני התיבה וכו' בוא וקרב. על שם עשה קרבינו ללחוש נגד המקטרג כדמפרש ואזיל. הלכך די זה המתפלל תפלה קצרה כשאומר כל מה ששייל וכו' שהוא מונע הכל: אחרים אומרים. זו היא תפלה קצרה ערכי עמך וכו': רב חסדא אמר. צריך שיאמר עמה ג' ברכות וכו': מתפלל. אדם תפלת י"ח ואחר כך יבקש ערכיו הפרטיות:

ר' זעירא בעא קומי ר' יוסי [א]ליה מילתיה דר' יוחנן אמרה [ב]ספק נתפלל ספק לא נתפלל אל יתפלל ולא [ג]אגיבה. אתא ר' אבהו בשם ר' יוחנן ספק נתפלל ספק לא נתפלל אל יתפלל. ר' חנינא לא אמר כן אלא בעיין קומי ר' יוחנן ספק נתפלל ספק לא נתפלל אמר לון [א]וולואי [ב]שמתפללין כל היום למה שאין תפילה מפסדת. [ג]היה עומד ומתפלל בשבת ושכח של שבת והזכיר של חול ר' חונא אמר איתפלגון רב נחמן בר [ד]יעקב ורב ששת חד אמר חותך את הברכה וחרנה אמר [ה]גומר את הברכה. הכל מודים בחונן הדעת שהוא גומרה. ותא כרבי [ו]דרבי אמר תמיה אני היאך בטלו חונן הדעת בשבת אם אין דיעה [ז]מניין תפילה. אמר [ח]ר' יצחק [ט]גדולה היא הדיעה שהיא ממוצעת בין שתי הזכרות שנאמר [א]כי אל דיעות ה'. אית דבעי משמעינה מן הדא [ב]אז תבין יראת ה' ודעת [ג]אלהים תמצא: המהלך במקום סכנה מתפלל תפילה קצרה: [ד]ר' שמעון בר אבא בשם ר' חנינא [ה]כל [ו]הדרך בחזקת סכנה. [ז]ר' ייני כד הוה נפיק (א) [ב]לאכסניא הוה מפקד גו ביתיה. [ח]ר' מנא [ט]כד הוה אזיל מסחי [י]במרחץ שהיא ניסוקת הוה מפקד גו ביתיה. [יא]ר' חנינא [יב]בריה דר' אבהו ר' שמעון בר אבא בשם ר' יהושע בן לוי [יג]כל [יד]החולי בחזקת הסכנה: [טו]ר' אחא בשם [יז]ר' אסא כל מה ששליח ציבור [יח]עובר לפני התיבה ותובע צרכי [יט]עמך לפניך. [כ]ר' פינחס ר' לוי ר' יוחנן בשם מנחם דגלייא זה שעובר לפני התיבה אין [כא]אומרים לו [כב]בוא והתפלל אלא בוא וקרב עשה [א]קרבינו עשה צרכינו עשה מלחמותינו פיים בעדינו. [כג]אחרים [ב]אמרו [ה]צורכי עמך ישראל מרובין ודעתן קצרה אלא יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתתן לכל בריה ובריה צרכיה ולכל גויה וגויה די מחסורה [ג]ברוך ה' כי [ד]שמעת קול תחנוניי ברוך אתה ה' שומע תפלה. רב חסדא אמר [ו]הלכה כאחרים: רב חסדא [ז]אמר [ח]שלש ברכות הראשונות ושלש האחרונות. [ט]אית תניי תני [י]מתפלל ואחר כך תובע צרכיו ואית תניי תני תובע צרכיו ואחר כך מתפלל.

ד"ה הפ, שו"ת מ"ת סי' לפ): ולא אגיביה. ולא ענהו דלא היה הדבר ברור לו: ר' חנינא לא אמר כן. כר' אבהו, אלא כך היה המעשה, שאלו לר' יוחנן ספק וכו' והשיב הלומי וכו'. ואכתי נעיא דר' זעירא לא איפשיטא: לאכסניא. מקום אנשי חיל המלך (רש"י מז.): מפקד. עושה לואה, שירא מליהרג כדכתיב בחזקיה (ישעיה לח ח) לו לניתך כי מת אתה: כל החולים בחזקת סכנה. הילכך עלה טובה להם יעשו לואה טרם תטרף דעתם: ר' אחא כל מה וכו'. אמתני' קאי לפרש התפלה קצרה הכי, הושע וענה עמך ישראל בכל מה שמפרש ותובע שלא ליבור ערכי עמך לפניך: ר' פנחס וכו'. איידי דקאמר דשליח ליבור תובע ערכי ישראל מייתי לה הכא: זה שעובר. דאמרינן בבבלי (לד.) ובירושלמי (לקמן פ"ה ה"ג - נח:) דאינו עובר עד שיאמרו לו ובתחלה מסרב: אין אומר בא והתפלל. דלשון זה לית ביה אלא חד משמעות, אלא בא וקרב דאית ביה משמעויות הרבה, ומפרש להו ואזיל: עשה קרבנינו וכו'. קרב קרבן שלנו, תפילות כנגד תמידין תקנום (לעיל ה"א - מג.) ושליח ליבור דמי לכהן המקריב התמיד וכדכתב ר' שמעון בר יוחאי (זהר ח"ג יח.) על פסוק (ויקרא ד ג) אם הכהן המשיח: עשה צרכינו. דאשכחן על הטורף קריבה כדכתיב (במדבר כז ח) ותקרבנה בנות לפחד, ויקרבו ראשי האבות [ב]פרשת מסעי (שם לו ח): עשה מלחמותינו. קרב לשון מלחמה דתרגום מלחמה (בראשית יד ח) קרבא. ולשון פיוס נמי הוה כדכתיב (שם מד יח) ויגש אליו יהודה שבא לפייסו וממתרגמינן וקריב לוהיה יהודה: אחרים אומרים. בריתא פליגא ארבי יהושע דמתני' בשם תפלה קצרה: הלכה כאחרים. וכן פסק נמי הבבלי (כט.): רב חסדא אמר וכו'. כלומר ועוד אמר רב חסדא דתפילה קצרה דמתני' היא במקום האמצעיות שהם ערכי ישראל, אבל שלש ראשונות ושלש אחרונות דהוו אחרונות לאומרם אע"פ שהוא מקום סכנה. והבבלי (ג.) פליג דהבינו הוא דאומר בה שלש ראשונות ושלש אחרונות, הילכך כשיבוא לביתו אין צריך לחזור ולהתפלל אבל תפלה קצרה ליה בה שלש ראשונות ושלש אחרונות, ולכשיבא לביתו חוזר ומתפלל:

ר"ש סיריליאו

אל יתפלל. דהכי אמרינן בפ"ק (ה"ל - ב.), וטעמא דתפלה דרבנן, והיכי אמרינן דהכא משמע דל"ר יוחנן דאינו פוסק: ולא אגיביה. ולא השיבו, דפשיטא דפליג: גומר את הברכה. ומפרש טעמא בגמרא דילן בפ' מי שמתו (כא.) דגברא בר מיזגא הוא, ורבנן הוא דלא אטרחוהו משום כבוד שבת: ה' ודעת אלהים. דעת בין שתי אזכרות: שהיא נסוקת. למעוטי דיומוסין דטבריה: לפניך גלויים. כלומר ולא תעליס עינך מהם, והמלאך להם לרכם: ודעתן קצרה. ואינן יודעין לפרש לרכיהם: שלש ברכות הראשונות וכו'. צריך לומר קודם תפלה קצרה שלש ראשונות, ושלש אחרונות [לאחריה]: מתפלל ואח"כ תובע צרכיו. ר' יהושע קאמר לה בפ"ק דע"ז (ז:):

שבשמים בחזקת סכנה, אמר ר' אהבה תדע לך זה שעובר לפני התבה אין אומרים לו בוא עשה אלא בוא קרוב ועשה ופייס בעדנו: צ) ר' אבא. בכי"ר ר' בא וכעי"ז בפרדס לרש"י (סי' קעג): ק) עובר לפני התיבה ותובע צרכי עמך לפניך. ברש"ס העובר לפני התיבה תובע יהו צרכי עמך לפניך גלויים: ר) עמך. בפרדס לרש"י (שם) עמך ישראל: ש) אומרים. כ"ה ברש"ס. בכתה"י אומ'. בדפוסים אומר: ת) בוא והתפלל. בראבי"ה (ח"א ברכות צ) התפלל בעדינו: א) קרבינו. באבודרהם (קריאת התורה) בד"א ודפ"ו קרבנינו: ב) אמרו. כ"ה בד"ו וכעי"ז בדפ"ו. בכתה"י אומ'. בד"א אומרים: ג) ברוך ה' וכו' תחנוניי. בכי"ר ליתא: ד) שמעת. במקרא וברש"ס שמע: ה) אמר. בכי"ר ואומר. ברש"ס אמר ואומר:

א מיי' פ"י מהלכות תפילה הלכה ו [ופ"ח הלכה ט] סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן קז סעיף ח:
ב מיי' שם פ"י הלכה ז סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן רסח סעיף ב:
ג [טוש"ע או"ח סימן ריט סעיף ז]:
ד [טור או"ח סימן ריט]:
ה.ו [מיי' שם פ"ל הלכה יט סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן קי סעיף ג]:
ז מיי' שם פ"ל הלכה ב סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן קיב סעיף ח:

שינויי נוסחאות

א] אגיבה. ברש"ס ובד"א ודפ"ו אגיביה:
ב] שמתפללין. ברש"ס שיהו מתפללין:
ג] היה עומד ומתפלל וכו' גומר את הברכה. בכל בו (סי' יא) נתפלל ומצא עצמו טועה והתפלל של חול בשבת יצא ואם נזכר בתוך התפלה גומר הברכה שהתחיל בה וחוזר ומתפלל של שבת ובמוסף פוסק אפילו באמצע הברכה ומתפלל מוסף של שבת ושל יום טוב וכן בראש חדש ומי שטעה בימות הגשמים ולא אמר מוריד הגשם ולא מוריד הטל בימי הקיץ חוזר לראש ואם הזכיר הטל בימי החורף אינו חוזר טעה בימות החמה ואמר מוריד הגשם חוזר לראש ואם לא הזכיר טל אינו חוזר לפי שאינו נעצר ואין צריך בקשה וכעי"ז בשו"ת הרדב"ז (ח"ה סה):
ד] יעקב. בכי"ר יצחק:
ה] מניין. ברש"ס אין:
ו] ר' יצחק. בכי"ר ר' פנחס:
ז] אלהים. כ"ה במקרא ובכי"ר וברש"ס ובד"א ודפ"ו.
בכי"ל ובד"ו קדושים:
ח] ר' שמעון בר אבא בשם ר' חנינא. במדרש הגדול (בראשית מב לח) ר' יעקב בר' אחא ור' שמעון בר אבא בשם ר' יהושע בן לוי:
ט] הדרך. במדרשים וברש"ס ובד"א ודפ"ו הדרכים:
י] ר' ינאי. בד"א ודפ"ו ר' יונה. במדרש הגדול (שם) ר' אמי:
כ] לאכסניא. בכי"ר ליתא. בקהלת רבה (ג ב) לאיסטרטה. במדרש זוטא (קהלת ג ב) ובילקו"ש (קהלת תתקסח) לאורחה. במדרש הגדול (שם) לאסראטא:
ל] ר' מנא. במדרש הגדול (שם) ר' ינאי:
מ] במרחץ שהיא ניסוקת. בכי"ר ליתא:
נ] ר' חנינא בריה דר' אבהו. בקהלת רבה (שם) ר' חלבו:
ס] בריה דר' אבהו ר' שמעון בר אבא בשם ר' יהושע בן לוי. במדרש הגדול (שם) ליתא:
ע] החולי. בקהלת רבה (שם) וברש"ס החולים. במדרש הגדול (שם) אֵלֶּה:
פ] ר'. ברש"ס יש כאן פיסקא בכל פרשת העבור וכו' ר'. במדרש הגדול (שם) נראה שסוגיא זו היא המשך לסוגיא שלפניה, וזה לשונו ר' פינחס אומר אף מי שעובר לפני התבה ומתפלל בשביל לתבוע צרכי צבור מלפני אביהן

הגהות הגר"א

[א] לית מילתיה דר' יוחנן אמרה ספק נתפלל. צ"ל לית מילתא פליג אדר' ירמיה דאמר ספק התפלל [שערי ירושלמי]:

הגהות הגרח"ק

(א) לאכסניא. צ"ל לאיסטרטא [כ"ה במדרש]:

מהר"א פולדא

לית מילתיה דר' יוחנן אמר כו'. מי לא שמעינן מדבריו אם ספק לו שהתפלל וחולה להתפלל כדי לצאת ידי שפיקו אל יתפלל, דלווקא אם ודאי לו שהתפלל ובא להתפלל בתמת נדבה אז מותר לו להתפלל, אבל אי מתפלל בשביל שפיקו אין תפילתו נדבה אלא כעין חובה אל יתפלל, דילמא כבר התפלל ואי ידע לא הוה מתפלל הו"ל כמו חובה ואין מתפללין שתי חובות על זמן אחד שהתפילות כנגד הקרבנות תקנו, וכשם שאין מקריבין שתי תמידין על זמן אחד ה"נ שתי תפילות. הרי"ף ז"ל (יג. מדפי"ר). וגראה דדייק לה מדאמר שאין תפילה מפסדת, לשון זה לא שייך בהתפלל דרך חובה אלא בהתפלל בנדבה, ועוד דהתחמת לא יתלוק כולי האי עליה דרב, ולהתיר לעשות כן לכתחלה, אלא ודאי רב מיירי בהתפלל דרך חובה, ור' יוחנן מיירי בהתפלל דרך נדבה ולא פליגי כלל: והזכיר של חול. שפתח השינוי אגיבו וכו': חותך את הברכה. פוסק בהמצע הברכה: ותא. ואמינא: הכי גרסינן. אז תבין יראת ה' ודעת אלקים ממצא: לאכסניא. לון בהכסנאות על הדרכים, ולא יחזור בתוחו יום לביתו: מפקד. עשה לואה קודם שהלך, שהדרך בחזקת סכנה: ניסוקת. בתא, משא"כ המי טבריה: כל מה ששליח ציבור וכו'. הטוסת הזה צריך ג"כ לאומרו בתפלה קצרה, ובבבלי (כט:) יש כמה נוסחאות בזה: אחרים אומרים. כן הוא התפילה קצרה: שלש ברכות ראשונות ושלש אחרונות. שהן עיקר השבח והתפלה, יש מנאים דס"ל שאומרן קודם התבינת צרכיו והיינו האמצעות כולן, ויש מנאים דס"ל בהיפך[א]: תובע צרכיו ואח"כ מתפלל. דכתיב לשמוע אל הריינה. לא ידעתי מאי משמעות צרכיו אינתא בריינה, אם לא משום דאי לתפילה אמת, הרי נאמר ואל התפלה, ובבבלי בפרק אין עומדין (לא.) איתא בהפך, ריינה זו תפילה, תפילה זו בקשה:

הערות מהרא"פ א) הכי מסיק גם כן בשדה יהושע. ליישא אחריתא רב חסדא אמר קודם תפילה קצרה ואמר תפילה קצרה ג' ברכות ראשונות וג' אחרונות, אבל בבבלי (ג.) מסיק דאין אומרים ברכות לפניה ולאחריה, ומ"מ העיקר כלשון הזה מדאמר ר' חסדא אמר ולא אמר ר' חסדא שהרי אין מוקק עליו: (עוד הטעות ב)

תורה אור השלם א) אַל תַּרְבּוּ תְדַבְּרוּ גְּבֹהָה גְבֹהָה יֵצֵא עָתָק מִפִּיכֶם כִּי אֵל דֵּעוֹת יְיָ וְלוֹ נִתְכְּנוּ עֲלִלוֹת: (שמואל-א ב ג) ב) אָז תָּבִין יִרְאַת יְיָ וְדַעַת אֱלֹהִים תִּמְצָא: (משלי ב ה) ג) בָּרוּךְ יְיָ כִּי שָׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנָי: (תהלים כח ו)

ביאור הגרח"ק לית מילתיה וכו'. בתמיה, וכי לא אמר ר' יוחנן שמספק אל יתפלל משום דתפילה מדרבנן וא"כ היכי אמרת משמיה ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו דא"כ טעמא מאי לא יתפלל מספק: ולא אגיביה. דאיהו לא שמע משמיה דר"י שאינו מתפלל מספק אתא ר"א ואמר משמיה דר"י מספק אל יתפלל: אמר לון ולואי וכו'. הלכך מספק נמי יתפלל: וחרנא אמר גומר את הברכה. משום דס"ל דמן הדין צריך להתפלל י"ח אלא רבנן לא אטרחוהו מפני כבוד שבת: הכל מודים בחונן הדעת. שאם התחיל חונן הדעת שהוא גומרה וכרבי ולא פליגי אלא אי נזכר בשאר ברכות: שהיא ממוצע בין שתי אזכרות. שהיא כתובה בין ב' אזכרות: כל הדרכים בחזקת סכנה. יכול לבא בהן לידי סכנה: לאיסטרטא. לדרך: הוה מפקד גו ביתיה. היה מצוה לבני ביתו שמא ימות: שהיא ניסוקת. ע"י אש באמצע המרחץ: ר' אחא בשם ר' אסא וכו'. בא לפרש מאי היא בכל פרשת העיבור, וקאמר דהיינו שמתפלל הושע עמך ישראל בכל מה ששי"ן עובר לפני התיבה ותובע צרכי עמך ועבור מלשון שהש"ן עובר לפני התיבה: אלא בא וקרב עשה קרבינו. דתפילה במקום קרבן: אחרים אמרי. פליגי אר' יהושע במתני' וס"ל דזו היא תפילה קצרה צורכי וכו': שלש ברכות ראשונות ושלש ברכות אחרונות. אינו אומר תפילה קצרה אלא במקום אמצעיות אבל צריך שיאמר עמה ג' ראשונות וג' אחרונות: מתפלל. י"ח ואחר תפילתו שואל צרכיו:

ישפוך שיחו. שהוא צריך בפרטות: לשמוע אל הרנה. משמע מה שכל אחד ואחד מרנן ומבקש צרכיו ואל התפלה היא סתם תפלה השוה לכל: דברי חכמים. אבל דברי מכמים לאו הכי הן אלא כהא דאמר ר' זעירא דיחיד תובע צרכיו בשומע תפלה: במקום שהוא מיוחד לתפילה. בבית הכנסת: מקום בבית הכנסת. צריך לייחד לו מקום מיוחד שלא יתפלל פעם במקום הזה ופעם במקום אחר ואפילו בתוכו בית הכנסת: אשר ישתחוה. משמע שהכין לו מקום מיוחד שישתחוה שם: באיזה קיר נשא עיניו. משום דכתיב הקיר בה"א הידיעה, וגרסינן להא לקמן בסנהדרין פרק י' בהלכה ב' - (סה.): אבותי שקירבו לך וכו'. דלכתיב (מלכים-א ח כט) ויהי לשלמה שבעים אלף נושא סבל וגו' וכלל גריס היו בדממרינן בפרק הערל (יבמות עט.) בתוכה שעה מתוספו וכו': בתתם ספם את סיפי וגו'. פסוק הוא ביחזקאל ודרש ליה לשבח שבני אדם גדולים היו וכו' והיו מקרבין ביתם לבית המקדש כדי שיהו יכולין לשמוע הכל והנביא אמר להם זה בתוכחה ואפי' כן היה הקב"ה מעלה עליהם וכו' וזהו מיתורא דקרא והקיר וגו' אלא כלומר ועם כל זה הקיר שביני וביניהם מקרבן אצלי: כל השבח הזה. של בית המקדש: מתני' היה רכוב על החמור ירד. ואין הלכה כסתם משנה זו וכדאמרו בגמרא הלכה כרבי דתוספתא ובין שיש לו מי שיאחוז חמורו בין אין לו לא ירד מפני שאין דעתו מיושבת עליו כשירד: יחזיר את פניו. בגמרא: באסדא. עליה הרבה קשורים ומהודקים יחד ומשיטים אותן בנהר ובני אדם הולכין עליהם ובלשון מקרא הוא (דברי הימים-ב ג טו) רפסודות כדאמר בגמרא: גמ' תני. בתוספתא פ"ג (הי"מ):

מאן דמר מתפלל ואחר כך תובע צרכיו [א]תפילה לעני כי יעטוף ואחר כך ולפני ה' ישפוך שיחו ומאן דמר תובע צרכיו ואחר כך מתפלל [ב]לשמוע אל הרינה ואחר כך אל התפילה: דברי [ג]חכמים ר' זעירא בשם רב חונה א"[ד]יחיד תובע צרכיו בשומע תפילה. ר' אבא ר' חייא בשם ר' יוחנן [ה]צריך אדם להתפלל [ו]במקום שהוא מיוחד לתפילה. ומה טעם. [ז]בכל המקום אשר אזכיר את שמי אשר תזכיר את שמי אין כתיב כאן אלא בכל מקום אשר אזכיר. אמר ר' תנחום בר [ח]חנינא [ט]צריך אדם [י]לייחד לו מקום בבית הכנסת להתפלל. ומה טעם. [יא]ויהי דוד בא עד הראש אשר השתחוה שם לאלהים: [יא]אין כתיב כאן אלא אשר ישתחוה שם לאלהים: ר' יסא ר' חלבו [יב]ר' ברכיה [יג]ר' חלבו מטיבה בשם ר' אבדומא דמן חיפא [יד]צריך אדם להסב פניו לכותל להתפלל. מה טעם. [טו]ויסב חזקיהו פניו אל [יז]הקיר. [יח]באי זה קיר נשא עיניו. ר' יהושע בן לוי אמר [יט]בקירה של רחב נשא עיניו [כ]כי ביתה בקיר החומה אמר לפניו רבונו של עולם רחב הזונה שתי נפשות הצילה לך ראה כמה נפשות הצלת לה הדא היא דכתיב [כא]ויבאו הנערים [כב]וגו' [כג]תני [כד]ר' שמעון בן יוחי אפילו היו במשפחתה מאתים אנשים והלכו ודבקו במאתים משפחות כולהם ניצולו בזכותה אבותי שקירבו לך כל הגרים האילו על אחת כמה [כה]וכמה. ר' חיננא בר פפא אמר בקירות בית המקדש נשא עיניו [כו]בתתם ספם את סיפי ומזוזותם אצל מזוזותי והקיר ביני וביניהם בני אדם גדולים היו ולא היו יכולין לעלות ולהתפלל בבית המקדש בכל שעה והיו מתפללין בתוך בתיהם והקדוש ברוך הוא מעלה עליהם כאילו [כז]מתפללין בבית המקדש [כח]אבותיי שעשו לך את כל השבח הזה על אחת כמה [כט]וכמה. ר' שמואל בר נחמן אמר [ל]בקירה של שונמית נשא עיניו שנאמר [לא]נעשה נא עליית קיר קטנה אמר לפניו רבונו של עולם השונמית קיר [לב]אחת עשתה לאלישע והחיית את בנה אבותי שעשו לך את כל השבח הזה על אחת כמה וכמה תתן לי נפשי. ורבנן אמרי [לג]בקירות לבו נשא עיניו [לד]מעיי מעיי אוחילה קירות לבי המה לי אמר לפניו רבונו של עולם חיזרתי על מאתים וארבעים ושמונה איברים שנתת בי ולא מצאתי שהכעסתיך באחת מהן על אחת כמה וכמה תינתן לי נפשי: **הלכה ה מתני'** [לה]היה [לו]רכוב על החמור [לז]ירד אם אינו יכול לירד יחזיר את פניו [לח]ואם אינו יכול להחזיר את פניו [לט]יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים: [מ"ו] היה (רוכב) [מא][יושב] בספינה או באסדא יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים: **גמ' תני** [מב]היה רכוב על החמור אם יש לו מי [מג]לאחוז בחמורו יורד ומתפלל למטן ואם לאו מתפלל במקומו. רבי אומר [מד]בין כך ובין כך מתפלל במקומו שכך לבו מיושב. ר' יודה בן פזי בשם ר' יהושע בן לוי הלכה כרבי.

ר"ש סירילאו

ואח"כ לפני ה' ישפוך שיחו. היינו צרכיו, ומעיקרא יעטוף שמסדר תפלתו הסגורה בפיו דהיינו עיטוף, ובגמ' דלן (ע"ז ז:) דרשינן לה מיפכא: דברי חכמים. כלומר מכמים כמאן סבירא להו: אשר אזכיר. אשר אני זכור שם תמיד, דהיינו בית הכנסת: פניו לכותל. אלא יהא דבר חוצץ בינו לכותל, ומשיטין אותן ביס או בנהר להולכן ממקום למקום, ויכולין להלוך עליהן כמו בספינה: בקרון. אינא ביעמותא: גמ' שכן לבו מיושב. ואם ירד אין לבו, מיושב מפני עכוב הדרך:

יחזיר את פניו. לצד ירושלים כדמפרש בגמרא: באיסדא. בגמרא מפרש דהיינו רפסודות המונחות בדברי הימים (ב, ג טו) בגי בנייא דשלמה, והן העליה כמות שהן קבועים מן הכר או מן היער בלתי תקון, וקושרין זה עם זה הרבה יחד, ומשיטין אותן ביס או בנהר להולכן ממקום למקום, ויכולין להלוך עליהן כמו בספינה: בקרון. אינא ביעמותא: גמ' שכן לבו מיושב. ואם ירד אין לבו, מיושב מפני עכוב הדרך:

ר' חלבו מטיבה. היינו ר' חלבו מכונה על שם עירו דשמה טיבה היא שם כפר עד היום בארץ ישראל: מתני' אם אינו יכול לירד. שאין לו מי שיאחוז חמורו: יחזיר את פניו. לצד ירושלים: באסדה. מפרש בירושלמי שהיא רפסודות המונחות בדברי הימים (ב, ג טו) ופי' רב נתן בעל הערוך ז"ל (ערך אסד) שקושרין עליה גדולים זה עם זה והולכים עליהם על המים כמו בספינה: גמ' הלכה כרבי. וכן פסק נמי בנבלי (ג.). מיהו ה"ר יונה (כ: מדפ"ר ד"ה בין כך) כתב דצריך להעמיד הבהמה כשמהלך עליה בעוד שהוא מתפלל. והרא"ש (סי' יט) ומרדכי (סי' לז) והטור (או"ח סי' לד) כתבו דאין צריך אלא מתפלל והוא מהלך בין רכוב בין מהלך על רגליו:

עין משפט

א מיי' פ"ו מהלכות תפילה הלכה ג סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן קיט סעיף א:

ב ג מיי' שם פ"ה הלכה ו סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן נ סעיף ט וסעיף יט:

ד מיי' שם סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן נ סעיף כא:

ה מיי' שם הלכה ג טוש"ע או"ח סימן לד סעיף א:

ו מיי' שם הלכה ב סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן לד סעיף ד:

שינויי נוסחאות

א] **חנינא.** בכי"ר וברא"ש (פ"א סי' ז) ובאבודרהם (שמונה עשרה) **חייה.** ברש"ס **חנילאי:**
ב] **ר' ברכיה ר' חלבו.** בד"א ליתא:
ג] **ר' חלבו.** ברש"ס ליתא:
ד] **הקיר.** בכי"ר ובאבודרהם (שם) הקיר **ויתפלל אל ה':**
ה] **באי.** בכי"ר וביר'שלמי סנהדרין (פ"י ה"ב - סה.) **לאי:**
ו] **בקירה.** בדפ"ו בקיר:
ז] **וגו'.** בירושלמי סנהדרין (שם) **המרגלים ויוציאו את רחב ואת בית אביה ואת אמה ואת אחיה ואת כל אשר לה ואת כל משפחותיה הוציא ויניחום מחוץ למחנה ישראל,** וכעי"ז בכי"ר:
ח] **תני.** בכי"ר **ותני:**
ט] **וכמה.** בירושלמי סנהדרין (שם) **וכמה שתתן לי את נפשי:**
י] **מתפללין.** בירושלמי סנהדרין (שם) **נתפללו,** וכעי"ז בכי"ר ובד"א:
כ] **אבותיי שעשו לך את כל השבח הזה.** בכי"ר **ואני לא עשיתי כן:**
ל] **וכמה.** בכי"ר וביר'שלמי סנהדרין (שם) **וכמה שתתן לי את נפשי:**
מ] **אחת.** בירושלמי סנהדרין (שם) **אחד:**
נ] **מעיי.** בירושלמי סנהדרין (שם) **שנאמר מעי:**
ס] **רכוב.** בכי"ל ובד"ו במשניות שבראש הפרק ובמשניות ובבבלי (כח:) **רוכב:**
ע] **ירד.** בבבלי (שם) ירד **ויתפלל:**
פ] **יושב.** כ"ה במשניות וברש"ס ובד"א ודפ"ר. בכי"ל ובד"ו **רוכב.** בבבלי (שם) **מהלך:**
צ] **לאחוז בחמורו.** בתוספתא (פ"ג הי"ח) ובבבלי (ל.) **שיאחז את חמורו:**

הגהות הגר"א

[א] **אין כתיב כאן.** צ"ל **השתחוה** אין כתיב כאן [רד"ל]:

תורה אור השלם

א) תְּפִלָּה לְעָנִי כִי יַעֲטֹף וְלִפְנֵי יְיָ יִשְׁפֹּךְ שִׂיחוֹ: (תהלים קב א)

ב) וּפָנִיתָ אֶל תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל תְּחִנָּתוֹ יְיָ אֱלֹהָי לִשְׁמֹעַ אֶל הָרִנָּה וְאֶל הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר עַבְדְּךָ מִתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ הַיּוֹם: (מלכים-א ח כח)

ג) מִזִּבְחַ אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה לִּי וְזָבַחְתָּ עָלָיו אֶת עֹלֹתֶיךָ וְאֶת שְׁלָמֶיךָ אֶת צֹאנְךָ וְאֶת בְּקָרֶךָ בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ: (שמות כ כא) ד) וַיְהִי דָוִד בָּא עַד הָרֹאשׁ אֲשֶׁר יִשְׁתַּחֲוֶה שָׁם לֵאלֹהִים וְהִנֵּה לִקְרָאתוֹ חוּשַׁי הָאַרְכִּי קָרוּעַ כֻּתָּנְתּוֹ וַאֲדָמָה עַל רֹאשׁוֹ: (שמואל-ב טו לב) ה) וַיַּסֵּב חִזְקִיָּהוּ פָּנָיו אֶל הַקִּיר וַיִּתְפַּלֵּל אֶל יְיָ: (ישעיה לח ב) ו) וְתוֹרְדֵם בַּחֶבֶל בָּעֹד הַחַלּוֹן כִּי בֵיתָהּ בְּקִיר הַחוֹמָה וּבְחֹמָה הִיא יוֹשֶׁבֶת: (יהושע ב טו) ז) וַיָּבֹאוּ הַנְּעָרִים הַמְרַגְּלִים וַיֹּצִיאוּ אֶת רָחָב וְאֶת אָבִיהָ וְאֶת אִמָּהּ וְאֶת אַחֶיהָ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָהּ וְאֵת כָּל מִשְׁפְּחֹתֶיהָ הוֹצִיאוּ וַיַּנִּיחוּם מִחוּץ לְמַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל: (יהושע ו כג) ח) בְּתֹתָם סִפָּם אֶת סִפֵּי וּמְזוּזָתָם אֵצֶל מְזוּזָתִי וְהַקִּיר בֵּינִי וּבֵינֵיהֶם וְטֻמְּאוּ אֶת שֵׁם קָדְשִׁי בְּתוֹעֲבוֹתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ וְאֲכַל אוֹתָם בְּאַפִּי: (יחזקאל מג ח) ט) נַעֲשֶׂה נָּא עֲלִיַּת קִיר קְטַנָּה וְנָשִׂים לוֹ שָׁם מִטָּה וְשֻׁלְחָן וְכִסֵּא וּמְנוֹרָה וְהָיָה בְּבֹאוֹ אֵלֵינוּ יָסוּר שָׁמָּה: (מלכים-ב ד י) י) מְעַי מְעַי אוֹחִילָה קִירוֹת לִבִּי הֲמָה לִי לִבִּי לֹא אַחֲרִישׁ כִּי קוֹל שוֹפָר שָׁמַעְתָּ נַפְשִׁי תְּרוּעַת מִלְחָמָה: (ירמיה ד יט)

מהר"א פולדא

דברי חכמים. לא גרסינן וכן ליתא בספרים אחריס, ואפשר דרולה לומר שהלכה כן הוא כאותן מאן דאמריס שהביא אמ"ס, ולכך כיון אותן לומר דברי חכמים: **אלא אזכיר.** שאתן לך רשות להזכיר, והיינו בבהמ"ק שהוא מקום מקודש ומיוחד לכך, וכן צריך להיות נמי במקדש מעט שהוא במקום ביהמ"ק: ישתחווה. שדרכו היה להתפלל שם ישתחווה משמע רגיל, כמו ככה יעשה אויב (אויב א ה): שתי נפשות הצילה לך. שני אנשים מרגלים: בתתם סיפם וגו'. וכן מפתן הבית: בני אדם גדולים היו. אע"ג שהיו רשעים, דכתיב בסופה ויטמאו את שם קדשי, י"ל לכתחלה צדיקים היו: כל השבח הזה. שבנה שלמה את בית המקדש על אמת כמה וכמה. על אמת כמה וכמה לא שייך הכל, אלא

[לה. לה: – ה"ה]

תניי תמן. שונין בנבל: ה"ג לכל הרוחות מחזירין חוץ מרוח מזרחית. ופירושה כי הא דמגלתי להר' ישעיהו אחרון ז"ל (ברכות פ"ד ה"ד אות ג) וז"ל ויש מגדולי החכמים שהיה מתפלל לכל רוח בשלא היה יודע לכוין כנגד ארץ ישראל, חוץ מרוח מזרחית שהיה נזהר מלהתפלל כנגדו, לפי שהמינין מתפללין לאותו הרוח כמו שמבואר בפרק לא יחפור (ב"ב כה.). עכ"ל. מחזירין. פניהם בתפילה: שמשם הוריה. לכך נקרא ירושלים ארץ המוריה (בראשית כב ב), כדכתיב (ישעיה ב ג) כי מציון תצא תורה, מלשכת הגזית שבמקדש ששם סנהדרין יושבין (רש"י תענית טז.), ולהכי נמי נקרא המקדש דביר (מלכים-א ח ו) שמשם יוצאות דברות, כלומר דיני עשרת הדברות שכל התורה פירוש עשרת הדברות היא (רמב"ן שמות כד יב). ומידך דרש לשון [ירמה] שם מקום המשפט לאלהי יעקב (תהלים פא ה):

אמר ר' יעקב בר אחא תניי תמן [ו]לכל הרוחות [ז][א]אין מחזירין חוץ מרוח מזרחית. אמר ר' יוסי בר אבון בתחילה [א]אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה והמה משתחויתם קדמה לשמש. תני [א]סומא ומי שאינו יכול לכוין את הרוחות [ב]הרי אילו מתפללין כלפי למעלן שנאמר [ב]והתפללו אל ה'. [ב]העומדין ומתפללין בחוצה לארץ הופכין את פניהן כלפי ארץ ישראל. ומה טעם. [ג]והתפללו אליך דרך [ג]ארצם אשר נתת לאבותם. העומדין ומתפללין [ג]בארץ ישראל הופכין את פניהן כלפי ירושלים. ומה טעם. [ד]והתפללו [ד]אליך דרך [ה]העיר אשר בחרת בה. העומדין ומתפללין [ד]בירושלים הופכין פניהן כלפי הר הבית שנאמר [ג][ו]והבית אשר בניתי לשמך. העומדין ומתפללין [ה]בהר הבית הופכין פניהן כלפי בית קדשי הקדשים. ומה טעם. [ח]והתפללו אל המקום הזה [ט][ז]ואתה תשמע אל [ח]מכון שבתך אל השמים ושמעת וסלחת. נמצאו העומדין בצפון פניהן לדרום העומדין לדרום פניהם לצפון העומדים במזרח פניהן למערב למערב פניהן למזרח נמצאו כל ישראל מתפללין אל מקום אחד הדא היא [ט]דכתיב [י]כי ביתי בית תפילה יקרא לכל העמים. אמר ר' יהושע בן לוי [יא]הוא ההיכל לפני [יב]לפנים היכל שכל הפנים פונין לו. עד כדון בבנייתו בחורבנו מניין. אמר ר' אבון [יג][ז]בנוי לתלפיות תל [יד]שכל הפיות מתפללין [טו]עליו [טז]בברכה בקרית שמע ובתפילה. [יז]בברכה בונה ירושלם בתפילה אלהי דוד ובונה ירושלם. [יח]בקרית שמע [יט]פורש סוכת שלום [כ]עלינו ועל [כא]עמו ישראל ועל ירושלם. כתוב אחד אומר [כב]אלך [כג]ואשובה אל מקומי וכתוב אחד אומר [כד]והיו עיני ולבי שם כל הימים הא כיצד [כה]פניו למעלה [כו]ועיניו ולבו למטה: ואם לאו יכוין את לבו כנגד בית קדש הקדשים: [כז]לאי זה בית קדש הקדשים. ר' חייא [ט][ח]רבא כנגד קדשי הקדשים שלמעלן. ר' שמעון בן חלפתא אמר כנגד בית קדש הקדשים שלמטן. אמר ר' פינחס לא פליגין [כח]בית קדשי הקדשים שלמטן מכוון כנגד בית קדשי הקדשים שלמעלן [כט]מכון לשבתך מכוון כנגד שבתך. [ל]הר המוריה ר' חייא רובא ור' יניי חד אמר שמשם הוריה יוצאה לעולם וחרנה אמר שמשם יראה יוצאה לעולם. ארון ר' חייא רובא ור' ינאי חד אמר שמשם אורה יוצאה לעולם וחרנה אמר שמשם ארירה יוצאה לעולם.

ר"ש סירליאו

ולכל הרוחות הן מחזירין חוץ מרוח מזרחית, כלומר כשהיו מחזירין פניהם לא היו מקפידין אלא שלא יחזירו כנגד רוח מזרחית, מפני שכך אומרים, אחוריהם היו פניהם קדמה וכו' ואנו ליה עינינו, ואידי דאיירי כאן בהחזרת פנים מייתי נמי להא: אמר רבי יוסי בר אבון וכו'. כלומר דאגב מפרש הכתוב, משום דהוה קשיא ליה כפל המקרא, אם אחוריהם אל ההיכל אייי יודע שפניהם קדמה שהרי ההיכל היה במערב. הלכך דריש דהכי קאמר, בתחלה לא היה אלא אחוריהם אל ההיכל, כלומר שהפכו עצמן מהיכל ה' ומלעבוד את ה' ועדיין לא היו עובדין עבודה זרה ממש, ולבסוף ופניהם לעבוד קדמה והמה משתחויה קדמה לשמש: תני. בתוספתא שם: הדא הוא דכתיב כי ביתי וגו'. ודריש לכל העמים, לכל מקום של העמים, כדאמר בריש הברייתא העומדים ומתפללין בחוצה לארץ הופכין פניהן כלפי ארץ ישראל ומתכוונין אל בית קדשי הקדשים: אמר ריב"ל. כתיב הוא ההיכל לפני, ודריש לפנים היכל וכו': תל שכל הפיות מתפללין עליו. שיחזור לנו ונכל הברכה והתפלה וכו': בברכה. בברכת המזון ובברכת מעין ג': בקרית שמע. בברכת ק"ש: הא כיצד פניו. כביכול למעלה ואם לא יכוין לבו כנגד בית קדש הקדשים שלמעלה. כלומר כשהיו מחזירין פניהם לשם, דכתיב אחוריהם אל ה' ופניהם קדמה והמה משתחויתם קדמה לשמש. אם אינו יכול לכוין את הרוחות, אבל לא דיעבד אם כבר התחיל להתפלל [ו]ופליגו לרוח מזרחית אינו פוסקן]: משתחויתם. כמו משתחוים ומשתחיים, כך תרגם יונתן: אין יכול לכוין את הרוחות. ללד ארץ ישראל כדאיתא לקמיה: תל שכל הפיות וכו'. אפילו תרב שהוא תל: בברכה. בברכת המזון: אלך אשובה אל מקומי. פסוק הוא בהושע: ועיניו ולבו למטה. לקשר מקום של מטה בשל מעלה: ר' חייא ור' ינאי. פליגי לפרש על מה נקרא מוריה: הורייה יוצאת. שם היתה לשכת הגזית (מדות פ"ה מ"ד), ומשם יוצאת תורה לישראל, כדכתיב (ישעיה ב ג) כי מציון תצא תורה וגו', כגון לעבר שיש (סנהדרין פ"א ה"ב - ז.):

מהר"א פולדא

תמן. בנבל, ובפרק לא יחפור (ב"ב כה.) נאמרים: לכל הרוחות אין מחזירין אותו. אם עומד להתפלל ופניו לכל השאר רוחות חוץ מן המזרחית אין מחזירין אותו להתפלל לרוח מזרח ופניו לכל יחפור (שם) יש עוד טעם דמולו בה מיגאי: לכווין את הרוחות. ללד ירושלים: שנאמר כי ביתי בית תפילה יקרא לכל העמים. לא ידעתי מאי היא הרייה הזאת, ובנבלי (ג.) לא מייתי רק מהא דר' יהושע בן לוי תל שכל הפיות וכו': הוא ההיכל וגו' היכל שכל הפנים כו'. דריש לפני ולפנים לשון פנים: עד כדון. עד השתא לא שמענו אלא בבנייתו צריך לפנות לשם, בחורבנו מניין שצריך ג"כ להפנות לשם: בנוי לתלפיות תל שהכל פונים בו. גרסינן: תל שכל הפיות מתפללין עליו. תל הייתי מוכן בית המקדש שעשה כתל, כל פיות מתפללין עליו שהיא נגנה, והייתי דכתיב בנוי: בברכה. בברכת המזון: בק"ש. בברכות ק"ש לא יעבור מאי היא הרייה כדמייתי מ, ולא מה שהוסיף בברכה: פניו למעלה. הסכינה למעלה והשגחתו למטה, ובנבלי משמע דקאי על אדם המתפלל, ואפילו גרסינן התם בלא יחפור: ואם לאו. משמעותו היא: בית המקדש של מעלה. שהוא ג"כ מכוון כנגד בית המקדש של מטה, כדמסיק רבי פנחס דלא פליגי אהדדי, נמצאת ר' מייא שסידר הברייתא לא פליג נמי אברייתא דלעיל דקתני שהופכים כולם ומתפללין למקום אחד והיינו בית המקדש שלמטה, שהכל נוטה למקום אחד הואיל ומכוונים בהדדי: מכון לשבתך. מכוון לשבתך בשמים פעלת, מקדש ה' כוננו ידיך והיינו מקדש של עתיד שיבנה על ידי ה', ואז ה' ימלוך לעולם ועד לבדו, כמו שנאמר (זכריה יד ט) ביום ההוא וגו': הר המוריה. למה נקרא הר המוריה: הוריה. הוראה: יראה. לעוברי לוונו: ארירה. לעוברי לוונו:

ביאור הגרח"ק

לכל הרוחות אין מחזירין. מתפלל לכל רוח שירצה ואין צריך להחזיר עצמו, ופליג אתנא דמתני' דס"ל דמכוין עצמו לצד ירושלים חוץ מרוח מזרחית, שצריך להחזיר עצמו לרוח אחרת מפני שעובדי ע"ז מתפללין לרוח מזרח וכדאמר ר' יוסי: בתחילה וכו'. כלומר מתחילה אבותינו עובדי ע"ז היו ומשתחוים קדמה לשמש הלכך לרוח מזרחית לא יתפלל: סומא. שאינו יודע לאיזה צד הוא ירושלים: כלפי למעלן. כלפי השמים: נמצאו העומדים בצפון. לבית קד"ק: פניהם למזרח. והא דאמרינן לעיל שלא יתפלל לרוח מזרחית, היינו מ"ד דס"ל דמתפלל לכל רוח שירצה אבל אם מתפלל לרוח מזרח מפני שמכוין עצמו לירושלים או לקדשי קדשים מותר: הוא ההיכל לפני. כך מקרא כתוב, ודריש ליה לפנים פי' היכל וכו': בבנייתו. כשהמקדש בבניינו הוא דצריך לכוין עצמו כנגדו: תל שכל הפיות מתפללין עליו. תל משמע כשהוא חרב וכל הפיות מתפללין עליו שיבנה, ודריש נמי תל שהכל פונים אליו ומיכן שאף בחרבנו פונים אליו, ולא הביא הך דרשא אלא ללמדך שתל משמע בחרבנו: בברכה. בברכת המזון: בברכה בונה ירושלים. בברכת המזון הוא מתפלל בברכת בונה ירושלים: אלקי דוד ובונה ירושלים. בני מערבא היו כוללין ברכת את צמח דוד בבונה ירושלים וחותמין אלקי דוד ובונה ירושלים: בק"ש פורש סוכת וכו'. הם היו חותמין כך כל יום: אלך ואשובה וכו'. דמשמע שלאחר החרבן הסיר שכינתו ממקום המקדש: וכתוב א' אומר והיו עיני וליבי וכו'. משמע עדיין משרה שכינתו שם: הא כיצד. יעשה המתפלל: פניו למעלה וכו'. כדי לקיים ב' המקראות, [וי"מ הא כיצד אקב"ה קאי וכביכול פניו למעלה ועיניו ולבו למטה לחזור ולבנותה]: מכון לשבתך. דריש מכוון כנגד שבתך, פי' בית המקדש של מטה מכוון כנגד שבתך למעלה: שמשם הורייה יוצאה לעולם. לשכת הגזית היתה שם בהר הבית ומשם הורייה יוצאה ששם ישובים הסנהדרין: שמשם יראה יוצאה לעולם. לעכו"ם: ארירה יוצאה לעולם. לעכו"ם:

תורה אור השלם

א) וַיָּבֹא אֹתִי אֶל חֲצַר בֵּית יְיָ הַפְּנִימִית וְהִנֵּה פֶתַח הֵיכַל יְיָ בֵּין הָאוּלָם וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ כְּעֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אִישׁ אַחֹרֵיהֶם אֶל הֵיכַל יְיָ וּפְנֵיהֶם קֵדְמָה וְהֵמָּה מִשְׁתַּחֲוִיתֶם קֵדְמָה לַשָּׁמֶשׁ: (יחזקאל ח טז)

ב) כִּי יֵצֵא עַמֶּךָ לַמִּלְחָמָה עַל אֹיְבֶךָ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תִּשְׁלָחֵם וְהִתְפַּלְּלוּ אֶל יְיָ דֶּרֶךְ הָעִיר אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בָּהּ וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנִיתִי לִשְׁמֶךָ: (מלכים-א ח מד)

ג) וְשָׁבוּ אֵלֶיךָ בְּכָל לְבָבָם וּבְכָל נַפְשָׁם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם אֲשֶׁר שָׁבוּ אֹתָם וְהִתְפַּלְּלוּ אֵלֶיךָ דֶּרֶךְ אַרְצָם אֲשֶׁר נָתַתָּה לַאֲבוֹתָם הָעִיר אֲשֶׁר בָּחָרְתָּ וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנִיתִי לִשְׁמֶךָ: (מלכים-א ח מה)

ד) כִּי יֵצֵא עַמֶּךָ לַמִּלְחָמָה עַל אוֹיְבָיו בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תִּשְׁלָחֵם וְהִתְפַּלְּלוּ אֵלֶיךָ דֶּרֶךְ הָעִיר הַזֹּאת אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בָּהּ וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנִיתִי לִשְׁמֶךָ: (דברי הימים-ב ו לד)

ה) כִּי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת לְבָב כָּל בְּנֵי הָאָדָם לְבַדֶּךָ: (מלכים-א ח לט)

ו) וְשָׁמַעְתָּ אֶל תְּחִנַּת עַבְדְּךָ וְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִתְפַּלְּלוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וְאַתָּה תִּשְׁמַע אֶל מְקוֹם שִׁבְתְּךָ אֶל הַשָּׁמַיִם וְשָׁמַעְתָּ וְסָלַחְתָּ: (מלכים-א ח ל)

ז) וְהֲבִיאוֹתִים אֶל הַר קָדְשִׁי וְשִׂמַּחְתִּים בְּבֵית תְּפִלָּתִי עוֹלֹתֵיהֶם וְזִבְחֵיהֶם לְרָצוֹן עַל מִזְבְּחִי כִּי בֵיתִי בֵּית תְּפִלָּה יִקָּרֵא לְכָל הָעַמִּים: (ישעיה נו ז)

ח) וְאַרְבָּעִים בָּאַמָּה הָיָה הַבַּיִת הוּא הַהֵיכָל לְפָנָי: (מלכים-א ו יז)

ט) כְּמִגְדַּל דָּוִיד צַוָּארֶךָ בָּנוּי לְתַלְפִּיּוֹת אֶלֶף הַמָּגֵן תָּלוּי עָלָיו כֹּל שִׁלְטֵי הַגִּבּוֹרִים: (שה"ש ד ד)

י) אֵלֶּה אֶשּׁוּבָה אֶל מְקוֹמִי עַד אֲשֶׁר יֶאְשְׁמוּ וּבִקְשׁוּ פָנָי בַּצַּר לָהֶם יְשַׁחֲרֻנְנִי: (הושע ה טו)

כ) וַיֹּאמֶר יְיָ אֵלָיו שָׁמַעְתִּי אֶת תְּפִלָּתְךָ וְאֶת תְּחִנָּתְךָ אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתָּה לְפָנָי הִקְדַּשְׁתִּי אֶת הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִיתָה לָשׂוּם שְׁמִי שָׁם עַד עוֹלָם וְהָיוּ עֵינַי וְלִבִּי שָׁם כָּל הַיָּמִים: (מלכים-א ט ג)

ל) תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְיָ מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ: (שמות טו יז)

שינויי נוסחאות

א] אין. ברש"ס ליתא וכע"ז בב"ב (כה.) וכ"ה בחרדים ובפנ"מ:

ב] הרי אילו מתפללין כלפי למעלן. בתוספתא (פ"ג הט"ז) מכוונים לבן לפני המקום ומתפללין. בבבלי (שם) יכוין לבו כנגד אביו שבשמים:

ג] ארצם. כ"ה במקרא ובכי"ר ובתוספתא (שם) ובבבלי (שם) וברש"ס ובד"א ודפ"ו. בכי"ל ובד"ו ליתא:

ד] אליך. בבבלי (שם) אל ה' והוא לשון המקרא במלכים (א, ח מד):

ה] העיר. במקרא ובכי"ר ובתוספתא (שם) העיר הזאת. בבבלי (שם) ובמקרא במלכים (שם) ליתא:

ו] והבית אשר בניתי לשמך. בתוספתא (שם) ובבבלי (שם) ובמקרא (דברי הימים-ב ו לב) והתפללו אל הבית הזה. באו"ז (ח"א הל' ק"ש נ) וברש"ס והתפללו אליך אל הבית הזה:

ז] ואתה תשמע וכו' וסלחת. בכי"ר והודו את שמך. בתוספתא (שם) ובבבלי (שם) ליתא:

ח] מכון. במקרא מקום:

ט] דכתיב וכו' העמים. בתוספתא (שם) ובבבלי (שם) ליתא:

י] לפנים. בשיר השירים רבה (ד ו) ובילקו"ש (מלכים-א קפד) ובראב"ן (ברכות קעה) וברש"ס ליתא:

כ] שכל הפיות. בהמכריע (תענית פ"א) ובתוס' רי"ד (תענית יג:) שהכל פונים לו תל שכל הפיות:

ל] עליו. ברש"ס אליו:

מ] פורש. ברש"ס הפורש:

נ] עלינו ועל עמו ישראל ועל ירושלם. בהמכריע (שם) ובתוס' רי"ד (שם) ומנחם ציון ובונה ירושלים:

ס] עמו. בד"א כל עמו:

ע] ואשובה. במקרא אשובה:

פ] רבא. ברש"ס ליתא:

עין משפט

א מיי' פ"ה מהלכות תפילה הלכה ג טוש"ע או"ח סימן לד סעיף ג:

ב ג ד ה מיי' שם טוש"ע או"ח סי' לד סעיף ה:

ו מיי' פ"ב מהלכות ברכות הלכה ד טוש"ע או"ח סימן קפח סעיף ד:

ז טוש"ע או"ח סימן רסז סעיף ג:

ח מיי' פ"ה מהלכות תפילה הלכה ד טוש"ע או"ח סימן לה סעיף ב:

הגהות הגר"א

[א] אין. נמחק [שערי ירושלמ]:

[לה: – ה"ה ה"ו]

דביר. במלת דביר דקרא על בית קדשי הקדשים קא דריש: שמשם דבר יוצא. לעכו"ס: וחרנא אמר שמשם יוצאין הדיברות. שהיו כתובין בשני לוחות הברית ומונחין שם: היא אסדא. דתני הכא היא אסכריא דתניין בפ' הספינה היא דפסודות בלשון המקרא: מתני' אין תפלת המוספין אלא בחבר עיר. בתבורות העיר כלומר בציבור ולא ביחיד: בחבר עיר וכו'. בין בציבור בין ביחיד: רבי יהודה אומר משמו. של ר"א בן עזריה וכו'. ואיכא בין מ"ק לר' יהודה ביחיד הדר בעיר שאין שם עשרה, דלת"ק אליבא דר"א בן עזריה דאמר לא תקנוה אלא בחבר עיר ולא בפחות מעשרה, דלר' יהודה אלא בחבר עיר. ר' יהודה אומר משמו כל מקום עשרה שהש"ל פוטרו. והלכה כחכמים: גמ' הלכה כר' יודה וכו'. דאין היחיד פטור מתפלת מוספין אלא במקום שיש חבר העיר: מילתיה דשמואל אמר כן. ואף שמואל שמענו ממילתיה דש"ל כן, דאמר מן יומי לא התפללתי מוסף משום שסמכתי על הש"ל שמועיא ידי חובתי, אלא פעם אחת שמת בנו של ריש גלותא והיו כל העם טרודין ולא היו יכולין להתפלל בציבור ואז התפללתי תפלת מוסף ביחיד, אלמא דהיכא דמצלו בציבור היחיד פטור הוא ממוסף, אבל בלאו הכי לא וכו' יודה: מילתיהון דרבנן. הני דלקמן פליגין עליה דשמואל, דאמר ר' יעקב בר אידי דברועים ובקייצים שומרי מוקצת התאנים האי מתניתא, כלומר דלאינהו הוא שאמרו שהש"ל מועיא ידי חובתן, לפי שאלו הן בשדה תמיד ואינם בקיאים בתפלה, וא"כ לא אמרו אלא ברועים ובקייצים בלבד, הא שאר כל האדם מייצין להתפלל מוסף ואפילו במקום שיש חבר עיר דלא כשמואל: מילתיה דר' יוחנן. וכן שמענו מדר' יוחנן שאמר שראה לרבו ר' ינאי שהיה עומד ומתפלל שחרית בשוק של ציפורי, והלך ד' אמות וחזר והתפלל שם מוסף, ומשום שצריך להפסיק מעט בין תפלה לתפלה כדלקמן, ומיהת שמעינן דלא כשמואל, דכי אין חבר עיר בציפורין, ודאי דאיכא, ואפ"ה התפלל מוסף ביחיד: את שמע מינה תלת. וקאמר הש"ס דמהאי דאמר ר' יוחנן ש"מ תלת מילי לדינא: את שמע מינה של ציפורין בציפורין. כלומר מדא דשמעינן מינה דשוק של ציפורי הוי כמו שאם היה בציפורי גופה. ולמאי נ"מ, להא דאמרינן בסוף פ"ק דכתובות (יד:) על מתניתין א"ר יוסי מעשה בתינוקת שירדה למלאות מים מן העין ונאנסה והכשירה ר' יוחנן בן נורי לכהונה על פי רוב העיר כשירין, כדמפרשינן התם טעמא דבקרונה של ציפורי הוה עובדא והוה מרי רובי רוב הסיעה ורוב העיר ופליגי אמוראי התם כשפירש ובעל דחד אמר אם פירש מן העיר אז הוי כפירש מן הקבוע וכמחצה על מחצה היא ולא אזלינן בתר רובא אבל אם פירש מן הפלטיא והוא שוק של ציפורי הואיל ורה"ר היא לא הוי כקבוע ואזלינן בתר רובא וחד אמר דאף אם פירש מן השוק הוה ליה כפירש מציפורי גופה ולא אזלינן בתר רובא והשתא קאמר הכא דהואיל והעיד ר' יוחנן דר' ינאי לא ס"ל כהא דשמואל משום דראה אותו מתפלל מוסף בשוק של ציפורי ואף שיש שם חבר העיר והרי בשוק היה המעשה ולא בתוך העיר אלא ש"מ דשוק של ציפורי בציפורי גופה הוא והוא הדין לדינא דהתם דשדינן שוק של ציפורי בתר ציפורי גופה לאומרא ואם פירש משם לא אזלינן בתר רובא:

ר"ש סירילאו

דביר. נקרא בית קדשי הקדשים בבנין שלמה (מלכים-ג ח ו): דבר יוצא לעולם. מיתה יוצאה לעולם, שמבזין קדושת שמו: היא אסכריא. שנויה היא בברייתא פ' המוכר את הספינה (עב. ע"ש): מתני' אין תפלת המוספין אלא בחבר עיר. לא תקנוה אלא בצבור: חבר עיר. תבורת העיר ולא ביחידי כמו חבר כהנים (הושע ו ט): משמו. של ר' אלעזר בן עזריה: כל מקום [שיש שם חבר עיר. שמתפללין מוסף: יחיד פטור. ואפילו תוך העיר.] ופליג אתנא קמא דר' אלעזר בן עזריה, דת"ק סבר דוקא יחיד [שהוא] שלא בחבר עיר כגון רועים וקייצים פטור, ור' יהודה סבר אפילו בעיר [עמי] פטור, אבל אם אינו בעיר לבולי עלמא אינו חייב: גמ' לא צליית דמוספא. לפי שאני בעיר, והשלים לבור פוטרני: וצליית. מפני שהצבור לא התפללו ולא כת"ק וכו': פליגן. על ר' ביבי, וסברי דאין הלכה אלא כת"ק: ברועים ובקייצים. שהן תוך לעיר ואין לש"ם לבור פטורין מינהו: שאר כל אדם. שהן בעיר ויש להן לבור: חייבים. ואפילו יחידים: קייצין. מיינבא פירות: ואין חבר עיר בצפורין. בתמיהה, דפשיטא דלבור היה שם והתפלל מוסף: שוק של צפרי בצפרי. מדאמר שמעת דתלמודא מילתיה דר' יוחנן אמרה כן, דשאר כל אדם אפילו יחידים שכל אדם שהכל מתפלל: ברועים ובקייצים. אמתני' דר"ה קאי דתנן שלהי ר"ה ר"ג אומר ש"צ מוציא את הרבים ידי חובתן, ועלה הוא דמר ר' יעקב בר אידי דברועים ובקייצים שהם נמצאים בשדה דאינם יכולים להסדיר תפילתן הוא דאמר רשב"ג דש"צ מוציאן ידי חובתן, קייצים שוטחי פירות הקיץ לייבוש: הא לא אמר וכו'. הא לא אמר רשב"ג אלא ברועים וקייצים דאניסי, הא שאר כל אדם שהם נמצאים בעיר חייבין בתפילה, וכ"ש לרבנן דפליגי התם במתני' ואפילו רועים וקייצין לא פטרי, ושמעינן דלית הלכתא כראב"ע דהא מתני' דהתם במוסף דר"ה קאי, ומסתם מתני' דהתם לא מצי לאתויי ראיה ומהא דפליגי רבנן אר"ג וס"ל דכשם שש"צ חייב כך כל יחיד ויחיד חייב דאיכא לאוקומי פלוגתייהו בחבר עיר גופיה אי ש"צ מוציא כולן או כל יחיד חייב הא שאר כל אדם הנמצאים בבתיהם פטורין דאם נשמע דאיהו מוקים פלוגתייהו ברועים וקייצים, ושמעינן דשאר כל אדם ואפילו שאינם בחבר עיר חייבים: מילתיה דר"י אמר כן. דאין הלכה כר"י וכמיליהון דרבנן דאמר: ומתפ"ל. שחרית: ואין חבר עיר בצפורין. ומי ליכא צבור בצפורין וכיון שכן מה הוצרך להתפלל ואלא משום דהלכה כחכמים דראב"ע: שוק של צפורין בצפורין. שהשוק היה חוץ לעיר, והא למדת שהוא נחשב כציפורין דאל"ה מאי ראיה מדר' ינאי דלמא משום דהיה עומד בשוק, ושמא נ"מ למי שאינו בקי: עניין ליפורין לשוק של ליפורין, אלא ודאי דינו כליפורין, מי שנפטר בתוך העיר ע"י ליבור, אף בשוק שמוץ לעיר נפטר:

הערות מהרא"פ א) ליטעמא אחריתא אדר' יהודה קאי אבל לתנא קמא אליבא דר' אלעזר בן עזריה אף שאר כל אדם פטורין. ועיקר: (לוח הטעות ב)

א טוש"ע או"ח סימן רפו סעיף ב:

שינויי נוסחאות

א) דביר. כ"ה ברש"ס ובד"א ודפ"ו. בכי"ל ובד"ר דברי:
ב) אל. במקרא על:
ג) משמו. כ"ה בכי"ל ובד"ו במשניות שבראש הפרק ובמשניות ובבבלי (ל.) וברש"ס ובד"א ודפ"ו. בכי"ל ובד"ו כאן ליתא:
ד) ר' חנה. בכי"ר ר' חנינא. ברש"ס ר' חונה:
ה) דמוספא וכו' ציבורא וצליית. בבבלי (שם) צלותא דמוספין ביחיד בנהרדעא לבר מההוא יומא דאתא פולמוסא דמלכא למתא ואטרידו רבנן ולא צלו וצלי לי ביחיד:
ו) הא. בכי"ר וברש"ס ובד"א היא:
ז) אלא. כ"ה בכי"ר וברש"ס ובד"א. בכי"ל ובד"ו ודפ"ו ליתא:
ח) בשוק. בכי"ל בשקי. בכי"ר ומגיה כי"ל וברוקח (סי' שכה) בשוק:
ט) של. ברש"ס מינה שוק של, וכעי"ז בכי"ר:
י) בציפורין. כ"ה בכתה"י ובדפ"ו. בד"ו וברש"ס ובד"א בציפורין:

הגהות הגרח"ק

(א) הא. צ"ל היא:
(ב) אלא ברועים. כצ"ל [חורדים]:
(ג) של ציפורין בציפורין. צ"ל שוק של ציפורין כציפורין [ש"נ]:

תורה אור השלם

א) וַאֲנַחְנוּ נִכְרֹת עָצִים מִן הַלְּבָנוֹן כְּכָל צָרְכֶּךָ וּנְבִיאֵם לְךָ רַפְסֹדוֹת עַל יָם יָפוֹ וְאַתָּה תַּעֲלֶה אֹתָם יְרוּשָׁלִָם:
(דברי הימים-ב ב טו)

ביאור הגרח"ק

דביר. בית המקדש נקרא דביר, ומשום שמשם דבר ר"ל מגפה יוצא לעולם לעכו"ם: דיברות. היא התורה: היא רפסודות. והם קורות קשורים ומחוברים יחדיו ומשיטן על הים: מתני' אלא בחבר עיר. אלא בציבור, בחבר עיר בחבורת העיר היינו בצבור וס"ל דלא תקנו מוספין ליחיד: ר"י אומר משמו. של ראב"ע: כל מקום שיש שם חבר עיר היחיד פטור מתפלת המוספין. והיינו דאיכא בין ת"ק לר"י יחיד במקום דליכא צבור לת"ק פטור ולר"י חייב, ומשום דס"ל לר"י דכל דאיכא צבור הש"ץ פוטר את כל העיר: גמ' מילתיה דשמואל אמר כן. דהלכה כר"י: אנא מן יומי וכו'. אני מימי לא התפללתי מוסף אלא פעם אחת שמת בנו של ריש גלותא והיו כל העיר עסוקין בהספדו ולא התפללו מוסף ובהאי יומא התפללתי, והא למדת שכל שהצבור מתפלל אין היחיד מתפלל: ברועים ובקייצים. אמתני' דר"ה קאי דתנן שלהי ר"ה ר"ג אומר ש"צ מוציא את הרבים ידי חובתן, ועלה הוא דמר ר' יעקב בר אידי דברועים ובקייצים שהם נמצאים בשדה דאינם יכולים להסדיר תפילתן הוא דאמר רשב"ג דש"צ מוציאן ידי חובתן, קייצים שוטחי פירות הקיץ לייבוש: הא לא אמר וכו'. הא לא אמר רשב"ג אלא ברועים וקייצים דאניסי, הא שאר כל אדם שהם נמצאים בעיר חייבין בתפילה, וכ"ש לרבנן דפליגי התם במתני' ואפילו רועים וקייצין לא פטרי, ושמעינן דלית הלכתא כראב"ע דהא מתני' דהתם במוסף דר"ה קאי, ומסתם מתני' דהתם לא מצי לאתויי ראיה ומהא דפליגי רבנן אר"ג וס"ל דכשם שש"צ חייב כך כל יחיד ויחיד חייב דאיכא לאוקומי פלוגתייהו בחבר עיר גופיה אי ש"צ מוציא כולן או כל יחיד חייב הא שאר כל אדם הנמצאים בבתיהם פטורין דאם נשמע דאיהו מוקים פלוגתייהו ברועים וקייצים, ושמעינן דשאר כל אדם ואפילו שאינם בחבר עיר חייבים: מילתיה דר"י אמר כן. דאין הלכה כר"י וכמיליהון דרבנן דאמר: ומתפ"ל. שחרית: ואין חבר עיר בצפורין. ומי ליכא צבור בצפורין וכיון שכן מה הוצרך להתפלל ואלא משום דהלכה כחכמים דראב"ע: שוק של צפורין בצפורין. שהשוק היה חוץ לעיר, והא למדת שהוא נחשב כציפורין דאל"ה מאי ראיה מדר' ינאי דלמא משום דהיה עומד בשוק, ושמא נ"מ למי שאינו בקי:

מתני' אין תפלת המוספין אלא בחבר עיר. לא תקנוה אלא בציבור: בחבר עיר. תבורת העיר אבל לא ליחיד: משמו. של ר' אלעזר בן עזריה. ומפרש בגבלי (ל.) דר' יהודה בא להמתיר, דלתנא קמא אליבא דראב"ע כי היכי דאיכא בעיר עשרה שמתפללין יחיד אלא בא לבית הכנסת פטור מתפילת המוספין, [הכי נמי] אם אירע אונס לציבור אלא התפללו יחד אי נמי מקום לביבא עשרה, פטור כל יחיד. ור' יהודה אתא לומר דלא פטר ראב"ע היחיד אלא היכא דאיכא עשרה בעיר שהתפללו, והכי קאמר כל מקום שיש שם חבר עיר הוא ביחיד פטור, אבל אי ליכא, אי נמי דנאנסו ולא התפללו, כל יחיד חייב: גמ' דמית בריה וכו'. ונטולדו בטירוף ההספד, כי ריש גלותא היה להם כמלך והכל עסוקים בהספדו לכך לא יכלו להתפלל מוסף: וצליית. ולתנא קמא דראב"ע היחיד פטור, אלא ודאי סבירא ליה דהלכה כר' יהודה: מילהון דרבנן. חכמי הדור של שמואל ורב ביבי חלקו עליהם ופסקו להיפך. דמקום שאין עשרה פטורין ומקום שיש עשרה כל יחיד נמי שבאותה העיר חייב: ברועים ובקייצים. כלומר לא פטרו חכמים יחיד[ים] אלא כשהם במקום שאין עשרה, כגון הרועים שרועים רחוק מהיישוב, וכן עושי פירות הקיץ, כלומר המייבשים אותם בהריס: מתניתא לא אמרה אלא ברועים וכו'. כלומר ודאי הני רבנן לא פליגי אסברא דמתני' דסברה דטפי יש לחייב כשאין עשרה בעיר ממקום שיש בו עשרה, אלא ודאי ברייתא אשכחו דאומרת כן בהדיא: הא מתניתא וכו'. כלומר הא ודאי מתניתא אשכחו דקתני הכי לא אמרו אלא וכו': רועים וקייצים. היינו יחיד מקום שאין שם חבר עיר: מילתיה דר' יוחנן אמרה כן. כלומר אבל מילתיה דר' יוחנן כרב [ביבי] ושמואל לעיל: ואין חבר עיר בצפורין. בתמיה, ודאי ידוע היה שעיר גדולה היא (עי' ב"ב עה:) והא אמר ר' יהודה כל מקום שיש שם חבר עיר יחיד פטור. וכי תימא משום דס"ל לר' יוחנן כרבנן דמתני' דאמרו דאין חילוק בין חבר עיר ללא חבר עיר, א"כ מאי בא ר' יוחנן להשמיענו הא בכל מקום (דוכתא) [דכוותה] הלכה כרבים: ה"ג שמע מינה. שהשוק רחוק מאד מצפורי העיר ומשיב באפי נפשיה מקום שאין שם חבר עיר [אבל] (כיון דאין יכול) בצפורי עצמה לא היה מתפלל דהלכה כר' יהודה דאמר מקום (שאין) [שיש] שם חבר עיר פטור:

ב [בלא"ש רבה נה ז, שה"ש רבה ד יב, מדרש תהלים ל ח, ילקו"ש ויחי פו, תהלים תשיג] **ג)** עי' בערוך ערך אסדא וערך אסכריא ובמוסף שם **ג)** ברכות ל. **ד)** [ועי' בשיטו ברכות ל. כל העניין] **ה)** [עי' בשיטו ברכות ל.]:

מהר"א פולדא

דבר. לעומרי לעומו: היא אסדא וכו'. הכל אחד היא, קורות המחוברות ששניין בהם על היס: מתני' בחבר עיר. כלומר מחברות אנשים, הייגו בציבור ולא ביחיד: משמו. של ר' אלעזר בן עזריה: היחיד פטור. ובהא פליגי מ"ק שאמר משום ראב"ע, ור' יהודה משום ראב"ע, דמ"ק ס"ל אפי' אין שם חבר עיר שמתפללין מוסף היחיד פטור, ולא נתקנה תפילת מוספין אלא בציבור, ור"י משום ראב"ע ס"ל דאף היחיד חייב במוספין, אלא כי מתפללין בציבור נפטר היחיד: גמ' הלכה כר' יהודה שאמר משום ר' אלעזר בן עזריה. שהיחיד נפטר בתפילת הציבור, ואע"ג דתכמים ס"ל דאינו נפטר, ת"ק הוא דתני הכי שראב"ע וחכמים פליגי, והו"ל יחיד נגד יחיד: מילתיה דשמואל אמרה. שפסק כר' יהודה ולא כת"ק, דאילו לת"ק אין היחיד נפטר בתפלת הציבור אליבייהו דתכמים שהלכה כמותן לגבי ראב"ע: מימוי. מימי לא התפללתי תפלת המוספים, לפי שסמכתי עלמי על תפילת הציבור, אלא פעם אחת שמת בנו של ריש גלותא, והיו כל העולם מתעסקים בקבורתו ולא התפללו הציבור תפילת המוספים, ואז התפללתי בימידות, ש"מ דכר' יהודה ס"ל: מילהון דרבנן. הם רבי יעקב ור' שמעון מסילת אמרה קן, שאין היחיד נפטר בתפלת הציבור: ה"ג ברועין וקייצין היא מתניתא לא אמר אלא ברועין וקייצין הא בו. הא דתנן ר' אלעזר בן עזריה אומר אין תפלת המוספין אלא בחבר עיר אבל לא ביחיד, לא בא אלא לאפוקי הרועין והקיילין המיבשין תאנים בתמה שהן צריכין להיות תוך לעיר, אבל שאני בני אדם חייבים, אם כן שמע מיניה שאר בני אדם אינן נפטרים על ידי ציבור בין לת"ק בין לר' יהודה, דהא כל מתניתין ברועין וקיילין מיירי בין לת"ק בין לר' יהודה[א]: מילתיה דר' יוחנן אמרה כן. שאין היחיד נפטר בתפלת מוסף, מיהו לא שמעינן ליה בשום מקום דמוקי לממני' ברועין וקיילין, ועל כרחך צריך לומר משום דס"ל דחלוקים על ר' יהודה שאמר משום ראב"ע: ואין חבר עיר בציפורין. כל זה ממילתיה דרבי יוחנן וכו', אין חבר עיר בציפורין שמתפללים מוסף בציבור, ולמה התפלל ר' ינאי מוסף בימידות, שהרי הוא נפטר בשל ציבור: ש"מ תלת. הש"ס קאמר לה, מדהשמעינו רבי יוחנן כל זה, על כרחך הלכה למעשה בא להשמיענו, וא"כ ש"מ תלת מילי: ש"מ של ציפורין בציפורין. דאם לא כן אין מקום לממיהמו שהיה מתמה ואין חבר עיר בציפורין, דמה

ד) [בלא"ש רבה נה ז, שה"ש רבה ד יב, מדרש תהלים ל ח, ילקו"ש ויחי פו, תהלים תשיג] **ה)** עי' בערוך ערך אסדא וערך אסכריא ובמוסף שם **ו)** ברכות ל. **ז)** [ועי' בשיטו ברכות ל. כל העניין] **ח)** [עי' בשיטו ברכות ל.]:

ושמע מינה חלוקין וכו'. דת"ק אליבא דראב"ע ס"ל דכי היכי דבמקום דאית ביה חבר [עיר] היחיד פטור הכי נמי מקום דליתא ביה עשרה היחיד פטור, ובא ר' יהודה לחלוק דדוקא מקום שיש בו חבר עיר היחיד פטור אבל מקום שאין בו חבר עיר היחיד חייב, הילכך התפלל ר' יגאי בשוק דהוי מקום שאין בו, אבל בלפורי עצמה דהוי מקום שיש בו [לא היה מתפלל], לא כדהוה סלקא דעתין מעיקרא בגבלי (נ.) דר' יהודה היינו ת"ק, דת"ק נמי הכי קאמר אין תפלת המוספין חיוב ליחיד אלא בחבר עיר דשליח ציבור פוטרו אפילו היכא דליתיה בה, אבל ודאי מקום שאין בו עשרה כל יחיד חייב, דל"ב מה השמיענו ר' יוחנן בעדותו הא לבולי עלמא מקום שאין בו עשרה היחיד חייב אלא על כרחך משום דלת"ק פטור אשמעינן דלית הלכתא כותיה אלא כרבי יהודה דמחייב ופסק הבבלי (נ: ועי' תוס' ד"ה אין) כרבנן דמתני': לחדש בה דבר. בתפילת המוספין דלא סגי שיאמר ושם נעשה קרבנות חובותינו תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן אלא שיזכיר הקרבנות עצמן על דרך דאמרינן בשבת ובראש חדש. ואע"פ שלא יזכיר כל פרטי הקרבנות של מוסף אלא מקצתן דיו: מהו לחדש. מה הוא הדין צריך ואי לא אמר לא יצא, או נימא דאפי' לא הזכיר יצא: מתפלל עמהם. דתפילת יחיד לגבי תפילת רבים כמי שלא התפלל דמי. ולא קיימא לן הכי בבבלי (כא.) אלא אינו חוזר ומתפלל אבל מצטרף לעשרה לקדושה ולברכו: תמן תנינן. בסוף מסכת ראש השנה (פ"ד מ"ט) כשם ששליח ציבור חייב כך כל יחיד ושם הביא הרי"ף (יב. מדה"ר) ירושלמי זה ושם פירשו הר"ן: באילין תקיעתא. דרבנן ורבן גמליאל בטלוהו ברכות ותפלות בין בראש השנה בין בשאר ימות השנה פליגי (ר"ן שם ד"ה ר"ג) ואמר רבי יוחנן בבבלי (לה.) דהלכה [כרבן גמליאל] בברכות ראש השנה ויום הכיפורים של יובל מפני שהם מרובות ומרוכות, והביא הרי"ף (שם) ירושלמי זה לפרש מימרא דר' יוחנן שאמר בבבלי בברכות ראש השנה ויום הכיפורים הלכה כרבן גמליאל לאו בכל תשע אלא דוקא באילין תקיעתא בברכות של מלכיות זכרונות ושופרות אבל שאר הברכות מייצין להתפלל (ר"ן שם ד"ה ירושלמי):

את שמע מינה חלוקין ◦על ר' יהודה שאמר לו. משום ר' אלעזר בן עזריה שמע מינה [ז]שאדם מתפלל ומהלך ארבע אמות ומתפלל של מוסף. אמר ר' אבא ולא סוף דבר עד שיהלך ארבע אמות אלא [א]אפילו שהא כדי הילוך ארבע אמות. רב אמר צריך לחדש בה דבר ושמואל אמר אין צריך לחדש בה דבר. ר' זעירא בעי קומי רבי יוסי מהו [א]לחדש בה דבר. אמר ליה [ב]אפילו אמר ונעשה לפניך את חובותינו תמידי יום וקרבן מוסף יצא. ר' שילא בשם רב [ג]נתפלל ומצא עשרה בני אדם מתפללין מתפלל עמהן. ר' זעירא ורב נחמן בר יעקב הוו יתבין מן דמצלון אתת צלותא קם רב נחמן בר יעקב מצליא אמר ליה ר' זעירא ולא כבר [ב]צלינן. אמר ליה מצלי אנא וחזר ומצלי דמר ר' שילא בשם רב נתפלל ומצא עשרה בני אדם מתפללין מתפלל עמהן. ר' אחא ר' יונה בשם ר' זעירא נתפלל של שחרית ובא ומצאן מתפללין של מוסף מתפלל עמהן. [ג]לא נתפלל של שחרית ובא ומצאן מתפללין [ג]של מוסף [ג]אם יודע הוא שהוא מתחיל וגומר עד שלא יתחיל שליח ציבור [ד]כדי לענות אחריו אמן יתפלל ואם לאו [ה]אל יתפלל. באי זה אמן אמרו תרין אמוראין חד אמר באמן של האל הקדוש וחרנה אמר באמן של שומע תפילה. [ו]אמר ר' פינחס ולא פליגון מאן דמר באמן של האל הקדוש בשבת ומאן דמר באמן של שומע תפילה בחול. תמן תנינן [ז]רבן גמליאל אומר שליח ציבור מוציא את הרבים ידי חובתן. [ח]ר' הונא רובא דציפורין בשם ר' יוחנן הלכה כרבן גמליאל באילין תקיעתא.

ולא סוף דבר וכו'. הא דאמר ומהלך ד' אמות לאו דוקא הוא אלא אם שהא כדי הילוך ד' אמות בין תפלה לתפלה סגי: צריך לחדש בה דבר. בתפלת מוסף שמתפלל מיד אחר של שחרית דוקא אם יחדש בה דבר ואם לאו הוי כמתפלל וחוזר ומתפלל תפלה אחת: ושמואל אמר אין צריך. דתפלה אחרת היא לחובת היום בפני עצמה: אפילו אמר ונעשה. אם לא חדש בה דבר בנוסח ברכה האמצעית אלא זה בלבד שאמר יהי רצון שנעשה לפניך וכו' וסיים במקדש השבת יצא: מתפלל. חוזר ומתפלל עמהן כדי להתפלל עם הציבור: אתת צלותא. דלגורא: נתפלל של שחרית ובא ומצאן מתפללין של מוסף. והלגורא הוא שמתפללין בזה אין חילוק אם יכול לגמור עד שלא יתחיל השליח ציבור או לא משום דחובת מוסף ג"כ עליו כמו עליהן ומתפלל עמהן: לא נתפלל של שחרית ובא ומצאן מתפללין של מוסף. והוא רוצה להתפלל של שחרית בזה יש חילוק דאם הוא יודע שהוא מתחיל וגומר וכו' דהוא ואינו מתפלל תפלה שמתפללין הלגור אל יתחיל להתפלל עמהן אם לא יכול לגמור קודם שיתחיל השליח ציבור שלריך לענות אמן אחריו: באיזה אמן וכו'. לאו אהכא קאי אלא משום דגרסינן להא לעיל פ"ג בהלכה ב' (לו.) בזה שנכנס לבהכ"נ ומצאן עומדים ומתפללין אם יכול להתחיל ולגמור כדי שיענה אמן ובאיזה אמן וכו' מייתי לה הכא כדרך השאר בזה וכלומר דהכא דבמוסף איירי ואין מוסף אלא בשבת וי"ט אם כן באמן דהאל הקדוש הוא פליגי: תמן תנינן. בשלהי ראש השנה (לג:) וגרסינן שם נמי להא: הלכה כר"ג באילין תקיעתא. באלו הברכות של ר"ה יום תקיעתא. דהשליח מוציא את הרבים ואף למי שהוא בקי משום דאוושי ברכות טובא:

ר"ש סירילאו

והן בעיר מיינין, וקמייתי מדהתפלל ר' יגאי יחידי בשוק של לפרי. ושוק של לפרי חוץ לגפרי הוה, אלא משום דבעינורה הוה מסיב ליה כתוך העיר. וסוגיא זו חלוף הבבלי. ושם פירשו דר' יהודה קא ממעט משיעורא דת"ק, דלר' יהודה רועים וקייליס מיינין, דשלא בחבר עיר מיהו. וכל מקום משמע דלטפויי על פיטורא דת"ק הוא דאתי: חלוקין. ר' יגאי וחבריו, על ר' יהודה. ולית להו אלא כת"ק: שהה כדי הלוך ארבע אמות. שבכך יתחוון דעתו עליו, לערוך דבריו בלשון תחנה: צריך לחדש בה דבר. להורות שלבו מכוון ואינה עליו כמשוי שהתפלל פעם אחרת: מתפלל עמהן. דתפלת לבור עדיפא, והיינו חדוש: מתחיל וגומר. תפלת שחרית: תמן תנינן. פרק בתרא דר"ה (לג:): מוציא את הרבים ידי חובתן. ואפילו בקיאין בתשע ברכות, אם ילוו שלא להתפלל ולסמוך על שליח ציבור הרשות בידן: באילין תקיעתא. מפרש התם (לה.) דוקא הני משום דאוושי ברכות. ופירש רש"י ז"ל (ד"ה אלא) שהרי כאן תשע ואחרוכות ומטעות דאין בכל בקיאין בהן. אבל אין הלכה [כרבן גמליאל] בשאר ימות השנה:

א מיי' פ"י מהלכות תפילה הלכה טו טוש"ע או"ח סימן קה סעיף ה:
ב [שו"ע או"ח סימן רסח סעיף ד]:
ג [מיי' שם הלכה טו]: טוש"ע או"ח סימן קט סעיף ה:

שינויי נוסחאות

א] לחדש. ברא"ש (פ"ג יז) וברשב"א (כא.) ובאבודרהם (תפלת מנחה של שבת) צריך לחדש:
ב] צלינן. כ"ה בכי"ר וברש"ס ובד"א ודפ"ו. בכי"ל ובד"ו צלונן:
ג] של מוסף. בתוס' (כא:) וברא"ש (פ"ג סי' יח) ובתוס' ר"י שירליאון (כא: ד"ה כתוב) כתבו דנראה דלא גרסינן לתיבות אלו:
ד] כדי לענות אחריו אמן. ברש"ס ליתא:
ה] אל יתפלל. ברש"ס אל יתפלל אמר ר' בר אבדומא זה שהוא נכנס לבית הכנסת ומצא ציבור שמתפללין אם יודע הוא שהוא מתחיל וגומר עד שלא יתחיל שליח ציבור כדי לענות אחריו אמן יתפלל ואם לאו אל יתפלל:
ו] אמר וכו' תפילה בחול. בד"א ליתא:

ביאור הגרח"ק

ש"מ חלוקין על ר' יהודה. דאפילו במקום חבר עיר יחיד מתפלל דהא עליה הוא דקאי ר"י לאתויי ראיה מדר' יגאי: שאדם מתפלל ומהלך וכו'. שצריך להלך ד' אמות בין שחרית ומוסף ולא יתפלל אותן כאחת בלי הפסק: אלא אפילו שהא כדי הילוך ד"א. סגי שיהיה שוהה כדי הילוך ד"א בין שחרית למוסף: צריך לחדש בה דבר. במוסף שהם היו רגילין להתפלל אף במוסף י"ח, וכן דייקו התוס' (כא: ד"ה עד) מלהלן בירושלמי. וצ"ע דלעיל (ה"א – מו.) אמר ר"ח שחל להיות בתענית היך מזכיר הוא של תענית במוסף ומשמע שלא היו מתפללין י"ח ואפשר ביחיד היו מתפללין י"ח, וקאמר שצריך לחדש בה דבר לומר בה קרבנות של מוסף: א"צ לחדש בה דבר. אלא מתפלל י"ח כבשחרית: אפי' אמר ונעשה לפניך וכו' יצא. וא"צ לומר כל פרשת הקרבנות וכל נוסח הברכה: מתפלל עמהן. דיחיד לגבי צבור כמאן דלא צלי דמי: לא נתפלל של שחרית ובא ומצאן מתפללין של מוסף. וצריך הוא להתפלל בין שחרית ובין מוסף: אם יודע שהוא מתחיל וגומר. שניהם: בשבת. דליכא שומע תפילה: בחול. ואיהו נמי מודה שלא יתחיל אם לא יגמור עד אמן של הקל הקדוש אלא שמוסיף עוד שלא יעמוד להתפלל נמי אחר אמן של הקל הקדוש אלא ימתין עד אחר אמן של שומע תפילה: ש"ץ מוציא את הרבים ידי חובתן. ר"ג קאמר לה בכל הברכות ובכל התפלות דס"ל שש"ץ מוציא אפילו את הבקי, וחכמים פליגי עליה התם וס"ל דאין הש"ץ מוציא אלא את שאינו בקי: הלכה כר"ג באילין תקיעתא. הלכה כר"ג במוסף של ר"ה דכיון דאוושי טובא שאומר תשע ברכות וגם שהם ארוכות ואין העם רגילין בהן לא הטריחו את היחיד להתפלל, וקרי לה באילין תקיעתא משום שתוקעין בהן על סדר מלכיות זכרונות שופרות:

מהר"א פולדא

וש"מ חלוקים על ר' יהודה שאמר בשם ר' אלעזר בן עזריה. ר' יגאי היה יודע שום ברייתא או מוספתא מנאים דפליגין עליה דר' יהודה וסבירא להו לאין היחיד נפטר ע"י ציבור והו"ל ר' יהודה יחיד לגבייהו והלכה כרבים, והשמיענו בזה ר' יוחנן דלא נפסוק הלכתא כר' יהודא כשאר אמוראים דפסקו כווותיה, והכי קאמר ולאין אבר עיר בציפורין, ולמה היה רבי יגאי מתפלל על השוק בימודות הוא"ל ונפטר בשל ציבור, אלא ודאי לאין היחיד נפטר א): צריך לחדש בה דבר. משמע מכאן שהיה דרכן להתפלל י"ח שלימות במוספף של חול, כך פירש בתוספות (כא: ד"ה עד): נעשה לפניך וכו'. היחיד אומרה ברכה רביעית קודם אתה חונן: דמצלין. לאחר שהתפללו הס: אתת צלותא. בלו אחרים ג"כ לביהכנ"ס ולו להתפלל: מצלייא. מתפלל עמהם: אם יודע הוא. שהוא מתחיל שחרית וגומר קודם שיתחיל הש"ץ להתפלל ויגיע למר להאל הקדוש ולמר לשומע תפילה כדי שיוכל לענות אמן מתחיל וגו', ואם לאו לא יתחיל: תמן תנינן. בפרק בתרא דר"ה (לג:) שליח ציבור מוציא את הרבים ידי חובתן, אף"ה ס"ל דשם שליח ציבור מייב כך כל יחיד ויחיד חייב, רבן גמליאל אומר וכו', ובכל התפילות ובכל הברכות של כל יומות השנה הוא דפליגי: באילין תקיעתא. בברכות של ראש השנה והיינו מלכיות זכרונות ושופרות שתוקעין בהן, אבל לא בכל השנה:

הערות מהרא"פ

א) ליישנא אחרינא משום דפשטא דמתני' לא משמע דפליגי מכמיס אדר' יהודה להכי אמר שמואל נמי הלכה כר' יהודה ור' יגאי קמ"ל דפליגי. ועיקר: (לוח הטשות ג)

רידב"ז

רב אמר צריך לחדש בה דבר. פי' דלא סגי בתפלת מוסף שיזכור קרבן מוסף סתם אלא צריך לפרש בפירוש מוסף יום ר"ח הזה או שבת הזה או מוסף יום חג המצות הזה וכן כל יו"ט בפירוש של יום טוב הזה. שמואל אמר אפילו לא אמר בפרוטרוט יום טוב הזה וכן מסיק דר"ז בעי קומי ר' יוסי וא"ל אפילו לא חידש בה את חידוש של יום הזה אלא אמר סתם ונעשה לפניך את חובותינו תמידי יום וקרבן מוסף יצא ואין לפרש דצריך לחדש בה דבר משום דשיטת הירושלמי הוא דמתפלל בר"ח ובחול המועד במוסף י"ח כמו שפי' מהרא"פ זצ"ל זה אינו דמתוס' ז"ל (כא: ד"ה עד) דס"ל בשיטת הירושלמי דמתפלל י"ח במוסף משמע דהירושלמי הזה לא פירשו כן דאל"כ מאי מהני שהגיהו אח"כ בירושלמי גבי ומצאן מתפללין מוסף דמשמע מכאן דס"ל להירושלמי דמתפלל י"ח במוסף ומחקו תיבת ומוסף הא סוף סוף מוכח מכאן דמתפלל י"ח אלא ודאי דהפי' הוא כאן כדברינו וכן פי' בספר חרדים ז"ל: באיזה אמן אמרו תרין אמוראין. הירושלמי הזה מובא בתוס' ז"ל (שם) ודייקי מכאן שלשיטת הירושלמי צריך להתפלל במוסף דחול כגון בר"ח ובחול המועד י"ח ולבסוף כתבו דש"ס הוא ומצאן מתפללין מוסף והפ"מ ז"ל לעיל (פ"ג ה"ב – לו.) וכאן כתב דא"צ להגיה ובאיזה אמן אמרו לא קאי אהא דסמוך לו אלא מילתא אחריתא הוא והוא הסוגיא דלעיל (שם) ומובא כאן אגב גררא כדרך הש"ס הזה והוא נכון מאד דכן באמת דרך הירושלמי בכמה וכמה פעמים: סליק פירקא בס"ד

[לו. לו: – ה"ו ה"א]

הוו יתבין תמן. בגבל היו יושבין בעת תפלת הברכות דר"ה, ולאחר שהתפללו כבר בפני עצמן הגיע שעת תפלת הלבור וקם רב חסדא וחזר והתפלל עם הלבור: דנחתין מערבאי ואמרין תמן בשם רבי יוחנן וכו'. כן הוא בר"ה (פ"ד ה"י - כו:). בני ארץ ישראל שירדו לבאן אמרו ששמעו מר' יוחנן דפסק הלכה כר"ג בברכות דר"ה, והואיל ואנא לא כוונית בתחלה בתפלה לפיכך אני חוזר ומתפלל: **הא** אילו כוונית **הוינא** נפיק ידי חובתי. כלומר דקמ"ל דאפי' במי שהוא בקי אמרו כן, והלכך קאמר ואני שבקי אני ואלו כוונתי בתפלתי בתחילה הייתי יוצא ידי חובתי, ועכשיו שלא כוונתי הש"ל הוא שמוציאני: ויאות. האי פיסקא דפסקו כר"ג שפיר הוא ואע"פ דרבים פליגי עליה, משום דכל תנאי הוא דתני להא בשם ר"ג, אבל ר' הושעיא בברייתא תני לדברי ר"ג בשם חכמים דאמרי הכי דרבים כרבים: והוא שיהיה שם. מי שהוא רוצה לצאת ידי חובתו בזה שהוא שומע מהש"ל, צריך שיהיה שם מראש התפלה וישמע הברכות על הסדר: ומתניתין נמי שמעינן כן דקתני סדר ברכות וכו' אלמא דצריך שיהו נאמרין כסדרן אבות וגבורות וקדושת השם וכולל מלכיות עם זכרונות ושופרות:

הדרן עלך תפלת השחר

אין עומדין. מתוך כובד ראש. הכנעה ומורא לכתיב (תהלים ב יא) עבדו את ה' בירא, ועבודה זו תפלה היא: היו שוהין שעה אחת. במקום שבאו להתפלל: כדי שיכונו את לבם. ויתבונו לפני מי הן באים להתפלל ומתוך כך נכנסה הירא והכנעה בלבם*: אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו. ולוקח מלך ישראל, אבל מלך עכו"ם פוסק הוא שלא יהרגנו: ואפילו נחש כרוך על עקיבו. ולוקח נחש שרוב פעמים אינו נושך, אבל עקיב או אפעה ומן הדברים שודאי נושכים וממיתים פוסק:

ר"ג אומר, ור' הושעיא [שונה] וחכמים אומרים, ואמר בבבלי (גיטין כ.) דלכך שונין לפעמים דברי יחיד בלשון רבים לומר שכן הלכה, וא"כ קשיא דר' הושעיא אשאר שונין, אלא ודאי אמת דהיכא דטעה או לא התפלל אין הלכה כר"ג, והיכא דהתפלל רק שלא כיון הלכה כותיה דיכוין אות באות משליא ליבור ונפיק: ר' **אדא** וכו'. לעיל אתקיעתא קאי כדפירש הר"ן והרי"ף (הנ"ל): **מתניתא אמרה כן.** כלומר ריסא דההיא מתני' נמי דייקא, דקתני סדר ברכות אבות וגבורות וקדושת השם וכו' מלכיות זכרונות ושופרות. ולשון 'סדר ברכות' דנקט משמע דכי שינה הסדר לא יצא. והכא נמי כשאמר שבע ביחיד והדר שמע מלכיות זכרונות ושופרות משליא ליבור, הרי הוה להו שלא כסדרן. הילכך כדי לצאת צריך לשמוע כל התשע מפי שליא ליבור מלה במלה בין אמר השבע בין לא אמרן. כל זה כתבתי על פי דברי ר"ן. ומאי [דלגי] שבע ביחיד והדר [שמע] משליא ליבור מלכיות וזכרונות ושופרות, ולאי בכלל השבע היא מלכיות דבה חותם [מלך על כל הארץ] מקדש ישראל ויום הזכרון, אלא כלומר דאומר שלא לאשונות ושלא אחרונות וברכת מלכיות בקצרה באמצע, והדר שמע מלכיות בכל פסוקיה כי שמע כל התשע(ה) משליא ליבור:

סליק פרק תפלת השחר

אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש. הכנעה: שוהין שעה אחת. במקום שבאו להתפלל:

ר"ש סירילאו

תמן. בגיפורין: **באילין תקיעתא.** במוסף של ראש השנה: **אתת צלותא.** בא השליא לקרות להם שהגבור מתפללין: [°**ולא כבר צלינן.** דיוקר, ולמוסף אין אנו צריכין דס"ד דיכולין לסמוך על השליא ליבור, ואע"ג דלא שמע כל התפלה ממנו:] **דנחתין מערבייא.** כלומר לאו משום דפליגא עליה דר' יוחנן, אלא משום דלא כווינא. (°נאחת מן הברכות, ורוצה אני לשמוע מן שליא ליבור:) [°כלומר איני יכול לכוין בכל הברכות לשמוע מן שליא ליבור, וצריך אני להתפלל לעצמי:] ור' **הושעיא תני לה בשם חכמים.** דמודיס חכמים לרבן גמליאל בברכות של ראש השנה ויום הכפורים, ופליגי עליה בברכות של שאר ימות השנה: **מראש התפלה.** הוא [°מאי] דיכול לסמוך על שליא ליבור כשמוע התפלה ממחלה ועד סוף: **מתני' אמרה כן סדר ברכות [אומר] אבות וגבורות וקדושת השם.** משנה היא שם (ר"ה לב), וממשנה ימירה קא דייק, דלמה ליה למיתני הכי, אלא לאשמועינן פלוגתא דר' יוחנן בן נורי ור' עקיבא, דלמר אומר מלכיות עם קדושת השם ואינו תוקע, ולומר קדושת היום ותוקע. ולמר כולל מלכיות עם קדושת היום ותוקע [°ותו לא], למאי תנא אבות וגבורות וקדושת השם, אלא לאשמועינן דצריך נמי לשמוע משליא ליבור מראש התפלה ועד סוף, ולא יאמר שבע וישמע השלא משליא ליבור, אלא כסדרן הוא דשמע להו, ואי לא לא נפיק:

הדרן עלך תפלת השחר

אין עומדין. מתוך כובד ראש. פי' כפיפת ראש, לשון הכנעה, שיכוין תפלתו כאדם שיש לו מחשבה: שוהין שעה אחת. במקום שבאו להתפלל: המלך שואל בשלומו. בגמ' מפרש דגבי מלכי ישראל קאמר, דאילו במלכי אומות העולם משיב, דאיכא סכנת נפשות, ואמירא סכנתא מאיסורא כדאיתא ריש פ"ק דחולין (י.). והאי דתני ליה בהדי נחש, במדרש ילמדנו (תנחומא ואתחנן ד ד"ה כי ידבר) מפרש טעמא מה רואו חכמים להקיש כריכת נחש למלכות אמר רבי שמעון בן פזי דכתיב (ירמיה מו כב) קולה כנחש ילך, מה נחש מלחש והורג, אף המלכות מלחשת והורגת. דבר אחר מה הנחש הולך משוקש, אף המלכות מעקמת דרכיה:

עין משפט

א מיי' פ"ח מהלכות תפילה הלכה י טוש"ע או"ח סימן קכד סעיף ג ועוד או"ח סימן תקלא:

ב מיי' שם הלכה ט טוש"ע או"ח סימן קכד סעיף ג:

ג מיי' שם פ"ד הלכה טז סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן לג סעיף כ:

ד מיי' שם סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן לג סעיף ג:

ה ו [מיי' שם פ"ו הלכה ט טוש"ע או"ח סימן קד סעיף ג וסעיף ג]:

שינויי נוסחאות

א] **מצליא.** בירושלמי ר"ה (פ"ד ה"י - כו:) **בעי** מצליא:

ב] **לתמן ואמרין.** בירושלמי ר"ה (שם) **ואמרון תמן.** בר"ן (ר"ה יב. מדה"ר) **לחכא** אמרי:

ג] **ר' אדא.** בכי"ר וברש"ס ר' **אחא**:

ד] **למקום.** כ"ה בכי"ל ובמשניות. בדפוסים ליתא. בבבלי (ל:) וברש"ס **לאביהם שבשמים**:

הגהות וציונים

א. הושלם עפ"י הר"ן יב. מדה"ר:

ב. ז"ל הר"ן (שם) פירוש לברכות של מלכיות זכרונות ושופרות קרי תקיעתא לפי שתוקעין בהן. ובהנהו קיי"ל כר"ג וכו':

ג. ז"ל הר"ן (שם) ג' ברכות שבמלכיות זכרונות ושופרות בלבד הוא ששי"ץ מוציא את הרבים יד"ח:

ביאור הגרח"ק

הוו יתבין תמן באילין תקיעתא. היו יושבים שם כשהש"צ היה חוזר התפילה: **מן דצלון אתת צלותא.** משגמרו להתפלל באו אחרים להתפלל וקם ר' חסדא להתפלל עמהם: **דנחתין** וכו'. דאע"ג דנחתין וקאמרי הלכה כר"ג והלכך סגי במה ששמענו מהש"צ: **אנא לא כוונית.** אני לא כוונתי לצאת מהש"צ והלכך צריך אני לחזור ולהתפלל: **ויאות.** הם אומרים הלכה כר"ג, דאע"ג דכל תנאי תני לה בשם ר"ג וחכמים פליגי עליה והלכה כרבים בכ"מ, ר"ה מיהא תני לה בשם חכמים, ולדידיה הלכה כדבריו בכל התפילות והברכות: **והוא שיהי' שם מראש התפילה.** אם בא לצאת מהש"צ אינו יוצא אלא אם שמע כל תפילתו על הסדר ואפילו התפלל שבע ולא התפלל מלכיות זכרונות שופרות ובא לצאת מהש"צ אפ"ה לא סגי אי שמע מהש"צ הנהו ברכות, עד שישמע מראש התפילה כל הברכות על הסדר. ורמב"ן ור"ן פירשו סוגיית הירושלמי דאין הלכה כר"ג אלא בהנהו ג' ברכות, אבל שבע אין הבקי יוצא מהש"צ והלכך אמר דהנהו ברכות נמי לא יצא אלא אי שמע מראש התפילה: **סדר ברכות אומר אבות וגבורות וקדושת השם.** ומסיים שם בתר הכי כולל מלכיות בקדושת השם וזכרונות ושופרות משמע שלא יצא עד שישמע על הסדר: **הדרן עלך תפלת השחר אין עומדין. אלא מתוך כובד ראש.** בהכנעה: היו שוהין שעה א'. במקום שבאין להתפלל כדי שיפנו טרדת המחשבה ויכוונו לבם למקום: **ואפילו נחש כרוך על עקיבו לא יפסיק.** שאין הנחש מועד לישוך:

א) [ר"ה לה.] **ב)** [ר"ה פ"ד מ"ה, ספרא אמור יא ג] **ג)** ברכות ל: [תנחומא וילך ט, פסיקתא זוטרתא ואתחנן ג כג, מדרש תהלים קא ו] **ד)** [שמות רבה ט ג, תנחומא ואתחנן ד] **ה)** [זהר בראשית כד., תיקו"ז לז:, מב:, נב:, קנ.]

מהר"א פולדא

דנחתון מערבאי. הירולין מע"י לגבל: **ואנא דלא כוונית.** כלומר כשהיה מתפלל מוסף לכתחילה עם ר' זעירא לא היה מתפלל שלש ברכות של תקיעות, שהיה סומך עצמו על ש"ץ שיוציאו וכר"ג, וכשעה שהתפלל הש"ץ לא כיון להש"ץ מלה במלה כדי שיוציאו, ולפיכך חזר ומתפלל עם אותן הבאים להתפלל אח"כ. והכ"ן סוף פרק בתרא דר"ה (יב. מדה"ר) פירש שהתפלל שחרית עם ר' זעירא, ובמוסף רצה לחזור להתפלל, ואמר ליה ר' זעירא דלא צריך שהש"ץ יוציאו, והשיב לו ר' חסדא הלכה כרבן גמליאל דווקא באנו שלשה, ולא בשאר ברכות של מוסף, וקשה הא דסיים ואנא דלא כוונית: בשם חכמים. לומר דהלכתא כוותיה דרבן גמליאל, והוא שיהיה שם מראש התפילה ואמר שלש רגשונות לפניהם ושלש אחרונות לאחריהן, לפי שיש לתפילה זאת סדר כדתני מתני' סדר ברכות אבות וכו' וסיים שם וכולל עמהם מלכיות וכו', ש"מ שיש להם סדר, וכי לא שמען כסדרן, אף בשלשה אלו לא יצא: מתני' אמרה כן. סוף פרק בתרא דר"ה (פ"ד מ"ט):

הדרן עלך תפילת השחר

אין עומדין. כובד ראש. בהכנעה ועל שם כשהוכד הראש באדם הוא נכנע, לפיכך אמר בכובד ראש: **אפי' המלך שואל בשלומו לא ישיבנו.** לא כמו בק"ש דאפילו שואל מפני הירא אלא אם הכבוד: **ואפילו נחש** וכו'. דספק נפשות ג"כ הוא לא יפסיק:

[לז: לז. – ה"א]

גמ' אסור להתפלל. עד שיגוע מיגיעת הדרך: ענייה. וכתיב התם (תהלים קג כד) ענה בדרך כחי: ושכורת. קרי ביה שכור, וקיי"ל (בבלי לא.) שכור אסור להתפלל לפי שאין דעתו מיושבת עליו, ותפילה איקרי עבודה שבלב (לעיל פ"ד ה"א - מב:) וזה בלא לב ידבר: **המיצר** וכו'. מצטער מצער ממון או כאב גוף: ענייה. פשטיה מצטערת דלהכי קרי שכורת דלבו בל עמו: שיחה. פי' רש"י (שם) ליגנות: **ולא** מתוך קלות **ראש.** אלא מתוך כובד ראש והכנעה כדקתני מתני', אלא דברייתא חולקת אמתני' ומצרכת גם לעמוד מתוך דברי תורה מלבד כובד ראש. ואמר בבבלי (שם) דרב שימי בר אשי עביד כברייתא דבעיא תרתי. כך פי' ה"ר יונתן על הרי"ף (הובא בדבינו יונה דף כב. מהה"ר ד"ה דבנן) בבבלי. וכתב בספר אגודה (ברכות סי' קד) דפירש ר"י (עי' לא. תד"ה דבנן) דהכי קיימא לן, ולהכי אומריס זמירות ואשרי קודם תפילה. עכ"ל: **שכן מצינו.** ה"ר יונה כתב (שם ד"ה דבנן) נוסחא אחרת. ולנוסחת ספרינו י"ל בדומה דהכי קאמר, אל יפטר במה שהיה עסוק אם אינו דבר הגון שהוא בער הנפש שכן מצינו בנביאים הראשונים שלא רצו להפטר במה שהיו עסוקים בנבואת ארה העתידה לבא שהוא בער הנפש, אלא נפטרים מהחבריס השומעים דבריהס בדברי נחמה ושבח: **לא חתם בדברי תוכחות.** של חורבן המקדש אלא בחורבן בבל המחריבו, ואע"פ שבספר ירמיה כתוב החורבן של מקדש בסוף הספר, אין מוקדם ומאוחר בתורה (פסחים ו:), ויש טעם בכל מוקדם ומאוחר נעלם ממנו ידוע לאלהינו יתברך: **השיבנו וחדש ימינו תחת כי מאום מאסתנו.** ובשכר הייסורין הרביס והגדולים שסבלנו כמה זמן ולא המרנו דת אע"פ שאין בנו מעשיס, ממלא שהתחיה בהשיבנו ומדש היא, אלא שנתן טעם לדבר: **רבי ירמיה אמר לא יעמוד** וכו'. בא לומר דהא דקתני לעיל בברייתא דלא יתפלל אדם אלא ממוך דברי תורה וכן לא יפטר מחבירו, לא שוו לגמרי, דמחבירו בכל עניין תורה סגי, אבל להתפלל, נהי דבכל עניין פסוק סגי, בענין הלכה צריך שיהיה דין פסוק דאין בו עיון, שלא יהא לבו טרוד ומהרהר בו בתפילתו, כדאיתא בבבלי (שם) וכדלקמיה: **העוסק בצורכי ציבור.** והעלים ואין לבו טרוד עוד, עומד ממוך כך ומתפלל כמתוך דברי תורה:

ר"ש סיריליאו

גמ' ושכורת ולא מיין. אלא מן הלגות. [*וכיון דקרייה שכורה, נקטינן דמיקר אסור להתפלל] דקיס לן (שירובין סד.) דשכור אסור להתפלל, והכי נמי אותו המיקר דטרוד בצערו. ואותו שבא מן הדרך, לאמר יום מרגיש בער הדרך: **המיצר.** מצטער: שיחה **בטלה.** כגון ליגנות, שלבו גם ושמח ואינו נכנע: **קלות ראש.** מילוף של כובד ראש, שדעתו זחה עליו: [*שמחה. דברי תנחומין של תורה:] **שחתם בדברי תוכחות.** שסוף דבריו מדבר בחורבן בית המקדש ובגלות של יהויכין: **ואמרת ככה תשקע בבל.** וסיפיה דקרא (ירמיה נא סד) עד הנה דברי ירמיהו, רמז שאם הוא מותם דבריו: **בעכו"ם הוא עסוק.** ומפלת עכו"ס נמהה היא: **והנה רכב אש וסוסי אש.** סיפיה דקרא דויהי המה הולכים הלוך ודבר: **דין הלכה.** כלומר הלכה פסוקה, שלבו שמח מדברי תורה ואינו מהרהר: **בעוסק בדברי תורה.** לאיכא בהו שמחת מצוה נמי, ומאי מתפלל. והרמב"ם ז"ל (פ"ג מהל' ק"ש ה"ב) כתב לא יפסיק אלא יגמור עסקיהם ויקרא. והראשון עיקר:

פסוקה רב ירמיה וכו' בדברי תורה **וקאי ומצלי:** א] **בדברי תורה.** בכי"ל נוסף ע"י הסופר ג"א בתלמוד' ונמחק ע"י המגיה:

גמ' אין עומדין להתפלל וכו': ר' ירמיה בשם [א]ר' אבא א[ב]הבא מן הדרך [ב]אסור להתפלל. ומה טעם. [א]לכן שמעי נא זאת ענייה ושכורת ולא מיין. ר' זריקן [ג]ר' יוחנן בשם [ד]ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי ב[ג]המיצר [ה]אסור להתפלל. לא מסתברא אלא מן הדין קריין לכן שמעי נא זאת ענייה ושכורת ולא מיין. תני [ג]לא יעמוד אדם [ו]ויתפלל [ז]לא מתוך שיחה ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטילין אלא מתוך [ח]דבר של תורה. [ט]וכן [י]אל יפטר אדם (מתוך) [י][מ]חבירו לא מתוך שיחה ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטילים אלא מתוך [א][כ]דבר של תורה שכן מצינו בנביאים הראשונים שהיו [כ]חותמין את דבריהן בדברי שבח [ל]ובדברי נחמות. אמר ר' אלעזר חוץ מירמיהו שחתם בדברי תוכחות. אמר לו ר' יוחנן עוד הוא בדברי נחמות חתם [מ]ואמר [נ]ככה תשקע בבל לפי שהיה ירמיה חוזר ומתנבא [נ]על בית המקדש יכול בחורבן בית המקדש חתם תלמוד לומר עד הנה דברי ירמיהו במפולת של מחריביו חתם לא חתם בדברי תוכחות. והכתיב [ס]והיו דראון לכל בשר. בעכו"ם היא עסיקנין. והכתיב [ע][פ]כי מאום מאסתנו. [צ]השיבנו תחת כי [ק]מאום מאסתנו. אף אליהו לא נפטר מאלישע אלא מתוך דבר של תורה [ר]ויהי המה הולכים הלוך ודבר. במה היו עוסקין. [ש]ר' אחווא בר' זעירא אמר בקרית שמע היו עוסקין [פ]היך מה דאת אמר [ת]ודברת בם. ר' יודה בן פזי אמר בבריאת עולם היו עוסקין [צ]כמה [ק]דאמר [ר]בדבר ה' שמים נעשו. ר' יודן בריה דר' אייבו אמר בנחמות ירושלים היו עוסקין כמה דאמר [ש]דברו על לב ירושלם. ורבנן אמרין במרכבה היו עוסקין היך מה דאת אמר [ת]והנה רכב אש וסוסי אש [א]וגו'. רב ירמיה אמר [ב]לא יעמוד אדם ויתפלל אלא מתוך [ג]דין של הלכה. [ד]רב ירמיה אמר [ה]העוסק בצורכי ציבור כעוסק [ו]בדברי תורה. ויכול להתפלל מתוך עסק זה:

גמ' הבא מן הדרך אסור להתפלל. מפני שטרדת הדרך עליו ואין דעתו מיושבת: ושכורת ולא מיין. מכאן למדנו שטלטול קשה הוא לאדם ומעביר דעתו כשכור הזה, דמדמי עניות הגלות והטלטול לשיכורת: המיצר. מצטער על הדבר אסור לו להתפלל עד שיפקח לעברו: לא מיסתברא אלא מן הדין קריין. וקאמר הש"ס דוודאי לא מסתברא אלא שלמד מן המקרא הזה דמדמה לער עניות לשכורת ושיכור אסור להתפלל: תני. בתוספתא פ"ג (הכ"ל): חוץ מירמיהו שחתם בדברי תוכחות. בנבואת דבריו בעצמו שכתוב על הנה דברי ירמיהו, ושם דברי פורעניות כתובין. והפסוקים שאח"כ עד סוף הספר מספר מלכים הם: עוד הוא בדברי נחמות. גם זה הפסוק בעצמו דברי נחמות הן לישראל שכתב בו מפלת השונאים, שאתה ואמר ככה תשקע בבל ולא תקום מפני הרעה וגו' עד הנה דברי ירמיהו: חוזר ומתנבא. כלומר שהיה מתנבא וחוזר תמיד על בית המקדש שיחרב: והכתיב. בתחילת ספר יעשיהו והיו לדאון לכל בשר: ומשני בעכו"ם הוא עסקינן. ולא בישראל: והכתיב. בסוף מגילת איכה כי אם מאוס מאסתנו. ומשני השיבנו הוא אחר פסוק זה, שחזר וכפלו לסיים בדברי נחמות: היך מה דאת אמר והנה רכב אש וגו'. ודרש והנה רכב לרשיה ולסיפיה הלוך ודבר והנה רכב: אלא מתוך דין. פסק דין של הלכה ולא יהא ספק בו שמא יבא לידי עיון ויהרהר בתפלה: בעוסק בדברי תורה. ויכול להתפלל מתוך עסק זה:

גמ' אין עומדין להתפלל וכו': ר' ירמיה בשם [א]ר' אבא א[ב]הבא מן הדרך [ב]אסור להתפלל. ומה טעם. [א]לכן שמעי נא זאת ענייה ושכורת ולא מיין. ר' זריקן [ג]ר' יוחנן בשם [ד]ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי ב[ג]המיצר [ה]אסור להתפלל. לא מסתברא אלא מן הדין קריין לכן שמעי נא זאת ענייה ושכורת ולא מיין. תני [ג]לא יעמוד אדם [ו]ויתפלל [ז]לא מתוך שיחה ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטילין אלא מתוך [ח]דבר של תורה. [ט]וכן [י]אל יפטר אדם (מתוך) [י][מ]חבירו לא מתוך שיחה ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטילים אלא מתוך [א][כ]דבר של תורה שכן מצינו בנביאים הראשונים שהיו [כ]חותמין את דבריהן בדברי שבח [ל]ובדברי נחמות. אמר ר' אלעזר חוץ מירמיהו שחתם בדברי תוכחות. אמר לו ר' יוחנן עוד הוא בדברי נחמות חתם [מ]ואמר [נ]ככה תשקע בבל לפי שהיה ירמיה חוזר ומתנבא [נ]על בית המקדש יכול בחורבן בית המקדש חתם תלמוד לומר עד הנה דברי ירמיהו במפולת של מחריביו חתם לא חתם בדברי תוכחות. והכתיב [ס]והיו דראון לכל בשר. בעכו"ם היא עסיקנין. והכתיב [ע][פ]כי מאום מאסתנו. [צ]השיבנו תחת כי [ק]מאום מאסתנו. אף אליהו לא נפטר מאלישע אלא מתוך דבר של תורה [ר]ויהי המה הולכים הלוך ודבר. במה היו עוסקין. [ש]ר' אחווא בר' זעירא אמר בקרית שמע היו עוסקין [פ]היך מה דאת אמר [ת]ודברת בם. ר' יודה בן פזי אמר בבריאת עולם היו עוסקין [צ]כמה [ק]דאמר [ר]בדבר ה' שמים נעשו. ר' יודן בריה דר' אייבו אמר בנחמות ירושלים היו עוסקין כמה דאמר [ש]דברו על לב ירושלם. ורבנן אמרין במרכבה היו עוסקין היך מה דאת אמר [ת]והנה רכב אש וסוסי אש [א]וגו'. רב ירמיה אמר [ב]לא יעמוד אדם ויתפלל אלא מתוך [ג]דין של הלכה. [ד]רב ירמיה אמר [ה]העוסק בצורכי ציבור כעוסק [ו]בדברי תורה.

א מיי' פ"ד מהלכות תפילה הלכה טו [טוש"ע או"ח סימן לח סעיף ב]:
ב מיי' שם הלכה ז [והלכה יח] טוש"ע או"ח סימן לג סעיף ב:
ג מיי' שם הלכה יח סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן לג סעיף ב:
ד מיי' שם סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן לב סעיף ג:
ה מיי' שם פ"ו הלכה ח סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן לג סעיף ד:

הגהות הגר"א

[א] **דבר של תורה.** צריך לומר דבר של **שבח** (או צ"ל דבר של **נחמה** של תורה) (רד"ל):

מהר"א פולדא

גמ' הבא מן הדרך אסור להתפלל. אין דעתו מיושבת עליו מחמת טירדת הדרך: ושכורת ולא מיין. ש"מ אדם אין דעתו מיושבת עליו הו"ל כשיכור, ואע"פ שלא שתה יין דינו כשיכור, ושיכור קיי"ל (שירובין סד.) דאסור להתפלל: **המיצר.** המצטער נמי אין דעתו מיושבת עליו כשיכור: **לא מתוך שיחה.** דאפילו היא של משא ומתן, מ"מ אינה דברי תורה: שכן מצינו וכו'. לשון התוספתא (פ"ג הכ"ל) וכן לא יפטר אדם מחבירו אלא מתוך שיחה וכו', שכן מצינו בנביאים הראשונים וכו', והש"ס דרכו להביא התוספתא בקצרה (בכמ"י אחת מלפנינו): חוץ. מירמיה שהתם בדברי תוכחות: א"ל ר' יוחנן. אף הוא התם בנחמה, דסוף דברי ירמיה הן בפסוק (ירמיה נא סד) ככה תשקע בבל וכן בנחמות, ושאר דבריו אינן אלא תוכחות, ואמר דבריו אינן אלא פיסוד דברים מצדיקים ומורכן הבית ובדמסיק, וגם מתימתו נחמה, שהפסוק הזה מדבר במפלתה של מחריביהם של ישראל: חשיבנו תחת כי. לכך אמר השיבנו, שיהא זה במקום הסיום: דין של הלכה. הלכה פסוקה קאמר:

ביאור הגרח"ק

גמ' הבא מן הדרך אסור להתפלל. משום שטרוד ואין לבו פנוי: **ושכורת ולא מיין.** אלמא יש שכור ולא מיין, והשכור אסור להתפלל משום שדעתו מבולבלת, הלכך כללו של דבר כל שטרוד ואין דעתו מיושבת עליו אסור להתפלל: **המיצר.** שמצטער על איזה דבר אסור להתפלל, וקאמר נמי דלא מסתברא דפטור אלא מן הדין קרא: **שיחה.** של ליצנות: **אלא מתוך דבר של תורה.** בבבלי גריס מתוך שמחה של מצוה, ולפי"ז אתי שפיר מאי דמסיים שכן מצינו בנביאים הראשונים שהיו חותמין בדברי שבח ושמחה של מצוה נמי כה"ג דברי תנחומין ושבח, שמתוך כך דעתו מיושבת להתפלל. ולפי גירסת הירושלמי נמי להכי איכוין לא מתוך שמחה של צחוק אלא מתוך דברי תנחומין של תורה, היינו שמחה של מצוה, ומשום דרישא דהך ברייתא תני נמי לא יתפלל מתוך עצבות, והיינו דסיים שאינו מתפלל אלא מתוך שמחה, ומיהו לאו מתוך שחוק אלא מתוך דבר הלכה: **שחתם בדברי תוכחות.** שמסיים בחרבן המקדש ובכלאו של יהויכין: **ואמר ככה תשקע בבל.** שהיה מתנבא על חורבנה של בבל. ואע"ג שבספר ירמיהו מסיים בחרבן המקדש, יכול בזה חתם: **ת"ל עד הנה.** הוא סיפא דקרא דככה תשקע בבל, הא למדת שבמפולת של מחריביו חתם ולא בדברי תוכחות, וכדכתיב עד הנה זו סוף נבואתו, ומה שבספר ירמיהו מסיים בחורבן המקדש אין מוקדם ומאוחר בתורה: **והיו דראון לכל בשר.** סוף ספר ישעיה: **בעכו"ם היא עסקינן.** ומפלתן של עכו"ם נחמה היא: **כי אם מאס מאסתנו.** סוף ספר איכה: ומשני **השיבנו תחת כי מאס מאסתנו.** שפסוק שלפני זה הוא השיבנו, וה"ק תחת כי מאס מאסתנו השיבנו אליך ונשובה נמצא חותם בהשיבנו: **בק"ש היו עוסקין.** ומדכתיב ודבר והכיר מה דאמר ודברת בם: **והנה רכב אש וסוסי אש.** דכתיב התם בהאי ענינא ודריש לה אדלעיל מינה דהלוך ודבר: **אלא מתוך דין של הלכה.** אין עומדין להתפלל אלא מתוך דבר של תורה, ומה שאמרו מתוך דין של הלכה היינו הלכה פסוקה שאינה צריכה עיון שלא יהא מהרהר בה בתפלתו: **העוסק בצרכי צבור כעוסק בד"ת.** ואם היה עוסק בצרכי ציבור יכול לעמוד בתפלה אפי' לא עסק בד"ת, ואנו שאומרים אשרי קודם התפלה כדי לעמוד בתפלה מתוך ד"ת:

שינויי נוסחאות

א] **ר' אבא.** בכי"ר וברשב"א (לא.) ר' אבא **בר זוא:**
ב] **אסור להתפלל.** בראבי"ה (ח"א ברכות צא) **אל יתפלל עד** שינוח:
ג] **ר' יוחנן.** בכי"ר ליתא. ברשב"א (שם) **ור' יוחנן:**
ד] **ר' אלעזר.** בכי"ר וברשב"א (שם) ר' **אליעזר:**
ה] **אסור להתפלל.** בתוס' (שירובין סה. ד"ה בצר) **אל יורה:**
ו] **ויתפלל.** בתוספתא (פ"ג הכ"א) ובבבלי (לא.) וברבינו יונה (כב. מהה"ר) **להתפלל:**
ז] **לא מתוך וכו'.** בבבלי (שם) לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך וכו':
ח] **דבר של תורה.** בתוספתא (שם) דבר של **חכמה.** בבבלי (שם) **שמחה של מצוה.** ברבינו יונה (שם) **שיחה נאה:**
ט] **וכן אל יפטר וכו' דברים בטילים.** בד"א ורבינו יונה (שם) ליתא:
י] **מחבירו.** כ"ה בכי"ר ובתוספתא (שם) וברש"ס. בכי"ל ובד"ו ודפ"ו **מתוך חבירו:**
כ] **דבר של תורה.** בתוספתא (שם) **דבור** של **חכמה.** ברש"ס **שמחה:**
ל] **ובדברי נחמות.** ברבינו יונה (שם) **ובתחנונים:**
מ] **ואמר.** ברשב"א (לא.) **ואמרת** כלשון המקרא. ברש"ס **דכתיב ואמרת:**
נ] **על בית.** בכי"ר וברשב"א (שם) **בחורבן** בית:
ס] **כי.** במקרא וברשב"א (שם) ובתוס' הרא"ש (לא. ד"ה וכן) וברש"ס כי **אם** וכ"ה בסמוך:
ע] **ר' אחווה בר זעירא.** בערוך (ערך פטר) ליתא. ברש"ס **ר' אהווה:**
פ] **היך מה.** בכי"ר **כמה:**
צ] **כמה.** כ"ה בכי"ר וברש"ס. בכי"ל **היכמה** והוגה שם **והי כמה** וכ"ה בד"ו. בד"א ודפ"ו **היך מה:**
ק] **דאמר.** בכי"ל **דא' אמר** ונמחק תיבת 'אמר' ע"י המגיה, וצ"ל **דאת אמר,** וכן בסמוך:
ר] **וגו'.** בכי"ר **ויפרידו בין שניהם ויעל אליהו:**
ש] **דין של הלכה.** בתוס' (לא. ד"ה רב אשי) **דבר** הלכה. במאירי (לא.) **סוף** דין הלכה. ברש"ס דין **הלכה קצובה:**
ת] **רב ירמיה אמר וכו' בדברי תורה.** בראבי"ה (ח"א ברכות צב) **כגון מאי הלכה**

תורה אור השלם

א) לָכֵן שִׁמְעִי נָא זֹאת עֲנִיָּה וּשְׁכֻרַת וְלֹא מָיָין: (ישעיה נא כא)
ב) וְאָמַרְתָּ כָּכָה תִּשְׁקַע בָּבֶל וְלֹא תָקוּם מִפְּנֵי הָרָעָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵבִיא עָלֶיהָ וְיָעֲפוּ עַד הֵנָּה דִּבְרֵי יִרְמְיָהוּ: (ירמיה נא סד)
ג) וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דְרָאוֹן לְכָל בָּשָׂר: (ישעיה סו כד)
ד) כִּי אִם מָאוֹס מָאַסְתָּנוּ קָצַפְתָּ עָלֵינוּ עַד מְאֹד: (איכה ה כב)
ה) הָשִׁיבֵנוּ יְיָ אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם: (איכה ה כא)
ו) וַיְהִי הֵמָּה הֹלְכִים הָלוֹךְ וְדַבֵּר וְהִנֵּה רֶכֶב אֵשׁ וְסוּסֵי אֵשׁ וַיַּפְרִדוּ בֵּין שְׁנֵיהֶם וַיַּעַל אֵלִיָּהוּ בַּסְּעָרָה הַשָּׁמָיִם: (מלכים-ב ב יא)
ז) וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: (דברים ו ז)
ח) בִּדְבַר יְיָ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם: (תהלים לג ו)
ט) דַּבְּרוּ עַל לֵב יְרוּשָׁלִַם וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ כִּי מָלְאָה צְבָאָהּ כִּי נִרְצָה עֲוֹנָהּ כִּי לָקְחָה מִיַּד יְיָ כִּפְלַיִם בְּכָל חַטֹּאתֶיהָ: (ישעיה מ ב)

רב חונה. היה רגיל לומר הלכה פסוקה זו הרואה וכו' והיה עומד ומתפלל: עוד הוא. גם זה ההלכה המקיז דם וכו' מהלכות קצובות ופסוקות היא: מרבה אדם דגן בתבן. מערבב הדגן בתבן שלו ומעריס עליו להכניסו כך בביתו כדי לפוטרו ממעשר, שאין הבית קובע למעשר בדבר שלא נגמרה מלאכתו. וגם זה הלכה פסוקה היא: אחד עשר יום שבין נדה לנדה הלכה למשה מסיני. ויכול להתפלל מתוכה: ר' חזקיהו בשם ר' אבהו יהי רצון וכו'. כלומר אחר שיאמר פסוקים אלו יתפלל תמיד תפלה זו: בהדרת קדש בחרדת קדש. קרי אחר החרדה וכובד ראש יבא לומר דברי קדש: עבדו את ה' ביראה. תפלה שהיא עבודה צריך שיהא בירא מקודם: וגילו ברעדה. סיפיה דקרא דריש רב אחא, דהכי קאמר, אם תקיימו זה אז לכשיבא יום רעדה יום הדין תגילו: שתי ישיבות. שתי פעמים צריך שישב ויתעכב להמישב בדעתו כדמפרש ואזיל אחת וכו':

רב חונה[א] אמר[ב] א[ג]הרואה[ב] טיפה[ב] כעין החרדל יושבת ומשמרת עליו שבעה נקיים ב[ב]וקאים ומצלי.[ג] [ג]זעירא[ד] בר חיננא אמר ג[ג]המקיז דם בקדשים מעל[ה] עוד הוא מהלכות קצובות.[ו] תני בר קפרא אמר ד[ג]אחד עשר יום שבין נדה לנדה הלכה למשה מסיני. תני ר' הושעיה [ז]מרבה אדם דגן בתבן ומערים עליו [ח]לפוטרו מן המעשרות. אבדן שאל לרבי כמה מעלות בקודש [ט]והוא אמר ליה [י][א]ארבע. וכמה מעלות בתרומה והוא אמר ליה [יא]שלש וקאים ומצלי. ר' חזקיה [יב]ר' יעקב בר אחא [יג]ר' יסא בשם ר' יוחנן לעולם אל יהא הפסוק הזה זז מתוך פיך [יד]ה' צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה. ר' יוסי בר' אבון ר' אבהו בשם ר' יוחנן וחברייא [טו]ה' צבאות אשרי אדם בוטח [טז]בך. ר' חזקיה בשם ר' אבהו יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתצילנו [יז]משעות החצופות הקשות הרעות היוצאות [יח]המתרגשות לבוא לעולם: אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש: [יט]ר' יהושע בן לוי אמר [כ]ר' השתחוו לה' בהדרת קדש. ר' יוסי בן חנינא אמר [כא]עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה אמר ר' אחא [כב]לכשיבא יום רעדה תגילו. [כג]אמר ר' יהושע בן לוי זה שהוא [כד]עומד ומתפלל [כה]צריך לישב שתי ישיבות אחת עד שלא יתפלל ואחת משיתפלל עד שלא יתפלל [כו]אשרי יושבי ביתך

(ויקרא טו כח), ואינה זבה אלא הרואה שלשה ימים רצופים בתוך אחד עשר יום שבין נדה לנדה: המקיז דם וכו'. אסור הדם בהנאה ומועלין בו (בבלי שם). ואע"ג דקיימא לן (מעילה יא.) דאין מועלין בדם קדשים, הני מילי כשנשחטו בעזרה לכתיב (ויקרא יז יא) ואני נתתיו [לכם] על המזבח לכפר, לכפרה נתתיו ולא למעילה (זבחים מו.), אבל בדם הקזה מועלין, כלומר אם נהנה ממנו מביא קרבן מעילה: אחד עשר יום וכו'. דין תורה כך הוא, שהשבעה ימים ראשונים שראתה בהם דם הם נקראים ימי נדותה, ומסוף אלו השבעה עד תשלום שמונה עשר יום הם נקראין ימי זיבה, וכל דם שתראה בכל אלו האחד עשר יום שמסוף השבעה של נידות עד תשלום שמונה עשר אינו דם נידות אלא דם זיבות, ולאחר אלו השמונה עשר חוזרת לשבעת ימי נידותה, וכן הוא הסדר לעולם: תני ר' הושעיא וכו'. לשון הבבלי (לא.) מעריס אדם על תבואתו ומכניסה בתוך שלו כדי שתהא בהמתו אוכלת ופטורה מן המעשר, ופירש רש"י ומכניסה בתוך שלו לבית קודם שיגרנו אותה, שאין מתחייבת במעשר מן התורה אלא מ"כ רואה פני הבית משנתגרנה בכרי, אבל קודם מירוח אין ראיית פני הבית קובע למעשר, דכתיב (דברים יח ד) ראשית דגנך, קרי ביה דיגונך (גיטין מז.), דהיינו מירוח, לכך כשנכנסה לבית קודם מירוח לא נתחייבה במעשר מן התורה, ורבנן אסרו אכילת קבע בדבר שלא נגמרה מלאכתו למעשר, אבל אכילת עראי לא אסרו, וכל אכילת בהמה אכילת עראי היא דתנן במסכת פאה (פ"א מ"ו) ומאכיל לבהמה ולחיה ולעופות ופטור מן המעשרות עד שיגרנה, לכך [בהמתו] אוכלת ופטורה, אבל הוא אסור באכילת קבע. והנך הוו הלכות פסוקות שאין עליהם קושיות ותירוצים שיהא צריך להרהר בהם: והוא אמר ליה ד'. תנן פ"ב דמסכת טהרות (מ"ד-ה) הראשון והשני שבתרומה טמאים והשלישי פסול, ובקודש ראשון שני שלישי טמאים ורביעי פסול, ופי' ה"ר עובדיה (שם במ"ג) ככר של תרומה שנגע בראשון של חולין נעשה שני ופוסל שלישי ומשום דשלישי לא אליס לפסול רביעי מקרי פסול ולא טומא, וככר של קודש שנגע בשני איקרי טומא שפוסל רביעי וגם זו הלכה פסוקה: רבי יהושע בן לוי אמר השתחוו. כאלו אמר מנא הני מילי אמר ריב"ל מהכא, וכן הוא בבבלי (ל.): בחרדת. לתותיות אתה"ע דגרון מתחלפות וה"א זו דהדרת מתחלפת במי"ם, כלומר זע וחרד:

ר"ש סיריליאו

הרואה דם כעין החרדל יושבת עליו שבעה נקיים. חוץ מאותו יום שפוסקת, וזו חומרא גדולה היא, דאי זבה היא, הא אין זבה גדולה פחות מראיית שלשה ימים רצופים, ואי נדה היא, אותו יום יעלה לה מן הנמנין. וחזן זבה אחר שבעה ימים של נדה, וחמנה אחד עשר יום בין נדה לנדה. וזו הלכה שאין בה עיון, ואין מהרהר בה בתפלתו: המקיז דם בבהמת קדשים מעל. אם נהנה בו. ואע"ג דקיימא לן אין מועלין בדמיס, כדילפינן בסוף פרק כל הבשר (חולין קח.) ובפסחים (כב.), הני מילי כשנשחטו בעזרה הקרבן וחזקו דמו, כדכתיב (ויקרא יז יא) ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר על נפשותיכם, לכפר נתתיו לך ולא למעילה, אבל דם הקזה דבהמיס מועלין בו: מכנים אדם דגן בתבן ומערים עליו וכו'. דגן קרוי הכא התבואה, ונהגיא דחזיא לבהמה כגון שעורים, ומכניסה בבית בתוך שלו, שאינה מתחייבת במעשר מן התורה אלא בראיית פני הבית ומשנתגרנה הכרי, אבל לפני מירוח אין ראיית פני הבית קובעתו, דגבי תרומה ומעשר כתיב דגן 'ראשית דגנך' (דברים יח ד), והוא המירוח. לפיכך כשהוא מכניסה לבית בתבן שלו לא הוקבעה למעשר מן התורה, ורבנן הוא דאסרו אכילת קבע בדבר שלא נגמרה מלאכתו, אבל אכילת עראי לא אסרו, ומאכל בהמה עראי משיגיע, דתנן בריש מסכת פאה (פ"א מ"ו) מאכיל לבהמה ולחיה ולעופות עד שיגרנה, הילכך בהמה אוכלת ופטורה. והערמתו היינו דשרי להאכיל לבהמתו [מבלי לעשר]: ארבע מעלות בקדש וכו'. מעלות דקדש ותרומה מפורשין הן בפ' חומר בקדש במשנה (חגיגה פ"ג מ"ה): תצילנו משעות החצופות. גם תפלה זו לא תהא זזה מתוך פיך: בחרדת קדש. מקרא דהכו לה' בני אלים דריש, דמההוא מזמור דרשינן לעיל (פ"ד ה"ג - מח.) דתקון שמונה עשרה כנגד מזכרות שבו: יושבי ביתך. והדר יהללוך:

בלכיבת קבע: הלכות קצובות. פסוקות: אבדן אבא יודן היה נקרא, והש"ס מזכיר אותו בקלרה דדלכו של ש"ס זה: כמה מעלות. בתגיגה (פ"ג) נאמר מעלת קודש ומעלת תרומה: וחברייא. בני ישיבה, מיהו נראה לגרוס וחבריה כלומר חבריו של פסוק זה ודומה לו בפתיחתו: החצופות. המשוטות לרוע: בחרדת. בחימה ובמרדה: כשיבוא. וה"ק קרא, עבדו את ה' בירלה, ואז תגילו כשיבוא יומי רעדה: צריך לישב שתי ישיבות. לריך לישב מעט קודם שיתחיל להתפלל, ואחר שהתפלל לריך לישב מעט קודם שיצא מבית הכנסת וכדמייתי מקראי:

ביאור הגרח"ק הרואה טיפה כעין החרדל יושבת ומשמרת עליו ז' נקיים. שבנות ישראל החמירו על עצמן דאילו מן הדין אינה יושבת ז' נקיים אלא זבה הרואה ג' ימים רצופים, ודוקא בימי זיבה: וקאים ומצלי. ומתוך הלכה זו עמד והתפלל דס"ל כגון זו הלכה פסוקה היא: המקיז דם בקדשים מעל. ואע"ג דקיי"ל (מעילה יא.) אין מועלין בדמים וילפינן לה (זבחים מו.) מדכתיב (ויקרא יז יא) לכפר נתתיו לכפרה נתתיו ולא למעילה, ה"מ כשנשחטו בעזרה דאיכא למימר לכפר נתתיו אבל בדם הקזה מועלין, ואמר זעירא דזו נמי מהלכות פסוקות היא: י"א יום שבין נדה לנדה הלכה למשה מסיני. שהנדה אינה יושבת ז' נקיים אלא ביום שפסקה לראות טובלת ואין סופרת ז' נקיים אלא הזבה, ואיזו היא הזבה זו שראתה ב י"א יום שבין נדה לנדה ג' ימים רצופים, פי' שראתה נדה ז' ימים ולאחר מכן בתוך י"א יום חזרה וראתה ג' ימים זו היא דם זיבות שיושבת עליו ז' נקיים, וזו הלכה למשה מסיני הוא, ובא לומר דזו נמי מהלכות קצובות: מרבה אדם דגן בתבן ומערים עליו לפוטרו מן המעשרות. דד"ת אין הכרי מטבל אלא משנתמרח וס"ל דאפי' משנתמרח יכול להערים עליו ולפוטרו אם יחזור ויערבו בתבן: והוא א"ל ד'. המנויים בפרק בתרא דחגיגה: והוא א"ל שלש. ומנויין ג"כ שם: לעולם לא יהא הפסוק הזה זז מתוך פיך. שעי"כ הוא בוטח בד': דאפי' זה נמי לא יהא זז מתוך פיך, ואיזה הוא ד' צבאות וגו': יהי רצון וכו'. כך היה מתפלל כל שעה: בהדרת קדש. דריש לה בחרדת קדש, היינו בהכנעה ובחרדה: עבדו את ה' ביראה. ריב"ח מהכא ילף דעבדו את ה' אתפילה קאי וכתיב ביראה: לכשיבא יום רעדה תגילו. כלומר אם אתם עובדים ביראה לכשיבא יום צרה תגילו שתגן עליכם זכות התפילה: אחת עד שלא יתפלל. שלא יתפלל מיד אלא ישב תחילה מעט: אשרי יושבי ביתך. והדר עוד יהללוך סלה:

א מיי' פ"ה מהלכות איסורי ביאה הלכה ח סמג לאוין קיא טוש"ע יו"ד סימן קפג סעיף ח:
ב מיי' שם הלכה ט:
ג מיי' פ"ב מהלכות מעילה הלכה יא סמג עשין רי:
ד מי' פ"ו מהלכות איסורי ביאה הלכה ג טור יו"ד סימן קפג:
ה מיי' פ"ג מהלכות מעשר הלכה ו טוש"ע יו"ד סימן שלא סעיף כד:
ו [מיי' פי"א מהלכות שאר אבות הטומאה הלכה ד]:
ז [מיי' שם הלכה ג]:
ח מיי' פ"ד מהלכות תפילה הלכה טז:

שינויי נוסחאות

א) **אמר.** ברש"ס הוה אמר: ב) **טיפה כעין החרדל.** ברש"ס ובד"א **טיפת דם כחרדל**:
ג) **זעירא.** כ"ה ברש"ס ובד"א ודפ"ר. בכי"ר ובבבלי (שם) ר' **זעירא.** בכי"ל וד"ר **זעור**:
ד) **בר חיננא.** בד"א ב"ר **חנינא.** בבבלי (שם) ליתא:
ה) **עוד.** בכי"ר **אף**:
ו) **תני.** ברש"ס ליתא:
ז) **מרבה אדם דגן בתבן ומערים עליו.** בבבלי (לא.) מערים אדם על תבואתו ומכניסה במוץ שלה. ברש"ס **מכנס** אדם וכו':
ח) **לפוטרו מן המעשרות.** בבבלי (שם) **כדי שתהא בהמתו אוכלת ופטורה מן המעשר.** ברש"ס **ומאכיל לבהמתו**:
ט) **והוא.** בכי"ר וברב ניסים גאון (נ.) ליתא. וכ"ה בסמוך:
י) **ר'.** בכי"ר **ור'**. באבודרהם (ברכות הראייה השבת וההודאה) **בשם ר'**:
כ) **ר'.** באבודרהם (שם) **בשם ר'**:
ל) **בך.** ברש"ס נוסף **ה' הושיעה וגו'**:
מ) **משעות וכו' לבוא לעולם.** בכי"ר **מן השעות הקשות המתרגשות לבוא לעולם ר' יוסה בשם ר' אבהו יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתצילנו מן השעות הקשות החצופות המתרגשות לבוא לעולם.** באבודרהם (שם) **משעות הקשות המתרגשות לבא בעולם ר' יסא בשם ר' אבהו אומר יהר"מ ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתצילנו משעות החצופות היוצאות המתרגשות לבא בעולם**:
נ) **המתרגשות.** ברש"ס **ומתרגשות**:
ס) **השתחוו.** ברש"ס **ומה טעם דכתיב השתחוו**:
ע) **בחרדת קודש.** בבבלי (ל.) **אל תקרי בהדרת אלא בחרדת**:
פ) **לכשיבא יום רעדה תגילו.** בילקו"ש (תהלים תרכג) **כשתבא השעה שכתוב בה רעדה אחזה חנפים, ישראל שעובדים להקב"ה הם גלים ושמחים שנאמר וגילו ברעדה.** וכעי"ז במדרש תהלים (ק ג):
צ) **אמר.** ברש"ס יש כאן פיסקא **חסידים הראשונים** וכו':
ק) **עומד ומתפלל צריך לישב שתי.** בכי"ר **נכנס לבית הכנסת** צריך לישב **בה** שתי:

תורה אור השלם

א) יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: (תהלים מו ח) ב) יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: (תהלים פד יג) ג) הָבוּ לַיְיָ כָּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַיְיָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ: (תהלים כט ב) ד) עָבְדוּ אֶת יְיָ בְּיִרְאָה וְגִילוּ בִּרְעָדָה: (תהלים ב יא) ה) אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶלָה: (תהלים פד ה)

א) ברכות לא., מגילה כח:, נדה סו. [פרדר"א (היגר) נג] **ב)** ברכות לא. [מעילה יב:] **ג)** נדה עב: [מנחות פט., ספרא לו פרק יא ו, תנחומא מצורע טו, פסיקתא זוטרתא לו ז יב, ילקו"ש לו תלה] **ד)** ברכות לא. [פסחים ט., ע"ז מא:, מנחות סז:, נדה טו:] **ה)** [ילקו"ש תהלים תצנג] **ו)** ברכות ל: ועיי"ש [לא.] במוקס [ילקו"ש שמואל א עח] **ז)** [תנחומא וילא טו] **ח)** [מדרש תהלים ק ג בשיטור, ילקו"ש תהלים תלכג] **ט)** ברכות לב: [ילקו"ש תהלים תתנג]

הגהות הגר"א

[א] ארבע. צ"ל אחת עשרה [רד"ל]:

מהר"א פולדא

ר' חונא אמר. דין זה של טיפת דם, ומתוכו עמד ומתפלל: הרואה טיפת דם בחרדל וכו'. ר' זירא קאמר לה בבבלי (לא.), שהמירו בעות ישראל על עצמן אפילו הרואה טיפת דם כחרדל, מחזיקות עצמן מזבה ויושבת עליהן שבעה נקיים כדין זבה, שהגלה אינה צריכה שבעה נקיים: המקיז דם וכו'. מעל בדמים של קדשים: י"א יום שבין נדה לנדה וכו'. אשה מתחילה ראייתה הו"ל יומי נדה שבעה יומים, ואחר אלו שבעה יומים מתחילין יומי זיבה והן נמשכין י"ל יום, ואחר הי"ל מוחלת לימי נדה עד שבעה יומים, ואח"כ מוחזרת לזיבה וכן לעולם. והמלוקן בימיהם, אם תראה בשבעה ימי נדה אפילו כל שבעה לרופים, מוכלת לערב ומותרת לבעלה, ואינה צריכה ז' נקיים. ואם תראה בי"ל יום של ימי זיבה, אינה יום אחרלה תהיה זבה קטנה, ושומרת יום שני. אם לא ראתה יום שני מוכלת וטהורה, ואם ראתה אף ביום שני, שומרת עוד יום אחד. אם לא ראתה אותו יום שלישי, מוכלת וטהורה, ואם ראתה אף ביום שלישי, סופרת ז' ימים נקיים לבד היום שפוסקת בו לראות הדם, והיא נקראת זבה גדולה, כך כתב רב אחיאל גאון ז"ל: מרבה אדם דגן ותבן ומערים עליו. כלומר שמכניס הדגן בתבנו ומוץ שלו אלא יתחייב במעשר בראיית פני הבית אלא נגמר למעשר עד שנתמרח בכרי דלאיתא במעשרות (פ"א מ"ו), וכשמכניסו במוץ ובתבנו, אין ראיית פני הבית קובעו מן התורה, אבל מדרבנן אסור בלכילת קבע. פסוקות: אבדן אבא יודן היה נקרא, והש"ס מזכיר אותו בקלרה דדלכו של ש"ס זה: כמה מעלות. בתגיגה (פ"ג) נאמר מעלת קודש ומעלת תרומה: וחברייא. בני ישיבה, מיהו נראה לגרוס וחבריה כלומר חבריו של פסוק זה ודומה לו בפתיחתו: החצופות. המשוטות לרוע: בחרדת. בחימה ובמרדה: כשיבוא. וה"ק קרא, עבדו את ה' בירלה, ואז תגילו כשיבוא יומי רעדה: צריך לישב שתי ישיבות. לריך לישב מעט קודם שיתחיל להתפלל, ואחר שהתפלל לריך לישב מעט קודם שיצא מבית הכנסת וכדמייתי מקראי:

[לז. לז: – ה"א]

מהר"א פולדא

אך צדיקים יודו לשמך. ומאחר כך ישבו וגו': **ומתפללין שעה אחת ושוהין** שעה וכו'. וכן שלש פעמים ביום, ושעות גמורים קאמר: **אימתי עוסקין בתורה.** שלא יפסיק מן היום כדי אכילה וכדי מלאכה, כל שכן לעסוק בתורה: **ברכה נתנת בתורתן.** שנעשו כמעיין הנובע, וגם שלא ישתכחו: **יתהלכון.** ולא אמר התהלכון: **חומה של ברזל.** כך הוא בטוח שאינו ניזוק, לפי שאין שם טירדא ומתפלל בכוונה: **במקום שהוא** מיוחד **לתפילה.** והיינו בית הכנסת: **בצבור.** כשיש ציבור בית הכנסת טוב לו בבית הכנסת, אבל ביחיד אינו עושה בביתו עדיף: **בית ה'.** כמקבץ מנחה טהורה: **משני דלתות.** שיעור שני דלתות קאמר, ולא יתפלל סמוך לפתח, דנראה כאלו היא עליו למשא, ויוכל ג"כ מיכף לאחר תפלתו לנפלת: **דלתותי.** שני דלתות, הם וכן מזוזות שני מזוזות במשמע: **להקל את רגליו.** לילך במרוצה כאדם שהוא קל ברגליו: **קימעא.** פסיעות קטנות ולא במהירות, כמו שסופר פסיעות רגליו: **צעדי.** פסיעתי: **היגע תלמודו בבית הכנסת.** המחזר תלמודו בבית הכנסת. לשון אחר שהוא מעיין ומיגע עצמו בלימודו בבית הכנסת: **ענתנייתא.** מן ענותא היא: **צנועים.** שלומד בלעגה ולא לשם גאוה, כי כל הלומד לשם גאוה אין תלמודו מתקיים בידו [א]: **הסובר תלמודו.** שמסביר תלמודו להבינו על בוריו: **פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך.** גרלה לי דאתרוייהו קאי, אלומד מתוך הספר והיינו ראו עיניך, וגם לשון ראיית השכל והבנת הלב יש במשמע לר' תנחום, כי הדיבור אי אפשר לראות בעיניו אלא בעין השכל קאמר:

הערות מהרא"פ

א) לשנא אחריא בלעגא שאין שם טירדא: (עיש הגעות ב)

ביאור הגרח"ק **אך צדיקים יודו לשמך.** ומשיודו לשמך אח"כ ישבו ישרים את פניך, והיינו דחסידים הראשונים היו שוהין וכו': **המתפלל אחורי בית הכנסת.** פירש"י שהיו פתחי בתי כנסת שלהם למזרח ופניהם לפיכך המערב, שהיו מצויין במזרחה של א"י, הלכך היו משתחוים למערב, והמתפלל אחורי בית הכנסת היינו במערב ואינו מחזיר פניו לביהכ"נ נראה ככופר במי שהצבור מתפללין לפניו, והתוס' כתבו דאדרבה אם מתפלל לצד בית הכנסת מיחזי כשתי רשויות שהם מתפללים למערב והוא למזרח, אלא אחורי ביה"כ היינו אחורי העם שעומד במזרח ואינו מחזיר פניו למערב: **סביב רשעים יתהלכון.** סביב לביה"כ רשעים יתהלכון: **כאילו מקיפו חומה של ברזל.** להגן עליו בזכות התפילה: **צריך אדם להתפלל במקום שהוא מיוחד לתפילה.** והיינו בביהכנ"ס והכא משמע שגדול זכותו של המתפלל בביתו, ודר' יוחנן לעיל פ"ד ה"ד (נ:) היא: **כאן ביחיד.** דליכא צבור בביה"כ עדיף אם יתפלל בביתו שיכול להתבודד ולכוין בתפילתו: **המתפלל בביה"כ.** ס"ל דאפי' ביחיד יתפלל בביה"כ: **כאשר יביאו וכו' בית ה'.** דריש כאשר יביאו וגו' כך הוא זה המתפלל בבית ה': **דרשו את ה' בהמצאו.** פי' בשעה שהוא מצוי והיכן הוא מצוי: **ולא עוד וכו' עומד על גבן.** של המתפללים בביה"כ: **לפנים משתי דלתות.** שלא יעמוד סמוך לדלת שנראה ישיבת ביה"כ כמשוי עליו שיהא מזומן לו תמיד ללכת, אלא יכנס שעור שתי פתחים היינו ח' טפחים. וי"מ שישהא כדי שעור ב' פתחים שלא יתפלל מיד כדי שתתישב דעתו: **דלתותי.** ב' דלתות ולא אחת: **מזוזות ולא מזוזות.** סיפיה דהך קרא כתיב לשמור מזוזות פתחי: **צריך להקל את רגליו.** יהא קל ברגליו וירוץ לבית הכנסת: **וכשהוא יוצא.** מביה"כ הולך בנחת כמו סופר צעדיו: **הסובר תלמודו.** שמבין מה שלומד: **אשר ראו עיניך.** משמע אשר נתת עיניך לראות ולהבין טעם הדבר:

כאן ביחיד. כשאין עשרה בבית הכנסת שרי להתפלל בביתו: ס"ג בספרים ישנים היכן הוא קרוב בבתי כנסיות ובבתי מדרשות אמר רבי יצחק ולא עוד וכו': מה טעם. אתרוייהו קאי אר' תנחום ור"ל יוחנן: הדברים אשר ראו עיניך. רבי יוחנן דריש 'דברים' סיפור דברים ולא (עומדן) [עומקן] היינו אגדה, 'ואשר ראו עייך' עיני בשר כמשמעו. ואע"ג דמן התורה דברים שבעל פה אסור לכותבן (גיטין ס:), וחכמים משום עת לעשות לה' התירו (שם ס.) כי גבר גלותינו, אם כן על כרחך אתורה שבכתב קאי, מ"מ מינה למד רבי יוחנן להגדה דדמיא לתורה שבכתב דאין בפשטיה עומק. ורבי תנחום דריש 'עייך' עיני השכל דהיינו עיון ההלכה, ו'דברים' כל תורה שבעל פה, דכתיב (שמות לד כז) כי על פי הדברים האלה דברשו (פאה פ"ב ה"ד - כב:) דהיינו תורה שבעל פה:

ואחת משיתפלל [א]אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך. [א ע"ב א] חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין שעה ושוהין שעה אחת לאחר תפילתן אימתי עוסקין בתורה אימתי עוסקין במלאכתן. אמר ר' יצחק בר' אלעזר על ידי שהיו חסידים היתה ברכה ניתנת בתורתן וברכה ניתנת במלאכתן. [ב]ר' חונה אמר [ג]המתפלל אחורי בית הכנסת נקרא רשע שנאמר [ד]סביב רשעים יתהלכון. [ה]רב חונה אמר כל מי שאינו [ו][נכנס] בבית הכנסת בעולם הזה אינו נכנס לבית הכנסת לעתיד לבוא [ז]מה טעם סביב רשעים יתהלכון. אמר ר' יוחנן [ח]המתפלל בתוך ביתו [ט]כאילו מקיפו חומה של ברזל. מחלפה שיטתיה דר' יוחנן תמן אמר ר' אבא אמר ר' חייא בשם ר' יוחנן [יא]צריך [יב]לאדם להתפלל במקום שהוא מיוחד לתפילה וכה אמר אכן. [יג]כאן ביחיד וכאן [יד]בציבור. ר' פינחס [טו]בשם ר' הושעיא המתפלל בבית הכנסת כאילו מקריב מנחה [יז]טהורה מה טעם [יח]כאשר יביאו בני ישראל את המנחה בכלי טהור בית ה'. [יט]ר' (אבהו) [ירמיה] בשם ר' אבהו [כ]דרשו [כא](את) ה' בהמצאו [כב]איכן הוא מצוי [כג]בבתי כנסיות ובבתי מדרשות [כד]קראוהו בהיותו קרוב איכן הוא קרוב (יא) [טז][בבתי כנסיות ובבתי מדרשות]. [יז]אמר ר' יצחק בר' אלעזר [יח]ולא עוד אלא שאלהיהן עומד על גבן מאי טעמא [יט]אלהים נצב בעדת אל [טו]בקרב אלהים ישפוט. [יט ע"ב כ]רב חסדא אמר [כא]זה שנכנס לבית הכנסת [כב]צריך להכנס לפנים משני דלתות מה טעם [כג]אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום [כד]יום דלתותי ולא דלתי [כה]מזוזות ולא מזוזות אם עשה כן מה כתיב תמן [כו]כי מוצאי מצא חיים. רב חונא אמר [כז]זה שהוא [כח]הולך לבית הכנסת [כט]צריך להקל את רגליו מה טעם [ל]ונדעה נרדפה לדעת את ה' וכשהוא יוצא צריך להלך קימעא מה טעם [לא]כי אתה צעדי תספור. אמר [לב]ר' יוחנן [לג]ברית כרותה היא [לד]היגע תלמודו בבית הכנסת לא במהרה הוא משכח. אמר [לה]ר' יוחנן ענתנייתא [לו]ברית כרותה היא היגע תלמודו בצנועה [לז]לא במהרה הוא משכח מה טעם [לח]ואת צנועים חכמה. אמר ר' יוחנן ברית כרותה היא הלמד אגדה מתוך הספר לא במהרה הוא משכח. אמר [לט]ר' תנחום הסובר תלמודו לא במהרה הוא משכח מה טעם [מ]פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך. ר' יונה בשם ר' תנחום בר' חייא [מא]זה שהוא רואה חלום קשה צריך לומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי

ר"ש סירילאו

יודו לשמך. והלא ישבו ישרים את פניך: **אחורי בית הכנסת.** פירש"י ז"ל (ז: ד"ה אחורי) כל פתחי בתי הכנסת שלהן היו במזרח, והכי מנינא במוספתא דמגילה (פ"ג ה"ד) מעין מקדש ומשכן פניהם למערב ואחוריהם למזרח. והמתפלל אחורי בית הכנסת ואינו מחזיר פניו לבית הכנסת נראה ככופר במי שהיציור מתפללין לפניו. והא דרב הונא מוקי לה אביי בפ"ק בגמ' דילן (ו:) בגלגא מהדר אפיה לבי כנישתא (עכ"ל). וטעמא כדפרישנא, בבית הכנסת דומיא דמקדש ומשכן: **המתפלל בתוך ביתו.** והוא אינו עוסק בתורה: **כאילו חומה של ברזל מקיפתו,** ואינה נשמעת תפלתו. שנאמר (מלכים-ב ח כח) לשמוע אל הרנה ואל התפלה, במקום רנה דהיינו בבית הכנסת דהקהל מרננים ומזמרים בנועם, אם התפלה נשמעת (בבלי ו. ורש"י שם): **במקום שהוא מיוחד לתפלה.** ולא אורחיה להתפלל בביתו יכול להתפלל: ומאי כאן ביחיד כאן בצבור. דאפילו דאורחיה להתפלל בתוך ביתו ילקדק שיהא בשעה שהצבור מתפללין, והכי איתא בפרק קמא בגמ' דילן (ז: ח.): **בית ה'.** כלומר המתפלל בבית ה' תשוב כמביאי מנחה: **אלהים נצב בעדת א-ל.** עדה המתפללת הם יושבים וה' נצב עליהם: **לפנים משתי דלתות.** בגמ' דילן פריך עלה בפ"ק (ח.) שני פתחים סלקא דעתך, אלא אימא שיעור שני פתחים. כלומר שיהיה מלהתפלל עד (°שיכנס) [°שיכול ליכנס] שיעור שני פתחים, כדי שיכוין לבו: **נרדפה.** משמע לשון מרולה, שהכולף דרכו לרוץ: **צריך להלך קימעא.** לפי שמרגלה בעצמו שדומה עליו ישיבת בית הכנסת כמשוי: **מתוך הספר.** מתוך המקרא עצמו: **הסובר תלמודו.** שטורח את עצמו להבין טעמי הדבר ופירושו, עד שרואה לבו דבר גדול ומתיישב:

מהר"ש פולדא

א מיי' פ"ד מהלכות תפילה הלכה טז [סמג עשין יט] טוש"ע או"ח סימן לג סעיף א:

ב מיי' שם פ"ה הלכה ו [סמג עשין יט] טוש"ע או"ח סימן ל סעיף ז:

ג מיי' שם [ופ"ח הלכה א] טוש"ע או"ח סימן ל סעיף יח יט:

ד ה [מיי' שם פ"ח הלכה א טוש"ע או"ח סימן ל סעיף ט]:

ו מיי' שם הלכה ב טוש"ע או"ח סימן ל סעיף כ:

ז מיי' [ופכ"ד מהלכות שבת הלכה ה סמג עשין יט] טוש"ע או"ח סימן ל סעיף יב:

ח ט מיי' פ"ג מהלכות תלמוד תורה הלכה יב טוש"ע יו"ד סימן רמו סעיף כב:

שינויי נוסחאות

א] **חסידים.** ברש"ס **ותני כן** חסידים:

ב] **ר'** כ"ה בכי"ר וברש"ס ובבבלי (ז:). בכי"ל ובדפוסים ליתא:

ג] **רב חונה וכו' יתהלכון.** בד"א ליתא:

ד] **נכנס.** כ"ה בכי"ר וברש"ס ובדפ"ר. בכי"ל ובד"ו ליתא:

ה] **מה טעם.** בילקו"ש (תרנט) **אמר רבי יוחנן** מאי טעמא:

ו] **המתפלל בתוך ביתו.** ברבינו יונה (ג: מדה"ר) **כל הקובע מקום לתפילתו בביתו להתפלל כאילו:**

ז] **כאילו מקיפו חומה של ברזל.** בראבי"ה (ח"א ברכות יב) כאילו **מתפלל בבית המקדש:**

ח] **לאדם.** בכי"ר וברש"ס ובד"א **אדם:**

ט] **בשם ר' הושעיא.** בכי"ל בשם ר' יוחנן, ותוקן ע"י הסופר:

י] **טהורה.** בכי"ר טהורה **בכל יום:**

כ] **ר' ירמיה.** כ"ה בכי"ר ובילקו"ש (ישעיה תפא) וברש"ס. בכי"ל ובד"ו ודפ"ו **ר' אבהו.** בד"א ר' **אבא:**

כא] **את.** במקרא ובכי"ר וברש"ס ליתא:

כב] **בבתי כנסיות ובבתי מדרשות.** כ"ה בכי"ר ובילקו"ש (שם) ובד"א. בכי"ל ובד"ו ודפ"ו ליתא. ברש"ס **בשעה שהציבור מתפללין:**

כג] **אמר ר' יצחק בר' אלעזר.** בילקו"ש (שם) אמר **ר"א:**

כד] **בקרב אלהים ישפוט.** בכי"ל ובילקו"ש (שם) וברש"ס ליתא. והוסיפו מגיה כי"ל וכ"ה בכי"ר ובדפוסים:

כה] **רב חסדא אמר.** בכי"ר **אמר רב חסדא:**

כו] **זה שנכנס וכו' לפנים.** בטור (או"ח צ) **לעולם יכנס אדם** לפנים:

כז] **יום.** בכי"ר יום **לשמור מזוזות פתחי.** ברש"ס יום וגו':

כח] **מזוזות ולא.** בד"א **לשמור** מזוזות **פתחי** ולא:

כט] **הולך.** בכי"ר **נכנס:**

ל] **ר' יוחנן.** בראבי"ה (ח"א ברכות צב) ר' **אחא:**

לא] **היגע.** בכי"ר **הלמד:**

לב] **לא במהרה הוא משכח.** בטור (יו"ד רמו)

לג] **ר' יוחנן ענתנייתא.** בכי"ר ר' **חנינה נתדרייה.** ברש"ס ר' **יונתן ענתותיא:**

לד] **ר' תנחום.** בכי"ר ר' **תנחומה.** ברש"ס ר' **תנחום בר חייא:**

לה] **מחכים** וכתב בב"י שמקורו מהירושלמי כאן:

לו] **לא במהרה הוא משכח.** בטור (יו"ד רמו)

לז] **ר' תנחום.** בכי"ר ר' **תנחומה.** ברש"ס ר' **תנחום בר חייא:**

הגהות הגרח"ק (א) **בבתי כנסיות ובבתי מדרשות.** כצ"ל [ירושלמי כת"י]:

תורה אור השלם

א) אַךְ צַדִּיקִים יוֹדוּ לְשִׁמְךָ יֵשְׁבוּ יְשָׁרִים אֶת פָּנֶיךָ: (תהלים קמ יד)

ב) סָבִיב רְשָׁעִים יִתְהַלָּכוּן כְּרָם זֻלֻּת לִבְנֵי אָדָם: (תהלים יב ט)

ג) וְהֲבִיאוּ אֶת כָּל אֲחֵיכֶם מִכָּל הַגּוֹיִם מִנְחָה לַיְיָ בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכְּרָכֹרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלִַם אָמַר יְיָ כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְיָ: (ישעיה סו כ)

ד) דִּרְשׁוּ יְיָ בְּהִמָּצְאוֹ קְרָאֻהוּ בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב: (ישעיה נה ו)

ה) מְזַמּוֹר לְאָסָף אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט: (תהלים פב א)

ו) אַשְׁרֵי אָדָם שֹׁמֵעַ לִי לִשְׁקֹד עַל דַּלְתֹתַי יוֹם יוֹם לִשְׁמֹר מְזוּזוֹת פִּתְחִי: (משלי ח לד)

ז) כִּי מֹצְאִי מָצָא חַיִּים וַיָּפֶק רָצוֹן מֵיְיָ: (משלי ח לה)

ח) וְנֵדְעָה נִרְדְּפָה לְדַעַת אֶת יְיָ כְּשַׁחַר נָכוֹן מֹצָאוֹ וְיָבוֹא כַגֶּשֶׁם לָנוּ כְּמַלְקוֹשׁ יוֹרֶה אָרֶץ: (הושע ו ג)

ט) כִּי עָתָּה צְעָדַי תִּסְפּוֹר לֹא תִשְׁמֹר עַל חַטָּאתִי: (איוב יד טו)

י) בָּא זָדוֹן וַיָּבֹא קָלוֹן וְאֶת צְנוּעִים חָכְמָה: (משלי יא ב)

כ) רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ: (דברים ד ט)

[לז: לח. – ה"א]

לא תשכח: תני. בתוספתא פ"ג (הכ"ג): הרי זה גומר את אחד מהן. כלומר, דלא תימא מכיון שהן סמוכין לא יפסיק עד שיגמור כתיבת כולן, קמ"ל כיון שגמר את אחד מהן מותר להשיב למי ששואל בשלומו: כנישתא דבבל בציפורין. שם בהכ"נ אחת בציפורין והיו מכנין אותה כנישתא דבבל שהבבליים היו נכנסין לתוכה: ארכונא. השר ומושל עבר ולא הפסיק ר' יוחנן ממשנתו לקום לפניו ולכבדו, ובאו העבדים ולוו להכות אותו, ואמר להן השר הניחוהו, בגימוסו של בורלו הוא עוסק: אנטיפותא. הדוכוס של קסרי. ובמדרש רבה (עיין ערוך ערך אנטיפאתא) אנטיפאטור. וכשראה אותם עמד מפניהם, ואמרו לו וכי מלפני אלו היהודים אתה עומד, והשיב דומין הן פניהם כפני המלאכים ולאיתי ועמדתי: ארסקינם. שם המלך: אפיהון דהני. דמות פניהם של אלו אני רואה כשאני יוצא למלחמה והם מנצחים את האויבים לפני: כי נפיק הפך קדל. כשיצא לא נשמר לצאת דרך אחוריו כדרך היוצאים מלפני המלך, אלא יצא כדרכו והפך ערפו להמלך, ובאו להרגו, ונעשה לו נס שנראה להם כשתי גיצוצות אש יוצאין מאחורי ערפו והגיתוהו: כל לרבות אפי' רוחות ושדים, ירא ממך לגשת אליך: באסלטין. ברחוב. ראה אותן גוי אחד ושאל לשלומם ואמר להם שלומכם ירבה, ואמרו אפי' תואר הברות, כלומר אף שהוא נוהג דרך חברותא עמנו ולא אמר שלום רבותיי, אע"פ כן אין עליו לרעה, אין לנו להקפיד על כך והוא אינו יכול לשלוט בנו לרעה: מנהגו באורייתא סגין. מחמת שהיה נוהג ומהרהר הרבה בתורה, וממנו המשנה הלך בשנת חוץ לתחום ולא ידע מזה לקייס וכו' תשגה תמיד אף שתבוא לידי שוגג: הוות גולתיה שרעה. נפלה טליתו ממנו ולא ידע, והיה הנחש עליה לשמרה שלא יגביהה אחר: ולית. וכי הנחש הרשע הזה לא משמרה: למה דמחייא וחזרה ומחייא. מכה ונוסך וחוזר ונוסך, כלומר דרכו לנשוך תמיד: לא אמרו אלא. נחש כרוך, אבל אם רואה שמרתיע ובא כנגדו לנשכו, הרי זה הולך מן הדל להסתיר מלפניו, אבל לא יפסיק בפיו מתפלתו:

ואלהי אבותי שיהו כל חלומתיי שחלמתי בין בלילה הזה בין [א]בשאר הלילות בין שחלמתי [ב]אני ובין שחלמו לי אחרים אם טובים הם יתקיימו עלי לששון ולשמחה לברכה ולחיים ואם לדבר אחר כשם שהפכת את מי [ג]המרה למתיקה ומי יריחו על ידי אלישע למתיקה ואת קללת [ד]בן בעור לברכה כן תהפוך את כל [ה]חלומות הקשין [ו]ומה שחלמו לי אחרים לטובה לברכה ולרפואה ולחיים לשמחה ולששון ולשלום [א]הפכת מספדי למחול לי פיתחת שקי ותאזרני שמחה למען יזמרך כבוד ולא ידום ה' אלהי לעולם אודך [ב]ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ה' אלהיך [ג]אז תשמח בתולה במחול ובחורים וזקנים יחדיו והפכתי אבלם לששון וניחמתים ושימחתים מיגונם: אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו: אמר [ז]ר' אחא הדא דאת אמר [ח]במלכי ישראל [א]אבל במלכי אומות העולם משיב שאילת שלום. תני [ג]היה כותב את השם [ב]אפילו [ט]מלך שואל בשלומו לא ישיבנו היה כותב [ט]שנים או שלשה שמות [י]כגון [ד]אל אלהים ה' הרי זה גומר את אחד מהן [ג]ומשיב שאילת שלום. ר' יוחנן הוה יתיב קרי [ב]קומי כנישתא דבבל בציפורין עבר [ב]ארכונא ולא קם ליה מקומוי אתון בעיין מימחוניה. אמר לון [ג]ארפוניה בנימוסא דבריה הוא עסיק. ר' חנינא ור' יהושע בן לוי עלון קומי [ד]אנטיפותא דקיסרין חמתון וקם מן קומיהון. אמרו ליה מן קומוי אילין יהודאי את קאים. אמר לון אפיהון דמלאכין חמית. ר' יונה ור' יוסי עלון קומי ארסקינם [ה]באנטוכיא חמתון וקם מן קומיהון. אמרין ליה מן קומוי אילין יהודאי את קאים לך. אמר לון [ו]אפיהון דהני אנא חזי בקרבא ונצח. ר' אבון על קומוי מלכותא כי נפיק [ז]הפך קדל אתון בעיין מיקטלוניה וחמון תרין זיקוקין דנור נפקין מקדליה ושבקוה לקיים מה שנאמר [ח]וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. תני ר' שמעון בן יוחי וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך כל אפילו רוחות אפילו שידים. ר' ייני ור' יונתן הוו מטיילין [ט]באסרטין חמתון חד ושאל בהון. אמר להון שלמכון רבייא. אמרין אפילו תואר (א) [פ]חברות אין עלינו [צ]לרעה. ריש לקיש [ק]מנהגו באורייתא סגין [ר]הוה נפיק ליה לבר מתחומא דשבתא והוא לא ידע לקיים מה שנאמר [ש]באהבתה תשגה תמיד. ר' יודן בר' ישמעאל [ת]מנהגיה באורייתא סגין הוות גולתיה שרעה מיניה [א]וראה לא ידע לקיים מה שנאמר באהבתה תשגה תמיד. ר' אלעזר בר' שמעון מיהגי באורייתא סגין והות גולתיה שרעה מיניה] וחכינה מזדהרא לה. אמרין ליה תלמידוי רבי הא גולתך שריעה. אמר לון ולית ההיא רשיעתא זהירא לה: [ב]אפילו נחש כרוך על עקיבו לא יפסיק: ר' חונה בשם ר' יוסי לא שנו אלא נחש [ג]אבל עקרב מפסיק למה דמחייא [ד]וחזרה ומחייא. [ה]ר' אילא אמר לא אמרו אלא כרוך [ו]אבל אם היה [א]מרתיע ובא כנגדו

ארכונא אנטיפותא ארסקינום. שמות שרלה שרי מלכות: אנא חזי בקרבא וכו'. וכהאי גוונא אמרינן באלכסנדרוס שהיה רואה דמות שמעון הצדיק לפניו במלחמותיו ונולח, בתמ' יומא בפרק לא לו כהן גדול (סט.): כי נפיק הפך קדל. ולא ידע שדרכן לצאת מאת פני המלך דרך אחור ופניו אל המלך, אי נמי שכח: מטיילין באיסרטין. רחוב עיר: חמתון חד. ראה אותם אחד מגדולי המלכות: שלמכון רבייא. כמו שלמכון יסגא (דניאל ו כו): אפי' תואר הבריות אין עלינו. אפי' מי שהוא עיקר באומות יופיין הדכן ותוארן שהיה ראוי להיות עיניהם עלינו לרעה מקנאה למה אין אנו שומרין דמן, מ"מ בחמלת ה' עלינו אין מקנאין וכ"ש הפמומים וזה אמרו דרך שבח והודאה להקב"ה. וזהו הלשון שכתוב בירושלמי אמרין ולא כתיב אמרין לון. ואפשר דהלשון קצר והוי כאילו אמר אמרין לון שהשיבו לאותן הגויים החשובים בדרך ענוה ושפלות ואנחנו מה שאתם שואלים בשלומינו ואפי' תואר הבריות אין עלינו: גולתיה. גלימא שקורין קאפה הוא בגד העליון שאדם לובש: שרעה מיניה. נשמטת מעליו ונופלת בשוק: וחכינה וכו'. נחש היה נכרך בה ושומרה שלא תגנב עד יבא בעלה ויטלנה:

מהר"א פולדא

הפכת וגו'. ג' הפוכות הוא דמסיק שצריך לאומרן: מלכי אומות העולם. לא מחלי ליה וקטלי ליה: כנישתא דבבל. כך שמה: ארכונא. שר בלשון יון: ממחוניה. שבקוהו: בנימוסיה דבריה. בחוקי דבורלו עסיק: אנטפותא. מושל: אפיהון דמלאכים חמית. פניהם של מלאכים לאיתי: ארסקינם. שלטון העיר: אפיהון דהני אנא חזי בקרבא ונצח. פניהם של אלו אני רואה בקרבא כשאני יוצא לאיתי במלחמה ונלחמתי: הפך קדל. מהלך כדרכו ביציאתו, והחזיר העורף למלך, ואין זה דרך כבוד למלכות, שצריך לילך ממנו דרך אחוריו ופניו למלך: תרין זקוקים דנור נפקי מקדליה. שני נצוצים של אש ראו יוצא מן העורף שלו ושבקוהו. ויש מפרשים שני לוצעות של אש כאילו הן לוצעות של תפילין, ולכך מייתי הקרא וראו כל עמי הארץ וראו ממך, ודרשי ליה לקשר של תפילין בבני (ו.): כל. ריבוי הוא לרבות תפילין שידין ותפילו רוחות יראו ממך: באסלטין. בנקעה. ויש מפרשים שם מקום: שלומכון רביא. שלום לכם אתם גדולים ומשובים. לשון אחר שלומכון יסגא ויתרבה שאל לכם כדרך ששואלים לחשובים וגדולים, והם לענותם אמרו שאין לו אפילו תואר חברות לענייני דיעה: מנהגיה באורייתא סגין. מתעסק ומתיגע הרבה בתורה: הוה יצא לבר מתחומא שבתא. והיה יוצא חוץ לתחום שבת שלא לדעת, מחמת טירדת לימודו: באהבתה. שלא תורה תשגה תמיד, מכח רוב אהבתה של תורה שאתה עוסק בה וכל מחשבתך עליה, אתה תשגה לשון שגגה: גולתיה. טליתו: שרייה. נשמטה ממנו ונפלה לארץ, ונחש עלתה עליה לשמרה שלא יבא אדם ויקחנה: רשיעתא. הנחש הזאת: זהירא לה. שמרה לה: אבל עקרב פוסק. שהוא מועד לחזיק: מחייה והדר מחייה. כלומר שחוזר כמה פעמים לעקוץ: מרתיע. במהירות ובמרולה, כמי שהוא וקופץ להתום:

ר"ש סירילאו

במלכי ישראל. ומשום הכי לא ישיבנו, דהוא והמלך מיינין בכבוד שמיש (בקידושין לא.): במלכי אומות העולם. סבור מיהא, וסברתא דמרא כלפרישים בתמני': ארכונא. שר בלשון יון: הפך קדל. הפך עורפו, ואין דרך כן, אלא יוצא דרך כניסתו, פניו אליו: באסלטין. בשוק היכי דמיכא תגוויתא: רבייא. נשיאים (שמות לה כז) תרגום רבנייא: והוא לא ידע. לא הבין ולא הרגיש, מתוך שהיה טרוד ומהרהר בתלמודו: גולתיה שריעא מיניה. טליתו העליון נשמטה ונפלה לארץ: וחכינא איזדהרה לה. ונחש נקבה היה כוך עצמה בה לשומרה, והכי איתא בפרק כילד מעברין (עירובין נד.): דמחי והדר מחי. מכה וחוזר ומכה. ולש"י ז"ל פירש (לג. ד"ה אבל עקרב) לפי שהעקרב מסוכן לעקוץ יותר משהנחש מוכן לנשוך: מרתיה. כועס, כגון שאורק

ביאור הגרח"ק

ואם לדבר אחר. לרעה ח"ו: הפכת וכו'. כל אלו הפסוקים אומר: אבל במלכי אומות העולם משיב. כדי שלא יהרגנו: או ג' שמות. בזה אחר זה כגון וכו': יתיב קרי. ישב וקרא שמע לפני בית הכנסת שבציפורין והיה בית הכנסת של היהודים הבבליים: ארכונא. שר: ולא קם לי' מקומוי. ולא קם בפניו שמתוך שהיה שקוע בק"ש לא שם לבו: אתון בעיין מימחוניי. והיו עבדיו רוצים להכותו אמר להם השר הניחוהו שעסוק בנימוסי בוראו: עלון קומי אנטיפותא. נכנסו אצל מושל של קסרין וקם המושל מפניהם: אמרין לי' וכו'. אמרו לו עבדיו מפני אלו היהודים אתה קם אמר להם דמות פניהם כשל מלאכים הוא ועמדתי בפניהם: ארסקינם. מושל: אמר לון אפיהון דהני אנא חזי בקרבא ונצח. דמות פניהם של אלו עומד לפני כשאני יוצא למלחמה ובזכותם אני נוצח: הפך קדל. הפך ערפו כדי לצאת ולא נשמר לצאת דרך אחוריו ופניו אל המלך: אתון בעיין מיקטלוניה. ורצו להרגו וראו שתי ניצוצות של אור יוצא מערפו והניחוהו: כל אפי' רוחות. כל עמי הארץ כתיב כל לרבויי אפי' רוחות ואפי' שדים ולא עמי הארץ בלבד: באסלטין. ברחוב: חמתון חד. ראה אותם גוי אחד ושאל לשלומם ואמר להם שלמכון ירבה: אפי' תואר הבריות אין עלינו לרעה. אפי' הבריות החשובים אין להם עלינו רעה שהרי שאל בשלומם ולקיים מה שנאמר וראו וגו': מנהגו באורייתא סגין. כשהיה שקוע הרבה בתלמודו היה יוצא חוץ לתחום שבת ולא ידע: הות גולתיה שרע מינה. נשמט טליתו ממנו ולא ידע: וחכינא מזדהרא ליה. והיה נחש עומד עליה לשמרה ואמרו לו תלמידיו והא נפלה טליתך אמר וכי אין הנחש שומרה: רשיעתא. הנחש: אלא נחש. שאינו מועד לישוך אם אינו בכעס: אבל עקרב מפסיק. שלעולם הוא מועד לישוך: דמחיא וחזרה ומחיא. שנושך וחוזר ונושך הלכך אפי' כרוך הוא עליו ולא נשכו שמא יחזור וישכנו: אלא כרוך. ולא נשכו שלא יפסיק שכיון שלא נשכו שוב לא ישכנו: אבל אם היה מרתיע ובא כנגדו. אבל אם הולך ובא כנגדו מסתיר מלפניו שבורח מלפניו שלא יראהו שהנחש שהוא בכעס נושך:

עין משפט

א מיי' פ"ו מהלכות תפילה הלכה ט סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן קד סעיף א:

ב ג מיי' פ"ח מהלכות תפילין הלכה טו טוש"ע יו"ד סימן רעו סעיף ג:

ד ה מיי' פ"ו מהלכות תפילה הלכה ט סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן קד סעיף ג:

ו טוש"ע או"ח סימן קד סעיף ג:

שינויי נוסחאות

א] בשאר הלילות. בכי"ר ובילקוט המכירי (ל יד) בלילות אחרים:

ב] אני. בכי"ר אני לי. בילקוט המכירי (שם) וברש"ס אני לעצמי:

ג] המרה. ברש"ס מרה:

ד] בן בעור. בכי"ר בלעם:

ה] חלומות הקשין. בכי"ר חלומותיי הרעים והקשים. ברש"ס חלומותי:

ו] ומה שחלמו לי אחרים. בכי"ר וברש"ס ליתא:

ז] ר' אחא. בכי"ר ר' בא:

ח] מלך. בבה"ג (סי' עה הל' סופרים) וברי"ף (הל' ס"ת ג: מדה"ר) וברמב"ם (הל' תפילה פ"ו ה"ט) ובעוד ראשונים מלך ישראל:

ט] שנים או שלשה שמות. בתוספתא (פ"ג הכ"ב) חמשה שמות או ששה:

י] כגון אל אלהים ה'. בתוספתא (שם) ליתא. במסכת סופרים (פ"ה ה"ו) כאחד:

כ] קומי כנישתא דבבל. בכי"ר בכנישתיה דבבליה:

ל] ארכונא. בכי"ר שולטניה:

מ] ארפוניה. בד"א ארכונא:

נ] אנטיפותא. ברש"ס אנטיפורס:

ס] באנטוכיא. בכי"ר ובברש"ס דאנטיוכא:

ע] באסרטין. כ"ה בכי"ר וכן הוגה בכי"ל. בש"ג באסטדין. באגור לר"ש ג'מע (ערך אסטדין) באסטרין (כצ"ל). בילקו"ש (קונטרס אחרון רמז צט) באיסטרטיא. בדפוסים ובריש"ס באסלטין:

פ] חברות. כ"ה בש"ג וברש"ס ובדפוסים וכעי"ז בכי"ר. בכי"ל ובילקו"ש (שם) ובאגור לר"ש ג'מע (שם) הבריות:

צ] לרעה. בכי"ר וש"ג וברש"ס ליתא:

ק] מנהגו. כ"ה בכי"ל ובד"ר ודפו"ר וכעי"ז בד"א. בכי"ר ובילקו"ש (משלי תתקלח) מיהגי. ברש"ס הוה מהגי וכ"ה בסמוך:

ר] והוא לא ידע וכו' מיניה. כ"ה בכי"ר בש"ג וברש"ס. בכי"ל ובדפוסים נשמט. בילקו"ש (שם) נמצא רק מעשה זה דר"א בר"ש:

ש] וחזרה ומחייא. בריי"ף (כג: מדה"ר) בתר דמחיא:

ת] ר' אילא אמר. בכי"ר ליתא:

א] מרתיע. ברבינו ירוחם (תולדות אדם וחוה נתיב ג ח"ד) וברש"ס מרתיח:

הגהות הגרח"ק

(א) חברות. צ"ל הבריות [כ"ה בילקוט]:

תורה אור השלם

א) הֲפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי וַתְּאַזְּרֵנִי שִׂמְחָה: לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם יְיָ אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ: ב) וְלֹא אָבָה יְיָ אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ אֶל בִּלְעָם וַיַּהֲפֹךְ יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת הַקְּלָלָה לִבְרָכָה כִּי אֲהֵבְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ: ג) אָז תִּשְׂמַח בְּתוּלָה בְּמָחוֹל וּבַחֻרִים וּזְקֵנִים יַחְדָּו וְהָפַכְתִּי אֶבְלָם לְשָׂשׂוֹן וְנִחַמְתִּים וְשִׂמַּחְתִּים מִיגוֹנָם: ד) אֵל אֱלֹהִים יְיָ אֵל אֱלוֹהִים יְיָ הוּא יֹדֵעַ וְיִשְׂרָאֵל הוּא יֵדָע אִם בְּמֶרֶד וְאִם בְּמַעַל בַּיְיָ אַל תּוֹשִׁיעֵנוּ הַיּוֹם הַזֶּה: (יהושע כב כב) ה) וְרָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם יְיָ נִקְרָא עָלֶיךָ וְיָרְאוּ מִמֶּךָּ: (דברים כח י) ו) אַיֶּלֶת אֲהָבִים וְיַעֲלַת חֵן דַּדֶּיהָ יְרַוֻּךְ בְּכָל עֵת בְּאַהֲבָתָהּ תִּשְׁגֶּה תָמִיד: (משלי ה יט)

חברבור. מין נחש הוא ערוד הנזכר בנגלי (לג.): נכית. נוטש: **מתני'** מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים. משיב הרוח ומוריד הגשם שאינו לשון נקשה אלא לשון הזכרה ושבח. ובגמרא מפרש טעמא: ושואלין. ותן טל ומטר. לשון נקשה: בברכת השנים. שמתוך שהם פרנסה קבעו שאלתן בברכת פרנסה: והבדלה. במוצאי שבת: בחונן הדעת. שהיא ברכה ראשונה של חול. ובירושלמי מפרש מפני מה תיקנו הבדלה בחונן הדעת שאם אין דיעה הבדלה מעין. וכן הלכה עכ"ל ה"ר עובדיה: **גמ'** **וחרנא אמר על המטר נשמע לו ועל הטל לא נשמע לו.** לקמן מפרשי אמוראי אמאי לא: **אמר רבי תנחום אדרעייא.** כך שמו:

[א]הרי זה [ב]מסתיר מלפניו ובלבד שלא יפסיק את תפילתו. תני [ג]היה עומד ומתפלל באסרטיא או בפלטיא [א]הרי זה מעביר מפני החמור ומפני [ד]הקרון ובלבד שלא יפסיק את תפילתו. [ה]אמרין עליו על ר' חנינא בן דוסא שהיה עומד ומתפלל ובא [ה]חברבר והכישו ולא הפסיק את תפילתו והלכו ומצאו אותו חברבר מת מוטל על פי חורו אמרו אי לו לאדם שנשכו חברבר ואי לו לחברבר שנשך את ר' חנינא בן דוסא. מה עיסקיה דהדין חברבריא כד הוות נכית לבר נשא [ו]אין בר נשא קדים למיא חברברא מיית ואין חברברא קדים למיא בר נשא מיית. אמרו לו תלמידיו רבי לא הרגשת. אמר להן יבא עלי ממה [ז]שהיה לבי מתכוין בתפילה אם הרגשתי. אמר ר' יצחק בר אלעזר ברא לו הקדוש ברוך הוא מעיין תחת כפות רגליו לקיים מה שנאמר [א]רצון יריאיו יעשה ואת שוועתם ישמע ויושיעם: **הלכה ב מתני'** [ב]מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים [ג]ושואלין גשמים בברכת השנים [ד]והבדלה בחונן הדעת. ר' עקיבה אומר [ה]אומרה ברכה רביעית בפני עצמה. [ו]ר' אליעזר אומר בהודאה: **גמ'** [ז][ח]כשם שתחיית המתים חיים לעולם כך ירידת גשמים חיים לעולם. ר' חייא בר אבא שמע לה מן הדא [ט]יחיינו מיומים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו. ונדעה נרדפה לדעת את ה' כשחר נכון [י]מוצאו. כתיב [יא]ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד אל אחאב חי [יב]ה' אם (יש) [יג][יהיה] השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי. ר' ברכיה אמר ר' יסה [יד]ורבנן חד אמר בין על הטל ובין על המטר נשמע לו וחרנא אמר על המטר נשמע לו [טו]ועל הטל לא נשמע לו. [טז]מאן דמר על המטר נשמע לו ועל הטל לא נשמע לו מן הדא [יז]לך הראה אל אחאב ואתנה מטר וגו' ומן דמר בין על הטל בין על המטר נשמע לו איכן הותר נדרו של טל. אמר [יח]ר' תנחומא [יט]אדרעיה סברין מימר [יט]נדר שהותר [כ]מכללו הותר כולו. אית דבעי מימר בבנה של צרפית [כא]ויקרא אל ה' ויאמר ה' אלהי וגו'. אמר ר' יודה בן פזי לאחד שגנב נרתיקו של רופא עם כשהוא יוצא [כב]נפצע בנו חזר אצלו אמר לו אדוני הרופא רפא את בני אמר לו לך והחזר את הנרתק שכל מיני רפואות נתונין בו ואני מרפא את בנך כך אמר לו הקדוש ברוך הוא לאליהו לך והתר נדרו של טל [כג]שאין המתים חיים אלא בטללים ואני מחיה את בנה של צרפית. ומניין שאין המתים חיים אלא בטללים. [כד]יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שוכני עפר כי טל אורות טליך וארץ רפאים תפיל.

מזכירין גבורות גשמים. משיב הרוח ומוריד הגשם, שאינו לשון נקשה אלא לשון הזכרה ושבח. ומפני שהגשמים אחת מגבורותיו של הקב"ה דכתיב (איוב ה ט) עושה גדולות ואין חקר, הנותן מטר על פני ארץ (שם ה י) ואתיא חקר חקר דכתיב (ישעיה מ כח) בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו, וכתיב התם בגבורתו של עולם (תהלים קה ז) מכון הריס בכחו נאזר בגבורה, משום הכי קרי להו גבורות גשמים (תענית ג.): **ושואלין.** ותן טל ומטר לשון נקשה: **בברכת השנים.** שמתוך שהן פרנסה קבעו שאלתן בברכת פרנסה: **והבדלה.** במוצאי שבת בחונן הדעת שהיא ברכה ראשונה של חול. ובגמרא אמרו הכא מפני מה תקנו הבדלה בחונן הדעת שאם אין דעה הבדלה מעין. וכן הלכה: **גמ'** **כשם שתחיית המתים וכו'.** לפיכך קבעו הזכרתן בברכה זו. וגרסינן כל זה לקמן בפ"ק דתענית בהלכה א' עד ואלו ברכיו הן: **שמע לה מן הדא.** כלומר מן המקרא הזה שמענו שהוקשו זה לזה, דכתיב יחיינו מיומים וגו' וכתיב בתריה ונדעה נרדפה וגו' כשחר נכון מוצאו ויבוא כגשם לנו: **בין על הטל ובין על המטר נשמע לו.** ושייסם נעלרו: **ואתנה מטר.** ולא הוזכר שם טל ש"מ דלא הוה נעלר: **איכן הותר נדרו של טל.** דלא אמר לו הקב"ה אלא ואתנה מטר ומאחר שהוקשו הם יחד אמר לו הקב"ה אם לא לפי דברי אינו נדר לך: **אדרעיה.** שם מקומו: **סברין מימר.** דלא היה לריך לומר לו טל דנדר שהותר קאמר מכללו הותר כולו, וכיון שהותר למטר הותר נמי לטל: **אית דבעי מימר.** במעשה בנה של צרפית הותר הנדר של טל, כדדרש ואזל: **ה' אלהי תשב נא נפש הילד הזה על קרבו וכתיב בתריה וישמע ה' בקול אליהו ותשב נפש הילד וגו'.** וריש דהאי קרא מיותר הוא, דלא הוי ליה למיכתב אלא ותשב נפש הילד וא"כ שמע ה' בקולו, אלא ללמדינו דהיה שם עוד דבר שדיבר עמו ושמע בקולו, ואח"כ ותשב נפש הילד, וכדדרש רבי יודה בן פזי משל לאליהו למה הדבר דומה לאחד שגנב וכו': **עם כשהוא יוצא נפצע בנו.** אלא דוקא מיד אלא כשיוצא והולך ולימים נפצע בנו ודומה לנמשל אלא היה המעשה זו מיד אחר שנשבע אליהו חי ה' אם יהיה טל ומטר וגו': **לך והתר נדרו של טל.** שאי אפשר להחיותו בלא טל שאין וכו' וכלומר ללמדו הוא בא שהטל הוא חיים לעולם שמעינן מיהת שאז הוצרך אליהו להתיר נדרו של טל וזהו וישמע ה' בקול אליהו להתיר נדרו ואח"כ ותשב נפש הילד:

ר"ש סיריליאו

מסתיר. נוטה עצמו לצד אחד שיעבור וילך לדרכו. תרגום לד (דברים לא כו) סיטרא: [ב]**פרטיא.** משילה שהולכין בה מעיר לעיר: **פלטיא.** רחבה שבתוך העיר שנאספין שם בני הכפרים ביום השוק [לשון למכור:] **חברבר.** בגמ' דילן (לג.) קרוי ערוד, ומן הנחש והלב בא שנקקין זה עם זה ויולא משניהם ערוד, כך מפורש בהעור והרוטב (חולין קמ.): **מת מוטל על פי חורו.** משמע לקמן שקדם ר' חנינא למיס, וכתב רש"י ז"ל (לג. ד"ה ומת הערוד) נשם הלכות גדולות (הל' ברכות פ"ה בשם הירושלמי) דנעשה גם לר' חנינא ונבקע מעין מתחת עקבו, והיינו מימרא דר' יצחק בן אלעזר: **מתני'** גבורות גשמים. מפרש בפ"ק דתעניות (ב.) לפי שיולדין בגבורה. והזכרה היינו משיב הרוח ומוריד הגשם, שאינו לשון נקשה אלא לשון הזכרה ושבח: **ושואלין בברכת השנים.** ותן טל ומטר, לשון שאלה בתמיית המתים: **והבדלה בחונן הדעת.** במוצאי שבת אומר בה אתה חוננתנו, וחותם בה ברכת חונן הדעת: **ברכה רביעית.** קודם חונן הדעת אומרה ברכה לעצמה, וחותם בה המבדיל בין קדש לחול (ג"ור' יעקב בר אחא לקמן עו:) מפרש דבברכה רביעית קאמר): **בהודאה.** בברכת מודים, כמו על הנסים: **גמ'** **כשחר נכון מוצאו ויבא כגשם לנו.** וכיון דקראי סמיכי אהדדי קבעוה בתמיית המתים: **ואתנה מטר על פני האדמה.** ולא קאמר ואתנה טל ומטר, והוא אישמעא אתרוייהו: **לך והתר נדרו של טל.** דכיון הוא, ואין המתים חיים אלא בטל: **דכתיב וכו' כי טל אורות טליך.** ולא כתיב כי גשם: **רפאים.** שרפתה רוחם וכחם: **תפיל.** לשון המפלת:

ותן טל ומטר, לשון שאלה ונקשה. ובגמרא מפרש טעמא אמאי תקינו הזכרה בתמיית המתים: **והבדלה בחונן הדעת.** במוצאי שבת אומר בה אתה חוננתנו, וחותם בה ברכת חונן הדעת: **ברכה רביעית.** קודם חונן הדעת אומרה ברכה לעצמה, וחותם בה המבדיל בין קדש לחול (ג"ור' יעקב בר אחא לקמן עו:) מפרש דבברכה רביעית קאמר): **בהודאה.** בברכת מודים, כמו על הנסים: **גמ'** **כשחר נכון מוצאו ויבא כגשם לנו.** וכיון דקראי סמיכי אהדדי קבעוה בתמיית המתים: **ואתנה מטר על פני האדמה.** ולא קאמר ואתנה טל ומטר, והוא אישמעא אתרוייהו: **לך והתר נדרו של טל.** דכיון הוא, ואין המתים חיים אלא בטל: **דכתיב וכו' כי טל אורות טליך.** ולא כתיב כי גשם: **רפאים.** שרפתה רוחם וכחם: **תפיל.** לשון המפלת:

ד) וַיְהִי יָמִים רַבִּים וּדְבַר יְיָ הָיָה אֶל אֵלִיָּהוּ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית לֵאמֹר לֵךְ הֵרָאֶה אֶל אַחְאָב וְאֶתְּנָה מָטָר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה: (מלכים-א יח א) ה) וַיִּתְמַהֵּר עַל הַיֶּלֶד שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּקְרָא אֶל יְיָ וַיֹּאמַר יְיָ אֱלֹהַי תָּשָׁב נָא נֶפֶשׁ הַיֶּלֶד הַזֶּה עַל קִרְבּוֹ: (מלכים-א יז כא) ו) יְחִיוּ מֵתֶיךָ נְבֵלָתִי יְקוּמוּן הָקִיצוּ וְרַנְּנוּ שֹׁכְנֵי עָפָר כִּי טַל אֹרֹת טַלֶּךָ וְאָרֶץ רְפָאִים תַּפִּיל: (ישעיה כו יט)

מהר"א פולדא

מסתיר מלפניו. מסמיר מלפניו שלא ילאנה, וכ"י (כג: מהה"ר) גרס מסטר מלדד: **איסרטיא ופלטיא.** שווקים רחבות בלשון יון, ויש שם קרונות ומגורים כדרך השווקים: הרי זה מעביר. והולך לצד אחר מפניהם ולא יפסיק תפילתו: חברבר. הוא ערוד, והוא בא מן הנחש והלב: אי לו. אוי לו: נכית. נוגע: אין בר נשא קדים למיא. שם אדם הנשוך קדים את החברבר, שבא למיס קודם לו, חברבר מת, ולהיפך אדם מת: ברא לו מעיין. שיהא הוא קדים לו למיס: מתני' גבורות גשמים. משיב הרוח וכו', ולשון גבורות משום שיולדים בגבורה כדאיתא בריש מסכת תענית (ב.): ושואלין. ותן טל ומטר: והבדלה. אתה חוננתנו וכו' בלכה רביעית בפני עצמה, קודם אתה חונן אומר כל נוסח הבדלה עם הברכה, כמו שאומרה על הכוס: גמ' כשם וכו'. הוא טעם למה קבעוה בברכת תחיית המתים: יחיינו מיומים. וסמך ליה נדעה נרדפה וגו' יבוא כגשם וגו': נשמע לו. מתקבל דבריו ומתקייים, שלא יהיה נאחזן שניס מטר וטל: ואתנה מטר. ולא הזכיר ג"כ טל, אלא ש"מ טל לא מיעלר: איכן. היכן: אדרעי. שם מקום: מכללו. מקלתו, וכיון שהותר לו מטר, אף טל הותר, ולפיכך לא הזכיר על: בבנה של צרפית. שהמיר אליהו אז הותר טל, וכדמסיק ר' יודא בן פזי:

ביאור הגרח"ק

ובלבד שלא יפסיק בתפילתו. בדיבור אלא מסתיר מלפניו וממשיך בתפילתו: **באסרטיא.** בדרך: **או בפלטיא.** היא רחבה מקום השוק וכיו"ב: **מפני החמור.** שיכול לפגוע בו וכן הקרון: **מה עיסקיה של הדין חברבריא.** מה טבעו של זה החברבר, וקאמר שכשנושך אם נכנס האדם למים תחלה מת החברבר ואם החברבר נכנס למים תחלה מת האדם: **רבי לא הרגשת.** שנשכך חברבר ולמה לא הפסקת לבקש אחר מים: **ברא לו הקב"ה מעיין תחת כפות רגליו.** והקדים הוא למים שאין לומר שנעשה לו נס וחיה בלא שנכנס למים שא"כ למה מת החברבר: **מתני'** מזכירין גבורות גשמים. משיב הרוח שהוא לשון הזכרה ושבח: **ושואלין גשמים.** ותן טל ומטר והוא לשון שאלה ובקשה: **אומרה.** להבדלה: **גמ'** **כך ירידת גשמים חיים לעולם.** והיינו טעמא דמזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים: **יחיינו מיומים וכו'.** היינו תחיית המתים: **נכון מוצאו.** ויבוא כגשם לנו הוקש גבורות גשמים לתחיית המתים: **נשמע לו.** הקב"ה ועצר בין את המטר ובין את הטל: **לך הראה אל אחאב ואתנה מטר.** בשנה שלישית לעצירת הגשמים אמר לו הקב"ה כן, ולא אמר אלא ואתנה מטר ואילו טל לא אמר אלמא טל לא נעצר: **אדרעיה.** שם מקומו: **נדר שהותר מכללו הותר כולו.** שהותר מקצתו הותר כולו וכיון שהותר נדרו על המטר ממילא הותר גם על הטל: **בבנה של צרפית.** כשבא להחיות את בנה של צרפית וכמבואר שם בכתובים אז הותר הנדר, ומשום שאין המתים חיים אלא בטללים וכדלהלן וכן כתיב התם: **ויאמר ה' אלקי.** תשב נא נפש הילד הזה על קרבו: **לאחד.** משל לאחד וכו':

עין משפט

א טוש"ע או"ח סימן קד סעיף ב:
ב מיי' פ"ג מהלכות תפילה הלכה טו סמג עשין יט טוש"ע או"ח סי' קיד סעי' א:
ג מיי' שם [הלכה ד] והלכה טז סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן קיז סעיף א:
ד מיי' שם [הלכה ד] והלכה יב סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן רלד סעיף א:
ה מיי' פ"ח מהלכות נדריס הלכה ו סמג לאוין רמב טוש"ע יו"ד סי' רכט סעי' א:

שינויי נוסחאות

א] **הרי זה מסתיר מלפניו ובלבד שלא יפסיק את תפילתו.** בתוס' (לג. ד"ה אבל) ובאו"ז (ח"א הל' תפילה קג) וברבינו ירוחם (תולדות אדם וחוה נתיב ג ח"ד) **פוסק:**
ב] **מסתיר.** בכי"ר וברשב"א (לג.) **מסדיר.** ברש"ס **מסטיר** וכעי"ז ברבינו יונה (כג: מהה"ר):
ג] **הרי זה מעביר וכו' הקרון.** בתוספתא (פ"ג ה"כ) הרי זה **עובר פני חמור ופני חמר ופני קדר:**
ד] **הקרון.** בתוס' ר"י שירליאון (לג. ד"ה אבל) **הקוף:**
ה] **חברבר.** בתוספתא (שם) **ערוד** וכ"ה בסמוך:
ו] **שהיה לבי.** בערוך (ערך חברבר) שהיה **מתוך השדה לבי:**
ז] **ר' אליעזר.** כ"ה בכי"ל וד"ו כאן ובמשניות וברש"ס ובד"א ודפ"ו. בכי"ל וד"ו שבראש הפרק ר' **יהושע:**
ח] **כשם.** ברש"ס **מאי טעמא:**
ט] **מוצאו.** ברש"ס מובא המשך הפסוק **ויבא כגשם לנו:**
י] **ה'.** במקרא ובכי"ר ובירושלמי תענית (פ"א ה"א - א:) **אלהי ישראל אשר עמדתי לפניו:**
כ] **יהיה.** כ"ה במקרא ובכי"ר ובירושלמי תענית (שם) ובדפ"ו. בכי"ל וד"ו **יש.** בד"א **יהיו:**
ל] **ורבנן.** ברש"ס **ורבנן פליגי:**
מ] **מאן דמר וכו' לא נשמע לו.** ברש"ס **מקצתו:**
נ] **ר' תנחומא.** בכי"ר ובירושלמי תענית (שם) **ר' תנחום:**
ס] **מכללו.** ברש"ס **מקצתו:**
ע] **נפצע.** ברש"ס **נפסח:**

תורה אור השלם

א) רְצוֹן יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת שַׁוְעָתָם יִשְׁמָע וְיוֹשִׁיעֵם: (תהלים קמה יט)

ב) יְחַיֵּינוּ מִיָּמִים בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יְקִמֵנוּ וְנִחְיֶה לְפָנָיו: וְנֵדְעָה נִרְדְּפָה לָדַעַת אֶת יְיָ כְּשַׁחַר נָכוֹן מוֹצָאוֹ וְיָבוֹא כַגֶּשֶׁם לָנוּ כְּמַלְקוֹשׁ יוֹרֶה אָרֶץ: (הושע ו ב-ג)

ג) וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי מִתֹּשְׁבֵי גִלְעָד אֶל אַחְאָב חַי יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עָמַדְתִּי לְפָנָיו אִם יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר כִּי אִם לְפִי דְבָרִי: (מלכים-א יז א)

וארעא תפקידיה תפלט. לפרש סיפיה דקרא וארץ רפאים תפיל המתים שהם קרוים רפאים ומופקדים הם בארץ תפלט אותם: **לך טל ילדותך.** מבטיח אני לך שיהא הטל לעולם לילדותך וכתיב בתריה וכו': בדייתיקי נתתיו לאברהם במתנה נתתיו לו וכו'. כלומר דלישנא דקרא קמדייק מה להתחיל ואמר ויתן לך, יתן לך מיבעי ליה. אלא דהכי קאמר האלהים יסכים לברכתי ויאמר מה שבדייתיקי שהיא מקוימת ונתתיו לאברהם שיהא לבניו אחריו, ועכשיו אותו הדבר במתנה נתתיו לו ליעקב, וזהו ויתן לך האלהים וכלומר מה שכבר נתן בדייתיקי ויתן האלהים לך דייקא, ומהו זה, מטל השמים: **אשר לא יקוה לאיש.** כמו הטל מאת ה' ואינו צריך לזכות איש. אחר כך והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים: היה עומד בגשם. בימות הגשמים שמזכירין גשם. והזכיר של טל, שאמר משיב הרוח ומוריד הטל, אין מחזירין אותו, ולקמן פריך עלה: בטל. היה עומד בימות הקיץ שמזכירין טל ולא הזכירו אלא הזכיר של גשם, מחזירין אותו: והתני. בברייתא בטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר ואם רצה להזכיר מזכיר. לא דמי ההוא דמיקל להההוא דלא מצלי ולא מיקל. בגשם והזכיר של טל אין מחזירין אותו והתני [ה]אם לא שאל בברכת השנים [ו]או שלא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים מחזירין אותו. בההוא [ז]דלא אדכר לא טל ולא מטר. [ח]ר' זעירא בשם רב חונא [ט]אם לא שאל בברכת השנים אומרה בשומע תפלה ודכוותה אם לא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים אומרה בשומע תפלה מה אם שאלה שהיא מדוחק אומרה בשומע תפלה אזכרה שהיא מריוח לא כל שכן.

[א]אמר ר' תנחום אדרעייא וארעא תפקידיה תפלט. ר' יעקב דכפר חנן בשם ריש לקיש בשעה שעשה אברהם [ב]זקינן רצוני נשבעתי לו שאיני [ג]מזיז טל מבניו לעולם. מה טעם. [א)ד]לך טל ילדותיך וכתיב בתריה נשבע ה' ולא ינחם. אמר ר' יודה בן פזי בדייתיקי נתתיו לאברהם [ה]במתנה נתתיו לו [ב)]ויתן לך האלהים מטל השמים. אמר ר' שמואל בר נחמני בשעה שישראל באין לידי עבירה ומעשים רעים הגשמים נעצרין הן מביאין להן זקן אחד כגון ר' יוסי הגלילי [א]והוא מפגיע בעדם [ד]והגשמים יורדין אבל הטל אינו יורד בזכות ברייה. מה טעם. [ג)]בטל מאת ה' כרביבים עלי עשב אשר לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם. ר' זעירה בשם ר' חנינא [ו]היה עומד בגשם והזכיר של טל [ב]אין מחזירין אותו בטל והזכיר של גשם [ג]מחזירין אותו. והתני [ד)]בטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר ואם רצה להזכיר מזכיר. לא דמי ההוא [ז]דמיקל להההוא [ח]דלא מצלי ולא מיקל. בגשם והזכיר של טל אין מחזירין אותו והתני [ה)]אם לא שאל בברכת השנים [ו]או שלא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים מחזירין אותו. בההוא [ט]דלא אדכר לא טל ולא מטר. [י]ר' זעירא בשם רב חונא [ז)]אם לא שאל בברכת השנים אומרה בשומע תפלה ודכוותה אם לא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים אומרה בשומע תפלה מה אם שאלה שהיא מדוחק אומרה בשומע תפלה אזכרה שהיא מריוח לא כל שכן.

דייתיקי. שטר מתנה: **רבי זעירא וכו'.** הרי"ף הביא ירושלמי זה בריש מס' תעניות (ח. מדה"ר), ופירשו ר"ן וז"ל **והא תניא** וכו' אסיפא פריך, דקס"ד דמקשה דמשום הכי קאמר היה עומד בטל והזכיר של גשם מחזירין אותו לפי שלא הזכיר טל, ומשום הכי פריך עליה מדתניא **בטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר** וכו'. ופריק **לא** דמי **ההוא דמצלי ומיקל,** כלומר מקלל, שהגשמים שימן קללה הם בימות המטר, **להההוא דלא מצלי ולא מיקל,** כלומר דלא מצלי שאינו מזכיר טל ואינו מקלל גם כן בהזכרת גשם, ולפי זה קרוב הדבר שכל שהזכיר גשם, אע"פ שהזכיר טל גם כן מחזירין אותו מפני שקללו. עכ"ל. וכן [כתבו] **התוספות** (כט: ד"ה הא) **והרא"ש** בפרק תפלת השחר (סי' יד). **ודתה** ר"ן בשם רמב"ן [פירוש זה] לירושלמי והביא פירושים אחרים דעולה מהם דוקא כשהזכיר גשם ולא טל, אבל הזכיר שניהם אין מחזירין כמו לא הזכיר לא גשם ולא טל: **בגשם וכו' והתניא וכו'.** לשון ר"ן שם (ח: מדה"ר) פירוש, השתא מהדר למיפרך אריש דאמר דאי היה עומד בגשם והזכיר טל אין מחזירין אותו, ואמאי, והא לא הזכיר גשם ותניא דכל שלא אמר גבורות גשמים מחזירין [אותו]. ומשני דההוא דוקא בדלא אידכר לא טל ולא מטר, אבל זה כיון שהזכיר טל אע"פ שלא אמר גשם אין מחזירין אותו. ע"כ. וכתב עוד בשם הרמב"ן, דדוקא בהזכיר יצא בטל, דטל נמי שבח הוא, אבל בשאלה שאל טל לחוד חוזר, דאין עולה לו שאלת הטל, שאינה צריכה שאין הטל נעצר, במקום שאלת הגשם שהיא צריכה לשאל: **ודכוותה אם לא וכו'.** לשון בעיא הוא רב הונא גופיה בעא מי גמרינן ממה שקבל מרבותיו דאומרה בשומע תפלה גם להזכרה או לא, ופשיט [מ]דנפשיה דודאי גמרינן דקל וחומר הוא: מדוחק. שאומל צורכו: מריוח. שבח בעלמא. וכתב רשב"א (כט. ד"ה והא) דלכאורה אין נראה כן מן הבבלי (שם), אלא בהזכרה לעולם מחזירין אותו שאין יכול לאומרה בשומע תפלה. מיהו בתוספות ראיתי שהסכימו כדברי הירושלמי. ע"כ:

בימות הקיץ אין מחזירין אותו דלא חייבו חכמים להזכיר בטל וברוחות, אבל אם הזכיר גשם מחזירין אותו: **בגשם וכו'.** השתא פריך אריש דקאמר בימות הגשמים אם הזכיר של טל ולא הזכיר גשם אין מחזירין אותו. **והתני** בתוספתא פ"ג (הי"ג) דאם לא שאל בברכת השנים או שלא הזכיר גבורת גשמים בתחיית המתים מחזירין אותו, אלמא דשאלה והזכרה מעכבין הן: **בההוא דלא אדכר לא טל ולא מטר.** התם איירי שלא הזכיר כלל לא טל ולא גשם והלכך מחזירין אותו. אבל הכא מכיון שהזכיר לטל אע"פ שלא הזכיר גשם אין מחזירין אותו: **לא שאל וכו' ודכוותה.** בעיא היא אי נימא דכוותה נמי בהזכרה שאם לא הזכיר גשם בתחיית המתים שאומרה בשומע תפלה. וקאמר הש"ס דמאי תיבעי לך ק"ו הוא, **מה אם שאלה שהיא מדוחק.** כלומר הרי שאלה שהיא בקשה על הצורך והדוחק שהזמן צריך לגשמים ולפיכך תקנוה בברכת הפרנסה ואפ"ה אם לא אמרה במקום שתקנוה מהני לאומרה בשומע תפלה ואין צריכין להחזירו, **אזכרה שהיא מריוח** שאינה אלא דרך שבח למקום שמוריד הגשם בזמנו ואינה בקשה על הצורך והדוחק לא כל שכן דמהני אם אומרה בשומע תפלה:

ר"ש סיריליאו

אדרעיא. שם מקומו דרעה: **תפקידה תפליט.** לשון פליטת כליס, נדה שפלטה. **לך טל לילדותך.** לנצוץ: **בדייתיקי.** דלא תהא למיקס ולהיות. **ובדוחות לא חייבו חכמים להזכיר.** משיב הרוח ומוריד הטל לא חייבוהו חכמים להזכיר אפילו בימות הגשמים. ומפרש טעמא בפ"ק דתענית (ג.) לפי שאין נעצרין. והך פירכא אסיפא דר' זעירא פריך, דס"ל למקשן דטעמא דהיה עומד בטל והזכיר של גשם דמחזירין אותו היינו משום דלא הזכיר טל, ומשום הכי פריך עלה: **ומשני לא דמי ההוא דמצלי ומיקל.** לשון קלון, שמזכיר שבחו של הקב"ה רב להושיע, ואומר שמוריד הגשם, שמקלקל העולם, והוא קלון שעושה הדבר שלא בעונתו. מקל כמו ותקל גברתה (בראשית טז ה) ומתרגמינן וקלת: **דלא אידכר לא טל ולא מטר.** אבל זה כיון שהזכיר טל, אע"פ שלא אמר גשם אין מחזירין אותו, וכן הסכימו התוספות פ' תפלת השחר (כט: ד"ה הא): **אם לא שאל בברכת השנים.** וכדלאוקמינן שלא הזכיר לא טל ולא מטר: **ודכוותה אם לא הזכיר וכו'.** בעיא היא, כלומר כיון דשמיסם שעוות בברייתא בהדי הדדי, מי נימא דשוין הן, וכי היכי דגבי ברכת השנים אומרה בשומע תפלה, הכי נמי גבי תחיית המתים אומרה בשומע תפלה, ואמר כי אל שומע תפלות ומתנועים אתה, ורב דהושיע ומשיב הרוח ומוריד הגשם, ומלפניך וכו'. ומסיק דאומרה מכל שכן: **שהיא מדוחק.** שמתפלל לה' שיברך השנה שלריך לה: **שהיא מריוח.** שאין נוסף הברכה אלא שמזכיר נפלאותיו של הקב"ה שכבר עשה כן. לשון אחר, (°דנקין) [°דנגבורות] אם לא אמר לא טל ולא גשם אין מחזירין אותו, ובברך עלינו אם לא אמרה מחזירין אותו: **לא כל שכן.** ונקטינן מהכא דאומרה בשומע תפילה. אבל בגמ' לילן בפרק תפלת השחר (כט.) לא משמע הכי, אלא דוקא ברך עלינו אם לא אמר ותן טל ומטר אומרה בשומע תפילה, אבל אם לא הזכיר גבורת גשמים מחזירין אותו, ואפילו דאידכר מקמי שומע תפילה. וכן פסק הרי"ף ז"ל בפ"ק דתענית (ח: מדה"ר) בהדיא:

עין משפט

א [מיי' פ"ד מהלכות תעניות הלכה ד טוש"ע או"ח סימן תקעט סעיף א]:
ב מיי' פ"י מהלכות תפילה הלכה ח טוש"ע או"ח סימן קיד סעיף ה:
ג מיי' שם טוש"ע או"ח סימן קיד סעיף ד:
ד מיי' שם טוש"ע או"ח סימן קיד סעיף ג:
ה מיי' שם הלכה ט ומג עשין יט טוש"ע או"ח סימן קיז סעיף ד:
ו מיי' שם הלכה ח ומג עשין יט טוש"ע או"ח סימן קיד סעיף ה:
ז מיי' שם הלכה ט ומג עשין יט טוש"ע או"ח סימן קיז סעיף ה:

שינויי נוסחאות

א) **אמר ר' תנחום אדרעייא וארעיה.** בירושלמי תענית (פ"א ה"א – א:) **מהו וארץ רפאים תפיל** אמר וכו'. בילקו"ש (מלכים-א רז) **מתרגמינן** וארעיה:
ב) **זקינן.** ברש"ס ובד"א ודפ"ו **זקינך**:
ג) **מזיז.** כ"ה בכי"ר ובירושלמי תענית (שם) וברש"ס. בכי"ל ובדפוסים **זז**:
ד) **לך טל וכו' ולא ינחם.** בכי"ר ובירושלמי תענית (שם) ובילקוט המכירי (קי יח) **נשבע ה' ולא ינחם אתה כהן לעולם וכתיב תמן לך טל ילדותיך**:
ה) **במתנה נתתיו לו.** בכי"ר ובירושלמי תענית (שם) ליתא:
ו) **והגשמים.** בירושלמי תענית (שם – ב.) **ומיד הגשמים**:
ז) **דמיקל.** ברי"ף (תענית א: מדה"ר) ובספר המנהיג (דיני תפילה) ובמאירי (תענית ג:) וברש"ס **דמצלי ומיקל**:
ח) **דלא מצלי.** ברשב"א (כט.) ובמאירי (שם) ובספר האשכול (הל' תפילה) **דמצלי**:
ט) **דלא אדכר.** בד"א ודפ"ו **דלא אדכר כלל**:
י) **ר'.** ברש"ס **ואמר ר'**:

תורה אור השלם

א) עָפָף נְרָבֹת בְּיוֹם חִילֶךָ בְּהַדְרֵי קֹדֶשׁ מֵרֶחֶם מִשְׁחָר לְךָ טַל יַלְדֻתֶיךָ: נִשְׁבַּע יְיָ וְלֹא יִנָּחֵם אַתָּה כֹהֵן לְעוֹלָם עַל דִּבְרָתִי מַלְכִּי צֶדֶק: (תהלים קי ג-ד)

ב) וְיִתֶּן לְךָ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וְרֹב דָּגָן וְתִירֹשׁ: (בראשית כז כח)

ג) וְהָיָה שְׁאֵרִית יַעֲקֹב בְּקֶרֶב עַמִּים רַבִּים כְּטַל מֵאֵת יְיָ כִּרְבִיבִים עֲלֵי עֵשֶׂב אֲשֶׁר לֹא יְקַוֶּה לְאִישׁ וְלֹא יְיַחֵל לִבְנֵי אָדָם: (מיכה ה ו)

ביאור הגרח"ק

א"ר תנחום אדרעיה. וארץ רפאים תפיל מאי משמע: **וארעא תפקידיה תפליט.** והארץ תפלוט את פקדונה שהמתים פקדון הם אצלה: **בשם ר"ל.** בא לפרש מה טעם על הטל לא נשמע לו אמר לו הקב"ה: **בדייתיקי. במתנה נתתיו לו.** ומה שנתתי לאברהם חזרתי ונתתי ליעקב לו ולבניו: **אבל הטל אינו יורד בזכות ברייה.** אלא לעולם אינו נעצר: **אשר לא יקוה לאיש.** אינו צריך לקוות לאיש שירד בזכותו: **היה עומד בגשם.** בימות הגשמים: **אין מחזירין אותו.** דהזכיר מיהא של טל: **בטל והזכיר של גשם מחזירים אותו.** וקס"ד משום דלא הזכיר של טל, ולא דמי להזכיר של טל בגשם משום דהתם הזכיר מיהא שבח טל, אבל המזכיר שבח גשם בימות הקיץ לאו כלום הוא והלכך פריך: **לא חייבו חכמים להזכיר.** הלכך כי הזכיר של גשם לא גרע משלא הזכיר טל כלל: **דהוא דמיקל.** זה שמקלל כגון זה שהזכיר גשמים בימות הקיץ שסימן קללה הוא לזה שלא הזכיר כלל ולא מיקל: **בגשם והזכיר של טל אין מחזירין אותו.** כמו גופא בבבלי: **מחזירים אותו.** ואת אמרת אין מחזירין אותו, ומשני הא דקתני אין מחזירין אותו בההוא וכו': **מה אם שאלה שהיא מדוחק.** מה אם בקשה שמבקש מפני דוחקו א"צ לחזור אלא מזכיר בשומע תפילה: **אזכרה שהיא מריוח.** אזכרה שהיא שבח ואינה בקשה על הצורך כ"ש שלא יחזור:

מהר"א פולדא

וארעא תפקידיה תפליט. הקרא וארץ רפאים תפיל דריש, הארץ תפלט המתים שהם מופקדים בתוכה ויתיו: **לך טל ילדותיך.** במזמור (קי) שמדבר באברהם אבינו: **בדייתקי.** מתנת שכיב מרע הוא וטוריקון דא תהא לנמיקס, ובמתנה הייט מתנת בריא, כלומר בכל זכות ויפוי כח נתן לו הטל שלא יעצור. לשון אחר בדייתקי נתתי במתיה, וכי בדייתקי נתתי לו הטל, לא נתתי לו אלא בברייא, שלא יכול לחזור בו: **ויתן לך האלהים מטל וגו'.** וסיפא ויתן לך את ברכת אברהם: **אשר לא יקוה לאיש.** שאינו בא בשביל זכות שום איש: **היה עומד בגשם.** בימות הגשמים: **והזכיר של טל.** בתחיית המתים, שאמר משיב הרוח ומוריד הטל: **אין מחזירין.** שהטל בימות הגשמים נמי סימן ברכה: **בטל.** בימות החמה, שהגשמים אז סימן קללה: **והזכיר של גשם.** בתחיית המתים שאמר משיב הרוח ומוריד הגשם, מחזירין אותו: **בטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר.** קא סלקא דעתן השתא הא דמחזיריס אותו בשביל שלא הזכיר טל בתחיית המתים, והלא אמרו שאין ממוב להזכיר. ומשני לא דמיא ההוא דמקלל שאמר מוריד הגשם שהוא סימן קללה בקיץ, לההוא שאינו מתפלל ואינו מקלל, ומתפלל לשון לומר מוריד הטל, ומקלל מוריד הגשם: **אם לא שאל.** וטן טל ומטר: **ודכוותה.** אסוקי מילתיה היא, ולכוותה אית לן לומר דאומרה לגבורת גשמים בשומע תפלה ולא יחזור לראש, והאי דתני מחזירין אותו בשלא אמרה בשומע תפילה כדמסיק: בדוחק. שהשעה צריכה לכך, יכול הוא לאומרה בשומע תפילה ואין מחזירין אותו, כל שכן של מוריד הגשם שהיא בריוח שאינה בקשה רק הזכרה, לא כל שכן:

מסורת הש"ס

א) [תענית ג: ועי"ש בתוס' ד"ה בימות] **ב)** תענית ג. [ילקו"ש זכרי' תקסט] **ג)** תוספתא פ"ג הי"ג, ברכות פו:, כט., לג. **ד)** עי' ברכות כט: בתוד"ה הא

היכן הוא חוזר. כששכח ולא אמר גם בשומע תפלה והתחיל רצה וזכר אחרי כן, מי אמרינן דחוזר לשומע תפלה או לברכת השנים: לבתחילה. לרשש התפילה: אף הכא אם וכו' ואם לאו חוזר לעבודה בשומע תפלה. וכן כתב רבינו האי גאון, ולדבריו הסכימו הרשב"א בפ' תפלת השחר (כט. ד"ה והא) והר"ן בריש תעניות (א: מדפ"ר ד"ה בגלי) מכח ירושלמי זה: [אתון שיילון לרבי]. מתעניין או לא, משום דתנן בפ"ק דתעניות (מ"ז) יצא ניסן גשמים סימן קללה: לכו ועשו. אלא הוי סימן קללה אלא כשלא ירדו קודם ניסן וכדאיתא התם בירושלמי (פ"א ה"מ - מ:): ובלבד שלא תשנו מטיבעה של תפלה. לשאול גשם בברכת השנים: ובעי תלמודא אלא היכן הוא אומרה. כלומר עיקר התענית שהוא על שאלת המטר בתוך התפלה צריך שישאל ומאחר דלא משנה משאר העולם לאומרה בברכת השנים היכן אומרה: בשומע תפלה. דלא מקרי משנה מטבע אלא כשמזכיר בברכת השנים שאין מזכירין אותה אלא בימות הגשמים. והקשה רבי יוסי דהא נמי מיקרי [משנה ממטבע], דהא פעמים ששואלין בימות הגשמים בשומע תפלה, דהא רבי זעירא אמר לא וכו' [מחזירין אותו בשומע תפלה כלומר] אין מחזירין אותו מפני שאומרה בשומע תפלה. ובעי לרבי יוסי דהקשה אמאן דאמר דאומרה בשומע תפלה אלא היכן אומרה: בשש ברכות. שמוסיף על שמונה עשרה אחר ברכת גואל ישראל כדאיתא פ"ב דתעניות (מ"א): לא כן וכו'. הילכך יחיד לא מיקרי משנה ממטבע דהא תמיד שואל כל צרכיו בשומע תפלה. ודעת הירושלמי דשליח ציבור בעת חזרה לא מצי לשאול אפי' צורכי ציבור, אבל הבבלי בסוף פ"ק דתעניות (יד:) [איתא] הך דירושלמי בנוסחא אחרינא דלא שאלו אתעניות אלא אם ישאלו גשם בברכת השנים או בשומע תפלה, והשיב כיחידים דמיתו ובשומע תפלה כל יחיד השואל צרכיו בשומע תפלה, ולא חילק בין יחיד לציבור, משמע דס"ל דאפי' שליח ציבור שואל צורכי ציבור בשומע תפלה והכי נהוג עלמא: דבר שהוא נוהג וכו'. בתמיה, היאך נשכח הדבר עד שחלקו היכן יזכיר הבדלה והלא בכל מוצאי שבת מבדילין כל ישראל:

[°]והתני אם לא שאל בברכת השנים או לט. שלא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים מחזירין אותו. אמר [א]ר' אבדימי [ב]אחוי דר' יוסי בשלא אמר בשומע תפילה. [ג]איכן הוא חוזר. [ד]כדמר [ה]ר' שמעון [ו]בר ווא בשם ר' יוחנן [ז]בראש חודש [א]אם עקר את רגליו חוזר לכתחילה [ב]ואם לאו חוזר לעבודה אף הכא אם עקר את רגליו חוזר לכתחילה ואם לאו חוזר [א](לעבודה בשומע) [ח][לשומע] תפילה. [ט][י]בנינוה צרכון מיעבד תענית בתר פסחא אתון שיילון לרבי. אמר לון רבי לכו ועשו ובלבד שלא תשנו [ט]מטביעה של תפילה. איכן הוא אומרה. ר' ירמיה סבר [י]מימר [כ]אומרה בשומע תפילה. אמר ליה ר' יוסי לא כן אמר ר' זעירא בשם רב חונה אם לא שאל בברכת השנים או שלא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים [כ]מחזירין אותו [ל]בשומע תפילה. ומר לון רבי לכו ועשו ובלבד שלא תשנו מטביעה של תפילה. על דעתיה דר' יוסי איכן הוא אומרה. בשש שהוא מוסיף. עד כדון ציבור שיש לו שש יחיד שאין לו שש [מ]מניין. אמר ר' חנינא לא כן [נ]אמר ר' זעירא בשם רב חונה [ד]יחיד [נ]שואל צרכיו בשומע תפילה ואילו צרכיו הן: [ה]והבדלה בחונן [ס]הדעת: שמעון בר ווא בעא קומי ר' יוחנן [ע]דבר שהוא נוהג נוהג וכו'. בתמיה, היאך נשכח הדבר עד שחלקו היכן יזכיר הבדלה והלא בכל מוצאי שבת מבדילין כל ישראל:

ר"ש סיריליאו

לא הזכיר גבורת גשמים בתחיית המתים מחזירין אותו. ולדידך אמאי מחזירין, לימא ליה בשומע תפילה: היכן הוא חוזר. כשלא אמרו בשומע תפילה: אם עקר את רגליו חוזר לבתחלה. לרשש התפלה. ומפרש בגמרא דילן (כט:) דאם אין רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו דמשיב עקר רגליו: חוזר לשומע תפלה. דשם הוא מקומו, כי היכי דלגבי רשש תדש עבודה: צרכון למעבד תענית. דאפילו בתקופת תמוז צריכין למטר: לא תשנו מטבעה של תפלה. השתא משמע דהכי קאמר, דבברכת השנים לא תאמרו ותן טל ומטר. ואע"ג דאמרינן בפ"ק דע"ז (ח.) אם בא לומר מעין כל ברכה וברכה בסוף כל ברכה וברכה אומר, שאני גשם בקיץ דקללה הוא כדתנן בתעניות (פ"א מ"א), אבל לעולם בברך עליו אם בא לומר ותן לנו מזונותינו ולא נהיה חרפת רעב בגויים מזכיר, אבל גשם לא מדכר. וטעמא דאין משנין דיחידים הוו, ולקמיה מפרש לה ואזיל: היכן אומרה. לכתחלה כשצריכין לגשם אחר הפסח היכן אומר צרכיו, ואמר ר' ירמיה בשומע תפילה: [אם לא שאל וכו'] אומרה בשומע תפלה. ומשמע (°דוקא דיעבד אבל לכתחילה לא) [°דוקא לומר בה תפלה כסדר הצבור, אבל לשנות בה לא]: ואמר לון רבי לכו ועשו וכו'. כלומר ותוקשיה לדידך, דהא קאמר דלא משנין מטבעה של תפלה, ולדידך אין לך שינוי גדול מזה: על דעתיה דר' יוסי היכן הוא אומרה. דהא בברכת השנים לא מצית אמרת, דהא משנו מטבע של תפלה, דכל העולם שואלים טל, ובשומע תפילה לא מצית אמרת, דדיעבד [°ולורך הציבור] הוא דאמרינן: בשש שהוא מוסיף. בתענית צבור מוסיפין שש ברכות על שמונה עשרה, [והמ]ה מפורשות בפרק סדר תענית כילד (בבלי טו.), דתנן ואומר לפניהם עשרים וארבע ברכות, שמונה עשרה שבכל יום ומוסיף עליהם עוד שש. ונראה בעיני דבברכת מרחם על הארץ הוא דמוסיפין אותה, דמטבעה של תפלה הוא: ואלו צרכיו הן. ודמי לדיעבד: שהיא חכמה. החכם יודע להבדיל בין טמא לטהור ובין קדש לחול (רש"י נג. ד"ה מתוך): דבר שהוא נוהג ובא. כלומר דבכל יום מתפללין שמונה עשרה, ושבת תדירה היא, ימחז היכי תקון אנשי כנסת הגדולה. והא דאשכחן מילי טובא דנחלקו התנאים אחר מיתת רבן, [היינו מילי דלא שכיחי] כגון פלוגתא דשמיטה שאינה ראויה דפליגי בה ר' מאיר ור' שמעון (חולין פה.), ואילו ר' עקיבא הוה קייס לא הוו פליגי דהוו שמעי לקבלתו, אבל הבדלה דתדירא היכי פליגי בה תנאי, וכי לא ראו לראשונים היאך היו נוהגים בה:

והתני. הא דלעיל לא שאל וכו' שמחזירין אותו וקס"ד דכשלא הזכירן במקום שתקנו אותן צריך הוא להחזיר. ומשני ר' אבדימי דבשלא נזכר לאומרן בשומע תפלה קאמר שמחזירין אותו כדאמר ר' שמעון בר ווא לקמן (בהלכה ג'): בראש חודש. אם לא הזכיר מעין המאורע אם עקר את רגליו וכו' ואם לא אמר בשומע תפילה: בשומע תפלה. כלומר חוזר לשומע תפלה ואומרה ואמ"כ עבודה וכו': בנינוה. היו צריכין למיעבד תענית בשביל הגשמים והיה הזמן אחר הפסח: לכו ועשו. התענית ובלבד שלא תשנו מטביעה של תפילה. בענין השאלה: ואיכן הוא אומרה. ובאיזה מקום יקבעו השאלה. ומפני שרבי אמר להם שתם ובלבד וכו' ונשתפקו בדבר והיה ר' ירמיה סבר מימר דהואיל והזמן עכשיו אינו לשאלת גשמים אלא שהם צריכין לכך והלכך יאמרו בשומע תפלה: אמר ליה רבי יוסי לא כן וכו'. כלומר שהקשה לו הרי אמרו לעיל דבדיעבד אם לא אמר במקומו מהני הוא שיחזיר ויאמר בשומע תפלה אבל לכתחילה לא והרי אמר להן רבי ובלבד שלא תשנו ממטבע של תפלה והיכי קאמרת לכתחילה יאמרו בשומע תפלה: על דעתיה דרבי יוסי איכן הוא אומרה. דודאי בברכת השנים כמו שנוהגין בזמן גשמים לא אמר להן רבי שיאמרו עכשיו אחר הפסח ואם לא בשומע תפלה היכן יאמרו: בשש שהוא מוסיף. באלו שש ברכות שמוסיפין בתעניות שם יכללו גם לשאלת גשמים: עד כדון ציבור שיש לו שש. עד כאן בציבור שהם נוהגין באלו שש ברכות. אבל יחיד שמתפלל בפני עצמו בזמן תעניות לא תקנו לו השש ברכות: מניין. כלומר ובאיזה מקום הוא מזכיר באותו הזמן לשאלת גשמים. וקאמר ר' חנינא לא כן אמר וכו' בפרק דלעיל בהלכה ד' (נ:) דיחיד שואל צרכיו בשומע תפלה ואילו נמי צרכיו הן. ואפילו לר' יוסי דהקשה לר' ירמיה על שאמר שיאמרו בשומע תפלה דוקא לציבור הוא דאמר אבל יחיד הואיל וצרכיו הן יאמר בשומע תפלה: דבר שהוא נוהג ובא. כלומר דבר שהוא נוהג תמיד מיום שתקנו אנשי כנסת הגדולה להתפלות והברכות וכמו ברכה שתקנו בו להבדלה: חכמים חולקין עליו. בתמיה יחלוקו חכמים בדבר כמו דפליגי במתניתין ונחזי אנן באיזה מקום תקנו

הילכך יחיד לא מיקרי משנה ממטבע דהא דלעיל לא שאל וכו' שמחזירין אותו וקס"ד דכשלא הזכיר הוא חוזר. כששכח ולא אמר גם בשומע תפלה והתחיל רצה וזכר אחרי כן, מי אמרינן דחוזר לשומע תפלה או לברכת השנים: לבתחילה. לרשש התפילה: אף הכא אם וכו' ואם לאו חוזר לעבודה בשומע תפלה. וכן כתב רבינו האי גאון, ולדבריו הסכימו הרשב"א בפ' תפלת השחר (כט. ד"ה והא) והר"ן בריש תעניות (א: מדפ"ר ד"ה בגלי) מכח ירושלמי זה: [אתון שיילון לרבי]. מתעניין או לא, משום דתנן בפ"ק דתעניות (מ"ז) יצא ניסן גשמים סימן קללה: לכו ועשו. דלא הוי סימן קללה אלא כשלא ירדו קודם ניסן וכדאיתא התם בירושלמי (פ"א ה"מ - מ:): ובלבד שלא תשנו מטיבעה של תפלה. לשאול גשם בברכת השנים: ובעי תלמודא אלא היכן הוא אומרה. כלומר עיקר התענית שהוא על שאלת המטר בתוך התפלה צריך שישאל ומאחר דלא משנה משאר העולם לאומרה בברכת השנים היכן אומרה: בשומע תפלה. דלא מקרי משנה מטבע אלא כשמזכיר בברכת השנים שאין מזכירין אותה אלא בימות הגשמים. והקשה רבי יוסי דהא נמי מיקרי [משנה ממטבע], דהא פעמים ששואלין בימות הגשמים בשומע תפלה, דהא רבי זעירא אמר לא וכו' [מחזירין אותו בשומע תפלה כלומר] אין מחזירין אותו מפני שאומרה בשומע תפלה. ובעי לרבי יוסי דהקשה אמאן דאמר דאומרה בשומע תפלה אלא היכן אומרה: בשש ברכות. שמוסיף על שמונה עשרה אחר ברכת גואל ישראל כדאיתא פ"ב דתעניות (מ"א): לא כן וכו'. הילכך יחיד לא מיקרי משנה ממטבע דהא תמיד שואל כל צרכיו בשומע תפלה. ודעת הירושלמי דשליח ציבור בעת חזרה לא מצי לשאול אפי' צורכי ציבור, אבל הבבלי בסוף פ"ק דתעניות (יד:) [איתא] הך דירושלמי בנוסחא אחרינא דלא שאלו אתעניות אלא אם ישאלו גשם בברכת השנים או בשומע תפלה, והשיב כיחידים דמיתו ובשומע תפלה כל יחיד השואל צרכיו בשומע תפלה, ולא חילק בין יחיד לציבור, משמע דס"ל דאפי' שליח ציבור שואל צורכי ציבור בשומע תפילה והכי נהוג עלמא: דבר שהוא נוהג וכו'. בתמיה, היאך נשכח הדבר עד שחלקו היכן יזכיר הבדלה והלא בכל מוצאי שבת מבדילין כל ישראל:

מהר"א פולדא

איכן הוא חוזר. בריימתא דקתני מחזירין אותו אם לא אמרה בשומע תפילה, בגאיזה מקום הוא עומד אחר שומע תפילה שנאמר מחזירין אותו לרשש התפילה: עקר את רגליו. אחר עושה שלום, שסיים כל התפילה: שיילון לרבי. באיזה מקום יזכירו ותן טל ומטר, שהיה צריך להם מטר בקיץ: שלא תשנו מטבע תפלה. ויאמרו טל ומטר בשומע תפילה, שאין שם משום שינוי מטבע, שהיא כוללת בשמיעת התחנונים והבקשות, כך היה סבר ר' ירמיה לומר: לא כן אמר ר' זעירא וכו'. דמשמע לכתחילה בברכת השנים, ובדיעבד בשומע תפילה, וכי אמר להו שלא יאמרו ותן טל ומטר בברכת השנים, ש"מ דאסור להו בתחילה בברכת השנים, והיאך יאמרו בשומע תפילה בדיעבד לתקלומין, כיון שאין לו לענין לכתחילה בברכת השנים, אין לו בדיעבד לענין תקלומין בשומע תפילה: בשש שהוא מוסיף. בתענית ציבור היו מוסיפין שש ברכות על השמונה עשרה כדאיתא במס' תענית (טו.), ומפורש שם דלא ניתקן רק בציבור, שהש"ץ אומרן בחזרת תפילתו, ולא היחידים כשמתפללין בלחש בתענית ציבור: שואל צרכיו בשומע תפילה. שאין לו ג"כ שום מקום לכתחילה בכל התפילה לאומרן שם, אפילו הכי אמרן לכתחילה בשומע תפילה הכא נמי דכוותיה וכרבי ירמיה: דבר שהוא נוהג ובא. מימיס הקדמונים, היאך שייך לדבר זה מחלוקת חכמים, נחזי איך הנהגו עד הנה וכן יקוס:

שינויי נוסחאות

א] ר' אבדימי. בכי"ר ובראשונים ר' אבא מרי. בירושלמי תענית (פ"א ה"א - ב.) ר' אבמרי:
ב] אחוי. ברשב"א (כט.) ובריטב"א (תענית ג:) בשם:
ג] איכן. בכי"ר ובראשונים לאיכן:
ד] כדמר. ברא"ש (שם) ליתא. ברבינו יונה (יט: מדה"ר) ובריטב"א (שם) אמר:
ה] ר' שמעון בר ווא. ברבינו יונה (שם) שמואל:
ו] בר ווא. בתוס' (כט: ד"ה הא) ובריטב"א (שם) ליתא:
ז] לשומע. כ"ה בכי"ר ובראשונים וברש"ס ובד"א. בכי"ל ובד"ו ודפ"ו לעבודה בשומע:
ח] בנינוה. ברמב"ן (תענית טו.) בני ניגוה:
ט] מטביעה של תפילה. בשו"ת הרשב"א (ח"א שעז) ממטבע ברכה:
י] מימר אומרה. בכי"ר מימרא:
כ] מחזיריין. בירושלמי תענית (שם) וברש"ס אומרה:
ל] בשומע תפילה. בכי"ר ליתא:
מ] מניין. כ"ה בכי"ר ובדפוסים. בכי"ל ובירושלמי תענית (שם - ב:) ליתא והוסיפה מגיה כי"ל. ברש"ס להיכן:
נ] שואל. בכי"ר ובירושלמי תענית (שם) תובע:
ס] הדעת. ברש"ס נוסף כאן דמתוך שהיא חכמה קבעוה בברכת חכמה:

הגהות הגרח"ק

(א) לעבודה. לא גרסינן [ירושלמי כת"י]:

ביאור הגרח"ק

והתני וכו' מחזירים אותו. ואת אמרת אומרה בשומע תפילה: **בשלא אמר בש"ת.** בששכח נמי בש"ת הוא דתני מחזירים אותו: **איכן הוא חוזר.** לברכת השנים או לש"ת: **בראש חודש.** אם שכח יעלה ויבא: **אם עקר את רגליו.** שכבר גמר תפילתו ועקר רגליו: **בנינוה וכו'.** היו צריכין לעשות תענית גשמים אחר הפסח, שבנינוה היו צריכין גשמים אפי' בתמוז: **ובלבד שלא תשנו מטביעה של תפילה.** שלא תשאלו על הגשמים בברכת השנים: **איכן הוא אומרה.** אלא איכן הוא שואל על הגשמים אחר הפסח: **לא כן אמר ר"ז וכו' מחזירין אותו בש"ת.** שאם לא שאל על הגשמים שואל בש"ת, נמצא אף בש"ת מטביעה של תפלה הוא והרי אמר להם רבי לכו וכו' הלכך בש"ת א"א לאומרה: **בשש שהוא מוסיף.** בשש ברכות שמוסיף בת"צ בין גואל לרופא: **יחיד.** המתפלל ביחיד שאינו אומר בשש איכן אומרה: **יחיד שואל צרכיו בש"ת.** הלכך אף אילו צרכיו הן ויכול לאומרה בש"ת דלא גרע משאר צרכיו, ולא אמר לעיל שלא יאמרה בש"ת אלא לצבור שש"צ אינו אומר אלא מטביעה של תפילה ואינו שואל צרכים בש"ת, הלכך אם אומרה בש"ת משנה ממטביעה של תפילה: **והבדלה בחונן הדעת.** ור"ע ור"א חולקין במתני', ומתמה: **דבר שהוא נוהג ובא.** דבר שאומרין כל ישראל כל שבוע איך נחלקו בזה חכמים ואיך נשתכח:

מ) [לקמן ה"ג - נח. ברכות כט:] **נ)** תעניית יד: **ג)** [לעיל פ"ד ה"ד - נ:, תעניית פ"א ה"א - ב:, ברכות לא., תעניית יג:, ע"ז ח., מדרש תהלים קב ב, ילקו"ש תהלים תתקה] **ד)** [ברכות לב. בשינוי]

ס) [לקמן ה"ג - נח. ברכות כט:] **ע)** תעניית יד: **פ)** [לעיל פ"ד ה"ד - נ:, תעניית פ"א ה"א - ב:, ברכות לא., תעניית יג:, ע"ז ח., מדרש תהלים קב ב, ילקו"ש תהלים תתקה] **צ)** [ברכות לב. בשינוי]

א מיי' פ"י מהלכות תפילה הלכה י טוש"ע או"ח סימן תכב סעיף ג:
ב מיי' שם טוש"ע או"ח סימן תכב סעיף ג:
ג מיי' שם פ"ב הלכה יז טוש"ע או"ח סימן קיז סעיף ב:
ד מיי' שם פ"ו הלכה ג סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן קיט סעיף ג:
ה מיי' שם פ"ב הלכה יב טוש"ע או"ח סימן רלד סעיף ג:

וקבעו להבדלה בתחילה: ע"י שעיקרה בכוס. עיקר התקנה להבדלה בתחלה על הכוס קבעוה ולבסוף חזרו להזכיר בתפלה, ועל ידי כך שכחוה בחזה מקום בתפלה מזכירה: מילתיה אמרה. ס"מ ממילתיה דר' יוחנן דס"ל דעיקר התקנה בתחלה על הכוס תקנוה, ואף על גב דבהדיא אמר ר' יוחנן הכי, משום דלקמן פליגי בהא הלכך קאמר מילתיה אמרה, כלומר הכי משמע הוא דסבירא ליה לר' יוחנן, אבל איכא דפליגי עליה: אמרה בכוס אומרה בתפלה. אם לא אמרה בתפלה ואמרה על הכוס, צריך לחזור ולהתפלל ולאומרה בתפלה: בשביל לזכות את התינוקות. כלומר, הא דנהגו לאומרה על הכוס, אינו אלא בשביל לזכות את התינוקות ובני ביתו שלא שמעו בתפלה, והלכך צריך הוא לחזור ולהתפלל ולאומרה: מילתיה אמרה. שמעינן ממילתיה דר' יאמר רבה דעיקר התקנה בתפלה היתה, ואין יוצא ידי חובתו במה שאמרה על הכוס: מילתיה אמרה שעיקרה כאן וכאן. עיקר התקנה היתה בשתיהם בתפלה ובכוס, הלכך אם אמר בתחלה בכוס יחזור ויתפלל ערבית ויאמר בתפלה, ואם אמרה בתפלה בתחלה צריך שיבדיל גם על הכוס: מטין כר"א בי"ט וכו' מיד. כלומר אם מבדיל מיד, ולאפוקי בשם לא הבדיל במוצאי שבת שיכול להבדיל אפילו בחמישי בשבת, כדקאמר לקמן בהא אין מטין לנהוג כר"א ולאומרה בהודאה: ר' יצחק רבה בשם רבי. אמר, דלא מטין אימתר אלא הלכה ומורין כן כר"א קאמר, ובי"ט שחל להיות במוצאי שבת: לעולם. בין במוצאי שבת בחול בין שחל י"ט בו, וכן אמר ר' אבהו בשם ר' אלעזר דהוא אמורא, הלכה כר"א לעולם: אמר ר' יעקב בר אחא. לר' אבהו לאו בגין דאתון תרתיי שמועין. כלומר לא בשבילכם ומפיכם אני מקבל הלכה זו, דאתם שניכם אמורים אתם ואומרים מפי השמועה, ולא הייתי סומך עליכם: אלא בגין וכו' תרויהון. אמרו בשם ר' חנינא בן גמליאל דהוא תנא ושונה בברייתא כן, דהלכה כר"א ועליו אני סומך: והבדלה בחונן הדעת דברי חכמים ר"ע וכו'. כך היא שנויה בברייתא: בשם שמואל אומר ברכה רביעית. כלומר דשמואל פוסק כר"ע: אומר מטבע ברכה. של אתה חונן אומר כולה, ואח"כ אומר להבדלה כדי לסמוך אותה לאתה חונן, ואינו כולה בתוך מטבע הברכה: ואתיא כרבי. דאמר בפרק דלעיל בהלכה ד' (נ.) תמיהני וכו' לענין תפלה, והכא נמי אם אין דיעה הבדלה מניין, והלכך שייכא הבדלה לברכת אתה חונן לאדם דעת: מבדיל. אומרה להבדלה אחר ג' ברכות ואח"כ [אומר] מטבע ברכה של חונן הדעת, וכולהו אלינא סברא דרבי פליגי:

ר"ש סיריליאו

על ידי שעיקרה בכוס שכחוה בתפלה. בגמרא דילן (נג.) אמרינן הכי, בתחלה קבעוה בתפלה, והיינו בימי עזרא ואנשי כנסת הגדולה כשעלו מן הגולה. העשירו וקבעוה על הכוס, ופטרו מלאומרה בתפלה, ואז נשתכחה תקנת עזרא. חזרו והעמו כשחרב הבית ונתפזרו ולא היה להם ישוב להתקבץ לבית הועד, וביומי ר' אליעזר בן הורקנוס נחרב, וכשנתייאשו לתקנה נחלקו בתקנה הראשונה היכן היו אומרין אותה, ועל ידי שעיקרה בכוס כלומר שמה שהיו זוכרין העם היה מה שהיו נוהגין בימי הבית, ואפילו בתר חרבן דהעמו היו טורחין לשיבא להם יין, וביומי ר' אליעזר ור' עקיבא אחר פטירת רבן יוחנן בן זכאי כבר עליהן העוני, והוצרכו לתקן תיקון על הציבור ולהחזירה לתפלה שנשתכחה, דביומי ר' אליעזר ור' עקיבא שמדות של קיסר היו, כדאיתא בפרק בתרא דמכילתין (נג.): שעיקרה בכוס. ואפילו שהבדיל בתפלה מבדיל בכוס, שהרא יליאת השבת דומה לכניסתו: בשביל לזכות התינוקות. [°שידעו תקנת עזרא,] שאפילו שכבר התפלל והבדיל, אלא שהוא חוזר ומתפלל ללמד לתינוקות זוכרה כדי שילמדוה התינוקות, וכיון דקפיד אהכי ר' יעקב בר אידי (°ולא קאמר אמרה בתפילה חוזר ואומרה בכוס כדא"ר זירא) שמע מינה דסבר שעיקרה בתפלה: ר' יוחנן בשם רבי מטין כר' אליעזר ביו"ט שחל להיות וכו'. מפרש [רש"י] בפרק מי שהוליאוהו (מו:) דמטין מדרש לא דרשינן ברבים, אבל אורווי מורינן ליחיד לעשות כר' אליעזר ביו"ט שחל להיות בשבת [°דלא נתקן ותודיענו עדיין]: הלכה כר' אליעזר. ודרשינן לה בפירקא. וטעמא דמורינן כוותיה ביו"ט שחל להיות בשבת, שאין שם אתה חונן, אבל אם יש שם אתה חונן שם אומרה, דלעשה והבדלה מדא מינהו: לעולם. ואפילו בחול אומרה במודיעים: לאו בגין דאתו תרתין שמוועיין. הטעם שאין אנו נוהגים כר' אליעזר, לאו משום שבאו שני שמועות שחולקין לומר מטין ולומר הלכה, שהרי ג"כ יש שנים מכוונין לדעת אחת שהלכה כר' אליעזר לעולם, אלא משום דאמרי לה בשם רבי חנינא בן גמליאל, ורבי חנינא בן גמליאל לא חשיב לגבי דרבי הוה, ואשכחן דסבר רבי כתנא קמא וכדלקמיה, [°וקי"ל (שילובין מו:) הלכה כרבי מחבירו וכל שכן מבן בנו, דר' גמליאל אבי ר' חנינא בנו דרבי הוה, כדאמרינן (כתובות קג:) בשבבתא דרבי, שמעון בני חכם, גמליאל בני נשיא, והיינו דאמרינן פ"ק דנדה (ח:) דר' אליעזר קשיש מיניה טובא, כן נראה לי. ורבינו האיי גאון כתב דמבירו דסומכוס הוה, וא"כ (מבירו) [תלמידו] דר' מאיר הוה]: אומרה בברכה רביעית. אין בחול בין ביו"ט, וכדמפרש ר' יודן ור' יצחק בן אלעזר: אומר מטבע הברכה. ביו"ט אמר השבת, של אתה בחרתנו, ומבדיל בה ותודיענו ותלמדנו. ובחול אומר מטבע הברכה של אתה חונן, ואח"כ מבדיל: ואתיא כרבי. לעיל איתא בפרק תפלת השחר (פ"ד ה"ד - נ.), [°וקי"ל כר' יודן]:

אמר לו על ידי שעיקרה בכוס שכחוה בתפילה. מילתיה אמרה שעיקרה בכוס. ר' יעקב בר [א]אידי בשם ר' יצחק רובא [ב]אמר א[ג]אמרה בכוס [ד]אומרה בתפילה בשביל לזכות את התינוקות. מילתיה אמרה שעיקרה בתפילה. ר' זעירא רב יהודה בשם שמואל אמרה בכוס אומרה בתפילה. [ו]אמרה בתפילה אומרה בכוס. מילתיה אמרה [ז]שעיקרה כאן וכאן: ר' אליעזר אומר בהודייה: [ח]ר' יוחנן בשם רבי מטין כר' אליעזר ביום טוב שחל להיות במוצאי שבת. [ט]מיד ר' יצחק רבה בשם רבי הלכה כר' אליעזר ביום טוב שחל להיות במוצאי שבת. ר' יצחק בר נחמן בשם [י]ר' חנינא בן גמליאל הלכה כר' אליעזר לעולם. ר' אבהו בשם ר' אלעזר [יא]הלכה כר' אליעזר לעולם.

לט: [°]אמר ר' יעקב בר אחא לאו בגין דר' יצחק בר נחמן ור' אלעזר תרויהון בשם ר' חנינא בן גמליאל הלכה כר' אליעזר לעולם. [יב]והבדלה בחונן הדעת דברי חכמים. ר' עקיבא אומר אומרה ברכה רביעית בעצמה. ר' יעקב בר אחא בשם שמואל אומרה [יג]ברכה רביעית. אמר ר' יודן אומר מטבע ברכה ואחר כך מבדיל. [יד]ותייא כרבי [טו]דרבי אמר תמיהני היאך ביטלו חונן הדעת בשבת אם אין דיעה תפילה מניין וכה אם אין דיעה הבדלה מניין. [טז]אמר ר' יצחק בר אלעזר מבדיל ואחר כך אומר מטבע ברכה.

אמרה בכוס אומרה. אעפ"כ בתפלה אם עדיין לא התפלל. ויהיב טעמא שהרי אומר אין מבדילין על הכוס מן הדין אלא לזכות התינוקות שישמעוה ויענו אמן: ה"ג רבי יוחנן בשם רבי מטין כר' אליעזר ביו"ט שחל להיות במוצאי שבת רבי יצחק רבה בשם רבי הלכה וכו'. ופירש"י (נג:) מאן דאמר הלכה דרשינן הכי בפירקא, ומאן דאמר מטין מידרש לא דרשינן ברבים אבל אורווי מורינן ליחיד לעשות כר' אליעזר ביו"ט שחל להיות [בתחל] בשבת: ה"ג אמר ר' יעקב בר אחא לאו אינון תרתי שמועין אלא ר' יצחק בר נחמן ור' אלעזר תרויהון בשם ר' חנינא וכו'. כלומר, לאו שתי מימרות הוו דר' יצחק לעצמה ודר' אלעזר לעצמה כדקאמרת, אלא מימרא אחת אמרוה שניהם יחד בבית המדרש ובשם ר' חנינא בן גמליאל: ר' יעקב בר אחא בשם שמואל אומרה וכו'. כלומר, הלכה כר' עקיבא דאמר אומרה ברכה רביעית: א"ר יודן אומר מטבע ברכה וכו'. אדרבן קאי דאמרו במתני' והבדלה בחונן הדעת, ומפרש דיתמיל אתה חונן לאדם דעת וכו' ואח"כ אומר אתה אמרת להבדיל: ואתיא כרבי. כלומר, ואתיא הא דאמר ר' יודן דאומר חונן הדעת ואח"כ מבדיל כרבי דאמר: א"ר יצחק וכו'. ופליג אר' יודן, וטעמיה מפרש לקמיה דהלכה שאין לתבוע צרכיו עד שיבדיל, ודעת אחד מצרכיו הוא:

לעולם. בין במוצאי שבת בחול בין שחל י"ט בו, וכן אמר ר' אבהו בשם ר' אלעזר דהוא אמורא, הלכה כר"א לעולם: אמר ר' יעקב בר אחא. לר' אבהו לאו בגין דאתון תרתי שמועין. כלומר לא בשבילכם ומפיכם אני מקבל הלכה זו, דאתם שניכם אמורים אתם ואומרים מפי השמועה, ולא הייתי סומך עליכם: אלא בגין וכו' תרויהון. אמרו בשם ר' חנינא בן גמליאל דהוא תנא ושונה בברייתא כן, דהלכה כר"א ועליו אני סומך: והבדלה בחונן הדעת דברי חכמים ר"ע וכו'. כך היא שנויה בברייתא: בשם שמואל אומר ברכה רביעית. כלומר דשמואל פוסק כר"ע: אומר מטבע ברכה. של אתה חונן אומר כולה, ואח"כ אומר להבדלה כדי לסמוך אותה לאתה חונן, ואינו כולה בתוך מטבע הברכה: ואתיא כרבי. דאמר בפרק דלעיל בהלכה ד' (נ.) תמיהני וכו' לענין תפלה, והכא נמי אם אין דיעה הבדלה מניין, והלכך שייכא הבדלה לברכת אתה חונן לאדם דעת: מבדיל. אומרה להבדלה אחר ג' ברכות ואח"כ [אומר] מטבע ברכה של חונן הדעת, וכולהו אלינא סברא דרבי פליגי:

ר"ש סיריליאו

על ידי שעיקרה בכוס שכחוה בתפלה. בגמרא דילן (נג.) אמרינן הכי, בתחלה קבעוה בתפלה, והיינו בימי עזרא ואנשי כנסת הגדולה כשעלו מן הגולה. העשירו וקבעוה על הכוס, ופטרו מלאומרה בתפלה, ואז נשתכחה תקנת עזרא. חזרו והעמו כשחרב הבית ונתפזרו ולא היה להם ישוב להתקבץ לבית הועד, וביומי ר' אליעזר בן הורקנוס נחרב, וכשנתייאשו לתקנה נחלקו בתקנה הראשונה היכן היו אומרין אותה, ועל ידי שעיקרה בכוס כלומר שמה שהיו זוכרין העם היה מה שהיו נוהגין בימי הבית, ואפילו בתר חרבן דהעמו היו טורחין לשיבא להם יין, וביומי ר' אליעזר ור' עקיבא אחר פטירת רבן יוחנן בן זכאי כבר עליהן העוני, והוצרכו לתקן תיקון על הציבור ולהחזירה לתפלה שנשתכחה, דביומי ר' אליעזר ור' עקיבא שמדות של קיסר היו, כדאיתא בפרק בתרא דמכילתין (נג.): שעיקרה בכוס. ואפילו שהבדיל בתפלה מבדיל בכוס, שהרא יליאת השבת דומה לכניסתו: בשביל לזכות התינוקות. [°שידעו תקנת עזרא,] שאפילו שכבר התפלל והבדיל, אלא שהוא חוזר ומתפלל ללמד לתינוקות זוכרה כדי שילמדוה התינוקות, וכיון דקפיד אהכי ר' יעקב בר אידי (°ולא קאמר אמרה בתפילה חוזר ואומרה בכוס כדא"ר זירא) שמע מינה דסבר שעיקרה בתפלה: ר' יוחנן בשם רבי מטין כר' אליעזר ביו"ט שחל להיות וכו'. מפרש [רש"י] בפרק מי שהוליאוהו (מו:) דמטין מדרש לא דרשינן ברבים, אבל אורווי מורינן ליחיד לעשות כר' אליעזר ביו"ט שחל להיות בשבת [°דלא נתקן ותודיענו עדיין]: הלכה כר' אליעזר. ודרשינן לה בפירקא. וטעמא דמורינן כוותיה ביו"ט שחל להיות בשבת, שאין שם אתה חונן, אבל אם יש שם אתה חונן שם אומרה, דלעשה והבדלה מדא מינהו: לעולם. ואפילו בחול אומרה במודיעים: לאו בגין דאתו תרתין שמוועיין. הטעם שאין אנו נוהגים כר' אליעזר, לאו משום שבאו שני שמועות שחולקין לומר מטין ולומר הלכה, שהרי ג"כ יש שנים מכוונין לדעת אחת שהלכה כר' אליעזר לעולם, אלא משום דאמרי לה בשם רבי חנינא בן גמליאל, ורבי חנינא בן גמליאל לא חשיב לגבי דרבי הוה, ואשכחן דסבר רבי כתנא קמא וכדלקמיה, [°וקי"ל (שילובין מו:) הלכה כרבי מחבירו וכל שכן מבן בנו, דר' גמליאל אבי ר' חנינא בנו דרבי הוה, כדאמרינן (כתובות קג:) בשבבתא דרבי, שמעון בני חכם, גמליאל בני נשיא, והיינו דאמרינן פ"ק דנדה (ח:) דר' אליעזר קשיש מיניה טובא, כן נראה לי. ורבינו האיי גאון כתב דמבירו דסומכוס הוה, וא"כ (מבירו) [תלמידו] דר' מאיר הוה]: אומרה בברכה רביעית. אין בחול בין ביו"ט, וכדמפרש ר' יודן ור' יצחק בן אלעזר: אומר מטבע הברכה. ביו"ט אמר השבת, של אתה בחרתנו, ומבדיל בה ותודיענו ותלמדנו. ובחול אומר מטבע הברכה של אתה חונן, ואח"כ מבדיל: ואתיא כרבי. לעיל איתא בפרק תפלת השחר (פ"ד ה"ד - נ.), [°וקי"ל כר' יודן]:

ב' שמועות דסברי הלכה כר"א לעולם ומשום דר"א נמי בשם ר' חנינא בן גמליאל אמרה: ואבדלה וכו' בעצמה. היא פיסקא ממתני' ועלה אמר: דברי חכמים. חכמי ביהמ"ד מאי ס"ל הלכה כמאן: מטבע ברכה ואח"כ מבדיל. מתחיל תחלה אתה חונן ואח"כ קודם חתימה אומר הבדלה. א"נ למ"ד ברכה רביעית בפ"ע ס"ל דאומרה ברכה חמישית, שתחילה אומר אתה חונן ואח"כ הבדלה: ותייא כרבי. ואתייא דר' יודן כרבי: וכה אם אין דיעה הבדלה מניין. הלכך אומר תחילה דיעה ואח"כ הבדלה: מבדיל ואח"כ אומר מטבע ברכה. מתחיל בהבדלה ומשום דס"ל דצריך שיאמר הבדלה קודם שמבקש צרכיו וטעמא אמר להלן:

עין משפט

א [מיי' פ"ג מהלכות תפילה הלכה יג] טוש"ע או"ח סימן רלד סעיף ה:
ב [מיי' שם ופכ"ט מהלכות שבת הלכה ו]:

שינויי נוסחאות

א] **אידי.** בכי"ר **אמי:**
ב] **אמר.** כ"ה בכי"ל. בכי"ר ובדפוסים ליתא:
ג] **אמרה בכוס.** בכי"ר **אומרה** בכוס, וכן בסמוך:
ד] **מיד.** ברש"ס ובד"א **לעתא.** בחרדים ליתא:
ה] **ר' חנינא.** בכי"ר **ר' חנניה:**
ו] **והבדלה בחונן הדעת דברי חכמים ר' עקיבה אומר אומרה ברכה רביעית בעצמה.** ברש"ס ליתא. בכי"ר יש רק את התיבות 'דברי חכמים':
ז] **ברכה.** ברש"ס **בברכה:**
ח] **ותייא.** ברש"ס **ואתיא:**
ט] **אמר ר' יצחק בר אלעזר.** ברש"ס **ור' יצחק בן אלעזר אמר:**

הגהות הגר"א

(א) אומרה בתפילה וכו' שעיקרה בתפילה. צ"ל אומרה בתפלה מלתא אמרה שעיקרא בתפלה ולמה אומרה בכוס בשביל לזכות את התינוקות [שערי ירושלמי]:

הגהות הגרח"ק

(א) דאתון. צ"ל דאינון:

ביאור הגרח"ק

על ידי שעיקרה בכוס. שעיקר הבדלה על הכוס נתקנה ואם לא הבדיל בתפילה יצא: מילתיה **אמרה** וכו'. ומדר"י שמעי' דס"ל שעיקר הבדלה על הכוס נתקנה: **אמרה בכוס.** אמר הבדלה על הכוס חוזר ואומרה בתפילה: **בשביל לזכות את התינוקות.** שאין אומרין אותו על הכוס אלא כדי לזכות את התינוקות שאינן מתפללין ומיניה שמעינן שעיקרה בתפילה: **אמרה בכוס אומרה בתפילה.** אמרה על הכוס חוזר ואומרה בתפילה, אמרה בתפילה חוזר ואומרה על הכוס, ומשום דבשניהם תקנו הבדלה: **מטין כר"א.** מטין הלכה כר"א דאומרה בהודיה: **בי"ט שחל להיות במו"ש מיד.** דא"א אתה חונן הלכך אומרה בהודיה: **הלכה כר"א.** לאו מטין איתמר אלא הלכה איתמר, מ"ד הלכה איתמר מדרש דרשינן בפרקין כך הלכה, ומ"ד מטין איתמר אורווי מורינן ליחיד מדרש לא דרשינן ברבים: **לעולם.** ולאו כדאמר ר"י דבי"ט שחל להיות במו"ש הלכה כוותיה אלא לעולם כך הלכה: **לאו בגין דאינון תרתיי שמוועין.** לאו דאינון

מהר"א פולדא

רובא. אדם גדול: **בשביל לזכות התינוקות.** שאין משגיחין בכוס, ובתפילה אומרים אותה: **שעיקרה בתפילה.** מדלא אמר ג"כ אומרה בתפילה אומרה בכוס כמו שאמר ר' זעירא: **כאן וכאן.** כדפרישית בסמוך: **מטין.** ההוראה לכתחילה כר' אליעזר מיהו אי עביד כר' עקיבא עביד, והיינו דווקא ביו"ט שחל להיות במוצאי שבת שאין מתפללין ברכות המעמעות, אבל במוצאי שבת לחול הלכה כר' עקיבא או כחכמים אף לכתחילה: **הלכה כר' אליעזר במוצאי שבת שחל ליו"ט.** ואפילו בדיעבד אי לא עשה כר' אליעזר אלא כר' עקיבא לא עשה: **לעולם.** אפילו במוצאי שבת לחול, ואפילו בדיעבד: **לא בגין דאתון תרתין שמוועין.** לא תעלה על דעתך לומר הלכה כר' אליעזר לעולם, שהרי בהא מילתא הו"ל תרי שמעתתא רבי חנינא בן גמליאל ורבי אליעזר, מה שאין כן לענין במוצאי שבת ליו"ט שאין שם רק שמעתתא אחת בשם רבי, והו"ל רבים נגד יחיד והלכה כרבים, אין הדבר כן, לפי שאנו אומרין ליה משום רבי חנינא בן גמליאל אף בדברי ר' אליעזר, ור' חנינא בן גמליאל ג"כ יחיד לגבי רבי, והלכה כרבי ומטין כמו שאמר רבי יוחנן: **מטבע ברכה.** של אתה חונן, ואח"כ הבדלה בכרכה ממשית, וכרבי אחיא שמעתתא דידיה, דאמר רבי לענין אתה חונן, תמיהני אם בטלו אותו בשבת וכו': **ובא.** והכא נמי אם אין דיעה היאך יוכל להבדיל, לפיכך אומר תחילה אתה חונן ואח"כ מבדיל: **מבדיל ואח"כ מטבע.** כמו שאמר שמואל וכפשטא מילתיה דר' עקיבא. לשון אחר הני תרי אמוראי פליגי אלינא דרבנן, ר' יודן סבר שמתחיל אתה חונן וכו' עד ומגינו, ואח"כ מבדיל ומסיים במטבע ברכה. ור' יצחק ס"ל בהיפך, שמתחיל בהבדלה ואח"כ כל מטבע ברכה:

מסורת הש"ס

א) ברכות נג. [שבת קנ:, פסחים קה:, קז.] **ב)** ברכות נג: **ג)** עי' רש"י נדה ח. ד"ה ואמר **ד)** [לעיל פ"ד ה"ד - נ., מדרש שמואל ה]

[לט: – ה"ב]

ובלבד שלא יפחות. כלומר, אין אדם יוצא ידי חובתו אלא מ"כ לא יפחות משלש, ולאפוקי ממאן דאמר לקמיה דאפילו בחדא נפיק. ושלא הס, המבדיל בין קודש לחול, ובין אור לחושך, ובין ישראל לגויים, ומה שאומר ובין [יום השביעי לששת ימי המעשה] משום דלריך לומר מעין חתימה סמוך לחתימה. ובגבלי פרק ערבי פסחים (קד.) [הביאו] כל זה, והתם מפרש מאי ניהו שבע: **ואפילו אבדלה אחת.** והכי נמי אמר שם בגבלי (קג:) המבדיל בין קודש לחול זו היא הבדלה של ר' יהודה הנשיא: **אמר רבי אבהו וצריך להתום בהבדלה.** כדרך אתה ד' המבדיל בין קודש לחול. ונראה [דקאי] אמאן דאמר שלש, דלמאן דאמר אתא הוה ליה מטבע קצר כמו ברכת הפירות והמלות דאין בהם תחימה (מוספתא פ"ח ה"ח), כדלתבו כל הפוסקים: **ר' מנא בעי.** הקשה: **אפילו פתח וכו'.** בשלמא אי פתח כדרך אתה ד' המבדיל בין אור לחושך ובין ישראל לגויים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה, שפיר חתים כדרך אתה ד' המבדיל בין קודש לחול ואין כאן כפל ענין, אבל לפתוח כדרך אתה ד' המבדיל בין קודש לחול וחוזר וחותם בו הוי כפל. והשיב ר' יוסי בר בון דאין זה חימה, דכן דרך הברכות שפותחין בברוך אתה ה' יולר אור וחותם יולר המאורות, כדרך אתה ד' אשר בדברו מעריב ערבים. [וחותם המעריב ערבים]. ואע"פ שכאן הלשון שוה לגמרי טפי מהתם, לא איכפת לן: **זאת אומרת.** הא דר' יצחק בן אלעזר דאמר לעיל מבדיל בתפלה ואח"כ אומר מטבע ברכה: ודכוותה וכו'. כלומר דמההוא דפשיטא ליה דאסור למד זו: **מבדיל אפילו בשלישי גרסינן.** והכי איתא בגבלי פרק ערבי פסחים (קו.). ופירש ר"ן (כא: מדה"ר) כדאמרינן לענין גיטין (גיטין עז.) דחד בשבא ותרי בשבא ותלתא בשבא בתר שבתא מיקרי, רביעי וחמישי ושישי קמי שבתא מיקרי: **אומרה מיד.** פירש"י (עי' רשב"ם פסחים קו. ד"ה אבל) אם לא בירך בורא מאורי האש בגולה במוצאי שבת שוב אינו מברך שהאור נברא במוצאי שבת: **וכי יש טומאה וטהרה לפניו.** למאן דאמרינן דכל הטומאה לטהרה כדכתיב (ויקרא י ו) ולהבדיל בין הקדש ובין החול ובין הטמא ובין הטהור, כלומר אלא על כרחך סדר הבדלות הוא מונה וכדאמרינן בגבלי (חולין כו:):

א בר' אלעזר [1] הושעיה ובלבד [2] שלא יפחות משלש אבדלות. אמר ר' יוחנן אמרו [3] הפוחת לא יפחות משלש והמוסיף לא יוסיף יותר משבעה אבדלות. לוי אמר [4] ובלבד מאבדלות האמורות בתורה. [5] נחום בר' סימאי נפק ומר בשם אבוי ואפילו אבדלה אחת. ואמר [6] ר' אבהו וצריך להתום בהבדלה. ר' מנא בעי מעתה [7] אפילו פתח במבדיל בין קודש לחול [8] וחוזר וחותם במבדיל בין קודש לחול. אמר ר' יוסי בר' בון ולא מברכות שפותחין בהן בברוך וחותמין [9] בברוך הן. ר' אלעזר בן אנטיגנס בשם ר' אלעזר בר' ינאי זאת אומרת [10] שאסור לעשות מלאכה עד שיבדיל. כמה דאת אמר [11] אסור לעשות מלאכה עד שיבדיל ודכותה [12] אסור לו לאדם לתבוע צרכיו עד שיבדיל. ר' זעירא ר' אלעזר בר אנטיגנס (**א**) [ר' אלעזר] בר' (בשם ר') ינאי בשם ר' יודה ברבי [13] אם לא הבדיל במוצאי שבת מבדיל אפילו בחמישי בשבת הדא דאת אמר במבדיל בין קודש לחול [14] אבל בורא מאורי האש [15] אומרה מיד. ר' זעירא [16] בשם ר' יהודה ר' אבא בשם אבא בר ירמיה אפילו [17] יום טוב שחל להיות באמצע שבת [18] אומר בין יום השביעי לששת ימי המעשה. אמר ר' זעירא לרב יהודה וכי ששת ימי המעשה לפניו. אמר ליה וכי יש טומאה וטהרה לפניו. ר' ירמיה ר' זעירא בשם רב חייא בר אשי [19] צריך [20] לומר [21] החל [22] עלינו את הימים ששת ימי המעשה הבאים לקראתינו לשלום. ר' אבא מוסיף והשמיענו בהן ששון ושמחה. ר' חזקיה בשם ר' ירמיה הבינונו ולמדינו. ר' חזקיה בשם ר' ירמיה העונין אמן [23] צריכין ליתן עיניהן בכום ועיניהן בנר. ר' חזקיה בשם ר' ירמיה [24] ארבעת מינין שבלולב [25] ניטלין דרך [26] גידוליהן:

ואפילו אבדלה אחת. המבדיל בין קדש לחול: **מעתה.** לדברי רבי אבהו דאמר וצריך לחתום בהבדלה, ומשמע דעל דברי נחום בר' סימאי קאמר, א"כ אפי' פתח במבדיל בין קדש לחול בלבד יחזור ויחתום במבדיל בין קדש לחול, בתמיה: **אמר ר' יוסי בר' בון.** ומה אתה מתמה בכך, וכי לא מברכות שפותחין וחותמין בהן בברוך [היא], וכך תקנו ואפי' לא פתח אלא במבדיל בין קדש לחול ולא אמר אא"כ בהבדלה אחת, ומטבע הברכה בפתיחה וחתימה אינו יכול לשנותה: **זאת אומרת.** מדקאמר צריך לסמוך אותה לחונן הדעת, ואמר רבי יצחק בר' אלעזר המבדיל ואח"כ אומר מטבע ברכת אתה חונן, שמעינן מהא שאסור לעשות מלאכה קודם שיבדיל. והלכך כמה דאת אמר שאסור במלאכה קודם הבדלה, ודכוותה אמרינן נמי דאסור לו לאדם לתבוע צרכיו עד שיבדיל, והיינו טעמא דמבדיל ואח"כ אומר מטבע ברכה: **הדא דאת אמר.** לא שנו אלא בברכת המבדיל בין קודש לחול, דאותה יכול לומר אפי' בחמישי בשבת, אבל ברכת מאורי האש אומרה מיד ובמוצאי שבת דוקא, ולפי שחתלת בריתו של אש במוצאי שבת היתה: אומר. בהבדלה בין יום השביעי וכו', ואע"פ שאין עכשיו מוצאי שבת: **וכי יש טומאה וטהרה לפניו.** ואע"פ כן אומר להבדיל בין הטמא לטהור לפי שסדר הבדלות הוא מונה, והכי נמי בי"ט בחמצע שבת אומר ג"כ בין יום השביעי לששת ימי המעשה: **השונין אמן.** אחר הבדלה: **ועיניהן בנר.** בחמן אחר מאורי האש: **ר' חזקיה בשם ר' ירמיה.** כמו ואמר וכו' ואיידי דקאמר למימרא דר' חזקיה בשם ר' ירמיה, אמר נמי להא דארבע מינין שבלולב לריך שיהא ניטלין דרך גדילתן ולא שיהפכן:

ר"ש סיריליאו

לא יפחות משלש. מפרש בפרק ערבי פסחים (קג:) המבדיל בין קדש לחול ובין אור לחושך ובין ישראל לעמים: **לא יוסיף יותר משבע.** התם מפרש להו, תלת דאמרן. ובין לויים לישראל דכתיב (דברים י ח) בעת ההוא הבדיל ה' את שבט הלוי. ובין כהנים לוויים דכתיב (דה"א-ב כג יג) בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן וגו'. ובין טמא לטהור (ויקרא יא מז). ובין מים העליונים לתחתונים דכתיב והי הבדלה (בראשית ב ז). והיינו דקאמר ר' לוי **ובלבד הבדלות הכתובות בתורה:** ר' תנחום בר סימאי. התם (פסחים קד.) קרי ליה בגן של קדושים: **וצריך להתום בהבדלה.** מעין פתיחה, דהיינו בין יום השביעי לששת ימי המעשה: **מעתה אפילו פתח במבדיל בין קדש לחול.** ולא אמר אלא הבדלה אחת: **חוזר וחותם וכו'.** והא כפל דבר הוא. [°ור' יוסי בר בון מפרש לקושייתא ר' מנא דאקשי למ"ד דבחדא סגיא, דהא מאותן] **שפותחין בברוך וחותמין בברוך.** הכי איתא התם בפסחים (שם) שאותמין בה, וכל ברכה שאותמין בה הטעם משום שמאריכין בה כדאיתא בפ"ק דכתובות (ז:), ואם אתה אומר דבחדא סגיא היאך מותמים בה: **כמה דאת אמר אסור לתבוע צרכיו עד שיבדיל.** דמשום הכי תקינו [°נמי] לאומרה בחונן הדעת, ודכוותה וכו': **אפילו בחמישי בשבת.** בפרק ערבי פסחים (קו.) מסקינן דדוקא עד רביעי, אבל מרביעי ואילך גבי שבת הבאה מתחשב: **אומרה מיד.** ואם לא בירך בורא מאורי האש במוצאי שבת שוב אינו מברך, וטעמא משום דבמוצאי שבת תחלת בריתו הוא, כדאמרינן בפרק מקום שנהגו (פסחים נד.): **וכי יש טומאה וטהרה לפניו.** ואם בא לומר שבע יכול לומר, והיינו משום דסדר הבדלות הוא מונה: **מוסיף.** גבי הבדלה של כוס: **הבינונו ולמדנו.** והיינו שאומרין ומדובקים בת"ת ותמוכים בדעה והשכל מאתך, [°וכדאמרינן לעיל (עו:) אם אין דעה אין הבדלה]: **צריכין ליתן עיניהם בכוס.** והכי נמי אמרינן גבי כוס של ברכה בסוף פ' שלשה שאכלו (לקמן פ"ז ה"ח - עז.), וטעמא כי היכי דלא יסח מעיניה דעתיה: **ניטלין דרך גידוליהן.** כדרך שהן גדלין באילן, מקום חיתוכן למטן ולאשי תמרותיהן למעלן, והכי איתא נמי בפרק לולב (הגזול) [וערבה] (סוכה מה:):

מהר"א פולדא

משלוש. בין קודש לחול, בין אור לחושך, בין ישראל לעמים: **שבעה.** בערבי פסחים (פסחים קד.) מפורשים הם בגמרא: **מאבדלות שבתורה.** ושם מפורשים ג"כ בגמרא: **אבדלה אחת.** בין קודש לחול, הכי איתא נמי בערבי פסחים (שם) בשם אביי דהכא: **ולא מברכות שפותחין בהן בברוך וכו'.** הכי איתא לעיל בפרק קמא (ה"ה - טו:), דברכת הבדלה פותח וחותם בברוך, והאיר פותח וחותם בברוך בברכה קצרה, דאמרינן לעיל (שם - טז.) מטבע אור פותח וחותם בברוך, מטבע קצרה פותח בברוך ואינו חותם בברוך: **זאת אומרת.** מדקילרוה, ש"מ שאסור במלאכה וכו', ולפיכך קילרוה שלא יתעכב ממלאכתו א) [לישנא אחרינא מהאי טעמא קבעוה בתחילת ברכות אמצעיות]: **כמה וכו'.** במתותא: **אפילו בחמישי.** לפי שיש דסברא להו עד סוף יום רביעי דהיינו תחילת חמישי, לפיכך אמר בחמישי, וכלומר ואפילו כל שבוע עד שבת, הואיל ויצא מכלל רביעי: **אומרה מיד.** שאינה לריכה כוס: **וכי ששת ימי המעשה לפניו.** בחמצע שבוע, שכבר יצאו מה שיצאו: **וכי יש טומאה וטהרה לפניו.** דחדא מן האבדלות האמורים בתורה בין טמא לטהור: גידולייהן. כמו שגדול העליון למעלה והתחתון למטה, כך הן נמי מיטלין לצאת בהן, ומגב דשמעתא דר' חזקיה בשם ר' ירמיה מייתי לה נמי הכא:

הערות מהרא"פ

א) תוספת זו מלות הטעות ל. וכן פירש בשדה יהושע. ליצאת אחריצא אמתני' קאי להכי קבעוה בתחילה ברכות אמצעיות קודם וחגינו מאתך וכו' דכיון שאסור במלאכה דכוותה אסור לתבוע צרכיו גם כן קודם שיבדיל, לכן קבעוה בתחילת ברכות אמצעיות: (עוה הטעות ב)

א ב ג מיי' פכ"ט מהלכות שבת הלכה ג סמג עשין כט טור או"ח סימן רלט:
ד מיי' שם הלכה ה סמג עשין כט טוש"ע או"ח סימן רלט סעיף י:
ה [טוש"ע או"ח סימן רלד סעיף ג ועיין במג"א סק"ל]:
ו [עי' מיי' שם הלכה ד וסמג עשין כט וטוש"ע או"ח סימן רלט סעיף ו]:
ז מיי' שם הלכה ד סמג עשין כט טוש"ע או"ח סימן רלט סעיף ו:
ח מיי' שם הלכה כח טוש"ע או"ח סימן תלא סעיף ג:
ט טור או"ח סימן רלט:
י טור או"ח סימן רלט טוש"ע או"ח סימן רלו סעיף ג בהג"ה:
כ מיי' פ"ז מהלכות לולב הלכה ו [והלכה טו] טוש"ע או"ח סימן תרנא סעיף ב:

שינויי נוסחאות

א) **בר.** בכי"ל וכי"ר **בשם ר'**, וכעי"ז בבבלי (פסחים קג.):
ב) **נחום.** בפסחים (קד.) **ר' מנחם.** ברש"ס **ר' תנחום**:
ג) **ר' אבהו.** בכי"ר **ר' יצחק**:
ד) **וחוזר.** ברש"ס ובד"א **חוזר**:
ה) **בברוך הן.** בכי"ר **בהם בברוך היא**:
ו) **שאסור.** בכי"ר **שאסור לאדם**:
ז) **אסור לעשות וכו' צרכיו עד שיבדיל.** ברש"ס **אסור לאדם לתבוע צרכיו** עד שיבדיל ודכוותה **אסור לו לעשות מלאכה** עד שיבדיל:
ח) **ר' אלעזר בר' ינאי.** כ"ה בכי"ר. ברש"ס **בשם ר' אלעזר בר ינאי.** בכי"ל ובד"ו ודפ"ו **בר' בשם ר' ינאי.** בד"א **ב"ר ינאי**:
ט) **בשם ר' יהודה.** בשיבלי הלקט (קל) **ור' יהודה**:
י) **לומר.** בהלכות רי"ץ גיאות (הל' הבדלה) **למימר לאחר הבדלה**:
כ) **החל.** בספר המנהיג (הל' שבת) **ובאבודרהם** (סדר מוצ"ש) **אלהינו ואלהי אבותינו** החל:
ל) **עלינו את הימים ששת ימי המעשה הבאים.** בכי"ר **עלינו ששת** ימי המעשה **הימים** הבאים. בהלכות רי"ץ גיאות (שם) **ובאבודרהם** (שם) עלינו **את ששת ימי המעשה** הבאים. בספר המנהיג (שם) עלינו **את הימים** הבאים:
מ) **גידוליהן.** בראב"ה (ח"ב סי' תקיג) **גדילתן הדם של הבדלה ניטל כדרך גדילתו**:

הגהות הגרח"ק

(א) **ר' אלעזר בר' ינאי.** כצ"ל [ש"נ]:

ביאור הגרח"ק

ובלבד שלא יפחות מג' אבדלות. כגון בין אור לחושך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה הרי ג' הבדלות: **משבעה אבדלות.** ובגמ' בבלית (פסחים קד.) מונה סדר הבדלות מוסף על אלה דאמרן בין קדש לחול בין טמא לטהור בין מים העליונים לתחתונים בין

כהנים ללויים בין לויים לישראלים: **ובלבד מאבדלות האמורות בתורה.** אינו מונה אלא אבדלות שהוזכרו בתורה וכולהו הנך דמנינן כתיבן, ויבדל אלקים בין האור ובין החושך ויבדל בין המים וגו' (בראשית א), ואבדיל אתכם מן העמים (ויקרא כ) ולהבדיל בין הקדש ובין החול, ובין הטמא ובין הטהור (ויקרא י), בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי (דברים י י), ובין יום השביעי לששת ימי המעשה לא הוזכר בתורה אלא זה מענין היום ובגין הבדלה זו מזכיר כל הבדלות האמורות בתורה: **ואפי' אבדלה אחת.** בין קודש לחול סגי: **וצריך להתום בהבדלה.** הבדלה פותח בברוך וחותם נמי בברוך ואומר ברוך המבדיל בין קודש לחול: **מעתה אפי' פתח וכו'.** אפי' לנחום בר' סימאי דלא אמר אלא אבדלה אחת נמי חותם בברוך נמצא פתח בהמבדיל בין קודש לחול והדר חתם בהמבדיל בין קודש לחול: **ולא מברכות שפותחין בהן בברוך וכו'.** ומי לא נמנית הבדלה עם ברכות שפותחין וחותמין בברוך, הלכך אפי' פתח והדר חתים מיד מאי איכפת לן, וצ"ע דהא לעיל פ"א (ה"ה - טז.) אמרינן מטבע קצר פותח בברוך ואין חותמין בברוך, וצ"ל דכיון דתקנוהו במטבע ארוך אפי' אם מקצר בה בעי לחתום בברוך, וס"ל דבעת הצורך מותר לקצר בה: **זאת אומרת שאסור לעשות מלאכה עד שיבדיל.** מהא דאמרן מבדיל ואח"כ אומר מטבע ברכה זאת אומרת שאסור לעשות מלאכה וכו', דמשו"ה הוא דאומרה קודם מטבע ברכה דכמה וכו': **אומרה מיד.** במו"ש אבל אם לא אמרה במו"ש שוב אינו אומרה, ולפי שתחילת בריתו של אור במו"ש היתה הלכך תקינו לברך על האור במו"ש ולפיכך אינו אומרה אלא במו"ש: **וכי ששת ימי המעשה לפניו.** שאומר בין יום השביעי לששת ימי המעשה והא באמצע השבת קאי: **א"ל וכי יש טומאה וטהרה לפניו.** שאומר בהבדלה בין טמא לטהור אלא אומר כל סדר הבדלות הלכך אומר נמי בין יום השביעי וכו' ור' זעירא סבר דבשלמא בין טהור לטמא אמר משום שהיא אמורה בתורה ואומר כל סדר הבדלות שנאמרו בתורה אבל בין יום השביעי וכו' לא כתיבא: **צריך לומר.** במו"ש צריך שיאמר זו התפילה: **צריכין ליתן עיניהן בכוס ועיניהן בנר.** כשמברכין עליהן כדי שלא יסיחו דעתם: **ניטלין דרך גידוליהן.** ראשיהם למעלה ועיקריהם למטה כדרך גדילתן באילן ולא שיהפכם ומשום דר' חזקיה אמרה הביאה בכאן:

[לט: מ. – ה"ג]

מתני' האומר על קן צפור יגיעו רחמיך. כמו שהגיעו רחמיך על קן לפור וגזרת (דברים כב ו) לא תקח האם על הבנים כן חוס ורחם עליהו, משתקין אותו, שעושה מדותיו (של) יתברך רחמים והן אינן אלא גזירת מלך על עבדיו: ועל טוב יזכר שמך. משמע

הלכה ג מתני' [מ] האומר [א] על קן צפור יגיעו רחמיך ועל טוב יזכר שמך [ב] מודים מודים משתקין אותו. [ג,ג] העובר לפני התיבה וטעה יעבור אחר תחתיו [ד] ולא יהא סרבן באותה שעה. [א] ומאין הוא מתחיל [ה] מתחילת ברכה שטעה זה: [ו] **גמ'** [ז,ב] ר' (יצחק) [פינחס] בשם ר' סימון [ג] כקורא תיגר על מדותיו של הקדוש ברוך הוא על קן ציפור הגיעו רחמיך ועל אותו האיש לא הגיעו רחמיך. ר' יוסי בשם ר' סימון [ד] כנותן קיצבה למדותיו של הקדוש ברוך הוא עד קן ציפור הגיעו רחמיך. אית תניי תני על ואית תניי תני עד מאן דמר על מסייע לר' פינחס ומן דמר עד מסייע לר' יוסי. [א,ה] אמר ר' יוסי בר' בון לא עבדין טבות שעושין [ו] למדותיו של הקדוש ברוך הוא רחמים ואילין דמתרגמין [א] עמי [ז] בני ישראל כמה דאנא רחמן בשמיא כך תהוון רחמנין בארעא תורתא או רחילה יתה וית ברה לא תיכסון תרויהון ביומא חד לא עבדין טבאות [ו] שהן עושין מדותיו של הקדוש ברוך הוא רחמים: מודים מודים משתקין אותו: אמר ר' שמואל בר רב יצחק [א,ח] כי יסכר פי דוברי שקר [ט,ט] הדא דאמר בציבור אבל ביחיד תחנונים הן: העובר לפני התיבה וטעה: ר' יוסי בן חנינה בשם [י] ר' חנניה בן גמליאל [יא] טעה בשלש ברכות הראשונות חוזר בתחילה. [כ] אדא בר בר חנה גניבה בשם רב [ח] טעה בשלש ברכות האחרונות חוזר לעבודה. ר' חלבו [כא] רב חונה בשם רב טעה בשלש ברכות הראשונות חוזר בתחילה בשלש ברכות האחרונות חוזר לעבודה [ט,ט] טעה ואינו יודע איכן טעה [כב] חוזר למקום הברור לו. [כג] ר' אחא ור' יודה בן פזי יתבין בחד [כד] כנישתא אתי עבר חד קומי תיבותא ואשגר חד ברכה אתון ושיילון לר' סימון. אמר לון ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי שליח ציבור שהשגיר שתים שלש ברכות אין מחזירין אותו.

מתני' האומר על קן צפור יגיעו רחמיך. מפרש בגמרא: ועל טוב. פי' הר' רבינו יונה (כג: מדה"ר ד"ה ועל) דמשמע על הטוב ולא על הרע, ותנן לקמיה פרק הרואה (פ"ט ה"ה - לב:) חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה: מודים מודים משתקין אותו. משום דמיחזי כשתי רשויות: וטעה. ולילג אחת מהברכות ואפילו כשמזכירין אותו אינו יודע לחזור למקומו. כך פי' הטור בתורת חיים (ריש סי' קכו): ולא יהא סרבן באותה שעה. לפי שאחר יורדים לפני התיבה צריכין לברך פעם אחת, כלומר איני כדאי לכך כדאמר לקמן (נח:), וזה לא יברך לפי שגגתי הוא שהתפילה מופסקת כל כך: מהיכן הוא מתחיל מתחילת הברכה שטעה בה. אע"פ שלא טעה אלא בסופה, צריך לחזור ולהתחיל (רבינו יונה שם ד"ה ומהיכן): **גמ'** רחמים. ואינו אלא דין וגזירת מלך על עבדיו (בבלי לג:): שהשגיר. פירשו הטור (שם) והרשב"א (בתשובה ח"א סי' לה) [שש"ן] שדילג אין מחזירין אותו למקום שטעה אע"פ שיחיד חוזר, [שה]ירושלמי סובר דיש הפרש בין יחיד לשליח צבור. וכתב הגהות מיימוניות פרק עשירי מהלכות תפלה (אות ג) הטעם מפני טורח ציבור. ורמב"ם (שם הל' יב) וסמ"ג (עשין יט) ורשב"א בתשובה (שם) (כתבו) [סברי] דליתא להאי ירושלמי, דתלמוד הבבלי לא חילק בין יחיד לשליח ציבור. ולדעת הירושלמי הא דקתני במתני' יעבור אחר תחתיו היינו כשנכשל ולא ידע כלל לומר (כלל) [כלום] כאילו נשתתק, אבל כשדילג והתחיל ברכה אחרת לא מיבעיא שאין מעבירין אחר תחתיו אלא אפי' להחזירו למקום שדילג אין מחזירין:

מתני' האומר על קן צפור יגיעו רחמיך. כלומר אתה רחום וחנון ועל קן צפור יגיעו רחמיך שאמרת שלח תשלח את האם כן יתגוללו רחמיך עלי והאומר כן משתקין אותו כדמסיים: **ועל טוב יזכר שמך.** אומר על טוב שעשית לנו יזכר שמך משתקין אותו דמשמע על הטובה ולא על הרעה וקי"ל חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה: **מודים מודים משתקין אותו.** דמיחזי כשתי רשויות: **וטעה.** שאינו יודע להמשיך בתפילתו: **ולא יהא סרבן באותה שעה.** דאע"ג ששאר יורדין לפני התיבה צריכין לסרב פעם אחת כדאמר בגמ' אבל זה לא יסרב מפני שגגאי הוא שתהא התפלה מופסקת כ"כ: **מתחילת ברכה שטעה זה.** ואפי' טעה באמצע ברכה מתחיל מתחילת הברכה: **גמ' כקורא תיגר וכו'.** טעמא דהאומר על קן צפור משתקין אותו משום דהוי כקורא תגר וכו': **ועל אותו האיש.** שמבקש תחנונים עליו: **כנותן קצבה וכו'.** קאמר טעמא אחרינא דהוה כאומר על קן צפור חס על שאר בריותיו לא: **אית תניי תני על.** במתני' תניי על קן צפור וכו' ואית דתניי עד קן צפור: **לא עבדין טבות שעושין למדותיו של הקב"ה רחמים.** איהו אמר טעמא אחרינא משום שלא טוב עושין אלו שעושין מצוותיו של הקב"ה רחמים כגון זה שאומר שנצטוינו לשלח את האם משום רחמים ואינן כן אלא מצוותיו של הקב"ה גזרת מלך הן: **ואילין דמתרגמינן.** פסוק דאותו ואת בנו לא תשחטו ביום א' מתרגמין: **כמה דאנא רחמן וכו'.** כמו שאני רחמן בשמים כן תהיו אתם רחמנים בארעא תורתא או רחילה וכו': **יסכר פי דוברי שקר.** הלכך משתקין אותו דמשמע כמתפלל לשתי רשויות: **הדא דאמר בציבורא.** בשליח צבור משתקין אותו: **תחנונין הן.** כי דרך המבקש תחנונים שכופל התיבה: **חוזר בתחילה.** זה שעובר תחתיו חוזר לראש דאע"ג דתנינן במתני' מתחיל מתחלת ברכה שטעה זה ג' ראשונות חדא ברכתא נינהו הלכך חוזר לראש: **חוזר לעבודה.** דג' אחרונות נמי חדא ברכתא נינהו: **חוזר למקום הברור לו.** יש לפ' למקום הברור לו שאמר ומשם ואילך אומר: **אין מחזירין אותו.** לחזור על ברכות שדלג דאע"ג שהיחיד חוזר צבורא שאני מפני טורח הצבור וי"מ אין מחזירין אותו מלהתפלל ולהעמיד אחר תחתיו אלא מזכירין אותו:

ר"ש סיריליאו

מתני' האומר: **על קן צפור יגיעו רחמיך.** מגיעין רחמיך. מגיעים שהיו מתכוונין להעמיק בלשון תחנונים, ואומרים רחוס וחנון אתה, ועל קן לפור הגיעו רחמיך שאמרת לשלח האם. או שאמר **על טוב שאתה עושה לנו יזכר שמך,** או שאמר **מודים מודים, משתקין אותו.** וטעמא דקן לפור, בגמרא מפרש. וטעמא דעל טוב יזכר שמך, מפרש בגמרא דילן (לג:) משום דמשמע על הטובה ולא על הרעה, ותנן לקמן (פ"ט ה"ה - לב:) חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה. וטעמא דמודים מודים, מפרש בגמרא משום כי יסכר פי דוברי שקר, דמשמע שתי רשויות. ואומרין בגמרא דילן (שם) [דגבי ק"ש נמי משתקין, ומשמע התם] דיש חילוק בין כשכופל התיבה בין כשאומר הפסוק וכופלו, ופירש רש"י ז"ל דכשאומר פסוק וכופלו משתקין, והכא נמי שאומר מודים אנחנו לך וכופלו. ובגמרא בבלית (שם) דפריך ודילמא מעיקרא לא כיון דעתיה וכו', משמע כן. וכן משמע בגמרא [דהכא] דאומרין אבל ביחיד תחנונים הם, שמתחנן ותוחר ומתחנן, ולא משמע אלא כשאומר עניין אלא וכופלו: **סרבן.** מפליג. לפי שאחר יורדין לפני התיבה כשאומרים לו לך רד לריך לסרב כלומר איני כדאי לכך כדאמרינן לקמן בשמעתין (נח:), אבל זה לא יסרב, שגגאי הוא שתהא התפלה מופסקת כל כך: **מתחלת הברכה שטעה זה.** אם דלג אחת מן הברכות ואמר אחרת, ואינו יודע לחזור ולאמוז סדרו, יתחיל העובר במקומו אותה ברכה שדלג זה מתחלתה, ואומר משם ולהלן. [°ומפרש בגמרא דהיינו כשטעה באמצעיתו]: **גמ' קורא תגר.** מתרעם, ומוטעא, דחייב אדם להודות על הרעה וכו' (פ"ט ה"ה - לב:) [°דאמר לקמן (שם - לג.) לרה ויגון וגו'] **עד קן צפור.** ומו לא, והלא אפילו ביני כנים זן ומפרנס (ע"ז ג:): **שעושה למדותיו של הקב"ה רחמים.** והן אינן אלא גזרות, פירש רש"י ז"ל על 'מדותיו', 'מעותיו', והוא לא לרחמים עשה, אלא להטיל על ישראל תוקי גזרותיו, שהן עבדיו ושומרים גזרותיו ותוקיו. ואף בדברים אינם נשמעין להשיב עליהן ולומר מה לורך במצוה זו: **ואשגר חד ברכה.** והשמיט: **אין מעלין אותו.** אין מעלין לומר שבמרד השמיטה:

שינויי נוסחאות

א) ומאין. בכי"ל ובד"ו במשניות שבראש הפרק ובמשניות ומניין. ברש"ס ומהיכן:

ב) ר' פינחס. כ"ה בכי"ר ובירושלמי מגילה (פ"ד ה"י - לט:) וברש"ס ובהמשך הסוגיא. בכי"ל ובדפוסים ר' יצחק:

ג) כקורא. בכי"ר בקורא. ברש"ס שהוא כקורא:

ד) כנותן. כ"ה בירושלמי מגילה (שם) ובדפ"ו ברש"ס שהוא כנותן. בכתה"י ובד"ו ודפ"ו בנותן:

ה) אמר ר' יוסי בר בון לא עבדין טבות שעושין. ברש"ס ר' יוסי בר בון אמר לא עבד טבות שעושה:

ו) למדותיו. בכי"ר לגזירותיו, וכ"ה בסמוך:

ז) בני. בכי"ר בית:

ח) כי. בכי"ר על שם כי. ברש"ס משום כי:

ט) הדא דאמר. בכי"ל וש"ג דאת אמר, וכעי"ז בכי"ר ורש"ס:

י) ר' חנניה. בכי"ר וברש"ס ר' חנינא:

כ) אדא בר בר חנה. בכי"ר אבא בר רב הונא. ברש"ס אבא בר בר חנה:

ל) רב. בכי"ר בשם רב:

מ) טעה. ברש"ס טעה באמצעיות:

נ) ר' אחא. בתוס' ר"י שירליאון (ד"ה טעה) ר' חייא:

ס) כנישתא. בכי"ר ובתוס' ר"י שירליאון (שם) ובשו"ת הרשב"א (ח"א לה) אתר:

הגהות הגר"א

[א] אמר ר' יוסי בר' בון לא עבדין טבות שעושין וכו' ואילין דמתרגמין וכו' שהן עושין מדותיו. צ"ל אמר ר' יוסי בר בון אלין דמתרגמין עמי בני ישראל כמה דאנא רחמן בשמיא הוו רחמנין בארעא לא תקח אם על הבנים לא עבדין טבאות שעושין מדותיו [רד"ל]:

תורה אור השלם

א) וְהַמֵּלֶךְ יִשְׂמַח בֵּאלֹהִים יִתְהַלֵּל כָּל הַנִּשְׁבָּע בּוֹ כִּי יִסָּכֵר פִּי דֹּבְרֵי שָׁקֶר: (תהלים סג יב)

הגהות וציונים

א. אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד (ויקרא כב כח) תרגם יונתן עמי בני ישראל היכמא דאבונן רחמן בשמיא כן תהון רחמנין בארעא תורתא או רחילא יתה וית ברה לא תיכסון ביומא חד:

מהר"א פולדא

מתני' האומר על קן ציפור יגיעו רחמיך. לשון לומר כמו שרמתת על קן ליפור ומתת (דברים כב ז) שלח תשלח וכו': **משתקים אותו.** מפרש בגמ': **ולא יהא.** האמרון: **סרבן באותה שעה.** כמו שהוא בתחילתה שהוא דרך ארץ לסרב, אבל השתא בתוך התפילה לא יסרב מתחת הפסק: **מתחילת ברכה שטעה זה.** ולא באותו מקום באמצע הברכה, ובברכות אמצעיות מייירי ולא בשלש ראשונות ואחרונות: **גמ' בנותן קצבה וכו'.** כלומר על קן ליפור האומללים הגיעו רחמיך, ולא על האדם: **ואילין דבו' תורתא וכו'.** תרגום של פסוק שור או (כשב) [שה] וגו' (ויקרא כב כח) הוא: **לא תכסון.** לא תשתטו: **יסכר פי דוברי שקר.** שנראה כשתי רשויות ת"ו: **בציבור.** מפני השומעים שיטעו ח"ו בכך: תחנונים הם. לא קאי אלא לשנים הראשונים, אבל מודים אפילו ביחיד אסור: **הברור לו.** שיודע בודאי שאמרו: **אשגר.** הגליע בשגרת לשונו:

ביאור הגרח"ק

מתני' האומר. בתפילתו בא לבקש תחנונים ואומר: **על קן צפור יגיעו רחמיך.** כלומר אתה רחום וחנון ועל קן צפור יגיעו רחמיך שאמרת שלח תשלח את האם כן יתגוללו רחמיך עלי והאומר כן משתקין אותו כדמסיים: **ועל טוב יזכר שמך.** אומר על טוב שעשית לנו יזכר שמך משתקין אותו דמשמע על הטובה ולא על הרעה וקי"ל חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה: **מודים מודים משתקין אותו.** דמיחזי כשתי רשויות: **וטעה.** שאינו יודע להמשיך בתפילתו: **ולא יהא סרבן באותה שעה.** דאע"ג ששאר יורדין לפני התיבה צריכין לסרב פעם אחת כדאמר בגמ' אבל זה לא יסרב מפני שגגאי הוא שתהא התפלה מופסקת כ"כ: **מתחילת ברכה שטעה זה.** ואפי' טעה באמצע ברכה מתחיל מתחילת הברכה: **גמ' כקורא תיגר וכו'.** טעמא דהאומר על קן צפור משתקין אותו משום דהוי כקורא תגר וכו': **ועל אותו האיש.** שמבקש תחנונים עליו: **כנותן קצבה וכו'.** קאמר טעמא אחרינא דהוה כאומר על קן צפור חס על שאר בריותיו לא: **אית תניי תני על.** במתני' תניי על קן צפור וכו' ואית דתניי עד קן צפור: **לא עבדין טבות שעושין למדותיו של הקב"ה רחמים.** איהו אמר טעמא אחרינא משום שלא טוב עושין אלו שעושין מצוותיו של הקב"ה

[1] מגילה פ"ד מ"ט] ברכות לג.; מגילה כה. [ילקו"ש כי תצא תתקכ] **2)** [ברכות לד., דברים רבה יא ח, זהר ויקרא יח.] **3)** מגילה פ"ד ה"י - לט: כל הענין **4)** [עי' ברכות לג.: ומגילה כה. ובתוד"ה מפני שעושה] **5)** עיין ברכות לד. בתוס' ד"ה אמר **6)** ברכות לד. [דברים רבה יא ח] **7)** [כעי"ז לעיל פ"ג ה"ד - כו.]

[מ. מ: – ה"ג]

חוץ ממי שלא אמר מחיה המתים וכו'. דנשלשה אלו מחזירין. ואם שכחה ולא ידע לחזור אין ממתינים לו כלל אלא מעבירין אחר תחתיו. וכתב הטור (או"ח סי' קכו ועיי"ש בב"י) ירושלמי זה דאע"ג דלית הלכתא כוותיה בהא דמחלק בין יחיד לשליח ציבור, מ"מ למדנו ממנו דהא דאמר הבבלי (כט.) טעה בכל הברכות כולן אין מעלין [פי'] מעבירין אותו חוץ מברכת המיינין, דאין למדין מן הכללות אפי' במקום שנאמר בו חוץ, כדאמר הבבלי פרק קמא דקידושין (לד.) דזל בתר טעמא דולאי בתחיית המתים ובונה ירושלים איכא למיחש שמא מין הוא: **ואשגר מכניע זדים.** דלגה והתחיל על הגדיקים, והזכירוהו ולא ידע לאומרה ששכחה. והס לא היו מתפללין במחזורים אלא על פה: ה"ג **בסופה שרי משקיף עליה.** והכי פירושו, בתחילה לא זכרה כלל וכשסיים מלך אוהב לדקה ומשפט התחיל על הגדיקים והזכירוהו שיחזור ל[ברכת] משומדים, והתחיל לתת על לב לזוכרה כדין משנתינו דהיכא דטעה ולא ידע מה יאמר מתחיל לו מעט ולכתב רמב"ם בפ"י מהל' תפלה (ה"ג): **אמרו לו** וכו'. כלומר [לא] הניחוהו [להתחיל] ומיד העבירו אחר תחתיו. ואמרו לו **דלא שיערו חכמים בכך,** כלומר דאע"פ שבשאר ברכות מתחיל לו קודם שיעבירו אחר תחתיו, בזו וכיוצא בה דהיינו תחיית המתים ובונה ירושלים אין לו שיעור המתנה, אלא מיד יעבור אחר תחתיו. אבל הבבלי (כט.) פליג ואמר דהמתינו לו, והקשו למה הרי אין הדין להמתין בזו, ונדחקו לתרץ כמה תירוצים, וז"ל (הבבלי שם), שכחה והשקיף עליה שתים ושלש שעות ולא העלוהו ואמאי והא וכו'. ופי' רש"י והשקיף, חשב לזכור אותה, לשון סוכה, כדמתרגמינן ויסקף (בראשית יט כח) ואסתכי: **הסיע דעת כמי שעקר** וכו'. כלומר אם סיים המברך את עמו בשלום אמן יהיו לרצון אמרי פי וגו', והיה לו לעקור [רגליו] אלא ששכח ולא נתן לב לעוקרן וכשנתן לב זכר שלא הזכיר ראש חודש וצריך לחזור, חוזר לראש, דכמו שעקר רגליו [הוי] כיון דבאומש הוא ללא עקרן: **ואילין תחנוניא צריכה.** מילתא באנפי נפשה היא, כלומר מי שרגיל לומר אחר תפלתו תחנונים ועקר רגליו קודם שאמרן צריך עיון אי כמאן דלא עקר רגליו דמי ולעבודה חוזר וכדאמר רב נחמן בבבלי (כט:) בליצנא קמא, או דילמא כיון דעקר עקר וחוזר לראש: **הראשונים.** הפסוקים הראשונים שקרא הראשון: **מפני הברכה.** דהעולה לקרות בתורה אומר ברכו, ולא שייך אלא ביחיד דילפינן לה (בבלי מה.) מדכתיב (תהלים לד ד) גדלו לה' אתי, גדלו הרבים אתי היחיד: **אית לך** וכו'. בתמיה, והרי אין המתרגם אומר ברכו:

ר"ש סירילאו

ופליג. מחלק, שיש ברכות שמסלקין אותו, באותן ברכות שהמיינים מפקפקין בהן דהיינו תחיית המתים, ומשיח וקללה עליהן: **מכניע זדים.** ברכת המיינין: **שרי משקיף עלה.** (°תמיל) [°התחיל] לזכור אותה. משקיף, תרגום השקיפה (דברים כו טו) אסתכי, וכן תרגום מלפה (בראשית לא מט) סכותה. **והכי** שתים ושלש שעות. **ואמרו לו לא שיערו חכמים כך.** להמתין לו כל כך. **והטעם** שהמתינו לו ולא סלקוהו, משום דלא שכח אלא הסוף אבל אתחולי התחיל בה, והכי איתא בגמרא דילן (כט.): **הסיע הדעת.** כיון שהסיח דעתו שלא לומר עוד תחנונים, אע"פ שלא עקר רגליו כעקר דמי: **ואילין תחנוניא צריכא.** מי שלא היה רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו אלא פעם אומרן ופעם אינו אומרן, והיוס בראש חדש אומרן, ועד שלא סיים נזכר שלא אמר ראש חדש, מי אמרינן לא עקר מיקרי או דילמא עקר מיקרי, מיבעיא ולא איפשיטא: **ונשתתק.** ואגלא: **ממקום שהתחיל הראשון.** הך מימרא מתפרשת בתר דתקינו (מגילה כא:) שכל העולה מברכין, והראשון כיון שנשתתק איכא הסיע הדעת, [°דכי צריך בתחלה על דעת שיוציאם בפה הוא דצריך, וכיון שנגלם איכא הסיע דעתו,] וברכה ראשונה שצריך לא קיימא אקרמי שלא קרא, כדאמרינן לעיל דהסיע הדעת כעקר רגליו דמי, הילכך אין מימר ממקום שפסק ויסמוך על הברכה שצריך אותו שנשתתק, הרי **האחרונים נתברכו לאחריהם ולא לפניהם,** דברכת הראשון שהסיע דעתו מלקרות לא קיימא אקרמי בתרתי, הילכך לא נתברכו, הילכך צריך לחזור ולקרות כל הראשונים, ויסמוך על ברכתו של ראשון, ומהניא אותה ברכה כאילו הוא גופיה צריך לשומע כעונה. וכן נראה דעת הרמב"ם (פי"ב מהל' תפלה ה"ו) דלא יחזור ויברך, ולבסוף מברך וכגון שהיתה פרשה של חמשה פסוקים דאין מפסיקין אותה לשנים, וכבר קרא שיעורו מקודם והתחיל בה ונשתתק, וידענו דכולהו ממשה [°הוה] קרי להו ראשון. [°אי נמי שהיה ידוע להן כמה קורא כל אחד ואחד, ויודע היכן מתחיל והיכן מסיים.] דאי בענין אחר מנא לן דהני אחרונים קרי להו קמא [°דנסמוך להו אברכה דקמא], דילמא לא קרי להו. וכי תימא ואמאי לא נוקי כגון דלא קרא אלא פסוק אחד ומיתייב למקרי תו שנים, ליתא, דאי הכי לא קרא הראשון שיעורו, ופשיטא דחזר מתחלה דתנן מהיכן מתחיל מתחלת ברכה שטעה זה, והיכי אמרינן אין תימר ממקום שפסק: **שנים קורין ואחד מתרגם.** אפילו שאחד מתרגם אין קורא אלא אחד, אותו שעומד לקרות בתורה, ואין שלש לצור קורא עמו[א]: **מפני הברכה.** שיברכו השנים וראין כשתי רשויות:

אעפ"י שלא עקר רגליו כמי שעקר רגליו הוי: **ואילין תחנוניא צריכא.** ואלו האומרים תחנונים אחר התפילה קודם עקירת הרגל מספקא לן אי כעקירת רגליו דמי וחוזר לראש כיון שכבר סיים תפילתו או דילמא חוזר לעבודה: **ונשתתק.** זה שהיה עולה היה קורא ואם נשתתק: **יתחיל ממקום שהתחיל הראשון.** ויחזור נמי ויברך תחילה: **הראשונים.** פסוקים הראשונים שקרא הראשון: **נתברכו לפניהן.** אמרו עליהן ברכה תחילה ולא בסוף והאחרונים שקרא השני נתברכו אחריהן ולא לפניהן הלכך יתחיל ממקום שהתחיל ראשון ויחזור ויברך תחילה: **שתהא כולה תמימה.** שתהא כולה נקראת בברכה: **מפני הברכה.** מפני שמברכין שניהם והוי כברכה לבטלה דהא סגי בחד: **אית לך מימר מפני הברכה.** והא אין המתרגם מברך: **אלא משום** וכו'. דתרי קלי לא משתמעי:

אשכח תניי ופליג. אשכחן תנא דברייתא דפליג על הא דאמר ריב"ל בסתם דאין מחזירין אותו ולא מחלק מידי בין הברכות, אבל האי תנא ס"ל דלכל אין מחזירין אותו חוץ ממי שלא אמר ג' אלו מחיה מתים וכו' שמחזירין אותו לפי שאני אומר מין הוא ואינו מאמין באלה ולריך שיאמר אותן: **ואשגר מכניע זדים.** טעה והשמיט מכניע זדים: **בסופה.** ובסוף התחיל להשקיף עליהם מה יאמרו לו על זה, ואמרו לו **לא שיערו חכמים בך** ולא עליך אמרו כן דודאי לאדם כמותך אין לחשוד אותו בכך*: **הסיע דעת.** הסיח דעתו מתפלתו אחר שגומרה ולא היה בדעתו לומר עוד איזה תחנונים, הוי כמי שעקר את רגליו ומוחזר לראש: **ואילין תחנוניא צריכה.** ואם נזכר באותן תחנונים שאומר אחר התפלה, מיבעיא לן אם הוי כעקר את רגליו או לא: **יתחיל ממקום שהתחיל הראשון.** זה שקרא לפניו ונשתתק כדמפרש טעמא, שאם אומר אתה ממקום שפסק, א"כ פסוקים הראשונים שקרא הראשון נתברכו לפניהן שביך זה לפני קריאתן ולא נתברכו לאחריהן שהרי לא הספיק לברך: **והאחרונים.** פסוקים אחרונים שקרא זה שעומד תחתיו. **נתברכו לאחריהן ולא נתברכו לפניהן** שהרי מתחיל ממקום שפסק וגומר קריאת הראשון על סמך ברכתו שביך כבר: **וכתיב תורת ה' תמימה** וגו' **שתהא כולה תמימה.** בברכותיה שמברכין עליה, והלכך לריך שיתחיל ממקום שהתחיל הראשון, ואז יברך בתחילה ובסוף, ונמצאו כל הפסוקים נתברכו לפניהן ולאחריהן: **תני.** בתוספתא דמגילה פ"ג (הי"ג): **אמר ר' זעירא.** דטעמא הויא מפני הברכה, שאי אפשר שיהו שנים מברכין על קריאה אחת ובלא ברכה היאך יקרא בתורה. ופריך הש"ס על טעמיה דר"ז **והתני** שם בסיפא וכן **לא יהו שנים מתרגמין ואחד קורא** וכי אית לך למימר מפני הברכה על התרגום, אלא היינו טעמא דריסא והסיפא, משום שאי אפשר לשני קולות שיהו נכנסין לתוך אוזן אחת, דתרי קלי לא משתמעי:

מילתא באנפי נפשה היא, כלומר מי שרגיל לומר אחר תפלתו תחנונים ועקר רגליו קודם שאמרן לריך עיון אי כמאן דלא עקר רגליו דמי ולעבודה חוזר וכדאמר רב נחמן בבבלי (כט:) בליצנא קמא, או דילמא כיון דעקר עקר וחוזר לראש: **הראשונים.** הפסוקים הראשונים שקרא הראשון: **מפני הברכה.** דהעולה לקרות בתורה אומר ברכו, ולא שייך אלא ביחיד דילפינן לה (בבלי מה.) מדכתיב (תהלים לד ד) גדלו לה' אתי, גדלו הרבים אתי היחיד: **אית לך** וכו'. בתמיה, והרי אין המתרגם אומר ברכו:

מהר"א פולדא

אשכח תנא דפליג וכו'. וכ' יהושע בן לוי לא מפליג ביניהן: **מין הוא.** שאינו מאמין בתחיית המתים, או במכניע זדים שאינו רואה לקלל המיינים, ואינו מאמין בבנין ירושלים שיבנה במהרה בימינו: **שרי משקיף עליהון.** התחיל להביט על הגיעור אם יתקבל אותו בשביל דילוגו, ואמרו לו לא שיערו חכמים שאמרו על כיוצא בזה שהוא מין בך, שאתה מוחזק בחסידות ובגבה היתה דילוגך, ובבבלי (כט.) אימא, דאחל והתחיל בה, שהרי בסופה אמרינן שדילג: **הסיע דעת.** היסח הדעת, שהסיח דעתו מלהתפלל עוד, אע"ג שעדיין לא עקר רגליו, כמי שעקר דמי: **ואילין תחנוניא צריכא.** יש רגילין לומר תחנונים אחר שמונה עשרה, מבעיא לן אם מזכר בתחנונים, אם הוה כאלו עקר רגליו או לא: **ונשתתק.** הו"ל כמי שהפסיק כאן ולריך לברך לאחריה, והשני אינו יכול לברך ברכה זו, שהרי הוא לא קרא, ואם נאמר שנומר קריאה ומברך ברכה אחרונה, א"כ הראשונים וכו' שהרי בשביל שנשתתק אינו יכול לברך אחרונה, ולא יהא אלא כמי שלא קרא כלל, ולא יהא אלא כמי שלא נתברכו לפניהן ולא לאחריהן, ומאי דאמרינן לעיל דהסיע הדעת כעקר רגליו דמי, הילכך אין מימר

שינויי נוסחאות

א) לכל. ברש"ס דאמר רב יהודה אמר רב לכל:
ב) מחזירין. בשבלי הלקט (ענין תפילה יט) וברש"ס מעלין:
ג) עליהון. בבבלי (כט.) בה שתים ושלש שעות, וכעי"ז ברש"ס:
ד) אמרין ליה וכו' כך. בבבלי (שם) ולא העלוהו:
ה) כך. בר"א ודפ"ו בך:
ו) הסיע. בכי"ל הֶסֵיע. בראבי"ה (ח"א סי' פה) הסיח:
ז) בריה. באו"ז (ח"ב הל' שבת מה) בשם:
ח) ר' חייא. ברש"ס ליתא:
ט) יתחיל. בראבי"ה (ח"ב מגילה תקנב) מברך ומתחיל:
י) הראשון. בשבלי הלקט (ענין תפילה מ) הראשון ומברך:
כ) שפסק הראשונים. בריי"ף (מגילה יא: מדה"ר) ובראב"ן (ברכות קפא) שפסק הראשון הראשונים. בראי"ש (מגילה פ"ג ג) שפסק הראשון. בראבי"ה (שם) שפסק הראשון הפסוקים הראשונים:

תורה אור השלם

א) תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי:
(תהלים יט ח)

הגהות וציונים

א. עי' תוס' מגילה כא: ד"ה תנא:

ביאור הגרח"ק

חוץ ממי שלא אמר מחיה המתים וכו'. לפירושא קמא ה"ק, חוץ ממי שלא אמר וכו' שמחזירין אותו, ולפירושא בתרא בטועה באלו מסלקין אותו. ומעשה דשמואל הקטן דלהלן מוכח כהאי פירושא: **אני אומר מין הוא.** ולכך דלג עליהן: **ואשגר מכניע זדים בסופה.** בסוף הברכה טעה ולא ידע לסיימה: **שרי משקיף עליהון.** התחיל ליזכר בה: **לא שערו חכמים בך.** דאע"ג שהטועה באלו מסלקין אותו לא שערו בך שאין לחשוד אותך אלא ודאי מתוך שכחה הוא: **הסיע דעת.** גמר להתפלל והסיח דעתו

א) [מיי' פ"י מהלכות תפילה הלכה ג טוש"ע או"ח סימן קכו סעיף א]:
ב) [טוש"ע או"ח סימן תכב סעיף ג בהג"ה ועיין ב"י וב"ח ומג"א שם]:
ג) מיי' שם הלכה י סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן תכב סעיף ג:
ד) [טוש"ע או"ח סימן קיז סעיף ה]:
ה) מיי' שם פי"ב הלכה ו סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן קמ סעיף ג:
ו) מיי' שם טוש"ע או"ח סימן קמא סעיף ב:
ז) מיי' שם הלכה יא (יב):
ח) טור או"ח סימן קמא:

[מ: – ה"ג ה"ד]

תני. תניא אידך דפליג על הברייתא דהתוספתא: א"ר עולא. טעמא דהאי תנא משום דקריאת התורה בתורה, כלומר עיקר המיוד מתקנת משה ועזרא שיהו קורין בתורה אבל לא תקנו הס לקרות בנביא וא"כ הואיל דקריאת התורה תובה עליהן יהבי דעתייהו לשמוע אפי' שנים הקורין, ובנביא שתקנו חכמים אח"כ להפטרה ואין תובה כל כך עליהס אין שנים קורין, דלא יהבי דעתייהו לשמוע מהס: בתחילה מסרב. כשאומרין לאחד לירד לפני התיבה להתפלל. ובפעם שניה מגמגם כמו שרולה ואינו רולה. ובפעם השלישית רץ ובא להתפלל: עאל חזנא. ולא היה רולה לעלות ולהתפלל, והטריח על אחד שיתפלל במקומו ולא קיבל זה ממנו, ובסוף בא זה לגבי ר"א להתנצל עלמו על שסירב, ואמר אל יכעוס אדוני עלי שבשביל שלא הייתי מתעורר בגופי והרגשתי איזה כבדות בעלמי בשביל כך לא עליתי לבהכ"נ לירד לפני התיבה. והשיב לו לא עליך כעסתי כי אם על זה שהטריח עליך הרבה: בטיטיי. שם אחד שעבר לפני התיבה ונשתתק באופנייה בסדר קדושה של ברכת יוצר אור והאופנים וכו': אתון ושאלון לרבי אבון. מהיכן יתמיל זה שעובר תתתיו: אמר לון מכיון דעניתון קדושתא. כשפתח הראשון באופנים כבר ענו העבור קדושה בתחלה הוי השתא ממקום זה ואילך כמי שהוא תחלת ברכה: מתני' לא יענה אחר הכהנים אמן. בסוף כל ברכה כמו ששאר לבור עוביס: מפני הטירוף. שלא תטרוף דעתו ויטעה, לפי שש"ל צריך להתחיל ברכה שניה ולהקרות להן מלה במלה, ואם יענה אמן לא יוכל לכוין ולחזור ולהתחיל הברכה שראוי להתחילה: לא ישא את כפיו. שמא לא יוכל לכוין ולחזור לתפלתו להתחיל שיס שלוס, שאפשר שתהא דעתו מטורפת מאימתא דלבורא: ואם הבטחתו. ואם בטוח הוא שלא תהא דעתו מטורפת מאימת הציבור, רשאי ליטא את כפיו: גמ' תני. בתוספתא דמגילה פ"ג (הט"ז): אית תניי תני הרי זה בור. הענה אמן אחר ברכותיו: בעונה בסוף. כל הברכות כמו אחר כל י"ח ברכות דתפלה, וכיולא בה:

תני שנים קורין בתורה ואין שנים מפטירין בנביא. אמר ר' עולא קרויות בתורה ואין קרויות בנביא: [ולא יהא סרבן וכו':] אמר [א]ר' יהושע דרומיא [ב]שלשה דברים רובן ומיעוטן רע ובינוניתן יפה השאור והמלח והסירוב [ג]בתחילה מסרב שנייה מעמעם ובשלישית רץ ובא. [ד]ר' חונא הוה יתיב בחד כנישתא עאל חזנא ואטרח על חד דייעול ולא קביל עילוי בסופא אתא לגבי ר' אלעזר אמר ליה לא יכעום מרי עלי בגין דלא הוינא מיתער לא עלית. אמר ליה עלך לא כעסית אלא על הדין דאטרח. [ה]בטיטיי אישתתק [ו]באופנייה אתון ושיילון לר' אבון. אמר לון ר' אבון בשם ר' יהושע בן לוי [ז]זה שעובר תחתיו יתחיל ממקום שפסק. אמרין ליה והא תנינן [ח]מתחילת הברכה שטעה זה. אמר לון מכיון דעניתון [ט]קדושתא כמי שהוא תחילת ברכה: הלכה ד מתני' [י]העובר לפני התיבה לא יענה אחר הכהנים אמן מפני הטירוף. [יא]אם אין שם כהן אלא הוא לא ישא את כפיו. [יב]ואם הבטחתו שהוא נושא את כפיו וחוזר לתפילתו רשאי: גמ' [יג]תני [יד]הפורס את שמע והעובר לפני התיבה והנושא את כפיו והקורא בתורה והמפטיר בנביא והמברך על אחת מכל מצות האמורות בתורה [טו]לא יענה אחר עצמו אמן ואם ענה הרי זה בור. [טז]אית תניי תני הרי זה בור ואית תניי תני הרי זה חכם. אמר רב חסדא מאן דמר הרי זה חכם [יז]בעונה בסוף ומאן דמר הרי זה בור בעונה על [יח]כל ברכה וברכה.

תני שנים קורין וכו'. ופליגא הך ברייתא אדלעיל, וכמו שרגיל לומר הבבלי תניא אידך כי פליגא מרשאומים: שנים קורין ואין שנים מפטירין. ומפרש עולא טעמא, משום דכולי עלמא רגילי בתורה ותרי קלי משתמעי, אבל בנביא לאו רובא רגילי ואין אוזן שומעת יפה: קרויות. (בשקל) [במשקל] לקרות, טורף מיד הלקוחות, והס בעלי מקרא בלשון הבבלי (עירובין כא:) וכן רבי פלוני קרא (תענית כז:) ופירש"י בעל (פסוק) [מקרא]: בתחילה מסרב. כשאומרים לו שיעבור לפני התיבה: מעמעם. כלומר מזמין עלמו, כמו נגער לעמוד (רש"י לד. ד"ה מהבהב): ואטרח על חד דיעול וכו'. סרב עמו שיעבור לפני התיבה: חזנא. שמש של בית הכנסת קרוי חזן בלשון תלמוד: בטיטי. שליח ציבור היה וכך שמו: באופנייא. בקדושת ברכת יוצר אור אחר שסייס והאופנים וכו' ממקומו: מכיון דעניתון כו'. ומ'לאל ברוך הוי בתחילת ברכה אחרת: מתני' לא יענה אמן אחר הכהנים. בסוף כל ברכה וברכה: מפני הטירוף. שלא תטרף דעתו עליו ויטעה לפי שלריך להתחיל בברכה שלאחריה [א][ולומר לפני הכהנים כל תיבה ותיבה כדאמרינן במס' סוטה (לט:), ובעונותו אמן לא יוכל לכוין מהר להתחיל בברכה שלאחריה] כדאמרינן במדרש (במד"ר יא ד) אמור להס מלמד ששליח ציבור אומר להס כל ליבור: ואם אין שם כהן אלא הוא. השליח ליבור: לא ישא את כפיו. דשמא לא יוכל לחזור לתפילתו לדעת [לכוין] ולהתחיל שלוס שדעתו מטורפת עליו מאימת הליבור: ואם הבטחתו. כלומר שהוא בטוח שאין דעתו מתטרפת עליו: רשאי. כתב הטור (סי' קכא) ויעקור רגליו מעט בעבודה ויאמר מודים עד ולך נאה להודות, ויעלה לדוכן ויברך ברכת כהנים, ויקרא לו אחר, ולריך שהמקריא יכוין לבו אל התפילה משעה שיתחיל שליח ליבור שמונה עשרה [עכ"ל]. וחוזר שליח ליבור ומסייס שיס שלוס, כך כתב מהר"י קאלו (שם) בשם רש"י (לד.). והמרדכי כתב מיהו רשאי קתני ולא חייב, כדלכתב הגהות מיימוניות בהלכות תפילה (פט"ו אות ט) דאין עובר בעשה אלא כשאומרים לו עלה, וכדלקמן בגמרא:

ר"ש סיריליאו

שנים קורין בתורה. כדמפרש עולא קרויות בתורה. שמפסיק זה ואחר קורא זה. מה שאין כן בנביא, דאין מפטיר זה ומפסיק ואחר ומפטיר זה, אלא אחד הוא דגומרה: בתחלה מסרב. כשאומרים לו לך התפלל יעשה עלמו כאינו רולה, כלומר איני כדאי לכך: שניה מעמעם. מפקפק: חזנא. שמש: ואטרח על חד דיעול. הטריח על א' שיתפלל ולא רצה: בסופא אתא וכו'. לאחר התפילה בא לר' אליעזר ואמר לו לא יכעוס עלי מר שלא ירדתי להתפלל כי לא הייתי ניעור כ"כ, א"ל ר"א עליך לא כעסתי אלא ע"ז שהטריח עליך יותר מדאי: בטיטי. שם אדם: אשתתק באופנייה. בברכות ק"ש טעה בוהאופנים וכך היה מנהגן שהיה ש"ץ מוציא את הקהל בברכות ק"ש והקהל היה עונה קדושה: מכיון דעניתון קדושה וכו'. מכיון שהקהל ענה קדושה כמי שהאופנים תחילת ברכה הוא וכן אם השתתק לאחר שאמר ברוך כבוד מתחיל מלקל ברוך נעימות: מתני' לא יענה אמן אחר הכהנים. בסוף כל ברכה וברכה: מפני הטירוף. שלא תטרף דעתו ויטעה לפי שש"צ מקרא את הברכות לכהנים ואם יענה אמן לא יוכל לכוין מהר ולהתחיל בברכה שלאחריו וכן בסוף הברכות לא יוכל להתחיל בשים שלום: אלא הוא. הש"צ: לא ישא את כפיו. שלא יוכל להתחיל בשים שלום שדעתו מטורפת מאימת הצבור: ואם הבטחתו וכו'. כלומר שהוא בטוח שאין דעתו מטורפת: גמ' ואית תניי תני הר"ז חכם. העונה אמן אחר ברכותיו: בעונה בסוף. כל ברכותיו כגון בבונה ירושלים דאנן אמרינן אמן:

שינויי נוסחאות

א] ר' יהושע. בכי"ר ר' הושעיא:
ב] ר' חונא. בכי"ר ובראבי"ה (ברכות צה) ר' אליעזר:
ג] בטיטיי. בראב"ן (ברכות קפא) בר פלוני. ברוקח (הל' ברכות שכ) בן פוטא:
ד] באופנייה. בתוס' (לד. ד"ה מהיכן) ובברא"ש (סי' יח) וברוקח (שם) באופנים:
ה] קדושתא. בכי"ר קדושה. בתוס' (שם) קדושת השם:
ו] תני. בראב"ש (פ"ז י) תני בר קפרא:
ז] את. בראשונים וברש"ס על:
ח] כל. בד"ו ודפ"ר ליתא:

הגהות וציונים

א. נוסף ע"פ רש"י שעל הרי"ף דף כג: שכל הקטע מצוטט משם:

ביאור הגרח"ק

תני שנים קורין בתורה וכו'. וקס"ד דשנים כאחד וסתרן ברייתות אהדדי: קרויות בתורה ואין קרויות בנביא. ברייתא הכי קאמר קרויות וכו' כלומר כמה קרואים יש בתורה ושנים דאמר לאו דוקא ואין כמה קרואים בנביא אלא א' עולה לנביא: רובן ומיעוטן. מהן רע: והסירוב. של היורד לפני התיבה או שחברו מבקש לכבדו רובן ומיעוטן רע אלא כיצד עושה: בתחלה. פעם ראשונה שאומרים לו לך רד: יסרב. כאומר איני כדאי לכך: שניה מעמעם. מפקפק: חזנא. שמש: ואטרח על חד דיעול. הטריח על א' שיתפלל ולא רצה: בסופא אתא וכו'. לאחר התפילה בא לר' אליעזר ואמר לו לא יכעוס עלי מר שלא ירדתי להתפלל כי לא הייתי ניעור כ"כ, א"ל ר"א עליך לא כעסתי אלא ע"ז שהטריח עליך יותר מדאי: בטיטי. שם אדם: אשתתק באופנייה. בברכות ק"ש טעה בוהאופנים וכך היה מנהגן שהיה ש"ץ מוציא את הקהל בברכות ק"ש והקהל היה עונה קדושה: מכיון דעניתון קדושה וכו'.

מהר"א פולדא

שנים קוראים בתורה. העולה קולא עם הזן בלשם: קרויות. הרבה קוראים בה אחר זה כמו בשבת ויו"ט. [א] לשון אחר ר' עולא מפרש להברייתא]: מעמעם. מגמגם כרולה ואינו רולה: [ב]ר' חונא הוה יתיב. קמ"ל בזה דר' חונא הוא בעל מימרא זו:] אעיל חזנא. הוא השמש בא והטריח הרבה על אחד שיכנס וירד לפני התיבה, ולא קיבל עליו ההוא גברא לירד לפני התיבה, לסוף אתא האי גברא לפני ר' אלעזר שהיה שם בבית מדרשא, ואמר לו לא יכעוס מורי עלי שלא נכנסתי לירד לפני התיבה, לא הייתה כוונתי לסרב נגדך, אלא בשביל שלא הייתי מיעור. ואמר לו ר' אלעזר לא עליך כעסתי, אלא זה שהטריח עליך כל כך: בטיטיי. שם אדם והיה ש"ץ: אישתתק באופנייא. אחר קדושת יוצר אור אומרים ואופנים ומיון וכו', ובאותו שעה נשתתק: אתו ושיילו לרבי אבון. מהיכן יתמיל זה שיעמוד תחתיו, ואמר להו משום ר' יהושע בן לוי ממקום שפסק הראשון, ולא תחילת ברכת יוצר אור: מתחילת הברכה שטעה זה. וכבר נמי יתמיל מתחילת יוצר אור: מכיון דעניתון קדושתא. הואיל וכבר עניתם הקדושה דיוצר אור, הו"ל כאילו סיימו כל הברכה של יוצר אור והו"ל מקום שמתחיל בו כתחילת ברכה שטעה זה [ג]: מתני' מפני הטירוף. לפי שהוא לריך להקרות לפני הכהנים מילה במילה, ואם יענה אמן מייסין שיטרוף דעתו, ולא ידע באיזה מילה הוא עומד: הוא. השליח ליבור: לא ישא את כפיו. שלא יטרוף דעתו מאימת ליבורא, ולא יוכל לכוין להתחיל שיס שלוס: ואם הבטחתו. ואם הוא בטוח אף שהוא נושא את כפיו יכול לחזור לתפילתו, רשאי: גמ' הפורס על שמע. מי שנא לביהכנ"ס אחר שאמרו קדיש וברכו, יכול הוא בעצמו לומר קדיש וברכו. פורס לשון פרוסה הוא: לבסוף. אחר שסיים כל הברכות ואין לו לברך עוד:

הערות מהרא"פ

א) תוספת זו מלוח הטעות א. ובלוח הטעות ב הוסיף עליו, וכן עיקר:
ב) תוספת זו מלוח הטעות ב:
ג) פי' בתוך האופנים טעה והוא מתחיל באופנים: (לוח הטעות ג)

א טוש"ע או"ח סימן נג סעיף טז:
ב טוש"ע או"ח סימן נט סעיף ה:
ג [מיי' פ"י מהלכות תפילה הלכה ד טוש"ע או"ח סימן קיט סעיף ג וסימן קכו סעיף ב]:
ד מיי' פי"ד מהלכות תפילה הלכה ה סמג עשין כ טוש"ע או"ח סימן קכח סעיף יט:
ה [מיי' שם פט"ו הלכה י] טוש"ע או"ח סימן קכח סעיף כ:
ו ז מיי' פ"א מהלכות ברכות הלכה טז סמג עשין מז טוש"ע או"ח סימן רטו סעיף א:
ח
ט
י
יא
יב
יג
יד
טו
טז
יז
יח
יט
כ
כא
כב
כג
כד
כה
כו
כז
כח
כט
ל
לא
לב
לג
לד
לה
לו
לז
לח
לט
מ
מא
מב
מג
מד
מה
מו
מז
מח
מט
נ
נא
נב
נג
נד
נה
נו
נז
נח
נט
ס
סא
סב
סג
סד
סה
סו
סז
סח
סט
ע
עא
עב
עג
עד
עה
עו
עז
עח
עט
פ
פא
פב
פג
פד
פה
פו
פז
פח
פט
צ
צא
צב
צג
צד
צה
צו
צז
צח
צט
ק
קא
קב
קג
קד
קה
קו
קז
קח
קט
ר
רא
רב
רג
רד
רה
רו
רז
רח
רט
ש
שא
שב
שג
שד
שה
שו
שז
שח
שט
ת
תא
תב
תג
תד
תה
תו
תז
תח
תט

מהרש"א | מהרש"ל | מהרש"ם | מהר"ם שיף | מהר"ם חלאוה | מהר"ל | מהר"ר אלעזר פלדרמן | מהר"ר אלעזר אזקרי | מהר"ר אלעזר אשכנזי | מהר"ר אלעזר אשכנזי | מהר"ר אלעזר אשכנז

גמ' ממצעין את הכהן. כדאמר בנבלי פרק אמר להם הממונה (יומא לז.), שלשה שמהלכין בדרך הרב באמצע גדול מימינו וקטן משמאלו. והכי נמי אמרינן בסנהדרין בריש פרק כהן גדול (יח.) והממונה ממלעו לכהן גדול, ופי' רש"י שהולך הממונה לימינו וכל העם לשמאלו, נמצא כהן גדול באמצע: נתכוין. משנה סוף מסכת פרה (פי"ג מ"ג): **הזאתו פסולה.** דבעינן כוונת הזאה והרי לא נעשית מחשבתו (רע"ג שם). ובנבלי פרק אלו נאמרין (סוטה לח:) מייתי הך בעיא ופשיטותא. ופי' רש"י (שם לט.) הלדיס שבפניו, לדיס שיש ממנו ולהלן ולא לדיס שיש ממנו ולאחור, והכא נמי העומדים בלדיס של כהן ממנו ולהלן בכלל הברכה הוא דלפניו דמי אצל של אחר ממנו אע"פ שאינו לאחריו ממש כלאחריו דמי. עכ"ל. ביאור דבריו שאינו תחן חוט ישר מפניו של כהן ליימינו ושמאלו, כל שלפני החוט כלפניו דמי, ואחר החוט כלאחריו, אע"פ שגופו עומד שוה בשוה גופו לגופו של כהן ובגידו ממש: וצריך שיהא החזן ישראל. כתבו התוספות (לד. ד"ה לא) והרא"ש (שם סי' יז) בשם רבינו תם דחזן פירש בערוך (ערך חזן) שליח ליבור, וטעות, דאינו אלא השמש כדלעיל, והביא כמה ראיות. ומכאן פי' רבינו תם שאין שליח ליבור אומר כהנים דהוא הספקה, אבל להקרות הכהנים מלה במלה שליח ליבור מקרא, כדאיתא במדרש בהדיא. ע"כ. וכתב רמב"ם (פי"ד מהל' תפלה ה"ג) מדכתיב אמור להם מכלל דמקרא מלה במלה, וכן הקורא כהנים, דמלשון אמור להם יליף במדרש תרתי (מדרש אגדה במדבר פ"ו כג) הקורא כהנים והמקרא מלה במלה. וכתבו עוד התוספות (שם) דאם אומר שליח ליבור אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה וכו' האמורה מפי אהרן ובניו כהנים, ויאמר המלה של כהנים בקול רם, לא הוי הפסק: **אם היה אחד וכו'.** והנבלי (סוטה לח.) סבור דאם לא היו שנים אין קורא כלל, אלא הוא עולה מעצמו, דכתיב אמור להם לשנים ולא לאחד. מ"מ אחר כך מקרא אפי' ליחיד, דאע"פ שממלא אמור [ולפינן] לקרות ולהקרות, כך קבלת הכהנים דלאחד מקרא ואינו קורא:

אמר ר' חנינא [מא.] **שנים ישראל ואחד כהן ממצעין את** [א] **הכהן** [ב] **אימתי בזמן שכולם שוין** [ג] **אבל אם היה אחד מהן תלמיד חכם** [א] **ממצעין את החבר. אמר ר' יהושע בן לוי** [ד] **מימי לא ברכתי** [ג] **לפני כהן** [ה] **ולא הנחתי ישראל לברך** [ה] **לפני. ר' יודה בן פזי בשם ר' אלעזר** [ב] **כל כהן שהוא עומד בבית הכנסת ואינו נושא את כפיו עובר בעשה.** [ו] **ר' יודה בן פזי** [ז] **כך** [א] **הוה תשיש** [ח] **הוה חזיק רישיה וקאים ליה אחורי עמודא.** [ט] **ר' אלעזר נפיק ליה לברא. ר' אחא** [י] **ר' תנחומא בר' חייא** [יא] **בשם** [כ] **ר' שמלאי** [יב] **עיר שכולה כהנים** [מ] **[כולן] נושאין את כפיהן למי הן מברכין לאחיהם שבצפון לאחיהם שבדרום** [נ] **לאחיהם שבמזרח לאחיהם שבמערב** [ד] **ומי עונה אחריהן אמן הנשים והטף. תני** [יג] **אביי בר' בנימן** [ה] **העומדים לאחורי הכהנים אינן בכלל ברכה. העומדים לפני הכהנים אמר ר' חייא בר ווא** [ו] **אפילו חומה של ברזל** [ס] **הברכה מפסקתה. העומדים** [פ] **מן הצדדין נשמעינה מן הדא** [יד] **נתכוון להזות לפניו והזה לאחריו לאחריו והזה לפניו הזייתו פסולה לפניו והזה על הצדדין** [צ] **שלפניו הזייתו כשירה הדא אמרה** [ה] **אף העומדים מן הצדדין בכלל ברכה הן. אמר רב חסדא** [ט] **וצריך שיהא החזן ישראל.** [ק] **רב נחמן בר** [ו] **יעקב אמר אם היה כהן אחד אומר כהן 'אם היו שנים אומר כהנים. אמר רב חסדא אפילו כהן אחד אומר כהנים שאינו קורא אלא לשבט: שיהא החזן המקרא ישראל: כהן אחד. אומר המקרא כהן, ולשנים קורא כהנים: שאינו קורא אלא לשבט. כהנים עם קדושין, ולעולם שייך לומר כהנים:**

שנים ישראל ואחד כהן. כגון בתעניית צבור דבעינן שלשה, כדילפינן ממשה דכתיב (שמות יז יב) ואהרן וחור תמכו בידיו וגו'. ואמרינן במס' דרך ארץ (רבה פ"ד) היו שלשה מהלכין הגדול באמצע, ומשום הכי מכבדין את הכהן וממלעין אותו: שכולן שוין. כלומר שהכהן נמי תלמיד חכם: **ממצעין את החבר.** תלמיד חכם, כדאמרינן בעלמא (מגילה כח.) כל תלמיד חכם שמברך לפניו כהן, ואפי' כהן גדול עם הארץ, אותו תלמיד חכם חייב מיתה: **עובר בעשה.** ושמו את שמי (במדבר ו כז). ובגמ' דילן (סוטה לח:) אמרינן בשלשה עשה, כה תברכו אמור להם ושמו את שמי (שם פס' כג-כז): **עיר שכולה כהנים** [מ] **כולן נושאין כפיהן, למי הן מברכין לאחיהן שבצפון.** אע"פ שאינן בבית הכנסת. [נ] [ומפרש התם דוקא משום דאינסי שאין יכולין לבא שהן בעיר אחרת] [ד] [והתם (בגמ' סוטה) מפרש לעם שבשדות, ודוקא [הנהו] משום דאינסי שאין יכולין לבא שהן עסוקים במלאכתם,] אבל בעניין אחר לא. [ה] [ובגמ' דילן (שם) מפלגינן אכי אישתיור [בי] עשרה. אית דלא גרים אלא לאחיהם שבדרום ואחיהם שבצפון ותו לא, ולישנא דקרא נקט דכתיב גבי גליות (ישעי' מג ו) אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי, וכן כתיב (שה"ש ד טז) עורי צפון ובואי תימן] **העומדים לאחורי הכהנים.** [ו] והם תוך בית הכנסת] לא אינסי, ואין הברכה משובה עליהן לעקור רגליהן ובא לפני הכהנים ולהיות שנים ישראל ואחד כהן. שהיו מהלכין בדרך ממצעין את הכהן לכבדו, לפי שלשה המהלכין הגדול באמצע: ממצעין את החבר. דתלמיד חכם קודם לכהן עם הארץ. ואיידי דהא דלקמן נקט נמי הא: ולא הנחתי ישראל לברך לפני. גרסינן להא בפרק המזקין (גיטין פ"ה) בהלכה ט' (לא.): כד הוה תשיש. ולא היה יכול לישא את כפיו: הוה חזיק רישיה. קושרו בחוזק למען ירמו שמחמת תשות כח אינו חולך לנשיאות כפים, והיה עומד אחורי העמוד בבית הכנסת. אבל ר' אלעזר היה נוהג שיצא לחוץ מבהכ"נ כשלא היה יכול לישא את כפיו: נושאין את כפיהן. כולן: לאחיהם שבצפון וכו'. כלומר להעם שבשדות: אינן בכלל ברכה. דהני לא אינסי והן מרחין בעצמן שאין הברכה משובה בעיניהם לעקור רגליהם ובא לפני הכהנים, משום שהברכה צריך להיות פניס כנגד פניס דכתיב (במדבר ו כג) כה תברכו וגו' אמור להם: העומדים לפני הכהנים. פניס כנגד פניס, אפי' יש דבר מפסיק ביניהם, הואיל דלא קיימי אחורי העורף לא מיקרי הפסק, כדאמר רבי חייא בר ווא: אפי' חומה של ברזל אין הברכה מפסקתן. כל"ל, וכן הוא בגיטין שם: העומדין מן הצדדין. מהו, אי משיבי כלפייהו או לא: נשמעינה מן הדא. מתניתין דפרה פרק י"ג (מ"ג): והזה לאחריו. שהיו גם שם כלים הלריכין הזייה: הזייתו פסולה. דבעינן שיהא מתכוין להם: על הצדדין הזייתו כשירה. וכן הוא בגיטין (פ"ה ה"ט - לא.), ולא גרסינן התם שלפניו, אלמא דצדדין כלפניו משיבי: וצריך. לכתחילה שיהא החזן המקרא ישראל: כהן אחד. אומר המקרא כהן, ולשנים קורא כהנים: שאינו קורא אלא לשבט. כהנים עם קדושין, ולעולם שייך לומר כהנים:

אמר ר' חנינא שנים ישראל ואחד כהן ממצעין את הכהן אימתי בזמן שכולם שוין אבל אם היה אחד מהן תלמיד חכם ממצעין את החבר. אמר ר' יהושע בן לוי מימי לא ברכתי כהן לפני כהן ולא הנחתי ישראל לברך לפני. ר' יודה בן פזי בשם ר' אלעזר כל כהן שהוא עומד בבית הכנסת ואינו נושא את כפיו עובר בעשה. ר' יודה בן פזי כך הוה תשיש הוה חזיק רישיה וקאים ליה אחורי עמודא. ר' אלעזר נפיק ליה לברא. ר' אחא ר' תנחומא בר' חייא בשם ר' שמלאי עיר שכולה כהנים [כולן] נושאין את כפיהן למי הן מברכין לאחיהם שבצפון לאחיהם שבדרום לאחיהם שבמזרח לאחיהם שבמערב ומי עונה אחריהן אמן הנשים והטף. תני אביי בר' בנימן העומדים לאחורי הכהנים אינן בכלל ברכה. העומדים לפני הכהנים אמר ר' חייא בר ווא אפילו חומה של ברזל הברכה מפסקתה. העומדים מן הצדדין נשמעינה מן הדא נתכוון להזות לפניו והזה לאחריו לאחריו והזה לפניו הזייתו פסולה לפניו והזה על הצדדין שלפניו הזייתו כשירה הדא אמרה אף העומדים מן הצדדין בכלל ברכה הן. אמר רב חסדא וצריך שיהא החזן ישראל. רב נחמן בר יעקב אמר אם היה כהן אחד אומר כהן 'אם היו שנים אומר כהנים. אמר רב חסדא אפילו כהן אחד אומר כהנים שאינו קורא אלא לשבט.

שנים ישראל ואחד כהן. בחכמתן: **מימי לא ברכתי לפני כהן.** אלא הכהן היה מברך: **ולא הנחתי ישראל לברך לפני.** שאני לוי: **עובר בעשה.** דכה תברכו את בני ישראל: **כד הוה תשיש.** ולא היה יכול לישא כפיו: **הוה חזיק רישיה וכו'.** היה כורך סודר על ראשו כדי שיראו שמפני שתשוש אינו נושא כפיו ועומד היה אחורי העמוד: **נפיק ליה לברא.** היה יוצא חוץ לביהכ"נ: **העומדים לאחורי הכהנים אינן בכלל ברכה.** שאין בכלל ברכה אלא העומדים לפניהם: **אפי' חומה של ברזל.** יש ביניהן ובין הכהנים: **הברכה מפסקתן.** לחומה והרי הן בכלל ברכה: **העומדין מן הצדדין.** של כהנים מאי אי בכלל ברכה הן: **נתכוון להזות מלפניו.** על כלים הטמאין טומאת מת: **והזה לאחריו.** שאף שם היו כלים הצריכין הזאה: **הזאתו פסולה.** דבעינן כוונה לטהרה כדכתיב (במדבר יט יט) והזה הטהור על הטמא שיהא מתכוין לו: **על הצדדין שלפניו.** שאינן כנגדו אלא לצדדין מיהו בצדדין שלפניו: **הזייתו כשירה.** אלמא צדדין שלפניו כלפניו דמי: **וצריך שיהא החזן ישראל.** כדי שיהא מקרא את הכהנים כדכתיב (במדבר ו כג) אמור להם: **אומר כהן.** ש"צ קורא כהן כדי שיחזיר פניו לברך:

הגהות וציונים

א. בבבלי סוטה (לח:) הנוסחא הא דאשתייר בי עשרה הא דלא אשתייר בי עשרה, וכן צ"ל ברש"ס. ופירש"י שם אישתייר בי עשרה מקצתן עולין לדוכן והעשרה עונין אמן. לא אישתייר בי עשרה לא חשיב לברכה לחודייהו הלכך כולן עולין ומברכין לאחיהם שבשדות:

נ) הברכה מפסקתה. בירו' גיטין (שם) **אינה מפסקת.** בראבי"ה (ברכות קסד) **אין** הברכה מפסקתן: **פ) מן הצדדין.** במרדכי (מגילה פ"ג תתטז) מן הצדדין **לכהנים:** **צ) שלפניו.** בירושלמי גיטין (שם) ליתא: **ק) רב נחמן בר יעקב אמר וכו' אמר רב חסדא.** בירושלמי גיטין (שם) **אמר רב חסדא** וכו' **ורב הונא אמר:** **ר) יעקב.** בתוס' (סוטה לח. ד"ה לשנים) **יצחק:**

מהר"א פולדא

ממצעין את הכהן. הכהן ילך באמצע כדי לכבדו: **אבל אם כו'.** וכדתנן בסוף הוריות (יג.) כהן קודם ללוי כו', אימתי בזמן שאינסיס שוין, אבל ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ, ממזר מ"מ קודם: **מימי לא ברכתי.** כשהייתי בעבודה והיה שם כהן, לא ברכתי לפני כהן אע"פ שהייתי גדול ממנו בתורה, ואם לא היה שם כהן, לא התחתי לישראל שיברך לפני אע"פ שהיה גדול ממנו, לפי שכל ימי הייתי מהדר למיקם כהונה ולוייה על חשיבותן, ור' יהושע בן לוי, לוי היה ומהר"ם ז"ל (הובא בטור או"ח סי' רל) גרס לא ברך ישראל לפני ופירש לא מצד הלוויה קאמר, שאין ללוי שום מעלה ועניין אקדומי לגדול ממנו, אלא מצד גדולתו של ריב"ל לא ברך אדם לפניו. ולפי גרסת הספרים דגרסי לא הנחתי, אי אפשר לקיים סברת מהר"ם ז"ל: **בבית הכנסת.** בשעה שיעלו הכהנים לדוכן: **עובר בעשה.** כה תברכו: **תשיש.** אלא: חזיק רישא. קשר מטפחת סביב ראשו להחזיקו: **אחורא עמודא.** שתהא הספק ביניו ולדוכן, לפי שהיה כהן ומלא לעלות לדוכן: **לברא.** חוץ לבית הכנסת: **אפילו חומה של ברזל.** ביניהם, הברכה מפסיק ומתחך החומה: **העומדים מן הצדדים.** בעיא היא: הזייתו פסולה. דבעינן שיכוין בהזאתו: **שלפניו.** לדדין שיש ממנו ולהלן, ולא לדדים שיש ממנו ולאחור, כך פירש רש"ז"ל בסוטה (לט.): **החזן ישראל.** דכתיב (במדבר ו כג) אמור להם שמע מינה דהוא אינו כהן: **שאין קורא אלא לשבט.** של כהנים:

ביאור הגרח"ק

שנים ישראל וא' כהן. מהלכין בדרך: **ממצעין את הכהן.** שילך באמצע: **בזמן שכולם שוין.** בחכמתן: **מימי לא ברכתי לפני כהן.** אלא הכהן היה מברך: **ולא הנחתי ישראל לברך לפני.** שאני לוי: **עובר בעשה.** דכה תברכו את בני ישראל: **כד הוה תשיש.** ולא היה יכול לישא כפיו: **הוה חזיק רישיה וכו'.** היה כורך סודר על ראשו כדי שיראו שמפני שתשוש אינו נושא כפיו ועומד היה אחורי העמוד: **נפיק ליה לברא.** היה יוצא חוץ לביהכ"נ: **העומדים לאחורי הכהנים אינן בכלל ברכה.** שאין בכלל ברכה אלא העומדים לפניהם: **אפי' חומה של ברזל.** יש ביניהן ובין הכהנים: **הברכה מפסקתן.** לחומה והרי הן בכלל ברכה: **העומדין מן הצדדין.** של כהנים מאי אי בכלל ברכה הן: **נתכוון להזות מלפניו.** על כלים הטמאין טומאת מת: **והזה לאחריו.** שאף שם היו כלים הצריכין הזאה: **הזאתו פסולה.** דבעינן כוונה לטהרה כדכתיב (במדבר יט יט) והזה הטהור על הטמא שיהא מתכוין לו: **על הצדדין שלפניו.** שאינן כנגדו אלא לצדדין מיהו בצדדין שלפניו: **הזייתו כשירה.** אלמא צדדין שלפניו כלפניו דמי: **וצריך שיהא החזן ישראל.** כדי שיהא מקרא את הכהנים כדכתיב (במדבר ו כג) אמור להם: **אומר כהן.** ש"צ קורא כהן כדי שיחזיר פניו לברך:

שינויי נוסחאות

א) **הכהן.** בראבי"ה (ח"ב סי' תקעו) **החבר מברך:**

ב) **אימתי וכו' את החבר.** בראבי"ה (שם) ליתא. ועי' פירושו מובא בחידושי הראשונים כאן:

ג) **לפני כהן וכו' לברך לפני.** בראבי"ה (שם) לפני כהן **תלמיד חכם** ולא הנחתי לברך לפני כהן שאינו תלמיד חכם:

ד) **ולא הנחתי ישראל לברך לפני.** בכל בו (סי' כ) ובתשב"ץ קטן (סימן ר) ובאגור (הל' ברכת המזון רסה) ולא **ברך ישראל לפני:**

ה) **לפני.** כ"ה בכי"ר ובדפוסים וברש"ס וכן הוגה בכי"ל. בכי"ל ובירושלמי גיטין (פ"ה ה"ט - לא.) **לפניו:**

ו) **ר' יודה בן פזי.** בתוס' (מנחות מד: ד"ה כל) ובסמ"ג (עשין כ) ר' **שמעון** בן פזי. במאירי (מגילה כד:) ר' **ישמעאל.** בראש (מגילה פ"ג ס' כב) ר' **אדא** בר פזי. בפירוש ר' חיים פלטיאל על התורה (במדבר ו כג) **ר' אלעזר:**

ז) **כד הוה תשיש.** בראש (שם) ליתא. בספר המנהיג (דיני תפילה) **כד הוה חש:**

ח) **הוה חזיק רישיה.** בסמ"ג (שם) ובמאירי (שם) ובפירוש ר' חיים פלטיאל (שם) ליתא, וכעי"ז בתוס' (שם) ובר"ן (מגילה טו: מדה"ר). בספר המנהיג (דיני תפילה) ובאבודרהם (שמונה עשרה) **ולא** הוה חזיק רישיה:

ט) **ר' אלעזר נפיק.** במאירי (שם) **דר' אליעזר ונפיק.** בפירוש ר' חיים פלטיאל (שם) **ר' מנא כד הוה תשיש הוה נפיק:**

י) **ר' תנחומא.** בכי"ר וברש"ס ר' **תנחום.** בירושלמי גיטין (שם) **ור' תנחום:**

כ) **ר' שמלאי.** בראבי"ה (ח"א שו"ת קסג) ר' **חני:**

ל) **עיר.** בסוטה (לח:) **בית הכנסת:**

מ) **כולן.** כ"ה בכי"ר ובירושלמי גיטין (שם) וברש"ס. בכי"ל ובדפוסים ליתא:

נ) **לאחיהם שבמזרח לאחיהם שבמערב.** בכי"ר ובירושלמי גיטין (שם - לא:) ליתא:

ס) **אביי.** ברש"ס **אבא:**

עין משפט

א) [מיי' פ"ו מהלכות תלמוד תורה הלכה ה טוש"ע יו"ד סימן רמב סעיף יז]:

ב) מיי' פט"ו מהלכות תפילה הלכה יב סמג עשין כ טוש"ע או"ח סימן קכח סעיף יב:

ג ד) מיי' שם הלכה ט סמג עשין כ טוש"ע או"ח סימן קכח סעיף כה:

ה ו) מיי' שם הלכה ח טוש"ע או"ח סימן קכח סעיף כד:

ז) [מיי' פ"י מהלכות פרה אדומה הלכה ז]:

ח) מיי' פט"ו מהלכות תפילה הלכה ח סמג עשין כ טוש"ע או"ח סימן קכח סעיף כד:

ט) מיי' שם פי"ד הלכה יד טוש"ע או"ח סימן קכח סעיף כב:

י) מיי' שם הלכה ח סמג עשין כ טוש"ע או"ח סימן קכח סעיף י:

מתני' אם שגורה תפלתי בפי. שהיא סדורה בפי במרולה ואיני נכשל בה: **שהוא מטורף.** המולה הוא מטורף, כמו אך טרוף טורף (בראשית מד כח). אי נמי לשון טורפין לו תפלתו בפניו, כלומר התפלה שהתפללו עליו מטורפת היא ואינה מקובלת: מת לשון אך טרוף טורף (בראשית מד כח): **גמ' ובלבד באבות.** הא דאמרו המתפלל וטעה, בברכת אבות הוא שאמרו, שברכה זו ראשונה היא, וצריך לכוין בה*: **תנובה.** שמרגיש בעצמו שאומרה סדורה, ומיבה אחר מיבה, כהוגן ובכוונה: **בורא ניב שפתים.** כשיש ניב שפתים, אז מבושר לו שלום*:

הדרן עלך אין עומדין

כיצד מברכין. דסברא הוא שמברכין על הנהנין, כדי שלא יהנה מעולם הזה בלא ברכה: חוץ מן היין. שמתוך חשיבותו קבעו לו ברכה לעצמו. וכן הפת: **בורא מיני דשאים.** לפי שיש בכלל פרי האדמה דשא שהן ירקות וזרעים שהן מיני קטניות, ורבי יהודה בעי היכר ברכה לכל מין ומין, ואין הלכה כר' יהודה. והא דתנן על הירקות אומר בורא פרי האדמה הני מילי ירקות שדרכן לאוכלן חיין ואכלן חיין, או שדרכן לאוכלן מבושלין ואכלן מבושלין, אבל אותן שדרכן לאכול חיין ואכלן מבושלין, או שדרכן לאכול מבושלין ואכלן חיין, אינו מברך עליהן אלא שהכל. וירקות שאוכלין אותן בין חיין בין מבושלין, מברכין עליהן בורא פרי האדמה בין חיין בין מבושלין: **גמ' כתיב** לה' הארץ ומלואה. מכאן למדנו הנהנה כלום מן העולם מעל שהרי לה' הוא הכל: **עד שיתירו לו המצות.** כלומר עד שיברך, ואז הותרו לו ליהנות מן המצות שהן הארץ ומלואה, שנתשבין כמו מצות הפה וקדש קודם ברכה*: **העולם ומלואו עשוי כברם.** תינח הברם קדריש, דתבואת ברם מיבעי ליה, אלא לרבות העולם ומלואו שעשוי עליו ברם, לאסרו עליו כמו ברם רבעי שצריך פדיון, ומהו פדיונו של העולם ומלואו, ברכה:

הלכה ה מתני' [ו]המתפלל וטעה סימן רע לו ואם שליח ציבור הוא סימן רע לשולחיו [ז]ששלוחו של אדם כמותו. אמרו עליו על ר' חנינא בן דוסא שהיה מתפלל על החולים ואומר זה חי וזה מת. אמרו לו מנין אתה יודע. אמר להם אם [א]שגרה תפילתי בפי יודע אני שהוא מקובל ואם לאו יודע אני שהוא מטורף: **גמ'** רב אחא בר יעקב אמר [ב]ובלבד באבות: אמרו עליו וכו': [ד]מעשה ברבן גמליאל שחלה בנו ושלח שני תלמידי חכמים אצל ר' חנינא בן דוסא בעירו. אמר לון המתינו לי עד שאעלה לעלייה ועלה לעלייה וירד. אמר להן בטוח אני שנינוח בנו של רבן גמליאל [ב]מחלייו. [ג]וסיימו באותה שעה [ד]תבע מזון. אמר ר' שמואל בר נחמני [ה]אם כוונתה את לבך בתפילה תהא מבושר שנשמעה תפילתך. ומה טעם. [א]תכין לבם תקשיב אזניך. [ו]אמר ר' יהושע בן לוי אם עשו שפתותיו של אדם תנובה יהא מבושר שנשמעה תפילתו. מה טעם. [ב]בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' [ח]ורפאתיו:

הדרן עלך אין עומדין

כיצד [ז]מברכין על הפירות [א]על פירות האילן הוא אומר בורא פרי העץ [ח]חוץ מן היין [ב]שעל היין הוא אומר בורא פרי הגפן. [ג]ועל פירות הארץ הוא אומר בורא פרי האדמה חוץ מן הפת [ד]שעל הפת הוא אומר המוציא לחם מן הארץ. [ה:ט]ועל הירקות הוא אומר בורא פרי האדמה. רבי מא: יהודה אומר בורא מיני דשאים: [ו]**גמ'** כיצד מברכין על הפירות וכו': [ז]כתיב [ג]לה' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה [ד:ה]הנהנה כלום מן [ו]העולם מעל עד שיתירו לו [א:ז]המצות. אמר [ח]ר' אבהו כתיב [ד]פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם העולם כולו ומלואו עשוי [ט]כברם ומהו פדיונו ברכה. מתני' אם שגורה. סדורה בפי במרולה ואיני נכשל ותתנתי טובעת מלבי אל פי כל מה שאני רולה להאריך: שהוא מטורף. לשון טורפין לו תפילתו בפניו (בראשית ה:). כלומר התפילה שהתפללו עליו מטורפת וטרודה ממנו ואינה מקובלת פירוש אחר שהחולה מת לשון אך טרוף טורף (בראשית מד כח): **גמ' ובלבד באבות.** הוא דהוי הטעות סימן רעה לפי שהוא תחילת התפילה רמז הוא שאינו חפץ בה: וסיימו וכו'. לשון הבבלי (לד:) ישבו וכתבו וכוונו אותה שעה: **בורא ניב שפתים.** פי' רש"י (שם) כשהגיב בריא באדם אז מובטח על השלום. אך הבבלי לא הזכיר תנובה, והירושלמי גרסה שהוא מפרש כשהאדם בורא תנובה להיינו פרי שפתיו שנובעת מאליה כדפי' רש"י במתני':

הדרן עלך אין עומדין

כיצד מברכין וכו' חוץ מן היין. שמתוך חשיבותו קבעו לו ברכה לעצמו, וכן הפת: **בורא מיני דשאין.** לפי שיש בכלל פרי האדמה דשאים וזרעים כגון קטניות, ורבי יהודה בעי היכר ברכה לכל מין ומין: **גמ'** לה' הארץ. משמע קדש לה': עד שיתירו לו המצות. דרמי בבבלי (לה.) כתיב (תהלים כד א) לה' הארץ וכתיב (תהלים קטו טז) והארץ נתן לבני אדם, ותירץ כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה: המצות. ברכת הנהנין דהיא מצות עשה דאורייתא והמוליא דרבנן דהויא בכלל על פי התורה אשר יורוך לא תסור (דברים יז יא). וכן בכל מאכל דתקנו לברך תחלה וסוף: פן תקדש וכו'. בבלאי הברס כתיב, ודרשו בו תקדש תוקד אש, כדתנן פ"ח דכלאים (מ"ט) בלאי הברס אסורין מלזרוע ומלקיים ואסורין בהנאה. ואין לו פדיון. ומדאפקיה בלשון 'קדש' דרשו בו דרך רמז בכל העולם קודש, בברס רבעי דכתיב ביה ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קדש הלולים לה': בברם. דשנה רביעית, דאסור לאוכלו בלא פדיון, דכתיב (דברים כ ו) אשר נטע כרם ולא חללו: ומהו פדיונו ברכה. דאי אפשר לומר פדיון מעות בברס רבעי, דלא הצריכה תורה פדיון מעות אלא בשנה הרביעית, הא בחמישית לא. והוא הדין לכל הנאות תמיד, אלא ודאי פדיון דלית ביה חסרון כיס קאמר, דהיינו ברכה.

ר"ש סיריליאו

מתני' סימן רע לו. בגמרא מפרש דדוקא בשבת, שהוא תחלת תפלה רמז הוא שאינו חפץ בהן: **אם שגורה תפלתי.** אם סדורה תפלתי בפי במרולה, ואיני נכשל, ותתנתי טובעת מלבי אל פי כל מה שאני חפץ להאריך בתחנוניה: שהוא מקובל. החולה אלא אן לפני ה': מטורף. אינו מקובל: **גמ' באותה שעה תבע מזון.** בגמרא דילן (לד:) אמרינן באותה שעה חלתו חמה ושאל לנו מים לשתות, ופירש רש"י ז"ל באותה שעה ניטלה מגופו החמה, לשון (הושע ה ו) חלך מהם: **שפתותיו של אדם עושין תנובה.** שמה שהשב בלבו הכין הקב"ה לשונו ואמרו כללונו, יהא מבושר לשלום: **בורא.** לשון בריאות: לרחוק אלו בעלי תשובה. שחטאו ונתרחקו וחזרו: לקרוב אלו החסידים. שמעולם לא נתרחקו, והך דרשא דרשי לה ר' אבהו בגמ' דילן (שם), וסבר במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד:

הדרן עלך פרק אין עומדין בס"ד

כיצד מברכין. כיון דתנא כולל מברכין משמע דכבר שנה דמייב [ט:אדם] לברך [ט:על הפירות]. ונראה דאקרא קאי, דמחייב לברך אשבעת המינין, דכתיב (דברים ח ח) ארץ חטה ושעורה, ובתרייהו (פסו' י) כתיב ואכלת ושבעת וברכת, וכיון דמברך לאחריהן כל שכן דמברך לפניהן, דכשהוא שבע מברך כשהוא רעב לא כל שכן (בבלי לה.), וכיון דגלי בהו רחמנא במחייב הוא הדין באחריני. [י]ועוד נראה נכון דהיינו דקא בעי בגמרא (שם) מנא הני מילי, ומתרץ דקאי אקרא דקדש הלולים מלמד שטעונין ברכה פירות האילן מכי שריין באכילה לפטיסה ולאחריסה]: חוץ מן היין. דמתוך חשיבותו קבעו לו ברכה לעצמו, שמזכיר בברכה שם האילן שנתן הפרי בהדיא, מה שאין כן בשאר פירות שאומר עץ סתם, ואפילו בגפן עצמו כשאוכל ענבים אומר בורא פרי הגפן, מפני שבענבים אינו ניכר חשיבות הפרי יותר מכשאוכל תפוחים או שאר פירות, אלא [רק] כשאותה היין ניכר מעלת הפרי: **פירות הארץ.** כגון קטאים ואבטיחים וכיוצא בהן, שהן פרי כמו גבי אילן. ובאורז פליגי [יא]אמוראי (לקמן סב: - סג.): **על הירקות.** כגון חזירין ולענות וכרפס שאדם אוכל עשבן וירקן, ומשום הכי פליג ר' יהודה הכא ואמר **בורא מיני דשאים.** דשא הוא עשב שיש לו קומה בקלחו, וכן כתוב (משלי כז כה) גלה חציר וגראה דשא, שלאחר שגדל החציר וכמש אז נראו בעלי דשא. וכל מיני ירק שאדם אוכל הן בעלי דשא, כן נראה לי נכון ואמת. [יב]והא דתני רישא לשון רבים מברכין ולסוף לשון יחיד, לאשמועינן דלא שנא רבים ולא שנא יחיד ברכתן שוה, דאין מזמנין על הפירות (תוספות קו.): **גמ' שיתירו לו המצות.** המצות המיירות לו האכילה, שברך בתחלה ובסוף, או מלה בליל פסח ומרור, ויין לקידוש ולהבדלה:

משום דיש בכלל פרי האדמה דשאים וזרעים כגון קטניות ור"י בעי היכר ברכה לכל מין ומין: **גמ'** מעל. כנהנה מן ההקדש ומשום דלה' הארץ ומלואה: **עד שיתירו לו המצוות.** כל מצוות שנצטווה עליהן כגון הפרשת תרו"מ וכן בברכה שע"ז ניתרין הם לו: **העולם כולו ומלואו עשוי כברם.** דריש המלאה דכתיב דהיינו עולם ומלואו והוקש לברם דבעי פדיון:

עין משפט

א מיי' פ"ח מהלכות ברכות הלכה ח סמג עשין מז טוש"ע או"ח סימן רב סעיף ח:
ב מיי' שם הלכה ב טוש"ע או"ח סימן רב סעיף ח:
ג מיי' שם הלכה ח טוש"ע או"ח סימן רג סעיף ח:
ד מיי' שם פ"ג הלכה ב סמג עשין מז טוש"ע או"ח סימן קסז סעיף ב:
ה מיי' שם פ"ח הלכה ח סמג עשין מז טוש"ע או"ח סימן לה סעיף ח:
ו מיי' שם פ"ח הלכה ב סמג שם טוש"ע או"ח סימן לי סעיף ח:

שינויי נוסחאות

א] שגרה. כ"ה בכי"ל ובד"ו ובכתה"י במשניות, בכי"פ ובכי"ק שם נוקד שָׁגְרָה:
ב] מחלייו. בבבלי (לד:) נוסף אמרו לו וכי נביא אתה אמר להן לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי אלא כך מקובלני אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל ואם לאו יודע אני שהוא מטורף:
ג] וסיימו באותה שעה תבע מזון. בבבלי (שם) ישבו וכתבו וכוונו אותה שעה. וכשבאו אצל רבן גמליאל אמר להן העבודה לא חסרתם ולא הותרתם אלא כך היה מעשה באותה שעה חלצתו חמה ושאל לנו מים לשתות:
ד] תבע. בד"א ודפ"ו תבע מהן וכעי"ז ברש"ס:
ה] ורפאתיו. ברש"ס ורפאתיו לרחוק אלו בעלי תשובה לקרוב אלו החסידים:
ו] העולם. בתוספתא (פ"ד ה"א) וברש"ס העולם הזה:
ז] המצות. בתוספתא (שם) וברשב"א (לה.) כל המצות:
ח] ר' אבהו. בדפ"ו ר' אבוה:
ט] כברם. בכי"ל וכי"ר ברי. ותוקן ע"י מגיה כי"ל:

הגהות הגר"א

[א] המצות. פי' הברכות שענושין קודם שנהנה מאותו דבר (ואין נראה לאדמו"ר הגאון לפרש כהרא"פ דאתרומות ומעשרות קאי) [רד"ל]: צ"ל הברכות [הגהות הגר"א על התוספתא פ"ד ה"א וכעי"ז בשערי ירושלמי]:

תורה אור השלם

א) תֹּאֲוַת עֲנָוִים שָׁמַעְתָּ יְיָ תָּכִין לִבָּם תַּקְשִׁיב אָזְנֶךָ: (תהלים י יז)
ב) בּוֹרֵא נִיב שְׂפָתָיִם שָׁלוֹם שָׁלוֹם לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב אָמַר יְיָ וּרְפָאתִיו: (ישעיה נז יט)
ג) לְדָוִד מִזְמוֹר לַיְיָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ: (תהלים כד א)
ד) לֹא תִזְרַע כַּרְמְךָ כִּלְאָיִם פֶּן תִּקְדַּשׁ הַמְּלֵאָה הַזֶּרַע אֲשֶׁר תִּזְרָע וְתְבוּאַת הַכֶּרֶם: (דברים כב ט)

הגהות וציונים

א. לכאורה צ"ל [תנאי ו]אמוראי:

מהר"א פולדא

מתני' מפני ששלוחו של אדם כמותו. לכתיב (שמות יב י) ושמטו אותו כל קהל ישראל, וכי טולם שוחטים, אלא מלמד ששלוחו של אדם כמותו (קידושין מב.): גמ' בלבד באבות. שטעה מיכף בהתחלתו באבות, בשלש הראשונות: וסיימו. שכתבו וכיוונו אותה השעה שאמר רבי חנינא (שהגיחו) [שגיגות] החולה אז ביקש ונתנות מאביו: תנובה. כלומר ניבות הרבה, מקודל ומשובר אלא תפילתו משפתיו:

הדרן עלך אין עומדין

כיצד מברכין. חוץ מן היין. מתוך משוב קובע ברכה לעצמו, וכן הפת: **פירות הארץ.** כגון קטניות וירקות. בתיין מייבי, אי נמי שלוקים ולא ניתנו: **בורא מיני דשאים.** כלי לעשות היכר לכל מין ומין, בין הירקות וקטניות: גמ' מעל. כאילו מועל בהקדש שמים, שהרי הכל לה': שיתירו לו המצות. תרומות ומעשרות והכרכות הטייבים לכל מין שהן פדיונן: כברם. כלומר המלאה דריש, עולם כולו ומלואו דיינינן ליה ברכה לענין חילול, מה ברס צריך פדיון וחילול בשנה הרביעית קודש שיאכל ממנו, כן עולם ומלואו תקדש הזרע אשר תזרע בה ברכה וצריך פדיון, ומהו פדיונה המעות וכדלעיל:

ביאור הגרח"ק

מתני' שהוא מטורף. י"א החולה, וי"מ דאתפילה קאי: גמ' ובלבד באבות. הא דתנן סימן רע לו בלבד אם טעה באבות: וסיימו. את השעה וכשחזרו לעירם נתברר להם שבאותה שעה תבע בנו מזון: שפתותיו של אדם תנובה. עושין תנובה ר"ל פירות דהיינו ששגורה תפילתו:

הדרן עלך אין עומדין

כיצד מברכין וכו' חוץ מן היין. שמתוך חשיבותו קבעו לו ברכה בפ"ע וכן על הפת: **ר"י אומר בורא מיני דשאים.**

[מא: – ה"א]

אמרת. לשון נקבה, דוד מדבר אל נפשו, כשאת אמרת לה' ה' אתה, היינו ברכת ההנאה דמברכין ברוך אתה ה' וכו', הקב"ה משיב טובתי בל עליך, שאינה שלי הטובה שנתתי לך, אינה שלי אלא שלך, שקנית אותה בברכתך: מהו בל עליך וכו'. מחבר שתי התיבות, ומחליף למ"ד עליך בדל"ת, דאותיות דטלנ"ת מתחלפות, דהוו בלעדיך, וכמוהו רבים, ותיבור התיבות נמי אשכחן טובא, וברים פ"ב דזבחים (כה.) ולקח בם הכפר, לאו מקצת בם קאמר, דהא כתיב (ויקרא ד ז) ואת כל בם הכפר ישפוך, אלא קרי ביה ולקח בם מהכפר, מן הכפר יקבלו ולא מן הארץ, להכי תנן התם נשפך לארץ ואספו פסול: קדש הלולים. בכרם רבעי כתיב, ומשמע שני הילולים טעון באכילתו כשתאכלנו בשנה הרביעית שהוא מותר באכילה: מכאן וכו'. בבבלי (לה.) פריך תינח כרם, שאר מינין ופירות אחרות [מינין], אלא סברא הוא דכיון שנהנה צריך להודות למי שבראה, ומסיק אלא על כרחין אין זה לימוד גמור אלא אסמכתא בעלמא: ר' חגי ורבי ירמיה סלקין לבי חנותא וכו'. לשון רמב"ם בסוף פ"ח מהלכות גזילה (ה"כ) חייבין בית דין להעמיד שוטרין בכל מדינה ומדינה ובכל פלך ופלך שיהיו מחזרין על החנויות ומגלדקין את המאזנים ואת המדות ופוסקין את השערים, וכל מי שנמצא עמו משקל חסר או מדה חסרה או מאזנים מקולקלין יש להם רשות להכותו כפי כחו ולקנסו כפי ראות בית דין לחזק הדבר, וכל מי שמפקיע השער ומוכר ביוקר, מכין אותו וכופין אותו ומוכר כשער השוק עכ"ל. ובהגהה (מיימוניות אות ו) כתוב בירושלמי (ב"ב פוס"ה - יט:) גרסינן, יהיה לך (דברים כה טו) מלמד שמעמידין אגרדמים [על המדות], ופריך והתניא כל מלות עשה שמתן שכרה בצידה אין בי"ד של מטה מוזהרין עליה, ומתרץ אין נענשין עליה אבל מוזהרין עליה עכ"ל. (ופרש"י) [רשב"ם] אגרדמים ממונין, בין על המדות לענוש מעוותי המדות, בין על השערים שלא ימכרו ביותר עכ"ל. ור' ירמיה היו מקיימים מצוה זו, ואפשר שהם היו הממונים המחזירין על החנויות על פי בית דין, אי נמי הם היו הבית דין, והיו הולכין לחנויות שיגידו להם הממונים הקבועים שם מי עוות, וקנסוהו, והממונים והשוטרין יגבו הקנס או יכו, כדכתב רמב"ם (שם) כפי ראות בי"ד: וביורך. אשר קדשנו (לקדש) [לתקן] המדות והמאזנים ולתקן השערים: שכל המצות טעונות ברכה. כן מצאתי לרבינו אליהו שהיה מברך כשהיה נותן לצדקה או מצוה לעני וכן בכל המצות, ולא נהגו כן העולם אלא במקצת מצות מברכין ובקצת אין מברכין, וכבר נשאל הרשב"א (ח"א סי' יח) על הדבר, ונדחק לתת טעם מה נשתנה אלו מאלו: מה תורה טעונה ברכה. מדאוריתא דילף לה בגבלי לעיל פרק מי שמתו (כא.) מפסוק כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו. וכן (מנה) [תמה] הרמב"ן בספר השגותיו על רמב"ם על מנין המצות, שלא מנה זו מכלל רמ"ח מצות עשה: לפניו. בורא פרי העץ. ולאחריו. מעין שלש: ומסתכל ביה. כמתמיה ומשב דהיה אחריו ולא כלום מברך דהיינו בורא נפשות, כדאמרינן בגבלי (לז:) בכל שאר מיני חוץ ממין שבעה. ולא ענה ר' חייא דבר, והתלמוד מפרש דודאי לא היה טועה בזה, אלא תמיהתו איך ביורך אחריו, דהא כשמסיר גרעין הזית נמצא האוכל פחות מזית ואין טעון ברכה לאחריו כלל, ומפרש טעם רבי יוחנן מפני שהביאו לפניו הזית שלם ומשיב בריה וכל כיולא בזה אפילו פחות מכזית טעון ברכה לאחריו, והבבלי (לט.) תירץ טעם רבי יוחנן היה דכי שקלת הגרעין אית באוכל שיעור זית ביעוי. ודעת רי"ף ורמב"ם (כמ"ש בב"י סי' רי) דפליג אירושלמי ואפילו אבריה שלימה פחותה מזית לא מברך אחריו, אבל המוספות (שם) והרא"ש (סי' טז) והרשב"א (שם) נסתפקו שמא לא פליג אלא דסבר דהזית לא היה שלם אלא מרוסק, לכן הולכך לתרץ דגדול היה, אין הכי נמי דבריה שלימה אפי' פחותה מזית מברך אחריו, וכיון דהדבר ספק כתבו שטוב ליזהר מלאכול בריה שלימה לבדה פחותה מכזית:

ר"ש סיריליאו

כביכול. כך כתוב כאן, כמו באותו שהשכל יכול לומר בו כן משלך אכלת, והכי קאמר טובתי בל עליך, [°אמר דוד לנפשו, כאשר אמרת לבורא אדני אתה בברכתך, תוכל לומר לו נמי טובתי, הניחתי ונתת רומי, כמו וייטב בעיניו (ויקרא י כ), כלומר טובתי שבעתי והנחתי אינה שלך, לשון אחר הטורא קאמר,] (°טובתי אינה שלי בשבילך) [°טובתי, אין לי תביעה עליך,] שכבר אמרת לי אדני אתה, שבירכתני: **מבלה אני** וכו'. ו'בל' לשון לא בלו שלמותיכם [מעליכם] ונעלך לא בלתה (דברים כט ד), כלומר לא יפסק טובי ממך: **יובללו כל הטובות.** לשון בלוה בשמן (ויקרא ג ה): **מבלעדיך.** ומינת **בל** עולה לשמים, בל בל עליך. ולמ"ד [ד]עליך [ב]מקום דל"ת, כמו (יחזקאל מא יז) על מעל הפתח, במקום עד: **סלקון למי חטאתא.** כן מצאתי בספר מדוייק, והן מי חטאת, והיו עדיין נמצאין מי חטאת בזמן האמוראים, כדאמרינן בנדה (ו:) [מבריית] מדכן בגלילא, שהיו [°מתנהגים בטהרת הקדש כבימי הבית להיות בקיאים בקידוש דמי חטאת, כדי שיהו] מפרישין תרומה ומלה בטהרה, מטעם[8] שהיה להן עדיין מי חטאת להזות עליהן: **מה תורה טעונה ברכה.** לקמן בפרק שלשה שאכלו (פ"ז ה"א - עב:) יליפינן ברכת התורה לפניה ולאחריה מקראי: **כל שהוא ממין שבעה טעון ברכה לפניו ולאחריו.** והא לאחריו בהדיא כתיבה, ותנן (נדה נא:) כל הטעון ברכה לאחריו טעון ברכה לפניו, דבשאר מינין רשות הוא לאחריו:

כאלו משלך אכלת. ודרוש בל מלשון בלי, שטוב אין טובתי עליך להחזיק לי טובה: **מבלה אני טובתי בגופך.** וזהו מלשון בלה, כלומר שיתקיימו זמן הרבה בגופך: **יבללו כל הטובות.** מלשון בלול הוא: **אמר רבי אחא מהו בל עליך.** כלומר דר' אחא לא בעי למידרש כהני דרשות דלכולהו קשיא ליכתוב קרא הכי בלי עליך או בלה עליך או בלול עליך ומהו בל עליך, והלכך דרש אלו שני תיבות בל עליך הם גרמזים לתיבה אחת כמו בלעדיך שאם אני מביא טובה על העולם לא יהיה מבלעדיך כהאי ובלעדיך דיוסף (בראשית מא) דהוי כמו ומבלעדיך: **הלולים.** תרתי משמע לפניו ולאחריו: **סלקון לבי חנוותא.** שמוכרין שם מיני פירות ומיני מגדים: **קפץ רבי חגיי וביורך עליהן.** ולא הממתין עד שיביאם לבימו: **יאות עבדת.** בזה שברכת כאן עליהם ללמד לאחריים. **שכל המצות טעונות ברכה** כלומר כל דבר שבעולם ומלואו והן כמצות קודם ברכה כדלעיל*: **מסתכל ביה.** לפי שהיה מתמיה על זה כדלקמן: **בבליא למה את מסתכל בי.** אם על שברכתי לאחריו וכי לית לך כל שהוא ממין שבעה וכו'.

[1] מצוה טעונה ברכה. [2] מצוה טעונה ברכה. [3] ר' יוחנן נסב זיתא וביורך לפניו ולאחריו והוה ר' חייא בר ווא מסתכל ביה. אמר ליה ר' יוחנן בבליא למה את מסתכל בי לית לך כל שהוא ממין שבעה טעון ברכה לפניו ולאחריו.

אמרת. לשון נקבה, דוד מדבר אל נפשו, כשאת אמרת לה' ה' אתה, היינו ברכת ההנאה דמברכין ברוך אתה ה' וכו', הקב"ה משיב טובתי בל עליך, שאינה שלי הטובה שנתתי לך, אינה שלי אלא שלך, שקנית אותה בברכתך: מהו בל עליך וכו'. מחבר שתי התיבות, ומחליף למ"ד עליך בדל"ת, דאותיות דטלנ"ת מתחלפות, דהוו בלעדיך, וכמוהו רבים, ותיבור התיבות נמי אשכחן טובא, וברים פ"ב דזבחים (כה.) ולקח בם הכפר, לאו מקצת בם קאמר, דהא כתיב (ויקרא ד ז) ואת כל בם הכפר ישפוך, אלא קרי ביה ולקח בם מהכפר, מן הכפר יקבלו ולא מן הארץ, להכי תנן התם נשפך לארץ ואספו פסול: קדש הלולים. בכרם רבעי כתיב, ומשמע שני הילולים טעון באכילתו בשנה הרביעית שהוא מותר באכילה: מכאן וכו'. בבבלי (לה.) פריך תינח כרם, שאר מיני ופירות אחרות [מינין], אלא סברא הוא דכיון שנהנה צריך להודות למי שבראה, ומסיק אלא על כרחין אין זה לימוד גמור אלא אסמכתא בעלמא: ר' חגי ורבי ירמיה סלקין לבי חנותא וכו'. לשון רמב"ם בסוף פ"ח מהלכות גזילה (ה"כ) חייבין בית דין להעמיד שוטרין בכל מדינה ומדינה ובכל פלך ופלך שיהיו מחזרין על החנויות ומגלדקין את המאזנים ואת המדות ופוסקין את השערים, וכל מי שנמצא עמו משקל חסר או מדה חסרה או מאזנים מקולקלין יש להם רשות להכותו כפי כחו ולקנסו כפי ראות בית דין לחזק הדבר, וכל מי שמפקיע השער ומוכר ביוקר, מכין אותו וכופין אותו ומוכר כשער השוק עכ"ל. ובהגהה (מיימוניות אות ו) כתוב בירושלמי (ב"ב פוס"ה - יט:) גרסינן, יהיה לך (דברים כה טו) מלמד שמעמידין אגרדמים [על המדות], ופריך והתניא כל מלות עשה שמתן שכרה בצידה אין בי"ד של מטה מוזהרין עליה, ומתרץ אין נענשין עליה אבל מוזהרין עליה עכ"ל. (ופרש"י) [רשב"ם] אגרדמים ממונין, בין על המדות לענוש מעוותי המדות, בין על השערים שלא ימכרו ביותר עכ"ל. ור' ירמיה היו מקיימים מצוה זו, ואפשר שהם היו הממונים המחזירין על החנויות על פי בית דין, אי נמי הם היו הבית דין, והיו הולכין לחנויות שיגידו להם הממונים הקבועים שם מי עוות, וקנסוהו, והממונים והשוטרין יגבו הקנס או יכו, כדכתב רמב"ם (שם) כפי ראות בי"ד: וביורך. אשר קדשנו (לקדש) [לתקן] המדות והמאזנים ולתקן השערים: שכל המצות טעונות ברכה. כן מצאתי לרבינו אליהו שהיה מברך כשהיה נותן לצדקה או מצוה לעני וכן בכל המצות, ולא נהגו כן העולם אלא במקצת מצות מברכין ובקצת אין מברכין, וכבר נשאל הרשב"א (ח"א סי' יח) על הדבר, ונדחק לתת טעם מה נשתנה אלו מאלו: מה תורה טעונה ברכה. מדאוריתא דילף לה בגבלי לעיל פרק מי שמתו (כא.) מפסוק כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו. וכן (מנה) [תמה] הרמב"ן בספר השגותיו על רמב"ם על מנין המצות, שלא מנה זו מכלל רמ"ח מצות עשה: לפניו. בורא פרי העץ. ולאחריו. מעין שלש: ומסתכל ביה. כמתמיה ומשב דהיה אחריו ולא כלום מברך דהיינו בורא נפשות, כדאמרינן בגבלי (לז:) בכל שאר מיני חוץ ממין שבעה. ולא ענה ר' חייא דבר, והתלמוד מפרש דודאי לא היה טועה בזה, אלא תמיהתו איך ביורך אחריו, דהא כשמסיר גרעין הזית נמצא האוכל פחות מזית ואין טעון ברכה לאחריו כלל, ומפרש טעם רבי יוחנן מפני שהביאו לפניו הזית שלם ומשיב בריה וכל כיולא בזה אפילו פחות מכזית טעון ברכה לאחריו, והבבלי (לט.) תירץ טעם רבי יוחנן היה דכי שקלת הגרעין אית באוכל שיעור זית ביעוי. ודעת רי"ף ורמב"ם (כמ"ש בב"י סי' רי) דפליג אירושלמי ואפילו אבריה שלימה פחותה מזית לא מברך אחריו, אבל המוספות (שם) והרא"ש (סי' טז) והרשב"א (שם) נסתפקו שמא לא פליג אלא דסבר דהזית לא היה שלם אלא מרוסק, לכן הולכך לתרץ דגדול היה, אין הכי נמי דבריה שלימה אפי' פחותה מזית מברך אחריו, וכיון דהדבר ספק כתבו שטוב ליזהר מלאכול בריה שלימה לבדה פחותה מכזית:

כאלו משלך אכלת. ודרוש בל מלשון בלי, שטוב אין טובתי עליך להחזיק לי טובה: **מבלה אני טובתי בגופך.** וזהו מלשון בלה, כלומר שיתקיימו זמן הרבה בגופך: **יבללו כל הטובות.** מלשון בלול הוא: **אמר רבי אחא מהו בל עליך.** כלומר דר' אחא לא בעי למידרש כהני דרשות דלכולהו קשיא ליכתוב קרא הכי בלי עליך או בלה עליך או בלול עליך ומהו בל עליך, והלכך דרש אלו שני תיבות בל עליך הם גרמזים לתיבה אחת כמו בלעדיך שאם אני מביא טובה על העולם לא יהיה מבלעדיך כהאי ובלעדיך דיוסף (בראשית מא) דהוי כמו ומבלעדיך: **הלולים.** תרתי משמע לפניו ולאחריו: **סלקון לבי חנוותא.** שמוכרין שם מיני פירות ומיני מגדים: **קפץ רבי חגיי וביורך עליהן.** ולא הממתין עד שיביאם לבימו: **יאות עבדת.** בזה שברכת כאן עליהם ללמד לאחריים. **שכל המצות טעונות ברכה** כלומר כל דבר שבעולם ומלואו והן כמצות קודם ברכה כדלעיל*: **מסתכל ביה.** לפי שהיה מתמיה על זה כדלקמן: **בבליא למה את מסתכל בי.** אם על שברכתי לאחריו וכי לית לך כל שהוא ממין שבעה וכו'.

[1] מצוה טעונה ברכה. [2] מצוה טעונה ברכה. [3] ר' יוחנן נסב זיתא וביורך לפניו ולאחריו והוה ר' חייא בר ווא מסתכל ביה. אמר ליה ר' יוחנן בבליא למה את מסתכל בי לית לך כל שהוא ממין שבעה טעון ברכה לפניו ולאחריו.

הגהות וציונים

א. נדצ"ל משמע שהיה להן וכו':

מהר"א פולדא

טובתי בל עליך. בתמיה, וכי הטובות אינן מן הקב"ה הן, אלא הכי אמר קרא, אמרת לה', אם אמרת לה' ה' אתה, והיא הברכה שנאמר בה אתה ה', כביכול כאלו טובתי משלך הוא: **מבלה טובתי בגופך.** אתה אוכל ומבלה טובתי בגופך: **יבללו.** יתערבו כל הטובות יחדיו, מלשון מנחה בלולה: **מבלעדיך.** אלא בשבילך, אלא הכל בשבילך: **הילולים.** שתי הילולים, אחד לפניה ואחד לאחריה: **לבי חנוותא.** למקום שדנין שם בי דינא. כמו אפיקו לי מני חנותאי (סנהדרין ז:), וכדאמר בחלק (ירושלמי סנהדרין פ"א ה"ג - סג:) מן סדרא רבה עד תנותיה דר' הושעיה, מן בית המדרש עד ישיבת הדיינים, וברין על המלות על שיעבו לדין דינא. ואית דמפרשי מקום שיעבו שם סנהדרין בהר הבית, וכדאמרינן (שבת טו.) גלו לחנויות וכו', ובכך בדון דיין אמת[8]). ולא נהירא, דמאי בירך על המלות שייך לומר כאן, וכי מי מפקיד לילך שם לראות גלות הסנהדרין: **בבליא.** רבי חייא מבבל היה: **ממין שבעה.** שבעה מינין מנויין בקרא (דברים ח ח), ארץ חטה ושעורה וכו' זית שמן ודבש:

הערות מהרא"פ

א) ואפשר דמשום הכי קרי להו חנוותא על שם גלו חנויות: (לא הטעות ב)

ביאור הגרח"ק

אם אכלת וכו'. דריש קרא הכי אם אמרת לה' ה' אתה דהיינו שברכת כביכול משלך אכלת וכביכול אין הטובה משלי: **מבלה אני טובתי בגופך.** מפ' הך קרא כמשמעו שאם אתה מכניע עצמך לו ואמרת לו ה' אתה נותן לך טובה ודריש בל דכתיב שמבלה טובתו בגופך: **יבללו.** מלשון בלול: **מבלעדיך.** והיינו בל עליך: **קדש הלולים.** בנטע רבעי כתיב ומשמע שני הלולים טעון באכילתו א' מלפניו וא' לאחריו: ה"ג **סלקון למי חטאתא.** שעדיין הי' להם מי חטאת לטהר מטומאת מת והלכו להזות או לקדש מי חטאת: **וביורך עליהן.** על ההזאה או על הקידוש: **מה תורה טעונה ברכה.** ויליף לה בגמ' בבלית כ"א א' מדכתיב כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלקינו: **מסתכל בי.** מסתכל עליו ותמה:

שינויי נוסחאות

א) ר'. בכי"ר ור':
ב) **כביכול.** במדרש תהלים (טז א) ובילקו"ש (תהלים תרסז) ליתא:
ג) **כאילו.** ברשב"א (לה.) וברש"ס ליתא:
ד) **אכלת.** במדרש תהלים (שם) אכלת **טובתי בל עליך שאין עליך חובת מעילה על טובת שאכלת:**
ה) **בגופך.** בכי"ר **עליך** ובגופך, וכע"ז במדרש תהלים (שם). בילקו"ש (שם) בגופך וגופך **לא בלה:**
ו) **יבללו.** בכי"ר ובמדרש תהלים (שם) ובילקו"ש (שם) **יובלו.** ברש"ס **יובללו:**
ז) **לא יטעום אדם.** בבבלי (לה.) וברש"ס **אסור לאדם לטעום:**
ח) **לבי חנוותא.** בכי"ר וברש"ס **למי חטאת,** וכן משמע ברוקח (סי' שסו):
ט) ר' **אליעזר:**
י) **התורה.** במקרא וברש"ס **והתורה:**
כ) **תורה למצוה.** בד"א ודפ"ו תורה **למצות.** באו"ז (ח"א הל' ברכת המוציא קמ) **וברוקח** (הל' פסח רפג) **המצוות לתורה:**
ל) **מצוה טעונה ברכה.** באו"ז (ח"א סי' קמ) **מצוות טעונות ברכות.** בד"א ודפ"ו **מצות טעונות** ברכה:
מ) ר' **יוחנן.** בתוס' (יומא עט. ד"ה ולא) ר' **חייא:**
נ) **בר ווא.** בכי"ר **רובא:**
ס) **בבליא.** בכי"ר ליתא:

הגהות הגרח"ק

(א) **לבי חנוותא.** צ"ל **למי חטאתא** [ש"נ]:

תורה אור השלם

א) אָמַרְתָּ לַיְיָ אֲדֹנָי אָתָּה טוֹבָתִי בַּל עָלָיִךְ:
(תהלים טז ב)

ב) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל יוֹסֵף אֲנִי פַרְעֹה וּבִלְעָדֶיךָ לֹא יָרִים אִישׁ אֶת יָדוֹ וְאֶת רַגְלוֹ בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם:
(בראשית מא מד)

ג) וּבַשָּׁנָה הָרְבִיעִת יִהְיֶה כָּל פִּרְיוֹ קֹדֶשׁ הִלּוּלִים לַיְיָ:
(ויקרא יט כד)

ד) וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וְהְיֵה שָׁם וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת לֻחֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם:
(שמות כד יב)

א [מיי' פ"ז מהלכות ברכות הלכה ב]:
ב [מיי' שם הלכה ג ופי"ז הלכה יא טוש"ע או"ח סימן כה סעיף ח וסימן קנח סעיף יא]:
ג [מיי' פ"ז מהלכות תפילה הלכה י טוש"ע או"ח סימן מז סעיף ג ב]:
ד מיי' פ"ג מהלכות ברכות [הלכה ג והלכה יא] ופ"ח [הלכה א] סמג עשין כז טוש"ע או"ח סימן רח סעיף ג ב:

[מא: מב. מב: – ה"א]

[יין בזמן שהוא וכו'] לשון שני של רש"י בבבלי (נ:) ה"ג יין עד שלא נתן לתוכו מים אומר בורא פרי העץ ואין נוטלין ממנו לידים וכו', וחכמים אומרים בין חי וכו' אומר עליו בורא פרי הגפן ואין נוטלין ממנו לידים, ופירש טעם ר' אליעזר משום דיינים היה חזק ולא אשתני למעליותא לברך בורא פרי הגפן אלא בורא פרי העץ כענבים ואין נוטלין ממנו לידים, דאין נוטלת ידים לאכילה אלא במים לבדן או לפחות ברוב מים, דהכי דרך יין מזוג על חד תלת. וכתב רש"י וטעמא דרבנן משום הפסד אוכלין, וגרלה דהיינו דקאמר הכא רבי אבא אין בו משום אובדן אוכלין, כלומר, טעמא דרבנן משום דנהי דאיכא ביה מיא וחזי לנטילה מכל מקום אסור ליטול בו, ומתמה אר' אליעזר, אטו מי לית ליה ביה הפסד אוכלין. ולא תקשי לימא טעמייהו דרבנן משום דקי"ל (פ"א דידיס מ"ג) מיס שנשתנה מראיהן פסולין לנטילת ידים, די"ל דינתן טעם אפילו הוי יין לבן, כדכתב המרדכי לקמן פרק אלו דברים (סי' עו): שמן זית וכו'. הבבלי (לה:) פליג ואמר דכששותהו לבדו אין מברך עליו כלל דאזוקי מזיק ליה, ואי אכיל ליה בפת פת עיקר ואין מברך אלא על הפת, וכן אי שתי ליה ע"י אינגרון, דהיינו מיס שנלקו בהם תרדים, אינגרון עיקר ומברך בורא פרי האדמה דמי שלקות כשלקות, אלא כי מברך אשמן דוקא היכא דחושש בגרונו ושותהו לרפואה, כדתניא (תוספתא פי"ג ה"מ) החושש בגרונו לא יערענו בשמן, ולריך ליתן לתוכו שמן הרבה דהוה ליה שמן עיקר: ומתניתא אמרה כן. דלא תימא דכיון דנשתק הזיק והיה למיס לא במילתיה קמא קאי ולא יברך אלא שהכל: חוץ וכו'. ויין לאו שתוק [הוא], וכי תנינן על פירות האילן אומר בורא פרי העץ חוץ מן היין שאומרים עליו בורא פרי הגפן, בדומה ליין נמי קאמר דאומר בורא פרי העץ: בעינן הן. במילתא קמא קאי: ירק שלוק אומר עליו שהכל. לקמן (פא.) פסיק דדוקא בירק שדרכו להאכל מי, דכשהוא מי היה מברך עליו בורא פרי האדמה ועכשיו ששלקו נשתנה לגריעותא: ראשי לפתות. פי' בבבלי (לט.) מתיכות גדולות: אם בעינן הן אומר עליהם בורא פרי האדמה. ולא פליגא (אדר' שמואל) [אדרב ושמואל] דלעיל דאמרי ירק שלוק שהכל, דהתם בירק הנאכל מי, דמי מברך ב"ש האדמה, והכא להפך דראשי לפתות אין דרכן להאכל חיין, ואדרבא מי אכלן חיין אומר עליהן שהכל, שלקן אומר בורא פרי האדמה. וכן כתב הטור בשם רבינו האי גאון (סי' רה) וכן כתבו המפרשים: שחקן. לאו דוקא אלא מתיכות דקות. שחקן נשתנו לגריעותא בשחיקה, ופליג רבי יוסי עליה דאפי' שחקן מברך בורא פרי האדמה: ומתניתא אמרה כן. בתמיה, הא להיפך אומר כדמפרש ואזיל:

ר"ש סיריליאו

[°שגלעינתו ממעטתו. דלא חזיא לאכילה ואין כאן אכילה כזית, וברכה אחרונה צריך שיעור:] משום בריה. דכיון שהיא בריה כמות שהיא אע"פ שזורק האדם הגלעין חייב לברך תחלה וסוף, ואע"פ שלאחר זריקת הגלעין אין בו כזית. ובגמ' דילן (לט.) אמרינן דזית גדול [הוה], ואע"ג דכי שקליה לגרעייה חסר, מכל מקום לא חסר מכשיעור אלא בכשיעור הוא דקאי. ומפרש הר"ר יוסף [°דלא פליגי בעיקר הדין], דתלמודא דידן סובר שהוסר הגלעין כשנכנס ומלח, ואע"כ לא היה כברייתו, [°והוצרך לשנויי דזית גדול הוה,] אבל אם אכלו כברייתו מודי דמברך ואפילו בפרידה של רמון נמי, ותלמודא דהכא סבר שאכלו כברייתו: כמות שהוא. מי, שלא נתן לתוכו מיס: בורא פרי העץ. אבל לא פרי הגפן, לפי שהיה יינם חזק מאד ואין רגוי לשתייה אלא מיס, הילכך אכתי לא אשתני למעליותא, הילכך בברכתו קמא קאי: ונוטלין ממנו לידים. [°כדמפרש לקמיה ר' אבא דאין בו וכו'] כלומר רוחצין בו הידים לרפואה, כגון מיכוך וכיוצא בו, וקמ"ל דאין בו משום אובדן אוכלין, וליכא משום בל תשחית: הכי גרסינן וחכמים אומרים בין חי בין מזוג אומר עליו בורא פרי הגפן ואין נוטלין ממנו לידים. והכי איתא בגמ' דילן (נ:), וכן כתב הראב"ד ז"ל[א]: אין בו משום אובדן אוכלין. אתא לפרושי ונוטלין לידים דקתני, וכן פירש הלכות גדולות בפ' שלשה שאכלו (הל' קידוש והבדלה ד"ה וממרא), ולו שומעין שאמר בהלכה: שמן זית אומר עליו בורא פרי העץ. דאע"פ שהמוק הוא ולא בעייה, על פרי שברא הקב"ה מברכין, כמו בורא פרי הגפן, דיין שמוק הוא ואפילו הכי על הענבים הוא דמברכין: שחקן אומר שהכל. דהא נשתנו, אבל שלקן אומר בורא פרי האדמה, דילקות דומיא דפת קתני. ונהי דפת שלוק ושמוק הוא, אית לן למיגמר מאי דמסתבר,

---

עין משפט

א ב ג טוש"ע או"ח סימן רי סעיף א והגה"ס:
ד [מיי' פ"ז מהלכות ברכות הלכה ט] טוש"ע או"ח סימן קס סעיף יב [וסימן קעא סעיף א]:
ה [מיי' שם פ"ח הלכה ב טוש"ע או"ח סימן רב סעיף א]:
ו טוש"ע או"ח סימן קס סעיף יב:
ז מיי' פ"ח מהלכות ברכות הלכה ב סמג עשין מז טוש"ע או"ח סימן רב סעיף ל:
ח [מיי' שם טוש"ע או"ח סימן רב סעיף א]:
ט [מיי' שם הלכה ד טוש"ע או"ח סימן רב סעיף ז]:
י [מיי' שם הלכה ג טוש"ע או"ח סימן רה סעיף א]:
כ [מיי' שם טוש"ע או"ח סימן רה סעיף א]:
ל [מיי' שם פ"ג הלכה ב סמג עשין מז טוש"ע או"ח סימן קסז סעיף ב]:

שינויי נוסחאות

א] ולית ליה לר' יוחנן שגלעינתו ממעטתו. בכ"ר ולית ר' יוחנן יודע שגלעינתו ממעטתו. ברש"ס ובד"א ליתא:
ב] ואין נוטלין. בתוספתא (פ"ד ה"ג) ובבבלי (נ:) וברש"ס ונוטלין:
ג] בזמן שהוא מזוג אומר עליו בורא פרי הגפן ונוטלין ממנו לידים. ברש"ס ליתא:
ד] ונוטלין. בתוספתא (שם) ובבבלי (שם) ואין נוטלין:
ה] ונוטלין. בתוספתא (שם) ובבבלי (שם) וברש"ס ואין נוטלין:
ו] אובדן. בד"א וד"ר איבוד:
ז] ר' חייא. ברש"ס ר' חנינא וכעי"ז בכי"ר:
ח] קומי ר'. בכי"ר אמר ר':
ט] כל הדברים אף על פי שאוכלין הן. בראב"ה (ח"א ברכות צח) וגרסינן בירושלמי כל הפירות בין בעינם בין שחוקים כל זמן שלא נשתנו על ידי האור אומר בורא פרי העץ חוץ מן היין זמה נשתנה יין ממנו לקידוש ולהבדלה ולאירוסין ולנשואין, וכעי"ז ברוקח (הל' אירוסין ונישואין שנב) בשם הירושלמי:
י] שחוקה. ברש"ס שלוקה, וכעי"ז בד"א. בדפ"ר שחוק:

הגהות הגר"א

[א] אמרה כן. צ"ל לא אמרה כן [רד"ל שנו"א וריבב"ן]:
[בא] שחוקה. בד"א הגירסא שלוק והגיה הגר"א דצ"ל שחוק וכן בסמוך [רד"ל]:

הגהות הגרח"ק

(א) ונוטלין. צ"ל ואין נוטלין [כ"ה בתוספתא]:
(ב) אמרה. צ"ל לא אמרה [גר"א]:

הגהות וציונים

א. הובא בחי' הרשב"א ברכות שם ד"ה כך הגירסא:

ביאור הגרח"ק

אית ליי'. וקאמר הגמ' דהוה ידע ר' חייא דמין שבעה טעון ברכה לפניו ולאחריו ומה הי' תמה: **מפני שגלעינתו ממעטתו.** שאין טעון ברכה לאחריו אלא על אכילה כשעור זית והוא שאכל זית א' אין בו כשעור דהא גרעינתו ממעטתו מכשעור: **ולית ליי' לר"ר שגלעינתו ממעטתו.** בתמי' וטעמא מאי הי' מברך: **משום בריה.** דס"ל דאם אכל ברי' היינו פרי שלם מברך אפי' אין בו כזית: **בזמן שהוא כמות שהוא.** שלא מזגו במים: **אומר עליו בפה"ע.** ואין מברך הגפן לפי שהי' יינם חזק ואין ראוי' לשתי' בלא מים הלכך אכתי לא אשתני למעליותא ולא זז מברכתו הראשונה והרי הוא כענבים הלכך ברכתו בפה"ע: **ואין נוטלין ממנו לידים.** לסעודה משום דמי פירות נינהו ולנטילה בעינן מים כדכתיב וידיו לא שטף במים שמכאן סמכו חכמים לנטילת ידים מן התורה: **בזמן שהוא מזוג.** יש עליו שם יין: **ונוטלין ממנו לידים.** משום מים שיש בהם: ה"ג **ואין נוטלין ממנו לידים.** משום איבוד אוכלין ות"ק ס"ל עושה כל צרכיו באוכלין: **אין בו משום איבוד אוכלין.** בתמי' ות"ק דסבר נוטלין ממנו לידים ואמאי: **שמן זית אומר עליו בורא פרי העץ.** קמ"ל דאע"ג דאישתני ואין הפרי בעין במילתי' קאי: **ומתניתא אמרה כן.** מתני' מסייע לר' יעקב בר זבדי דתנן על פירות האילן מברך בפה"ע: **יין לאו שחוק הוא.** והא אישתני ושחוק הוא ואמר חוץ מן היין שמברך עליו בפה"ג משום דאישתני לעילויא ולקובע ברכה לעצמו הא לא"ה הוה מברך בפה"ע והיינו דמסיים דלא אמר אלא חוץ מן היין הא שאר כל הדברים דכוותה מברך בפה"ע ואע"פ ששחוקין הן: **ירק שלוק.** ע"י שבישלו נתבטל שם פרי מעליו: **ראשי לפתות ששלקן** וכו'. לפי מאי דמסיק בסוף הסוגיא לא פליגא אדר' אבא אלא התם בירק כיון שדרכו להאכל חי אם שלקו אישתני ולאו במילתי' קאי אבל ראשי לפתות אין דרכן להאכל חי הלכך אם בעיינן הן שניכר ממשות הפרי מברך בפה"א: ה"ג **ומתניתא לא אמרה כן.** דממתני' משמע דאפי' שחקן נמי במילתי' קאי: **ופת לאו שחוק הוא.** ופת נמי אישתני ע"י האור ואפ"ה אי לאו דקבע ברכה לעצמו הוה מברך בפה"א אלמא אע"פ ששחוקין הן במילתייהו קאי:

מסורת הש"ס

א) תוספתא פ"ד ה"ג, ברכות נ: [ועיי"ש בתוד"ה בורא] **ב)** ברכות לה:, לו. [תנחומא (ורשא) תולדות י] **ג)** ברכות לח:

מהר"א פולדא

ומה צריכה ליה. והא דמצינא ליה לברך עליו, שלא היה בה כשיעור, שהרי השיעור הזה שהוא זית בכל מקום, תסר ליה כאן מתמת (הגילעון) [הגרעין] שבתוכו שאינו אלא כעין בעלמא, וסו"ל תסר הזית כשיעור (הגילעון) [הגרעין], וס' יוחנן ס"ל הואיל והוא שלם הו"ל כבריה, וכריה אין לריך שיעור: כמות שהוא. מי ולא מזוג: ואין נוטלין ממנו לידים. ובבבלי בסוף פרק שלשה שאכלו (נ:) איתא ונוטלין ממנו לידים, וגרסת ספרינו מכוונת להלכה: אין בו משום איבוד אוכלין. אף שנטל מן היין לידים, אין בו משום מאבד אוכלין: שמן זית. שמן שעושין מן הזיתים: ויין לאו שחוק הוא. מן הענבים, כמו שנטל מן הזיתים, ואפילו הכי לא אמרה מתני' אלא חוץ מן היין שקונע ברכה לעצמו, משמע הא שאר כל הדברים הדומין ליין, לא נשתנו בירכתן בשביל שחיקתן, ואף ששחקן הו"ל כאילו הן בעין ושם פרי עליהן: שלוק. מבושל הרבה: שהכל. דלאו במילתייהו קמייתא קיימי: אם בעינן הם. שלא ניטלו מן ויכר תוארן: שחקן. והיינו שנימוחו ולא ויכר תוארן הלשונה: ומתניתא אמרה כן. אע"ג דשלק לירקות, אם הן בעין במילתייהו קיימי: ה"ג ופת לאו שלוק הוא. ומייתי ראייה לתף כי שלקן אומר בורא פרי האדמה כמו מעיקרא, ודווקא לא נימוחו, אבל נימוחו לא עדיפו מפת שנימוח. ומימרא קמייתא דס"ל לרב ושמואל בשלוק שהכל, פליגי אהדדי:

רידב"ז

אמר רבי חייא בר פפא קומי ר"ז מתניתא אמרה כן חוץ מן היין כו' יין לאו שחוק הוא לא אימר אלא חוץ מן היין כו'. פי' בניחותא דמתניתא אמרה כן ומביא ראיה מן מתניתין: רבי זעירא בשם שמואל ראשי לפתות כו' שחקן אומר עליהן שהנ"ב אמר ר' יוסי מתניתא לא אמרה כן. כן גירסת הגר"א ז"ל בכתב יד קדשו ובשנו"א ז"ל:

[מב: מג. – ה"א]

א כל וכו'. ואע"פ ששלקן דומיא דפת הנאפה כדאמר בגבלי (לח:): **בעינן הן.** במילתייהו קמא דקודש שמיקה וכן מסיק הבגבלי (לט.) דלא שנא מחיכות גדולות או דקות בורא פרי האדמה: זית כבוש וכו'. קסלקא דעתך הוא הדין [כל] הכבושין והמבושלין ירק שלוק, דלקמיה קסלקא דעתך דהכל שלוק קאמר ולא שני לן בין דרכן לאכול חיין או אין דרכן להאכל חיין, ופליגי רבי חייא בר אבא ורבי בנימין בר יפת אליבא דר' יוחנן: מתניתא. דפסחים בפרק כל שעה (לט.) דקתני דירקות שאדם יוצא בהם בשם ר' יוחנן, רבי חייא אומר אף בבושין ולא שלוקין ולא מבושלין אם בעיינן הן אדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח. אמר ר' זעירא מאן ידע משמע מן ר' יוחנן יאות ר' חייא בר ווא (אמר) [או] ר' בנימן בר יפת לא ר' חייא בר ווא. ועוד מן הדא מן מה דאנן חמיין רבנן רברביא עלון לאברייתא ונסבין תורמוסין ומברכין עליהן בורא פרי האדמה ותורמוסין לאו שלוקין הן. אין תימר שנייא היא שאמרה התורה מרורין (א) תורמוסין כיון ששלקן בטלה מרתן. אמר ר' יוסי בר' אבון ולא פליגין על ידי (ב) שדרכו לאכל חי

ב בעינן הן. במילתייהו קמא דקודש שמיקה וכן מסיק הבגבלי (לט.) דלא שנא מחיכות גדולות או דקות בורא פרי האדמה: זית כבוש וכו'. קסלקא דעתך הוא הדין [כל] הכבושין והמבושלין ירק שלוק, דלקמיה קסלקא דעתך דהכל שלוק קאמר ולא שני לן בין דרכן לאכול חיין או אין דרכן להאכל חיין, ופליגי רבי חייא בר אבא ורבי בנימין בר יפת אליבא דר' יוחנן: מתניתא. דפסחים בפרק כל שעה (לט.) דקתני דירקות שאדם יוצא בהם בשם ר' יוחנן, רבי חייא אומר אף בבושין ולא שלוקין ולא מבושלין אם בעיינן הן אדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח. אמר ר' זעירא מאן ידע משמע מן ר' יוחנן יאות ר' חייא בר ווא (אמר) [או] ר' בנימן בר יפת לא ר' חייא בר ווא. ועוד מן הדא מן מה דאנן חמיין רבנן רברביא עלון לאברייתא ונסבין תורמוסין ומברכין עליהן בורא פרי האדמה ותורמוסין לאו שלוקין הן. אין תימר שנייא היא שאמרה התורה מרורין (א) תורמוסין כיון ששלקן בטלה מרתן. אמר ר' יוסי בר' אבון ולא פליגין על ידי (ב) שדרכו לאכל חי

ג זית כבוש. כמו שכובשין זיתים במלח למתקן. וגרסינן להא לקמן בפרק כל שעה (פסחים לט.) על מתניתין ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח: ירק שלוק. רבי בנימן פליג על דרבי חייא בשם ר' יוחנן אלא דכך קיבל מר' יוחנן דשלוק נשתנה ברכתו ואומר עליו שהכל והוא הדין לכבוש: מתניתא. דפסחים מסייע לרבי בנימן בר יפת, דקאמר משמיה דרבי יוחנן דשלוק לאו כבעינו נחשב הוא ולא כר' חייא בר ווא דקאמר דכבוש כבעינו הוא, דקתני התם דאין יוצאין בהן כבושין ולא שלוקין אלמא כבושין ושלוקין חד דינא אית להו ואם כבעינן היו נחשבין היה אדם יוצא בהן בפסח: מאן ידע משמע מן ר' יוחנן יאות. מי הוא שיודע יותר בטוב לשמעתתא דר' יוחנן. ר' חייא בר ווא או ר' בנימן בר יפת לא ר' חייא בר ווא. כל"ל. וכן הוא בפסחים (פ"ג ה"ה - כ:). כלומר, דר"ז מתמיה על ר' שמואל דמחזק דברי ר' בנימן בר יפת משמיה דר' יוחנן, וכי מאן ידע שפיר טפי לומר משמיה דר' יוחנן ולאי ר' חייא בר ווא דהוא היה תלמידו מובהק ודייק וגמר שמעתתיה מפומיה ולא כך ר' בנימן בר יפת: ועוד מן הדא. ראיה לדברי ר' חייא בר ווא משמיה דר' יוחנן ממה שאנו רואים לחכמים גדולים כשנכנסין להבראה, אי נמי להברות עצמן כדרך שלוקחין דבר מועט קודם הליכתן לבית המדרש, והן לוקחין תורמסין ומברכין בורא פרי האדמה: ותורמסין לאו שלוקין הן. וכי לא שלוקין הן ואפילו הכי בפה"א, אלמא שלוק כבעינו הוא וא"כ אין ראיה מהך מתניתין דפסחים, דהא חזינן דהני רבנן רברביא לא עבדי כהאי מתניתין: אין תימר שנייא היא שאמרה התורה מרורין. כלומר וכי תימא לעולם בעלמא שלוקין לאו כבעינן נחשבין כדמשמע מהאי מתניתין, והא דהני רבנן מברכי אתורמסין כמו שהיו בעינן שנייא היא הך מתניתין מהאי דתורמוסין, דהתם היינו טעמא שהרי אמרה תורה (שמות יב ח) מרורים וכיון שכבשן או שלקן בטלה מרירותא מייתיהו והלכך אין אדם יוצא בהן, אבל תורמוס הזה כיון שהוא מר מאד וצריך לשלקו הרבה עד ז' פעמים ולפיכך נשאר ברכתו כמו שהיה בעינו שהרי על הרוב נשאר מר כמו שהיה מקודם: תורמסין כיון ששלקן בטלה מרתן. כלומר הא ליתא, דתורמסין נמי כששולקין אותו הרבה נתבטל מרירותן ואפ"ה חזינן להני רבנן דלעולם היו מברכין עליהן בורא פרי האדמה ואפי' כי נשלקו הרבה, על כרחך ש"מ דטעמא דשלוקין לעולם כבעינן נחשבין הן לענין ברכה ולא כר' בנימן בר יפת: אמר רבי יוסי ב"ר אבון. מעיקרא לא קשיא על הני תרתי שמעתתא דר' יוחנן דלא פליגין ר' חייא בר ווא עם ר' בנימן בר יפת דהא דקאמר ר' חייא על זית כבוש הוא דקאמר שכן דרכו לאכול אותו כשהוא חי ולא מבושל והלכך אע"פ שכבוש הוא לא נשתנה מכמות שהוא בעינו ונשאר ברכתו עליו אבל הא דר' בנימן בר יפת דירק שכן דרכו להיות נשתנה ע"י שליקה והלכה ברכתו ממנו מכמו שהיה:

ר"ש סירילאו

ד ירק שלוק. בבבלי (שם) שלקות:

ה אם בעיינן הן אדם יוצא בהן. ברש"ס ואי בעינן הן למה לא יצא בהן:

ו אדם. בכי"ר וביורושלמי פסחים (שם) ליתא:

ז יוצא. ביורשלמי פסחים (שם) יצא:

ח אמר ר' זעירא מאן ידע וכו' לא ר' חייא בר ווא. בבבלי (שם) תהי בה רבי זעירא וכי מה ענין רבי בנימין בר יפת אצל רבי חייא בר אבא. רבי חייא בר אבא דייק וגמיר שמעתא מרבי יוחנן רביה ורבי בנימין בר יפת לא דייק. ועוד רבי חייא בר אבא כל תלתין יומין מהדר תלמודיה קמיה דרבי יוחנן רביה ורבי בנימין בר יפת לא מהדר:

ט או. כ"ה ביורשלמי פסחים (שם) ובבש"ס ובד"א ודפ"ו וכן הגיהו החרדים ופנ"מ. בכתה"י וד"ו אמר:

י מן מה דאנן וכו' ומברכין עליהן. בבבלי (שם) דההוא תורמסא דשלקי ליה שבע זמנין בקדרה ואכלי ליה בקנוח סעודה אתו ושאלו לרבי יוחנן ואמר להו מברכין עליה:

כ תימר. ברש"ס ובד"א ודפ"ו תימר מתני':

ל תורמוסין. ברש"ס ובד"א ליתא:

מ כיון ששלקן. ברש"ס וכיון שבישלן או ששלקן:

נ בטלה מרתן. בד"א ודפ"ו כבר בטלה מרירתן:

ס זית על ידי שדרכו לאכל חי. ברשב"א (לח:) ונראה דטעות יש בגירסא זו והכין הוא, זית ע"י שאין דרכו להאכל חי:

מהר"א פולדא

כבוש. כתומץ וכבוש כמבושל: אבל לא כבושים. בכל שעה (פסחים לט.) מייתי לה לענין מרור דאינו יוצא לא בשלוקים וכו', ש"מ דלאו במילתייהו קיימי אי שלקינהו, דאם לא כן יצא ידי חובתו וכן כבושים, וקשיא לר' חייא בר ווא דאמר לגבי זית כבוש במילתיה קיימא: מאן משמע יאות. מאן ידע שפיר מילתיה דרבי יוחנן, רבי חייא או רבי בנימין בר יפת, על כרחך רבי חייא בר ווא שהוא דייק טפי למיגמר שמעתתא מייתיה דר' יוחנן יותר מר' בנימין בר יפת, והיאך שייך להביא דברי רבי בנימין בר יפת במימרא דרבי יוחנן אלא רבי חייא בר ווא ולמפלג עלוי. וכן הוא בבבלי (לה.): רברביא. רבנן גדולים: עלון לאברייתא. נכנסו לסעודה כמו הברא"ה: ותורמסין לאו שלוקין הן. שאין נאכלין חיין, ש"מ אע"פ שנשלקו הן בעינן, והוא הדין ירק שלוק וזית כבוש בעינן הן, וכרבי חייא ולא כרבי בנימין בר יפת: ה"ג אין תימר מתניתין. למה תנן ולא כבושין ולא שלוקין, ש"מ דלאו בעינן הן. שאני התם שהתורה אמרה מרור שיהא בו טעם מרירות, וכיון שנלקן או כבשן בטל טעם מרירות, אבל לענין ברכה בעינן הן: אמר רבי יוסי ב"ר בון. מעיקרא לא פליגי ר' חייא ור' בנימין [אלא בזית כבוש שדרכו לאכולו חי אע"פ שכבש בעיני הוא ירק כיון ששלקו נשתנה. כן גירסת הרשב"א ז"ל: פליגין זית ע"י שאין דרכו לאכולו חי אע"פ שכבש בעיני הוא ירק כיון ששלקו נשתנה. כן גירסת הרשב"א ז"ל: מן ידע משמעה וכו'. מאן הוא דדייק ושמע היטיב מר' יוחנן ר' חייא בר ווא או ר' בנימין לא ר' חייא בר ווא וא"כ פשיטא הלכה כר' חייא בר ווא: ועוד מן הדא. ראי' דאע"פ שכבשן מברך עליהן בפה"א: דאנן חמיין וכו'. שראינו לחכמים גדולים שעלו לאכול סעודת הבראה ולקחו תורמסין ומברכין עליהן בפה"א: ותורמסין לאו שלוקין הן. דתורמסין מרוב מרירותן אינן ראויין לאכילה עד ששולקין אותן ז' פעמים ואפ"ה מברכין עליהן בפה"א: אין תימר מתניתין. ואם תאמר מתני' דפסחים מוכחא דלאו בעינן הן משם אין ראי': שנייא היא. התם דלא תנינן התם אלא לענין מרור דכיון ששלקן בטלה מרירותן ושוב אין טעמם מר והתורה אמרה מרורין: ולא פליגין. ר' חייא בר ווא ור' בנימין בר יפת אלא חלוק הוא זית משאר ירק: ע"י שאין דרכו לאכולו חי. אלא כבוש הלכך זה דרך אכילתו ועומד לכך הלכך מברכין בפה"ע:

שינויי נוסחאות

א] ששחוקין. ברש"ס ובד"א ששלוקין:

ב] בר ווא. בכי"ר וביורושלמי פסחים (פ"ב ה"ה - כ:) ליתא:

ג] זית כבוש אומר עליו בורא פרי העץ. בבבלי (לח:) שלקות מברכין עליהם בורא פרי האדמה:

ד] ירק שלוק. בבבלי (שם) שלקות:

ה] אם בעיינן הן אדם יוצא בהן. ברש"ס ואי בעינן הן למה לא יצא בהן:

ו] אדם. בכי"ר וביורשלמי פסחים (שם) ליתא:

ז] יוצא. ביורשלמי פסחים (שם) יצא:

ח] אמר ר' זעירא מאן ידע וכו' לא ר' חייא בר ווא. בבבלי (שם) תהי בה רבי זעירא וכי מה ענין רבי בנימין בר יפת אצל רבי חייא בר אבא. רבי חייא בר אבא דייק וגמיר שמעתא מרבי יוחנן רביה ורבי בנימין בר יפת לא דייק. ועוד רבי חייא בר אבא כל תלתין יומין מהדר תלמודיה קמיה דרבי יוחנן רביה ורבי בנימין בר יפת לא מהדר:

ט] או. כ"ה ביורשלמי פסחים (שם) ובבד"א ודפ"ו וכן הגיהו החרדים ופנ"מ. בכתה"י וד"ו אמר:

י] מן מה דאנן וכו' ומברכין עליהן. בבבלי (שם) דההוא תורמסא דשלקי ליה שבע זמנין בקדרה ואכלי ליה בקנוח סעודה אתו ושאלו לרבי יוחנן ואמר להו מברכין עליה:

כ] תימר. ברש"ס ובד"א ודפ"ו תימר מתני':

ל] תורמוסין. ברש"ס ובד"א ליתא:

מ] כיון ששלקן. ברש"ס וכיון שבישלן או ששלקן:

נ] בטלה מרתן. בד"א ודפ"ו כבר בטלה מרירתן:

ס] זית על ידי שדרכו לאכל חי. ברשב"א (לח:) ונראה דטעות יש בגירסא זו והכין הוא, זית ע"י שאין דרכו להאכל חי:

הגהות הגרח"ק

(א) תורמוסין. לא גרסינן [ד"א]:

(ב) שדרכו. צ"ל שאין דרכו [רשב"א]:

ביאור הגרח"ק

זית כבוש אומר עליו בפה"ע. ואע"פ שכבשו: **ירק שלוק אומר עליו שהנ"ב.** וקס"ד השתא דר' בנימין בר יפת פליג עלי' דר' חייא בר ווא: **אבל לא כבושין וכו'.** משנה היא פ"ב דפסחים ותנינן התם ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח [משום מרור] בחזרת וכו' יוצאין בהן בין לחין בין יבשין אבל לא כבושין וכו': **אם בעינן הן אדם יוצא וכו'.** ואם כדאמר ר' חייא בר ווא דאפי' כבשו אתי בעינו הוא א"כ יהא אדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח ומתני' דקתני שאינו יוצא בהן ידי חובתו מסייע לר' בנימין בר יפת: **מן ידע משמעה וכו'.** מאן הוא דדייק ושמע היטיב מר' יוחנן ר' חייא בר ווא או ר' בנימין לא ר' חייא בר ווא וא"כ פשיטא הלכה כר' חייא בר ווא: **ועוד מן הדא.** ראי' דאע"פ שכבשן מברך עליהן בפה"א: **דאנן חמיין וכו'.** שראינו לחכמים גדולים שעלו לאכול סעודת הבראה ולקחו תורמסין ומברכין עליהן בפה"א: **ותורמסין לאו שלוקין הן.** דתורמסין מרוב מרירותן אינן ראויין לאכילה עד ששולקין אותן ז' פעמים ואפ"ה מברכין עליהן בפה"א: **אין תימר מתניתין.** ואם תאמר מתני' דפסחים מוכחא דלאו בעינן הן משם אין ראי': **שנייא היא.** התם דלא תנינן התם אלא לענין מרור דכיון ששלקן בטלה מרירותן ושוב אין טעמם מר והתורה אמרה מרורין: **ולא פליגין.** ר' חייא בר ווא ור' בנימין בר יפת אלא חלוק הוא זית משאר ירק: **ע"י שאין דרכו לאכולו חי.** אלא כבוש הלכך זה דרך אכילתו ועומד לכך הלכך מברכין בפה"ע:

רידב"ז

אין תימר מתניתין שנייא היא שאמרה התורה מרורין וכו'. צ"ע על התשובת חכם צבי ז"ל סי' קיט שמכשיר הירק הנקרא סאלאטא על מצות מרור משום דיש לו סימנא דאיתא בגמ' תחילתו רך וסופו קשה הא הסאלאטא אין בהם שום טעם מרירות ואפילו מרור כשנתבטל הטעם מרירות לא יצא בו ידי חובתו ואולי בהאמבורג ובערי אשכנז שהזכיר הח"צ ז"ל יש בו טעם מרור וצ"ע: **אמר ר"י בר"ב ולא פליגין זית ע"י שאין דרכו לאכולו חי אע"פ שכבש בעיני הוא ירק כיון ששלקו נשתנה.** כן גירסת הרשב"א ז"ל:

פני משה

ג פסחים פ"ג ה"ה - כ: כל הענין **ד** פסחים פ"ג מ"ו, פסחים לט.

א [מיי' פ"ח מהלכות ברכות הלכה ג' ומהלכה ג' טוש"ע או"ח סימן רכ סעיף יב]:

ב מיי' פ"ז מהלכות חמץ ומצה הלכה יג סמג עשין מא טוש"ע או"ח סימן תעג סעיף ה:

ג מיי' פ"ח מהלכות ברכות הלכה ג טוש"ע או"ח סימן רה סעיף ג:

ד [מיי' שם טוש"ע או"ח סימן רכ סעיף יב]:

[מג. מג: – ה"א]

א [מיי' פ"ה מהלכות ברכות הלכה ג טוש"ע או"ח סימן רס סעיף א]:

ב מיי' פ"ג מהלכות ברכות הלכה ב סמג עשין כז טוש"ע או"ח סימן קסז סעיף ב:

ג [מיי' שם פ"ח הלכה ב טוש"ע או"ח סימן רכ סעיף א]:

המוציא. כלומר לשעבר, כדכתיב (דברים ח טו) המוליך לך מים מצור החלמיש, והכא נמי הברכה על שעבר היא והייגו על זמן בריאת עולם, שקודם שחטא אדם היתה הארץ מוליאה לחם ממש וכשחטא נגזר עליו (בראשית ג יט) בזעת אפך תאכל לחם ונהפכה לתבואה וכדאמר בבראשית רבה פרשה ט"ו ואיתא נמי להא שם, וזהו דקאמר אמיין אילין פלוגוותא וכו' כדלקמן: ורבנן אמרי מוציא. דמוליא הוא דמשמע לשעבר כדכתיב (במדבר כג כב) אל מוליאם ממצרים וכבר הוליאם, אבל המוליא להבא משמע כדכתיב (שמות ו ז) המוליא אתכם מתחת סבלות מצרים ונאותה שעה עדיין לא הוליאם, והכא נמי הרמז שעתיד להיות מוליא לחם ממש מן הארץ כדדריש לקמיה מיהי פסת בר בארץ שעתידה ארץ שתוליא גלוסקאות*: ואתיין. אילין פלוגתייהו כאילין פלוגתא בפירושא דלפת: לפת. כלומר כל מיני ירקות נקראין לפת, ודריש להתיבה דעל שם זה נקראו לפת לא פת היתה, כלומר וכי לא פת היתה ג"כ יוצאת מן הארץ כמות שהיא כדרך הירק הזה שיוצא מן הארץ כמו שהוא, וזה כמ"ד דעל שעבר היא ברכת הפת שכך היתה יוצאת מן הארץ קודם החטא: **וחרנא אמר לפת לא פת היא עתידה להיות.** שתצא כמות שהיא כמו הירק הזה, וכמ"ד שהברכה היא על העתיד וכמו שנאמר יהי פיסת בר בארץ וקלסיה. על שאמר המוליא. ומתמה הש"ס ומה זה דעביד כר' (נחמן) [נחמיה] ולא כרבנן. וקאמר דהייגו טעמיה שלא לערב **ראשי אותיות** מ"ס דמוליא עם המ"ס דהעולם: מעתה. ופריך וא"כ יאמר ג"כ המן הארץ שלא לערב מ"ס דמן עם מ"ס דלחם. ולא משני מידי: מהו מברכה. אם צריך לברך על האחר פעם שנית מי אמרינן דכיון דנפל מיניה הראשון אסתא דעתיה או לא: מהו בינו לבין אמת המים. ומאי תיבעי לך, לא יהא אלא כזה שעומד לשתות מאמת המים ומברך עליה ואע"ג דהני מיא אזלו והני אתו:

שינויי נוסחאות

א) **ר' נחמיה.** כ"ה בכי"ר וש"ג ובבבלי (לח.) ובכי"ר (טו ז) וברש"ס ובד"א בכי"ל ובד"ו ודפ"ו ר' **נחמן.** וכ"ה בסמוך:

ב) **ר' נחמיה אמר המוציא וכו' ורבנן אמרי מוציא וכו'.** בבבלי (שם) **המוציא** וכו' ר' נחמיה אמר **מוציא** וכו':

ג) **האריץ.** בב"ר (שם) הארץ **שכבר הוציא לחם מן הארץ:**

ד) **הארץ.** בב"ר (שם) הארץ **שהוא עתיד להוציא לחם מן הארץ שנאמר יהי פסת בר בארץ:**

ה) **ר' חיננא.** בב"ר (שם) ובד"א ר' **חנינא:**

ו) **יהי וכו' בראש הרים.** בב"ר (שם) ליתא. ברש"ס **דכתיב** יהי וכו':

ז) **ר' ירמיה.** באבודרהם (ברכת הלחם) ר' **חייא:**

ח) **מברכה.** באו"ז (ח"א הל' ברכת המוציא) וברא"ש (סי' כ) ובאבודרהם (שם) **לברוכי:**

תורה אור השלם

א) יְהִי פִּסַּת בַּר בָּאָרֶץ בְּרֹאשׁ הָרִים יִרְעַשׁ כַּלְּבָנוֹן פִּרְיוֹ וְיָצִיצוּ מֵעִיר כְּעֵשֶׂב הָאָרֶץ:
(תהלים עב טז)

ביאור הגרח"ק

ירק. שדרכו להאכל חי כיון ששלקו נשתנה: **המוציא לחם.** צריך שיאמר המוציא בה"א: **לפת.** מין ירק הוא ולמה קורין לו לפת: **לא פת היתה.** לפת דומה לכבר הלכך קורין לו לפת לומר לא פת היתה משום שבששת ימי בראשית קודם החטא היה צומח לחם ממש מן הארץ: **לא פת היא עתידה להיות.** איהו לא סבר דבששת ימי בראשית הי' צומח לחם אלא כן יהיה לעתיד לבוא וכדכתיב יהי פסת בר וגו' ודריש פסת בר היינו פת וע"ז הכתוב אומר יהי בארץ בראש הרים שכך יהי' צומח ואילין פלגוותא נמי אי מברכין המוציא או מוציא כאילין פלגוותא היא דמ"ד המוציא לשון עתיד משמע ומשום דס"ל דלעתיד לבא הוא מוציא לחם ומ"ד מוציא אפיק כבר משמע כאידך מ"ד ס"ל שבששת ימי בראשית כבר הוציא לחם מן הארץ: **מה כרבי נחמי.** ס"ל דצריך שיאמר המוציא וקאמר דלא שאם אמר מוציא נמי שפיר דמי אלא כדי **שלא לערב ראשי אותיות,** שאם אומר מוציא מערב ראשי אותיות של תיבות העולם מוציא שהתיבה השני' מתחלת באות שנגמרת הראשונה וקורא אותן שתי אותיות באות אחת הלכך יקרא המוציא כדי שלא לערב ראשי אותיות: **מעתה המן הארץ.** יאמר נמי המן הארץ שלא לערב ראשי אותיות לחם מן: **הבורא פרי הגפן.** צריך שיאמר הבורא פרי הגפן לשון עתיד: **ונפל מיני'.** ולקח תורמוס אחר: **מהו מברכה עליו זמן תניינות.** מהו שיחזור ויברך שנית: ומקשי מהו בינו לבין אמת המים. שהמים הולכין ובאין וכשמברך לשתות אלו שבירך עליהן כבר הלכו להם והשתא אחריני נינהו:

מהר"א פולדא

המוציא. צריך לומר דהמוליא משמע לשעבר, שהמוליא לחם בימי אדם הראשון קודם החטא, וכשחטא לא הוליאה אלא מיטיס: מוציא. צריך לומר מוליא, דמוליא משמע נמי לעתיד, והייגו דאמרינן (שבת ל:) עתידה ארץ שתוליא גלוסקאתין: לפת. פירש בעל מתנות כהונה (בראשית רבה פט"ו ה"ח) כל מיני זרעונים אפילו מיטין נקראו לפת, והשתא פליגי במילה הזאת שהיא נוטריקון לא פת, מר מוקמי לה לשעבר כרבי נחמיה, ומר לעתיד כרבנן: יהי פיסת בר. הוא הקרא שנלמד ממנו דדשה דלעיל, עתידה ארץ כו': מה בר' נחמיה. בתמיה, היאך שבק רבנן ועביד כרבי נחמיה: **שלא לערב.** מ"ס של העולם במ"ס מוליא, לפיכך היה אומר המוליא בה"ל, ולא משום דס"ל כרבי נחמיה: **מעתה.** נאמר נמי המן הארץ, להפריד בין לחם ובין מן, אלא ודאי כר' נחמיה עביד: **אהן דנסב תורמוס.** ובירך עליו ונפל מידו, מהו לחזור ולברך על תורמוס אחר שרוצה לאכול, או ממא דסגיא ליה בברכה ראשונה: **אמת המים.** אדם שמתה לשתות מאמת המים, ואותן מים שהיו לפניו בשעת ברכה אין לפניו כשרוצה לשתות, שכבר עברו מלפניו ואפילו הכי יצא, ה"נ ממא דלא צריך ברכה שניה:

רידב"ז

רבי יעקב ב"א אמר איתפלגין ר"נ ורבנן ר"נ אמר המוציא לחם מן הארץ ורבנן אמרי מוציא. לפי גירסת המדרש (בראשית פ' טו) הוא פליגתין בכך דרב נחמן ס"ל דעץ הדעת חטה היה והיה לחם לפיכך קאמר המוציא לחם מן הארץ שכבר הוציא. וכן גרסינן שם ר"נ אמר המוציא לחם שכבר הוציא ורבנן אמרו מוציא לחם מן הארץ שהוא עתיד להוציא כדרך שגרסינן במסכת כתובות דעתידה ארץ ישראל להוציא גלוסקאות ולפיכך גרסינן שם ורבנן אמרין מוציא לחם מן הארץ שהוא עתיד להוציא לחם מן הארץ שנאמר יהי פסת בר בארץ. אבל באדם הראשון קודם החטא משמע שלא היה מוציא גלוסקאות לחם וע"ז קאמרינן **אתיין אילין פלוגתא כאילין פלוגתא** דמר ר"ח בר יצחק

ירק כיון ששלקו נשתנה: [חוץ מן הפת וכו':] ר' יעקב בר אחא אמר איתפלגון [א]ר' נחמיה ורבנן [ב]ר' נחמיה אמר [ב*]המוציא לחם מן [ד]הארץ [ג]ורבנן אמרי מוציא לחם מן הארץ. אתייא אילין פלוגוותא כאינון פלוגוותא [ג]לפת [ה]ר' חיננא בר יצחק ור' שמואל בר אימי חד אמר לפת לא פת היתה וחרנה אמר לפת [ג]לא פת היא עתידה להיות [א]ן יהי פיסת בר בארץ בראש הרים. [ז]ר' ירמיה בריך קומי ר' זעירא המוציא לחם מן הארץ וקלסיה. מה כר' נחמיה. שלא לערב ראשי אותיות. מעתה המן הארץ שלא לערב ראשי אותיות. על דעתיה דר' נחמיה הבורא פרי הגפן ועל דעתהון דרבנן [ג]בורא פרי הגפן. ר' זריקן אמר ר' זעירא בעי [ד]אהן דנסב תורמוסא ומברך עילוי ונפל מיניה מהו [ח]מברכה עילוי זמן תניינות. מה בינו לבין אמת המים.

מג: [ג]הארץ [ו]ורבנן אמרי מוציא לחם מן הארץ.

המוליא לך מים מצור החלמיש. ומאי מילתיה דר' בנימין לאו בשתני לעילויא כתורמוס, או אפי' לא אשתני לגריעותא אלא דוקא בדבר המשתנה ומתקלקל (כגון שטלקו) [כששלקו] דומיא דתומי וכרתי ואף לר' בנימין אתה צריך לתרץ מתני' דפסחים משום טעם מרור דהא לא אשתנו לגריעותא. וכתבו התוספות (לח: ד"ה משכחת) ורשב"א (שם) לכל דבר שטוב מי כמבושל ומבושל כמי כגון מיני קטניות או כל שאר ירקות, ואפילו מרור בר מתומי וכרתי (וכן תפומין) בורא פרי האדמה מי ומבושלין, ומטעם זה יין מבושל בורא פרי הגפן: ר' נחמיה אמר המוציא וכו'. הסברות מהופכות בבבלי, ופירש שם (לח.) דבמוליא כולי עלמא לא פליגי שהוליא כבר משמע והוא ולאי ברכה הגונה דלשעבר בעינן, שהרי כבר הוליא הלחם הזה מן הארץ שהוא בא להנות ממנו, דהא כתיב (במדבר כג כב) אל מוליאם ממצרים, וכשנאמרה בפרשת בלעם כבר יצאו, כי פליגי בהמוליא, מר סבר לשעבר משמע כדכתיב (ויקרא ח טו) המוליא לך מים מצור החלמיש, ומר סבר עתיד הוא כדכתיב (שמות ו ז) המוליא אתכם מתחת סבלות מצרים, וכשנאמר פסוק זה למשה עדיין לא יצאו, והמוליא לך מים עדיין היה מוליא כל ימות היותם במדבר, [ושם] תירץ המוליא אתכם למאן דאמר המוליא לשעבר משמע: לפת. למה נקרא שמה לפת ודריש נוטריקון: היתה. בימי המבול, שהיו בשלוה גדולה: עתידה להיות. כדאמר בסוף כתובות (קיא:) עתידה ארץ ישראל שתוליא גלוסקאות, דכתיב יהי פיסת בר. והלפת הגדול רחב צורת פת גדולה עגולה ודומה שם לפת שדומה לו יצא לחם מפומאר מן הארץ. ומשכחן דדרשינן שמות כדאמרו (בבבלי נז:) למה נקרא שמן קשואין, למה נקרא שמן חרובין (מדרש נקמ טוב בראשית נז), למה נקרא שמן כשפים (סנהדרין סז:): מה בר' נחמיה. כלומר אמאי קלסיה, דהא שפיר הוה למימר מוליא לאכולי עלמא הוה לשעבר ולא ליעול נפשיה לפלוגתא: **שלא לערב וכו'.** כלומר ר' ירמיה ור' זעירא ס"ל דבין מוליא ובין המוליא לשעבר משמע לכולי עלמא, ולא נחלקו בזה כלל, אלא בהא פליגי, דר' נחמיה חייש לעירוב אותיות ומצריך לומר המוליא, דכי אמר ברוך אתה ד' אלוקינו מלך העולם מוליא פעמים מבליע מ"ס של עולם, כדאמרינן גבי ק"ש (פ"ג ה"ד - כד.) צריך ליתן ריוח בין הדבקין בכל לבבכם אתכם מאדך, לכך החמיר והפריד בהא ורבנן לא חשו. ואמרינן כי אמר המוליא אפיק נפשיה מפלוגתא ולהכי קלסיה: **מעתה וכו'.** כלומר הא דלא פריש מעיקרא כר' ירמיה ור' זעירא, דהא איכא עירוב אחר בברכה עצמה כי אמר לחם מן הארץ, כי הראוי שנתקן הנוסח לחם המן הארץ הא אין בו הבנה, וכיון דלא אפשר לתקן הכי נמי אע"ג דאפשר אין לחוש, להכי הוה סלקא דעתך דלא נחלקו אלא אי משמע המוליא לשעבר אי לא: **על דעתיה דר' נחמיה.** תלמודא מסייע, למאי דסלקא דעתין מעיקרא דפלוגתייהו אי משמע לשעבר גם בברכת היין פליגי דר' נחמיה צריך לומר הבורא פרי הגפן, דבורא משמע להבא כדמשמע מוליא, וכתב רשב"א (לח:) ופוק חזי מאי עמא דבר דמברך המוליא ובורא פרי הגפן, וכתבו התוספות (שם ד"ה והלכתא) והרא"ש (סי' יד) [ו]בספר אגודה (סי' קנג) דסמכו על הירושלמי דאין טעם דהמוליא אלא שלא לערב האותיות כרבי ירמיה ור' זעירא דקלסיה, דמאי דאפשר לתקוני מתקינין, ובלחם מן הארץ נקטינן לישנא דקרא (תהלים קד יד) מלמיח חציר לבהמה ועשב לעבודת האדם להוליא לחם מן הארץ, ועל כן יש לבטא בשתי ידיו בעשר אצבעותיו כנגד עשר מיצות שבפסוק זה. ע"כ: ר' זעירא בעי כו'. כתב הרא"ש (סי' כ) פי' היו לפניו תורמוסין ונטל אחד מהן וברך עליו ונפל מידו, מבעיא ליה אם צריך לברך שנית על האחרים: מה בינו לאמת המים. תלמודא פריך מאי קמבעיא ליה פשיטא דאין צריך, דהא מעשים בכל יום אדם עומד על אמת המים ומברך ובעוד שמברך הלכו המים ובאו אחרים ושותה.

ר"ש סיריליאו

ירק כיון ששלקו נשתנה. כיון דלא חזי אלא בתיקון האדם אין לברך עליו אלא שהכל, דהא האור נמי גורמת אכילתו, אבל זיב כיון דבעינו מברך עליו בורא פרי העץ מו לא מסתלק אפילו שלקו. והעולם נוהגין בהיפך, דשלקות מברך בורא פרי האדמה דאין בהן הנייה אלא על ידי האור, ושאר דבריס דחזו קודם שבשלן, כי בישלן אומר עליהן שהכל: **לא פת היתה.** קודס שחטא אדם הראשון, הילכך אומר 'מוליא' לשון עבר: **לא פת היא עתידה להיות.** בזמן המשיח, הילכך אומר 'המוליא' דעתיד משמע: **יהי פסת בר בארץ.** ומהאי קרא דרשינן בפ' במה מדליקין (שבת ל:) עתידה ארץ ישראל שתוליא גלוסקאות: **פיסת בר.** בר גדול וכתב כפיסת היד תוליא הארץ: **מה כרבי נחמיה.** בתמיהה, ואפילו ביין והא יתידאה היא: ומשני **שלא לערב ראשי האותיות.** כגון העולם מוליא, אבל לאו משום דחייש לר' נחמיה, דקסבר להבא הוא: **מעתה המן הארץ.** דהא איכא עירוב אותיות, ולא משני, ולא מצ לשנויי, משום דהתם ליתנא דקרא נקטינן: **ועל דעתון דרבנין בורא פרי הגפן.** וכן אנו נוהגין, כסתם משנתינו, דגבי פת תנן המוליא ולגבי יין תנן בורא: **מה בינו לבין אמת המים.** דמברך כששותה לשתות, והני אזלי, והני דאתו לפומיה אחריני נינהו, ואין צריך לברך פעם אחרת:

ורשב"א חד אמר לפת לא פת היתה. פי' במתנות כהונה ז"ל במדרש דלפת הוי כל הזרעונים וכל הגרעינין וחיטין בכלל. חד מאן דאמר ס"ל דלפת הוא לא פת היה קודם החטא וחד מאן דאמר ס"ל לפת לא פת עתיד להיות יהי פסת בר בארץ. אבל קודם לא היה. כן משמע לפי הגירסא שבמדרש:

ומשני דלא דמי דהתם לכך כוין מתחילה וכו': תני רבי חייא. כמו מה שמע דתני וכו' ואמר וכו': בשעה שהוא פורס. כשהוא שלם ולא אחר שנגע: הדא אמרה וכו'. דטעמא דלא יצא קודם ברכה שמא תפול הפרוסה מידו ותאבד ויצטרך לחזור ולברך על אחרת ויש כאן ברכה לבטלה, אבל כשהוא מברך קודם גזיעה על כל הפת ברך, אם תפול הפרוסה מידו ויפרוס אחרת ולא יצטרך לברך: פוגלא. לענין, והוא הדין לכל פירות שהיו לפניו: והוא לא אתי בידיה. שנפל ולא מצאו: וצריך לומר ברוך שם. קודם שיברך האחרת. וי"א שזהו לאחר שאמר אלוקינו מלך העולם, אבל אי לא אמר עדיין אלא ברוך אתה [ה'], יסיים למדני חוקך כדי שיהא רקורא פסוק, וכן כתב רמב"ם (פ"ד מהל' ברכות ה"י) והטור (סי' רו): עד בזית. אבל פחות מחזי כלר עין. ובס' רוקח הל' סעודה (סי' שכט) ירושלמי שיעור בציעה, אית דאמרי כזית ואית דאמרי פחות מכזית: תמן. פרק שני דמנחות (עה:) וכולן פותתן כזיתים, מנחת מחבת ומנחת מרחשת שקרבות כשהן אפויות כולן פותתן כלומר בוצען קודם קמילה ועושה אותן פתיתין כזיתים כדכתיב (ויקרא ב ו) פתות אותה פתים, ותני עלה התם (שם) דאי נטלן הכהן לאוכלן מבדך המוליא: תני ר' ישמעאל. פליג אמתני', ואמר דמפרר למנחות האפויות אמחבת ואמרחשת עד שמחזירן לסולתן: פת פחות מכזית דאין מברך אחריה ג' ברכות, לאו למימר ג' אין מברך הא מעין ג' מברך, דודאי כלל אין מברך אפי' בורא נפשות, אלא לישנא דברייתא דתנא ג' נקט: מעתה לא יאמרו וכו'. בתמיה, הא ברכה ראשונה [חייב לברך] דכל אוכל (א)כל דהו, דאסור ליהנות מן העולם הזה בלי ברכה: לשאר המינים נצרכה. פי' לא אתי לפלוגי בין דבר שיש בו שיעור לדבר שאין בו שיעור, אלא בין פת לשאר מיני מאכל, כגון מעשה קדרה וכובא דארעא ופת הבאה בכסנין היכא דלא קבע סעודתיה עליויה, ופת אורז ופת דוחן שאין מברך אחריהן ג' ברכות אין מברך לפניהם המוליא, כך פירשו הראש"ש (סי' טז), והרשב"א (לח: ד"ה כיון), וכתב דכן כתבו רי"ף ורמב"ם, ולא כהראב"ד דכתב נהי דפחות מכזית אין מברך עליו המוליא וג' ברכות בורא מיני מזונות ומעין ג' מברך עליו:

אמרין תמן [א]לכך כיון דעתו מתחילה ברם הכא לא לכך כיון דעתו מתחילה. [א]תני ר' חייא [ב]אין מברכין על הפת אלא בשעה שהוא פורס. [ב]אמר ר' חייא בר ווא הדא אמרה אהן דנסב [ג]עיגולא ומברך עילוי [ד]והוא לא אתי [ה]בידיה [ג]צריך [ו]מברכה עילוי זמן תניינות. [ג]אמר ר' תנחום בר [ז]יודן [ד]צריך לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד שלא להזכיר שם שמים לבטלה: עד כמה [ח]יפרוס. [ט]ר' חננא ור' מנא חד אמר עד כזית וחרנה אמר [ט]עד [ה]פחות מכזית. מאן דמר כזית כיי דתנינן תמן [ו]וכולן [ז]פתיתין כזית. מאן דמר עד פחות מכזית [ח]תני ר' ישמעאל אפילו מחזירה לסולתה. תני [ז]כל שאומרים אחריו שלש ברכות אומרים לפניו המוציא לחם מן הארץ [א][ז]וכל [ח]שאין אחריו שלש ברכות אין אומרים לפניו המוציא לחם מן הארץ. התיבון הרי [ה]פחות [ט]מכזית הרי אין [ט]אומר [ט]לאחריו שלש ברכות מעתה לא יאמרו לפניו המוציא לחם מן הארץ. [ט]ר' יעקב בר אחא אמר [ט]לשאר המינין נצרכה. ר' אבא בשם [צ]רב [ט]מסובין [ט]אסורין לטעום כלום עד שיטעום המברך.

אמרין. שאני היא התם דלכך כיון דעתו מתחילה כשביכך והיה יודע דמיא אזלי ואתו ומתכוין על הכל שיצאו לפניו, אבל הכא דמיא דלא יודע שיפול המורסום ממנו שיתכוין לכך: אלא בשעה שהוא פורס. לאכול הימנו אבל קודם שפורס לא, שמא לא יזדמן לו אח"כ אותו הפת: אהן דנסב עיגולא. מי שלקח עיגול לחם אחד ובירך עליו: והכא לא אתי בידיה. כלומר שכאן מיד לא נזדמן בידו לאכול, כגון שנלקח ממנו ואזל ונא לידו אח"כ, לריך לברך שנית*: צריך לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. על ברכה ראשונה שבירך שלא וכו': עד כמה יפרוס. מן הפת ויברך ברכת המוליא: עד פחות מכזית. אפי' על פרוסה פחות מכזית מבדך המוליא: מאן דאמר כזית. דוקא, טעמיה כהאי דתנינן בפ"ו דמנחות (עה.) כל המנחות הנעשות בכלי טעונות פתיתה, שהיה פותתן ונותן עליהן שמן ולבונה וכל הפתיתין כזיתים, אלמא דמשום שהכהן אוכל את הזרייס עושין הפתיתין כזיתים כדי שיברך עליהן המוליא: מאן דאמר עד פחות מכזית. ס"ל כתני' ר' ישמעאל דפליג על מתניתין דהתם, וקאמר אפי' מחזיר את המנחה לסולתה נמי מקייס פחות אותה פיתים (ויקרא ב ו): תני. בתוספתא פ"ד (ה"ז) תנינן זה הכלל כל שתחלתו המוליא מבדך אחריו ג' ברכות, והיינו הך דמייתי הכא, ומשום דצע לדייק עלה כדלקמיה, תני לה בהאי לישנא: וכל שאין אחריו וכו'. דיוקא דהש"ס היא כלומר דמשמע מינה הא כל שאין אחריו ג' ברכות אינו מבדך לפניו המוליא. והתיבון עלה, דהרי פחות מכזית שאין אומר לאחריו ג' ברכות דלית ביה כשיעור ומעתה לא יברכו עליו לפניו המוליא, וקשיא להאי מ"ד דקאמר אפי' פחות מכזית מבדך עליו המוליא: ומשני ר' יעקב בר אחא. דלשאר מינין נצרכה, כלומר הא דקתני בתוספתא זה הכלל וכו' לאו למעוטי פחות מכזית הוא אלא למעוטי שאר מינין שאינם מתמשת המינין דאינו מבדך אחריהן ג' ברכות ולא לפניהם המוליא:

ר"ש סיריליאו

לכך כיון דעתו מתחילה. שהיה יודע שילכו להן, אבל גבי תורמוסא לא ידע שיפול מידו: בשעה שהוא פורס. יש מפרשים בשעה שהוא רוצה לפורסה, דס"ל דאם יפרוס קודם הברכה שמא תפול הפרוסה, (ויחזור לברך), ולא (יכול) [יוכל] לאכול פרוסה אחרת שיצא אחר כך בלא ברכה, ולריך לחזור ולברך, ויש כאן ברכה לבטלה: הדא אמרה וכו'. דאי ס"ד דלא היה לריך לחזור ולברך, הרי יכול לפרוס קודם הברכה, ואם תפול הפרוסה אינו חוזר ומברך על פרוסה אחרת, דנפטר בברכה ראשונה. ור' מייא ה"ק, אין מברך עד שיהא לו הסכין מוכן לפרוס בשעה שרוצה לברך. זהו דעת קלת מהכמי התוספות (לט: ד"ה והלכתא) שהשבו דפירוש ולא אתי לידיה היינו שנפל ונאבד (רא"ש פ' כ) כגון שהלכו חתול או כלב. אבל דעתי אינה כן, אלא שהשב לפורסו ולא בא לידו, אלא נפרס ונשאר שלם כבתחלה, ופי' בשעה שהוא פורס כמו שאומרים בגמ' דילן (שם) גבי לריך שתכלה ברכה עם הפת, דמבדך אחר שחתך בסכין, כשבא להפריש הפרוסה מן הפת, ומפרש טעמא, דאי מבדך כשהוא שלם, כשיבא לבטוא בידו דילמא לא אתי בידיה, וחייב לברך פעם אחרת: עיגול. של פת או של גבינה או של דבלה. והיה פורס בשעה שבירך, ולא נפרס וכגון שהיה יבש. וכגמרא דילן (שם) אמרינן והילכתא כרבא דאמר מבדך ואח"כ בוצע, ומפרשין דהיינו דגומר כל הברכה ואח"כ מפרש הפרוסה, דכליא ברכה אפת שלם: כמה יפרוס. מן הלחם שיוכל לסמוך על אותה פרוסה המוליא שבירך, ולא מחייב לברך פעם אחרת ואע"ג דלעתיה על פרוסה יותר גדולה: וכולן פתיתין כזית. אמנחות שלריך לפותתן קאי, מנחת מחבת ומנחת מרחשת, שכשהן אפויות בוצען קודם קמילה ועושה אותן פתיתין כזיתים, (ותנן) [ותניא] התם (מנחות עה:) דכשאוכלן מבדך עליהן המוליא. ואי פחות מכזית, דמי ולא אתי בידיה ומיתייב לגרוכי: עד פחות מכזית. אפילו פחות מכזית: אפילו מחזירה לסולתה. ומודי ר' ישמעאל דמבדך עליהן המוליא כדאיתא בגמרא דילן (שם, ומסכתין מ:), דכיון דאית בהו תוריתא דנהמא אפילו לית בהו כזית מבדך עלייהו המוליא: מעתה לא יאמרו לפניו. האי מקשה סבר כדאמרינן בגמרא דילן (שם) דכי פליגי רבנן עליה דר' ישמעאל, היינו בפירוש פחות דכתיב בקרא, אבל לענין ברכה לא פליגי: לשאר המינין נצרכה. וכל שאין אומרים אחריו דקתני, שאין במינו קאמר, כגון פת אורז ופת דוחן דס"ל דאין מברכין עליו המוליא, דהא אין אחריו שלש ברכות לכולהו תנאי, דלקמן פליגי ביה רבן גמליאל ורבנן, דלר"ג מעין שלש מברך ולרבנן ולא כלום:

מהר"א פולדא

לכך כיון דעתו מתחילה. כשביכך היתה דעתו על אותן מיס שיהיו לפניו בשעת שתיה, מה שאין כן הכא על תורמוסא שבידו כיון: בשעה שהוא פורס. לכאורה עם הפריסה, כשכלה התיתוך יכלה הברכה, ולא כשהוא שלם: ה"ג הרא"ש ז"ל (סי' כ) אהן דנסב פוגלא ומברך עילוי והוא לא אתי בידו. ופירושו, דהש"ס ס"ל טעמא דר' חייא, כי יצא קודם הברכה שמא תפול ממנו לאחר ברכה ויאבד, ויהא לריך לחזור ולברך על תמיכה אחרת שתוקף ממנו, והו"ל הראשונה ברכה לבטלה, ולכך אמר דשמע מהא דר' חייא האי שלקח פוגלא וביכך על תמיכה ממנו, ונפלה התמיכה מידו ונאבד ממנו ולא אתו תו לידיה, דלריך לחזור ולברך על אחרת, אע"ג שהיה לפניו לבתחלה כל הענין, שהרי לא אסיק אדעתיה שתאבד הראשונה ויהא לריך לאחרת: ביי. כי האי: דתנינן תמן. בתלו מנחות (מנחות עה:): וכולן פתיתין כזית. (ותנן) [ותניא] התם, נטלן הכהן לאוכלן, מבדך המוליא לחם מן הארץ: אפי' מחזירן לסולתה. אפילו מפררן דק דק עד שעשאן לסולת, ואפילו הכי מבדך המוליא לחם מן הארץ: שאש ברכות. הן ברכת המזון דאוריתא: הרי פחות מכזית. דאינו מייב בברכת המזון שנאמר (דברים ח י) ואכלת ושבעת וברכת: מעתה וכו'. בתמיה: לשאר מינים נצרכה. אין דעתו לחלק בין אכל כשיעור לפחות מכשיעור, אלא לחלק בין המינים, כגון פת אורז ודוחן, ופת דגן, דבאורז ודוחן אפילו אכל כזית אינו מבדך לאחריו שלש ברכות, לפיכך אינו מבדך ג"כ לפניו המוליא, כן פי' הרא"ש ז"ל (סי' טז):

ביאור הגרח"ק

אמרין תמן לכך כוין דעתו מתחילה. כיון מתחילה על אלו שבאין אח"כ אבל הכא אחר שבירך נפל ולא כיון על השני: אלא בשעה שהוא פורס. אבל לא יפרוס קודם שיברך שאם תפול הפרוסה מידו ויצטרך לאחרת יצטרך לחזור ולברך והוי ברכה לבטלה הלכך יברך בשעה שהוא פורס שנמצא מברך על כל הככר: והוא לא אתי לידיה. שלא בא לידו לבסוף זה שכיון עליו אלא לקח אחר צריך לחזור ולברך דהא היינו טעמא שלא יפרוס קודם שיברך: צריך לומר ברוך וכו' שלא להזכיר כו'. כיון שבירך לבטלה יתהר מיד וישבח ויפאר ויהדר לו ויאמר ברוך שם וכו' כדי שלא יזכר לבטלה: עד כמה יברך. כמה יפרוס מן הלחם ויברך: עד כזית. שיאמר הברכה על כזית ומשום כבוד הברכה: עד פחות מכזית. ואפי' פחות מכזית נמי: וכולן פתיתין כזית. דהמנחות כולן צריכין פתיתה קודם קמיצה כדכתיב פתות אותה פתים ותנינן התם שלא יפתות פחות מכזית וטעמא מאי כדי שיברך על כזית: אפי' מחזירה לסולתה. ברייתא ה"ק דכל מין שאינו מברך אחריו ג' ברכות כגון מעשה קדירה וכיו"ב אינו מברך תחלה המוציא אבל לא אתא לחלק בין דבר שיש בו כשיעור לשאין בו כשעור: עד שיטעום המברך. שמוציא אותם בברכתו:

א) עי' בתוס' לט: ד"ה והלכתא **ב)** [עי' תוס' ברכות לט. ד"ה בלכ] **ג)** ברכות לז:, מנחות עה: [ילקו"א ויקרא תכ] **ד)** [סולה פ"ב ה"ו - יג:] תוספתא פ"ד ה"ז [בשינוי] **ה)** עי' תוס' יומא עט. ד"ה ולא [סוכה כו: ד"ה ולא] [ותולין קז. ד"ה ולא ברך] **ו)** ברכות מז. ובתוד"ה אין [ועי' פסחים קו. בתוד"ה הוה גמין]

א מיי' פ"ד מהלכות ברכות הלכה י סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' רו סעיף ו:
ב מיי' שם פ"ז הלכה ב סמג עשין כז טוש"ע או"ח סימן קסז סעיף ג:
ג מיי' שם פ"ד הלכה י סמג עשין כז טוש"ע או"ח סימן רו סעיף ה:
ד מיי' שם ופי"ב מהלכות שבועות הלכה יא ובפ"מ סמג עשין כז טוש"ע או"ח סימן רו סעיף ו:
ה מיי' פ"ג מהלכות ברכות הלכה יב טוש"ע או"ח סימן קפא סעיף ט [וסימן רי סעיף ג] [מיי' שם פ"ז הלכה ג טוש"ע או"ח סימן קסז סעיף ג ועיין בסימן רעד סעיף ב]:
ו מיי' פי"ג מהלכות מעשה הקרבנות הלכה י:
ז [מיי' פ"ג מהלכות ברכות הלכה יא ובפ"מ]:
ח מיי' שם הלכה יב [ופ"ו הלכה ב] סמג עשין כז טוש"ע או"ח סימן קפא סעיף ט וסימן קפד סעיף ו [וסימן רי סעיף ג]:
ט מיי' שם פ"ז הלכה ה סמג עשין כז טוש"ע או"ח סימן קסז סעיף טו:

שינויי נוסחאות

א] **תני.** בכי"ר **דתני:**
ב] **אמר ר' חייא בר ווא.** בראבי"ה (ח"א ברכות שו"ת קנא) ליתא. במהר"ח או"ז (סי' קכט) אמר ר"ח בר **הדא:**
ג] **עיגולא.** בראש"ש (סי' כ) ובד"א ודפ"ו **פוגלא:**
ד] **והוא לא.** כ"ה בכי"ר ובראשונים ובד"א ודפ"ו. בכי"ל וד"ו **והכא** לא. ברש"ס **ולא:**
ה] **בידיה.** בד"א ודפ"ו **לידיה:**
ו] **מברכה.** בכי"ר ובד"א ודפ"ו **למברכה:**
ז] **יודן.** בספר הפרדס **חנילאי:**
ח] **יפרוס.** בד"א ודפ"ו **יברך:**
ט] **ר' חננא.** בכי"ר **ר' חנינה.** ברש"ס **ר' חיננא:**
י] **פתיתין.** בבבלי (לז:) ובתוס' ר"י שירליאון (לט. ד"ה צריך) ובאו"ז (חל' ברכת המוציא קמב) **פותתן.** ברש"ס **פתיתן:**
כ] **תני.** בתוס' ר"י שירליאון (שם) **כדתני.** ברש"ס ובראבי"ה (ח"א ברכות קג) **דתני:**
ל] **וכל שאין וכו' מן הארץ.** כ"ה בכי"ר ובד"ו ודפ"ו וברש"ס וכן הוסיף מגיה כי"ל. בכי"ל ובד"א ובתוס' (יומא עט. ד"ה ולא בידך) ליתא:
מ] **שאין.** בירושלמי סוכה (פ"ב ה"ו - יג:) **שאין אומרים:**
נ] **מכזית.** בר"ח (סוכה כח.) **מכביצה:**
ס] **אומר.** בכי"ל **אמי:**
ע] **לאחריו.** בכי"ל ובתוס' (סוכה כו: ד"ה ולא) **עליו,** ותוקן ע"י מגיה כי"ל:
פ] **ר' יעקב בר אחא.** בתוס' (שם) ובתשב"ץ קטן (סי' שכב) **ר' אחא בר יעקב.** בר"ח (שם) **ר' אחא:**
צ] **רב.** בכי"ר **רב הונא אמר גבל לתורא יש בו משום הפסק ברכה.** בראש"ש (פסחים פ"י טז) ובריטב"א (פסחים קו.) **רבינו:**

הגהות הגר"א

[א] **וכל שאין וכו' מן הארץ.** בד"א ליתא תיבות אלו, והגר"א הוסיפם וכלפנינו [רד"ל]:

מה פליג. אם ריב"ל פליג על רב או לא. וקאמר דלא פליגי דמה דאמר רב כשהיו כולם זקוקים לאכול מכבר אחד הלכך אין טוענין עד שיטעום המברך על הכבר בתחלה, ומה דאמר ריב"ל כשהיה כל אחד ואחד כוסו בידו, משום הכי אינן צריכין להמתין עד שישתה המברך, ומפני שכן דרך הוא שאוכלין כל המסובין מכבר אחד ושותין כל אחד ואחד מכוסו נקטי למילתייהו כל חד וחד כאורחיה: תני. בתוספתא פ"ה (ה"מ): פושט ידו תחילה. לקערה: רב. היה עושה כד הוי קצי, כשהיה פורס הלחם היה טועם בידו השמאלית ובתוך כך היה מחלק להמסובין בהימנית, וקמ"ל שהמברך צריך שיטעום בתחילה, ומפני שהיה רואה למהר ושלא ימתינו עליו נהג כן: אהן דאמר. מי שאומר אחר שביך המוציא טול ובריך טול ובריך אין בו משום הפסק בין ברכה לטעימה מן הבציעה, אבל האומר תן תבן ומספוא לשורים יש בו משום הפסק אחר הברכה: הדא שתיתא. מאכל העשוי מקמח קליות שנתייבשו בתנור: מורתא שחיקתא. כמו תמורתא, והיינו ששומקים התמרים ועושין מהן איזה מאכל: אפי' אוכלין פולטן. ולא יסלקן לגלדין מפני שצריך לברך בפה מלא כדכתיב ימלא פי תהלתך: הכוסס את החיטין. מוספתא היא בפ"ד (ה"ו) שאכלן חיין וזה נקרא כוסס: עד כמה יהו פרוסות. ושיקראו קיימות:

[א] ר' יהושע בן לוי אמר שותין אף על פי שלא [ב] שתה. [ג] מה פליג מה דמר רב [א] כשהיו כולם זקוקין [ד] לכבר אחד מה דמר ר' יהושע [ה] [בן לוי] כשהיה כל אחד ואחד כוסו בידו. תני [ב פ] המברך פושט ידו תחילה אלא [ג] אם רצה לחלוק [ו] לו כבוד לרבו או למי שגדול ממנו בתורה הרשות בידו. רב כד הוה קצי הוה טעים בשמאליה ומפליג בימיניה. רב הונא אמר [ז] אהן דמר סב בריך סב בריך [ד] אין בו משום הפסק ברכה. הב אחוונא לתורייא יש בו משום הפסק ברכה. רב הונא אמר [ח] הדא שתיתא והדא [ט] מורתא שחיקתא [י] אומר עליו שהכל נהיה בדברו. רב הונא [כ] אמר [יא] הרי שנתן לתוך פיו ושכח ולא בירך אם היו משקין [יב] פולטן אם היו אוכלין מסלקן לצדדין. ר' יצחק [יג] בר מרי קומוי ר' יוסי בר' אבון בשם ר' יוחנן אפילו אוכלין פולטן דכתיב [א] ימלא פי תהילתך [יד] כל היום תפארתך. [טו] הכוסס את החיטין אומר [כ] עליהן בורא [כא] מיני זרעונין. [כב] אפיין ובישלן [כג] בזמן שהפרוסות קיימות אומר עליהן המוציא לחם מן הארץ ומברך לאחריו שלש ברכות [כד] אם אין הפרוסות קיימות אומר עליהן בורא מיני מזונות ומברך אחריו ברכה אחת מעין שלש. עד כמה יהו [כה] פרוסות. ר' יוסי בר' אבון כהנא בר מלכיה בשם רב [יא] עד [כו] כזיתים. [כז] הכוסס את האורז אומר עליו בורא [כח] מיני זרעונים [כט] אפיין ובישלו [ל] אף על פי שהפרוסות קיימות אומר עליו בורא מיני מזונות [לא] ואינו צריך אחריו לברך.

מד: בדברו. רב הונא [לב] אמר [לג] הרי שנתן לתוך פיו ושכח ולא בירך אם היו משקין [לד] פולטן אם היו אוכלין מסלקן לצדדין. ר' יצחק [לה] בר מרי קומוי ר' יוסי בר' אבון בשם ר' יוחנן אפילו אוכלין פולטן דכתיב [א] ימלא פי תהילתך [לו] כל היום תפארתך. [לז] הכוסס את החיטין אומר [לח] עליהן בורא [לט] מיני זרעונין. [מ] אפיין ובישלן [מא] בזמן שהפרוסות קיימות אומר עליהן המוציא לחם מן הארץ ומברך לאחריו שלש ברכות [מב] אם אין הפרוסות קיימות אומר עליהן בורא מיני מזונות ומברך אחריו ברכה אחת מעין שלש. עד כמה יהו [מג] פרוסות. ר' יוסי בר' אבון כהנא בר מלכיה בשם רב [יא] עד [מד] כזיתים. [מה] הכוסס את האורז אומר עליו בורא [מו] מיני זרעונים [מז] אפיין ובישלו [מח] אף על פי שהפרוסות קיימות אומר עליו בורא מיני מזונות [מט] ואינו צריך אחריו לברך.

מה פליג. בתמיהה, וכי מולק ר' יהושע בן לוי אחרב והרי סברא הוא דאסור לטעום או לשמות קודם המברך, ואע"פ שהוא נתן לפייהס מכוסו לכוס ריקן שבידו או שנתן להם מכברו קודם שהוא טעם: מה דאמר וכו'. כלומר, ולאי לא פליג דהא דאמר ריב"ל דרשאין לשתות, בשכל אחד כוסו בידו, והוא הדין לטעום בשכל אחד מכבר כברו בידו. וכתבו הרשב"א (מז.) והרא"ש (פ"ז סי' טו) דשמעינן מהכא דאין צריך המברך להטיל מכוסו לכוסות שביד האחרים, אבל אם היו פגומים, כיון דלא מזי לברכה צריך להטיל לכל כוס וכוס, ואז לא ישתו קודם שישתה המברך, וכן בהמוציא יכול כל אחד לאכול מכבר שלו אם אין זקוקין לכבר אחד, ובלבד שיהיה לפני כל אחד לחם משנה אם היה שבת: תני המברך פושט ידו תחילה. לקערה לאכול: רב כד קצי. כשהיה בוצע המוציא הוה טעם ביד שמאל מיד ומחלק בימין, מפני שהמסובין אין רשאין לטעום הפרוסה עד שיטעום המברך המוציא. והא דרב גרסינן לה קודם הך בריתא דהמברך פושט, דהא אדיגא לעיל דאסור לטעום קיימא, וכן נראה מדברי רשב"א (שם): קצי. לשון קלילה ובציעה, כמו אבל קולה היא במרבה בפ"ח דשביעית (ה"ו - סו:) לפירושו חותך בסכין: סב בריך. טול מהפרוסה של ברכה: לא הוי הפסק. בין ברכה לאכילה שילטרך לברך שנית, דהא מעייני סעודה, וכן הביאו מלא הביאו לפתן: אחוונא לתורי. תן מאכל שוורים, כמו גביל לתורי [למתרגין] בבבלי (מ.) לא הוי הפסק, ויהיב טעמא הכא משום דאסור לאכול

[א] ר' יהושע בן לוי. ברא"ש (פסחים פ"י טז) ובריטב"א (פסחים קו.) ר' יהודה בן לקיש, וכ"ה בסמוך:
[ב] שתה. בתוס' (שם) וברשב"א (מז.) ובראבי"ה (ח"א ברכות קג) שתה המברך:
[ג] מה פליג. בתוס' (מז. ד"ה אין המסובין, ובפסחים קו. ד"ה הוה גחין) ולא פליגי:
[ד] לכבר. בתוס' (שם) וברא"ש (שם) לכום:
[ה] בן לוי. כ"ה בכי"ר ובראשונים וברש"ס ובר"א ודפ"ו. בכי"ל ובד"ו ליתא:
[ו] לו. בכי"ר וברש"ס ליתא:
[ז] מורתא. בד"א טריתא:
[ח] פולטן. ברש"ס בולען:
[ט] בר מרי. בבבלי (נא:) קסקסאה:
[י] כל היום תפארתך. בכי"ר וברש"ס ליתא:
[כ] עליהן. בד"א ודפ"ו עליו:
[ל] מיני זרעונין. בבבלי (לז.) פרי האדמה:
[מ] אפיין. ברש"ס טחנן אפאן, וכעי"ז בבבלי (שם):
[נ] פרוסות. ברש"ס הפרוסות קיימות:
[ס] כזיתים. בכי"ר כביצה. בד"א כזית:
[ע] מיני זרעונים. בתוספתא (פ"ד ה"ז) ובבבלי (שם) פרי האדמה. בתוספתא כי"ע מיני זרעים:
[פ] אפיין. בבבלי (שם) טחנו אפאו:
[צ] ואינו צריך אחריו לברך. בכי"ר ואינו צריך לברך אחריו. בבבלי (שם) ולבסוף מברך עליו ברכה אחת מעין שלש:

שינויי נוסחאות

[א] ר' יהושע בן לוי. ברא"ש (פסחים פ"י טז) ובריטב"א (פסחים קו.) ר' יהודה בן לקיש, וכ"ה בסמוך:
[ב] שתה. בתוס' (שם) וברשב"א (מז.) ובראבי"ה (ח"א ברכות קג) שתה המברך:
[ג] מה פליג. בתוס' (מז. ד"ה אין המסובין, ובפסחים קו. ד"ה הוה גחין) ולא פליגי:
[ד] לכבר. בתוס' (שם) וברא"ש (שם) לכום:
[ה] בן לוי. כ"ה בכי"ר ובראשונים וברש"ס ובר"א ודפ"ו. בכי"ל ובד"ו ליתא:
[ו] לו. בכי"ר וברש"ס ליתא:
[ז] מורתא. בד"א טריתא:
[ח] פולטן. ברש"ס בולען:
[ט] בר מרי. בבבלי (נא:) קסקסאה:
[י] כל היום תפארתך. בכי"ר וברש"ס ליתא:
[כ] עליהן. בד"א ודפ"ו עליו:
[ל] מיני זרעונין. בבבלי (לז.) פרי האדמה:
[מ] אפיין. ברש"ס טחנן אפאן, וכעי"ז בבבלי (שם):
[נ] פרוסות. ברש"ס הפרוסות קיימות:
[ס] כזיתים. בכי"ר כביצה. בד"א כזית:
[ע] מיני זרעונים. בתוספתא (פ"ד ה"ז) ובבבלי (שם) פרי האדמה. בתוספתא כי"ע מיני זרעים:
[פ] אפיין. בבבלי (שם) טחנו אפאו:
[צ] ואינו צריך אחריו לברך. בכי"ר ואינו צריך לברך אחריו. בבבלי (שם) ולבסוף מברך עליו ברכה אחת מעין שלש:

תורה אור השלם

א) יִמָּלֵא פִי תְּהִלָּתֶךָ כָּל הַיּוֹם תִּפְאַרְתֶּךָ:
(תהלים עא ח)

ביאור הגרח"ק

מה פליג. וכי פליג ריב"ל אדרב וקאמר דלא: כשהיו כולן זקוקין לכבר א'. של המברך שהיו כולן אוכלין מכבר: כשהי' כל א' כוסו בידו. ואין זקוקין לכוסו אלא שיוצאין בברכתו: פושט ידו תחלה. לקערה לאכול: הרשות בידו. אבל לטעום מן הפת קודם המברך אסור אפי' הגדול ממנו: כד הוה קצי. כשהי' בוצע: הוה טעים בשמאל' ומפליג בימיני'. הי' טועם ביד שמאל ומחלק למסובים בימינו וכדי שלא ישהו המסובים הרבה בין ברכה לטעימה: אהן דמר סב בריך. הבוצע שאומר למסובין טול מן הברכה פי' טול מן הכבר שברכנו עליו קודם שטעם: אין בו משום הפסק. בין ברכה לטעימה דאע"ג דשיחה הוי הפסק כדאמרי' במנחות ל"ו סח בין תפילין לתפילין צריך לברך הך שיחה מילתא דשייכא לסעודה הוא: הב אחווניא לתוריא. תן אוכל לשוורים הוי הפסק ובגמ' בבלית איכא למ"ד דזו נמי לאו הפסק הוא משום דצורך ברכה הוא דאמר רב יהודה אמר רב אסור לאדם שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו: הדא שתיתא והדא מורתא שחיקתא. הן מיני מאכלים מקמח מבושל עם מים: אומר עליו שנ"ב. שכן מברכין על קמח ואין מברכין בפה"א משום דאישתני ואית לי' עילויא אחרינא בפת ובגמ' בבלית אמרו דהיינו כשבלילתה רכה דעבדי לרפואה אבל בעבה מברכין במ"מ: אם היו משקין. שא"א שישאירן בפיו ויברך תוך כדי כך פולטן אבל באוכלין מסלקן לצדדין ומברך: ימלא פי תהלתך וכו'. שצריך לברך בכל הפה ואם יש שם אוכלין אינו מברך בכל הפה הלכך אף אוכלין פולטן: אומר עליו בורא מיני זרעונים. הך ברייתא ר"י היא דבעי היכר ברכה לכל מין ומין: בזמן שהפרוסות קיימות. שלא נמוחו בבשולן אכתי תורת פת עליהן ולא נתבטל ע"י הבשול ומברך המוציא: עד כמה יהו פרוסות. כמה יהיו שעור הפרוסות שיברך עליהן המוציא: עד כזיתים. אבל אם נמוחו עד שאין בחתיכות כזית אין מברך עליהן המוציא: הכוסס את האורז וכו' אמר עליו בפ"מ. דקודם שבישלו נמי אינו מברך עליהן המוציא שאין מברכין המוציא אלא אחמשת מיני דגן: ואין צריך אחריו לברך. שאין מברכין ברכה מעין שלש לאחריו אלא בשבעת המינין ולא ס"ל להך מ"ד שמברך בורא נפשות:

ר"ש סיריליאו

מה פליגי. בתמיהה מה זה, שמא מולק רב עם ריב"ל, ונפקא מינה לדיל הילכתא כרב: כשהיה לכל אחד ואחד כוסו. והוא עובדא דסבא דגמין ושמי (פסחים קו.), היינו משום שהיה לו כוסו בידו: כד הוה קצי. כשהיה מותך: הוה טעים בשמאליה. ומולק למסובין וכו', ולא היו שוהין עד שיאכל הוא, אלא אוכל ומחלק: סב בריך. כמו טול ברוך דגמ' דילן (מ.), דהיינו המוציא: אחוונא לתוריא. ערבה שיאכלו השוורים, וקי"ל בגמרא דילן (שם) דאפילו גביל לתורי לא הוי הפסקה: שתיתא. מאכל העשוי מקמח קליות שנתיבשו בתנור בעוד שהשבולין לחין: מורתא. מין מעשה קדירה: שהכל נהיה בדברו. מוקי לה בגמ' דילן (לא.) כגון דהויא רכה, דאילו עבה בורא מיני מזונות הוא דמברך: אם היו משקין פולטן. בגמרא דילן (נ:) גבי משקין אמרינן דבולען, והכי איתא לן למיגרס הכא: מסלקן לצדדין. והוא מה פליג. בתמיה, וכי מולק ר' יהושע בן לוי אחרב והרי סברא הוא דאסור לטעום או לשמות קודם המברך, ואע"פ שהוא נתן לפייהס מכוסו לכוס ריקן שבידו או שנתן להם מכברו קודם שהוא טעם: מה דאמר וכו'. כלומר, ולאי לא פליג דהא דאמר ריב"ל דרשאין לשתות, בשכל אחד כוסו בידו, והוא הדין לטעום בשכל אחד מכבר כברו בידו. וכתבו הרשב"א (מז.) והרא"ש (פ"ז סי' טו) דשמעינן מהכא דאין צריך המברך להטיל מכוסו לכוסות שביד האחרים, אבל אם היו פגומים, כיון דלא מזי לברכה צריך להטיל לכל כוס וכוס, ואז לא ישתו קודם שישתה המברך, וכן בהמוציא יכול כל אחד לאכול מכבר שלו אם אין זקוקין לכבר אחד, ובלבד שיהיה לפני כל אחד לחם משנה אם היה שבת: תני המברך פושט ידו תחילה. לקערה לאכול: רב כד קצי. כשהיה בוצע המוציא הוה טעם ביד שמאל מיד ומחלק בימין, מפני שהמסובין אין רשאין לטעום הפרוסה עד שיטעום המברך המוציא. והא דרב גרסינן לה קודם הך בריתא דהמברך פושט, דהא אדיגא לעיל דאסור לטעום קיימא, וכן נראה מדברי רשב"א (שם): קצי. לשון קלילה ובציעה, כמו אבל קולה היא במרבה בפ"ח דשביעית (ה"ו - סו:) לפירושו חותך בסכין: סב בריך. טול מהפרוסה של ברכה: לא הוי הפסק. בין ברכה לאכילה שילטרך לברך שנית, דהא מעייני סעודה, וכן הביאו מלא הביאו לפתן: אחוונא לתורי. תן מאכל שוורים, כמו גביל לתורי [למתרגין] בבבלי (מ.) לא הוי הפסק, ויהיב טעמא הכא משום דאסור לאכול

מהר"א פולדא

מה פליג. מה נאמר פליג, או לא. ומשני דלא פליג: פושט ידו תחילה. בקערה: קצי. חתך, לשון בציעת המוציא: הוה טעים. מן הקערה בידו השמאלית, שלא יהיו המסובים צריכין להמתין עד סוף חילוק הבציעות, ומחלק הבציעות בידו הימנית וכל מי שכבר הגיע לו הבציעה יכול לאכול מן הקערה שהרי רב שהוא בעל הבית כבר פשט ידו לקערה [א]: אהן דמר. האי דאמר להמסובים טול הבציעה וברך עליה, קודם שאכל בציעתו, דהיינו בין ברכה לאכילת בציעתו אין זה נקרא הפסק: אחוונא. ערבה: לתורייא. לשוורים: שתיתא. תבשיל העשוי מקמח של קליות שנתייבשו בתנור ובלילתן רכה, הכי מוקי לה בבבלי (נא.): מורתא שחיקתא. שנותנין מים וקמח בכלי, ומומשין אותו בכף, ושופכין אותו על כירה ניסוקת. ויש עוד כמה פירושים בזה בבבלי (נ:): פולטן. לחוץ: לצדדין. בתוך פיו, ויברך תחילה ואח"כ אוכלן: ימלא פי תהילתך. צריך שיהא כל הפה מלא מן התהילה והברכה: הכוסס. כל דבר הנאכל כמו שהוא מי קרוי כוסס: אפיין. ושאלן לחם, ואח"כ בשלן: אם הפרוסות קיימות. שלא נימוח בבישול: מעין שלש. על המחיה ועל הכלכלה:

הערות מהרא"פ

א) וכמו שפירשתי בהא דרב כן פי' בשלה הישועה:
(לוח הטעות ג)

מה פליג. אם ריב"ל פליג על רב או לא. וקאמר דלא פליגי דמה דאמר רב כשהיו כולם זקוקים לאכול מכבר אחד הלכך אין טוענין עד שיטעום המברך על הכבר בתחלה, ומה דאמר ריב"ל כשהיה כל אחד ואחד כוסו בידו, משום הכי אינן צריכין להמתין עד שישתה המברך, ומפני שכן דרך הוא שאוכלין כל המסובין מכבר אחד ושותין כל אחד ואחד מכוסו נקטי למילתייהו כל חד וחד כאורחיה: תני. בתוספתא פ"ה (ה"מ): פושט ידו תחילה. לקערה: רב. היה עושה כד הוי קצי, כשהיה פורס הלחם היה טועם בידו השמאלית ובתוך כך היה מחלק להמסובין בהימנית, וקמ"ל שהמברך צריך שיטעום בתחילה, ומפני שהיה רואה למהר ושלא ימתינו עליו נהג כן: אהן דאמר. מי שאומר אחר שביך המוציא טול ובריך טול ובריך אין בו משום הפסק בין ברכה לטעימה מן הבציעה, אבל האומר תן תבן ומספוא לשורים יש בו משום הפסק אחר הברכה: הדא שתיתא. מאכל העשוי מקמח קליות שנתייבשו בתנור: מורתא שחיקתא. כמו תמורתא, והיינו ששומקים התמרים ועושין מהן איזה מאכל: אפי' אוכלין פולטן. ולא יסלקן לגלדין מפני שצריך לברך בפה מלא כדכתיב ימלא פי תהלתך: הכוסס את החיטין. מוספתא היא בפ"ד (ה"ו) שאכלן חיין וזה נקרא כוסס: עד כמה יהו פרוסות. ושיקראו קיימות:

[א] ר' יהושע בן לוי אמר שותין אף על פי שלא [ב] שתה. [ג] מה פליג מה דמר רב [א] כשהיו כולם זקוקין [ד] לכבר אחד מה דמר ר' יהושע [ה] [בן לוי] כשהיה כל אחד ואחד כוסו בידו. תני [ב פ] המברך פושט ידו תחילה אלא [ג] אם רצה לחלוק [ו] לו כבוד לרבו או למי שגדול ממנו בתורה הרשות בידו. רב כד הוה קצי הוה טעים בשמאליה ומפליג בימיניה. רב הונא אמר [ז] אהן דמר סב בריך סב בריך [ד] אין בו משום הפסק ברכה. הב אחוונא לתורייא יש בו משום הפסק ברכה. רב הונא אמר [ח] הדא שתיתא והדא [ט] מורתא שחיקתא [י] אומר עליו שהכל נהיה בדברו. רב הונא [כ] אמר [יא] הרי שנתן לתוך פיו ושכח ולא בירך אם היו משקין [יב] פולטן אם היו אוכלין מסלקן לצדדין. ר' יצחק [יג] בר מרי קומוי ר' יוסי בר' אבון בשם ר' יוחנן אפילו אוכלין פולטן דכתיב [א] ימלא פי תהילתך [יד] כל היום תפארתך. [טו] הכוסס את החיטין אומר [כ] עליהן בורא [כא] מיני זרעונין. [כב] אפיין ובישלן [כג] בזמן שהפרוסות קיימות אומר עליהן המוציא לחם מן הארץ ומברך לאחריו שלש ברכות [כד] אם אין הפרוסות קיימות אומר עליהן בורא מיני מזונות ומברך אחריו ברכה אחת מעין שלש. עד כמה יהו [כה] פרוסות. ר' יוסי בר' אבון כהנא בר מלכיה בשם רב [יא] עד [כו] כזיתים. [כז] הכוסס את האורז אומר עליו בורא [כח] מיני זרעונים [כט] אפיין ובישלו [ל] אף על פי שהפרוסות קיימות אומר עליו בורא מיני מזונות [לא] ואינו צריך אחריו לברך.

מד: בדברו. רב הונא [לב] אמר [לג] הרי שנתן לתוך פיו ושכח ולא בירך אם היו משקין [לד] פולטן אם היו אוכלין מסלקן לצדדין. ר' יצחק [לה] בר מרי קומוי ר' יוסי בר' אבון בשם ר' יוחנן אפילו אוכלין פולטן דכתיב [א] ימלא פי תהילתך [לו] כל היום תפארתך. [לז] הכוסס את החיטין אומר [לח] עליהן בורא [לט] מיני זרעונין. [מ] אפיין ובישלן [מא] בזמן שהפרוסות קיימות אומר עליהן המוציא לחם מן הארץ ומברך לאחריו שלש ברכות [מב] אם אין הפרוסות קיימות אומר עליהן בורא מיני מזונות ומברך אחריו ברכה אחת מעין שלש. עד כמה יהו [מג] פרוסות. ר' יוסי בר' אבון כהנא בר מלכיה בשם רב [יא] עד [מד] כזיתים. [מה] הכוסס את האורז אומר עליו בורא [מו] מיני זרעונים [מז] אפיין ובישלו [מח] אף על פי שהפרוסות קיימות אומר עליו בורא מיני מזונות [מט] ואינו צריך אחריו לברך.

מה פליג. בתמיהה, וכי מולק ר' יהושע בן לוי אחרב והרי סברא הוא דאסור לטעום או לשמות קודם המברך, ואע"פ שהוא נתן לפייהס מכוסו לכוס ריקן שבידו או שנתן להם מכברו קודם שהוא טעם: מה דאמר וכו'. כלומר, ולאי לא פליג דהא דאמר ריב"ל דרשאין לשתות, בשכל אחד כוסו בידו, והוא הדין לטעום בשכל אחד מכבר כברו בידו. וכתבו הרשב"א (מז.) והרא"ש (פ"ז סי' טו) דשמעינן מהכא דאין צריך המברך להטיל מכוסו לכוסות שביד האחרים, אבל אם היו פגומים, כיון דלא מזי לברכה צריך להטיל לכל כוס וכוס, ואז לא ישתו קודם שישתה המברך, וכן בהמוציא יכול כל אחד לאכול מכבר שלו אם אין זקוקין לכבר אחד, ובלבד שיהיה לפני כל אחד לחם משנה אם היה שבת: תני המברך פושט ידו תחילה. לקערה לאכול: רב כד קצי. כשהיה בוצע המוציא הוה טעם ביד שמאל מיד ומחלק בימין, מפני שהמסובין אין רשאין לטעום הפרוסה עד שיטעום המברך המוציא. והא דרב גרסינן לה קודם הך בריתא דהמברך פושט, דהא אדיגא לעיל דאסור לטעום קיימא, וכן נראה מדברי רשב"א (שם): קצי. לשון קלילה ובציעה, כמו אבל קולה היא במרבה בפ"ח דשביעית (ה"ו - סו:) לפירושו חותך בסכין: סב בריך. טול מהפרוסה של ברכה: לא הוי הפסק. בין ברכה לאכילה שילטרך לברך שנית, דהא מעייני סעודה, וכן הביאו מלא הביאו לפתן: אחוונא לתורי. תן מאכל שוורים, כמו גביל לתורי [למתרגין] בבבלי (מ.) לא הוי הפסק, ויהיב טעמא הכא משום דאסור לאכול

עד שיאכיל לבהמתו דכתיב (דברים יא טו) ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת: שתיתא. קמח מבושל במים, כך פי' הרב ר' יונה (כז. מדפ"ר). ומחלק הבבלי (לא.) דוקא כשעושין רכה כעין שעושין לרפואה שקורין טלוינא, אבל עבה בורא מיני מזונות: מורתן שחיקתא. לא איתפרש מאי היא: פולטן. והבבלי קאמר בסוף פרק ג' שאכלו (נ:) (דפולטן) [דבולען], ופרש"י ור"ח (הובא ברשב"א שם) דאינו מבדרך אח"כ דומיא דהא דאמר התם (נא.) גמר סעודתו אינו חוזר לומר המוציא, והראב"ד והרא"ש (פ"ז סי' לג) פירשו דמבדרך אחר בליעה, דכיון דנזכר בעודן בפיו דמי קלת לעובר לעשייתן: אם היו אוכלין וכו'. והבבלי (שם) מחלק דבמידי דממאיס מסלקן לגלדין ומברך, ומידי דלא ממאיס פולטו ומברך וחוזר ובולען: הכוסס את החטה. כמות שהיא: בורא מיני זרעים. וכן תני בסיפא בכוסס האורז. ומוקי לה בבבלי (לז.) כר' יהודה כדתנן במתני' ועל הירקות אומר בורא פרי האדמה ר' יהודה אומר בורא מיני דשאין, ופרש"י דר' יהודה בעי לכל מין ומין מעין ברכתו כדמפרש לקמן בפרקין אליבא, הלכך לירקות בורא מיני דשאים, לחיטין דזרעים ניהו בורא מיני זרעים, ולרבנן בין זרעים בין ירקות בורא פרי האדמה, ולא בעינן לכל מין ומין ברכתו, עכ"ל: כזיתים. כתב על זה הרא"ש (סי' י) דג' חילוקים יש, הכא דמיירי במבושל, אי הפרוסה פחות מכזית אע"פ שנראה בה צורת לחם לא משיגא פת לחם, אבל היכא דאיתו מבושל אלא מחובר על ידי מרק או דבש, אם יש בפרוסות כזית אפי' אין בהם צורת לחם מברך המוציא. אין בפרוסות כזית, אם יש בהן צורת לחם מברך המוציא, ואי לא מברך בורא מיני מזונות: ואינו צריך וכו'. ולשון הבבלי (שם) נמי ולאחריו ולא כלום, ומפרש דלאו דוקא דלא יברך כלל, אלא לא צריך ברכה משובחה דהיינו מעין ג' אלא בורא נפשות:

ר"ש סיריליאו

מה פליגי. בתמיהה מה זה, שמא מולק רב עם ריב"ל, ונפקא מינה לדיל הילכתא כרב: כשהיה לכל אחד ואחד כוסו. והוא עובדא דסבא דגמין ושמי (פסחים קו.), היינו משום שהיה לו כוסו בידו: כד הוה קצי. כשהיה מותך: הוה טעים בשמאליה. ומולק למסובין וכו', ולא היו שוהין עד שיאכל הוא, אלא אוכל ומחלק: סב בריך. כמו טול ברוך דגמ' דילן (מ.), דהיינו המוציא: אחוונא לתוריא. ערבה שיאכלו השוורים, וקי"ל בגמרא דילן (שם) דאפילו גביל לתורי לא הוי הפסקה: שתיתא. מאכל העשוי מקמח קליות שנתיבשו בתנור בעוד שהשבולין לחין: מורתא. מין מעשה קדירה: שהכל נהיה בדברו. מוקי לה בגמ' דילן (לא.) כגון דהויא רכה, דאילו עבה בורא מיני מזונות הוא דמברך: אם היו משקין פולטן. בגמרא דילן (נ:) גבי משקין אמרינן דבולען, והכי איתא לן למיגרס הכא: מסלקן לצדדין. והוא דמימאיסי: הכוסס את החטין. כמות שהן: בורא מיני זרעים. מפרש בגמרא דילן (לז.) דר' יהודה קתני לה, דאילו רבנן בורא פרי האדמה מברכי: אפאן ובישלן. כלומר לאחר שטחנן ועשאם עיסה ואפאה בתנור ועשאה לחם, חזר ועשאה פרוסות ובישלן במים: בזמן שהפרוסות קיימות. פירשו התוספות (שם ד"ה אם) דהיינו כשהלחם אינו שרוי כל כך, שאם יקח הפרוסה מקצה האחד לא תשבר: ומברך לאחריו ברכה אחת מעין שלש. כרבנן ודלא כר"ג: עד כזיתים. היינו פרוסות קיימות. ואפילו מאן דמחייב לעיל המוציא אפילו אי לית בהו כזית מודי הכא, שאני התם דבא מלחם גדול, שלקח הפרוסה מן הלחם הגדול שלא נפרס ממנו אלא אותה פרוסה. ועוד דהכא שאני דעבדה צורת הפת בבישול (לא: תוד"ה אמר): ואינו צריך אחריו לברך. כרבנן:

[מד: מה. – ה"א]

ר' ירמיה אמר וכו'. ולא פליג אברייתא דאמרה בורא מיני מזונות, אלא פעמים דמברך בורא פרי האדמה קאמר וכדלקמיה: **מאן דאמר בורא מיני מזונות.** ברייתא: **בו'.** כמו בול של מלח, דהיינו שנקרשו המים ועשו גוף אחד בלול, כדקתני טמנו אפאו ונשלו כדרך פת של חיטין. וסובר הירושלמי דכי היכי דתנן על פת חיטין דאפתנין לעילוי המוליח, הכי נמי אורז אפתנין לעילוי בורא מיני מזונות כשעשאוהו פת: **בההוא דבריר.** כלומר, שלא טחן האורז אלא נשלו בעינו, ולא נשלק הרבה עד שנתמעך הגרעין, אלא ניכר ונברר כל גרעין לבדו שקורין בערבי ריז מיפלפל, וחשיב כאלו לא נתבשל דמברך עליה בורא פרי האדמה כרבנן דתמני' דאמרו על פירות האילן אומר בורא פרי האדמה, ואליבייהו אמרינן בבבלי הכוסס את החטה או את האורז בעינו אומר בורא פרי האדמה: דשלוק. מבושל הרבה ונתמעך הגרעין לחלאין וכמאן דאמר לעיל ירק כיון שנשלקו נשתנה לגריעותא: **דטרוף.** לשון בילה טרופה בקערה, כלומר שנתבשל הרבה מאד ונעשה כחלב קרוש, וזה ודאי שיעויו לעילוי קובע ברכה לעצמה: בסוף וכו'. והבבלי (לז.) חולק על זה דאורז בכל עניין שהוא אפוי או מבושל בתחלה בורא מיני מזונות ולבסוף בורא נפשות, וכן כתב רמב"ם (פ"ג הל' ברכות ה"י): **אתיא דר' שמעון חסידא.** דהלריך ברכה לאחרו לאחריו: כרבי. דהלריך ברכה לבשר ובילה לאחריו: בר"ג. ולא כרבנן דאמרי דכל שאינו ממין שבעה אין לריך ברכה לאחריו כלל וכדלקמיה: **ואינו ממין דגן.** שבמין דגן יש חילוק שאם עשאו פת הכל מודין שלריך לאחריו ג' ברכות, או אף אם מין דגן הוא אלא שלא עשאו פת אלא בההוא דעביד בול. כמו בול של מלח (שם) כגון פת אורז ופת דוחן: ולא אפאו פת. בשתים אלו נחלקו ר"ג וחכמים, עכ"ל רש"י ז"ל (לז:): כל שאינו ממין ז' ולא ממין דגן. מסייס בבבלי (שם) כגון פת אורז ודוחן: כל שהוא כעין סולת וכעין חליטה. מיני מעשה קדירה, יש מבשלין הסולת במים במיני שורים, ויש מבשלין קמח במים, והיה הדרך בקמח שנותנין אותו כשהמים רותחין הרבה, וזה קרוי חליטה, והיו רגילין לעשותו בעניים שורים, והיינו דקאמר כמין חליטה: וכל שהוא וכו' ואינו מה' מינין. כגון אורז ודוחן וכיולא בהם, ותלמודא קאמר לה ולא ר' יעקב. והכי קאמר, ר' יעקב לא דבר אלא בה' המיני ולא פירש דין אורז ודוחן, ויש להסתפק אם מברכין בתחלה בורא פרי האדמה או שהכל, בההוא דעביד בול. כמו בול של מלח דסוכה (בבלי מח:), שכל גרגיר לחוד ולא נשתברו הגרגרים. פ"ל בול שהגרגירין בתוך קליפתן: בההוא דבריר. שהגרגירין קלופין מקליפתן: בההוא דשלוק. יותר ממבושל, ונשתנה טעם הגרגירין: בההוא דטריף. שנתן לשם בילים טרופות: גובאי. מרגה: נובלות. תמרים שנפלו קודם בישולן: לא מין נפש הוא. ואפילו הכי אומר שהכל, וקשיא לר' חגי: ר' שמעון חסידא. דאמר [בורא] מיני מעדנים, ולסוף נמי [אמר] אשר ברא מיני מעדנים: כרבי. דמברך על בשר בורא מיני נפשות, ולסוף אשר ברא מיני נפשות רבות להחיות בהן וכו', דסוף דמי לתחלה: **ודברי שניהם.** ר' שמעון חסידא ורבי כרבן גמליאל: כל שהוא מין שבעה ואינו מין דגן. כגון כותבות וזמורים ותאנים וענבים: מין דגן ולא עשאו פת. [כגון חטים ושעורים שבולת שועל ושיפון שבשלו ולא עשאו פת,] דאילו עשאו פת מודו רבנן דמברך לאחריו בההוא דעביד בול. כמו בול של מלח דסוכה (בבלי מח:), שכל גרגיר לחוד ולא נשתברו הגרגרים. פ"ל בול שהגרגירין בתוך קליפתן: בההוא דבריר. שהגרגירין קלופין מקליפתן: בההוא דשלוק. יותר ממבושל, ונשתנה טעם הגרגרין: בההוא דטריף. שנתן לשם בילים טרופות: גובאי. מרגה: נובלות. תמרים שנפלו קודם בישולן: לא מין נפש הוא. ואפילו הכי אומר שהכל, וקשיא לר' חגי: ר' שמעון חסידא. דאמר [בורא] מיני מעדנים, ולסוף נמי [אמר] אשר ברא מיני מעדנים: כרבי. דמברך על בשר בורא מיני נפשות, ולסוף אשר ברא מיני נפשות רבות להחיות בהן וכו', דסוף דמי לתחלה: **ודברי שניהם.** ר' שמעון חסידא ורבי כרבן גמליאל: כל שהוא מין שבעה ואינו מין דגן. כגון כותבות וזמורים ותאנים וענבים: מין דגן ולא עשאו פת. [כגון חטים ושעורים שבולת שועל ושיפון שבשלו ולא עשאו פת,] דאילו עשאו פת מודו רבנן דמברך לאחריו בההוא דעביד בול. כמו בול של מלח דסוכה (בבלי מח:), שכל גרגיר לחוד ולא נשתברו הגרגרים. פ"ל בול שהגרגירין בתוך קליפתן: בההוא דבריר. שהגרגירין קלופין מקליפתן: בההוא דשלוק. יותר ממבושל, ונשתנה טעם הגרגרין: בההוא דטריף. שנתן לשם בילים טרופות: גובאי. מרגה: נובלות. תמרים שנפלו קודם בישולן: לא מין נפש הוא. ואפילו הכי אומר שהכל, וקשיא לר' חגי: ר' שמעון חסידא. דאמר [בורא] מיני מעדנים, ולסוף נמי [אמר] אשר ברא מיני מעדנים: כרבי. דמברך על בשר בורא מיני נפשות, ולסוף אשר ברא מיני נפשות רבות להחיות בהן נפש כל חי ברוך אתה ה' חי העולמים. עד כדון בסוף בתחילה. אמר ר' חגי בורא מיני נפשות. התיב ר' יוסי והא מתניתא פליגא בג"ל על החומץ ועל הגוביי וועל הנובלות הוא אומר שהכל נהיה בדברו והדין גוביי לא מין נפש הוא. אתיא דר' שמעון חסידא כרבי ודברי שניהם כרבן גמליאל דתני ז"ל זה הכלל שהיה ר' יהודה אומר משום רבן גמליאל כל שהוא ממין שבעה ואינו ממין דגן מין דגן ולא אפאו פת דרבן גמליאל אומר מברך לאחריו שלש ברכות וחכמים אומרים ד"ברכה אחת וכל שאינו ממין שבעה ולא ממין דגן רבן גמליאל אומר מברך לפניו ולאחריו וחכמים אומרים הלפניו ולא לאחריו. ר' יעקב בר אידי בשם ר' חנינא כל שהוא כעין סולת וכעין חליטה ומחמשת המינין ואומר עליו בורא מיני מזונות ומברך לאחריו ברכה אחת מעין שלש וכל שהוא כעין סולת וכעין חליטה ואינו מחמשת המינין

ר' ירמיה אמר בורא פרי האדמה. בר [א]מרינה בריך קומי ר' זעירא וקומי ר' חייא בר ווא שהכל נהיה בדברו. ר' שמעון חסידא אומר בורא מיני מעדנים. אמר ר' יוסי בר' אבון ולא פליגין מאן דמר בורא [ב]מיני מזונות בההוא דעביד בול מאן דמר בורא פרי האדמה בההוא [ג]דבריר [מ]מאן דמר שהכל נהיה בדברו בההוא [א]דשליק ומאן דמר בורא מיני מעדנים בההוא [ד]דטריף. עד כדון בתחילה [ה]בסוף. ר' יונה בשם ר' שמעון חסידא אשר ברא [ו]מיני מעדנים לעדן בהן נפש כל חי ברוך אתה ה' על הארץ ועל מעדניה. [ז]ר' אבא בר יעקב בשם ר' יצחק [ח]רובה [ט]רבי כשהיה [י]אוכל בשר או ביצה היה אומר [כ]ט[ל]אשר ברא נפשות [י]רבות להחיות בהן נפש כל חי ברוך אתה ה' [כ]חי העולמים. עד כדון בסוף בתחילה. אמר ר' חגיי בורא מיני נפשות. התיב ר' יוסי והא מתניתא פליגא בג"ל על החומץ ועל הגוביי [ל]ועל הנובלות הוא אומר שהכל נהיה בדברו והדין גוביי לא מין נפש הוא. אתיא דר' שמעון חסידא כרבי ודברי שניהם כרבן גמליאל דתני [מ]זה הכלל שהיה ר' יהודה אומר משום רבן גמליאל כל שהוא ממין שבעה ואינו ממין דגן מין דגן ולא אפאו פת דרבן גמליאל אומר מברך לאחריו שלש ברכות וחכמים אומרים ד"ברכה אחת [נ]אחת וכל שאינו ממין שבעה ולא ממין [מ]דגן רבן גמליאל אומר מברך [נ]לפניו ולאחריו וחכמים אומרים הלפניו ולא לאחריו. ר' יעקב בר אידי בשם ר' חנינא כל שהוא כעין סולת וכעין חליטה ומחמשת המינין [ו]אומר עליו בורא מיני מזונות ומברך לאחריו ברכה אחת מעין שלש וכל שהוא כעין סולת וכעין חליטה ואינו מחמשת המינין

רבי ירמיה אמר בורא פרי האדמה. על האורז שאפאו או בישלו: בההוא דעביד בול. כזה שעשה בלול ומעורב עם חמשת המינים, וקמ"ל דברכת ה' מינין לא בטלה אע"פ שמעורב בהן אורז: בההוא דבריר. אם הוא ברור לבדו אינו מברך אלא בפה"א: בההוא דשליק. אם נתבשל ונתמעך מברך שהכל: בההוא דטריף. כשהוא מטורף בקערה כמו שעושין עם בילים ועם מיני בשמים, ולפי שהרבה מינין מעורבין בו מברך בורא מיני מעדנים: עד כדון בתחילה. ובסוף מאי מברך: עד כדון בסוף. בתחילה מאי מברך על בשר ובילים: בורא מיני נפשות. מברך ג"כ בתחלה אלא שאינו חותם, ומשום שהן באין ממיני נפש: והא מתניתא פליגא. דקתני על הגוביי שהכל, וכי הגוביי הזה לאו מין נפש הוא, וקשיא על דברי רבי חגיי: אתיא דר' שמעון חסידא. שאומר על האורז מברכין עליו בסוף, ואע"פ שאינו לא ממין שבעה ולא ממין דגן: כרבי. דלאמר ר' אבא משמיה כשהיה אוכל בשר או בילה היה מברך אחריהן: ודברי שניהם כר"ג. דסיפא דברייתא דלקמן, דאלו לחכמים אינו מברך לאחריהן כלום: דתני. מוספתא שם: ממין שבעה. אלא שאינו מין דגן או שהוא מין דגן ולא אפאו פת, כלומר אלא שלא עשאו פת הוא פליגי: כעין סולת. קליות שלוקין: וכעין חליטה. שעושין מקמח עם מים רותחין: וכל שהוא כעין סולת וכו' ואינו מחמשת המינין. מאי מברך עליהן:

מהר"א פולדא

בול. שבולל ומערב עד שאינו ניכר עין הפרי, והוה כמו דייסא שבללתן עבה, וכשמפעפע בנישול עביד בול: דבריר. זך וצרור, וניכר כל גרעין וגרעין בפני עצמו, והוחיל וניכר עין הפרי בורא פרי האדמה: דשליק. מבושל הרבה ולא ניכר עין הפרי, ובלילתו רכה, ולא הוה כמו בול שאינו זיין, לפיכך אינו מיני מזונות ולא פרי האדמה, אלא שהכל: בההוא. דטרוף שאין בלילתו רכה לגמרי ולא עבה לגמרי, אלא כמו דבר הטרוף בקערה כמו בילה טרופה, ולא ניכר עין הפרי: עד כדון. עד השתא אין אנו שומעין אלא ברכה לכתחילה, מה מברך לבסוף: אשר ברא מיני מעדנים. לפי ברכה שהיה הוא מברך בתחילה, כך היה מברך לאחריה בלשון עבר והודאה: נפשות רבות. והיינו כלפי הבשר והבילה שאכל דנפשות הן, דמבילה נתהוה אפרוח: גוביי. חגבים טהורים: נובלות. תמרים שהרוח משיר: לא מין נפש הוא. בתמיה, ולמה מברך שהכל ולא בורא מיני נפש, וסלקא בקושיא: ואתיא דר' שמעון. דבריך אחר אורז, ולא כברייתא דלעיל דס"ל דאין מברך לאחריו, דס"ל כרבי דבריך נמי אחר בשר ובילה שהן אינן מין דגן ולא ממין שבעה כאורז, ותרוייהו כרבן גמליאל סבירא להו, וברייתא דלעיל כרבנן. ליטעמא אחריתא אמיא דר' שמעון חסידא שברך לבסוף כעין ברכתו שברך בתחילה, כרבי דבריך נמי אחר בשר ובילה כעין בתחילה, ושמיסה כרבן גמליאל דמברך נמי לאחריו: וחכמים אומרים ברכה אחת. מעין שלוש קאמרי, כדתנן פלוגתייהו לקמן במתני', אכל תאנים וענבים כו': כעין סולת וכעין חליטה. הוא דייסא: מחמשת מינים. ממשת מיני דגן הם חיטים ושעורים וכוסמין ושיבולת שועל ושיפון: מעין שלש. על המחיה ועל הכלכלה, שהיא כלולה מברכת הזן וברכת הארץ ובנין ירושלים: ואינו מחמשת מינין. כגון אורז ודוחן:

רידב"ז

דתניא זה הכלל שהיה ר"א משום ר"ג כל שהוא ממין שבעה כו' וחכ"א ברכה אחת. פי' ברכה אחת מעין ג' כדמפרש ריב"א בשם ר"ח בסמוך. והברכה שלפניו איתני בברייתא וע"ז מפרש ריב"א בשם ר"ח כל שהוא כעין סולת וכעין חליטה. פי' מין דגן ולא אפאה פת כנ"ל אומר לפניו במ"מ ומברך לאחריה ברכה אחת מעין שלש. [ופי' התוס' ז"ל במסכת ברכות דף לז ע"א (ד"ה הכוסס) הא דתני כל שהוא מין דגן ולא אפאה פת מיירי דעבדינהו כעין דייסא] ומפרש הא דחכמים אומרים ברכה אחת היינו ברכה אחת מעין שלש וכל שהוא כעין סולת וחליטה ואינו מחמשת המינין.

ר"ש סירילאו

שלש ברכות: [°שלש ברכות. שלימות, דקסבר כדי לרשיון (שם) אם ה' אלהיך על האדמה הטובה (דברים מ יא), דמהתם נפקא לן הזן וברכת הארץ וטובה ירושלם, דכל מדא ברכה שלימה הוא דהוא:] אינו מין שבעה ולא מין דגן. פת אורז ודוחן, ולמעוטי כוסמין דאינן מין שבעה והוו מין דגן: מברך לפניו בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש, דדמיא סוף לתחלה. ורבנן ס"ל דאינו לריך: ולא לאחריו. אלא בורא נפשות אי בעי. וכתב רש"י (עירובין יד: ד"ה ר' טרפון) דברכת בורא נפשות רבות לא הוא מוכח, והכי אמרינן לעיל (סב: בסוה"ע) ואין לריך אחריו לברך. וקיימא לן גבי כוסס חטה, בתחלה בורא פרי האדמה ולבסוף בורא נפשות רבות, כרבנן דלא נעו סוף דומה לתחלה. וכן גבי אורז שלוק או מבושל, בורא מיני מזונות ולבסוף בורא נפשות וכו': כעין סלת. כגון ערסן, דתנרין ליה לחמש (רש"י לז. ד"ה ערסן):

אמוראי אלא ברכה שלפניו מה מברך: בסוף. לאחריה מאי מברך: בא"י חי העולמים. אבל בגמ' בבלית (לז.) מסיים ביה בלא שם: בורא מיני נפשות. שהבשר וביצה באין ממיני נפש: ועל הגוביי. זה הארבה: ועל הנובלות. אלו תמרים שנשרו מן העץ קודם בישולן וכיון שלא נתבשלו מברך שהכל: והדיין גוביי לא מין נפש הוא. ולדידך הוה ליה לברוכי בורא מיני נפשות: אתיא דר"ש חסידא. דאמר לעיל שמברך על האורז לאחריו: כרבי. שהיה מברך בורא נפשות אחר בשר או ביצה: ודברי שניהם כר"ג. דאשכחן בברייתא דס"ל הכי ודלא כחכמים דפליגי בברייתא להלן וס"ל שאין מברכין לבסוף אלא על מין שבעה ומין דגן: מין דגן ולא אפאו פת. אלא אכלו קליות: וחכמים אומרים ברכה אחת. מעין שלש שאין מברכין ג' ברכות אלא על הפת: ר"ג אומר וכו' ולאחריו. בורא נפשות: כל שהוא כעין סולת. מיני מעשה קדירה הן וכעין סולת שבישלו במים או: כעין חליטה. שחולטן במים שנותן הקמח לתוך המים כשהן רותחין: ומחמשת המינין. כלומר מחמשת המינין שעשאה כמין סולת וכעין חליטה: וכל שהוא וכו' ואינו מחמשת המינין. אלא משאר מיני קטניות מיבעיא ליה מה מברך עליהן:

הגהות הגר"א

[א] דשליק. צ"ל דשחיק. (ופירוש הרא"ש טעות ונמחק) [רד"ל]:

ביאור הגרח"ק

רב ירמיה אמר בורא פרי האדמה. מברך על האורז שאפיו ובישלו: ולא פליגי. כל הנך אמוראי: בההוא דעביד בול. בגוונא שנתבשל עד שנתמעך ונעשה כעיסה מברך בורא מיני מזונות וכן אם טחנו קודם שאפיו: בההוא דבריר. בזה שברור וניכר כל גרעין אורז דכיון שהאורז בעינו מברך בורא פרי האדמה: בההיא דשליק. שבישלו עם מים הרבה ובלילתה רכה והוא ראוי לשתיה: בההוא דטרוף. שטרפו עם דבש ובשמים ועשאו מעדנים דלכך מברך בורא מיני מעדנים: עד כדון בתחילה. עד השתא לא שמעינן מהנך כולהו הלכה א סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' רז סעיף א:

ב מיי' שם הלכה ח טוש"ע או"ח סימן רד סעיף א:

ג מיי' שם [והלכה א] טוש"ע או"ח סימן רד סעיף א [וסימן רב סעיף ט]:

ד [מיי' שם פ"ג הלכה ג והלכה יא טוש"ע או"ח סימן רח סעיף א ב]:

ה [מיי' שם הלכה י טוש"ע או"ח סי' רח סעיף ז ח]:

ו מיי' שם הלכה ד סמג עשין כז טוש"ע או"ח סימן רח סעיף ט [וסעיף ב]:

שינויי נוסחאות

א] מרינה. באו"ז (ח"א הל' סעודה קסט) מדינה:

ב] מיני מזונות. ברש"ס מיני זרעונים. באו"ז (שם) פרי האדמה:

ג] דבריר. בכי"ל אולי דבדיר:

ד] דטריף. בכי"ר דעדיף:

ה] בסוף ר' יונה בשם ר' שמעון חסידא אשר. בראבי"ה (ח"א ברכות קכב) בסוף מאי מברך ר' יונתן אמר אשר:

ו] מיני. בראבי"ה (שם) ליתא:

ז] ר' אבא. בכי"ר ובאו"ז (שם) ר' אחא:

ח] רובה רבי. באו"ז (שם) ליתא:

ט] אשר ברא. ברוקח (הל' ברכות שמא) בורא:

י] רבות. בכי"ר רבות וטהורות. ברוקח (שם) רבות וחסרונן:

כ] חי. ברוקח (שם) אל חי:

ל] אחת. בתוספתא (פ"ד הי"ג) וברש"ס אחת מעין ג':

מ] דגן. בתוספתא (שם) דגן כגון פת אורז ופת דוחן:

נ] לפניו ולאחריו. ברש"ס לפניו במ"מ ולאחריו מעין ג':

עין משפט

א מיי' פ"ח מהלכות ברכות הלכה ג סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' רז סעיף ג:

ב מיי' שם הלכה ח טוש"ע או"ח סימן רד סעיף ג:

ג מיי' שם [והלכה ג] טוש"ע או"ח סימן רד סעיף ג [וסימן רב סעיף ט]:

ד [מיי' שם פ"ג הלכה ג והלכה יא טוש"ע או"ח סימן רח סעיף ג ב]:

ה [מיי' שם הלכה י טוש"ע או"ח סי' רח סעיף ז ח]:

ו מיי' שם הלכה ד סמג עשין כז טוש"ע או"ח סימן רח סעיף ט [וסעיף ב]:

[מה. מה: – ה"א]

א [מיי' פ"ג מהלכות ברכות הלכה י טוש"ע או"ח סימן רח סעיף ח]:

ב מיי' פ"ג מהלכות ברכות הלכה ג סמג עשין כז עיי"ש טוש"ע או"ח סימן קצא סעיף ח:

ג [מיי' שם פ"ג הלכה יג וס"ח הלכה יד]:

שינויי נוסחאות

א] **אילין.** ברש"ס אילין **רבוותא:**

ב] **לי.** ברש"ס ליה. בדפ"ו **ליי:**

ג] **סולת.** בכי"ר וברשב"א (לו.) סלת **ובדעתיה מיכול פיתה:**

ד] **למיברכה.** בתוס' (לז. ד"ה הכוסס) וברא"ש (סי' ט) ובכל בו (סי' כד) וברש"ס **מברך.** ברשב"א (שם) **מברך עליה:**

ה] **אמר ר' יוסי והכן לא אכל ר' ירמיה סולת.** בתוס' (שם) **רבי ירמיה אמר לא אכלית** סלת:

ו] **דאי לא.** כ"ה בד"ו ודפ"ו וכעי"ז בכי"ל וברש"ס. בכי"ר ליתא. בד"א **דלא:**

ז] **עם.** לעיל (פ"ב ה"ה - כו:) ובתוספתא (פ"ה הכ"ה) **אצל:**

ח] **ראשונה.** בתוספתא (שם) וברש"ס ראשונה **כתקנה** וכעי"ז בבבלי (טז.):

ט] **אבל.** בתוספתא (שם) ובבבלי (שם) **בד"א בעושין בשכרן** אבל. וכעי"ז ברש"ס:

י] **בסעודן.** בתוספתא (שם) **בסעודה.** בבבלי (שם) וברש"ס **בסעודתן:**

כ] **עבדין לה כמטבע ברכה.** בתוס' ר"י שירליאון (מה. ד"ה על) **עבדינן לה כאמצע** ברכה:

מהר"א פולדא

שלח רב זעירא. על ידי לדבית ריש גלותא, ואמרו לי תשובה, ולא ידעתי מאי אמרו לי: מאי כדון. מאי נאמר מהשתא, היאך מברכין: מסתברא שהכל נהיה בדברו. ולא טורח מיני מזונות כברייתא לעיל, דהתם אפאו תחילה לפת ואח"כ בישלו וזיין טפי, ודמי לדייסא מתמשת מיניס מה שאין כן הכא שעשאו מקומה אורז ודומן: סולת. קליות: בסופה. לקמן משמע משום דלא מצא בנוסח ברכה אחרונה מעין שלש פרי האדמה, והני קליות כיון שהן נעשין הו"ל כמו פירי, ולכך לא אכל רבי ירמיה מימיו קליות, משום דקפץ ברכה אחרונה, ולולי דקפץ ברכה ראשונה אינה אכל, אבל ברכה אחרונה אינה אכל, כיון דאי לא אכל אינה מברכה אחרונה, דעל כלל מי אמר שהכל יצא, וכדכתיבנא לעיל בשם הרא"ש שכתב על ירושלמי זה: למה הוא חותם בה וכו'. מילתא באפי נפשא הוא, וקאי אברכה מעין ג' דלעיל בכולה שמעתין, כיון דמעין שלשה של ברכת מזון היא, למה אינו חותם בנוטה ירושלים שהיא שלישית של ברכת מזון. ומשני, דעשאוה כברכת פועלין דתניא וכו': דבית ר' ינאי עבדין לה כמטבע ברכה. כלומר, תתמו בה בנוטה ירושלים כמו דמתמיין בברכת מזון. ויש לפרש דודאי כולי עלמא תתמי באחרן, אלא כלומר אע"פ שהיא קרויה מעין ג' מזכירין היו בה דבי רבי ינאי מעין רביעית נמי, וכן כתב רמב"ם (פ"ח מהל' ברכות הי"ד), ויש מזכירין בה כי אתה טוב ומטיב לכל ברוך וכו', והא דלא קראוה מעין ד', דרביעית דרבנן היא ועיקר ברכת מזון ג' לבד דהם מדאורייתא:

ר"ש סיריליאו

גבי אילין רבוותא דבי רבי ינאי. החכמים נשיאים שלמדו תורה עם ר' ינאי, שיודעין היאך היה ר' ינאי נוהג: **שהכל נהיה בדברו.** וכדלעיל דשלוק ונשתנה: **והכין לא אכל רבי ירמיה** סלת מן יומו. נתמיהה, אפשר שלא אכל רבי ירמיה סלת בכל ימיו, ומאי קא מינעיא ליה, הא הוי מין דגן ולא אפאו פת, ואמרינן לעיל (סג.) דלרבנן מברך ברכה אחת מעין שלש: **ליית צורכא דא אלא למה** וכו'. לא הוצרך זה לרבי ירמיה, אלא הא הוה צריכא ליה, **דלמה הוא חותם בה בארץ.** [°מתוך להשם, כגון] שאומר בה על המחיה ועל הכלכלה ועל הארץ וכו', והא דאוריתא היא, ואמאי כללוה באחת. ומשני שמתא דתלמודא, דדמי לברכת פועלים: **וכוללין של ירושלם בשל ארץ.** שתי ברכות באחת, שברכת הארץ ובונה ירושלם דומות: **עבדין לה כמטבע ברכה.** לברכת מעין שלש, ומאריכין בה [°רחם על עמך ועל היכלך ועל מקדשך, ועל הר ציון וכו', ועל ירושלים עיר קדשך וכו':]

רידב"ז

אמר ר"י שלח ר"ז גבי אילן דבית ר' ינאי כו': ר' ירמיה בעי הדין דאכל סולת מהו למיברכה בסופה. פי' סולת הוא קליות כן פי' בתוס' ז"ל דף ל"ז הנ"ל (לעיל בע"א ד"ה אומר לפניו) **והוא דכוסס את החטין** דלעיל דברכתו הוא בורא פרי אדמה לתנא קמא ולר"ע בורא מיני זרעונים. האיך מברך בסופה. כדאיתא בתוס' ז"ל הנ"ל דזה הוא ספק האיך מברכין עליה בברכה אחת מעין ג' דהאיך מסיים על האדמה ועל פרי האדמה ור"ת ז"ל הגיה במחזור שלו על האדמה ועל פרי האדמה וחזר בו דלא אשכחן בשום מקום חד ברכה דמטבע של הברכה אחת מעין ג' הוא על הארץ ועל המחיה או על הארץ ועל הפירות ולא מצינו במטבע ברכה זו על האדמה ועל פרי האדמה. ומסקי בתוס' ז"ל דבירושלמי יש דגם האמוראים היו מסופקים בברכה זו ומביאין הא דר' ירמיה עיי"ש ועל ידי זה מבואר פירוש הסוגיא דר' ירמיה בעי הדין דאכל סולת מהו למיברכה בסופה. ר"ל מהו הברכה דמברך בסופה א"ר יוסי והכין לא אכל ר' ירמיה סולת מיומוי. כן גירסת הרא"ש ז"ל פי' דר' יוסי קאמר דלפיכך לא אכל ר"י סולת מיומוי משום ספק הברכה הזאת. ומפרש הגמ' טעם הספק שלו לא צורכה. דלא ר"ל לא קמיבעיא ליה אלא משום למה היא חותם בה בארץ. פי' מדוע יחתום בה בארץ ולמה יהא מחויב לברך ברכה זו דשל ארץ דלא שייך לברכה דבורא פרי האדמה וע"כ צריך לחתום על האדמה ועל פרי האדמה. וא"כ במטבע זו לא נטבעה הברכה מעין ג'. ע"ז קאמר הגמ' דשפיר יכול לחתום בברכה מעין ג' אף לא לפי המטבע שנטבעה בברכה זו ושפיר יכול לברך ברכה מעין ג' לפי המין שאכל ולא נקרא משנה ממטבע דברכה זו **דנעשית כברכת פועלים דתני הפועלין שהיו עושין מלאכה אצל בעה"ב הרי אלו מברכין ברכה ראשונה וכוללין ירושלים בשל ארץ וחותמין בשל ארץ.** אלמא דבברכה של מעין ג' דהוא כנגד הג' ברכות מזון וארץ וירושלים מצינו שחולק אותן במטבע אחרת לא במטבע של ברכה זו דבמקום ברכה מעין ג' אומר ברכה מעין ב' ואומר ברכת הזן בפני עצמו וע"כ אינו חותם רק על הארץ לבד אבל לא על הארץ ועל המחיה משום דברכת הזן כבר בירך בפני עצמו אלמא דהרשות בידו לשנות במטבע זו במקום דצריך כגון הכא בפועלין דלא סגי להן בברכה אחת לחוד. וה"נ במקום דצריך לשנות במטבע זו בברכת מעין ג' מותר ורק דיהא מוזכר ג' ברכות הללו. ע"ז קאמר **דבית ר' ינאי עבדין לה כמטבע ברכה.** פי' דברכת הפועלין שאני דהיא כטבע הברכה דכן התקינו חכמים מתחילה והוטבע ברכה בנוסח זה לגבי פועלין. אבל בשינוי אחר הוי משנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות:

ביאור הגרח"ק

א"ר יונה וכו'. שלח ר"ז שאילה זו לדבית ר' ינאי והשיבו לו ולא ידעתי מה השיבו לו: **מאי כדון.** ומאי הוה עלה: **מסתברא שהכל נהיה בדברו.** דאע"ג דבעינן מברך עליהן בפה"א כל שבשלו מברך שהכל: **הדין דאכל סולת.** לאו סולת כדלעיל דהתם שעשאן קמח אבל הכא אכל חיטים קליות או שבישלן חיטים עצמן שמברך עליהן בפה"א לרבנן ובורא מיני זירעונים לר"י כדאמרן לעיל: **מהו למיברכה בסופה.** ברכה אחת מעין שלש: **א"ר יוסי והכן לא אכל** וכו'. משום ספק זה שהיה מסתפק ר' ירמיה מהו שיברך בסופה לא אכל סולת מימיו: **ליית צורכה דאי לא** וכו'. לא מיבעיא ליה אלא מה הוא חותם בה דפשיטא לה שצריך לברך ברכה אחת מעין שלש אלא כיון שברכתו בפה"א לא ידע מה חותם בה, שאם יאמר על הארץ ועל פרי האדמה לא תקנו מטבע כעין זה, ואילו על המחיה אין חותמין אלא בדבר שברכתו במ"מ: **נעשית כברכת פועלים.** ופשיט הגמ' שלא יחתום בה אלא על הארץ דהא הך ברכה דמעין ג' אע"ג שכולל בה גם ברכת ירושלים אינו חותם אלא כנגד הזן והארץ והיינו משום דנעשית כברכת פועלים, ואע"ג דחותם בה על הארץ ועל המחיה לא חשיב כחותם בשתים שהארץ היא המוציאה את המזון: **הרי אלו** וכו'. הפועלים מקצרין בבהמ"ז כדי שלא לבטל ממלאכת בעה"ב, הלכך ברכה ראשונה אומרים כתיקונה וברכת הארץ כוללין בה של ירושלים והטוב והמטיב כיון שהיא מדרבנן לא אמרוה: **וחותמין בשל ארץ.** וכי היכי דפועלים מברכין הזן והארץ ה"נ חותם בה כנגד הזן והארץ וכיון שאפשר שיכולו גם ברכת ירושלים ולא יחתום בה אפשר נמי שלא יחתום בה בחדרה והתם טעמא דאין חותמין נמי בירושלים משום דאין חותמין בשתים: **אבל אם היו עושין בסעודתן.** אם נותן להם סעודתן בשכר מלאכתן יכולין הן להאריך בסעודה הלכך מברכין ארבע וכן אם אוכל עמהן בעה"ב דכיון דהוא צריך לברך ארבע אינו מקפיד עליהן אם מברכין עמו: **עבדין לה כמטבע ברכה.** היו עושין כן מטבע ברכה שהיו חותמין על הארץ לחודה:

ב) עי' ברכות לז. תוד"ה הכוסס **ג)** לעיל פ"ב ה"ה - כו:, ברכות נז. [מו., תוספתא פ"ה הכ"ה]

ד) עי' ברכות לז. תוד"ה הכוסס **ה)** לעיל פ"ב ה"ה - כו:, ברכות נז. [מו., תוספתא פ"ה הכ"ה]

אמר ר' יונה שלח רב זעירא גבי [א]אילין דבית ר' ינאי ואמרון [ב]לי לית אנא ידע מה אמרון לי. מיי כדון. אמר ר' יוסי מסתברא [א]שהכל נהיה בדברו. ר' ירמיה בעי [ג]הדין דאכל [ג]סולת מהו [ד]למיברכה בסופה. [ה]אמר ר' יוסי והכן לא אכל ר' ירמיה סולת מן יומוי. ליית צורכה [ו]דאי לא למה הוא חותם בה בארץ נעשית כברכת פועלים דתני [ב]הפועלים שהיו עושין מלאכה [ז]עם בעל הבית הרי [ח]אלו מברכין ברכה [ח]ראשונה וכוללין של ירושלם בשל ארץ וחותמין בשל ארץ [ט]אבל אם היו עושין עמו [י]בסעודן או שהיה בעל הבית אוכל עמהן הרי אלו מברכין ארבע. דבית ר' ינאי [כ]עבדין לה [ג]כמטבע ברכה.

מה: עושין מלאכה [ז]עם בעל הבית הרי [ח]אלו מברכין ברכה [ח]ראשונה וכוללין של ירושלם בשל ארץ וחותמין בשל ארץ [ט]אבל אם היו עושין עמו [י]בסעודן או שהיה בעל הבית אוכל עמהן הרי אלו מברכין ארבע. דבית ר' ינאי [כ]עבדין לה [ג]כמטבע ברכה.

ואמר רב יונה שלח רב זעירא גבי אילין דבית ר' ינאי ואמרון לי לית אנא ידע מה אמרון לי. כלומר, מאי הוי עלה: מסתברא שהכל. דאשתני לגריעותא, ואע"ג דמברך על האורז והדומן בעינו טורא פרי האדמה כדלעיל, כשבשלו מברך שהכל. ובנבלי (לז.) פוסק באורז לבדו מבושל ונמחה טורא מיני מזונות: ר' ירמיה בעי וכו'. בנבלי בריש פרקין (לו.) נחלקו אמוראין בקמחא דחטין אי מברך עליו שהכל נהיה בדברו או טורא פרי האדמה, ור' ירמיה ס"ל כמאן דאמר טורא פרי האדמה, להכי בעי שלא מאי מברך לבסוף, כלומר שלא של מין שבעה כיון דמברך עליו טורא פרי האדמה יברך בסוף על האדמה ועל פרי האדמה כי היכי דעל מין שבעה דעתן מברך על העץ וכו', או דלמא לא נתקנה ברכת מעין ג' אלא על שלא מבושל. וזה הספק נמי יש בכוסס חיטים חיים או מבושלין ולא יימותו: א"ר יוסי ולהכי לא אכל וכו'. כלומר בעבור ספק מה יברך לבסוף לא אכל שלא אי מימיו, והוא הדין שלא אכל חטים חיים או מבושלים שלמים, כך פירש הרא"ש (סי' ט) ירושלמי זה, וכתב דנכון להחמיר שלא לאכול חיטין חיין או שלוקין בעייניהו אם לא בתוך הסעודה משום ספק ברכה אחרונה, שעל ספק ברכה ראשונה יכול לברך שהכל אבל ברכה אחרונה אין לו לברך אלא ברכה שנתקנה, עכ"ל. ונראה דהא דכתב דנכון להחמיר בחיטין ולא בסולת דאזיל לטעמייה דפסק בריש פירקין כמאן דאמר דקמחא דחיטין מברך עליה שהכל, וכיון שכן פשיטא דלאחריו בורא נפשות רבות, דלא נפל הספק בירושלמי אלא במברך תחלה בורא פרי האדמה דוגמא דעץ דמברך בסוף על העץ גם האדמה לבסוף על האדמה ועל פרי האדמה וכו': מיזמוי. כלומר שלא בתוך הסעודה: ה"ג ליית צורכה אלא דא. ותלמודא הוא דמסייס על הא דר' ירמיה דאין לנו ספק למנוע מניעת האוכל מספק כר' ירמיה אלא זה וכיוצא בו כשיסתפק אי יברך בסוף בורא נפשות או מעין ג', אבל אי מסתפק בברכה ראשונה אין זה קרוי ספק למנוע האכילה, דעל כלן אי אמר שהכל יצא, וכדכתיבנא לעיל בשם הרא"ש שכתב על ירושלמי זה: למה הוא חותם בה וכו'. מילתא באפי נפשא הוא, וקאי אברכה מעין ג' דלעיל בכולה שמעתין, כיון דמעין שלשה של ברכת מזון היא, למה אינו חותם בנוטה ירושלים שהיא שלישית של ברכת מזון. ומשני, דעשאוה כברכת פועלין דתניא וכו': דבית ר' ינאי עבדין לה כמטבע ברכה. כלומר, תתמו בה בנוטה ירושלים כמו דמתמיין בברכת מזון. ויש לפרש דודאי כולי עלמא תתמי באחרן, אלא כלומר אע"פ שהיא קרויה מעין ג' מזכירין היו בה דבי רבי ינאי מעין רביעית נמי, וכן כתב רמב"ם (פ"ח מהל' ברכות הי"ד), ויש מזכירין בה כי אתה טוב ומטיב לכל ברוך וכו', והא דלא קראוה מעין ד', דרביעית דרבנן היא ועיקר ברכת מזון ג' לבד דהם מדאורייתא:

בדבר שברכתו במ"מ: **נעשית כברכת פועלים.** ופשיט הגמ' שלא יחתום בה אלא על הארץ דהא הך ברכה דמעין ג' אע"ג שכולל בה גם ברכת ירושלים אינו חותם אלא כנגד הזן והארץ והיינו משום דנעשית כברכת פועלים, ואע"ג דחותם בה על הארץ ועל המחיה לא חשיב כחותם בשתים שהארץ היא המוציאה את המזון: **הרי אלו** וכו'. הפועלים מקצרין בבהמ"ז כדי שלא לבטל ממלאכת בעה"ב, הלכך ברכה ראשונה אומרים כתיקונה וברכת הארץ כוללין בה של ירושלים והטוב והמטיב כיון שהיא מדרבנן לא אמרוה: **וחותמין בשל ארץ.** וכי היכי דפועלים מברכין הזן והארץ ה"נ חותם בה כנגד הזן והארץ וכיון שאפשר שיכולו גם ברכת ירושלים ולא יחתום בה אפשר נמי שלא יחתום בה בחדרה והתם טעמא דאין חותמין נמי בירושלים משום דאין חותמין בשתים: **אבל אם היו עושין בסעודתן.** אם נותן להם סעודתן בשכר מלאכתן יכולין הן להאריך בסעודה הלכך מברכין ארבע וכן אם אוכל עמהן בעה"ב דכיון דהוא צריך לברך ארבע אינו מקפיד עליהן אם מברכין עמו: **עבדין לה כמטבע ברכה.** היו עושין כן מטבע ברכה שהיו חותמין על הארץ לחודה:

מעין המאורע. וכן כתב הרמב"ם (פ"ג מהל' ברכות הי"ג) דבין בשבת בין ביום טוב ור"מ מזכיר בה מעין קדושת היום כדרך שמזכיר בברכת המזון: קלוסקן. פת של אומן שעושה למכור, והיא חשובה משל בעל הבית שעושה לעצמו: דר' יודה הוא. דאמר אם יש וכו' לקמן במתני' (ה"ד - סה:), אבל לרבנן דפליגי עליה התם ואמרי תביב עדיף הכא מבדך על דכוסמין דתביב מדשעורין: פת טמאה וכו' פת נקייה טמאה וכו'. כתבו התוספות (לט: ד"ה אבל) והרא"ש (סי' כא) והוא הדין לפת גויס ופת של ישראל: קורא. רך של דקל כשענפיו גדילים בכל שנה ושנה כדרך האילנות הנוסף בשנה זו רך ושנה שנייה מתקשה ונעשה עץ, עכ"ל רש"י (לו.). ומסקנת הבבלי (שם) דמברך עליה שהכל משום דלא נטעי אינשי דקל אדעתא לאכול את הקורה, שהאוכלו ממעט ענפי האילן: תני ר' יהושע וכו'. דאקורא מברך בורא מיני דשאים, על דרך שאמרו במסכת כלאים בירושלמי סוף פרק חמישי (ה"ז - נג.) הדא אמרה אתרוג אע"פ שאתה אומר עליו בורא פרי העץ אתה אומר על התמרות שלו בורא מיני דשאים, דלא נטעי אינשי אתרוג אדעתא דתמרות. ונראה דהתם חסר בספרים גרייתא זו של ר' יהושע דעלה קאי הדא אמרה: מתניתא דרבי הושעיא פליגא. על גרייתא זו דאמרה דמברך אקורא בורא מיני דשאין, דתני אלו הן מיני דשאים וכו' ולא תשיב קורא, ומפרש התם במסכת כלאים בירושלמי דלענין ברכה מתניא אלו הן מיני דשאים שראוי לברך עליהם בורא מיני דשאים: דרבי יודה היא. מתני' דקתני דביעבד אי ברך על פירות האילן בורא פרי האדמה יצא: עביד את האילנות בקשים. כלומר, האילנות כקש נדף חשיבי. ולשון הבבלי (מ.) מאן תנא דעיקר אילן ארעא היא, רבי יהודה היא, דתנן יבש המעיין ונקלף האילן מביא ואינו קורא, רבי יהודה אומר מביא וקורא. ופרש"י דעיקר אילן ארעא היא, דעיקר כל הפירות הארץ היא, דהכל גדל ממנה. יבש המעיין נקלף האילן, היה לו בית השלחין וזו מעיין שהוא משקהו ממנו, וקלר ביכורים ממנו ואח"כ יבש המעיין, וכן שדה האילן וקלף ביכורים ואח"כ נקלף האילן. מביא ואינו קורא, שאינו יכול לומר מן האדמה אשר נתת לי, דכיון דיבש המעיין ונקלף האילן ממנה נטלה לה ארעא. מביא וקורא, שהארץ היא עיקר. עכ"ל:

מהו להזכיר בה מעין המאורע. אמר ר' אבא בר [א]זמינא ר' זעירא הוה [א]מזכיר בה מעין המאורע. אמר [ב]ר' ירמיה הואיל וחש לה ר' זעירא צריכין אנו מיחוש. [א]תני [ג]מברכין על הדגן [ג]כשהוא מן [ד]המובחר. [ה]קלוסקין ושלימה של בעל הבית [ב]אומר על הקלוסקין. [ו]פרוסה של קלוסקין ושלימה של בעל הבית [ג]אומר על השלימה בעל הבית. פת חיטין ופת שעורין אומר על של חיטין. [ד]פרוסה של חיטים ושלימה של שעורים אומר על הפרוסה של חטין. פת שעורין ופת כוסמין [ה]אומר על של שעורין. והלא של כוסמין יפה ממנה אלא שזו ממין שבעה וזו אין ממין שבעה. ר' יעקב בר אחא בשם ר' זעירא דר' יודה היא [ז]דר' יודה אמר [ח]אם יש ביניהן ממין שבעה עליו הוא מברך. פת טמאה ופת טהורה ר' חייא בר ווא אמר אומר על הטהורה. פת נקייה טמאה ופת קיבר טהורה [ט]ר' חייא בר אדא בשם ר' אחא [י]על איזה מהן שירצה יברך. [כ]קורא ר' יעקב בר אחא בשם שמואל אומר עליו בורא פרי [ל]העץ תנא ר' חלפתא בן שאול [מ]שהכל נהיה בדברו. תני [נ]ר' יהושע בורא מיני דשאים מתניתא [ס]דר' אושעיא פליגא עילוי [ע]ואילו הן מיני דשאים הקינרס והחלימה והדמוע והאטד: [פ]**הלכה ב מתני'** [צ]בירך על פירות האילן בורא פרי האדמה יצא. על פירות [ק]האדמה בורא פרי העץ לא יצא. [ר]ועל כולם אם אמר [ש]שהכל יצא: **גמ'** [ת]ר' חזקיה בשם ר' יעקב בר אחא דר' יודה היא דר' יודה עביד את האילנות [א]בקשים.

[א]מהו להזכיר בה מעין המאורע. בשבת ויו"ט ולאח חולש: תני. בתוספתא פ"ד (הי"ח): כשהוא מן המובחר. כלומר מברך על המובחר שלפניו כדמפרש ואזיל: קלוסקין ושלימה של בעל הבית. היו לפניו פת גלוסקא יפה ושניה של קינר, ושל בעל הבית כמו שעושה הבעל הבית בביתו, ושתיהן שלימות מברך על השלימה של גלוסקא: על השלימה של בעל הבית. אף על פי שהגלוסקא יותר יפה מברך על של בעל הבית והיא של קינר, הואיל ושלימה היא הוי מן המובחר: אומר על הפרוסה של חטין. אע"ג דשל שעורין שלימה היא, אפ"ה הואיל ושני מינין הן מברך על הפרוסה של חטין דמין המובחר הוא: דר' יודה היא. דקפיד על מין שבעה כדתנן במתניתין לקמן (ה"ד - סה:): פת טמאה. שלא נזהר לעשותה בטהרה: על איזה מהן שירצה יברך. דהואיל והטהורה פת קינר היא, מברך על הטמאה אם ירצה דנקיה היא: קורא. הוא רך של דקל של הענפים הנוספים בכל שנה, ובשנה זו הוא רך ובשניה מתקשה ונעשה עץ, ואפליגי מה מברכין עליו: מתניתא דר' אושעיא פליגא עילוי. גרייתא דר' אושעיא חולק על הא דר' יהושע דקתני דאילו בכלל דשאים אלא הקינרס וכו' שהן מיני ירקות כדתניין בכלאים (פ"ה ה"ז - נג.), והאטד הוא ג"כ בכלל דשאים, אבל לא קורא של דקל: מתני' בירך על פירות האילן וכו' יצא. מפני שפירות האילן בכלל פרי האדמה הן שהכל גדל מן האדמה: ועל פירות הארץ וכו'. שאין פירות האדמה בכלל פרי העץ כדאמר בגמרא. ואילן נקרא כל היכא דכי שקלי לפירא ואיתא לענף, ואותו הענף עצמו חוזר ומוציא פירות לשנה האחרת, באילן כזה מברכין על פירותיו בורא פרי העץ, אבל היכא דכי שקלי לפירא לא ישאר ענף שיחזיר ויוציא פירות לשנה האחרת, אין מברכין על פירותיו אלא בפה"א: ועל כולם אם אמר שהכל יצא. ואפי' על הפת ועל היין. ומיהו לכתחילה אין לאכול שום פרי אם אינו יודע לברך ברכה הראויה לו: **גמ'** דר' יודה היא. מתניתין דקתני בירך על פירות האילן בורא פרי האדמה יצא, אלמא דעיקרו של אילן כארעא הוא, כר' יהודה דפ"ק דבכורים (מ"ו) הוא דאמרי: דר' יודה עביד את האילנות בקשים. כלומר אף להאילנות שנקלפו ונעשו קשים שאוד אינן יונקין מן הקרקע אפ"ה משום להו ר' יהודה כאילנות גמורים היונקים מן הקרקע, כדתנן שם יבש המעיין ונקלף האילן מביא הבכורים מהן ואינו קורא לפי שאינו יכול לומר מן האדמה אשר נתת לי, דכיון דיבש המעיין ונקלף האילן אין כאן אדמה, ור' יהודה אומר מביא וקורא דכארעא חשיבי:

ר"ש סירליאו

גלוסקין. גלוסקא והיא שלימה: ושלימה של בעל הבית. אע"פ שהיא מקוטפת ונאה, אבל אינה מן המובחר כגלוסקין: אומר על פרוסה של חטים. דלקדמיהו קרא, ואפילו שהפרוסה אלי השלימה, לשון פרוס אלי השלם, כדאיתא פ"ג דשקלים (ה"ל - יח:): דרבי יהודה אומר וכו'. משנה היא בפירקין (ה"ד - סה:): פת טמאה ופת וכו'. (°ושלימה מן הטמאה גדולה מן השלימה של טהורה) [°ופת טמאה גדולה ומשונה, ואפילו הכי מברך על הטהורה]: פת קיבר. מדלאמו בגע"ז: על איזה שירצה. דבכל חד איכא חדא לטיבותא וחדא לריעותא: קורא. הענפים הנגלים בכל שנה חדשים בדקל, בשנה זו הן רכין ובשנה השנייה הן מתקשין, ובשהן רכין הן קרויין קור בלשון משנה (עוקצין פ"ג מ"ז): בורא פרי האדמה. דלא שייך הכא בורא פרי העץ: שהכל נהיה וכו'. הואיל וסופו להקשות: ואלו הן מיני דשאים, הקונדס. אישפרגא"ו בלע"ז חלמא. מלוו"א בלע"ז. ולענין ברכה מיתניא בפ' כרם שחרב (בבא קמא פ"ה - נג.). וכיון דתני אלו לא שייך למימר מנא ושייר, והכי אמרינן פ"ק דקידושין (מז:): דרבי יהודה היא. דתנן פ"ק דבכורים (מ"ו) יבש המעיין ונקלף האילן מביא ואינו קורא, ר' יהודה אומר מביא וקורא. דרבנן ס"ל דכיון דקילף בכורים מן האילן ונקלף, אינו יכול לומר האדמה אשר נתת לי. ור' יהודה (סבר) [אמר] מביא וקורא, דסבר הארץ היא העיקר והאילנות הן כמו קשין בעלמא. ומתני' נוטל את המובחר שלפניו ועליו הוא דמברך: קלוסקין ושלימה של בע"ח. היו לפניו פת נקיה והיינו גלוסקין כמין עוגה, ופת קיבר של בע"ה, ושניהם שלמים היו: אומר על הקלוסקין. מברך על הקלוסקין שהיא המובחר: אומר על השלימה של בע"ח. משום דשלימה של בע"ה עדיפא מפרוסה קלוסקין, וכ"ז שהן מאותו המין אבל פרוסה של חיטין ושלימה של שעורין מברך על הפרוסה של חיטין כדלהלן, ומשום דמין חיטים מובחר הוא: שזו ממין שבעה. שעורה משבעת המינים היא ודר"י היא כדמסיים דר"י הוא דסבר דהיו לפניו מינין הרבה מין שבעה קודם אפילו יש לפניו חביב יותר, וה"ה דעדיף מן המובחר, אבל לרבנן כי היכי דחביב עדיף ה"ה דמובחר עדיף: על איזה מהן שירצה יברך. דכל חד אית לה מעליותא: קורא. הוא רך של דקל שהענפים שגדלין עליו מתחילה הן רכין וראויין לאכילה ולבסוף מתקשין ונעשין עץ: בורא פרי העץ. ס"ל פירא הוא. שהכל נהיה בדברו. הואיל וסופו להקשות לאו פירא הוא, ומיהו כדי שלא יהנה בלא ברכה אומר שהכל: בורא מיני דשאים. לא כדתנא ר' חלפתא דמברך שהכל דהואיל וסופו להקשות לא ס"ל מיהו לאו עיקר הפרי הוא שיברך עליו בפה"ע הלכך מברך בורא מיני דשאים: ואלו הן מיני דשאים הקונרס וכו'. ולא מנה קורא עמהן: מתני' בירך על פירות האילן בפה"א יצא. דהא נמי פרי האדמה הן: על פירות וכו' לא יצא. דלאו פרי העץ נינהו: **גמ'** דר' יודה היא. מתני' דתנן בירך על פירות האילן בפה"א יצא דר' יודה היא: דר' יודה עביד את האילן בקשין. של תבואה, ופירות האילן נמי פרי האדמה הן דעיקר הפירות היא הארץ והכל גדל הימנה ואילו האילן כקשין של תבואה הן דאע"פ שהתבואה גדילה בקשי' פרי האדמה חשיב ולא פרי הקשין ודר' יודה בפ"ק דביכורים היא דתנינן התם נקצץ האילן יבש המעין מביא [בכורים] ואינו קורא ור"י אומר מביא וקורא רבנן ס"ל אינו קורא שאינו יכול לומר האדמה אשר נתת לי משום דס"ל עיקר הפירות האילן הוא וכיון שיבש האילן כמי שאין לו קרקע דמי שאינו קורא ור"י ס"ל דמביא וקורא משום דעיקר הפירות ארעא היא וה"נ לענין ברכה לרבנן אם בירך בפה"א לא יצא משום דלא פרי האדמה נינהו לדידהו ומתני' ר' יודה היא דעביד לאילן כקשין:

מהר"א פולדא

מעין המאורע. של שבת ויו"ט ולאח חולש: מן המובחר. על היותר טוב לברך עליו, וכמו שמפרש והולך: קלוסקין. היינו גלוסקה מסולת נקייה ושלמה היא, וכן פת בעל הבית שלימה, מברך על הגלוסקה, דאיכא תרתי לטיבותא, שלימה ונקייה, ופת הבית אינה נקייה: אומר על השלימה. דמצוה מן המובחר על השלימה, כשהכל ממין אחד: על פרוסה של חטין. דבשני מינים אזלינן בתר המשובח במין: כוסמין. מין חיטים הן, אלא שאינן חיטים ממש המוזכרים בשבע מינים: פת טמאה. אינה ראויה לאוכל חולין בטהרה: קורא. רך הגדל סביב הדקל, בשנה ראשונה ראוי לאכילה, ואח"כ נתקשה: שהכל נהיה בדברו. דאינו בכלל פירות, דלא נטעי אינשי דיקלי אדעתיה דקורא: מתניתא דרבי יהושע. שסידר הוא, פליגי עליו וסתמה דלא כמו שאמר הכא: קינרס. דרדר: והחלימה וכו'. כולן מיני עשבים הם, ומדלא תשיב נמי קורא, ש"מ דלא מין עשב הוא: מתני' יצא. דאילן נמי מאדמה יונק: לא יצא. שאין אדמה בכלל אילן: יצא. שהיא סולת הכל, שבדברו נהיה הכל: גמ' בקשים. כמו הקש לשיטת בן האילן לפירותיו, ולפיכך בירך על פירות האילן פרי האדמה וגו', שהארץ היא העיקר לפירות והאילן אינו אלא כקש לשיטתו:

שינויי נוסחאות

א] **זמינא.** כ"ה בכתה"י וברש"ס. בדפוסים **זימנא.** בתוס' ר"י שירליאון (מד. ד"ה על) **חנינא.** ברשב"א (מד.) **זימרא.** בראבי"ה (ח"א שו"ת קנא) **ביזנא:**

ב] **ר' ירמיה.** בכי"ר ר' **יני:**

ג] **כשהוא.** בתוספתא (פ"ד הי"א) **שהוא:**

ד] **המובחר.** בכי"ל ותוקן ע"י המגיה:

ה] **קלוסקין.** בתוספתא (שם) **כיצד שלמה של גלוסקין.** וכעי"ז ברמב"ן (לט:) ברש"ס:

ו] **אומר על הקלוסקין.** בתוספתא (שם) **מברך על שלמה של גלוסקין.** ברמב"ן (שם) אומר **על השלמה של בעל הבית:**

ז] **ר' חייא בר אדא.** ברמב"ן (שם) **ר' יהודה ב"ר חייא:**

ח] **העין.** ברש"ס **האדמה:**

ט] **שהכל.** בכי"ר **אומר עליו** שהכל:

י] **ר' יהושע.** בכי"ר **ר' הושעיה:**

כ] **דר' אושעיא.** בד"א **דר' יהושע:**

ל] **האדמה.** במשניות ובבבלי (מ.) וברש"ס **הארץ:**

מ] **שהכל.** במשניות שהכל **נהיה.** בבבלי (שם) שהכל **נהיה בדברו:**

נ] **בקשים.** בד"א ודפ"ו **כקשים,** וכעי"ז ברש"ס:

הגהות הגר"א

[א] **תני מברכין על הדגן.** (נ"ב אלו המדרגות שבברכות. חטין, שלמים, גדולה, נקיה, טהורה. חטין עדיף מכולם. ולכן אם לפניו חטים, הגם שהיא פרוסה וקטנה ואינה נקיה וטמאה, היא עדיפא לברך עליה מגדולה ונקיה ושלמה וטהורה ואינה חטים. וכן שלמה עדיפא מגדולה ונקיה וטהורה. וגדולה עדיפא מנקיה וטהורה. ונקיה וטהורה על איזה מהם שירצה יברך) [דד"ל]:

ביאור הגרח"ק

מהו להזכיר בה מעין המאורע. של שבת ור"ח מהו שיזכיר בברכה מעין ג': **הואיל וחש לה ר' זעירא.** והזכיר בה מעין המאורע אף אנו צריכין ביה מיחוש ולהזכיר בה: **כשהוא מן המובחר.** פי'

א מיי' פ"ג מהלכות ברכות הלכה יג סמג עשין כז טוש"ע או"ח סימן רח סעיף יב:

ב מיי' שם פ"ז הלכה ד סמג שם טוש"ע או"ח סימן קסח סעיף ב:

ג ד מיי' שם טוש"ע או"ח סימן קסח סעיף ג:

ה טוש"ע או"ח סימן קסח סעיף ד:

ו [מיי' שם פ"ח הלכה יג טוש"ע או"ח סימן ריא סעיף ג]:

ז טוש"ע או"ח סימן קסח סעיף ה:

ח מיי' שם הלכה ו סמג עשין כז טוש"ע או"ח סימן רל סעיף ג:

ט מיי' שם הלכה י סמג שם טוש"ע או"ח סימן רו סעיף ג:

מ מיי' פ"ג מהלכות ברכות הלכה יג סמג עשין כז טוש"ע או"ח סימן רח סעיף יב:

ב מיי' שם פ"ז הלכה ד סמג שם טוש"ע או"ח סימן קסח סעיף ב:

ג ד מיי' שם טוש"ע או"ח סימן קסח סעיף ג:

ה טוש"ע או"ח סימן קסח סעיף ד:

ו [מיי' שם פ"ח הלכה יג טוש"ע או"ח סימן ריא סעיף ג]:

ז טוש"ע או"ח סימן קסח סעיף ה:

ח מיי' שם הלכה ו סמג עשין כז טוש"ע או"ח סימן רל סעיף ג:

ט מיי' שם הלכה י סמג שם טוש"ע או"ח סימן רו סעיף ג:

ע מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ח סמג עשין לא טוש"ע יו"ד סימן רלא סעיף ד:

פ מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

צ מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ק מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ר מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ש מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ת מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

א מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ב מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ג [מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט]:

ד מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ה מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ו מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ז מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ח מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ט מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

י מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

כ מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ל מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

מ מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

נ מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ס מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ע מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

פ מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

צ מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ק מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ר מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ש מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ת מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

א מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ב מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ג מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ד מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ה מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ו מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ז מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ח מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ט מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

י מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

כ מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ל מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

מ מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

נ מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ס מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ע מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

פ מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

צ מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ק מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ר מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ש מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ת מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

א מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ב מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ג מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ד מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ה מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ו מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ז מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ח מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ט מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

י מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

כ מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ל מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

מ מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

נ מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ס מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ע מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

פ מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

צ מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ק מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ר מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ש מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

ת מיי' פ"ד מהל' מע"ש הי"ט:

[מו. מו: – ה"ב]

א"ר יוסי. לא היא, דדברי הכל היא מתניתין, והיינו טעמא דפירות האילן בכלל וכו' כדפרישית במתניתין: חוץ מן היין ומן הפת. הא דקתני על כולם אם אמר שהכל יצא חוץ משמיע אלו דקבעו להן חכמים ברכה לעצמן ואפי' בדיעבד לא יצא בברכת שהכל: **מתניתא אמרה כן וכו'.** אלמא דהן אינן בכלל פירות האילן ופירות האדמה, וכי קתני על כולם אם אמר שהכל יצא, אפירות האילן ופירות האדמה דרישא קאי: **תני.** בתוספתא פ"ד (ה"ה): כל שנשתנה מברייתו ושינה ברכתו **לא יצא** כל"ל. וכך הוא בתוספתא (שם) וכלומר דוקא באלו שנשתנו מבריתן ועל ידי כך בא להם ברכתן, כגון הפת והיין, אם שינה ברכתן לא יצא: מילתיה דרב אמרה כן. שמעינן ממילתיה דרב דלקמיה דאמר נמי הלכה כר' מאיר: חד פרסוי. מאתן פרס: **אתא לגבי רב.** ושאל לו בשביל שאני אוכל פיסתי, תתיכה פת שלי, ואיני יכול לברך המוציא ואומר אני ברוך וכו' אם אני יוצא ידי חובתי, ומ"ל אין וכר"מ: **דברכתא.** שם העיר: **אפיק.** הוציא הבעל הבית והביא לפניהם פרגיות ואחוניות וקפלוטין כרוב: **אמרי.** התחילו לפלפל היאך לברך ולפטור בברכה אחת לכולן, ואמרו אם נברך על קפלוטה בורא פרי האדמה דהוא פטור אחוניתא לפי שברכתו בורא פרי העץ, ותגן על פירות האילן אם בירך בפה"א יצא ומ"כ פוטרת גם לאחוניתא, אבל ולא פוטר פרגיתא דאין ברכת בורא פרי האדמה פוטרת לברכת שהכל:

פת ויין דבתחילה חיטה וענבים, אבל שאר דבריס אי אמר שהכל יצא: **רבי מאיר אומר אפילו וכו'.** לא מבעיא משנה מברכה לברכה דאמר שהכל שנתקנה לדבר שאין גידולו מן הארץ ואומרה על כל שגידולו מן הארץ אפי' אפת ויין, אלא אפילו אמר עוסה דלא תקינו רבנן כלל יצא. נמצא רב הונא כר' יהודה, ורבי יוחנן כרבי מאיר. ופסקו כל הפוסקים כר' יוחנן וכר' מאיר, חדא דרב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן, וכל שכן לגבי רב הונא שהיה תלמידו של רב, ועוד הא פסק הירושלמי לקמיה כרבי מאיר: **לית אנא חכים.** אין אני יודע: **א"ל אין.** כתב הרא"ש (סי' כג) הא דאמר רבי מאיר ברוך שברא חפץ זה מיירי בין בברכת המוציא בין בברכה ראשונה של ברכת המזון, כדמפרש בנבלי (שם). ואמרינן בנבלי דלרב דאמר כל ברכה שאין בה הזכרת ה' איננה ברכה, דאמר בריך רחמנא מלכא מריה דהאי פיתא ולר' יוחנן דאמר ברכה שאין בה שם ומלכות איננה ברכה, דאמר בריך רחמנא מלכא מריה דעלמא דהאי פיתא. ופסקו רוב הפוסקין (רי"ף, ורמב"ם פ"א מברכות ה"ה, ותוס' שם בשם ר"י) כר' יוחנן. וכתבו התוס' (הובא בהג"א סי' כג) נ"ע אי פוסק כרבי מאיר אפילו אי לא יזכיר פת. וכתב הרשב"א (מ:) ידי ברכה ראשונה של ברכת מזון לא יצא אלא אי פותח ומותם, דהיינו דתנן בפ"ק (ה"ה - יב:) דמטבע ארוך דפותח ומותם בו אינו ראשי לקנר, כלומר למנוע הפתיחה או המתימה הילכך הכא בריך שיאמר בריך רחמנא מלכא מארי דהאי פיתא בריך [רחמנא] דזן כולא: **דברכתא.** שם מקוס: **פרגן אחונייתא וקפלוטין.** [פרגיות] בנבלי (לט.) [פרגיות] כרוב ודורמסקין, ופרש"י פרגיות, בשר עופות שקורין פריץ וכתב הרשב"א (לא: ד"ה אמר) דקפלוטא, היינו כרוב. ואחוייתא, היינו דורמסקין והוא מין עשב: **אמרו נברך וכו'.** כלומר הסכימו שניהם בזה ואמרו דאם נברך על הכרוב שהוא ירק וברכתו בורא פרי האדמה, הוא פוטר את מין העשב ואין צריך לחזור ולברך על האחר ואינו פוטר את הפרגיות, כלומר דלא תימא דעשב כיון דלא ירק המזרע הוא אלא גדל מאליו הוא שהכל כפרגיות, וכדכתוב בספר בית יוסף (טור סי' רד) בשם הראב"ד. וירושלמי ס"ל דליתא, אלא ברכתו בורא פרי האדמה וכן נראה דעת רמב"ם (פ"א מהל' ברכות הי"א) שלא כתב בהו לברך שהכל אלא בכמהין ופטריות, דאמרי בגמרא (בנבלי מ:) דגדל מאוירא ולא יתקי מארעא:

ר"ש סיריליאו

אמר ר' יוסי דברי הכל היא פירות האילן בכלל פירות האדמה ואין פירות האדמה בכלל פירות העץ: [ועל כולן אם אמר שהכל וכו':] [6]**רב הונא אמר חוץ מן היין ומן הפת. מתניתא אמרה כן** [3]**חוץ מן היין** [1]**שעל היין הוא אומר בורא פרי הגפן חוץ מן הפת** [2]**שעל הפת הוא אומר המוציא לחם מן הארץ. תני** [4]**ר' יוסי אומר** [3]**כל המשנה** [1]**על המטבע** [2]**שטבעו חכמים לא יצא ידי חובתו. ר' יודה אומר כל שנשתנה מברייתו** [3]**ולא שינה ברכתו לא יצא. ר' מאיר אומר אפילו אמר ברוך שברא החפץ הזה מה נאה הוא** [7]**זה יצא.** [8]**ר' יעקב בר אחא** [9]**בשם שמואל** [10]**הלכה כר' מאיר. מילתיה דרב אמרה כן. חד פרסוי** [11]**אתא לגבי רב בגין דאנא אכל פיסתי ולא אנא חכים מברכא עליה ואנא אמר ברוך** [12]**דברא הדין** [13]**פסא נפיק אנא ידי חובתי. אמר ליה** [14]**אין. רב יהודה בשם אבא** [15]**בר בר חנה** [16]**בר קפרא ותרין תלמידוי נתארחו אצל** [17]**בעל הבית** מו: **בהדין פונדיקא** [18]**דברכתא** [19]**אפיק קומיהון** [20]**פרגן ואחוניא וקפלוטין אמרי** [21]**נברך**

א"ר יוסי וכו'. לא הובאה סברא זו בנבלי (מ.) אלא סברא ראשונה דמתני' ר' יהודה. וכתב רשב"א (שם) וקי"ל כותיה מדשתם לן תנא כותיה, והרמב"ם (הל' ברכות פ"א ה"י) פסק כרבנן, עכ"ל. וכן פסק בהלכות ביכורים (פ"ד הי"ב) יבא המעיין ונקלן האילן מביא ואינו קורא דלא אמרינן עיקר אריעא היא, למדת דעיקר הנוסחא בספר הרמב"ם דעל פירות האילן בורא פרי האדמה לא יצא כמו שכתב רשב"א בשמו, וכן הוא בספרי רבינו הקטנים: **מתניתא אמרה כן וכו'.** כלומר טעמיה דרב הונא מדקבעו להו ברכה פרטית לעצמן מתוך חשיבותן סברא הוא דלא נפיק בשהכל דהיא כוללת הכל עץ ואדמה ודבר שאין גידולו מן הארץ, אבל אי בדר על היין בורא פרי העץ ועל הפת בורא פרי האדמה יצא, כיון דלא ברכה כוללת היא. פירוש אחר מתניתא אמרה כן, מיתור לשון המשנה יש ללמוד כן, דהוה מצי לקצר בלשונו ולמתני חוץ מן היין שאומר עליו בורא פרי הגפן, ומשנה יתרה שעל היין הוא אומר אחא לאשמועינן דאפילו דיעבד יש לו לומר בורא פרי הגפן, ואם אמר בורא פרי העץ לא יצא, וכל שכן אי אמר שהכל דלא יצא. ור' יוחנן פליג בנבלי (מ:) דאפילו על הפת ועל היין קתני מתני' דאי אמר שהכל יצא, וכל שכן אי אמר בורא פרי העץ על היין או בורא פרי האדמה על הפת: כל המשנה וכו'. פליג אמתני' דקתני על כולן אם אמר שהכל יצא, וכן אי בדר על היין בורא פרי העץ או על הפת בורא פרי האדמה: רבי יהודה אומר כל שנשתנה וכו'. למעליותא, דהיינו יחידאה היא, ורבנן פליגי עלה: **דברי הכל היא.** ואפילו רבנן מודו בה, דפירות האילן בכלל פירות האדמה. ובגמ' דילן (מ.) לא איתא אלא סברא קמייתא דס"ל דמתני' יחידאה היא, וכן פסק הרמב"ם ז"ל בפ"ח הל' ברכות (ה"י) כרבנן (עיי"ש בכס"מ): **חוץ מן היין שגורם ברכות הרבה לעצמו.** קידוש והבדלה וברכת המזון, וא"כ אם אמר שהכל לא יצא, וכן פת קובע ברכה לעצמו: **שטבעו חכמים בברכות.** ברכות ההנייה, דאי בתפלה האמר בפ"ק דע"ז (ת. עיי"ש) דאם בא לומר בתפלתו [בסוף כל ברכה וברכה] מעין כל ברכה וברכה [אפילו] בסדר יום הכפורים, אומר: שנשתנה מברייתו. כגון ראשי לפתות שמתקן דמברך עליהן שהכל כדלעיל (ה"א - ס:). ובגמרא דילן (מח:) אמרינן כל דחזי בעינה ובישלו בחור, אפילו הוי בעינה מברך שהכל: **ולית אנא חכים.** ואין אני יודע: **פרגין.** תרגוליס קטנים, ובלע"ז פרגאגנוס. וברכתן שהכל: **ואחוונייא.** תמרות של ערבה, דהיינו לולבין רכין כבושין בחומץ וברכתן שהכל: **וקפלוטין.** כרתי שיש להן ראש וברכתן בורא פרי האדמה: **נברך**

ב) [ברכות מ:] **ג)** לעיל ה"א, ברכות מ: [בעי"ז לקמן פ"ט ה"א - פו. ומדרש תהלים יט] **ד)** ברכות לט.

ה) חוץ מן היין ומין הפת. שאם אמר שהכל נהיה בדברו לא יצא: כל המשנה. הברכה ממטבע שטבעו בה חכמים לא יצא, לאפוקי מדר' מאיר דס"ל אע"ג דשינה יצא: כל שנשתנה מבריתו. כגון פת ויין: **ולא שינה ברכתו לא יצא.** שאם אמר עליהם בורא פרי האדמה וכורא פרי העץ לא יצא: מילתיה דרב אמרה כן. מדברי רב נשמע דפסק נמי הלכתא כר' מאיר: חד פרסוי. מפרס היה: בגין. בשביל: פיסתי. פת שלי: חכים. מכיר ויודע לברך ברכה הראויה לו, אלא אני אומר ברוך שברא האי לחם יוצא, אני ידי חובתי או לא: אין. ש"מ דכר' מאיר ס"ל ולא כרבי יוסי: **פונדקיתא דברכתא.** כך שם הפונדק: **פרגן.** מין עופות טהורים: **אחוניות.** ירקות הגדילים בגבעה: **קפלוטין.** כרתין: **אמרי.** היכי נעביד, נברך על הקפלוטין בורא פרי האדמה, והי דפוטר את האחונה שהיא ג"כ בורא פרי האדמה ופטלה לקפלוטות, שהקפלוטות הן עיקר ותביב יותר מן האחונה, מיהו פרגיות שהן מין אחר ושאינה ברכתו, וכיון שהוא דבר אחר לענין ברכתו, צריך לברך אכל מין ומין ולא נפטור פרגיות:

ו) עיין טוש"ע או"ח סימן ריא סעיף ג:

ז) מיי' פ"ח מהלכות ברכות הלכה ב [והלכה י] סמג עשין כז טוש"ע או"ח סימן רב סעיף א [וסימן רו סעיף א]:

ח) מיי' שם פ"ג הלכה ב [ופ"ח הלכה י] סמג עשין כז טוש"ע או"ח סימן קסז סעיף ב [וסימן רו סעיף א]:

ט) מיי' שם פ"א הלכה ה עי"ש:

י) טוש"ע או"ח סימן קסז סעיף י וסימן קפז סעיף א:

יא) עיין טוש"ע או"ח סימן ריא סעיף ג:

שינויי נוסחאות

א) **על המטבע.** בכי"ר ובתוספתא (פ"ד ה"ה) וברש"ס **ממטבע:**

ב) **שטבעו.** בכי"ר שקבעו:

ג) **ולא שינה ברכתו לא יצא.** בתוספתא (שם) **ושנה ברכתו יצא:**

ד) **זה.** ברש"ס הרי זה:

ה) **ר' יעקב בר אחא.** ברוקח (הל' ברכות שסג) **ר' אחא בר יעקב.** בתוס' ר"י שירליאון (מ: ד"ה ור' יוחנן) **ר' עקיבא בר אחא:**

ו) **בשם.** בא"ש (סי' כג) **בר.** ברוקח (שם) בשם ר':

ז) **אתא לגבי רב.** בכי"ר **שאל לרב:**

ח) **דברא.** ברש"ס **מאן דברא:**

ט) **פסא.** בכי"ר **פיטא.** ברש"ס **פיסא**

י) **בר בר חנה.** בכי"ר **בר הונא:**

כ) **בעל הבית.** בכי"ר בעל הבית **אחד:**

ל) **דברכתא.** ברש"ס **דנברכתה:**

מ) **פרגן ואחונייא וקפלוטין.** בבבלי (לט.) **כרוב ודורמסקין ופרגיות:**

ביאור הגרח"ק

דברי הכל היא. ולא דמי ביכורים לברכה: **פירות האילן בכלל פירות האדמה.** דאפילו לרבנן דס"ל דעיקר הפירות אילן הוא היינו לענין ביכורים למיחשב כמי שאין לו קרקע אבל לענין ברכה כיון דהאילן מיהת יונק מן הארץ שפיר אומר בורא פרי האדמה: **ואין פירות האדמה בכלל פירות העץ.** הלכך אם בירך על פירות האדמה בפה"ע לא יצא: **רב הונא אמר.** אמתני' קאי דתנן ועל כולם אם אמר שהכל יצא: חוץ מן היין ומן הפת. שאם בירך עליהן שהכל לא יצא שכיון שמתוך חשיבותם יצאו לקבוע ברכה לעצמן אם שינה אפילו דיעבד לא יצא: **מתניתא אמרה כן.** היא רישא דמתני' לעיל: חוץ מן היין וכו'. דהכי תנינן התם על פירות האילן אומר וכו' חוץ מן היין וכו' ועל פירות האדמה אומר וכו' חוץ מן הפת וכו' שמעינן מינה דיין ופת לאו בכלל פירות העץ והאדמה הן ומתני' דקתני ועל כולם אם אמר שהכל יצא אדלעיל מינה קאי על פירות העץ והאדמה ואילו אינן בכלל: **כל המשנה וכו' לא יצא ידי חובתו.** ופליג אמתני' דתנן ועל כולם אם אמר שהכל לא יצא: **כל שנשתנה מבריתו.** כגון יין ופת דכיון דאישתני קבעו ברכה לעצמן: **ולא שינה ברכתו לא יצא.** והיינו כדרב הונא: **אפילו אמר ברוך שברא החפץ הזה וכו'.** ולדידיה אפילו אמר שהכל על הפת ועל היין יצא: **מילתיה דרב אמרה כן.** דהלכה כר"מ דחד פרסוי וכו': **חד פרסוי.** פרסי אחד בא אצל רב ואמר אוכל אני לחם ואיני יודע לברך ואני אומר ברוך מי שברא פת זה יוצא אני ידי חובתי וא"ל אין אלמא כר"מ ס"ל: **דברכתא.** שם מקום: **אפיק קומיהון.** והוציא לפניהם: **פרגן.** פרגיות, צפרים דהיינו בשר עוף שברכתו שהכל: **ואחוניא.** פרונ"ש בלע"ז היינו שזיפים שברכתו בפה"ע: **וקפלוטין.** הוא ירק שברכתו בפה"א: **אמרו.** על איזה מהן נברך ונפטור האחרים:

מהר"א פולדא

חוץ מן היין ומין הפת. שאם אמר שהכל נהיה בדברו לא יצא: כל המשנה. הברכה ממטבע שטבעו בה חכמים לא יצא, לאפוקי מדר' מאיר דס"ל אע"ג דשינה יצא: כל שנשתנה מבריתו. כגון פת ויין: **ולא שינה ברכתו לא יצא.** שאם אמר עליהם בורא פרי האדמה וכורא פרי העץ לא יצא: מילתיה דרב אמרה כן. מדברי רב נשמע דפסק נמי הלכתא כר' מאיר: חד פרסוי. מפרס היה: בגין. בשביל: פיסתי. פת שלי: חכים. מכיר ויודע לברך ברכה הראויה לו, אלא אני אומר ברוך שברא האי לחם יוצא, אני ידי חובתי או לא: אין. ש"מ דכר' מאיר ס"ל ולא כרבי יוסי: **פונדקיתא דברכתא.** כך שם הפונדק: **פרגן.** מין עופות טהורים: **אחוניות.** ירקות הגדילים בגבעה: **קפלוטין.** כרתין: **אמרי.** היכי נעביד, נברך על הקפלוטין בורא פרי האדמה, והי דפוטר את האחונה שהיא ג"כ בורא פרי האדמה ופטלה לקפלוטות, שהקפלוטות הן עיקר ותביב יותר מן האחונה, מיהו פרגיות שהן מין אחר ושאינה ברכתו, וכיון שהוא דבר אחר לענין ברכתו, צריך לברך אכל מין ומין ולא נפטור פרגיות:

רידב"ז

אפיק קומיהון פרגן ואחוניא וקפלוטין. פי' דקפלוטין ואחוניא שניהם ברכת בורא פרי האדמה והוא כרוב ותרדין דמוזכר בגמרא בבלי דף לט ע"א וכפרש"י ז"ל שם בהאי מעשה דברכתן הוא בורא פרי האדמה עיי"ש. וקפלוטין הוא חביב יותר מאחוניא ופרגיות חביב יותר מכולן וברכתן שהכל נהיה בדברו ע"כ אמרי היכי נעביד דהא קי"ל בשני מינין דברכתן שוה מברך על החביב ויפטור השני שאינו חביב כל כך ואם בירך על שאינו חביב אם כיון לצאת להחביב יצא בדיעבד אבל לכתחלה צריך לברך על החביב אבל אם החביב ברכתו שהכל נהיה בדברו והשני שאינו חביב כ"כ ברכתו בפה"א בזה הוי ספק אם יברך על החביב שהכל נ"ב ויפטור השני שברכתו בפה"א משום דקי"ל על כולן אם אמר שהכל נ"ב יצא אף דלכתחלה צריך לברך ברכת בפה"א ורק בדיעבד יצא בשהכל מ"מ צריך לברך שהכל משום מדלכתחלה המצוה בחביב ואזלינן לכתחלה בתר מצוה דחביב או אזלינן לכתחלה בתר עיקר הברכה שלו בורא פרי האדמה. ואיזה לכתחלה עדיף זה הוי ספק. ע"ז אמרו **נברך**

[מו: – ה"ב ה"ג]

מהר"א פולדא

לא דין **ולא** דין. פרגיות מק"ו, וקפלוטות שאין הטפילה פוטר העיקר והתכב. ומיירי שהקפלוטות והאמוונא שלוקים היו: **אפרגיות.** קסבר הוגיל והקפלוטות שלוקות מברכינן עליהן שהכל, והו"ל טולן שברכותיהן שוין, והפרגיות הן עיקר וחכיב, ופוטר את הטפלים לו: גחיך. לגלג עליו מבחו, דקסבר קפלוטות מברכים עליהן בורא פרי האדמה, ולא פטר אותן ברכת הפרגיות, ועוד שבורא פרי האדמה היא כמו עיקר, שהיא משובח מן ברכת שהכל שהיא טוללת כל דבר, ובורא פרי האדמה אינו אלא לפירות הארץ: **לא** לזה גרגרן. אין אני כועס כל כך על הגרגרן הזה, אלא עלך לגלגן אני כועס, בשלמא זה עשה כרעבתן וגרגרן אלא המתין עד שאפסוק הדין על איזה יברך, לפי שרעבתנותו גרמה לו, אלא עליך לגלגן, מה מיהרת לשחק עליו ולומר שהוא שלא כדין עשה, היה לך להמתין ולחלוק לי כבוד, אי נמי שזה נראה כאפקוריסתא לעתה לפני רבו. ואין לפרש דהכי קאמר למה ליגלגתה שהוא כדין עשה, דר' יוסי אמר בסמוך דחלוו תרין ולא ידעינן הלכה: **חכם אין כאן** וכו'. הכי קאמר ליה אם מכמה אין כאן זקנה אין כאן בתמיה, והיה לך לשאול תחילה: **הא אזלי תרין.** הרי שנים מתו, ולעניין הדין לא גמרינן כלום: **מאי כדון.** מאי מהשתא נאמר, על איזה מברך: **מסתברא** מברך **על הקפלוטים.** בורא פרי האדמה, לפי שברכת שהכל של הפרגיות טפילה לברכתן בורא פרי האדמה. כמו שפירשתי כן פירש בתוספות (לט. ד"ה תניא): **מתני' שאין** גידולו מן הארץ. כגון בשר ביצה דגים: **גובי.** תוגב: נובלות. תמריס שהרוח משילן: מין קללה. חומץ ונובלות וגובאי ע"י קללה הם באים, ואין מברכים עליהן:

רידב"ז

על קפלוטא. לכתחלה דפוטר לכתחלה את אחוניתא **ולא פטר פרגותא.** כלל ויצטרך לברך עוד הפעם על פרגותא **נברך על אחוניתא** לכתחלה **לא פטר לא** דין **ולא** דין. ר"ל לכתחלה אינו מברך על אחוניתא דיפטור הקפלוט משום דקפלוט חביב יותר וע"כ **קפץ חד וברוך על פרגותא** ברכת **שהכל נ"ב** משום דחביב והכריע הלכה דביש לפניו שני מינין אחד חביב וברכתו שהכל נ"ב והשני ברכתו בפה"א דלכתחלה מצוה בחביב ולכתחילה המצוה לברך הברכה ששייך לו והכריע התלמוד דהמצוה דחביב קודם ופוטר ברכת שהכל נ"ב להברכה דבפה"א דשייך לו להקפלוט ובר קפרא לא קיבל הכרעת התלמוד ופריך ושאל הגמ' **מיי כדון.** ר"ל מאי הוי עלה ומסיק **מסתברא מברך על הקפלוטא** הברכה ששייך לו דהוא ברכתו העקרית וברכת **שהכל נ"ב טפילה.** ורק בדיעבד יצא וע"כ עיקר ברכתו בפה"א. דלכתחילה עדיף ממצוה דחביב דלכתחלה. וכן פסקו בתוס' זר"ל דף לט ע"א ד"ה חביב דבשניהם ברכה אחת חביב עדיף ובפה"א עדיפא משהכל נ"ב דמברות טפי וחשובה לעצמה ויברך על אותו המין ששייך לו בורא פרי האדמה אע"פ שאותו המין שיש לברך עליו שהכל נ"ב חביב עליו עכ"ל ז"ל:

ולא פטר פרגיות. וקמ"ל דלא תימא כיון דכרוך זיין כפת כדאמרינן בבבלי (לט.), א"כ כי היכי דפת פטר כל מיני מאכל הכי נמי כרוך: **נברך על אחוניתא לא פטר** וכו'. זה הלשון קשה מאד דאין לו שחר, דלמה לא יפטור את הכרוך כיון דברכתן בורא פרי האדמה, וגם קשה אמאי לא אמרי דין אי ברכו על הפרגיות אי פוטר אי לא, וראה דלשון קצר הוא כמנהג הירושלמי, והכי רוצה לומר נברך על אחוניתא, כלומר וכן אם נברך על אחוניתא הדין שזה דפטר כרוך ולא פרגיות, וקמ"ל [דלא תימא] כיון דלא חשיב ככרוך אע"פ שברכותיהן שוות לא יפטור הגרוע את החשוב, דליתא, דודאי פטר כיון דהוא לפניו דמכוין ליה, וכן מצאתי לרשב"א לקמן בפרקין (מת. ד"ה וק"ל) שכתב אע"פ שברכותיהן שוות אינו דדין שיפטור מי שאינו חשוב את החשוב דרך גרירא אלא דרך כוונה, הילכך אם היה אוכל תפוחים וצריך עליהן ואח"כ הביאו לפניו אגוזים, אם התפוחים חביבים עליו פוטר את האגוזים, ואם אינן חביבין לא פטר אגוזים החביבים אלא אם כיון להם תחילה: **לא פטר לא** דין **ולא** דין. כלומר ואם נברך על הפרגיות לא פטר לא את הכרוך ולא את העשב ויצטרך לחזור לברך, וקמ"ל דלא אימא כיון דעל כולן אי אמר שהכל יצא הכי נמי יצא, דליתא, דדוקא בצריך על הפרי עצמו שהכל יצא, אבל אם צריך שהכל על שברכתו שהכל חוזר ומברך על פרי האדמה ועץ שלפניו בורא פרי האדמה ובורא פרי העץ, וכן מפורש בכל הפוסקים. ועוד יש לפרש הלשון כפשטו, דעל העשב שברכתו בורא פרי האדמה קאמר דלא פטר כרוך, ולא דמי לתפוחים ואגוזים שלפניו, דהתם תפוחים חביבים ואגוזים גרועין, אבל הכא כרוך חביב מהעשב וזיין, הילכך לא פטר ליה אע"פ שהוא לפניו, דומיא דפרי שהכל לא פטר האדמה שלפניו. והא דלא אמרו נמי אי צריך אפרגיות לא פטר לא דין ולא דין, דמלתא דפשיטא היא: קפץ חד וכו'. לא חלק כבוד לבר קפרא שהיה עמהם והיה חכם גדול וזקן שהוא יברך ויפשטו ידו תחילה, גם לא שאל הדין מה הוא אי ראוי לברך תחלה אכרוך או אפרגיות, אלא היה כמורה הוראה לפניו: ובירך **על הפרגיות.** דסבר חביב עליף אף על פי שכרוך הוא מזון: גחיך ליה חבריה. שחק עליו חבירו, דס"ל דטעות הוא, דראוי היה לברך תחלה אכרוך דזיין, ולא נתביים מהחכם הזקן להוג קלות ראש ולעג שחוק בפניו: **אמר** ר' יוסי **הא אזלי תרי** וכו'. ששני התלמידים מתו (והדין) [ועדיין] לא נודע הדין עם מי משניהם, דס"ל לר' יוסי דבר קפרא לא גילה דעתו שלא (לט.) אם חביבך דומה כמי שלא אכל בשר וכו', נראה בהדיא שדעתו מסכמת לברך על הכרוך דזיין ולכך לא שאלו בבבלי הדין עם מי: **מאי כדון.** כמו מאי הוה עלה בבבלי: ה"ג **מסתברא מברך על הקפלוט שהכל טפילה לו.** וכן מצאתי נוסחת רשב"א (לט. ד"ה מזר) שהכל טפילה לירק, ופירש דהיינו דקאמר הבבלי כרוך עדיף דזיין. וכתב מירושלמי זה [משמע] דהא פרי אדמה דלא זיין ופרגיות חביב עדיף אע"פ דברכתן שהכל, וליתא דבבבלי משמע בהדיא דכרוך בורא פרי האדמה קודמת לעולם לשהכל אע"ג (דקמ"ל) [דקיי"ל] דעץ ואדמה חביב קודם, וטעמא כתב הרא"ש (סי' כה) משום דשהכל אינו מבורכת אלא כולנת, ומה שאמר הבבלי כרוך עדיף דזיין, היינו לדעת מאן דאמר התם דכרוך שלוק, וכל השלקות ברכתן שהכל כפרגיות, הילכך כיון דאין שינוי בברכה אדזיין עדיף לברך. וגרסת הספרים מברך על הקפלוט שהכל נהיה בדברו טפילה לו, ולכאורה משמע דיש לקיים גרסא זו דנראה דמסכמת עם הבבלי, והכי קאמר מברך על הקפלוט דברכת שהכל נהיה בדברו טפילה לו, כלומר דברכת הקפלוט [שהכל] שאינה חשובה כברכת בורא פרי האדמה משום דשהכל כוללת, אבל האמיתית כגרסת רשב"א לשון טפילה לא שייך אלא על מיני מאכלים שאחד טפל לחבירו, כדתנן לקמן (ה"ז - סט:) כל שהוא עיקר ועמו טפילה מברך על העיקר ופוטר את הטפילה, ומכל מקום אין כרוך כפת, ופרגיות לא הוו כל כך טפילה שיפטרו כמו שפוטרין כשאוכל פת, אלא שראוי להקדים מאי דזיין למאי דלא זיין: **מתני' נובלות.** פירות המתרסים מהאילן כדלקמן בגמרא: **גובאי.** תגבים טהורים: **מין קללה.** חומץ ונובלות וגובאי על ידי קללה הם באים:

ר"ש סיריליאו

על קפלוטא דופטר אחוניתא. דזה וזה גידולו מן הארץ: **לא פטר פרגייתא.** דמין בשר הוא וברכתו שהכל: **לא פטר לא דין ולא דין.** לא קפלוטין דמשיבי, ולא פרגיות דמין בשר: **גחיך ליה חבריה.** שחק עליו חברו[8]: **חכם אין כאן זקן אין כאן.** יהי דחכמה אין בי, זקנה אין בי, ולא היה לך לימלך בי ולדעת על איזה מהן תברך לפטור האחרים: **טפלה לו.** דברכתו ברכה מבורכת מה שאין כן באחרים: **מתני' שאין גידולו מן הארץ.** כגון בשר בהמה חיות ועופות ודגים: כיון דהוספק ונשתנה לגריעותא אומר שהכל נהיה בדברו. ולא אמרו היה בדברו, להודיע מנהג של הופרים שאומרים אלהיכם סממנים מצא, ובלשון פילוסופי היולי קדמון (רמה שו"ת הרשב"א מ"ה קטו), ולכן תקנו לומר נהיה יש מאין, ואילו אמרו היה לא משמע אלא דברו היה שיהא כך בטורת כך או בסידור כך, כדכתיב (שמואל-ב כא ט) היה דבר המלך נחוץ, ונהיה משמע שנתגשם ועשה האין יש בשביל דברו. ומשום הר' אשר מלוניל אמרו דרוב ברכת שהכל לא נתקנה אלא על המקולקל, כגון חומץ וגובאי ונובלות, ואלו הדברים לא נברא בכוונה אלא נמשכו על דרך הסתר פנים, על דרך שאמרו (ב"ר נא ג) אין דבר רע יורד מלמעלה, לכך אמרו נהיה ולא אמרו היה שהיה משמע בכוונה: **גובאי.** תגבים, והן מתחלה לא נברא למאכל האדם, וכן בשר עופות: **ועל הנובלות.** בגמ' דילן (מ:) פליגי בה אמוראי, איכא מאן דאמר בוסלי כמרא ואיכא מאן דאמר תמרי דזיקא, והכא משמע כמאן דאמר בוסלי כמרא. וגובאי אע"ג דלקללה הוא משלח, כיון דנהנה ממנו מברך עליו: **מין קללה.** כל השלח, חומץ ונובלות וגובאי: **אין מברכין.** עליהן כלל, דע"י קללה הן באים:

שאם אין אני חכם זיקנה יש כאן והיית צריך לשאול ממני ההלכה: **הא אזלינן תרין.** כבר הלכו שנים לעולמם ועדיין לא שמענו ההלכה כמי: **מיי כדון.** מאי הוה עלה: **שהכל טפילה לו.** והעיקר פוטר את הטפל לו כדתנינן להלן: **מתני' על דבר שאין גידולו מן הארץ.** כגון בשר וביצים: **על החומץ.** יינו שהחמיץ: **ועל הנובלות.** תמרים שנשרו קודם בישולן מברך שהכל כיון שלא נתבשלו וגובאי דקתני משום ר' יהודה: **כל שהוא מין קללה.** ואלו ע"י קללה הן באין היין שמחמיץ והארבה שמזיק והנובלות שנשרו:

נברך על אחוניתא. ואם נאמר לברך על הפרוגי"ש וברכתו בורא פרי העץ, א"כ לא פטר לא זה ולא זה דאין בפה"ע פוטרת לפירות האדמה ולא לברכת שהכל: קפץ חד. נמוך שהיו רוצים לברר הדין קפץ אחד מן התלמידים וצירף על הפרגיות שהכל וא"כ פוטר את כולן: גחיך ליה חבריה. התחיל חבירו לשחוק עליו לפי שיש כאן ברכה יותר מבורכת והיא בורא פרי האדמה על הכרוך דמיהת פוטרת גם להדורמסקין: **א"ל בר קפרא לא** לזה גורגרן. רע בעיני ואיני כועס עליו אלא עלך לוגלן אני כועס, אם זה עשה כגרגרנותו שאוכל את הבשר, אתה למה לגלגתה הלא שהכל היא פוטרת את כולן: ולזה אמר. חזר ואמר לזה הקופץ וצירף אם חכם אין כאן זקנה אין כאן, בתמיה והיה לך להמתין עד שאברר הדין: **הא אזלין תרין.** הרי הלכו אלו השנים לעולמם ואנן לא שמעינן מינה כלום היאך הוא הדין: מיי כדון. ומאי הוי עלה. וקאמר **מסתברא מברך על הקפלוט** בורא פרי האדמה שהיא ברכה חשובה ומבורכת וברכת שהכל טפילה לו, כלומר משום שאינה חשובה כברכת בפה"א הלכך לא יברך בתחלה שהכל על הפרגיות ולפטור גם הקפלוט, ואע"ג שהיה כאן בורא פרי העץ והוא יותר מבורכת ומשובח מבורא פרי האדמה, מכל מקום הואיל והיא פוטרת בדיעבד גם לפרי העץ, מברכין על הקפלוט והדר מברך על הפרגיות שהכל: **מתני' על דבר שאין גידולו מן הארץ.** כגון בשר וביצים: הנובלות. פירות שנפלו מן האילן קודם שנתבשלו כל צרכן: הגוביי. תגבים טהורים: מין קללה. חומץ ונובלות וגובאי על ידי קללה הן באים.

א מיי' פ"ח מהלכות ברכות הלכה ח סמג עשין כז טוש"ע או"ח סימן רל סעיף ח:

ב מיי' שם הלכה ח סמג שם טוש"ע או"ח סימן רל סעיף ח:

שינויי נוסחאות

א] **דו.** בכי"ר וברשב"א (לח:) **הוא:**

ב] **ולא.** ברש"ס **לא:**

ג] **אחוניתא.** כ"ה בדפוסים וברש"ס וכן הוגה בכי"ל. בכתה"י **פרגיתא:**

ד] **לא לזה וכו' למה** ליגלגתה. בבבלי (שם) לא **על המברך אני כועס אלא על המלגלג אני כועס אם חבירך דומה כמי שלא טעם טעם בשר מעולם אתה על מה** לגלגת עליו:

ה] גורגרן. ברש"ס גרגרן:

ו] לוגלגן. בדפוסים לוגלן:

ז] **כגרגרנותו.** בד"א ודפ"ו **בגרגרנותו:**

ח] **ולזה אמר וכו' אין כאן.** בבבלי (שם) **חזר ואמר לא על המלגלג אני כועס אלא על המברך אני כועס, ואמר אם חכמה** אין כאן זקנה אין כאן:

ט] **אזלינן תרין.** בכי"ר **אזלין** תרין **עמה** וכעי"ז ברשב"א (לט.):

י] **הקפלוט.** ברש"ס הקפלוט **תחילה:**

כ] **שהכל נהיה בדברו טפילה לו.** בכי"ר וברשב"א (שם) שהכל **טפילה לירק.** ברש"ס **שהכל טפילה לו:**

ל] **גידוליו.** במשניות ובבבלי (מ:) וברש"ס ובד"א **גדולו:**

מ] **בדברו.** במשניות נוסף **על החלב ועל הגבינה ועל הביצים אומר שהכל:**

הגהות הגרח"ק

(א) **נהיה בדברו.** לא גרסינן [רשב"א]:

הגהות וציונים

א. בגליון כתי"ל, **למה לגלגת.** מי לא כתיב (שעי' כה כב) ופתה אל תתגלגלו פן יתחזקו מוסריכם, כדאמרינן פרק היה קורא (פ"ב ה"ח - לח.):

ביאור הגרח"ק

נברך על קפלוטה וכו'. אם נברך על קפלוטה בפה"א נמצא פטר אחווניתא שברכתו בפה"ע [שהרי בירך על פירות האילן בפה"א יצא וס"ל דאם היו לפניו ב' מינים פוטר אפי' לכתחלה] אבל לא פטר פרגיתא שברכתו שהכל ואם נברך על אחווניתא בפה"ע לא פטר לא דין ולא דין: **וצירף על פרגיתא.** שהוא פוטר את כולם כדתנינן על כולם אם אמר שהכל יצא: **גחיך ליה חבריה.** דאיהו ס"ל מברך על החביב תחילה ואע"פ שאינו פוטר את חבירו ולא הוה ברכה שאינה צריכה: **א"ל בר קפרא.** לזה המלגלג: **לא לזה גורגרן.** לא על זה הגרגרן שהי' ממהר לאכול ולא המתין לשאול דבר הלכה אני מקפיד אלא לך המלגלג אני מקפיד: **אתה למה לגלגתה.** שהרי עשה זה כהלכה: **ולזה.** הגרגרן אמר: **חכם אין כאן זקן אין כאן.** כלומר אם חכם אין כאן זקן אין כאן בתמיה **הא אזלינן תרין.** כבר הלכו שנים לעולמם ועדיין לא שמענו ההלכה כמי: **מיי כדון.** מאי הוה עלה: **שהכל טפילה לו.** והעיקר פוטר את הטפל לו כדתנינן להלן: **מתני' על דבר שאין גידולו מן הארץ.** כגון בשר וביצים: **על החומץ.** יינו שהחמיץ: **ועל הנובלות.** תמרים שנשרו קודם בישולן מברך שהכל כיון שלא נתבשלו וגובאי דקתני משום ר' יהודה: **כל שהוא מין קללה.** ואלו ע"י קללה הן באין היין שמחמיץ והארבה שמזיק והנובלות שנשרו:

גמ' החמיץ יינו וכו'. כלומר דקמ"ל דלא כר' יהודה, דאע"פ שעל ידי קללה הן וא"כ מתחילה מברך עליה דיין האמת, מיהת לבסוף כשנהנה מהן מברך עליהן שהכל: **מתני'** ממין שבעה. חטה ושעורה גפן ותאנה רמון זית תמרים, ומשום דהני עדיפי שנשתבחה בהן ארץ ישראל: **על אי** זה מהן שירצה. מה שהוא חביב עליו. והלכה כחכמים: **גמ'** מה פליגן. הא דפליגי ר' יודה ורבנן דוקא כשהיה בדעתו לאכול פת אח"כ, וכלומר שהביאו לפניו מיני פירות המעוררין תאות האכילה לפני הסעודה, והא הוא דפליגי רבנן וסבירא להו דמברך על איזה מהן שירצה, וטעמא דמכיון שהן באין בשביל הסעודה הוו כדבריס הבאין בתוך הסעודה ולא נלפת בהן את הפת אלא לקנות סעודה שדין שהן טעונין ברכה לפניהם ולא לאחריהם, דלאחריהם ברכת המזון פוטרתן, והכא נמי בדבריס אלו שהן באים כדי להמשיך תאוה לאכילת הפת אינם טעונין ברכה לאחריהם דברכת המזון שעל הפת פוטרתן, ולפניהם הוא דטעונין ברכה שהרי אסור ליהנות עד שיברך ועדיין לא בירך על הפת שתהא ברכת המוציא פוטרת לברכה שלפניהם, והכי אמרינן לקמן (סו.) בסוף הלכה זו דרבנן סלקין לריש ירחא ואכלין ענבים ולא מברכין בסופה לפי שדעתן לאכול פת אחר כך, וריב"ל סבירא ליה כהני רבנן, והלכך קאמר דבכהאי גוונא היא דפליגי רבנן עליה דר' יודה. וטעמא להך פלוגתא בהאי גוונא דוקא, משום דס"ל לרבנן דהואיל שאין מברך עליהן בסוף לא איכפת לן אם אוכל ממין ז' או ממין אחר שברכותיהן שוות לפניהן ומברך על איזה מהן שירצה: **אבל אין בדעתו לאכול פת.** אח"כ ואם כן טעונין ברכה לפניהם ולאחריהם בהא כל עמא מודו שאם יש ביניהם ממין שבעה שעליו הוא מברך לכיון שצריך לברך לאחריהם ומין שבעה עדיף דטעון ברכה מעין ג' מברך ג"כ לפניו עליו ולא על מין אחר: **א"ר אבא צריך לברך בסוף.** לעולם, וכדמפרש ר' יוסי למילתיה ומקשי עליה: **הדא דר' אבא פליגא על דרבי יהושע בן לוי.** דר' אבא לא אמר כך, ולדבריו אינו מברך לא בתחלה ולא בסוף, והלכה כר' יוסי דולמי ר' אבא ור' יהושע בן לוי חולקין, דלר' אבא צריך לברך בסוף ואין נגררין בברכה אחרונה אחר הפת לא שייך למימר נדחה הפת מלברך עליו תחילה, שהרי אין לאכילת הפירות והפת שאחריהם קשר ושייכות כלל, וכאלו אין בדעתו לאכול פת דמי, הילכך ודאי לדעת ר' בא פלוגתא דר' יהושע בן לוי ורבנן דמתני' בין בדעתו לאכול פת בין אין בדעתו לאכול פת אחריהם:

מתני' על איזה מהן שירצה. [פי' אם אחד מהממינים] חביב תדיר עליו יותר, אפילו רוצה עתה לאכול מין אחר תחלה, מברך על החביב ויאכל ממנו קצת ואח"כ יאכל המין האחר, דחביב דלרבנן כמו מין שבעה דלר' יהודה, עכ"ל הרא"ש (סי' כה).

גמ' החמיץ יינו אומר ברוך דיין האמת בא [א]לאוכלו אומר שהכל נהיה בדברו. [ב]ראה גוביי אומר ברוך דיין האמת בא לאכלן אומר שהכל נהיה בדברו. ראה גובלות שנשרו אומר ברוך דיין האמת בא לאוכלן אומר ברוך שהכל נהיה בדברו: **הלכה ד**

מתני' [א פ]היו לפניו מינין הרבה ר' יהודה אומר אם יש ביניהן ממין שבעה עליו הוא מברך. וחכמים אומרים על אי זה מהן שירצה: [ג]**גמ'** [ג]ר' יהושע בן לוי אמר מה פליגן ר' יודה ורבנן [א]כשהיה בדעתו לאכול פת [ב]אבל אין בדעתו לאכול פת כל עמא מודיי שאם יש ביניהן ממין שבעה עליו הוא מברך. אמר ר' אבא [ג][ג]צריך לברך [ד]בסוף. אמר [ה]ר' יוסי הדא דר' בא פליגא על דר' יהושע בן לוי דר' יהושע בן לוי אמר מה פליגין ר' יודה ורבנן בשהיה בדעתו לאכול פת אבל אם אין בדעתו לאכול פת כל עמא מודיי שאם יש ביניהן ממין שבעה עליו הוא מברך [ו-ז]ומר ר' בא וצריך לברך בסוף

מ. שירצה: [ח]**גמ'** [ג]ר' יהושע בן לוי אמר מה פליגין ר' יודה ורבנן [א]כשהיה בדעתו לאכול פת [ב]אבל אין בדעתו לאכול פת כל עמא מודיי שאם יש ביניהן ממין שבעה עליו הוא מברך. אמר ר' אבא [ג][ג]צריך לברך [ד]בסוף. אמר [ה]ר' יוסי הדא דר' בא פליגא על דר' יהושע בן לוי דר' יהושע בן לוי אמר מה פליגין ר' יודה ורבנן בשהיה בדעתו לאכול פת אבל אם אין בדעתו לאכול פת כל עמא מודיי שאם יש ביניהן ממין שבעה עליו הוא מברך. [ו-ז]ומר ר' בא וצריך לברך בסוף

לאחר הסעודה שטעונין ברכה לפניהן ולאחריהם, דכל שהוא קודם הסעודה אינו מכלל הסעודה כלל: **א"ר יוסי הדא** וכו'. מפרש ר' יוסי דולמי ר' אבא ור' יהושע בן לוי חולקין, דלר' אבא צריך לברך בסוף ואין נגררין בברכה אחרונה אחר הפת לא שייך למימר נדחה הפת מלברך עליו תחילה, שהרי אין לאכילת הפירות והפת שאחריהם קשר ושייכות כלל, וכאלו אין בדעתו לאכול פת דמי, הילכך ודאי לדעת ר' בא פלוגתא דר' יהושע בן לוי ורבנן דמתני' בין בדעתו לאכול פת בין אין בדעתו לאכול פת אחריהם:

א) [מיי' פ"ח מהלכות ברכות הלכה יג סמג עשין מז טוש"ע או"ח סימן ריא סעיף ה ג]:

שינויי נוסחאות

א) **לאוכלו.** ברוקח (הל' ברכות שמא) לשתות:

ב) **ראה גוביי אומר ברוך דיין האמת בא לאכלן אומר שהכל נהיה בדברו.** בכי"ל וברש"ס ליתא. ונוסף ע"י מגיה כי"ל וכ"ה בכי"ר ובדפוסים:

ג) **ר' יהושע בן לוי אמר.** ברש"ס **אמר ר' יהושע בן לוי**:

ד) **בסוף.** ברש"ס **לבסוף בשניהם** וכ"ה בסמוך:

ה) **ר' יוסי.** בכי"ר ר' יודה:

ו) **ומר ר' בא.** בכי"ר **אמר ר' בא.** ברש"ס ור' **בא אמר**:

הגהות הגר"א

[א] **כשיש בדעתו לאכול פת.** פי' דאז אינו מברך שום ברכה אחרונה אלא יוצא בבהמ"ז, להכי ס"ל לרבנן שאין חשיבות במין ז' משאר מינים [רד"ל]:

[ב] **אבל אין בדעתו לאכול פת כו'.** דאז על מין ז' צריך לברך לאחריו מעין ג' ברכות ועל שאר מינים אינו מברך (הגאון לשיטתו בביאורו לאו"ח (סימן רח ס"ז ד"ה ואחריו) ובפי' משניות דבזמן המשנה לא היו מברכין בורא נפשות רבות). וודאי מין ז' עדיף מכח זה לברך עליו בתחלה [רד"ל]:

[ג] **צריך לברך בסוף כו'.** אפי' כשאוכל בסעודה צריך לברך דלא פטר ליה בהמ"ז, וא"כ לדידיה על כרחך לא מחלקינן בין דעתו לאכול פת לאין דעתו לאכול פת, דמאי שנא, ופליג אריב"ל [רד"ל]:

[ד] **ומר ר' בא וכו' ופוטר את הטפילה.** נמחק [רד"ל]:

ביאור הגרח"ק

גמ' **ברוך דיין האמת.** כיון שהן מין קללה: **מתני' ממין שבעה עליו הוא מברך.** ופוטר את האחרים: **על איזה מהן שירצה.** החביב לו קודם: **גמ' בשהי' בדעתו לאכול פת.** ובא לאכול קודם סעודה מיני פירות דבכה"ג כיון שא"צ לברך בסוף על הפירות שהרי ברהמ"ז פוטרתן בהא הוא דס"ל לחכמים דמברך על איזה מהן שירצה: **שאם יש ביניהן מין שבעה עליו הוא מברך.** דבכה"ג כיון שמברך על מין שבעה בסוף עליו הוא מברך נמי בתחלה: **צריך לברך בסוף.** אפי' אם בדעתו לאכול פת צריך לברך בסוף על הפירות: **דריב"ל אמר.** דריב"ל הוא דאמר מה פליגין וכו' דשמעינן מיניה דריב"ל דכל שבדעתו לאכול פת אינו מברך על הפירות: **ומר ר' בא** וכו'. ואילו ר' בא אמר צריך לברך בסוף והיינו דאמרן דפליגא על דריב"ל:

מהר"א פולדא

גמ' החמיץ יינו וכו'. כרבנן אמינא, דלרבי יהודא אין מברכים עליהן: מה פליגין. הא דפליגי ר' יהודה ותכמים: בשדעתו לאכול פת. דלא נפטר בברכה אחרונה ע"י ברכת המזון של פת, הלכך מברך לרבנן ברכה ראשונה על אחת מהם שירצה, אבל אם אין דעתו לאכול פת, דאז על כרחך ברכה אחרונה צריכה להיות על השבעה מינים, שהם פוטרים שאר מינים מעונת נפשות רבות, ושאר מינים אינן פוטרים אותן מברכה מעין שלש המשונה, והואיל והן טפילין להן בברכה אחרונה, טפילין נמי בברכה ראשונה: צריך לברך בפופה. אמילתייהו דתכמים קאי, כשמברך ברכה ראשונה על אחת מהם שירצה, לא יסמוך עצמו על עיקר הסעודה או מין שבעה שרוצה לאכול אח"כ בברכה אחרונה, דא"כ נעשית טפילה לפת או למין שבעה, ולא יברך ג"כ ברכה ראשונה דתנן כל שהוא עיקר וכו', וכמו דמסיק הש"ס טעמיה דרבי בא: פליגי. דלרבי בא מברך לרבנן גם ברכה אחרונה, ולר' יהושע בן לוי אינו מברך ויסמוך עצמו על הפת, דהא משום הכי מוקי פלוגתייהו בשדעתו לאכול פת:

רידב"ז

ריב"ל אמר מה פליגין ר"י ורבנן בשהיה בדעתו לאכול פת. ולפ"ז לא יברך ברכה אחרונה כלל ויצא בברכת המזון אבל אם אין בדעתו לאכול פת וע"כ יהא מחויב לברך ברכה אחרונה דאז ברכת ז' מינין הוא ברכת מעין ג' וברכה אחרונה של מין השני של בפה"א הוא ברכת בורא נפשות. וע"כ לא יברך ברכת ב"נ כי יצא בברכת מעין ג' ונמצא דהוי המין דברכת בפה"א טפל לגבי המין דברכת בפה"ע וכיון דבברכה אחרונה מברך רק על מין ז' ופטור מין השני הוי המין דבפה"א טפל לגבי ברכת בפה"ע וכיון דקי"ל דמברך על העיקר ופוטר הטפל וע"כ כמו כן במקום דאינו מברך רק על המין הזה הוי מין השני טפל וא"כ האיך סברי רבנן דיברך בפה"א וברכת בורא פרי העץ דס"ל להירושלמי דמתניתין מיירי בשאין ברכותיהן שוין כאוקימתא דחד מאן דאמר בדף מא (ע"א בבבלי) עיי"ש ובהא פליגי ר"י סבר דמברך בפה"ע תחילה ורבנן סברי דיברך בפה"א תחילה דחביב ואי דבאין דעתו לאכול פת אח"כ אם כן א"צ לברך על בפה"א בסוף ועי"ז נעשה בפה"ע עיקר ופוטר הטפל וא"כ האיך סברי רבנן דיברך על החביב תחילה ואלא ע"כ מיירי דבדעתו לאכול פת אח"כ ולא יברך ברכה אחרונה כלל על הפירות משום דיצא בברכת המזון וע"כ לא נעשה המין דבפה"א טפל לגבי מין דבפה"ע. ור' אבא פליג וס"ל דברכת המזון אינו פוטר ומברך על הפירות בסוף לאחר אכילתן קודם שיאכל פת וע"ז אמר ר' יוסי דהא דר' בא פליגי על דריב"ל. ומפרש ואזיל דאמר ריב"ל מה פליגין כו' אבל אם אין בדעתו לאכול פת כו' ומר ר' אבא וצריך לברך בסוף. אפילו כשבדעתו לאכול פת.

מסורת הש"ס

ג) ברכות מ: [לעיל ה"ח - סד.] **ד)** [לקמן ה"ב - סז:]

מת:) הזן וברכת הארץ וכוונה ירושלים, מה שאין כן בורא נפשות רבות דעלמא דרשות הוא דהוי, ואשמועינן ר' אבא דליתא. דכיון דחביב אצלו המין האחר ודאי מחייבינן ליה בברכה אחרונה אע"ג דהיא בורא נפשות רבות, דאין תימר דאינו מברך עליו לבסוף כדין בורא נפשות רבות דעלמא דרשות הוי, ואשבח להו כמו טפל בהדי עיקר, דכולי עלמא מודו דמברך על העיקר ופוטר וכו'. ולא מצית אמרת הכי, דמודי ר' יהודה לרבנן בהא, [משום] לגבי ברכה אחרונה אין חביב אצלו משיב לענין ברכה ולא [°מיפטר הוה ליה לדידיה כמיני בשר דכולי עלמא מחייבי ליה בורא נפשות רבות, ולא] דמי לטפילה בעלמא, וחייב לברוכי על שניהן לבסוף, דשניהן משונין, אחד מן התורה, ואחד חביב לו. ובלהקדיש ברכתו בתחלה דוקא הוא דפליגי, מר סבר מין שבעה עדיף ומר סבר חביב עדיף, אבל לפטור ברכת חברו לא. וכיון דהכי מיתפרשא מימרא דר' אבא, אלמא [ס"ל] באין דעתו לאכול פת פליגי:

[מ. מז: – ה"ד]

לא בירך וכו'. כלומר וטעמא דר' יהושע בן לוי דאמר דלא יברך בסוף, כשדעתו לאכול פת אחריהם, משום דלענין ברכה דבסוף תשיב טפלה לפת, על דרך פירות הבאים בתוך הסעודה שלא ללפת בהם את הפת שאין טעונין ברכה לאחריהם, דאע"ג דלא תשיבי טפלה לגמרי כמו אם היה אוכלן עם הפת דהוו פטורין אף מברכה שלפניהם, מכל מקום תשיבי טפלה קצת שלא לברך אחריהם, משום דמסייעין לעורר תאות המאכל ולהרבותו, ואף פירות הללו שקודם סעודה מעוררין תאות המאכל ולהרבותו כן פי' הרשב"א בחידושיו (מא:): **הדא גריזמתה.** פירוש מאכל לופני" בלע"ז ובו תורמוסין ומיני הרבה, על דרך לגוז מטוגן בדבש שכתבו הפוסקים לגוז עיקר ועליו מברך: **על שם אל תגזול דל כי דל הוא.** דלא תימא כיון דתורמוס מין בזוי שאין עולה על שולחן מלכים כדאמר במסכת ע"ז (נט.) לא יקרא עיקר כלגוז וכדומה לו שבתוך הדבש. ואיידי דהזכיר עיקר וטפילה, מייתי הא דגריזמתה, אע"ג דלא דמיא לטפלה של מעלה דלא הויא אלא לענין שלאחריהם ולא לברכה שלפניהם: **עד כדון וכו'.** פסק התלמוד הוא דפסיק כר' יהושע בן לוי דלא פליגי רבנן דהלכתא כותייהו: **אלא בדעתו לאכול פת.** אחרי הפירות, אבל אין בדעתו לאכול פת מודו דמין שבעה עדיף. ומייתי תלמודא סייעתא להאי פסקא מהאי עובדא דמייתי ואזיל: **גמליאל זוגה.** חכם היה נהנה מיגיעו שהיה ספר, כמו ר' יצחק נפחא ר' יוחנן הסנדלר: **חמתהון וכו'.** דלא אומן אוכלין זיתים לפני סעודה והיו מברכין אחריהם קודם שיתחילו סעודה, ותמה עליהם וכי כן הדין לברך אחריהם, והרי ר' זעירא שלח שאילה זו לר' שמואל אם יש לברך אחריהם והורה לו בשם רב כהנא דלא, ואמ"כ דקדק ר' זעירא על הדבר שיפה הורה: **סלקין לריש ירחא.** בפ"ק דמגילה (ירושלמי ה"ל - ה.) אמרינן סעודת ראש חודש וסעודת פורים וכו', ופירש שהיו עושין סעודה כשהיו נכנסין לעבר החדש והטור (סי' תיט) והרוקח (סי' רכח) פירשו שמצוה לעשות סעודה בר"ח כמו במועד: **לא בשיש בדעתו וכו'.** כלומר, דכיון דראינו כשנכנסו שלא ברכו אחרי הענבים שאוכלין קודם הסעודה, ודאי משום דס"ל כר' יהושע בן לוי, דכיון דדעתו לאכול פת אחריהם אין טעונין ברכה, א"כ יש לנו [לומר] דלא לאפושי בפלוגתא, דלא פליגי רבנן ארבי יהודה אלא בהני פירות דקודם סעודה:

א) לא בירך ב) נעשה טפילה ג) דתנינן תמן ד) כל שהוא עיקר ועמו טפילה א מברך על העיקר ופוטר את הטפילה. הדא גריזמתה ר' ירמיה בשם ר' אמי ב) מברך [א] על תורמוסה. אמר ר' לוי על שם א) אל תגזול דל כי דל הוא. עד כדון בשיש בדעתו לאכול פת ד) לא היה בדעתו לאכול פת לא בדה. רבן גמליאל זוגה סלק גבי אילין דבית ר' ינאי חמתהון נסבין זיתא ה) ומברכין [ב] לפניו ולאחריו ◦ אמר מז: לון ועבדין כדין. ר' זעירא שלח שאל לר' שמואל בר נחמן [ג] ר' כהנא בשם ר' אבינא ו) כל עמא מודיי שאם יש ביניהן ממין שבעה עליו הוא מברך. אמר ר' זעירא ויאות. מן ז) מאן דאנן חמיין רבנן סלקין לריש ירחא [ד] ואכלין ענבין ולא מברכין בסופה לא בשיש ח) בדעתו לאכול פת.

א) מיי' פ"ג מהלכות ברכות הלכה ה סמג עשין כז טוש"ע או"ח סימן רל סעיף יב וסימן ריב סעיף ג [וסימן רכ סעיף ד]:

שינויי נוסחאות

א) לא בירך. ברש"ס דאי לא בירך:
ב) נעשה טפילה. בכי"ל נעשה עיקר טפילה, ותוקן ע"י המגיה. בש"ג נעשה טפילה ולא עיקר:
ג) דתנינן תמן. ברש"ס ותנינן:
ד) לא היה בדעתו. בכי"ר אבל אין בדעתו, וכעי"ז ברש"ס:
ה) ומברכין. בד"א ומברכין עליהון:
ו) כל עמא מודיי שאם. ברש"ס אין בדעתו לאכול פת דכולי עלמא מודו שאם:
ז) מאן. ברש"ס ובד"א מה. ברשב"א (מא:) ליתא:
ח) בדעתו. ברשב"א (שם) בדעתם:

הגהות הגר"א

[א] על תורמוסה אמר ר' לוי. צ"ל אתורמסא ואידך נעשה טפלה דתנינן תמן כל שהוא עיקר כו' ופוטר את הטפילה אמר ר' לוי. (עיין בזית רענן על הילקוט פרשת במדבר רמז תרצ"ה, שבמכ"ת אשתמיטתיה הירושלמי הלז, על כן נדחק הרבה שם) [רד"ל]:
[ב] לפניו ולאחריו. צ"ל עליהם [רד"ל]:
[ג] ר' כהנא בשם. צ"ל אמר בשם, ותיבות ר' כהנא נמחק [רד"ל]:
[ד] ואכלין ענבין ולא מברכין בסופה. צ"ל ונסבין ענבין ומברכין עליהן ולא מברכין בסופה [רד"ל]:

מהר"א פולדא

לא בירך נעשית טפילה. רבי יוסי הוא דמסיק הכי לפרש היכן חזינן הכא דפליג ר' בא אדר' יהושע בן לוי, ומפרש דהא טעמיה דרבי בא הוא דמצריך לברך לבסוף אליבא דרבנן דלא ליהוי טפילה לפת ולמין שבעה וכדפרישית: גריזמתא. מיינן הרבה יחד מעורבבים קרוי גריזמתא: **על תורמוסה.** שהוא העיקר של גריזמתא: **אל תגזול דל.** לשון התנחומא (במדבר כב) בקולר, לא יאמר אדם מיום אני תורמוס ואני מברך על גוזים ומתמרים, לכך נאמר אל תגזול דל: **עד כדון.** הא דמברך על התורמוס כשיש בדעתו לאכול אח"כ פת וכמו שכתבנו לעיל בדר' יהושע בן לוי: **לא בדה.** לא שיעורה: **רבן גמליאל זוגא.** כך שמו: תחילה וסוף. והיה בדעתם לאכול אח"כ פת ולא סמכו על הפת בברכה אחרונה, דסברי להו כרבי בא, ועבדו כן דלא ליהוי טפל לפת וכמו שכתבנו לעיל. **ועבדין כדין.** בתמיה וכי עושים זה, דסבירא ליה כר' יהושע בן לוי, וכי דעתו לאכול פת, אע"ג שעדיין אין הפת לפניו, ולכך לא יוכל לסמוך עליו בברכה רראשונה, מ"מ יוכל לסמוך על הפת בברכה אחרונה, דלא ולאי כרבי בא עבד: **שלח.** לשאל לר' שמואל בר נחמן, והשיב לו דרב בשם רבי אבינא אמר וכו' אם אין דעתו לאכול פת כו"ע מודים וכר' יהושע בן לוי וכו', משא"כ לרבי בא פליגי רבנן עליה דר' יהודה אפילו אין דעתו לאכול פת, שהרי לדידיה לעולם צריך לברך בסוף אפילו כשדעתו לאכול פת או מין שבעה אח"כ, לפיכך אין שייך לומר הואיל וטפילים לשבעה מיינים בברכה אחרונה כו', כמו לר' יהושע בן לוי כשאין דעתו לאכול פת, אלא לעולם על איזה שילה מברך לרבנן: **ויאות.** ושפיר שלא כר' יהושע בן לוי, ממה שאנו רואים כשעלו רבנן לקידוש המודש ואוכלין שם, ומביאין לפניהם ענבים ואין מברכין לבסוף, מאי טעמא על כרחך שדעתן לאכול אח"כ פת, וא"כ למה לא מברכים ג"כ ברכה אחרונה כסברת רבי בא, בשלמא ברכה ראשונה היו צריכים לברך, שעדיין לא היה הפת על השלחן, אבל ברכה אחרונה היה להם לברך, אלא ודאי כר' יהושע בן לוי סבירי להו:

רידב"ז

ואם כן לפ"ז כשלא בירך על המין דבפה"א בסוף. **נעשה טפילה** לדברי ריב"ל ומאי מהני כשאוכל פת אלא ודאי דס"ל דלא נעשה טפילה משום הא דלא יברך ברכה אחרונה ממין הזה ודלא כריב"ל ועיקר וטפל לא תלי בהברכה רק במין גופיה דמין זה עשאו לעיקר אכילה ומין השני טפל. וכלשון הזה אמר ר' יוסי על הא דר' בא דפליג על רשב"ל במסכת פיאה בפרק ה' (ה"ב - מה.) עיי"ש לשיטת הבבלי לחד מאן דאמר דבב' ברכות לכו"ע מברך תחילה על החביב ולא מחלקינן בין בשדעתו לאכול פת או לא וס"ל כר' בא דלא נקרא טפל ועיקר בשביל הברכה אחרונה אלא עיקר וטפל הוא במאכל: **רבן גמליאל זוגה סלק גבי אילן דבית ר' ינאי חמתהון נסבין זיתא ומברכי לפניו ולאחריו.** פי' אפילו בדעתו לאכול פת כר' אבא: **רבי זעירא שלח שאל לר' שמואל בר נחמן ר' אבינא כל עמא מודיי שאם יש ביניהן ממין שבעה עליו הוא מברך.** ר"ל כר' יהושע בן לוי דפלוגתתן במתניתין הוא רק דווקא בשדעתו לאכול פת דאז אינו מברך בסוף אבל יש בפלוגתא דמתניתין אופן שכל עמא מודיי שמברך על מין ז' והוא ע"כ בשאין דעתו לאכול פת ונמצא מוכח מזה כריב"ל דבדעתו לאכול פת אינו מברך ברכה אחרונה. ע"ז **אמר לו ר"ז ויאות כו' ולא מברכין לא בשיש בדעתו לאכול פת.** בתמיה:

לא בירך וכו'. כלומר וטעמא דר' יהושע בן לוי דאמר דלא יברך בסוף, כשדעתו לאכול פת אחריהם, משום דלענין ברכה דבסוף תשיב טפלה לפת, על דרך פירות הבאים בתוך הסעודה שלא ללפת בהם את הפת שאין טעונין ברכה לאחריהם, דאע"ג דלא תשיבי טפלה לגמרי כמו אם היה אוכלן עם הפת דהוו פטורין אף מברכה שלפניהם, מכל מקום תשיבי טפלה קצת שלא לברך אחריהם, משום דמסייעין לעורר תאות המאכל ולהרבותו, ואף פירות הללו שקודם סעודה מעוררין תאות המאכל ולהרבותו כן פי' הרשב"א בחידושיו (מא:): **הדא גריזמתה.** פירוש מאכל לופני" בלע"ז ובו תורמוסין ומיני הרבה, על דרך לגוז מטוגן בדבש שכתבו הפוסקים לגוז עיקר ועליו מברך: **על שם אל תגזול דל כי דל הוא.** דלא תימא כיון דתורמוס מין בזוי שאין עולה על שולחן מלכים כדאמר במסכת ע"ז (נט.) לא יקרא עיקר כלגוז וכדומה לו שבתוך הדבש. ואיידי דהזכיר עיקר וטפילה, מייתי הא דגריזמתה, אע"ג דלא דמיא לטפלה של מעלה דלא הויא אלא לענין שלאחריהם ולא לברכה שלפניהם: **עד כדון וכו'.** פסק התלמוד הוא דפסיק כר' יהושע בן לוי דלא פליגי רבנן דהלכתא כותייהו: **אלא בדעתו לאכול פת.** אחרי הפירות, אבל אין בדעתו לאכול פת מודו דמין שבעה עדיף. ומייתי תלמודא סייעתא להאי פסקא מהאי עובדא דמייתי ואזיל: **גמליאל זוגה.** חכם היה נהנה מיגיעו שהיה ספר, כמו ר' יצחק נפחא ר' יוחנן הסנדלר: **חמתהון וכו'.** דלא אומן אוכלין זיתים לפני סעודה והיו מברכין אחריהם קודם שיתחילו סעודה, ותמה עליהם וכי כן הדין לברך אחריהם, והרי ר' זעירא שלח שאילה זו לר' שמואל אם יש לברך אחריהם והורה לו בשם רב כהנא דלא, ואמ"כ דקדק ר' זעירא על הדבר שיפה הורה: **סלקין לריש ירחא.** בפ"ק דמגילה (ירושלמי ה"ל - ה.) אמרינן סעודת ראש חודש וסעודת פורים וכו', ופירש שהיו עושין סעודה כשהיו נכנסין לעבר החדש והטור (סי' תיט) והרוקח (סי' רכח) פירשו שמצוה לעשות סעודה בר"ח כמו במועד: **לא בשיש בדעתו וכו'.** כלומר, דכיון דראינו כשנכנסו שלא ברכו אחרי הענבים שאוכלין קודם הסעודה, ודאי משום דס"ל כר' יהושע בן לוי, דכיון דדעתו לאכול פת אחריהם אין טעונין ברכה, א"כ יש לנו [לומר] דלא לאפושי בפלוגתא, דלא פליגי רבנן ארבי יהודה אלא בהני פירות דקודם סעודה:

כהנא [בשם] ר' אבינא דהכל מודים בזה שאם יש ביניהם ממין שבעה שעליו הוא מברך כדלעיל, וכטעמא דפריש: **אמר ר' זעירא ויאות.** אחר שהשיב לו כן נזכר ר' זעירא מה שראה בעצמו ואמר שפיר קאמר ר' אבינא, וזהו ממה שאנו רואין לרבנן דסלקין לריש ירחא לקדש החודש ולוקחין ענבים ומברכין עליהן [בתחילה] ולא מברכין עליהן בסוף, ומאי טעמא לאו משום דשיש בדעתן לאכול פת, אלמא דברכת המזון פוטרת אף לדבריה הבאין לפני הסעודה מברכה שלאחריהם:

ר"ש סירילאו

גריזמתא. תורמוס בלשון ארמי, שאוכלין אותו בקיום סעודה: **מברך.** עליו לבסוף. ואפילו שאוכל פת פעמים עמו, אפילו הכי תורמוס תשיב עיקר, דכולי עלמא אוכלין אותו בקיום סעודה ומיוחד לכך, כדאמרינן לעיל בשמעתין (סה: ד"ה פליגא) דאע"ג דטורא נפשות רבות בעלמא רשות הויא, היכא דאכיבה חובה הויא, ותורמוס נמי כיון דשלקי ליה שבע זימנין בקדרה וטורחין עליו כל אותו טורח כדי לאוכלו בקיום סעודה, כדאיתא פ"ג דבילה (כה:), א"כ טפי תביב: **אל תגזול דל וגו'.** 'דל' קורין לתורמוס שקשה מיקרו כמו שקשה מיקרו של עני, ומ"מ אין לגזול ברכתו ממנו: **עד כדון אפילו בשיש בדעתו לאכול פת** עמו, כיון שאוכל התורמוס לפרפרת, משום הכי הוצרך ר' לוי לטעמא לברוכי עליה, דאי **אין בדעתו לאכול פת** מילתא דפשיטא היא דאייב, דלא דמי האי טורא נפשות רבות לבורא נפשות רבות בעלמא, ומהיכא תיסק אדעתין שלא לברך: **ונסבין זיתא.** לקיום סעודה, ואע"פ שלפעמים אכלו עמו פת, אפילו הכי בירך על הזית לבסוף: **ועבדין כדין.** בתמיהה, כיון שאכלא פת בהדיה: **אין בדעתו לאכול פת דכולי עלמא מודו וכו'.** אלא בית בדעתו לאכול פת פליגי, אלמא דאין אכילת פת לבסוף מבטל תשיבות הפרי: **ויאות.** כמתמיה על תירוץ רבי שמואל בר נחמן, וכי מתיישב הדבר לנו כן וללמוד מפלוגתא דר' יהודה ורבנן דבתחלת הסעודה לפירות קיום דסוף הסעודה, והלא יש לי מעשה בענין עצמו דרבנן סלקי לעיבור החדש ועושין לשם סעודה ואוכלין ענבים בקיום הסעודה, ובירכו עליהן בתחלה ולא בסוף, והטעם דכשבירכו בתחלה היה בדעתן לאכול פת עמהן, וכיון דלא משכו ידיהן מן הפת פטורים מלברך בסוף:

והתורמוס דל הוא שמתוך מרירותו אינו ראוי לאכילה עד שיבשלו ז' פעמים: **עד כדון בשיש בדעתו לאכול פת.** עד כאן לא אמרן דמברך על התורמוס אלא בשבדעתו לאכול פת שאינו צריך לברך על הגריזמתא בסוף: **לא היה בדעתו לאכול פת.** שצריך לברך ברכה מעין ג' על הגריזמתא משום המזונות צריך נמי לברך עליהן בתחילה: **חמתהון.** ראה לאילין דבית ר' ינאי: **נסבין זיתא** וכו'. והיו לוקחין זית קודם סעודה ומברכין לפניו ולאחריו: **ועבדין כדין.** בתמי' ומי עבדין כן לברך לאחריו קודם סעודה דכיון שמברך ברהמ"ז על הפת פוטר נמי הזית: **ר"ז שלח שאל וכו' כל עמא מודיי שאם יש ביניהן וכו'.** הא אמרינן לעיל דכו"ע מודיי שאם יש ביניהן מין שבעה עליו הוא מברך והא דפליגי במתני' היינו בשדעתו לאכול פת וטעמא כדאמרן דבכה"ג אינו מברך בסוף על הפירות אלמא ברהמ"ז פוטרתו והיינו דלא כדבית ר' ינאי: **ויאות.** שפיר הוא דקאמר שא"צ לברך בסוף: **מן מאן דאנן חמיין** וכו'. וממה שאנו רואים דרבנן עולין לאכול סעודת ר"ח ואוכלין ענבים ואינן מברכין לבסוף: **לא בשיש בדעתו לאכול פת.** לא משום שבדעתם לאכול פת בסוף ושמעינן דברהמ"ז פוטרתן:

תורה אור השלם

א) אַל תִּגְזָל דָּל כִּי דַל הוּא וְאַל תְּדַכֵּא עָנִי בַּשָּׁעַר: (משלי כב כב)

ביאור הגרח"ק

לא בירך נעשה טפילה. וקאמר דטעמא דר' בא שאם אתה אומר שאינו מברך בסוף אלא טפילה הוא לפת ופת פוטרתו א"כ א"צ לברך כלל אף בתחילה דהכי הוא דתנינן להלן: **ופוטר את הטפילה.** וס"ל דאפילו אוכל את הטפילה קודם לעיקר אינו מברך על הטפילה: **הדא גריזמתא.** הוא מאכל שהיו אוכלין קודם סעודה עשוי מתורמסין וממיני מאפה ומבעיא ליה על מה הוא מברך אם על התורמסין והמזונות טפילין להם או איפכא: **אל תגזול דל כי דל הוא.** והתורמוס דל הוא שמתוך מרירותו אינו ראוי לאכילה עד שיבשלו ז' פעמים: **עד כדון בשיש בדעתו לאכול פת.** עד כאן לא אמרן דמברך על התורמוס אלא בשבדעתו לאכול פת שאינו צריך לברך על הגריזמתא בסוף: **לא היה בדעתו לאכול פת.** שצריך לברך ברכה מעין ג' על הגריזמתא משום המזונות צריך נמי לברך עליהן בתחילה: **חמתהון.** ראה לאילין דבית ר' ינאי: **נסבין זיתא** וכו'. והיו לוקחין זית קודם סעודה ומברכין לפניו ולאחריו: **ועבדין כדין.** בתמי' ומי עבדין כן לברך לאחריו קודם סעודה דכיון שמברך ברהמ"ז על הפת פוטר נמי הזית: **ר"ז שלח שאל וכו' כל עמא מודיי שאם יש ביניהן וכו'.** הא אמרינן לעיל דכו"ע מודיי שאם יש ביניהן מין שבעה עליו הוא מברך והא דפליגי במתני' היינו בשדעתו לאכול פת וטעמא כדאמרן דבכה"ג אינו מברך בסוף על הפירות אלמא ברהמ"ז פוטרתו והיינו דלא כדבית ר' ינאי: **ויאות.** שפיר הוא דקאמר שא"צ לברך בסוף: **מן מאן דאנן חמיין** וכו'. וממה שאנו רואים דרבנן עולין לאכול סעודת ר"ח ואוכלין ענבים ואינן מברכין לבסוף: **לא בשיש בדעתו לאכול פת.** לא משום שבדעתם לאכול פת בסוף ושמעינן דברהמ"ז פוטרתן:

[מז: – ה"ד ה"ה]

היו לפניו מינין שבעה. הרכה מינין וכולן מין שבעה: תמן. בגבל אמרין (מא.): כל הקודם למקרא. במקרא (דברים ח ח) ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה וגו' הוא קודם לברכה: וכל הסמוך לארץ קודם לכל. וזית שהוא סמוך לארץ שני, הוא קודם לשעורה, שזה ראשון הוא לארץ וזה שני לארץ: מתני' פטר את היין שלאחר המזון. והני מילי בשבעות ויו"ט שרגילין לקבוע על היין לאחר המזון, והלכך כשבירך על היין שלפני המזון אדעתא דהכי בירך, אבל בשאר הימים שאין רגילין לקבוע עצמן על היין לאחר המזון אין היין שלפני המזון פוטר את היין שלאחר המזון. וכל לאחר המזון דתנן במתניתין היינו כמו שהיו רגילין שלאחר המזון היו מסלקין ידיהן מן הפת קודם שיברכו ברכת המזון: פרפרת. כל דבר שמלפפים בו את הפת כגון בשר ודגים ובילים קרוין פרפרת, ופעמים שהיו מביאין פרפראות קודם הסעודה להמשיך האכילה וחוזרים ומביאים פרפראות אחרות לאחר הסעודה אחר שמשכו ידיהם מן הפת. ואית דמפרשי פרפרת דמתניתין פת הנעומה בקערה שאין בה מראה לחם דמברכין עליה בורא מיני מזונות. והשתא ניחא דאינטריך לאשמועינן בירך על הפרפרת לא פטר את הפת, אע"ג דהיא נמי מין פת, אבל מעשה קדרה כגון הריפות וגרש כרמל וקמח שנתבשל במים כגון הלביבות וכיוצא בהן פטר הפרפרת אותן: בית שמאי. סברי כשם שהפרפרת לא פטר את הפת כך לא פטר מעשה קדרה. ואין הלכה כב"ש: גמ' לא תנינן אלא בירך על היין שלפני המזון. דוקא היין שלפני המזון הוא דפוטר את שלאחר המזון, דתרוייהו לשמות הן: אבל אם בירך וכו'. אם לא בא להס יין לפני המזון אלא בתוך המזון ובירך עליו אינו פוטר את היין שלאחר המזון מפני שאין דרך לשתות בתוך הסעודה אלא מעט כדי לשרות האכילה בתוך מעיו ואין ברכת היין שהוא לשרות פוטר את היין שהוא לשמות: תמן. בגבל אמרין (מב.) אפי' יין שלפני המזון אינו פוטר יין שלאחר המזון: והא תנינן. דפוטר: כהדין דשתי קונדיטון. מתניתין איירי בשותה יין קונדיטון והוא יין ודבש ופלפלין ושותין אותו לרפואה כגון אחר הקזת דם שאז הוא דרך לקבוע על היין והלכך הוא דפוטר: וחרנה. ואידך אמר דמתניתין איירי בהדין דשתי חמר בתר בילני. אחר המרחץ שג"כ מדרך לקבוע על היין אבל בלאו הכי אינו פוטר את היין שלאחר המזון:

פטר את היין שלאחר המזון, היינו יין ששותים אחר המזון ועדיין לא ברכו ברכת המזון, והוא הנקרא יין שלאחר המזון, אבל ברכו ברכת המזון לא נפטר לא שנא חול לא שנא שבת. עכ"ל:

ר"ש סיריליאו

כל הסמוך לארץ. כההוא דאמרינן בגמרא דילן (מא:) זה שני לארץ וזה חמישי לארץ: מתני' בירך על היין שלפני המזון. היכא דקבע סעודתו על היין מיירי, כגון בשבת וביום טוב דדרך לקדש על היין מקמי סעודה: פטר את היין שלאחר המזון. כלומר אף שלאחר המזון, וכל שכן של אמצע הסעודה בשעה שאוכלין עיקר הסעודה כגון בשר ודגים, אלא אפילו שכבר אכלו, אלא שאוכלין פירות ולחמניות אחר הסעודה ושותין יין, אף זה פטור מלברך עליו, ולאחר המזון דקאמר היינו אחר עיקר הסעודה, אבל לעולם קודם ברכת המזון הוי: בירך על הפרפרת. כגון בחופות שמביאין קודם הסעודה כדי להמשיך האכלה, מביאין פירות ופרפראות כגון דגים קטנים, וכל זה בלא פת: פטר. מלברך על הפרפרת שלאחר המזון. ואפי' אוכלין אותה בלא פת: והאי דתנן ברך על הפת פטר את הפרפרת. בפרפרת דבתוך הסעודה קאמר, דפרפרת טפל לפת ובירך על העיקר פטר את הטפל: ברך על הפרפרת לא פטר את הפת. דאין טפל פוטר את העיקר: מעשה קדרה. כגון מילקא טרגיס וטיסני וסלת. ומפרש בגמ' (לקמן מז:) דהכי קאמרי, אף בריאת היינו בירך על הפת, דיש לו כח לפת לפטור הפרפרת, אפילו הכי לא פטר את מעשה קדרה. והכי קתני בירך על הפת פטר את הפרפרת ואת מעשה קדרה וכדברי בית הלל, ובית שמאי אומרים כל פטר מעשה קדרה לא דתחלה ולא דאמצע. אבל בפרפרת א[דלאחר הסעודה כגון כיסנין דאחר המזון] טעונה ברכה לפניה ולאחריה לכולי עלמא. וטעמא דב"ש דס"ל כרבי זירא (גיטה מז.) דטפשא הוא מאן דאכיל נהמא בנהמא, ואשיבא מעשה קדרה עיקר ופת פרפרת, הילכך לא פטרה, וקיי"ל כבית הלל: גמ' אבל יין של תוך המזון. כיון דקודם המזון לא בירך עליו לא פטר את היין שלאחר המזון. וטעמא, דיין שבתוך המזון הוא לשרות אכילה שבמעיו, ולא חשיב לפטור את שלאחר המזון. ואקשינן בגמ' דילן (מא: מב.) יין נמי ניפטרייה פת, ומשני שאני יין הואיל וקובע ברכה לעצמו. ומשום הכי יין דלאחר המזון בעי ברכה, דהא פת לא פטר פרפרת דלאחר סעודה אם לא בירך עליה מקמי סעודה: קונדיטון. דבש יין ופלפלין, כך מפורש בפסיקתא [דרב כהנא (פיסקא יב אות ה ד"ה ר' אבון)]. [◦מתני' בקונדיטון], דכיון דמתוק הוא לא אסח דעתיה מיניה [◦ופטור], אבל בשאר יינות ס"ל לר' יהושע בן לוי דנמלך הוא, ומברך על כל כוס וכוס. והכי ס"ל לרב"ל בגמ' דילן (מב:), דמתני' מיתוקמא דוקא בשבתות וימים טובים דאדם קובע סעודתו על היין, אבל בחול לא. והכא מוקי לה אף בחול ובקונדיטון, וכולה חד טעמא הוא: בתר בי בני. אחר שיצא מבית המרחץ, והכי איתא נמי בגמ' דילן (שם):

א מיי' פ"ח מהלכות ברכות הלכה יג סמג עשין כז טוש"ע או"ח סימן ריח סעיף ד:

ב מיי' שם פ"ד הלכה יב סמג עשין כז טוש"ע או"ח סימן קעד סעיף ד:

ג סמג עשין כז טור או"ח סימן קעו:

ד ה מיי' שם הלכה ו סמג עשין כז טוש"ע או"ח סימן קעו סעיף ג:

ו [מיי' שם הלכה יב טור או"ח סימן קעד]:

ז מיי' שם סמג עשין כז טור או"ח סימן קעד:

ח ט מיי' שם סמג עשין כז:

י מיי' שם הלכה יב סמג עשין כז טוש"ע או"ח סימן קעד סעיף ג:

כ [מיי' שם הלכה יב טור או"ח סימן קעד]:

ל מיי' שם הלכה יג סמג עשין כז טוש"ע או"ח סימן קעד:

מ ברכות [מא.] מא: [ילקו"ש עקב תתנ]

נ) ברכות מב. **ג)** ברכות מב: **ד)** [ברכות שם] **ה)** עי' בעיון ערך בלני

שינויי נוסחאות

א] מינין שבעה. ברש"ס מינין הרבה ממין שבעה:

ב] חד אמר. כ"ה בכי"ר ובאו"ז (ח"א הל' סעודה קסב) וברש"ס. בכי"ל ובדפוסים ליתא:

ג] בהדין. בכי"ר ובד"א ודפ"ו בהדין. באו"ז (שם) ליתא:

ד] חמר בתר בילני. באו"ז (שם) חמרא בלני:

ה] בילני. ברש"ס בי בני:

הגהות הגר"א

[א] לכל. נמחק [דד"ק]:

[ב] בתר בילני. פי' אחר מרחץ דלא כהרא"פ (עיין בראש (סימן לב) בשם הגאונים) [דד"ק]:

הגהות וציונים

א. נוסף בכי"פ:

ביאור הגרח"ק

היו לפניו מינין שבעה. היו לפניו כמה מינין ממין שבעה: תמן. בבבל: כל הקודם למקרא. כל שנמנה קודם בפסוק הוא קודם לברכה: וכל הסמוך לארץ קודם לכל. ומשום דקרא הכי כתיב (דברים ח ח) ארץ חטה ושעורה וגו' ארץ זית שמן ודבש הפסיק במנין וכתב עוד ארץ והיינו דאמרן שכל הסמוך לארץ שני כגון זית קודם לשעורה אע"ג ששעורה קודם במנין לזית: מתני' בירך על היין שלפני המזון וכו'. נוהגין היו לשתות יין קודם אכילה וכן היו מביאין לפניהם פרפראות, היינו מיני מזונות להמשיך אכילה ואח"כ מביאין לפניהם השלחן ואוכלין הסעודה, ולאחר גמר הסעודה משהיו מסלקין השלחן היו שותים ואוכלים יין ופרפרת לקנוח סעודה, והיינו דאמר שאם בירך על היין שלפני המזון פטר את שלאחר המזון: בירך על הפת פטר את הפרפרת. שבתוך הסעודה: בש"א אף לא מעשה קדירה. הוא קמח מבושל במים כמו דייסא וכיו"ב שברכתן במ"מ, ואם בירך על הפרפרת אף מעשה קדירה לא פטר שהפרפרת אינו אלא לקנוח ומעשה קדירה לזון: גמ' אבל אם בירך על היין שבתוך המזון וכו'. שזה לשרות וזה לשתות שלא היו רגילין לשתות יין בתוך הסעודה אלא מעט לשרות האכילה במעיו: תמן. בבבל: בהדין דשתי קונדיטון. הוא יין מעורב בדבש שאדם קובע סעודתו עליו, ומתני' בכה"ג דכיון שכן פוטר את היין שלאחר המזון אבל בשותה יין סתם לא פטר: חמר בתר בילני. אחר שיוצא מבית המרחץ שהיו קובעין סעודה על היין:

מינים שבעה. מינים הרבה וכולן מין שבעה: הסמוך לארץ. היינו זית קודם לענבים, אף שענבים קודם במקרא זית קודם לארץ השני שהוא ראשון לארץ והוא שלישי לארץ ראשון: מתני' פרפרת. היינו כגון פת נעומה, ולאחר המזון היו הפרפראות מיני מתיקה ודקיקים דקים: אף לא מעשה הקדירה. מילקא טרגיס וטיסני: גמ' לא תנינן אלא בירך על שלפני המזון. כלומר לא שנו במתני' דיין פוטר את שלאחר המזון אלא ביין שלפני המזון הוא דפוטר את שלאחר המזון, אבל יין שבירך עליו בתוך המזון לא פטר את היין שלאחר המזון, וכגון שלא היה לו יין לפני המזון ובא לו בתוך המזון. וטעמא דמילתא, דהיין שלפני המזון ושלאחר המזון בא לתרוייהו לשתייה, משא"כ בתוך המזון בא לשרות אכילה בתוך מעיו ואינו אלא פרפרת, ואינו בדין שיהא יין בתוך המזון שהוא לשרות ולפטור יין שהוא לשתות: תמן אמרין. בגבל אמרו, אפילו יין שלפני המזון אינו פוטר שלאחר המזון, הואיל ואינא שהוא טובא בינתיים אסח דעתיה: רב הונא ור' יהושע בן לוי. מילתא כל אחד מיכון אחר: כהדין דשתי קונדיטון. ששתה לאחר המזון קונדיטון, והוא יין מעורב עם דבש ופלפלין, שלא בא אלא להטעים המאכל שאכל, או למשבק ליה טעם טוב ומתוק בפומיה. אי נמי ששותה יין מעט בתר בילני, והוא עשב מר כדי להטעים פומיה, אבל יין של שתיה לא פטר תנא דמתני':

[מז: מח. – ה"ה]

פת הבאה בכיסנין. דאינה באה להשביע כלל אלא לקנות סעודה. וכתב הרא"ש (סי' כו) דכתאנים וענבים חשובים, ואי באה בתוך הסעודה מברך לפניה בורא מיני מזונות ולא לאחריה, אבל רשב"א (מא: ד"ה שם אר"פ) כתב דבכלל פרפרת דמתניתין גם פת הבאה בכיסנין, ואם באה בתוך הסעודה אינה טעונה ברכה כלל לא לפניה ולא לאחריה, וכדתנן בירך על הפת פטר את הפרפרת וכדנכתוב לקמן בגמ', וכזה עדיפא מתאנים וענבים, וטעמא דמלתא, משום דפרפרת הויא פת, ואלו קבע עליה סעודה או דאכל מיניה כדי שאחריה קובעים עליו סעודה מברך עליה המוציא וג' ברכות, והילכך כל שבאה בתוך סעודה דין הוא שיפטור אותה ברכת הפת, אבל אם באה לאחר סעודה טעונה ברכה לפניה, משום דלאו למיזן אתיא אלא לקנות סעודה, וכדמוכחא מתני' דקתני בירך על הפרפרת שלפני המזון פטר את הפרפרת שלאחר המזון, דאלמא פת לא פטר פרפרת שלאחר המזון, דאי איתא למה לי פרפרת שלפני המזון למפטרייה, תפוק לי משום פת. ומיהו לאחריה אינה טעונה ברכה דברכת המזון פטר לה דאף היא נמי מזון הוא, ודין הוא שתהא ברכת מזון פוטרתה, מה שאין כן בתאנים וענבים, עכ"ל רשב"א. וכתב עוד דדין זה דלאחר המזון ליתא השתא, דבזמנן הוא דהוו מסלקין טבלא בגמר סעודה הוא דמשכחת לה לבתר סעודה דהיינו לאחר סילוק, אבל לדידן אע"ג דגמר לאכול כל היכא דמנחה תכא קמיה לא מסלק דעתיה ממיכלא וממשתיא, וכן כתבו בתוספות (מב. ד"ה אתכא) כדבריו, וכן כתב הרא"ש (סי' לא) ורוב הפוסקין דהשתא דין אחר סעודה כבתוך הסעודה: ולאחריה. כר' יוסי הגלילי. ולית הלכתא כוותיה אלא כרבנן דפליגי עליה דלאחריה אינה טעונה, ופלוגתייהו לקמן, כן כתב נמי רשב"א: ר' יוחנן. פליג נמי אדרב וס"ל דלאחריה אינה טעונה ברכה, דברכת מזון פוטרתה דהיא נמי מזון היא: **כשאכל מאותו המין באמצע המזון.** דמוכח דלמזון נמי מייתי לה, הלכך כי מייתי לאחר מזון לקיומו סעודה, ולכך מברך לפניה, ולאחריה מיהא אינה טעונה דאמרינן דלמזון נמי מציאה הלכך ברכת מזון פוטרה, או דילמא אף כשלא אכל מאותו המין באמצע המזון נמי פליג ר' יוחנן אדרב, וס"ל דלעולם אינה טעונה ברכה לאחריה: ה"ג **א"ר חנינא לוי בר סיסי וכו' אילן דנשייא.** בני ביתו של הנשיא: נקלווסין. מין פת הבאה בכיסנין היא: **אכל תמרים בפיסתיה.** כלומר, הביאו לו על שולחנו ללפת בהן פיתו: **א"ל רב חייא וכו'.** היה סבור שאוכלן לפני סעודה אחר ברכת המוציא, ויברך עליהם בתחלה ולא בסוף, כי כן הדין בין אוכלן לפני סעודתו או בתוך סעודתו: **פליג את על רבך.** וכי חולק אתה על רבך, רב שהוא רבו של [רב] הוצא דאמר לעיל דפת הבאה בכיסנין לאחר המזון טעונה ברכה לפניה ולאחריה, ואתה חולק דלאחריה לא בעיא ברכה דמזון היא, והוא הדין לתמרי דאינהו נמי זייני כדאיתא בבבלי (יב.), ולכך לא הקפדת להניחן לאחר מזון דאין ריוח בדבר, דאי כרבך סבירא לך, לרבות בברכות עדיף והיה לך להניחן אחר המזון קודם ברכת המזון ותרויהו שתברך גם בסוף: **אמר ליה רב הונא אינון עיקר נגיסתי.** אין לי מה לאכול עתה רק פת ותמרים דאפילו בתחלה אין הדין לברך עליהם כדתנן כל שהוא עיקר מברך על העיקר ופוטר את הטפילה, אבל ודאי אי היה לי עיקר סעודה אחרת לבסוף הייתי מניחן: **סלקן וכו'.** נאו לבית המשתה של ר' חנינא הענתותי: **נשבוק אולפנה.** נניח מה שלמדנו דהיא פלוגתא דרב ור' יוחנן אי יש לברך עליה בסוף אי לא, דיש להסתפק אי יימא כוותיה דר' יוחנן הלכה כר' יוחנן, או יימא כיון דאמר רב משמיה דרבי חייא איכא למימר דהלכה כר' חייא, הלכך לברר את ההלכה נבא אל הברייתא דפלוגתא דר' יוסי ורבנן היא, ופשיטא דיחיד ורבים הלכה כרבים, כן כתב הרשב"א (מא: ד"ה נמצא):

ר"ש סיריליאו

פת הבאה כיסנין. דדרכן היה להביא אחר הסעודה גלוסקין קטנים יבשים, וסתמן כמו חלאי זיתים כדאיתא בתרומות[א], ויזקוגו"ש בלע"ז, לקינוח הפה. וקרויין בלשון משנה (תרומות פ"ה מ"ה) ובלשון מקרא ניקודים, על שמנקדין אותן נקודות נקודות. וניקודים לספר יהושע (ט ה) תרגם יונתן כיסנין[ב]. וקסבר דפרפרת הוא ואינו בכלל פת דסעודה. ורבי יוחנן סבר דפת הוא, הילכך פת פוטרתן. ואיפסיקא הילכתא לקמן (בסמוך) כר' יוחנן: **כשאכל מן אותו המין באמצע המזון.** בענין דגלי אדעתיה דפת הויא ליה ולא פרפרת: ניקלווסין. מין תמרים חשובים מאד, וקרויין בלשון ארמי קורייטי כדאיתא בפ' (אין מעמידין) [לפני אידיהן (ע"ז יד:)]: **בתר מזוניה.** ואוכלן בלא פת: **פליג את על רבך.** דסברת דאפילו הניחן לאחר הסעודה אין מברך עליהן תחלה וסוף: **עיקר נגיסתי.** עיקר אכילתי, אבל אי הוה לי בשר לסעודתי פשיטא שהייתי מניחן לבסוף, והייתי מברך לפניהן ולאחריהם, ובאוכלן בלא פת: **נשבוק אולפנא.** פלוגתא דאמוראי דלא ידענן כמאן הילכתא:

פת הבאה כיסנין. שבאה עם הכיסנין, והן קליות שהיו רגילין לאכלן אחר הסעודה שיפיס לבב, ואוכלין עמהן פת הנעשית מקמח ושקדים ותבלין: **טעונה ברכה לפניה ולאחריה.** ואע"ג שלא בירך ברכת המזון מפני שהיא כדברים הבאים אחר הסעודה שלא מחמת הסעודה, ולא ברכת המוציא ולא ברכת המזון פוטרות אותה: ר' יוחנן פליג. וס"ל דאינה טעונה ברכה לפניה: **במה הוא פליג.** באיזה ענין הוא פליג אם דוקא בשאכל מאותו המין כל"ל, שנעשית הפת הבאה בכיסנין באמצע המזון ולהכי אין צריך ברכה לפניה דהוי כמו אותו המזון שבאמצע הסעודה דברכת הפת פוטרת אותו, או אפילו לא אכל בתחילה מאותו המין פליג ר' יוחנן: **א"ל אפילו לא אכל וכו'.** וכן כי אתא ר' חגי אמר בשם ר' זעירא הכי איבא דר' יוחנן: ר' חנינא בר סיסי הוון אילין דנשייא משלחין ליה ניקלווסין. כך ראיתי בערוך (ערך ניקלווס) ולא גרסינן אמר. ניקלווסין הוא דבר חשובות כענין דאמרינן בפ"ק דע"ז (יג:) דקל טב וחלב ונקליפס. וכששלחו לו מביתו הנשיא אלו הדברים שהן כפת הבאה בכיסנין והביאו לו בתוך הסעודה, הנה אותן לאחר סעודתו כדי לברך לפניהן ולאחריהן: **אכל תמרין עם פיסתיה.** עם תחיכה לחם שלו שלא יצטרך לברך על התמרים: **פליג את על רבך.** רב דקאמרת לעיל משמיה בשם ר' חייא רבא דדברים כאלו טעונין ברכה לפניהם ולאחריהם, והיה לך להניח אותן אחר סעודתך כדי לקיים דברי רבך: **אינון אינון עיקר נגיסתי.** הן הן עיקר סעודתי שאני אוכל אותם עם הפת. נגיסה מלשון נשיכה ואכילה, ובפ"ג דטבול יום (מ"ו) טהור שנגס מן האוכל: למישתיתיה. לסעודת המשתה של רבי חנינא ענתנייה: אמרין נישבוק אולפנה. נניח סברת אמוראין שהן בעלי התלמוד ונבוא לפסוק לן למתניתה דתני בתוספתא פ"ה (ה"ג) ר' מונא אמר משום ר' יודה פת הבאה בכיסנין וכו': **אמרי.** שאר החברים דלא היא, מכיון דהאי ברייתא יחידאה היא ורבנן דלעיל פליגי כדר' אמי אמר ר' יוחנן, נעביד אנן כאלו רבנן*:

ר' חלבו רב הונא רב בשם ר' חייא רובא פת הבאה כיסנין [ג]אחר המזון טעונה ברכה לפניה [ד]ולאחריה. אמר ר' אמי ר' יוחנן פליג. אמר ר' מנא לר' חזקיה במה הוא פליג [א]כשאכל מאותו (המזון) [א ב][המין] באמצע המזון. אמר ליה אפילו לא אכל מאותו המין באמצע המזון. [ג]אתא ר' חגי בשם ר' זעירא אפילו לא אכל מאותו המין באמצע המזון. [ב ד]אמר ר' חנינא בר סיסי הוון אילין דנשייא משלחין ליה [ה]ניקלווסין והוה שבק לון בתר מזוניה ומברך עליהן תחילה וסוף. [א]רב חונה אכל תמרין [ז]עם [ח]פיסתיה. אמר ליה רב חייא בר אשי פליג את [ט]על רבך שובקין בתר מזונך ואת מברך עליהן תחילה וסוף. אמר ליה [י]איגין אנין [כ]עיקר [ל]נגיסתי. ר' יונה ור' יוסי סלקון למישתיתיה דרבי חנינא ענתנייה. אפיק קומיהון פת הבאה בכיסנין לאחר המזון. אמרין נישבוק אולפנה וניתי לן למתניתה דתני [מ]ר' מנא אמר משום ר' יודה [נ]שאמר משום ר' יוסי הגלילי פת הבאה בכיסנין לאחר המזון טעונה ברכה לפניה ולאחריה. אמרי מכיון [נ](דהן) [ס](דהוא) יחידיי ורבנן פליגין עלוי נעביד כרבנן:

מהר"א פולדא

פת הבאה בכיסנין. עושים כיס מעיסה, וממלאים בתוכו מיני ממתיקה ושקדים, אי נמי קליות שיפין לבב: **טעונה ברכה לפניה ולאחריה.** ואין ברכת הפת פוטרו מברכה שלפניה, וברכת המזון מלאחריה, משום דהו"ל כדברים הבאים לאחר המזון בתוך המזון אסת דעתיה מייתי, וזה נמי בא לאחר המזון בתוך המזון, לכך צריך נמי לברך תחילה וסוף: **במה הוא פליג.** אם כשאכל נמי מאותו מזון באמצע המזון, או אפילו כשלא אכל מאותו המזון באמצע המזון: **ר' חנינא בר סיסי.** היו אותן של בית הנשיא משלחים ליה ניקלווסין, והוא מין פירות: **והוה שבק לון.** והניח אותן עד אחר המזון בתוך המזון וכו': **תמרים עם פפתיה.** אוכל תמרים עם לחם ולא היה מברך עליהן, שהפת וברכת המזון פוטרן: **וכי פליג אתה על רבך.** שהוא רב, אלא הניחן לאחר המזון בתוך המזון, וצריך עליהן תחילה וסוף כמו שאמר רב בפת הבאה בכיסנין: **עיקר נגיסתי.** עיקר אכילתי. **נגיסתי,** לעשתי: **למשתיתיה.** למשתה שלו: **נשבוק אולפנא.** נניח השתא לימודנו, ונילך ללמוד משניות וברייתות והלכות דלריכות לנו השתא: **מכיון דהן יחידיי.** הוא ובלשון יחיד נשנה ברייתא זאת בשם ר' יהודה משום ר' יוסי הגלילי, ס"מ רבנן פליגי עליה, ונעביד כרבנן ולא מברכין:

שינויי נוסחאות

א] **כשאכל.** ברשב"א (מא:) **א"ל בשאכל:**
ב] **המין.** כ"ה בכי"ר וברשב"א (שם) וברש"ס ובד"א וסמוך בגמ'. בכי"ל ובדפ"ר **המזון:**
ג] **אתא ר' חגי בשם ר' זעירא.** ברש"ס **וכן כי אתא ר' חגי בשם ר' זעירא אמר:**
ד] **אמר.** בכי"ר ובערוך (ערך נקלווס) ובד"א ליתא. ועיין חרדים ופנ"מ מה שהגיהו בזה:
ה] **עם.** ברבינו יונה (כט: מהה"ר) **על,** ועיין בביאור הגר"א (או"ח קצז ס"ג):
ו] **פיסתיה.** בתשב"ץ קטן (שכב) **פת:**
ז] **על רבך שובקין בתר מזונך.** בתשב"ץ קטן (שם) **על רבך רבך שבקן בתר מזוניה:**
ח] **איגין אנין.** בד"א **אילין אינון:**
ט] **שאמר משום ר' יוסי הגלילי.** בתוספתא (פ"ה הי"ג) ליתא:
י] **דהוא.** כ"ה בכי"ר וכעי"ז ברש"ס. בכי"ל וד"ו **דהן:**

הגהות הגר"א

[א] **ר' חונה.** [בדפ"א הגירסא ר' חנא והגר"א הגיה ד]צ"ל ר' **הונא.** וכ"ה ברא"ש (סימן כח) ובתלמידי רבינו יונה (סימן קנב) [דד"ל]:
[ב] **נגיסתי.** בדפ"א הגירסא גניסתי והגר"א הגיה כלפנינו. (וכ"ה בתלמידי רבינו יונה (סימן קנב)) [דד"ל]:
[ג] **דהן.** צ"ל **דהוא** [דד"ל]:

הגהות הגרח"ק

(א) **המין.** כצ"ל [ש"נ]:
(ב) **אמר.** לא גרסינן [ש"נ]:

הגהות וציונים

א. עיי"ש פ"ה ה"א – מה: דאיתא חציי ביצים וצ"ע:
ב. עיין בערוך ערך כסן א' (מגיה וילנא):

ביאור הגרח"ק

פת הבאה כיסנין. הבאה לקנוח והוא מיני מזונות: **טעונה ברכה לפניה ולאחריה.** ואפילו אכלה קודם ברהמ"ז כיון שאינה באה מחמת הסעודה: **ר' יוחנן פליג.** וס"ל דאפילו לפניה אינה טעונה ברכה: **כשאכל מאותו המין באמצע המזון.** דכיון שזה שאכל באמצע המזון לא בירך עליו שהפת פוטרתו אף זה שאחר המזון נגרר אחריו: **א"ל אפילו לא אכל וכו'.** שלעולם הפת פוטרתו: **הוו אילין דנשייא וכו'.** היו שולחין לו מבית הנשיא תמרים והניחן לאחר המזון ובירך עליהן תחלה וסוף כיון שאינן באין מחמת הסעודה: **אכל תמרין עם פיסתיה.** אכל תמרים עם פת וקס"ד דמשום שהיה מסופק

א טוש"ע או"ח סימן קעז סעיף ג:

בברכה אכלו בתוך הסעודה דבכה"ג אינו מברך שהוא טפל: **פליג את על רבך.** וכי חולק אתה על רבך היינו ר' חנינא תהא אף אתה מניחן אחר המזון ותברך עליהן תחילה וסוף: **איגין איגין עיקר נגיסתי.** לאו משום ברכה אני עושה כן אלא שזה עיקר אכילתי: **סלקון למישתיתיה וכו'.** עלו לסעודת המשתה של ר' חנינא מענתנייה: **נשבוק אולפנא וניתי לן למתניתה.** נניח גמרא שלמדנו ונביא ראיה מברייתא: **אמרי מכיון דהן יחידיי וכו'.** מכיון דר' יוסי הגלילי יחידאה הוא ורבנן פליגי עליה נעביד כרבנן שלא לברך עליהן:

אהן. מי שאכל גריזמי היא גריזמתא שהוזכר בהלכה לעיל (ה"ד - סו.), והיא עשויה מהרכה מיני תבשיל: וסלית. ומיני מאכלים שנעשים מסולת. ונקרא מעשה קדרה: **אע"ג דהוא מברך על גריזמתא בסופה.** והוא הדין בברכה שלפניה, **לא פטרה סולתא,** כדמסיק דאם בירך על הפרפרת לא פטר למעשה קדירה. והא דקאמר בסופה לאשמועינן דטעונה ברכה אחרונה משום דהיא באה לאחר הסעודה לאחר שמשכו ידיהם מן הפת והלכך טעונה ברכה אף לאחריה, וכדאמרינן לעיל (שם) דאם לא היה בדעתו לאכול פת לא בדא אמרו דמברך על התורמוסא שבגריזמתא אלא על המין ז' שבתוכה משום דבכהאי גוונא צריך גם ברכה אחרונה, וכדפרישית שם: מה בבית שמאי. בתמיה דקאמר אף לא מעשה קדירה. וקס"ד דבית שמאי אסיפא פליגי, דקתני בירך על הפרפרת לא פטר את הפת ואת מעשה קדירה, ואע"פ שאין בדעתו לאכול פת אלא מברך בסוף על גריזמתה דבכה"ג שנינו לעיל הל"ד שמברך עליה במ"מ אפ"ה לא פטר את הסלית וחזור ומברך עלי': **דב"ש אומר אף לא מעשה קדירה.** וקס"ד דב"ש אסיפא קאי דתנן בירך על הפרפרת לא פטר את הפת ועלה הוא דאמרי ב"ש לא מיבעיא דאת הפת אינו פוטר אלא אף מעשה קדירה אינו פוטר וב"ה פליגי עלי' וס"ל דפטר מעשה קדירה והיינו דמתמה עלי' מה כב"ש את עביד: **דברי הכל היא.** משום דב"ש אריש קאי דתנן בירך וכו': **כדברי ב"ה.** זו דברי ב"ה: **ב"ש אומרים לא פטר את מעשה קדירה.** בירך על הפת לא מיבעיא דלא פטר פרפרת שהוא לקנוח אלא אפי' מעשה קדירה שהוא לזון לא פטר: **מהו מברכה על סולתא בסופא.** מהו שיברך ברכה מעין ג' על הסולת או נימא דברהמ"ז שמברך על הפת פוטרתו: **צריך לברך בסוף.** ולא דמי לגריזמתא דאמרינן לעיל שאינו מברך בסוף סולת שאני שהוא יותר לזון ויותר קובע סעודתו עליה הלכך אינה טפלה למזון שלאחריו, או יש לפ' דמיבעיא לי' כיון דלעיל הל"ד (סה:) פליגי בה אמוראי מיבע"ל הלכה כמי ופשט הלכה כר' בא שצריך לברך בסוף: **מתני' היו יושבין.** ואוכלין: **כל אחד ואחד מברך לעצמו.** שאין א' מברך לכולם אלא אם הסבו כדלהלן דאיכא קביעות סעודה:

א מיי' פ"ד מהלכות ברכות הלכה ו [ועיין לח"מ] סמג עשין כז טוש"ע או"ח סימן קעו סעיף ג:

ב ג מיי' שם סמג שם טוש"ע או"ח סימן קעו סעיף ג:

ד מיי' שם פ"ג הלכה יב סמג שם טוש"ע או"ח סימן קסז סעיף יא וסימן ריג סעיף ג:

שינויי נוסחאות

א) **בר'** יהושע. בכי"ר בר הושעיה:

ב) **וסלית.** בכי"ר וברש"ס וסולת:

הגהות הגר"א

[א] יהושע. צ"ל אושעיא [רד"ל]:

ביאור הגרח"ק

אהן דאכל גריזמי וסלית. זה שאוכל גריזמתא הוא תורמסין עם מיני מזונות וסלית הוא מעשה קדירה: **אע"ג דהוא מברך על גריזמתה בסופה.** אע"פ שאין בדעתו לאכול פת אלא מברך בסוף על גריזמתה דבכה"ג שנינו לעיל הל"ד שמברך עליה במ"מ אפ"ה לא פטר את הסלית וחזור ומברך עלי': **דב"ש אומר אף לא מעשה קדירה.** וקס"ד דב"ש אסיפא קאי דתנן בירך על הפרפרת לא פטר את הפת ועלה הוא דאמרי ב"ש לא מיבעיא דאת הפת אינו פוטר אלא אף מעשה קדירה אינו פוטר וב"ה פליגי עלי' וס"ל דפטר מעשה קדירה והיינו דמתמה עלי' מה כב"ש את עביד: **דברי הכל היא.** משום דב"ש אריש קאי דתנן בירך וכו': **כדברי ב"ה.** זו דברי ב"ה: **ב"ש אומרים לא פטר את מעשה קדירה.** בירך על הפת לא מיבעיא דלא פטר פרפרת שהוא לקנוח אלא אפי' מעשה קדירה שהוא לזון לא פטר: **מהו מברכה על סולתא בסופא.** מהו שיברך ברכה מעין ג' על הסולת או נימא דברהמ"ז שמברך על הפת פוטרתו: **צריך לברך בסוף.** ולא דמי לגריזמתא דאמרינן לעיל שאינו מברך בסוף סולת שאני שהוא יותר לזון ויותר קובע סעודתו עליה הלכך אינה טפלה למזון שלאחריו, או יש לפ' דמיבעיא לי' כיון דלעיל הל"ד (סה:) פליגי בה אמוראי מיבע"ל הלכה כמי ופשט הלכה כר' בא שצריך לברך בסוף: **מתני' היו יושבין.** ואוכלין: **כל אחד ואחד מברך לעצמו.** שאין א' מברך לכולם אלא אם הסבו כדלהלן דאיכא קביעות סעודה:

[ואף לא מעשה קדירה:] אמר ר' מרינוס אהן דאכל גריזמי [ב]וסלית אף על גב דהוא מברך על גריזמתה בסופה לא פטר סולתא. מה בבית שמאי אומרים אף לא מעשה קדירה. אמר ר' יוסי הכל היא בירך על הפת פטר את הפרפרת ואת מעשה קדירה כדברי בית הלל בית שמאי אומרים לא מח: פטר את מעשה קדירה אבל אם בירך על הפרפרת תחילה כל עמא מודוי דלא פטר את הפת ולא מעשה קדירה. ר' אבא בריה דרב פפי בעי אהן דאכל סולת ובדעתיה מיכול פיתא מהו מברכה על סולתא בסופא. רבנן דקיסרין פשטין לה צריך לברך בסוף: **הלכה ו מתני' היו יושבין כל אחד ואחד מברך לעצמו כל אחד ואחד מברך לכולן.**

גריזמי. מין פת הבאה בכיסנין: סולת. סולת מבושל שברכתו נמי בורא מיני מזונות: **בסופה לא פטר סולתא.** כלומר, לבסוף כשבא לאכול הסולת צריך [לברך] בורא מיני מזונות דלא פטר ליה פת הבאה בכיסנין אף על פי שברכתן שוה. ופריך תלמודא מה בבית שמאי. בתמיה, וכי שביק ר' יהושע בית הלל ועביד כבית שמאי, והא קיימא לן (בבלי לו:) ב"ש במקום ב"ה אינה משנה: דב"ש אומר אף לא מעשה קדירה. וקס"ד דבית שמאי אסיפא פליגי, דקתני בירך על הפרפרת דהיינו פת הבאה בכיסנין כדפרישנא בתמני' לא פטר את הפת, פת הוא דלא פטרה שברכתו המוצא אבל מעשה קדירה כיון דברכתן נמי בורא מיני מזונות פטר, ואתו בית שמאי למימר דאפילו מעשה קדירה נמי לא פטר: **א"ר יוסי וכו'.** כלומר לאו אסיפא פליגי ב"ש, דודאי כי אמרי בית הלל על הפרפרת לא פטר את הפת לא משום דברכתו המוצא אלא משום דחשוב מזון טפי מפרפרת, והוא הדין דלא פטר נמי מעשה קדירה דהיא נמי חשיב מזון טפי מפרפרת, אלא אריש פליגי דקתני בירך על הפת פטר את הפרפרת וכ"ש מעשה קדירה דחשיב מזון טפי מפרפרת ודמיא לפת ממש, ואתו למימר לא מבעיא פרפרת דלא פטר ליה פת אלא אפילו מעשה קדירה נמי לא פטר: **אבל אם בירך על הפרפרת תחילה.** ומיידי דתני ריש"א פת ופרפרת תנא סיפא פת ופרפרת, אבל ודאי דהוה ליה למיתני על הפרפרת לא פטר מעשה קדירה דהוי רבותא טפי. וכתב רשב"א (מב: ד"ה א"ל) דהיינו בתתם, אבל אם כיון כשבירך על הפרפרת לפטור מעשה קדירה ודאי פטר, והוא הדין אם כיון בברכת מעשה קדירה לפטור הפרפרת כיון דברכותיהן שוות. ופסק הוא ז"ל על פי הבבלי, דבתתם פרפרת פטר מעשה קדירה דפרפרת חשיב כפת והרי פת פוטר בתתם מעשה קדירה, אבל מעשה קדירה לא חשיב כפת ולא פטר בתתם את הפרפרת, אבל אם כיון פוטרו כיון דברכותיהן שוות: **ר' אבא בעי אהן דאכל וכו'.** כדפרישית לעיל בשם רשב"א, לפי שפירות הבאים בתוך הסעודה שלא נלפת בהם את הפת טעונין ברכה לפניהם ולא לאחריהם, והבאים לאחר הסעודה טעונין ברכה גם לאחריהם, יש לספק בפירות הבאים לפני סעודה קודם נטילת ידים, מי אמרינן כפירות הבאים לאחר הסעודה דמי וטעונין ברכה לאחריהם, או דילמא כבאים בתוך הסעודה הם דאין טעונין לאחריהם, דלהכי הבאים בתוך ולא בסוף לעורר תאות המאכל ולהרבות, הכי נמי הבאים לפני המזון מעוררין ומרבין: **סלת.** לאו דוקא נקט סלת, אלא הוא הדין לכל הפירות הבאים לפני המזון: **רבנן דקיסרין פשטין וכו'.** וכן פסק הרשב"א (מא: ד"ה אר"פ), ודלא כמאן דאמר לעיל (ה"ד - סה:) עלה דמתני' דהיו לפנין מינין הרבה וכו' דאין צריך לברך בסוף דכפירות הבאים בתמצע הם, אלא הא דרבנן עיקר וסברא הוא דכל שבא קודם סעודה אינו בכלל סעודה. **מתני' היו יושבין לאכול כל אחד ואחד מברך לעצמו.** ישבו סתם בלא שהסכימו תחילה לישב לאכול יחד, הא הסכימו ישבתם הוי קבע כהסיבו: **הסיבו.** דרכן היה לישב בהסיבה על המיטות על לידן השמאלי ואוכלין ושותין בהסיבה. ואומרים בגמרא (מב:) דאם היו הולכין בדרך ואמרו נזול ניכול ונמצא בדוכתא פלן כהסיבו דמי, והוא הדין אם אמרו נשב לאכול כאן. ומתני' בין בהמוצא בין בברכת מזון מיירי, בהמוצא אפילו בשנים אחד מברך ואחד יוצא דוקא בהסיבה, דהא דקי"ל (ר"ה כט.) בברכת הנהנין אם לא יצא מוציא, בהסיבו דוקא הוא, הא לאו הכי אפי' שמע הברכה גם ענה אמן לא יצא. והאידנא דאין נוהגין לאכול בהסיבה, ישיבה שלנו על השולחן כהסיבה דידהו, אבל אם אוכלין עומדין או הולכין כל אחד מברך לעצמו:

ר"ש סיריליאו

גריזמי. תורמוסין: **וסלת.** מעשה קדרה: מה בב"ש. דקסבר דפליגי אביך על הפרפרת לא פטר את הפת, דסברי ב"ה דפת הוא דלא פטר אבל מעשה קדרה פטר, והך גריזמי וסלת פרפרת ומעשה קדרה הוו. ומשני דבית שמאי פליגי אריש"א ברך על הפת פטר את הפרפרת, אבל סיפא דקתני בירך על הפרפרת לא פטר את הפת אגב ריש"א נקטה, דהוא הדין דלא פטר נמי מעשה קדרה לגולי עלמא: **ובדעתיה מיכול פיתא.** ומלך לאכול פת: **צריך לברך לבסוף.** דכיון דנתחייב נתחייב: **מתני' היו יושבין.** שלא בהסיבה, שדרכן היה כשאוכלין סעודת קבע מציעין מטות על הארץ, ומטין [°עצמן] על לדיהן השמאלית על המטות, ואוכלין ושותין בהסיבה, והני הואיל והיו יושבין שלא בהסיבה, כל אחד מברך לעצמו, דלא קבעה ישיבה שלא הסיבה הוא דקבעה. ובגמ' דילן (מב:) מפרש דעיקר טעמא דמתני' היינו משום דהיו יושבין למילתא אחריתי ולא לסעודה, ומשום הכי לא הויא קביעות, אבל אם אמרו ׳נשב לאכול׳ בישיבה לחוד סגי נמי, ואע"ג דליכא הסיבה הויא קביעות. ובמסיבה נמי (°בעינן דהסיבו) [°היינו דמהניא היכא דהסיבו] בכוונה לכך, ומשום הכי תני הסיבו ולא תני היו מסובין. ובברייתא משמע דבברכה לאשורה מיירי מתני', דמהניא הסיבה בין לברכת היין בין לברכת המוצא, והכי איתא לה לר' יוחנן בגמ' דילן (מג.). ועוד משמע התם דאפילו לגבי ברכת המזון הסיבה קבעה [כדאיתא בתלמידי דרב (מב:)]. [°ונותנין כבוד לגבבד שבהן כגון כהן או תלמיד חכם] (כדאיתא בתלמידי דרב):

ו) ע' ערוך ערך סלת וע"ע **ז)** [לעיל ה"ד - סה:] **ח)** בכרכות מב. ושם ע"ב [ועי' לקמן פ"ז ה"ד - עו: ותוספתא פ"ה הכ"ד]

מהר"א פולדא

אהן דאכל גריזמי. מיינו הרבה מעורבים: **סולת.** קליות וסלית היינו מאכל מן קליות, ודומה למעשה קדירה: **לא פטר סלית.** כבית שמאי, בירך על הפרפרת לא פטר מעשה קדירה: **מה בבית שמאי.** בתמיה, וכי ס"ל כב"ש במקום ב"ה: **דברי הכל היא.** דב"ש לא קאי אסיפא, דמתני' דהתם ב"ה נמי מודה, אלא אריש, אם בירך על הפת פטר את הפרפרת ואת מעשה קדירה, ועל זה פליגי ב"ש דלא פטר מעשה קדירה בפת, והכי קאמרי לא מבעיא פרפרת דלא, אלא אף מעשה קדירה: **צריך לברך בסופה.** שאין דרך סולת לאכול עם פת, ולא גריר בתר פת כמו מיני פירות דמתני' דלעיל, ואפי' כר' יהושע בן לוי נמי אתיא: **מתני' היו יושבים.** בלא הסיבה, דאז אין כאן קביעות לסעודה בלא הסיבה:

רידב"ז

אמר מרינוס בי ר' יהושע אהן דאכל גריזמי וסולת. פי' תבשיל ומעשה קדירה **אע"ג דהוא מברך על גריזמתא** דהוא תבשיל לא פטר מעשה קדירה ופריך הגמ' **מה בבית שמאי דב"ש אומר אף לא מעשה** קדירה וקס"ד דבית שמאי פליגי אסיפא וכן איתא בבבלי דף מב ע"ב לאיבעיא דלא איפשיטא אם ב"ש אריש קאי או אסיפא. אריש קאי והכי קאמר ת"ק בירך על הפת פטר את הפרפרת וכל שכן מעשה קדירה ואתי ב"ש למימר לא מיבעיא פרפרת דלא פטרה להו פת אלא אפילו מעשה קדירה נמי לא פטרה או דלמא אסיפא פליגי דקתני בירך על הפרפרת לא פטר את הפת פת הוא דלא פטרה אבל מעשה קדירה פטר ואתו ב"ש למימר דאפילו מעשה קדירה נמי לא פטר תיקו. וע"ז אמר לו ר' יוסי דפשיטא דקאי ב"ש אריש דוקא ופרפרת אינו פוטרת למעשה קדירה לדברי הכל וב"ש אריש קאי וה"ק **בירך על הפת פטר את הפרפרת ואת מעשה** קדירה ר"ל כל שכן מעשה קדירה **כדברי ב"ה ב"ש אומרים לא פטר את מעשה קדירה אבל אם בירך על הפרפרת תחלה כו"ע מודיי דלא פטר את הפת ולא מעשה קדירה** והאיבעיא דבבלי נפשוט בירושלמי:

Dirshu
דרשו ד' ועוזו
קרן עולמית לחיזוק
ועידוד לימוד התורה

קנין ירושלמי

תכנית לימוד ע"ס
לימוד הדף היומי
בתלמוד הירושלמי

לוח לשנת תשפ"ג

יום	תאריך	הספק
שני	כ' חשון	ברכות א
שלישי	כ"א חשון	ברכות ב
רביעי	כ"ב חשון	ברכות ג
חמישי	כ"ג חשון	ברכות ד
שישי	כ"ד חשון	ברכות ה
שבת	כ"ה חשון	ברכות ו
ראשון	כ"ו חשון	ברכות ז
שני	כ"ז חשון	ברכות ח
שלישי	כ"ח חשון	ברכות ט
רביעי	כ"ט חשון	ברכות י
חמישי	ל' חשון	ברכות יא
שישי	א' כסלו	ברכות יב
מבחן מס' 1 - א' כסלו פר' תולדות ברכות דף א - יא:		
שבת	ב' כסלו	ברכות יג
ראשון	ג' כסלו	ברכות יד
שני	ד' כסלו	ברכות טו
שלישי	ה' כסלו	ברכות טז
רביעי	ו' כסלו	ברכות יז
חמישי	ז' כסלו	ברכות יח
שישי	ח' כסלו	ברכות יט
שבת	ט' כסלו	ברכות כ
ראשון	י' כסלו	ברכות כא
שני	י"א כסלו	ברכות כב
שלישי	י"ב כסלו	ברכות כג
רביעי	י"ג כסלו	ברכות כד
חמישי	י"ד כסלו	ברכות כה
שישי	ט"ו כסלו	ברכות כו
שבת	ט"ז כסלו	ברכות כז
ראשון	י"ז כסלו	ברכות כח
שני	י"ח כסלו	ברכות כט
שלישי	י"ט כסלו	ברכות ל
רביעי	כ' כסלו	ברכות לא
חמישי	כ"א כסלו	ברכות לב
שישי	כ"ב כסלו	ברכות לג
שבת	כ"ג כסלו	ברכות לד
ראשון	כ"ד כסלו	ברכות לה
שני	כ"ה כסלו	ברכות לו
שלישי	כ"ו כסלו	ברכות לז
רביעי	כ"ז כסלו	ברכות לח
חמישי	כ"ח כסלו	ברכות לט
שישי	כ"ט כסלו	ברכות מ

יום	תאריך	הספק
מבחן מס' 2 - כ"ט כסלו פר' מקץ ברכות יב. - לט:		
שבת	ל' כסלו	ברכות מא
ראשון	א' טבת	ברכות מב
שני	ב' טבת	ברכות מג
שלישי	ג' טבת	ברכות מד
רביעי	ד' טבת	ברכות מה
חמישי	ה' טבת	ברכות מו
שישי	ו' טבת	ברכות מז
שבת	ז' טבת	ברכות מח
ראשון	ח' טבת	ברכות מט
שני	ט' טבת	ברכות נ
שלישי	י' טבת	ברכות נא
רביעי	י"א טבת	ברכות נב
חמישי	י"ב טבת	ברכות נג
שישי	י"ג טבת	ברכות נד
שבת	י"ד טבת	ברכות נה
ראשון	ט"ו טבת	ברכות נו
שני	ט"ז טבת	ברכות נז
שלישי	י"ז טבת	ברכות נח
רביעי	י"ח טבת	ברכות נט
חמישי	י"ט טבת	ברכות ס
שישי	כ' טבת	ברכות סא
שבת	כ"א טבת	ברכות סב
ראשון	כ"ב טבת	ברכות סג
שני	כ"ג טבת	ברכות סד
שלישי	כ"ד טבת	ברכות סה
רביעי	כ"ה טבת	ברכות סו
חמישי	כ"ו טבת	ברכות סז
שישי	כ"ז טבת	ברכות סח
מבחן מס' 3 - כ"ז טבת פר' וארא ברכות מ. - סז:		
שבת	כ"ח טבת	ברכות סט
ראשון	כ"ט טבת	ברכות ע
שני	א' שבט	ברכות עא
שלישי	ב' שבט	ברכות עב
רביעי	ג' שבט	ברכות עג
חמישי	ד' שבט	ברכות עד
שישי	ה' שבט	ברכות עה
שבת	ו' שבט	ברכות עו
ראשון	ז' שבט	ברכות עז
שני	ח' שבט	ברכות עח

יום	תאריך	הספק
שלישי	ט' שבט	ברכות עט
רביעי	י' שבט	ברכות פ
חמישי	י"א שבט	ברכות פא
שישי	י"ב שבט	ברכות פב
שבת	י"ג שבט	ברכות פג
ראשון	י"ד שבט	ברכות פד
שני	ט"ו שבט	ברכות פה
שלישי	ט"ז שבט	ברכות פו
רביעי	י"ז שבט	ברכות פז
חמישי	י"ח שבט	ברכות פח
שישי	י"ט שבט	ברכות פט
שבת	כ' שבט	ברכות צ
ראשון	כ"א שבט	ברכות צא
שני	כ"ב שבט	ברכות צב
שלישי	כ"ג שבט	ברכות צג
רביעי	כ"ד שבט	ברכות צד
חמישי	כ"ה שבט	פאה א
שישי	כ"ו שבט	פאה ב
מבחן מס' 4 - כ"ו שבט פר' משפטים ברכות סח. - פאה א:		
שבת	כ"ז שבט	פאה ג
ראשון	כ"ח שבט	פאה ד
שני	כ"ט שבט	פאה ה
שלישי	ל' שבט	פאה ו
רביעי	א' אדר	פאה ז
חמישי	ב' אדר	פאה ח
שישי	ג' אדר	פאה ט
שבת	ד' אדר	פאה י
ראשון	ה' אדר	פאה יא
שני	ו' אדר	פאה יב
שלישי	ז' אדר	פאה יג
רביעי	ח' אדר	פאה יד
חמישי	ט' אדר	פאה טו
שישי	י' אדר	פאה טז
שבת	י"א אדר	פאה יז
ראשון	י"ב אדר	פאה יח
שני	י"ג אדר	פאה יט
שלישי	י"ד אדר	פאה כ
רביעי	ט"ו אדר	פאה כא
חמישי	ט"ז אדר	פאה כב
שישי	י"ז אדר	פאה כג
שבת	י"ח אדר	פאה כד

יום	תאריך	הספק
ראשון	י"ט אדר	פאה כה
שני	כ' אדר	פאה כו
שלישי	כ"א אדר	פאה כז
רביעי	כ"ב אדר	פאה כח
חמישי	כ"ג אדר	פאה כט
שישי	כ"ד אדר	פאה ל
שבת	כ"ה אדר	פאה לא
ראשון	כ"ו אדר	פאה לב
שני	כ"ז אדר	פאה לג
שלישי	כ"ח אדר	פאה לד
רביעי	כ"ט אדר	פאה לה
חמישי	א' ניסן	פאה לו
שישי	ב' ניסן	פאה לז

מבחן מס' 5 - ב' ניסן פר' ויקרא
פאה ב. - לו:

שבת	ג' ניסן	פאה לח
ראשון	ד' ניסן	פאה לט
שני	ה' ניסן	פאה מ
שלישי	ו' ניסן	פאה מא
רביעי	ז' ניסן	פאה מב
חמישי	ח' ניסן	פאה מג
שישי	ט' ניסן	פאה מד
שבת	י' ניסן	פאה מה
ראשון	י"א ניסן	פאה מו
שני	י"ב ניסן	פאה מז
שלישי	י"ג ניסן	פאה מח
רביעי	י"ד ניסן	פאה מט
חמישי	ט"ו ניסן	פאה נ
שישי	ט"ז ניסן	פאה נא
שבת	י"ז ניסן	פאה נב
ראשון	י"ח ניסן	פאה נג
שני	י"ט ניסן	פאה נד
שלישי	כ' ניסן	פאה נה
רביעי	כ"א ניסן	פאה נו
חמישי	כ"ב ניסן	פאה נז
שישי	כ"ג ניסן	פאה נח
שבת	כ"ד ניסן	פאה נט
ראשון	כ"ה ניסן	פאה ס
שני	כ"ו ניסן	פאה סא
שלישי	כ"ז ניסן	פאה סב
רביעי	כ"ח ניסן	פאה סג
חמישי	כ"ט ניסן	פאה סד

יום	תאריך	הספק
שישי	ל' ניסן	פאה סה

מבחן מס' 6 - ל' ניסן פר' תזריע מצורע
פאה לז. - סד:

שבת	א' אייר	פאה סו
ראשון	ב' אייר	פאה סז
שני	ג' אייר	פאה סח
שלישי	ד' אייר	פאה סט
רביעי	ה' אייר	פאה ע
חמישי	ו' אייר	פאה עא
שישי	ז' אייר	פאה עב
שבת	ח' אייר	פאה עג
ראשון	ט' אייר	דמאי א
שני	י' אייר	דמאי ב
שלישי	י"א אייר	דמאי ג
רביעי	י"ב אייר	דמאי ד
חמישי	י"ג אייר	דמאי ה
שישי	י"ד אייר	דמאי ו
שבת	ט"ו אייר	דמאי ז
ראשון	ט"ז אייר	דמאי ח
שני	י"ז אייר	דמאי ט
שלישי	י"ח אייר	דמאי י
רביעי	י"ט אייר	דמאי יא
חמישי	כ' אייר	דמאי יב
שישי	כ"א אייר	דמאי יג
שבת	כ"ב אייר	דמאי יד
ראשון	כ"ג אייר	דמאי טו
שני	כ"ד אייר	דמאי טז
שלישי	כ"ה אייר	דמאי יז
רביעי	כ"ו אייר	דמאי יח
חמישי	כ"ז אייר	דמאי יט
שישי	כ"ח אייר	דמאי כ

מבחן מס' 7 - כ"ח אייר פר' במדבר
פאה סה. - סוף, דמאי א. - יט:

שבת	כ"ט אייר	דמאי כא
ראשון	א' סיון	דמאי כב
שני	ב' סיון	דמאי כג
שלישי	ג' סיון	דמאי כד
רביעי	ד' סיון	דמאי כה
חמישי	ה' סיון	דמאי כו
שישי	ו' סיון	דמאי כז
שבת	ז' סיון	דמאי כח
ראשון	ח' סיון	דמאי כט

יום	תאריך	הספק
שני	ט' סיון	דמאי ל
שלישי	י' סיון	דמאי לא
רביעי	י"א סיון	דמאי לב
חמישי	י"ב סיון	דמאי לג
שישי	י"ג סיון	דמאי לד
שבת	י"ד סיון	דמאי לה
ראשון	ט"ו סיון	דמאי לו
שני	ט"ז סיון	דמאי לז
שלישי	י"ז סיון	דמאי לח
רביעי	י"ח סיון	דמאי לט
חמישי	י"ט סיון	דמאי מ
שישי	כ' סיון	דמאי מא
שבת	כ"א סיון	דמאי מב
ראשון	כ"ב סיון	דמאי מג
שני	כ"ג סיון	דמאי מד
שלישי	כ"ד סיון	דמאי מה
רביעי	כ"ה סיון	דמאי מו
חמישי	כ"ו סיון	דמאי מז
שישי	כ"ז סיון	דמאי מח
שבת	כ"ח סיון	דמאי מט
ראשון	כ"ט סיון	דמאי נ
שני	ל' סיון	דמאי נא
שלישי	א' תמוז	דמאי נב
רביעי	ב' תמוז	דמאי נג
חמישי	ג' תמוז	דמאי נד
שישי	ד' תמוז	דמאי נה

מבחן מס' 8 - ד' תמוז פר' חקת
דמאי כ. - נד:

שבת	ה' תמוז	דמאי נו
ראשון	ו' תמוז	דמאי נז
שני	ז' תמוז	דמאי נח
שלישי	ח' תמוז	דמאי נט
רביעי	ט' תמוז	דמאי ס
חמישי	י' תמוז	דמאי סא
שישי	י"א תמוז	דמאי סב
שבת	י"ב תמוז	דמאי סג
ראשון	י"ג תמוז	דמאי סד
שני	י"ד תמוז	דמאי סה
שלישי	ט"ו תמוז	דמאי סו
רביעי	ט"ז תמוז	דמאי סז
חמישי	י"ז תמוז	דמאי סח
שישי	י"ח תמוז	דמאי סט

יום	תאריך	הספק
שבת	י"ט תמוז	דמאי ע
ראשון	כ' תמוז	דמאי עא
שני	כ"א תמוז	דמאי עב
שלישי	כ"ב תמוז	דמאי עג
רביעי	כ"ג תמוז	דמאי עד
חמישי	כ"ד תמוז	דמאי עה
שישי	כ"ה תמוז	דמאי עו
שבת	כ"ו תמוז	דמאי עז
ראשון	כ"ז תמוז	כלאים א
שני	כ"ח תמוז	כלאים ב
שלישי	כ"ט תמוז	כלאים ג
רביעי	א' אב	כלאים ד
חמישי	ב' אב	כלאים ה
שישי	ג' אב	כלאים ו
מבחן מס' 9 - ג' מנ"א פר' דברים-חזון דמאי נה. - סוף, כלאים א. - ה:		
שבת	ד' אב	כלאים ז
ראשון	ה' אב	כלאים ח
שני	ו' אב	כלאים ט
שלישי	ז' אב	כלאים י
רביעי	ח' אב	כלאים יא
חמישי	ט' אב	כלאים יב
שישי	י' אב	כלאים יג
שבת	י"א אב	כלאים יד
ראשון	י"ב אב	כלאים טו
שני	י"ג אב	כלאים טז
שלישי	י"ד אב	כלאים יז
רביעי	ט"ו אב	כלאים יח
חמישי	ט"ז אב	כלאים יט
שישי	י"ז אב	כלאים כ
שבת	י"ח אב	כלאים כא
ראשון	י"ט אב	כלאים כב
שני	כ' אב	כלאים כג
שלישי	כ"א אב	כלאים כד
רביעי	כ"ב אב	כלאים כה
חמישי	כ"ג אב	כלאים כו
שישי	כ"ד אב	כלאים כז

יום	תאריך	הספק
שבת	כ"ה אב	כלאים כח
ראשון	כ"ו אב	כלאים כט
שני	כ"ז אב	כלאים ל
שלישי	כ"ח אב	כלאים לא
רביעי	כ"ט אב	כלאים לב
חמישי	ל' אב	כלאים לג
שישי	א' אלול	כלאים לד
מבחן מס' 10 - א' אלול פר' שופטים כלאים ו. - לג:		
שבת	ב' אלול	כלאים לה
ראשון	ג' אלול	כלאים לו
שני	ד' אלול	כלאים לז
שלישי	ה' אלול	כלאים לח
רביעי	ו' אלול	כלאים לט
חמישי	ז' אלול	כלאים מ
שישי	ח' אלול	כלאים מא
שבת	ט' אלול	כלאים מב
ראשון	י' אלול	כלאים מג
שני	י"א אלול	כלאים מד
שלישי	י"ב אלול	כלאים מה
רביעי	י"ג אלול	כלאים מו
חמישי	י"ד אלול	כלאים מז
שישי	ט"ו אלול	כלאים מח
שבת	ט"ז אלול	כלאים מט
ראשון	י"ז אלול	כלאים נ
שני	י"ח אלול	כלאים נא
שלישי	י"ט אלול	כלאים נב
רביעי	כ' אלול	כלאים נג
חמישי	כ"א אלול	כלאים נד
שישי	כ"ב אלול	כלאים נה
שבת	כ"ג אלול	כלאים נו
ראשון	כ"ד אלול	כלאים נז
שני	כ"ה אלול	כלאים נח
שלישי	כ"ו אלול	כלאים נט
רביעי	כ"ז אלול	כלאים ס
חמישי	כ"ח אלול	כלאים סא
שישי	כ"ט אלול	כלאים סב

לְשִׁבּוּעַ מִטּוּבָהּ

ההזדמנות שלך להתחבר לתורת ארץ ישראל

תלמוד ירושלמי המפואר

'נעם' 'אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל, שמנעימים זה לזה בהלכה'

פירושי רבותינו שהודפסו לראשונה על הדף | מזוקק ומטופה לפי נוסחאות מדויקות | להתענג בנועם העליון

עוז והדר

חיים של תורה

30 שנות חיים של תורה

מרכז הזמנות: 1800-22-55-66

ארה"ב: 0054-437 (718) | אירופה 0176-8806-20-44

להשיג בחנויות הספרים המובחרות